

STRATEGIE GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH POLSKICH

SERIA
BIBLIOTEKARZA
ZACHODNIOPOMORSKIEGO
TOM IX

**STRATEGIE
GROMADZENIA ZBIORÓW
W BIBLIOTEKACH POLSKICH**

SERIA „BIBLIOTEKARZA ZACHODNIOPOMORSKIEGO”

TOM IX

BIBLIOTEKA GŁÓWNA UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

STRATEGIE GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH POLSKICH

MATERIAŁY Z IV OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
POBIEROWO, 15–17 WRZEŚNIA 2011

Pod redakcją
Urszuli Ganakowskiej, Mirosławy Różyckiej

Szczecin 2012

Recenzenci:

dr hab. prof. UAM *Mirosław Górny*

prof. dr hab. *Radosław Gaziński*

Tłumaczenie streszczeń:

dr *Piotr Wahl*

Korekta:

Barbara Sztark

Redakcja techniczna:

Jolanta Doroszkiewicz

Skład:

Andrzej Zajda

ISBN 978-83-87879-94-5

Książnica Pomorska
im. Stanisława Staszica

Wydawnictwo i druk:

Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie

www.ksiaznica.szczecin.pl

SPIS TREŚCI

PROBLEMY GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH POLSKICH I ZAGRANICZNYCH

<i>Zdzisław Gębołyś</i>	
Zasady gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich: doświadczenia polskie i zagraniczne	7
<i>Evaldas Grigonis</i>	
Specyfikacja gromadzenia Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie	33
<i>Monika Jaworska, Ewa Rzeska</i>	
Organizacja gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich: problemy i kierunki przemian	39
<i>Kinga Żmigrodzka</i>	
Analiza funkcjonalności modułu gromadzenia w bibliotekach „prolibowych”	50
<i>Agnieszka Kowalczyk</i>	
Strategie gromadzenia zbiorów w naukowych bibliotekach w Płocku	65
<i>Bożena Krężel</i>	
Wymiana jako źródło pozyskiwania wydawnictw	76
<i>Iwona Sagan</i>	
Trendy gromadzenia druków zwartych w polskich bibliotekach prawniczych	84

STRATEGIE GROMADZENIA BIBLIOTEK UCZELNIANYCH

<i>Ewa Dąbrowska</i>	
Współczesna polityka gromadzenia zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej – tradycja i nowoczesność	88
<i>Teresa Glapa, Barbara Nowosielska</i>	
Dokąd zmierzamy? Modelowanie polityki gromadzenia zbiorów Biblioteki Politechniki Opolskiej	99
<i>Janina Przybysz</i>	
Strategia gromadzenia zbiorów w małej bibliotece naukowej (na przykładzie Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu)	111
<i>Sławomir Sobczyk</i>	
Taktyka gromadzenia zbiorów w bibliotece artystycznej na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie	124
<i>Bogumiła Kozłowska</i>	
Model gromadzenia w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego i jego implikacje dla wdrażanego modułu gromadzenia	136
<i>Matylda Filas, Dorota Gozdał</i>	
Bogactwo form gromadzenia: zazdrościć czy współczuć?	149
<i>Katarzyna Cieślík</i>	
Dary w racjonalnym gromadzeniu	160
<i>Ewa Mydlarz</i>	
Formy gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu	169
<i>Barbara Chmielewska</i>	
Strategia gromadzenia literatury obcojęzycznej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie: kupno zagraniczne i wymiana zagraniczna	184
<i>Alicja Potocka</i>	
Gromadzenie wydawnictw zwartych w wersji elektronicznej w bibliotece naukowej na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej – analiza wybranych platform	194

<i>Grzegorz Szturo</i>	
Wykorzystanie centralnych baz w pracy gromadzenia	206

STRATEGIE GROMADZENIA BIBLIOTEK WYDZIAŁOWYCH

<i>Dorota Burtan</i>	
Gromadzenie zbiorów w Bibliotece Wydziałowej Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego	216
<i>Eligiusz Podolan</i>	
Gromadzenie zbiorów rosyjskojęzycznych w Bibliotece Neofilologicznej Uniwersytetu Zielonogórskiego	224
<i>Agnieszka Bajda, Anna Gryta</i>	
Gromadzenie zbiorów w bibliotece specjalistycznej na przykładzie Biblioteki Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie	230

ROLA UŻYTKOWNIKA W STRATEGIACH GROMADZENIA

<i>Dorota Olejnik</i>	
Gromadzenie zbiorów w kontekście zarządzania jakością w Bibliotece Akademickiej. Współpraca na linii biblioteka – czytelnik, użytkownik, klient	238
<i>Iwona Dalati</i>	
Bibliotekarz w poszukiwaniu kompromisu – potrzeby użytkowników baz online a ograniczenia finansowe bibliotek akademickich	254
<i>Ewa Goumissi</i>	
Znaczenie współpracy i kontaktu z użytkownikiem w zakresie profilowania zbiorów na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej (wykorzystanie kontaktów naukowych z francuskimi bibliotekami)	265

GROMADZENIE ZBIORÓW SPECJALNYCH

<i>Barbara Firla</i>	
Gromadzenie dokumentów życia społecznego w bibliotece Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach	286
<i>Alicja Łojko</i>	
Stare druki Książnicy Pomorskiej. Strategia gromadzenia	298
<i>Cecylia Judek</i>	
Strategia pozyskiwania rękopisów jako element budowania tożsamości lokalnej (na przykładzie Książnicy Pomorskiej w Szczecinie)	304
<i>Ewa Amghar</i>	
Wydawnictwa drugoobiegowe darowane Bibliotece Jagiellońskiej na początku lat 90.	316
<i>Beata Wilczewska</i>	
Specyfika gromadzenia zbiorów w Bibliotece Muzeum Podlaskiego w Białymstoku	338

VARIA

<i>Piotr Pitala</i>	
Znani ludzie w służbie literatury. Współpracownicy „Pamiętnika Towarzystwa Tatrzańskiego”	345

PROBLEMY GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH POLSKICH I ZAGRANICZNYCH

Zdzisław Gębołyś

*Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach*

ZASADY GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH UNIWERSYTECKICH: DOŚWIADCZENIA POLSKIE I ZAGRANICZNE

Streszczenie: Gromadzenie zbiorów to proces złożony, obejmujący tak czynności techniczne, organizacyjne, jak i koncepcyjne. Gromadzenie zbiorów uwarunkowane jest czynnikami natury obiektywnej i subiektywnej. Stan finansów biblioteki, kwalifikacje personelu, powierzchnia magazynowa, czy też zasięg i zakres współpracy z innymi bibliotekami na polu gromadzenia, wpływają w dużym stopniu na przebieg i efekty gromadzenia zbiorów.

Celem tekstu jest przedstawienie reguł, według których odbywa się gromadzenie zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich w Polsce i za granicą. Specjalnie w tym celu przygotowana ankieta ma udzielić odpowiedzi, czy proces ten przebiega według przyjętych wcześniej reguł, mających kształt spisanego dokumentu organizacyjnego, czy też odbywa się według wypracowanych wprawdzie i stosowanych przez wiele lat zasad, pozostających jednak tylko w sferze werbalnej, przekazywanych sobie przez bibliotekarzy. Niezależnie od przyjętych rozwiązań, badania mają odpowiedzieć, czy zostały wypracowane i czy są stosowane przez daną bibliotekę ogólne i szczegółowe kierunki gromadzenia zbiorów, oraz treściowe i formalne kryteria je uzupełniające. Porównanie doświadczeń polskich i zagranicznych pozwoli ukazać podobieństwa i różnice w podejściu do gromadzenia zbiorów, być może też, wyjaśni rolę, jaką pełnią narysowane wcześniej wytyczne gromadzenia zbiorów, wskazujące preferencje i priorytety biblioteki, układające się w politykę gromadzenia zbiorów.

Zagadnienia teoretyczne

Gromadzenie zbiorów jest, jeśli nie najtrudniejszą, to, jak się wydaje, najbardziej złożoną funkcją realizowaną przez biblioteki. Mieści w sobie zwykle, zgoła rutynowe czynności, jak wpisywanie zakupionej książki do inwentarza, czy stemplowanie książki. W pojęciu gromadzenia zbiorów mieszczą się również bardziej skomplikowane działania, jak na przykład sporządzenie zamówienia, obmyślenie planu tematycznego na kwartał, półrocze itd. Wszystkie te działania, a przynajmniej większość z nich, są pochodną przyjętej przez bibliotekę polityki gromadzenia zbiorów. Według Anny Radziejowskiej-Hilchen, polityka gromadzenia – zasady i strategia biblioteki, zgodnie z typem biblioteki, kierunkami specjalizacji określającymi dziedziny, z których dana biblioteka winna gromadzić materiały, a także typy dokumentów, czy liczbę egzemplarzy poszczególnych tytułów (dokumenty papierowe, audiowizualne, elektroniczne, multimedia¹). Można ją nazwać militarnie też strategią. Chodzi w każdym bądź razie o określenie głównych kierunków gromadzenia

---

¹ Zob. 6112. *Polityka gromadzenia zbiorów* [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: www.lis.uw.edu.pl/apache2-default/attachments/242_6112.DOC

zbiorów, o nakreślenie kryteriów, ewentualnie również parametrów gromadzenia zbiorów, a przez to, stworzenie z nich spójnego dokumentu, wyznaczającego ramy treściowe i formalne gromadzenia zbiorów, będącego zarazem podstawą do kształtowania bieżącej polityki gromadzenia.

Dokument ten bywa w teorii i w praktyce nazywany różnie; wytycznymi, innym razem zasadami, także profilem gromadzenia. Jak zwykle w nauce, toczą i będą się toczyły spory na temat nazwy i definicji poszczególnych pojęć. Zdaniem jednego z niemieckich autorów profil gromadzenia – to termin synonimiczny w stosunku do takich terminów, jak: wytyczne gromadzenia, zasady gromadzenia, koncepcja gromadzenia, polityka gromadzenia². Wydaje się, że jest to daleko idąca interpretacja. Można mówić co najwyżej po pokrewieństwie terminów. Z semantycznego punktu widzenia można je pogrupować na terminy ogólniejsze (polityka, koncepcja) i bardziej szczegółowe (wytyczne, zasady). Wytyczne (zasady) gromadzenia zbiorów można zdefiniować jako dokument wyznaczający ramy treściowe i formalne gromadzenia zbiorów, zbiór głównych kierunków gromadzenia zbiorów, zawierający również kryteria, fakultatywnie parametry gromadzenia zbiorów, a przez to, stworzenie z nich spójnego dokumentu, będącego zarazem podstawą do kształtowania bieżącej polityki gromadzenia. Z kolei profil gromadzenia definiowany jest jako ogół kryteriów doboru dokumentów w bibliotece, będący instrumentem polityki gromadzenia zbiorów. Profil gromadzenia może być opracowany zarówno dla całej biblioteki, jak i dla poszczególnych dyscyplin³.

Nie jest to „produkt” zupełnie nieznan w bibliotekach. Jego „kariera” rozpoczęła się w latach 70-tych ubiegłego wieku, gdy Research Library Group (RLG), opracowała instrukcję gromadzenia zbiorów, powszechnie znaną jako Conspectus. Nie powtarzając znanego również w polskiej literaturze fachowej opisu tej metody, przypomnijmy tylko, że jest to metoda opisu kompletności gromadzenia służąca do kompletnego istniejącego zbioru, zbioru bieżącego i zbioru pożądanego, który w pełni zaspokajałby potrzeby użytkowników⁴. Metoda ta upowszechniła się głównie w angielskim obszarze językowym, przenikając także do bibliotek francuskich i niektórych niemieckich. Początkowo adresowana jedynie do bibliotek specjalnych, w połowie lat 80-tych XX w. znalazła zastosowanie również w amerykańskich bibliotekach uniwersyteckich.

W bibliotekach niemieckich faktycznie dyskusję na temat profili gromadzenia rozpoczęto w latach 90-tych XX w. Impulsem był kryzys budżetowy i jego pochodne: zmienny budżet biblioteczny, rosnąca produkcja wydawnicza, rosnąca liczba studentów, rozwój spektrum dyscyplin w wielu uniwersytetach. W efekcie w 1994 r. Deutsches Bibliotheksinstitut stworzył grupę ekspercką dla rozwoju zbiorów w bibliotekach naukowych, która po przeprowadzeniu ankiety wśród bibliotek uniwersyteckich, opracowała specjalny doku-

2 Zob. S. Trott, *Entwicklung von Erwerbsprofilen für die Fächer Mathematik und Physik an der UB Ilmenau. Berlin: Inst. für Bibliothekswiss.* (Berliner Handreichungen zur Bibliothekswissenschaft, 133). [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlau/handreichungen/h133/h133.pdf>

3 Tamże.

4 Zob. E. Grala, *Czy zasady gromadzenia zbiorów są zasadne, użyteczność amerykańskiego doświadczenia*, „Bibliotekarz” 1995 , nr 7/8, s. 15–18.

ment na ten temat⁵. Nie był to jednak punkt przełomowy. Jak wykazały badania autora, potwierdzone przez niemieckich bibliotekarzy, profil gromadzenia w formie pisemnej jest do dziś w Niemczech rzadkością⁶. Jak stwierdziła B. Welge zasady gromadzenia egzystują najczęściej w „głowach bibliotekarzy”⁷.

Stan badań

Na temat zasad gromadzenia zbiorów doszukaliśmy się w polskiej literaturze przedmiotu zaledwie kilku tekstów (H. Chamerska; E. Grala, E. Brzeżańska, A. Potocka, J. Stępiak, H. Hollender)⁸. Dzieli je od siebie bardzo wiele: chronologia wydawnicza, tematyka, ujęcie, w każdym bądź razie nasuwa się nieodparty wniosek, że jest to temat budzący marginalne zainteresowanie polskich bibliotekoznawców i bibliotekarzy, na co jako pierwszy dobitnie zwrócił uwagę H. Hollender sarkastycznym zgola nagłówkiem „*Nie ma tematu*”⁹, czy E. Grala w swoim pierwszym tekście pod brzmiącym retorycznie tytułem *Czy zasady gromadzenia zbiorów są zasadne, użyteczność amerykańskiego doświadczenia*¹⁰. *I nie zmieni nic w surowości tej oceny fakt, iż tematyka ta w Polsce jest dopiero w stanie rodzenia, że, gdzie nam się równać do amerykańskich bibliotekarzy systematycznie od blisko 40 lat rozprawiających na ten temat*¹¹. Dwa z wymienionych tekstów mają charakter źródłowy i oryginalny, pozostałe są w zasadzie opracowaniami na temat zasad lub polityki gromadzenia zbiorów. H. Chamerska opublikowała niezmiernie cenny i niezmiernie aktualny również dziś tekst, w którym omawia najważniejsze problemy metodyczne związane z opracowaniem przez niektóre biblioteki szkół wyższych wytycznych polityki kompletowania zbiorów¹². E. Grala, jako jedyna w piśmiennictwie polskim, przedstawiła i omówiła metodykę zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach amerykańskich, według instrukcji określanej mianem Conspectus. Sam Conspectus omówiła bliżej w odrębnej publikacji zamieszczonej w „Bibliotekarzu”¹³.

5 *Bestandsaufbau und Erwerbspolitik in universitären Bibliothekssystemen. Versuch einer Standortbestimmung.* Hrsg. R. Griebel, A. Werner, S. Hornel, Berlin, 1994 (DBI-Materialien; 134).

6 Zob. list B. Welge, bibliotekarza dziedzinowego w zakresie biologii w Bibliotece Uniwersyteckiej w Würzburgu do Zdzisława Gębołysia [14 lutego 2012].

7 Tamże.

8 Zob. H. Chamerska, *Wytyczne polityki gromadzenia zbiorów*. „Przegląd Biblioteczny” 1965, z. 1, s. 5–15; H. Hollender, *Smart guys wanted: education for library acquisition in Poland*. „Library Acquisition. Practice and Theory” 1990 vol. 14 p. 195–207; E. Grala, *Czy zasady gromadzenia zbiorów są zasadne, użyteczność amerykańskiego doświadczenia* „Bibliotekarz” 1995, nr 7/8, s. 15–18; E. Grala, *Metodyka opracowania zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach Stanów Zjednoczonych*. „Przegląd Biblioteczny” 1996 z. 2/3, s. 143–157; S. Brzeżańska, *Polityka gromadzenia zbiorów w Bibliotece Pedagogicznej w Piotrkowie Trybunalskim. Opis i analiza przypadku*. „Warsztaty Bibliotekarskie” nr 4(12), Grudzień 2004; A. Potocka, *Zmiana polityki gromadzenia biblioteki wyższej uczelni technicznej w kontekście nowych potrzeb użytkownika przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*. W: Seria III: ePublikacje Instytutu INiB UJ. Red. M. Kocójowa. Nr 5. *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*. Kraków 2006, s. 33–41; H. Hollender, *Gromadzenie po macoszemu*. „Forum Akademickie” 2009 nr 1 s. 6–8; J. Stępiak, *Polityka gromadzenia zbiorów elektronicznych – od samofinansowania do licencji krajowych 2010* [W:] *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece?: IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej*. Łódź, 15–17 czerwca 2010 r. *Materiały konferencyjne*. Łódź, 2010, s. 71–83.

9 H. Hollender, *Gromadzenie po macoszemu* ..., s. 2.

10 E. Grala, *Czy zasady gromadzenia zbiorów są zasadne, użyteczność amerykańskiego doświadczenia* ..., s. 15–18.

11 Bogata literatura amerykańska w artykule Ewy Grali.

12 Zob. H. Chamerska, *Wytyczne polityki gromadzenia zbiorów* ...

13 H. Hollender, *Gromadzenie po macoszemu* ...

Już kilka lat temu (2008) H. Hollender zwracał uwagę na ubóstwo polskiej literatury poświęconej sztuce budowania zbiorów bibliotecznych. Wówczas odnalazł w katalogu NUKAT 14 publikacji temu tematowi poświęconych. Po 4 latach ten wykaz wzbogacił się o zaledwie 4 publikacje. Także przeszukiwanie Polskiej Bibliografii Bibliologicznej w bazie Biblioteki Narodowej makwww wskazuje na niewielkie zainteresowanie tym tematem wśród polskich bibliotekarzy i bibliotekoznawców – 3 pozycje (hasło: zasady); 4 pozycje (hasło: polityka). Wszystkie są to publikacje o charakterze praktycznym, omawiające gromadzenie zbiorów w wybranej bibliotece. Gdzie nam się równać pod tym względem do bibliotekarzy amerykańskich, którzy, jak pisze H. Hollender, wydają kilkanaście książek rocznie na ten temat¹⁴ (zob. Aneks), którzy wydają też specjalne czasopisma poświęcone gromadzeniu¹⁵. Nienajlepiej jednak wypadamy też w porównaniu z naszym zachodnim sąsiadem, Niemcami, gdzie, co prawda, problematyka ta dopiero raczkuje, ale mimo wszystko reprezentuje ją kilkanaście poważnych publikacji (zob. Aneks)¹⁶, co więcej, zasady gromadzenia zbiorów są tematem prac dyplomowych w berlińskim ośrodku kształcenia bibliotekarzy¹⁷. Współcześnie, w dobie Internetu, można podjąć również przeszukiwania serwisów, chociażby Google Scholar. Nie lekceważąc tego źródła wiedzy na interesujący nas temat, można traktować go jedynie jako uzupełniające źródło wiedzy.

Przedmiot, metody, zakres i cele badań

Przedmiot i metody. Z tych, między innymi, powodów podjęliśmy się zadania przedstawienia reguł, według których odbywa się gromadzenie zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich w Polsce i za granicą, na przykładzie Niemiec. Poprzez badania ankietowe oraz analizę i krytykę źródeł, postanowiliśmy się dowiedzieć, jakim kryteriami treściowymi i formalnymi kierują się biblioteki w procesie gromadzenia zbiorów. Spróbowaliśmy ustalić, czy brane są pod uwagę szczegółowe wskaźniki ilościowe. Interesowały nas również nakreślone przez biblioteki ogólne i szczegółowe kierunki gromadzenia. W celu zobiektywizowania wyników naszego rekonesansu badawczego, postanowili-

14 H. Hollender, *Gromadzenie po macoszemu*. „Forum Akademickie” 2009 nr 1 s. 6–8.

15 „Acquisition Librarian”; „Library Acquisition”.

16 Zob. też spis literatury niemieckiej i amerykańskiej na ten temat w rozprawie Susanne Maier – zob. S. Maier, *Schriftlich fixierte Erwerbsprofile. Aspekte der aktuellen Fachdiskussion zum Bestandsmanagement in wissenschaftlichen Bibliotheken* [online] [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: http://www.bib-bvb.de/bib_schule/Maier_Erwerbsprofile.pdf

17 A. Brauns, *Bestandsaufbau und Erwerbspolitik an US-amerikanischen Universitätsbibliotheken. Der Einsatz von aproval plans am Beispiel der Earl Gregg Sem Library* (Williamsburg, Virginia) [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlau/handreichungen/h216/h216.pdf>; M. Jackenkroll, *Konzeption und Entwicklung von Erwerbsprofilen an deutschen Behördenbibliotheken am Beispiel der Bibliothek des Deutschen Patent- und Markenamts* [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://edoc.hu-berlin.de/series/berliner-handreichungen/2011-313/PDF/313.pdf>; S. Trott, *Entwicklung von Erwerbsprofilen für die Fächer Mathematik und Physik an der UB Ilmenau*. Berlin: Inst. für Bibliothekswiss. (Berliner Handreichungen zur Bibliothekswissenschaft, 133). [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlau/handreichungen/h133/h133.pdf>; K. Umlauf, *Medienkonzepte: Konzepte des Bestandsaufbaus*. (Vorlesungsskript). Berlin: Inst. für Bibliothekswiss. (Berliner Handreichungen zur Bibliothekswissenschaft und zur Bibliothekarsausbildung, 79). [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlau/handreichungen/h79>.

śmy je pokazać w tle porównawczym, zestawiając ze sobą polskie i niemieckie biblioteki uniwersyteckie.

Narzędzia badawcze – charakterystyka. W celu zapoznania się z zasadami gromadzenia zbiorów obowiązującymi w bibliotekach uniwersyteckich, skonstruowaliśmy specjalną ankietę badawczą, która została rozesłana drogą mailową do wytypowanych bibliotek. Tą drogą staraliśmy się zdobyć albo oficjalny dokument organizacyjny, przedstawiający *express verbis* zasady (wytyczne) gromadzenia zbiorów, albo też dowiedzieć się, jakie zasady (wytyczne) są w praktyce stosowane, choć są nieopisane. Jak sądzimy, sformułowanie oficjalny dokument organizacyjny jest na tyle jednoznaczne, że nie może być odczytane inaczej, jak dokument mający rangę urzędową, bądź zatwierdzony przez inne ciało uniwersyteckie, np. radę biblioteczną, bądź też dokument o charakterze wewnętrznym, podpisany przez dyrektora biblioteki lub kierownika/komórkę organizacyjną odpowiedzialnego/odpowiedzialną za gromadzenie i uzupełnianie zbiorów, a zatem przynajmniej nominalnie realizowany w bibliotece. Oznacza to, że wyłączyliśmy z naszego pola widzenia luźne, a nawet zwarte teksty rękopiśmienne mogące przypominać podobny dokument.

Uzupełnieniem otrzymanych lub brakujących danych było zebranie dokumentów zastępczych, określających w mniej lub w bardziej ogólny sposób zasady gromadzenia zbiorów, np. regulamin organizacyjny biblioteki, statut biblioteki, ewentualnie też informację o zbiorach lub o bibliotece. Danych tych poszukiwaliśmy na stronach internetowych wybranych bibliotek. Szczegółowy przedmiot badań został nakreślony w przesłanej ankiecie. Poprzez ankietę staraliśmy się ustalić w pierwszej kolejności kierunki gromadzenia zbiorów, dzieląc je na kierunki ogólne, oznaczające wykaz dziedzin/dyscyplin naukowych, stanowiących środek ciężkości gromadzenia zbiorów. Pod pojęciem „szczegółowe kierunki” rozumiemy nazwy dyscyplin naukowych lub węższych zagadnień, uwzględnianych podczas gromadzenia zbiorów.

Drugim celem ankiety było stwierdzenie, jakie faktycznie kryteria obowiązują w procesie doboru dokumentów. Podzieliliśmy je na dwie grupy: kryteria treściowe i kryteria formalne. Do kryteriów treściowych zaliczyliśmy te mające rzeczywisty wpływ na dobór dokumentów: celowość, wartości dydaktyczno-wychowawcze, wartości psychologiczno-rozwojowe, wartości artystyczne, wartości kulturalno-rekreacyjne i kompletność. Lista kryteriów treściowych miała i ma faktycznie charakter otwarty. Respondenci mogli dopisać tu inne stosowane przez bibliotekę kryteria. Wykaz kryteriów treściowych, o które pytaliśmy, nie hierarchizował ich, nie zawierał też sugestii czy podpowiedzi. Jak się wydaje, wybrano najważniejsze kryteria uwzględniane przez biblioteki. Celem ankiety było jedynie stwierdzenie stanu rzeczy, a nie sugerowanie przydatności tego, czy innego kryterium w procesie doboru dokumentów do biblioteki.

Kryteria formalne, determinujące dobór dokumentów, dotyczyły cech formalnych dokumentów, form gromadzenia oraz czynników podmiotowych i przedmiotowych wpływających na gromadzenie zbiorów w bibliotece. W szczególności, w myśl tej typologii, interesowały nas: zasięg językowy, chronologiczny i formalno-wydawniczy gromadzonych dokumentów. Spośród czynników podmiotowych pytaliśmy o to, czy brani są pod uwagę dostawcy i czytelnicy. Pytanie o finanse, możemy zaliczyć do grupy czynników przedmiotowych, podobnie jak o źródła wpływu.

W dociekaniach nie ograniczyliśmy się tylko do ogólników, z których, siłą rzeczy, składają się są zbudowane zasady (wytyczne) gromadzenia zbiorów. Potrzeby biblioteki i jej użytkowników można przecież też określić w sposób bardziej konkretny i wymierny. Służą temu wskaźniki ilościowe określające w postaci wartości statystycznych (wskaźników względnych) rzeczywistą wagę liczby nabywanych dokumentów oraz wielkość ponoszonych wydatków. W przypadku nowych nabytków interesowały nas: liczba nabytków przypadająca na wszystkich użytkowników biblioteki, bądź na ich wybrane grupy (student, pracownik). Podobną zasadę przyjęliśmy w odniesieniu do wydatków, dzieląc je na wydatki ogółem oraz na wydatki przypadające na wybrane typy użytkowników. Poprzez analizę staraliśmy się również ustalić zasady selekcji dokumentów.

Trzecim celem ankiety była analiza dokumentów organizacyjnych biblioteki, w tym właściwych zasad gromadzenia oraz innych dokumentów zawierających wskazówki dotyczące priorytetów, kryteriów, czy też zasad gromadzenia zbiorów.

Charakterystyka środowiska badawczego

Badaniami objęto łącznie 62 biblioteki uniwersyteckie, w tym 17 polskich i 45 niemieckich. Otrzymano ogółem 17 odpowiedzi, w tym 12 z polskich uniwersytetów i 5 z niemieckich, a zatem od 70% polskich respondentów oraz od 11 % niemieckich respondentów – zob. Tabela 1.

Tabela 1. **Wykaz bibliotek, które udzieliły odpowiedzi na ankietę**

Nazwa biblioteki	Skrót nazwy	Wypełniona ankieta
Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	BUKWW	tak
Biblioteka Główna Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	BKWB	tak
Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego	BUO	tak
Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego	BUSzCz	tak
Biblioteka Główna Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego	BUW-M	tak
Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku	BUwB	tak
Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego	BKUL	nie
Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	BUŁ	tak
Biblioteka Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu	BUAM	tak
Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu	BUMK	tak
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	BUW	tak
Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego	BUWr	tak
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego	BUŚ	tak
Biblioteka Uniwersytetu Ruhry w Bochum	BURB	tak
Biblioteka Uniwersytetu Johanna Wolfganga Goethe we Frankfurcie n/M	BUFM	tak

Biblioteka Uniwersytetu w Jenie	BUJ	nie
Biblioteka Uniwersytetu w Tybindze	BIT	nie
Biblioteka Uniwersytetu w Augsburgu	BUA	nie

Źródło: Opracowanie własne

Niłą liczbą uzyskanych odpowiedzi można tłumaczyć częściowo przynajmniej względami technicznymi – ankiety rozesłane zostały w połowie czerwca bieżącego roku. Z drugiej strony jednak, brak jakiejkolwiek odpowiedzi w ciągu okresu prawie trzech miesięcy, w połączeniu z tym, że prośba została ponowiona po miesiącu, jest, jak się wydaje, wystarczającym dowodem braku zainteresowania i odmowy udziału w podjętych badaniach.

Ankieta została skierowana do wszystkich bibliotek, działających w uniwersytetach. Z pola badawczego wyłączono jedynie uniwersytety reprezentujące specjalne/wybrane dziedziny wiedzy, bądź też ich grupy, np. uniwersytety techniczne, ekonomiczne, medyczne itp. Było to zgodne z przyjętym założeniem, aby w obszarze badawczym umieścić biblioteki obsługujące maksymalnie szeroki wachlarz nauk, tym samym, także użytkowników, a przez to wymagające wielokierunkowej i wielowarstwowej, a na pewno złożonej polityki gromadzenia i uzupełniania zbiorów. W polu badawczym umieściliśmy jedynie biblioteki główne, pomijając biblioteki wydziałowe, instytutowe, katedralne i zakładowe.

Wyniki badań

Wyniki ogólne. Zasady gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich zarówno w Polsce, jak i w Niemczech, znajdują się, by rzecz obrazowo, *in statu nascendi*. Do posiadania takiego dokumentu przyznały się ogółem trzy (3) polskie biblioteki i ani jedna z 5 bibliotek niemieckich, które zechciały udzielić odpowiedzi na naszą ankietę. Jednocześnie większość z indagowanych bibliotek wyraziła chęć posiadania takiego dokumentu, co stawia również wyniki badań w innym świetle. Dowodzi, chociaż pośrednio, zainteresowania i zrozumienia dla kodyfikacji zasad i kryteriów gromadzenia zbiorów. Brak oficjalnych, utrwalonych na piśmie zasad gromadzenia zbiorów uniemożliwia z drugiej strony stwierdzenie faktycznych preferencji priorytetów biblioteki w zakresie gromadzenia zbiorów, co ma istotne znaczenie, zwłaszcza dla dostawców dokumentów, tj. wydawców, w tym hurtowników i detalistów handlu księgarskiego, ale mogłoby być również przydatne dla tak zwanych „przeciętnych” użytkowników, a może i dla „nieprzeciętnych”, tak korzystających ze zbiorów bibliotecznych, jak też potencjalnych ofiarodawców. Trudno uznać bowiem za wystarczające źródło informacji charakterystykę profilu gromadzenia zawartą w innych dokumentach organizacyjnych biblioteki, jak statut, regulamin, regulamin organizacyjny. Najczęściej informacje tam zamieszczone mają charakter ogólnikowy, jak to jest w przypadku BUMK, BKWB, gdzie mówi się, iż: „*zadaniem BUMK jest gromadzenie i uzupełnianie zbiorów zgodnie z kierunkami badań oraz potrzebami dydaktycznymi Uniwersytetu*”¹⁸.

18 Uchwała Nr 60 Senatu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 26 czerwca 2007 r. *Regulamin Organizacyjny Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu* [online] [dostęp: 2011-09-12].

Nieco poza ten szablon wychodzi BUO, BUŁ oraz BUWB. W regulaminach organizacyjnych tych bibliotek zostały wymienione podstawowe dziedziny/dyscypliny naukowe, w których jest kształtowany księgozbiór. Jeszcze bardziej ogólnikowy i tym samym mało użyteczny charakter mają informacje o zbiorach zawarte na stornach internetowych w zakładce „O bibliotece”, albo „Zbiory biblioteczne”.

Wyniki szczegółowe badań ankietowych. Ustalenie, czy też stwierdzenie, jakimi kryteriami, wskaźnikami i zasadami kierują się w gromadzeniu zbiorów polskie i niemieckie biblioteki uniwersyteckie, byłoby, na podstawie czterech zaledwie dokumentów, dalece niewystarczające. Z tego też względu sięgnęliśmy po pomoc w postaci wyników ankiety, które dają mimo wszystko, pewne pojęcie, jak to wygląda w różnych bibliotekach, w różnych częściach Polski oraz w dwóch bibliotekach niemieckich.

Ogólne kierunki gromadzenia zbiorów. Jakby pierwszą deklaracją w kwestii priorytetów w zakresie gromadzenia zbiorów są ogólne kierunki gromadzenia, czyli wykaz dziedzin/dyscyplin kompletowanych w bibliotekach. Tu nie ma ani zaskoczenia, ani zdziwienia. Odpowiedzi bibliotek, zgodnie zresztą z sugestią ankiety, wskazują na kompleksy nauk będących ostoją współczesnego uniwersytetu. Wśród nich są wymieniane: nauki humanistyczne, nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze. „Paletę” tę poszerza odpowiedź BUKW o nauki teologiczne i pedagogiczne oraz odpowiedź BUW-M – o nauki techniczne i medyczne – zob. Tabela 2.

Tabela 2. **Ogólne kierunki gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich polskich i niemieckich**

Nazwa biblioteki	Wykaz kierunków gromadzenia
BUW	Piśmiennictwo polskie i zagraniczne oraz inne materiały biblioteczne w zakresie odpowiadającym potrzebom uniwersytetu i wynikającym z krajowego planu specjalizacji oraz publicznej dostępności biblioteki. BUW jako I Centralna Biblioteka Nauk Społecznych specjalizuje się w zakresie: historii, filozofii, prawa, pedagogiki, psychologii, socjologii, nauk politycznych i naukoznawstwa
BKWB	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze, nauki humanistyczne
BUKWW	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze, teologia, nauki prawne, nauki społeczne, nauki humanistyczne, nauki pedagogiczne
BUW-M	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze, nauki techniczne, nauki humanistyczne, nauki medyczne, sztuka
BUWr	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze. Dyscypliny reprezentowane w Uniwersytecie Wrocławskim

Dostępny w Internecie: <http://www.bu.umk.pl/regulaminorg.pdf>; Regulamin Organizacyjny Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego [online] [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://biblioteka.ukw.edu.pl/metadot/pliki/Regulamin%20Organizacyjny.pdf>

BUK	bibliologia i nauka, biologia i nauki o ziemi, ekonomia historia, językoznawstwo i literatura, matematyka, informatyka, chemia, fizyka, nauki społeczne, nauki stosowane, psychologia i pedagogika, sztuka i muzealnictwo, filozofia i religia
BUwB	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze
BUSzCz	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze, nauki humanistyczne
BUG	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze, nauki humanistyczne; nauki społeczne, nauki matematyczno-przyrodnicze nauki ekonomiczno-prawne
BUAM	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze
BUŚ	nauki społeczne, nauki matematyczne, nauki przyrodnicze [wszystkie]
BUŁ	nauki społeczne, ścisłe, humanistyczne, przyrodnicze
BUFM	nie istnieją
BURB	brak informacji

Źródło: Opracowanie własne

Szczegółowe kierunki gromadzenia zbiorów. Odpowiedź na pytanie o szczegółowe kierunki gromadzenia zbiorów, w istocie rzeczy, może przybrać postać minimalną i maksymalną. Postać minimalna reprezentuje stwierdzenie, podobne do tego, jakie uzyskaliśmy z BUKW Bydgoszcz: „wszystkie dziedziny zgodne z kierunkami badań naukowych i kierunkami kształcenia uniwersyteckiego”. Wyjaśnienia, jakie to dziedziny/dyscypliny pozostaje nam, w tym dostawcom, szukać w innych oficjalnych dokumentach uniwersyteckich. Wariant maksymalny odpowiedzi polega na wyliczeniu nazw kierunków kształcenia i kierunków badań naukowych, uprawianych w uniwersytecie. Tak też uczyniła większość respondentów – zob. Tabela 3, umieszczając obok siebie dyscypliny o różnym zakresie. Jak pokazuje tabela, poszczególne uniwersytety dość znacznie różnią się pomiędzy sobą pod względem szczegółowych kierunków gromadzenia. Wynika to między innymi z oferty dydaktycznej i naukowo-badawczej realizowanej przez nie. Zapewne jeszcze większe różnice wystąpiłyby, gdyby biblioteki zechciały podać subdyscypliny, mieszczące się w obrębie szczegółowych kierunków gromadzenia.

Tabela 3. **Szczegółowe kierunki gromadzenia zbiorów – biblioteki polskie**

Nazwa biblioteki	Szczegółowe kierunki gromadzenia
BUW	bibliologia, bibliotekoznawstwo, informacja naukowa prasoznawstwo, mass media, filozofia, religioznawstwo, teologia, pedagogika, psychologia, fizyka, matematyka, astronomia, astrofizyka, badania kosmiczne, chemia, biologia, geografia, ekologia i ochrona środowiska, geologia, górnictwo, geodezja, komunikacja (transport) automatyka, informatyka, telekomunikacja, historia wraz z naukami pomocniczymi, archeologia, językoznawstwo, literaturoznawstwo, literatura piękna (klasyka), literatura piękna (rozrywkowa), literatura piękna dziecięca i młodzieżowa, literatura faktu, publicystyka, reportaże, felietony), literatura religijna, kultura i sztuka, muzykologia, architektura i urbanistyka, etnologia, kultura fizyczna, turystyka, medycyna, weterynaria, farmacja, nauki polityczne, polityka, socjologia, naukoznawstwo, ekonomia, zarządzanie, rolnictwo i leśnictwo

BKWB	wszystkie dziedziny zgodne z kierunkami badań naukowych i kierunkami kształcenia uniwersyteckiego
BUKWW	historia, filozofia, historia literatury itd., teologia ogólna, biblistyka, religioznawstwo, misjologia, turystyka krajów biblijnych, teologia kultury, dziennikarstwo, medioznawstwo, prawo kanoniczne, prawo, administracja, stosunki międzynarodowe, europeistyka, filozofia, psychologia, ochrona środowiska, inżynieria środowiska, biologia, historia, muzykologia, historia sztuki, muzeologia, ochrona dóbr kultury i środowiska, archeologia, politologia, socjologia, praca socjalna, historia literatury, literatura, językoznawstwo, filologia klasyczna, kulturoznawstwo, nauka języków, chemia, fizyka, ekonomia, ekonometria, informatyka, matematyka, pedagogika
BUW-M	historia, filozofia, historia literatury, polonistyka, anglistyka, germanistyka, rusycystyka, ukrainistyka, matematyka, informatyka, ekonomia, prawo, administracja, biologia, ochrona środowiska, rolnictwo, mechanika, budownictwo, geodezja, pedagogika, sztuka, muzyka, politologia, socjologia, fizyka, architektura (wszystkie dziedziny nauki wykładane na Uniwersytecie)
BUWr	historia, filozofia, historia literatury itd. Specjalizacja śląsko-łużycka
BUMIK	Toruniensie Copernicana; historia Pomorza, Warmii, Mazur, Wilniana; Baltica
BUWB	historia, filozofia, historia literatury itd.
BUSzCz	filozofia, socjologia, psychologia, pedagogika, religioznawstwo, historia, archeologia, politologia, prawo i administracja, ekonomia, matematyka, fizyka, biologia, nauki o ziemi, ochrona środowiska, informatyka, transport, wychowanie fizyczne i sport, językoznawstwo, literaturoznawstwo
BUG	historia, filozofia, historia literatury itd. Specjalizacja w zakresie problematyki morskiej, historii i kultury regionu (Pomorze, Kaszuby), historii współczesnych problemów krajów skandynawskich i basenu Morza Bałtyckiego
BUAM	prawo, ekonomia, historia, etnografia, historia sztuki, literatura, literaturoznawstwo, językoznawstwo, filologie od polskiej przez hungarystkę po sinologię, filozofia, psychologia, pedagogika, socjologia, politologia, medioznawstwo, bibliotekoznawstwo, matematyka, informatyka, fizyka, chemia, biologia, biotechnologia, geografia, geologia, wielkopolska,
BUŚ	historia, filozofia, historia literatury itd.
BUŁ	historia, filozofia, historia literatury itd.
BUFM	W ramach programu DFG: biologia, lingwistyka, germanistyka, germanistyka, ogólne literaturoznawstwo, Afryka, Oceania, Żydzi, Izrael, teatr i sztuka filmowa
BURB	W naukach przyrodniczych wszystkie podstawowe czasopisma, banki danych oraz podręczniki; w naukach humanistycznych – podstawowa i interdyscyplinarna literatura

Źródło: Opracowanie własne

Kryteria pomocnicze (treściowe) i formalne uwzględniane przy gromadzeniu zbiorów. W procesie wyboru i zamawiania dokumentów do biblioteki decydujące znaczenia ma reprezentowana dziedzina/dyscyplina (obszar gromadzenia). W stosunku do niej kryterium gromadzenia jest elementem pomocniczym, dookreślającym cechy formalne i treściowe dokumentów. Katalog kryteriów treściowych, o które pytaliśmy, obejmuje łącznie siedem cech. Na ich „szczyt” umieściliśmy kryterium celowości. Tak jak przypuszczaliśmy, zostało ono uznane za istotne przez wszystkie biblioteki. Nie mogło być inaczej, skoro celowość to realizacja celów biblioteki, to działania zgodne z celami, w tym przypadku nadrzędnej instytucji, czyli uniwersytetu. Niemal pełna jednomysłność

(poza jedną niewypełnioną ankietą) panowała wśród respondentów, gdy chodzi o kierowanie się kompletnością oraz wartościami dydaktyczno-wychowawczymi jako kryteriami gromadzenia. Tu krótki komentarz odautorski. Czy pytanie o wartości artystyczne oraz wartości dydaktyczne ma sens? Tak postawione pytanie wydaje się retorycznym. Wszak również takie kryteria są brane pod uwagę przy doborze dokumentów. To prawda, że zbiory mogą nie mieć wartości artystycznej, a mimo to będą gromadzone przez biblioteki, jednocześnie właśnie wartość artystyczna w przypadku albumów, dzieł bibliofilskich, jest jednym z podstawowych kryteriów decydujących o nabyciu dokumentu do biblioteki. Podobna konstatacja dotyczy wartości dydaktycznej nabywanych dokumentów, aczkolwiek czynnik dydaktyczny zdecydowanie przeważa nad „nie-dydaktycznym”.

Można tu wyrazić wątpliwości, czy kompletność jest wartością rzeczywiście osiąganą, czy też tylko deklarowaną. Takiego „dylematu” nie ma, gdy przychodzi nam rozpatrywać różne wartości uznawane, bądź nieuznawane jako kryterium gromadzenia, jako że nie są one mierzalne. Pomimo tego różna jest ich ranga w poszczególnych bibliotekach, zapewne, w zależności od rangi identyfikowanej z nimi, czy przez nie, cechy. W tym kontekście zrozumiałe jest niemal powszechna akceptacja wartości dydaktyczno-rozwojowych, wartości pedagogiczno-dydaktycznych, wartości kulturalno-rekreacyjnych, w mniejszym stopniu wartości artystycznych, jako czynników współkształtujących dobór dokumentów do biblioteki. Godzi się dodać, że Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego (BUŚ) uzupełniła ten wykaz o wartości naukowe, Biblioteka Uniwersytetu Szczecińskiego (BUSZ) – o finanse, a BUW-M o regionalia – zob. Tabela 4.

Tabela 4. **Kryteria treściowe gromadzenia zbiorów – biblioteki polskie**

Nazwa biblioteki	Kryteria treściowe gromadzenia zbiorów	
BUW	a. Kryterium celowości	tak
BUKWB	a. Kryterium celowości	tak
	b. Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
BUKWW	a. Kryterium celowości	tak
	b. Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c. Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d. Wartości artystyczne	tak
	e. Kompletność	tak
BUW-M	a. Kryterium celowości	tak
	b. Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c. Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d. Wartości artystyczne	tak
	e. Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f. Kompletność	tak
BUWr	a. Kryterium celowości	tak
	b. Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c. Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d. Wartości artystyczne	tak
	e. Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f. Kompletność	tak

BUMK	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Wartości artystyczne	tak
	e.	Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f.	Kompletność	tak
BUwB	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Kompletność	tak
	e.	Inne; regionalia...	tak
BUSzCz	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Kompletność	tak
	e.	Inne; finanse	tak
BUG	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Kompletność	tak
BUAM	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Wartości artystyczne	tak
	e.	Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f.	Kompletność	tak
BUŚ	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości artystyczne	tak
	d.	Kompletność	tak
	e.	Naukowe /inne/	tak
BUŁ	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Wartości artystyczne	tak
	e.	Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f.	Kompletność	tak
BUFM	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Wartości artystyczne	tak
	e.	Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f.	Kompletność	tak
	g.	Inne; naukowa adekwatność	tak
BURB	a.	Kryterium celowości	tak
	b.	Wartości dydaktyczno-wychowawcze	tak
	c.	Wartości psychologiczno-rozwojowe	tak
	d.	Wartości artystyczne	tak
	e.	Wartości kulturalno-rekreacyjne	tak
	f.	Kompletność	tak
	g.	Inne, podstawowa i aktualna literatura do badań	tak

Źródło: Opracowanie własne

Podczas gromadzenia zbiorów wpływ na podejmowane decyzje ma szereg czynników formalnych. Można je podzielić na te, które określają cechy formalne książki (język, forma wydawnicza, chronologia wydawnicza) oraz na czynniki zewnętrzne, wiążące się z dostarczaniem dokumentów (dostawca, finanse, źródło wpływu, finanse) i odbiorcą dokumentów (czytelnik). Wydawałoby się, że w mniejszym, bądź większym stopniu, kryteria te powinny być uwzględniane w bibliotekach, a także być obecne w zasadach (wytycznych) gromadzenia. Tymczasem ankietowane biblioteki tylko w jednym przypadku były zgodne, że jest to kryterium, które bezwzględnie należy stosować w praktyce gromadzenia zbiorów. Większość respondentów uznała za istotne kryterium formalne – dostawców, finanse, źródło wpływu i język. W przypadku zasięgu chronologicznego i zasięgu formalno-wydawniczego „górami” byli przeciwnicy tego kryterium – zob. Tabela 5.

Tabela 5. **Kryteria formalne uwzględniane przy gromadzenia zbiorów**

Nazwa biblioteki	Kryteria formalne gromadzenia
BUW	a. Zasięg językowy tak Uwzględniane języki obce: <i>głównie język angielski, niemiecki, francuski, rosyjski, ale rozszerza się zasięg językowy w przypadku niektórych publikacji, jeśli jest na nie zapotrzebowanie czytelników</i> b. Zasięg formalno-wydawnicze tak Formy wydawnicze: <i>wydawnictwa zwarte, wydawnictwa ciągłe, artykuły, fragmenty wydawnictw zwartych, rękopisy, dokumenty elektroniczne, inne</i> c. Dostawcy tak Główni dostawcy: <i>księgarnie internetowe – wydawnictwa – w przypadku egzemplarzy obowiązkowych (Biblioteka jest uprawniona do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych); hurtownie i wydawnictwa – w przypadku zakupów</i> d. Finanse tak Główne źródła finansowania: <i>dotacja uczelni itd. dotacja, dotacja budżetowa Ministerstwa i dochody Bibliotek</i> e. Czytelnik tak Główne kategorie czytelników: <i>pracownicy naukowci, studenci</i> f. Źródła wpływu tak Podstawowe źródła wpływu: <i>egzemplarz obowiązkowy, kupno krajowe, kupno zagraniczne, dary i wymiana</i> Inne
BUKWB	a. Zasięg językowy tak Uwzględniane języki obce: <i>angielski, niemiecki, rosyjski, francuski, sporadycznie inne.</i> b. Dostawcy tak Główni dostawcy: <i>księgarnie internetowe, hurtownie książek, antykwariaty, wydawnictwa uczelniane</i> c. Finanse tak Główne źródła finansowania: <i>budżet biblioteki, fundusze z poszczególnych wydziałów (komercja), granty, badania statutowe</i> d. Czytelnik tak Główne kategorie czytelników <i>studenci, nauczyciele akademicki</i> e. Źródła wpływu tak Podstawowe źródła wpływu: <i>kupno, wymiana, dary</i>

BUKWW	a. Zasięg językowy	tak
	Uwzględniane języki obce: <i>angielski, niemiecki, francuski, włoski, języki semickie, łacina, greka – w przypadku niektórych dzieł staramy się uwzględnić wszystkie dostępne wersje językowe np. Biblia</i>	
	b. Zasięg chronologiczny	tak
	Forma wydawnicza: <i>przeważnie publikacje najnowsze, uzupełniane o druki XIX i XX-wieczne oraz starodruki, głównie z darów i wymiany, wydawnictwa zwarte, ciągłe, zbiory specjalne: rękopisy, stare druki, muzykalia, grafika, kartografia, mikrofilmy, dokumenty słuchowe</i>	
	c. Dostawcy	tak
	Główni dostawcy: hurtownie: np. Azymut, Kodeks; księgarnie internetowe: np. Poczytaj, Prus; wydawcy	
	d. Finanse	tak
BUW-M	Główne źródła finansowania: <i>dotacja uczelni itd. budżet uczelni</i>	
	e. Czytelnik	tak
	Główne kategorie czytelników: <i>studenci i pracownicy uczelni</i>	
	f. Źródła wpływu	tak
	Podstawowe źródła wpływu: <i>kupno, dary, wymiana – krajowa i zagraniczna</i>	
	a. Zasięg językowy	tak
	Uwzględniane języki obce: <i>angielski, niemiecki, rosyjski, ukraiński, litewski, białoruski, francuski</i>	
BUWr	b. Zasięg chronologiczny	tak
	Ramy chronologiczne: XIX–XXI wiek	
	c. Zasięg formalno-wydawniczy	tak
	Forma wydawnicza: <i>książki w formie tradycyjnej, e-booki, zbiory specjalne (CD, dokumenty graficzne, dokumenty kartograficzne i inne)</i>	
	d. Dostawcy	tak
	Główni dostawcy: <i>np. księgarnie internetowe, wydawnictwa naukowe – (np. PWN, PZWL, Wyd. Scholar, Wyd. Uczelniane i inni)</i>	
	e. Finanse	tak
BUWB	Główne źródła finansowania: <i>np. dotacja uczelni itd., budżet uczelni</i>	
	f. Czytelnik	tak
	Główne kategorie czytelników: <i>studenci, pracownicy naukowci</i>	
	g. Źródła wpływu	tak
	Podstawowe źródła wpływu: <i>zakup, dary, wymiana</i>	
	a. Zasięg językowy	tak
	Uwzględniane języki obce: <i>niemiecki, angielski, czeski i inne</i>	
BUW	Główne źródła finansowania: <i>np. dotacja uczelni itd. budżet</i>	
	b. Czytelnik	tak
BUWB	Główne kategorie czytelników: <i>studenci, pracownicy naukowci</i>	
	a. Dostawcy	tak
BUWB	Główni dostawcy: <i>księgarnie internetowe, Azymut</i>	
	b. Finanse	tak
	c. Czytelnik	tak
	d. Źródła wpływu	tak
BUWB	Podstawowe źródła wpływu: <i>zakup, wymiana, dary</i>	

BUMK	a. Zasięg językowy tak Uwzględniane języki obce: <i>polski, niemiecki, angielski, francuski</i> b. Zasięg formalno-wydawniczy tak Formy wydawnicze: <i>druki zwarte, druki ciągłe, stare druki, rękopisy, dokumenty kartograficzne, dokumenty ikonograficzne, dokumenty życia społecznego, druki muzyczne</i> c. Dostawcy tak Główni dostawcy: <i>np. księgarnie internetowe Księgarnia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Hurtownia Azymut</i> d. Finanse tak Główne źródła finansowania: <i>dotacja uczelni</i> e. Czytelnik tak Główne kategorie czytelników: <i>studenci Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, pracownicy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, krajowi i zagraniczni goście Biblioteki Uniwersyteckiej, mieszkańcy Torunia</i> f. Źródła wpływu tak Podstawowe źródła wpływu: <i>egzemplarz obowiązkowy, dary krajowe i zagraniczne, wymiana krajowa i zagraniczna, ekwiwalenty</i> g. Inne tak <i>egzemplarz obowiązkowy wydawnictw Urzędu Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich w Luksemburgu</i>
BUSzCZ	a. Zasięg językowy tak Uwzględniane języki obce: <i>angielski</i> b. Zasięg chronologiczny tak c. Zasięg formalno-wydawniczy tak Formy wydawnicze: <i>druki zwarte i czasopisma</i> d. Dostawcy tak Główni dostawcy: <i>księgarnie internetowe Kodeks 2002, Dawson Book, Lideria, Bibliofil, Maraton, PWE, Wysłkowa.pl, ABE Marketing, Bookcity</i> e. Finanse tak Główne źródła finansowania: <i>np. dotacja uczelni itd. MEN – dotacja, usługi kserograficzne, usługi baz danych, środki własne wydziałów uczelni, dofinansowania Rektora</i> f. Czytelnik tak Główne kategorie czytelników: <i>pracownicy uczelni oraz studenci</i> g. Źródła wpływu tak Podstawowe źródła wpływu: <i>kupno, dar, wymiana</i> h. Inne tak <i>za zagubione książki</i>
BUG	a. Zasięg formalno-wydawniczy tak Formy wydawnicze: <i>wydawnictwa zwarte, ciągłe, zbiory specjalne</i> b. Dostawcy tak Główni dostawcy: <i>np. księgarnie internetowe, jeden dostawca wyłoniony w drodze przetargu nieograniczonego</i> c. Finanse tak Główne źródła finansowania: <i>np. dotacja uczelni itd.</i> d. Czytelnik tak Główne kategorie czytelników: <i>studenci UG, pracownicy akademicki UG</i> e. Źródła wpływu tak Podstawowe źródła wpływu: <i>kupno, egzemplarz obowiązkowy, dary, wymiana międzybiblioteczna</i>

BUAM	a. Zasięg językowy	tak
	Uwzględniane języki obce: <i>angielski, niemiecki, francuski oraz dodatkowo języki poszczególnych filologii</i>	
	b. Dostawcy	tak
	Główni dostawcy: księgarnie internetowe <i>ABE/IPS, Bookseller, Pelka-Wysocki, TAMI, Bibliofil, Firma Juszcak, PWN</i>	
	c. Finanse	tak
	Główne źródła finansowania: <i>np. dotacja uczelni itd dotacja uczelni, dochody własne (kary i zapisy)</i>	
BUŚ	d. Czytelnik	tak
	Główne kategorie czytelników: <i>pracownicy UAM, doktoranci UAM, studenci UAM, pracownicy i studenci innych uczelni Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych, inni</i>	
	e. Źródła wpływu	tak
	Podstawowe źródła wpływu: <i>kupno, egzemplarz obowiązkowy</i>	
	f. Inne	tak
	<i>dary, wymiana</i>	
BUŁ	a. Czytelnik	tak
	Główne kategorie czytelników: <i>pracownicy naukowci</i>	
	b. Źródła wpływu	tak
	Podstawowe źródła wpływu: <i>zakup, wymiana</i>	
	a. Zasięg językowy	tak
	Uwzględniane języki obce: <i>europejskie</i>	
BUFM	Główni dostawcy: <i>np. księgarnie internetowe, hurtownie, księgarnie, wydawcy (również on-line)</i>	
	b. Finanse	tak
	Główne źródła finansowania: <i>np. dotacja uczelni itd. budżet uczelni</i>	
	c. Czytelnik	tak
	Główne kategorie czytelników: <i>kadra naukowo-dydaktyczna, studenci</i>	
	a. Zasięg językowy	tak
BUFM	Podstawowe języki: <i>niemiecki, angielski, hiszpański, włoski, inne języki zachodnio- i wschodnioeuropejskie</i>	
	b. Zasięg formalno-wydawniczy	tak
	c. Dostawcy	tak
	Główni dostawcy: <i>Erasmus, Dreier, Swtes; Ebsco; Karger, lokale Buchhandlungen</i>	
	d. finanse	tak
	Podstawowe źródła finansowania: <i>środki własne, DFG</i>	
	e. czytelnik	tak
	Główne grupy użytkowników: <i>studenci, pracownicy, mieszkańcy miasta, studenci z innych szkół wyższych</i>	
	f. źródła wpływów	tak
	g. Inne	tak
	<i>zagraniczni dostawcy</i>	

BURB	a.	Zasięg językowy	tak
		Podstawowe języki: <i>niemiecki, angielski, języki romańskie, języki słowiańskie, języki wschodnioazjatyckie, języki orientalne</i>	
	a.	Zasięg chronologiczny	tak
	b.	Zasięg formalno-wydawniczy tak <i>missing link, Schweitzer, Swets, EBSCO, Thomson Reuters, der lokale Buchhandel</i>	
	c.	Dostawcy	tak
	d.	Finanse	tak
		Podstawowe źródła finansowania: <i>środki własne</i>	
	b.	czytelnik	tak
		Główne grupy użytkowników: <i>studenci, pracownicy, mieszkańcy miasta, studenci z innych szkół wyższych</i>	
	c.	źródła wpływów	tak

Źródło: Opracowanie własne

Odpowiedzi szczegółowe nie przyniosły jakichś zasadniczych niespodzianek, a raczej potwierdziły hipotezy badawcze oraz praktykowane rozwiązania. W odniesieniu do języka, preferencje dotyczą czterech najważniejszych języków europejskich: angielskiego, francuskiego, niemieckiego i rosyjskiego. Biblioteki uniwersytetów położonych w województwach wschodnich i północno-wschodnich (BUWB, BUW-M) dodatkowo wskazywały na uwzględnianie w doborze języków krajów sąsiednich: litewskiego, białoruskiego i ukraińskiego.

Biblioteki uniwersyteckie, jak się wydaje, preferują nieograniczony zasięg chronologiczny w gromadzeniu zbiorów, co zresztą wynika z potrzeb dydaktycznych i badawczych. Tylko dwie biblioteki uniwersyteckie nakładają na gromadzenie zbiorów ograniczenia chronologiczne: BUKWB – XIX–XX w.; BUW-M – XIX–XXI w.

Biblioteki uniwersyteckie unikają raczej ograniczania się w formie wydawniczej gromadzonych dokumentów. Te, które tak czynią, deklarują, że koncentrują się na gromadzeniu trzech głównych typów dokumentów: wydawnictw zwartych, wydawnictw ciągłych i zbiorów specjalnych. Co ciekawe, żadna z ankietowanych bibliotek nie wskazała na dokumenty elektroniczne.

Dostawa to również istotny element wyznaczający ramy i granice gromadzenia zbiorów, przy czym nie chodzi o konkretnego dostawcę, lecz o typ (rodzaj) dostawców z którymi kontaktują się biblioteki. Tak właśnie zrozumiała pytanie większość respondentów i w tym duchu na to pytanie odpowiadała, wskazując na czterech głównych dostawców dokumentów do biblioteki: hurtownie, wydawnictwa, księgarnie internetowe, wydawcy uczelniani.

Podstawowym źródłem finansowania bibliotek uniwersyteckich, zarazem kryterium formalnym są dotacje budżetowe, dalej środki własne, granty i fundusz wydziałowe.

Wśród czytelników uwzględnianych przez biblioteki uniwersyteckie w procesie doboru dokumentów można wyróżnić dwie podstawowe kategorie: studentów i pracowników naukowych. Obok nich wymieniani są: goście uniwersytetu i mieszkańcy miasta uniwersyteckiego.

Źródło wpływu dokumentów jest w przypadku bibliotek uniwersyteckich zależne od statusu biblioteki. Część z bibliotek otrzymuje dokumenty z tytułu egzemplarza obowiązkowego (BUAM, BUW, BUWr). Wszystkie biblioteki pozyskują dokumenty w drodze zakupu, wymiany i poprzez dar.

Wskaźniki funkcjonalne gromadzenia zbiorów. Najbardziej szczegółowym, a zarazem najtrudniejszym do określenia kryterium doboru dokumentów są wskaźniki funkcjonalne określające liczbę nabywanych dokumentów (wszystkich lub wybranych typów) w przeliczeniu na studenta lub pracownika. Niemniej trudnym zadaniem jest ustalenie wskaźników dotyczących biblioteki, ogółem i w podziale na różne grupy użytkowników. Nie jest to trudne jako takie *post factum*. Tak zresztą się dzieje. Większość polskich bibliotek uniwersyteckich uczestniczy w programie „Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych”¹⁹. Biblioteki niemieckie od wielu lat uczestniczą natomiast w projekcie pod akronimem BIX (Der Bibliotheksindex), w którym mierzone i porównywane są bardzo szczegółowe wskaźniki funkcjonalne bibliotek szkół wyższych i bibliotek publicznych²⁰.

Brak takich wskaźników może, ale nie musi, oznaczać obawę bibliotek uniwersyteckich przed możliwością ich wprowadzenia w życie z jednej strony, a z drugiej strony – przed ustaleniem sztywnych, nieprzekraczalnych norm, niemożliwych czasami do spełnienia. Tak chyba moglibyśmy interpretować niestosowanie wskaźników przez większość bibliotek. Można też rozumieć biblioteki, które stosują wskaźniki. Chcą tym samym zapewnić tak pracownikom, jak i studentom, odpowiednie standardy kształcenia i pracy naukowej. Nieliczne biblioteki, które zadeklarowały stosowanie wskaźników (BUW-M; BUMK, BUMSZ) zaakceptowały wszystkie z podanych wskaźników. Godzi się zaznaczyć, że wskaźniki ilościowe stosowane są również w BUW. W tamtejszych zasadach gromadzenia przy nazwach dziedzin określona została liczba gromadzonych egzemplarzy w odniesieniu do różnych form piśmienniczych, np. skrypty, podręczniki itd.²¹

Selekcja. Selekcja, można powiedzieć, że jest odwrotną stroną medalu w procesie gromadzenia zbiorów. Jeżeli „awers” oznacza pozyskiwanie dokumentów różnymi drogami, to „rewers” – ich usuwanie z biblioteki. Tu też nie ma mowy o przypadkowości. Tu też należałoby się kierować w miarę racjonalnymi zasadami, kryteriami i wskaźnikami. Celowe też w omawianym kontekście byłoby ich umiejscowienie w oficjalnych zasadach gromadzenia zbiorów. Co do potrzeby obowiązywania takich zasad są zgodne w zasadzie wszystkie biblioteki, które odpowiedziały na ankietę (tylko BUW-M w tym punkcie nie udzieliła odpowiedzi). Wśród istotnych kryteriów decydujących o wycofaniu dokumentów z biblioteki są wymieniane: „zaczytanie”, dezaktualizacja, nadmierna liczba w stosunku do potrzeb, niezgodność z profilem gromadzenia, niedobry stan fizyczny dokumentu.

Oficjalne zasady gromadzenia zbiorów

Dokument, określający zasady gromadzenia zbiorów tak w polskich, jak i w niemieckich bibliotekach uniwersyteckich, wciąż jest rzadkością, a nawet osobliwością. Dowodzi

19 *Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce* [online] [dostęp: 2011-09-12] Dostępny w Internecie: <http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>

20 *BIX – Der Bibliotheksindex* [online] [dostęp: 2011-09-12] Dostępny w Internecie: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/bix/>

21 *Zasady gromadzenia zbiorów systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Warszawskiego.*

tego między innymi przeprowadzona ankieta oraz analiza i krytyka źródeł. Na 17 polskich bibliotek uniwersyteckich tylko 3 przyznały się do posiadania takiego dokumentu, spośród 5 niemieckich bibliotek uniwersyteckich, które odpowiedziały w ogóle na ankietę, żadna z nich nie posiada podobnego dokumentu. W związku z tym zdecydowaliśmy się wykorzystać do analizy i oceny zbior zasad gromadzenia realizowanych przez Bibliotekę Uniwersytetu Technicznego w Cottbus²².

Nie ma jakiegos wzorcowego, a tym bardziej jednolitego, dokumentu, który określałby zasady gromadzenia zbiorów w polskich bibliotekach uniwersyteckich i nie tylko. Nie ma zresztą takiej potrzeby, nie ma też takiej możliwości. Można co najwyżej dyskutować o ramowych zasadach gromadzenia. Pomiedzy poszczególnymi dokumentami, obok ewidentnych różnic, jest wiele podobieństw. Podobieństwa dotyczą między innymi umieszczania w nich zasad gromadzenia różnych dokumentów, celów gromadzenia, profilu gromadzenia oraz zasad selekcji. Do elementów różnicujących je należą z jednej strony „szerokość” ujęcia, tzn. uwzględnienie zasad gromadzenia zbiorów dla bardzo różnych typów dokumentów, Z drugiej strony różnią się one od siebie „głębokością” charakterystyki, czyli szczegółowością w charakterystyce poszczególnych dokumentów.

Najbardziej „dojrzałymi”, dopracowanymi dokumentami tego typu wydają się być zasady gromadzenia zbiorów w Bibliotece Uniwersytetu Adama Mickiewicza (BUAM) oraz w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego (BUW). Wyjątkowość BUAM polega między innymi na przedstawieniu szczegółowych zasad nie tylko dla form wydawniczych, ale również dla form piśmienniczych. Oprócz tego w poznańskich wytycznych zostały określone kryteria pomocnicze stosowane w gromadzeniu zbiorów²³. Warszawskie zasady gromadzenia zbiorów koncentrują się na charakterystyce kryteriów gromadzenia. Ich osobliwością, w stosunku do innych dokumentów, jest określenie relacji pomiędzy biblioteką główną a bibliotekami wydziałowymi oraz podanie zasad prowadzenia prenumeraty²⁴. Najsłabszym „w tym towarzystwie”, ze względu na ogólnikowość, dokumentem, są zasady gromadzenia zbiorów w Bibliotece uniwersytetu Gdańskiego (BUG)²⁵ – zob. Tabela 7.

Tabela 7. **Zasady gromadzenia zbiorów wybranych bibliotek uniwersyteckich w Polsce i w Niemczech**

Części składowe zasad gromadzenia	Biblioteki uniwersyteckie			
	BUAM	BUW	BUG	BUTC
Wstęp	Tak	Tak	Tak	Tak
Kierunki gromadzenia	Tak	Nie	Tak	Tak
Wytyczne gromadzenia wydawnictw zwartych	Tak	Nie	Tak	Tak
Wytyczne gromadzenia czasopism	Tak	Tak	Tak	Tak
Wytyczne gromadzenia podręczników	Tak	Nie	Nie	Tak
Wytyczne gromadzenia książek naukowych	Tak	Nie	Nie	Tak

22 *Erwerbsprofil der Universitätsbibliothek Cottbus*. Niedostępny w Internecie; w posiadaniu autora.

23 Zarządzenie wewnętrzne Dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej Nr 1/2005 w sprawie zarządzania zbiorami w systemie biblioteczno-informacyjnym UAM.

24 Zasady gromadzenia zbiorów systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Warszawskiego.

25 Ramowe zasady gromadzenia zbiorów w systemie biblioteczno-informacyjnym Uniwersytetu Gdańskim.

Wytyczne gromadzenia dokumentów rządowych i UE	Tak	Nie	Nie	Nie
Wytyczne gromadzenia literatury popularnonaukowej	Tak	Nie	Nie	Nie
Wytyczne gromadzenia literatury pięknej	Tak	Nie	Nie	Nie
Wytyczne gromadzenia mikroform i nośników elektronicznych	Tak	Nie	Nie	Tak
Wytyczne gromadzenia nadbitków i odbitek	Tak	Nie	Nie	Nie
Wytyczne gromadzenia zbiorów specjalnych	Tak	Nie	Tak	Tak
Kryteria pomocnicze stosowane w gromadzeniu	Tak	Nie	Nie	Tak
Wytyczne gromadzenia druków zbędnych	Tak	Nie	Nie	Nie
Wytyczne gromadzenia poloników zagranicznych	Nie	Tak	Nie	Nie
Relacje między biblioteką główną a bibliotekami zakładowymi	Nie	Tak	Nie	Tak
Wytyczne gromadzenia księgozbioru dydaktycznego	Nie	Tak	Nie	Tak
Zasady selekcji	Nie	Tak	Nie	Tak
Prenumerata czasopism zagranicznych	Nie	Tak	Nie	Nie

Źródło: Opracowanie własne

Zasady gromadzenia zbiorów w niemieckich bibliotekach uniwersyteckich

Ankietyzacja niemieckich bibliotek uniwersyteckich zakończyła się sporym rozczarowaniem to nie tylko dlatego, że na rozesłane 45 ankiet uzyskano tylko 5 odpowiedzi, w tym zaledwie 2 wypełnione ankiety. Wyniki ankiet zostały już przedstawione i omówione powyżej. Tu natomiast zajmiemy się wyjaśnieniem przyczyn tak nikłego zainteresowania tym tematem u naszych sąsiadów. Nie sposób do końca wyjaśnić przyczyn tej niechęci i obojętności, zważywszy na wcześniejsze, zazwyczaj pozytywne doświadczenia autora w kontaktach z bibliotekami i bibliotekarzami niemieckimi. Więcej światła dają uzyskane drogą mailową odpowiedzi bibliotekarzy niemieckich. Dr Gerhard Stumpf, dyrektor BU Augsburg, tłumacząc odmowę wypełnienia ankiety, pisał: „*nie chcąc pozostawiać pana bez odpowiedzi, stwierdzam, że nie mogę odpowiedzieć precyzyjnie na pańską ankietę, ponieważ jest ona częściowo niezrozumiała, częściowo nie pasująca do naszych warunków [...] nie możemy też dostarczyć dokładnych danych liczbowych*”²⁶. W dalszym ciągu swego krótkiego, acz treściwego listu, dr G. Stumpf tłumaczy, że BU Augsburg nie posiada pisemnych zasad gromadzenia zbiorów. Zasady gromadzenia w augsburskiej bibliotece są ustalane oddzielnie dla poszczególnych przedmiotów w porozumieniu z naukowcami, a dobór literatury następuje według różnorodnych zasad²⁷. W końcowym passusie doradza, aby sięgnąć po szczegółowe informacje zawarte w rocznych sprawozdaniach biblioteki. Na tym przykładzie widać „rozziw” pomiędzy teorią a praktyką, a właściwie dominację

26 Zob. List dr Gerharda Stumpha, dyrektora Biblioteki Uniwersytetu w Augsburgu do Zdzisława Gębołyśia [27 lipca 2011].

27 Ibid.

teorii nad praktyką. Słowa dr Stumpfa nie uwzględniają w ogóle podjętych jeszcze w latach 90-tych ubiegłego wieku działań DBI, które de facto zmierzały do treściowej i formalnej konkretyzacji zasad gromadzenia zbiorów. Słowa te nie wytrzymują próby krytyki w zderzeniu z samą „praktyką” – wiele z bibliotek niemieckich, także te, które nie odpowiedziały na ankietę, opracowało dla swoich potrzeb zasady gromadzenia zbiorów²⁸.

Dyrektor BU w Tybindze, brak odpowiedzi na ankietę tłumaczy brakiem danych oraz nieadekwatnością dla biblioteki podanych w ankiecie kryteriów treściowych i formalnych²⁹. Całkiem odmienne od przytoczonych uzasadnienie podał Benjamin Alhorn, bibliotekarz dziedziny Biblioteki Państwowej i Uniwersyteckiej z Bremy. Nie tylko, że wypełnił i odesłał ankietę, podobnie jak kolega (dr Klaus Junkes-Kirchen) z BU Frankfurt³⁰, ale jeszcze „dorzucił” garść wyjaśnień dotyczących kryteriów gromadzenia. W BU Brema dla większości dziedzin ustalono tak zwane profile gromadzenia (Erwerbungsprofile), podzielono na obszary na cztery poziomy:

Poziom 1: Literatura bazowa, wydawnictwa informacyjne

Poziom 2: Poziom dydaktyczny obejmujący podstawową literaturę badawczą

Poziom 3: Poziom badawczy obejmujący specjalną literaturę badawczą

Poziom 4: Poziom archiwalny, realizowany w ramach ponadregionalnego porozumienia (DFG) z dążeniem do osiągnięcia kompletności³¹.

Jest to wyraźne nawiązanie do modelu Conspectusa, odróżniającego się od profili gromadzenia tym, iż dziedziny profile gromadzenia są wykazane według znormalizowanych wskaźników³² oraz źródeł zawierających wskaźniki funkcjonalne gromadzenia zbiorów.

Ciekawym i wartym przytoczenia w omawianym kontekście wydaje się też odpowiedź dyrektor BU Jena, Sabine Wefers. BU Jena, to specyficzny, nadzwyczajny, historyczny księgozbiór, według słów S. Wefers, spełniający różnorodne zadania (Landesbibliothek; Universitätsbibliothek) wzbogacony przez egzemplarz obowiązkowy dla kraju związkowego Turynii. Z tego też względu, polityka gromadzenia zbiorów jest kształtowana różnorodnie, według dziedziny, według typu dokumentów, według celu stosowania. Do tego dochodzą różne zmiany będące następstwem zmieniających się wymagań (reformy szkolnictwa wyższego; interdyscyplinarności prac badawczych, zmiany mediów³³.

Elementem mającym niewątpliwie wpływ na politykę gromadzenia w niemieckich bibliotekach naukowych, w tym w bibliotekach uniwersyteckich, są wytyczne Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), określające ogólne i szczegółowe zasady

---

28 *Allgemeine Grundsätze des Bestands. Das Dresdner Erwerbungsmodell* (UB Duisburg-Essen) [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.uni-due.de/ub/abisz/aufbau.shtml> *Bibliothek der Universität Konstanz: Erwerbungsprofil Allgemeine Literaturwissenschaft* [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ub.uni-konstanz.de/fileadmin/Dateien/Fachreferenten/Jochum/lit/lit-erwerbprofil.pdf>

29 Zob. List dr Eberharda Pietzsch, dyrektora Biblioteki Uniwersytetu w Tybindze do Zdzisława Gębołysia [3 sierpnia 2011].

30 Zob. List dr Gerharda Stumpfa, dyrektora Biblioteki Uniwersytetu we Frankfurcie n/M do Zdzisława Gębołysia [22 lipca 2011].

31 Zob. List dr Benjamin Ahlhorna, bibliotekarza dziedziny Biblioteki Państwowej i Uniwersyteckiej w Bremie do Zdzisława Gębołysia [26 lipca 2011].

32 B. Welge, *Schriftlich fixierte Erwerbungsprofile ...*

33 Zob. List Sabine Wefers, dyrektora Biblioteki Uniwersytetu w Jenie do Zdzisława Gębołysia [7 lipca 2011].

dostarczania literatury ze środków DFG³⁴. Wytyczne DFG określają między innymi zasady finansowania zakupów, preferencje dotyczące treści, formy wydawniczej, a nawet formy piśmienniczej. Wytyczne to zarazem program specjalizacji gromadzenia zbiorów w skali federalnej, toteż drugą jego część stanowi wykaz przydzielonych bibliotekom–uczestnikom programu, dyscyplin szczegółowych, w zakresie których muszą one gromadzić literaturę³⁵. Ważnym źródłem wiedzy o priorytetach i pośrednio też kryteriach gromadzenia stosowanych w bibliotekach niemieckich są funkcjonalne wskaźniki statystyczne, zawarte w statystycznej wyszukiwarce dla bibliotek BibS, bezpłatnie dostępnemu narzędziu online służącemu do wyszukiwania aktualnych danych statystycznych dot. bibliotek publicznych i naukowych, jak też do śledzenia i porównywania bibliotek z podobnymi danymi³⁶. BibS gromadzi dane statystyczne z bibliotek, dane o wyposażeniu, o zbiorach, o wypożyczeniach, o finansach i personelu,. Dane te są następnie analizowane i oceniane przy pomocy specjalnego programu BIX (Bibliotheksindex), za pomocą którego tworzony jest ranking bibliotek w obrębie poszczególnych wskaźników³⁷.

Wnioski (propozycje)

Wyniki rekonesansu badawczego skierowanego na zapoznanie się z zasadami gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich mogą nie napawać optymizmem, jeżeli patrzeć na nie tylko przez pryzmat braku kodyfikacji zasad gromadzenia, czy też rzadkości występowania oficjalnego dokumentu określającego je. Tych słów nie należy jednak traktować jako wyrazu rozczarowania ze strony autora. Jednym z celów badań było stwierdzenie *status quo* w zakresie zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich, tj. stwierdzenie, czy takie dokumenty są przez biblioteki tworzone, dalej – czy są przez nie stosowane. Liczba trzech polskich bibliotek uniwersyteckich, które opracowały zasady, wprowadzie znikoma w stosunku do ogółu, wskazuje pewne zainteresowanie tą problematyką, a przede wszystkim potrzebę wypracowania ogólnych zasad gromadzenia.

Patrząc na rzecz pragmatycznie, brak takiego dokumentu nie przeszkadza w prowadzeniu polityki gromadzenia. Dowiodła tego zarówno przeprowadzona ankieta, jak również analiza wybranych dokumentów organizacyjnych bibliotek, dowiodły tego odpowiedzi ankietowanych bibliotek. Biblioteki kierują się w gromadzeniu zbiorów swoimi, zwykle wypracowanymi od lat, zasadami, wspomagani czasami przez kryteria, a czasami przez wskaźniki. Jak się wydaje brak takiego dokumentu znacznie utrudnia stosowanie

34 *Richtlinien zur überregionalen Literaturversorgung der Sondersammelgebiete und Virtuellen Fachbibliotheken* [online] [dostęp: 2011-09-12] Dostępny w Internecie: Stand 08.03.2011 http://www.dfg.de/download/pdf/foerderung/programme/lis/richtlinien_lit_versorgung_ssg.pdf

35 Ibid.

36 *BibS – Die Suchmaschine für Bibliotheken* [online] [dostęp: 2011-09-12] Dostępny w Internecie: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/bix/>

37 *BIX – Der Bibliotheksindex* [online] [dostęp: 2011-09-12] Dostępny w Internecie: <http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/bix/>

stabilnej polityki gromadzenia zbiorów. Za opracowaniem oficjalnych zasad gromadzenia zbiorów przemawia kilka argumentów. Podobny dokument może posłużyć jako swego rodzaju zwierciadło do analizy zbiorów danej biblioteki. Mógłby się przydać również do zautomatyzowanej selekcji księgozbioru. Zasady gromadzenia można też potraktować jako punkt wyjścia do opracowania strategii gromadzenia dokumentów elektronicznych. Zasady gromadzenia zbiorów niejako legitymizują bibliotekę na „bibliotecznym rynku”. Mogą również być traktowane marketingowo jako element wizerunku *corporate identity*, czyli identyfikacji wizualnej.

Być może ten rekonesans, ankieta, a może również tekst, przyczynią się do wzrostu zainteresowania bibliotek uniwersyteckich kodyfikacją zasad gromadzenia. Warto się zastanowić nad konstrukcją formalną takiego dokumentu oraz jego zawartością. Punktem odniesienia mogłyby być już istniejące dokumenty tego rodzaju, tak polskie, jak i niemieckie. Jeżeli tak się nie stanie, to mamy nadzieję, że przynajmniej skłoni biblioteki i bibliotekarzy do dyskusji nad nimi. E. Grala w tekście napisanym do „Bibliotekarza” pytała retorycznie we wstępie: Czy biblioteka może budować swoje zbiory bez opracowanych, i to w formie pisemnej, zasad gromadzenia? W konkluzji, odpowiadające na postawione pytanie, stwierdziła: Może, ale nie powinna!³⁸ Jak się wydaje, myśl ta, jest i dziś jak najbardziej na czasie.

ANEKS

Niemieckie zasady gromadzenia – wybór literatury przedmiotu:

1. *Bestandsaufbau und Erwerbungspolitik in universitären Bibliothekssystemen. Versuch einer Standortbestimmung.* Hrsg. R. Griebel, A. Werner, Sigrid Hornel, Berlin, 1994 (DBI-Materialien; 134).
2. Bonte A., *Erwerbsprofile: Richtlinien für einen bedarfsorientiert transparenten Bestandsaufbau.* „Theke. Informationsblatt der Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter im Bibliothekssystem der Universität Heidelberg” 1997, s. 57–68.
3. Bräunig B., *Die Spezifik der Erwerbsgrundsätze von Ingenieurhochschulbibliotheken, dargestellt am Beispiel der Bibliothek der Ingenieurhochschule Cottbus.* Berlin: Humboldt-Universität, 1976.
4. Babendreier J., *Erwerbsprofile. Notwendig oder wünschenswert?* „Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie” 2000, Sonderheft 77, s. 169–180.
5. *Das DFG-System der überregionalen Sammelschwerpunkte im Wandel. Weitere Schritte zur Umsetzung des Memorandums zur Weiterentwicklung der überregionalen Literaturversorgung.* Hrsg. Von Deutsche Forschungsgemeinschaft. Bad Godesberg: DFG, 2004. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: http://www.dfg.de/forschungsfoerderung/wissenschaftliche_infrastruktur/lis/download/strategiepapier_ueberreg_lit_versorgung.pdf
6. Dorfmueller K., *Bestandsaufbau an wissenschaftlichen Bibliotheken.* Frankfurt/M, 1989 (Das Bibliothekswesen in Einzeldarstellungen).
7. *Erwerbsprofile in universitären Bibliothekssystemen: eine Auswahl* / Kommission des Deutschen Bibliotheksinstituts für Erwerbung und Bestandsentwicklung. Hrsg. von der Expertengruppe Bestandsentwicklung in Wissenschaftlichen Bibliotheken. Deutsches Bibliotheksinstitut <Berlin>/Kommission für Erwerbung und Bestandsentwicklung. Berlin, 1999.

---

³⁸ E. Grala, *Czy zasady gromadzenia zbiorów są zasadne, użyteczność amerykańskiego doświadczenia*, „Bibliotekarz” 1995, nr 7/8, s. 15–18.

8. Franken K., *Erwerbungsprofile in universitären Bibliothekssystemen*. „Buch und Bibliothek“ 2000, H. 4, s. 320–321.
9. Griebel R., Peters R., *Outsourcing in der Erwerbung. Bericht über einen Workshop an der Bayerischen Staatsbibliothek*. „Bibliotheksdienst“ 1998, H. 5, s. 899–905.
10. Griebel R., *Outsourcing in der Erwerbung. Neue Zauberformel oder Weg zu effektivem Beschaffungsmanagement*. „Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie“ Sonderheft, 75, 1999, s. 157–174.
11. Hafner R., Jochum U., *Automatisierung von Erwerbung und Systematisierung auf der Grundlage des Conspectus* (Präsentationsfolien). Konstanz, 2004.
12. Kanthak G., *Überlegungen zur Erwerbungspolitik der vereinigten Staatsbibliotheken zu Berlin*. „Mitteilungen“ 1990, H. 2, s. 119–144.
13. Karl R., *Entwicklung eines Erwerbungsprofils im Fach Philosophie. Bestandsaufbau und Evaluation unter besonderer Berücksichtigung des Conspectus-Verfahrens*. Berlin, 2001 (Berliner Handreichungen zur Bibliothekswissenschaft; 70). <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlauf/handreichungen/h70>
14. Kommission Des EDBI für Erwerbung Und Bestandsentwicklung: Aussonderungen aus dem Bibliotheksbestand. Eine Arbeitshilfe. „Bibliotheksdienst“ 2000, H. 12, s. 1993–1999.
15. Lauber-Reymann M., *Informationsressourcen. Ein Handbuch für Bibliothekare und Informationsspezialisten*. New York, 2010.
16. Moravetz-Kuhlmann M., *Erwerbungspolitik und Erfolgskontrolle des Bestandsaufbaus an der Bayerischen Staatsbibliothek*. „Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie“ Sonderheft 66, 1997, s. 211–225.
17. Queitsch M. B., *Das Erwerbungsprogramm der Sächsischen Landesbibliothek Staats- und Universitätsbibliothek Dresden. Brücke zwischen Universität und Land*. „Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie“ Sonderheft 75, 1999, s. 147–156.
18. Schwens U., *Sammlung, Erschließung, Verzeichnung und Archivierung von Netzpublikationen*. Frankfurt am Main: DNB, 2006. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: http://info-deposit.d-nb.de/ueber_deposit/recht/sammel.htm
19. Steierwald U., *Leitlinien einer bestandsorientierten Erwerbung. Ein kulturwissenschaftliches Konzept der Herzogin Anna Amalia Bibliothek*, Weimar. „Bibliothek“ 1998, H. 2, s. 200–201.
20. Trott S., *Entwicklung von Erwerbungsprofilen für die Fächer Mathematik und Physik an der UB Ilmenau*. Berlin: Institut für Bibliotheks-Wissenschaft der Humboldt- Universität zu Berlin, 2004. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlauf/handreichungen/h133/h133.pdf>
21. Umlauf K., *Bestandsaufbau an öffentlichen Bibliotheken*. Frankfurt am Main, 1997 (Das Bibliothekswesen in Einzeldarstellungen). [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlauf/handreichungen/h79>.

Amerykańskie zasady gromadzenia – bibliografia:

1. *American Library Association. Guidelines for the Formulation of Collection Development Policies*. Tampa, 1999. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.cas.usf.edu/lis/lis6511/week2/guidelin.htm>
2. Anderson J. S., *Guide for Written Collection Policy Statements*. 2. ed. Chicago, 1996 (Collection management and development guides; 7).
3. Benaud C.-L., Bordeianu S., *Evaluating the Humanities Collections in an Academic Library Using the RLG Conspectus*. W: *Collection Assessment: A Look at the RLG Conspectus*. Ed. by T. Leonhardt, W. Wood, J. Richard, K. Strauch. New York, 1992, s. 125-136. (The Acquisitions Librarian; 7)
4. Biblarz D., *Guidelines for a Collection Development Policy Using the Conspectus Model*, 2001. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.ifla.org/VII/s14/nd1/gcdp-e.pdf>
5. Clayton P., Gorman G. E., *Updating Conspectus for a Digital Age*. „Library Acquisitions, Practice & Theory“ 2002, 26, 3, s. 253-25.

6. Evans G. E., *Developing Library and Information Center Collections*. 4. Aufl. Englewood, 2000 (Library and Information Science Text Series).
7. Fenner A., *The Approval Plan. Selection Aid, Selection Substitute*. W: *Selecting materials for library collections*. Ed. by A. Fenner. New York, 2004 (The Acquisitions Librarian; 31/32) s. 227-240.23
8. Ferguson A. W., *The Conspectus and Cooperative Collection Development: What It Can Do and Cannot Do*. W: *Collection Assessment: A Look at the RLG Conspectus*. Ed. by T. W Leonhardt, R. Wood, J. K. Strauch. New York, 1992, s. 105-114. (The Acquisitions Librarian; 7)
9. Fordham A. E., *The Collection Development Planning Process*. W: *Special Libraries Management Handbook: The Basics*. University of South Carolina College of Library and Information Science, 1999- 2004. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.libsci.sc.edu/bob/class/clis724/SpecialLibrariesHandbook/collection.htm>
10. Futas E., *Collection Development Policies and Procedures*. 3. Aufl. Phoenix, 1995 (A Neal-Schuman professional book).
11. Gorman G. E., Miller R. H., *Collection Management for the 21st Century*. A Handbook for Librarians. Westport, 1997 (The Greenwood Library Management Collection).
12. Hoffmann F. W., *Library Collection Development Policies*. Academic, Public, and Special Libraries. Lanham, 2005.
13. Holt B. G., Hanger, Stephen: *Conspectus in the British Library. A summary of current collecting intensity data as recorded on RLG conspectus worksheets with completed worksheets on microfiche*. London, 1986. (Collection development review).
14. Kennedy J., *A Collection Development Policy for Digital Information Resources?* „Australian Library Journal” 54, 3, S. 238-244.
15. Kennedy J., *Collection Management. A Concise Introduction*. Rev. ed. Wagga Wagga: Centre for Information Studies, Charles Sturt University, 2006 (Topics in Australasian Library and Information Studies; 26).
16. *Collection Development policies. New Directions for Changing Collections*. Ed. by D. Mack. New York, 2003 (The Acquisitions Librarian; 30).
17. McGuigan G. White, Gary W., *Subject-Specific Policy Statements. A Rationale and Framework for Collection Development*. W: *Collection Development Policies*. New Directions for Changing Collections. Ed. by D. Mack. New York, 2003 (The Acquisitions Librarian; 30), s. 15-32.
18. Okerson A., *Electronic Collections Development*. Yale: University Library, 2002. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.library.yale.edu/~okerson/ecd.html>
19. Olatunji O. P., Akewukereke M. A., *Collection Development Policies. Ground Rules for Planning University Libraries*. In: *Library Philosophy & Practice*, 9, 1 (2006), 1-5. [online] [dostęp: 2012-02-14]. Dostępny w Internecie: <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/olatunji.htm>
20. Robinson A., *Acquisitions Policy for Contemporary Topics in an Academic Library. Managing the Ephemeral*. W: *Collection Development Policies*. New Directions for Changing Collections. Ed. by D. Mack. New York, 2003, s. 87-100. (The Acquisitions Librarian; 30).
21. Sanchez Vignau B. S. Meneses G., *Collection Development Policies in University Libraries. A Space for Reflection*. „Collection Building” 2005, 24, 1, s. 35-43.
22. Shlomo E. T., *Nicholon Baker Wasn't All Wrong. A Collection Development Policy for Remote Storage Facilities*. W: *Collection Development Policies*. New Directions for Changing Collections. Ed. by D. Mack. New York, 2003 (The Acquisitions Librarian; 30), s. 117-130.
23. Spohrer J. H., *The End of an American (Library) Dream. The Rise and Decline of the Collection Development Policy Statement at Berkeley*. W: *Collection Development Policies*. New Directions for Changing Collections. Ed. by D. Mack. New York, 2003, s. 33-47. (The Acquisitions Librarian; 30).
24. Straw Joseph, *Collection Management Statements on the World Wide Web*. W: *Collection Development Policies*. New Directions for Changing Collections. Ed. by D. Mack. New York, 2003 (The Acquisitions Librarian; 30), s. 77-86.

25. Strong R., *A Collection Development Policy Incorporating Electronic Formats*. „Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Information Suppl” 1999, 9, 4, s. 53–64.
26. Wood R. J., *A Conspectus of the Conspectus. W: A Look at the RLG Conspectus. Collection Assessment*. Ed. by T. W. LEONHARDT, R. J. Wood, K. Strauch, Katina. New York, 1992, s. 5–23. (The Acquisitions Librarian; 7).

Abstract:

Gathering collections is a complicated process including technical, organisational and conceptual activities. Gathering collections is conditioned by objective and subjective factors. The library's financial standing, its staff's qualifications, its storing surface, the range of cooperation with other libraries influence the process and result of gathering collections. The paper presents the rules according to which the collections are gathered in academic libraries in Poland and abroad. A questionnaire especially prepared for such goals is due to answer the question whether the process is conducted according to the accepted rules that have the form of a written organisational document, or is conducted according to the well-tried and applied-for-years principles that are verbal in character and handed down from one generation of librarians to another. Irrespective of the accepted solutions, the research is to answer the question whether the library selected to the analysis has chosen and applied general and detailed methods of gathering collections with formal and material criteria complementing the methods. When the Polish and foreign experience has been compared it will be possible to see the similarities and differences in the approach to gathering collections, and – possibly – to understand the role of the guidelines outlined before of gathering collections indicating the library's preferences and priorities combining into a gathering policy.

Evaldas Grigonis

Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie

SPECYFIKACJA GROMADZENIA STARYCH DRUKÓW BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W WILNIE

Streszczenie: W tym swoim referacie chciałbym krótko rzucić wzrokiem na cechy historyczne (aż do połowy XIX wieku) gromadzenia druków w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego, tzn. o tyle, o ile to bezpośrednio wpływa na początek i rozwój kształtowania się księgozbiorów zasadniczych na oddziale starych druków w danej bibliotece. Będzie także zwięźle dotknięta specyfika gromadzenia zbiorów oddziału starych druków w bieżących czasach.

Specyfika zbiorów wymienionego oddziału jest taka, że zbiory (oprócz księgozbioru podręcznego) prawie nie są uzupełniane, ale cała uwaga jest skupiona na dozór zbiorów aktualnych, ich porządkowanie, renowację lub konserwację, jak również tworzenie katalogu elektronicznego oraz inne upowszechnianie dawnego dziedzictwa kulturowego (katalogi, digitalizacja, wystawy i obsługa czytelników).

Na początku należałoby przedstawić strukturę zbiorów Oddziału Starych Druków Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. W naszym oddziale jest zebranych ok. 160.000 jednostek dokumentów (według danych z 2010 r. w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego jest 5.369.959 jednostek). Granicami chronologicznymi dla zbiorów jest okres XV–XVIII w. Główne zbiory Oddziału Starych Druków zawierają zbiór inkunabułów (315 jednostek), paleotypów (1.689 jednostek), druki XVI w. (za okres 1551–1600; 3.648 jednostek), druki XVII w. (około 18.000 jednostek), druki XVIII wieku (ok. 55.000 jednostek). Na podstawie produkcji oficyn są wyróżnione alдины (42 jednostki), elzewiry (419 jednostek) i druki z oficyny Plantina (około 340 jednostek), na podstawie systemu pisma – stare druki cyryliczne (XVI–XIX w.; 392 jednostki). Nie wymieniając innych zbiorów (w sumie jest ich 25) chciałbym wyróżnić chlubę narodową – zbiór starych książek litewskich (ok. 10.000 jednostek), który jest największym zbiorem starych litewskich książek na świecie. Jednym z ważniejszych zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego jest także zbiór kartograficzny obejmujący mapy z XV–XX w. (ok. 10.000 jednostek) i atlasów (do 1900 – ok. 700 jednostek) oraz jeden z najcenniejszych zbiorów biblioteki – księgozbiór Starego Uniwersytetu Wileńskiego (Bibliotheca Academiae Vilnensis; druki od XVI do XIX w.; ok. 18.000 jednostek), w którym to księgozbiorze druki są przechowywane według starych, historycznych sygnatur.

Chcąc lepiej zrozumieć niuanse gromadzenia starych druków, należałoby krótko przedstawić historię gromadzenia zbiorów w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego.

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego została założona w 1570 r., gdy została przekazana do kolegium wileńskich jezuitów na żądanie biskupa wileńskiego Waleriana Protasewicza, zmarłego w tym samym roku biskupa sufragana wileńskiego Jerzego Albinusa (ten ostatni nie zostawił testamentu). I tak, Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego jest o dziewięć lat starsza niż sam Uniwersytet. Nie jest znana ani liczebność, ani treść spuścizny ksiąg Albinusa. Dużo większym i ważniejszym wkładem w tworzącą się bibliotekę kolegium wileńskich jezuitów było w istocie królewskie nadanie biblioteki zamkowej (liczącej ok. 4.000 wol.), według testamentu Króla Polskiego i Wielkiego Księcia Litewskiego Zygmunta Augusta z 1571 r. Niestety, dzisiaj mamy tylko 14 ksiąg z tego zbioru, a cała kolekcja została porozrzucana w bibliotekach europejskich.

W okresie późniejszym, poczuwając się do obowiązku wspierania biblioteki jedynej na Litwie szkoły wyższej, swoje osobiste zbiory książek podarowali także biskupi, możnowładcy i szlachta litewska; zmarły w 1580 r. biskup wileński Protasewicz, według testamentu, zapisał Bibliotece kilka tysięcy książek, niemało też książek darował kardynał Jerzy Radziwiłł, biskup żmudzki Mikołaj Pac, prałat i dziekan wileński Mikołaj Decjusz, kanclerz kurii wileńskiej Kazimierz Woysznarowicz i inni znakomici obywatele Litwy. Chciałbym wyróżnić wspaniałą kolekcję książek, darowaną w 1655 r. według testamentu podkanclerza litewskiego Kazimierza Leona Sapiehy (3.000 wol.), w której były bardzo rzadkie inkunabuły i drugie unikalne wydania. Teraz w naszej bibliotece jest przechowywanych tylko ok. 250 wol. z tej kolekcji.

Często arystokracja litewska wspomagała Bibliotekę przekazując majątek i środki pieniężne. Tutaj można wyróżniać ród Wierzbickich, której przedstawiciel Adrian Wierzbicki w r. 1623 zapisał bibliotece swe dobra z zastrzeżeniem, aby z intraty dzierżawnej corocznie przybywało 100 złotych na powiększenie biblioteki. Inni przedstawiciele, tego rodu bracia Kazimierz i Michał w r. 1746 darowali bibliotece dobra, których dochód wynosił rocznie 368 złotych, oraz wyłożyli ok. 16.000 tysięcy złotych na wewnętrzne potrzeby biblioteki.

Innym źródłem uzupełnienia zbiorów Biblioteki było zobowiązanie oficyny wileńskich jezuitów do przekazywania po jednym bezpłatnym egzemplarze z każdego nowego wydania. Pomimo darowizn i innej pomocy, księgozbiory Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego przystały bardzo powoli (od czterech i pół tys. wol. w r. 1579 do 11.000 wol. w r. 1773). Powiększanie zbiorów ogromnie utrudniały pożary, wojny i kradzieże (po tych ostatnich duża część druków Biblioteki Uniwersyteckiej znalazła się w bibliotekach Rosji, Polski, Szwecji i innych krajów). Według wykonanej i ostatniej zachowanej inwentaryzacji jezuickiej akademii (1773–1774), można w przybliżeniu ustalić, że wówczas katolicka literatura teologiczna stanowiła około 80% całego zbioru książek, pod względem zaś języka dominował tutaj język łaciński – około 90% wszystkich książek.

Analogiczna sytuacja utrzymywała się i potem, kiedy w r. 1773 został rozwiązany zakon jezuitów, a kuratelę Uniwersytetu Wileńskiego przejęła świecka Komisja Edukacyjna. Trzeba wspomnieć, że Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego została centralną, krajową biblioteką publiczną, zaczęła gromadzić literaturę z dziedziny nauk przyrod-

nicznych i medycyny, a od roku 1780 biblioteka uzyskała obowiązkowy egzemplarz ze wszystkich ksiąg, które były tłoczone na terenie Litwy.

Jednak podstawowym utrudnieniem w skutecznym gromadzeniu bibliotecznych zbiorów był niedostatek specjalnych i stałych asygnacji, co przeszkadzało planowo uzupełniać zbiory biblioteki nowo wydaną literaturą. Po raz pierwszy fundusze specjalne na utrzymanie Biblioteki Szkoły Głównej Wileńskiej (tak się wtedy nazywał Uniwersytet) oraz gromadzenie jej zbiorów, zostały zaplanowane w końcu XVIII w., to znaczy że od 1797 r. władze carskie zaczynały corocznie wyznaczać w tym celu skromną sumę – 300 złotych rubli.

Ważne zmiany w życiu Biblioteki zaczęły się od r. 1803, kiedy Szkoła Główna Wileńska została przemianowana na Imperatorski Uniwersytet Wileński, jego zaś Biblioteka została główną księżnicą druków w ogromnym Wileńskim Okręgu Naukowym (8 guberni – wileńska, grodzieńska, mińska, mohylewska, witebska, kijowska, wołyńska i podolska). Finansowanie biblioteki zostało ulepszone ustawicznymi asygnacjami i dodatkowymi środkami z różnych źródeł, co pozwoliło wypełnić luki w zbiorach. Jednakże podstawowe zmiany są łączone z objęciem kierownictwa Biblioteki, w r. 1804, przez profesora Gotfryda Ernesta Grodka. Grodek będąc czytającym bibliofilem i znawcą literatury klasycznej, oraz tym samym dosyć szorstkim przeciwnikiem scholastyki katolickiej, zasadniczo zmienił tematyczną i językową budowę zbiorów. Pod kierownictwem Grodka (do 1825 r. i później aż do zamknięcia Uniwersytetu i likwidacji Biblioteki w 1832 r.), liczba druków wzrosła od 12.000 wol. w r. 1803 do 60.000 wol. w r. 1831. Jeżeli najpierw dominowała w Bibliotece literatura teologiczna (wymienione 80% wszystkich ksiąg), to przed zamknięciem Uniwersytetu w 1832 r., książek teologicznych było już nie więcej niż 20% (sam Grodek na początku swej działalności jako kierownik biblioteki pisał o zbiorach biblioteki, „że duża ich część – to stary teologiczny kram, który należy spalić”). Pod względem językowym język łaciński został zepchnięty z pierwszego miejsca na drugie przez język francuski. W swoim działaniu Grodek przywiązywał bardzo duże znaczenie do wymiany książek między bibliotekami. Za jego kierownictwa Biblioteka wymieniała się zbiorami z Petersburską Akademią Nauk, uniwersytetami: charkowskim, krakowskim, Tartu i innymi. Grodek zwrócił uwagę na selekcję druków nabytych, przekazując to zadanie dziekanom i specjalnej komisji wyłonionej z poważanych profesorów uniwersytetu.

Cała ta praca i podejmowane wysiłki zostały gwałtownie przerwane w 1832 r., kiedy według reskryptu cesarza został zamknięty Uniwersytet Wileński. Zbiory biblioteki zlikwidowanego Uniwersytetu zostały rozdane samodzielnym zakładom naukowym i wywiezione z Wilna. Pozostała tylko niewielka ich część w Wileńskim Obserwatorium Astronomicznym oraz w gimnazjum działającym w gmachu Uniwersytetu. Po tym rozproszeniu Biblioteki, nowy okres w jej życiu rozpoczął się po powstaniu styczniowym w r. 1863, kiedy w ręce władz carskich wpadło około 200 tysięcy jednostek druków i rękopisów skonfiskowanych u powstańców i w zamkniętych klasztorach. Te wszystkie dobra w r. 1867 zostały przekazane do otwartej w tym samym gmachu Wileńskiej Biblioteki Publicznej.

Chciałbym zaznaczyć, że właśnie te skonfiskowane i przekazane Bibliotece dobra wraz ze skonfiskowanym po powstaniu w 1831 r. „plonem”, stanowią podstawę niektórych terazniejszych zbiorów starych druków w naszym oddziale (a mianowicie inkunabułów, druków z XVII–XVIII w., częściowo z XVI w.)

W tym miejscu historia wspólnych zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego i Oddziału Starych Druków zaczyna się już kształtować odrębnie. W naszym oddziale chronologiczna granica gromadzonych ksiąg ogólnego charakteru to r. 1800 (z wyjątkiem księgozbioru dawnej Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, inaczej *Bibliotheca Academiae Vilnensis*, który istniał do r. 1844). Nie poruszając problemu rozwoju wspólnego gromadzenia zbiorów w Bibliotece, w drugiej poł. XIX w. i w w. XX, chciałbym zatrzymać się nad jednym z zasadniczych sposobów gromadzenia druków – mianowicie darowizny. Mam tu na myśli dary bezpośrednio dotyczące Oddziału Starych Druków. I tak między innymi, wśród darów z XIX i pierwszej poł. XX w., należy wyróżnić ważną dla naszej Biblioteki darowiznę, która została wyznaczona testamentem znanego w XIX w. polskiego uczonego i polityka Joachima Lelewela, która w pierwszych dniach 1926 r. została przewieziona z Biblioteki Kórnickiej do Uniwersyteckiej Biblioteki w Wilnie. Ta bogata kolekcja, która obecnie jest przechowywana w magazynie Oddziału Starych Druków (4.584 wol. dotyczące z geografii, kartografii, historii, numizmatyki), niezwykle wzbogaciła zbiory naszego oddziału, a szczególnie zbiór kartograficzny (z kolekcji atlasów i map z okresu 1490–1861, w naszej bibliotece około 57% stanowi kolekcja kartograficzna Lelewela; mówiąc zaś tylko o starych atlasach w naszej Bibliotece, kolekcja Lelewela tworzy nawet ok. 70% całego zbioru starych atlasów przechowanego w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego). Na skutek zgromadzonej przez J. Lelewela i przekazanej oddziałowi kolekcji atlasów, ich zbiór w naszej Bibliotece jest nie tylko najbogatszy na Litwie, ale i jeden z najciekawszych w Europie Środkowej i Wschodniej.

Podobna zasada uzupełnienia zbiorów starych druków na podstawie darowizny trwa w Oddziale Starych Druków po dziś dzień, ponieważ środków na zakup jest stosunkowo niedużo – ogółem dla całej Biblioteki w 2010 r. wydatkowano 1.159.000 litów, czyli około 1.394.000 złotych lub około 335.000 euro. W ostatnim czasie wartościowymi darowiznami uzupełniła się kolekcja kartograficzna naszego oddziału. Jednym z ofiarodawców był kurator i mecenas Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego Vaclovas Dargužas, który w 1983 r. przekazał w darze zbiór starych map i atlasów. Są to mapy i atlasy z XVI–XIX w., między którymi jest niemało (ok. 40) map Wielkiego Księstwa Litewskiego. W całym zbiorze jest 113 map i 2 atlasy, a między ich odtwórcami są tacy znakomici autorzy jak: Johann Baptist Homann, Tobias Lotter i inni.

Następnym wartym wzmianki darczyńcą jest litewski ksiądz, dziennikarz, tłumacz i kolekcjoner Vincas Mincevičius, który oprócz dzieciństwa na Litwie, resztę życia spędził za granicą, w Italii. Za życia V. Mincevičius zebrał wartościową i ciekawą kolekcję starych książek i map. Według ustnej umowy, po śmierci V. Mincevičiusa w 1992 r., cała jego kolekcja została przekazana do Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, zaś stara kartogra-

fia (332 jednostki oraz 16 wol. książek z XVII–XVIII w.) – do naszego oddziału. Wśród darowanych książek należy wyróżnić pierwsze wydanie Kroniki ziemi pruskiej napisanej przez Piotra z Duisburga (wydrukowane w 1679 r.), także kilka elzewirów oraz druków z XVII–XVIII w. dotyczących przeważnie historii Litwy i Polski. Jednak najbardziej drogo-cenną część kolekcji V. Mincevičiusa tworzy stara kartografia – szczególnego znaczenia mapy świata, Europy, odrębnych regionów oraz plany miast z XVI–XIX wieku, wytworzone przez takich znanych wydawców, jak Willem Blaeu, Gerard Merkator, Sebastian Münster, Abraham Ortelius i innych.

Kolejnym znaczącym mecenasem, który wzbogacił naszą Bibliotekę drogimi mapami, był znakomity kolekcjoner, urodzony w Wilnie, polski uczony Tomasz Niewodniczański. Podczas wystawy starych map i dokumentów Wielkiego Księstwa Litewskiego, która odbyła się w Wilnie w r. 2003, podarował Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego 9 map Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVII–XVIII w., wybierając ze swoich zbiorów te mapy, o których wiedział, że ich nie ma w naszej bibliotece.

Wśród mecenasów chciałbym także wyróżnić, obok już wyżej wymienionego Vaclovasa Dargužasa, także wdowę Ruth Hoffer, która w zeszłym roku ofiarowała 8 wartościowych mapy z XVI–XVIII w., które uzupełniły już posiadaną kolekcję kartograficzną Vaclovasa Dargužasa.

Inne dary współczesnych darczyńców Biblioteki nie są już tak cenne, ale i one uzupełniają zbiory Oddziału Starych Druków. Najczęściej to są współczesne książki, które nasz oddział gromadzi z powodu tematyki, chociaż zdarzają się wśród darowanych książek i periodyków litewskich także te z XIX w. i z pocz. XX w. (oddział gromadzi wszystkie litewskie wydania do 1917 r. włącznie). Bardzo często nasi czytelnicy ofiarowują nam swoje prace naukowe napisane z wykorzystaniem wydań dostępnych w zbiorach Oddziału Starych Druków.

Poza darowiznami księgozbiór podręczny uzupełniany jest zakupionymi drukami. Druki te, poprzez Oddział Gromadzenia, zamawiają pracownicy naszego oddziału. W księgozbiorze podręcznym są dostępne wydania związane z historią książki, różne katalogi i przewodniki.

Z powodu niewielkiego finansowania i wysokiej ceny starych druków, kupno tych ostatnich jest dość rzadką rzeczą. Od kilku lat, przy korzystnych warunkach finansowych stare druki są pozyskiwane na różnych aukcjach. Tym sposobem na aukcji wileńskiej w 2009 r. została zakupiona litewska książka z poł. XIX w. (Biblioteka już posiadała dwa egzemplarze tej książki, ale oba z defektami, kupiony zaś egzemplarz jest kompletny) oraz encyklopedyczny, historyczny i biograficzny słownik Louisa Moreri, który został wydany w 1674 r., i w którym jest informacja o Litwie. W następnym, 2010 r., Biblioteka kupiła na aukcji interesującą i wartościową mapę Polski, Litwy i innych okolicznych krajów. Mapa pochodzi z 1747 r., a rytował ją znakomity angielski kartograf, sztycharz Emanuel Bowen. Te nabytki, niestety, są tylko kroplą w morzu naszych potrzeb.

Zauważamy więc, że tak jak w początkowym okresie życia biblioteki, tak i obecnie zasadnicze zbiory naszego specyficznego oddziału powiększają się rzadko dzięki wspar-

ciu mecenasów i darczyńców. Tymczasem niedostatek środków na zakup uniemożliwia nam planowe gromadzenie starych wydań, charakterystycznych dla Oddziału Starych Druków. Mam nadzieję, że w przyszłości pojawią się sponsorzy i zostanie przeznaczone więcej środków na uzupełnienie zbiorów starych i rzadkich druków w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego.

Abstract:

The paper analyses the history of how old prints had been gathered up to the mid-19th century in the Vilnius University's Library, with a special emphasis on how old prints collections affected the beginning and development of the main collections in libraries. The specificity of gathering old prints at the present moment has been discussed in a concise way as well.

Monika Jaworska, Ewa Rzeska

Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORGANIZACJA GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH UNIWERSYTECKICH: PROBLEMY I KIERUNKI PRZEMIAN

Streszczenie: Artykuł przedstawia problemy organizacji pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów w polskich bibliotekach uniwersyteckich. W badaniach wykorzystano dane z kilkunastu bibliotek na podstawie ankiety przeprowadzonej wiosną 2011 r. Omówiono strukturę organizacyjną oddziałów oraz używane moduły i programy komputerowe. Przedstawiono zasady gromadzenia oraz formy współpracy z czytelnikami w zakresie doboru nowych tytułów.

Gromadzenie zbiorów jest jedną z podstawowych funkcji biblioteki, która przekłada się bezpośrednio na bogactwo zasobów i stopień zaspokojenia potrzeb użytkowników w zakresie literatury i informacji. W ciągu ostatnich lat funkcja ta uległa zasadniczym przemianom, zarówno w sferze merytorycznej (przedmiotu gromadzenia), jak i organizacyjnej (warsztatu pracy). Podstawowymi czynnikami zmian są licencjonowane e-zasoby, poszerzające ofertę zbiorów drukowanych oraz komputeryzacja procesów gromadzenia, co w przypadku niektórych systemów bibliotecznych (m.in. HORIZON, VIRTUA), pozwala na pełną integrację czynności zamawiania i ewidencji nabytków z innymi funkcjami biblioteki (Mielczarek, 2010, Skopek-Ziemlańska, 2011).

W artykule przedstawiono uwarunkowania działalności oddziałów gromadzenia zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich, ich miejsce w strukturze biblioteki oraz wewnętrzną organizację pracy. W celu uzyskania informacji na ten temat przeprowadzono ankietę, którą w kwietniu 2011 r. rozesłano w formie elektronicznej do kierowników oddziałów gromadzenia 17 bibliotek uniwersyteckich. Odpowiedzi na ankietę udzieliło 14 bibliotek (tabela 1), wśród których 8 otrzymuje egzemplarz obowiązkowy (EO) wydawnictw krajowych, a 6 nie posiada EO jako źródła wpływu¹. Przywilej EO przekłada się bezpośrednio na wielkość nabytków w ciągu roku oraz liczbę zatrudnionych pracowników. Prezentowane dane statystyczne dotyczące zbiorów pochodzą z dwóch ostatnich lat 2009–2010.

Wyniki przeprowadzonej ankiety zostaną omówione w postaci następujących zagadnień: struktura i zadania Oddziału Gromadzenia Zbiorów; polityka gromadzenia książek oraz formy współpracy z czytelnikami w zakresie gromadzenia zbiorów.

¹ Rozporządzenie MKiS z dn. 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. Dz. U. 1997 nr 29 poz. 161.

Tabela 1. **Biblioteki uniwersyteckie uczestniczące w ankiecie**

Otrzymujące egzemplarz obowiązkowy	Nie otrzymujące egzemplarza obowiązkowego
Biblioteka Główna UMCS w Lublinie	Biblioteka Główna UH-P w Kielcach
Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego	Biblioteka Główna UKW w Bydgoszczy
Biblioteka Uniwersytecka KUL	Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego
Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	Biblioteka Uniwersytecka UW-M w Olsztynie
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu	Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego
Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	Biblioteka UŚ w Katowicach
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	

Struktura i zadania oddziału gromadzenia zbiorów

W większości ankietowanych bibliotek oddział gromadzenia zbiorów zajmuje się przede wszystkim pozyskiwaniem druków zwartych i zbiorów specjalnych, w kilku przypadkach także zakupami książek elektronicznych. Wydawnictwa ciągłe pozostają natomiast w gestii innego oddziału. W pięciu bibliotekach gromadzone są w jednym oddziale wszystkie zbiory, zarówno druki zwarte, jak i wydawnictwa ciągłe.

Oddział gromadzenia zbiorów w strukturze bibliotek funkcjonuje z reguły jako oddział samodzielny. Tylko w dwóch przypadkach jest połączony z oddziałem opracowania, a jedna biblioteka planuje takie połączenie. Podział oddziału na sekcje wykazało 8 bibliotek i są to przeważnie biblioteki otrzymujące EO. One też zatrudniają więcej pracowników w liczbie od 7 do 21. W bibliotekach, gdzie nie ma podziału na sekcje, skład osobowy kształtuje się na poziomie od 5 do 11 osób. W przypadku połączonego gromadzenia i opracowania, stan zatrudnienia wynosi 26 etatów (Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego). W ramach oddziałów nie ma tendencji do tworzenia samodzielnych stanowisk zajmujących się tylko określonym rodzajem publikacji, np. książek elektronicznych.

Ważną kwestią jest funkcjonowanie bibliotekarzy dziedzinowych i zakres ich obowiązków. Stanowiska te mają długą tradycję w bibliotekarstwie niemieckim i amerykańskim, zajmują je osoby o najwyższych kompetencjach w zakresie merytorycznego kształtowania księgozbioru, opracowania rzeczowego oraz specjalistycznej informacji naukowej. U nas upominano się o nie także i żywo dyskutowano na ten temat pod koniec lat 90., ale w formie znanej za granicą nie zyskały pełnej implementacji². Tylko w czterech z 14 bibliotek (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu) funkcjonują bibliotekarze dziedzinowi. Swoją pracę wykonują poza oddziałem gromadzenia zbiorów,

2 Problem zadań bibliotekarzy dziedzinowych był szeroko dyskutowany w środowisku akademickim podczas konferencji w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu w 2000 r. [Bibliotekarz dziedzinowy..., 2001].

a ich rola polega głównie na doborze tytułów książek z kupna, typowaniu tytułów do wolnego dostępu i udzielaniu informacji. Również w okrojonym wymiarze realizują zadania bibliotekarzy dziedzinowych osoby odpowiadające za dobór podręczników i monografii z przydzielonych dziedzin wiedzy w Oddziale Gromadzenia Zbiorów w Bibliotece Głównej UMCS. Realizują one w ten sposób zwiększony zakres obowiązków.

Zasadniczą sprawą w organizacji pracy jest integracja procesu gromadzenia z innymi funkcjami bibliotecznymi. Pozwala na to moduł gromadzenia w zintegrowanych systemach bibliecznych. Według ankiety, taki moduł wdrożyło już 7 bibliotek, wśród których trzy pracują w systemie HORIZON, trzy w systemie ALEPH, a jedna w systemie PRO-LIB. Kolejne trzy biblioteki planują rozpoczęcie pracy w module gromadzenia. W grupie bibliotek pracujących w VTLS Virtua jako pierwsza podjęła próbę wdrożenia modułu gromadzenia Biblioteka Jagiellońska w połowie lat 90., jednak na pracę w nim nie przeszła. [Dąbrowska, 2010]. Trudności stwarzał sam program, niedostosowany do realiów procedury gromadzenia w Polsce, który miał rozwinąć i zmodyfikować jego producent, ale nie wywiązał się z tej obietnicy. W ostatnim czasie zmierzyła się po raz kolejny z tym problemem Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego. Po przeprowadzeniu testów wdrożyła u siebie moduł gromadzenia, a przyjęte rozwiązania zostały zaprezentowane w trakcie 4. Spotkania Polskiej Grupy Użytkowników VTLS Virtua w czerwcu 2011 r. (Skopek-Ziemlańska, 2011).

Rejestr przybytków, prowadzony zgodnie z przepisami o ewidencji materiałów bibliecznych, ma formę elektroniczną (baza danych) w przypadku 10 ankietowanych bibliotek³. Pozostałe cztery rejestrują wpływ bieżący w postaci tradycyjnej księgi przybytków. Wśród nich są dwie biblioteki pracujące w module gromadzenia systemu zintegrowanego, co może świadczyć, że dostosowanie oprogramowania do obowiązujących zasad do ewidencji nie jest sprawą łatwą.

Polityka gromadzenia książek

Biblioteki uniwersyteckie realizują politykę gromadzenia skierowaną przede wszystkim do środowiska akademickiego i uwzględniają w niej dziedziny wiedzy uprawiane na uczelni oraz prowadzone kierunki studiów. Jednocześnie mają one także szersze, pozauniwersyteckie odniesienie społeczne, skierowane do środowisk kulturalnych i twórczych miasta oraz regionu⁴.

Polityka gromadzenia może być dokładnie określona w postaci pisemnego dokumentu, którego podstawy prawne stanowią takie akty, jak: ustawa o bibliotekach, prawo o szkolnictwie wyższym, statut danej uczelni oraz regulamin konkretnej biblioteki. Wyznaczają ją następujące, zasadnicze zadania:

3 Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliecznych.

4 *Bibliotekarstwo*. Red. Z. Żmigrodzki. Warszawa, 1998, Rozdz. 2, *Rodzaje bibliotek i ich charakterystyczne zadania*, s. 16–24.

- zapewnienie literatury dla potrzeb dydaktycznych i naukowych uniwersytetu oraz informacji w tym zakresie,
- zapewnienie dostępu online do zasobów cyfrowych w postaci baz danych oraz serwisów elektronicznych książek i czasopism,
- respektowanie publicznego charakteru biblioteki i uniwersalności jej zbiorów,
- zachowanie historycznego charakteru zbiorów.

Przyjęte zasady gromadzenia określają szczegółowo źródła gromadzenia zbiorów, zakres tematyczny piśmiennictwa, rodzaje wydawnictw, zasięg chronologiczny i terytorialny, język dokumentów oraz liczbę gromadzonych egzemplarzy.

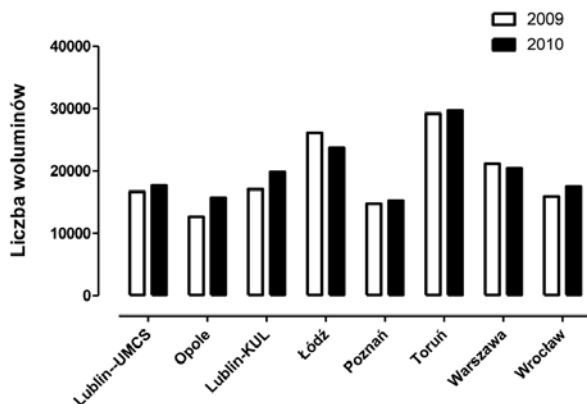
Według ankiety spisane zasady gromadzenia w postaci dokumentu zatwierdzonego przez Radę Biblioteczną lub inny organ kolegialny posiada osiem bibliotek. Za merytoryczny dobór tytułów książek do zakupu odpowiedzialni są najczęściej kierownicy oddziałów bądź sekcji (tak jest w 11 bibliotekach), a także pracownicy na poszczególnych stanowiskach (7 bibliotek) i w czterech przypadkach bibliotekarze dziedzinowi. W jednej z bibliotek (UMK w Toruniu) powołano Komisję ds. Gromadzenia Książek i Czasopism, której członkowie wspólnie z kierownikami sekcji, specjalistami dziedzinowymi i pracownikami zbiorów specjalnych decydują o kształcie zasobów bibliotecznych.

Przedmiot specjalizacji w gromadzeniu zbiorów dotyczy najczęściej dyscyplin reprezentowanych na danej uczelni, także zbiorów specjalnych i regionalistów. Wśród wykazanych specjalizacji znajdują się: rossica, judaica, kolekcje plakatów i komiksów. Część bibliotek nie podała żadnej specjalizacji, wśród nich są te, które nie mają opracowanych zasad gromadzenia w formie pisemnego dokumentu.

Polityka gromadzenia książek realizowana jest we współpracy biblioteki głównej z siecią bibliotek specjalistycznych uniwersytetu (wydziałowych, instytutowych). Tylko jedna biblioteka wskazała na brak takiej współpracy. Oddziały gromadzenia najczęściej konsultują zakupy droższych tytułów, rzadziej kontaktują się w sprawie ustalania wykazów podręczników, czy w przypadku respektowania zasady niedublowania tytułów książek zagranicznych z kupna. Ponadto biblioteki posiadające egzemplarz obowiązkowy przekazują bibliotekom specjalistycznym dublety i materiały nie włączane do własnych zbiorów.

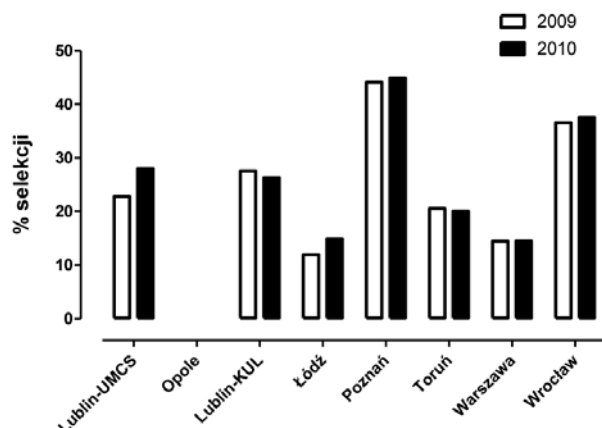
Zebrano i dokonano analizy danych o gromadzonych książkach w latach 2009 i 2010 z egzemplarza obowiązkowego, kupna, darów i wymiany. Nabytki z egzemplarza obowiązkowego są ilościowo największym źródłem w grupie bibliotek z przywilejem EO. Jego roczny wpływ wyniósł średnio około 22 tys. vol. książek. Zauważono w 2009 r. dość dużą różnicę w napływie EO do poszczególnych bibliotek, co wyrażają liczby 29.199 wol. (Toruń) i 12.646 wol. (Opole). Podobna dysproporcja utrzymała się w 2010 r. Można przypuszczać, że jest to efekt postawy wielu wydawnictw i drukarni, które do jednych bibliotek EO wysyłają, a inne pomijają i pomimo monitów, nie uzupełniają brakujących egzemplarzy. Wykres 1. wyraźnie pokazuje, jak ważną funkcję pełni EO w tworzeniu księgozbiorów. Pojawiające się od czasu do czasu zapowiedzi zmiany ustawy o egzemplarzu obowiązkowym i ograniczeniu liczby bibliotek do niego uprawnionych postawią niektóre z nich w nowej sytuacji finansowej i spowodują zmianę sposobu rozwijania zasobów.

Wykres 1. **Wpływ książek z egzemplarza obowiązkowego**

Dla uzyskania pełnego obrazu obecności egzemplarza obowiązkowego w bibliotekach uniwersyteckich, warto przytoczyć dane charakteryzujące skalę selekcji prowadzonej zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 maja 1999 r. (Dz. U. 1999, Nr 50, poz. 513). Zezwala ono na nieodpłatne przekazywanie egzemplarzy nie odpowiadających profilowi zbiorów do bibliotek wchodzących w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Prezentowane poniżej dane (Wykres 2.) świadczą o prowadzeniu selekcji w różnej skali, która sięga 15% wpływów (Biblioteki Uniwersyteckie w Warszawie, Łodzi), a nawet 45% (biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu).

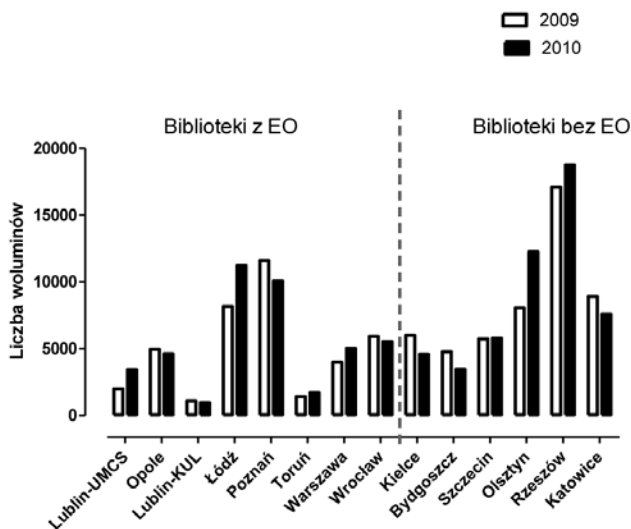
Wykres 2. **Selekcja książek z egzemplarza obowiązkowego**

Rozważając wpływ książek z kupna, jednoznacznie stwierdzono, że jest on wyższy w bibliotekach, które nie otrzymują EO i jego wielkość nie spada poniżej 4.600 wol. rocz-

nie. Dominuje w tej grupie Uniwersytet Rzeszowski, który w ubiegłym roku zakupił ponad 18 tys. książek. Odnosząc się do kupna bibliotek z EO, należy zauważyć, że tylko dwie biblioteki uniwersyteckie (Łódź i Poznań) utrzymują kupno na wysokim poziomie, sięgającym ponad 10 tys. książek w skali roku. W pozostałych bibliotekach kupno oscyluje w granicach od 1 do 5 tys. woluminów. Dość różnorodnie przedstawia się gromadzenie drukowanych książek zagranicznych, które wśród 10 bibliotek napływają rocznie w liczbie od 31 do ponad 2 tys. wol.

Wykres 3. **Nabytki książek z kupna**

Dary i wymiana utrzymują się we wszystkich ankietowanych bibliotekach na podobnym poziomie. Jedynie Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu wyróżnia się zdecydowanie większymi nabytkami z tych źródeł.

Książka elektroniczna dostępna online jest kupowana w dość szerokim zakresie, ale uzyskane dane są trochę niekompletne i niespójne. Wynika z nich, że rocznie biblioteki nabywają od kilkuset do ponad 2 tys. tytułów. Najczęściej wykorzystywane przez respondentów serwisy książek elektronicznych to: IBUK (10 bibliotek), EBRARY (5 bibliotek), MyiLIBRARY (4 biblioteki), natomiast dwie spośród ankietowanych bibliotek nie korzysta z serwisów e-książek.

Współpraca z czytelnikami w zakresie gromadzenia zbiorów

Trzecia część ankiety miała na celu zebranie danych na temat współpracy pracowników oddziału gromadzenia zbiorów ze środowiskiem akademickim. Wynika z nich, że bibliotekarzom zależy na niej i czynią starania, aby ta współpraca była systematyczna

i efektywnie przekładała się na trafny dobór książek. Szczególnym punktem odniesienia są pracownicy naukowcy. Tytuły przez nich zgłaszane są z zasady kupowane w większości bibliotek.

Formy komunikacji ze środowiskiem akademickim są różne. Jedną z nich jest możliwość zgłaszania przez czytelników tytułów do nabycia ze strony internetowej biblioteki w postaci listu e-mail. Nie jest ona jednak często wykorzystywana. Według ankiety takich zgłoszeń jest od 1 do 10 w ciągu miesiąca, a zgłoszenia powyżej 30 książek zdarzają się tylko w trzech bibliotekach. Pozostają też kontakty bezpośrednie takie, jak rozmowa telefoniczna, przyjsięcie do oddziału, czy złożenie pisemnego zamówienia.

Warto podkreślić, że większość respondentów wskazywała na słabą współpracę, wymagającą większej aktywności z obydwu stron, oraz na potrzebę jej rozwijania po to, aby nabywane książki odpowiadały w większym stopniu potrzebom naukowym i dydaktycznym.

Informowanie o nabytkach jest sprawą niezwykle istotną. Strona internetowa jest dobrym miejscem zamieszczania wykazów nowości stosowanym przez 10 bibliotek. Wykazy wzbogacone przez skanowane okładki i spisy treści stosuje sześć bibliotek. Tradycyjne wystawy nowości wydawniczych przygotowuje 7 bibliotek. Dwie biblioteki rozsyłają pracownikom naukowym listy e-mail z informacjami o zakupionych nowościach.

Efektywne gromadzenie zbiorów bibliotecznych jest zadaniem pierwszoplanowym w działalności bibliotek. Coraz bardziej staje się sztuką dobrego doboru, wymaga rozeznania na rynku książki drukowanej i elektronicznej, aby móc trafnie wybierać między jedną a drugą wersją publikacji. Wynika z tego potrzeba rozwijania w naszych bibliotekach stanowisk bibliotekarzy dziedzinowych, którzy merytorycznie będą odpowiedzialni za kompletowanie zasobów z poszczególnych dziedzin wiedzy i będą spełniać funkcję swego rodzaju pomostu między biblioteką a pracownikami naukowymi.

W organizacji pracy wyraźnie widoczny jest kierunek włączenia czynności gromadzenia do zintegrowanego systemu komputerowego. W większości bibliotek systemy te obejmowały na początku przede wszystkim katalogowanie i udostępnianie. Wdrożenie modułu gromadzenia deklarowało w ankiecie kilka bibliotek. W efekcie można spodziewać się w przyszłości bliższego łączenia pracy w zakresie gromadzenia i opracowania zbiorów, a tym samym większej efektywności.

Ankieta potwierdziła dużą rolę, jaką odgrywa egzemplarz obowiązkowy w gromadzeniu zbiorów przez biblioteki uniwersyteckie. Wykazała też zróżnicowany poziom finansowania kupna książek przez poszczególne uniwersytety.

Bibliografia:

1. *Bibliotekarstwo*. Red. Z. Żmigrodzki. Warszawa, 1998. ISBN 83-87629-09-X.
2. *Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach akademickich: materiały z seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną UMK w dniach 26– 27 października 2000 r. w Toruniu* [oprac. merytoryczne Anna Bogłowska, Jolanta Szewczak; tł. Bożena Bednarek-Michalska et al.]; Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Biblioteka Główna, Toruń: Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. ISBN 83-231-1350-5.

3. Dąbrowska E., *Komputeryzacja gromadzenia zbiorów a zintegrowany system biblioteczny. Doświadczenia Biblioteki Jagiellońskiej*. „Zagadnienia Informacji Naukowej”. 2010 nr 2, s. 85–95.
4. Dudziak D., *Bibliotekarz dziedziny czy bibliotekarz zintegrowany? Model współpracy z uczelnią, czyli ze wszystkimi chętnymi do uczestniczenia w niełatwym dziele wzbogacania księgozbioru*. „Biuletyn EBIB” [online]. 2000, nr 1 (specjaln)[dostęp:2011-05-20]. Dostępny w Internecie: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib-sp1/dudziak.html>>. ISSN 1507-7187.
5. Mielczarek P., *Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu HORIZON w procesie gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie*. „Przegląd Biblioteczny”. 2010, R. 78, z. 2, s. 194–202.
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych. Dz. U. 2008 nr 205 poz. 1283.
7. Rozporządzenie MKiS z dn. 6 marca 1997r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. Dz. U. 1997 nr 29 poz. 161.
8. Sączewska-Trawicka M., *Moduł gromadzenia zbiorów w bibliotekach używających systemu komputerowego VTLS*. „Przegląd Biblioteczny”. 2009, R. 77, z. 3, s. 371–375.
9. Skopek-Ziemlańska M., *Moduł gromadzenia w systemie VTLS Virtua. Wdrożenie modułu gromadzenia w bazie produkcyjnej BUG*. Spotkanie Polskiej Grupy Użytkowników VTLS Virtua, [online]. Warszawa, 15–16.06.2011. [dostęp:2011-07-19]. Dostępny w Internecie: <http://konsorcjum.bg.univ.gda.pl/informacje.php#gromadzenie_2011.ppt>.
10. <http://konsorcjum.bg.univ.gda.pl/informacje.php#gromadzenie_2011.ppt>.
11. *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań 13– 15.11.2002*. Red. Nauk. A. Jazdon, A. Chachlikowska. Poznań, 2002. ISBN 83-913932-0-8.
12. *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich: materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Rzeszów-Czarna, 1–3 czerwca 2005*. Oprac. mat. E. Bieniasz, K. Serwatko, B. Jaskowska. Rzeszów, 2005. ISBN 83-922515-0-4.
13. Wojciechowski J., *Organizacja i zarządzania biblioteką*. Kraków, 1997. ISBN 83-01-12432-6.

ANKIETA

ORGANIZACJA GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTEKACH UNIWERSYTECKICH

Dane z Ankiety zostaną wykorzystane w referacie przygotowywanym na IV Ogólnopolską konferencję naukową „Strategia gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich”, Szczecin – Pobierowo, 15– 17.09.2011.

* odpowiedzi właściwe należy podkreślić

1. Struktura i zadania Oddziału Gromadzenia Zbiorów

1.1 Oddział zajmuje się gromadzeniem:

- a) książek, czasopism, zbiorów specjalnych – w postaci drukowanej i elektronicznej;
- b) książek, czasopism, zbiorów specjalnych – bez wersji elektronicznej online;
- c) tylko książek wraz z e-bookami;
- d) tylko książek drukowanych;
- e) inna możliwość: .....

1.2 Struktura wewnętrzna Oddziału:

- a) bez podziału na mniejsze jednostki (sekcje). Stan zatrudnienia w Oddziale: liczba etatów (osób) wynosi .....(.....);
- b) z podziałem na sekcje (prosimy o podanie nazwy sekcji oraz liczby zatrudnionych w niej pracowników);
Sekcja .....
Sekcja .....
Sekcja .....
Sekcja .....
Sekcja .....
Sekcja .....
- c) z samodzielnymi stanowiskami pracy: ds. e-booków, ds. sieciowych zasobów informacji, ds. kupna, inne (jakie?) .....

1.3 Bibliotekarze (specjaliści) dziedzinowi i ich zakres obowiązków:

- a) Oddział Gromadzenia Zbiorów zatrudnia bibliotekarzy dziedzinowych: **Tak/Nie**
- b) Zakres obowiązków bibliotekarzy dziedzinowych wykracza poza Oddział Gromadzenia Zbiorów: **Tak/Nie** Jeśli tak, to jakich oddziałów?
- c) Do zadań bibliotekarzy dziedzinowych należy: dobór tytułów, opracowanie rzeczowe, udzielanie informacji;
- d) Bibliotekarze dziedzinowi odpowiadają za gromadzenie: książek polskich; książek zagranicznych; wszystkich wpływających materiałów bibliotecznych.

1.4 Oddział Gromadzenia Zbiorów w strukturze Biblioteki funkcjonuje jako:

- a) Oddział samodzielny;
- b) połączony z Oddziałem Opracowania Zbiorów;
- c) inne rozwiązania (jakie?) .....
- d) czy planowane jest połączenie Oddziałów Gromadzenia i Opracowania Zbiorów? **Tak/Nie.**

1.5 Komputeryzacja Oddziału Gromadzenia Zbiorów:

- a) Oddział pracuje w zintegrowanym systemie bibliotecznym, a gromadzenie stanowi jeden z modułów tego systemu – proszę podać nazwę systemu: VIRTUA, HORIZON, inny .....
- b) Oddział pracuje poza systemem zintegrowanym w innym programie komputerowym, jakim? np. program Access, inny .....
- c) w jakiej formie prowadzony jest „Rejestr Przybytków”: tradycyjnej, komputerowej, tradycyjnej i komputerowej. Jeśli w komputerowej, to w jakim programie?
- d) czy planowane jest włączenie gromadzenia do zintegrowanego systemu bibliotecznego: **Tak/Nie.**

2. Polityka gromadzenia książek

2.1 Czy Biblioteka posiada spisane zasady gromadzenia zbiorów w postaci dokumentu zatwierdzonego przez Radę Biblioteczną lub inny organ/gremium: **Tak/Nie**.

2.2 Kto odpowiada za merytoryczny dobór tytułów książek zakupionych: kierownik Oddziału/Sekcji; pracownicy na poszczególnych stanowiskach; bibliotekarze dziedzinowi.

2.3 Czy Biblioteka posiada określoną specjalizację w zakresie gromadzenia zbiorów?
Tak/Nie

Co stanowi przedmiot specjalizacji: dziedzina/dziedziny wiedzy, jakie? .....
.....;
rodzaj wydawnictw, jakich? .....
.....

2.4 Na czym polega współpraca Oddziału Gromadzenia Zbiorów z bibliotekami specjalistycznymi (wydziałowymi, instytutowymi) Uniwersytetu w zakresie polityki gromadzenia:

- a) konsultowanie zakupów;
- b) ustalanie listy podręczników;
- c) respektowanie zasady nie dublowania tytułów książek zagranicznych z kupna;
- d) inne formy współpracy, jakie?
.....

2.5 Wpływ książek wg źródeł nabycia w ciągu ostatnich dwóch lat (wol. i jedn. oblicz.):

	Wpływ ogółem	Wprowadzono do zbiorów (opracowano)	Kupno	Egzemplarz obowiązkowy	Dary	Wymiana
2009						
2010						

2.6 Wpływ książek z egzemplarza obowiązkowego (wol. i jedn. oblicz.):

2009 r.: ....., w tym selekcja .....

2010 r.: ....., w tym selekcja .....

2.7 Gromadzenie książek zagranicznych drukowanych: **2009 r.** – liczba wol. ....;

2010 r. – liczba wol. ....

2.8 Gromadzenie e-książek (dostępnych online):

a) Liczba tytułów książek elektronicznych dostępnych w:

b) 2009 r. : polskich ....., zagranicznych .....

- c) **2010 r.:** polskich ....., zagranicznych .....
- d) Korzystanie z serwisów książek elektronicznych: IBUK (**tak/nie**); MyiLibrary (**Tak/Nie**); Eb-rary (**Tak/Nie**); inne – jakie? .....

3. Współpraca z czytelnikami/użytkownikami w zakresie gromadzenia książek

3.1 Formy komunikacji Oddziału Gromadzenia Zbiorów z pracownikami naukowymi:

- a) zgłaszanie przez pracowników tytułów książek do nabycia (pisemnie, e-mail, telefonicznie);
- b) konsultowanie przez bibliotekarzy decyzji o zakupie w przypadku drogiej publikacji;
- c) testowanie serwisów książek elektronicznych;
- d) inne formy – jakie? .....

3.2 Czy współpraca z pracownikami naukowymi jest dla Biblioteki:

- a) Zadawalająca
- b) Słaba i wymaga większej aktywności obydwu stron
- c) Inne uwagi: .....

3.3 Czy istnieje na stronie internetowej Biblioteki możliwość zgłoszenia e-mail przez czytelników tytułów książek do nabycia:

- a) **Tak/Nie**
- b) Jak liczne są takie zgłoszenia w skali miesiąca: od 1 do 10 tytułów; ponad 11; ponad 30 tytułów?

3.4 W jaki sposób Biblioteka informuje swoich czytelników o nowych nabytkach książek:

- a) prezentuje wykaz nowości polskich i zagranicznych na stronie internetowej Biblioteki;
- b) prezentuje okładki oraz spisy treści zakupionych książek polskich i zagranicznych na stronie internetowej;
- c) rozsyła listy e-mail z wykazami nowości do pracowników;
- d) przygotowuje wystawy nowości wydawniczych.

Abstract:

The paper presents some problems of work organisation at a Collections Gathering Section in Polish university libraries. The research has been based on the results of the questionnaire carried out in Spring 2011 in some libraries. The organisational structure of a typical gathering section has been discussed, together with the modules used and computer programs. The rules of gathering collections have been presented together with the forms of cooperation with the readers as far as the selection of new titles is concerned.

Kinga Żmigrodzka

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

ANALIZA FUNKCJONALNOŚCI MODUŁU GROMADZENIA W BIBLIOTEKACH „PROLIBOWYCH”

Streszczenie: Problematyka podjęta przez autorkę znajduje się na pograniczu zagadnień strategii gromadzenia zbiorów. Ma jednak bezpośredni związek z jakością pracy oddziałów gromadzenia. Przedmiotem artykułu jest analiza funkcjonalności modułu Gromadzenie zintegrowanego systemu bibliotecznego Prolib. Na podstawie ankiet wypełnionych przez pracowników bezpośrednio związanych z pracą w module Gromadzenie Prolib, zaprezentowane zostały wnioski dotyczące poziomu automatyzacji, jakości i organizacji pracy. Uwaga została skierowana głównie na możliwość systemowej realizacji zadań działu ograniczającej użycie tradycyjnych rozwiązań.

Motorem przeprowadzenia badań oraz powstania niniejszego artykułu były dwa czynniki. Pierwszym było bezpośrednie użytkowanie modułu Gromadzenie zintegrowanego systemu bibliotecznego Prolib przez autorkę. Kilkuletnia praca, problemy i „zmaganie” się z materiały systemu, jak i zbiorów, wielokrotnie rodziło pytania, jak inne biblioteki rozwiązują niektóre trudności i zagadnienia. Drugim czynnikiem, który pojawił się znacznie później, były artykuły opublikowane w cyklu „Z warsztatów badawczych” w „Przeglądzie Bibliotecznym”: Pawła Mielczarka *Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie*¹ oraz Moniki Sączewskiej-Trawickiej *Moduł gromadzenia zbiorów w Bibliotekach używających systemu komputerowego VTLS*². Autorzy podjęli w nich dosyć rzadko poruszany problem praktycznego wykorzystania komputerowych systemów bibliecznych w zarządzaniu procesami gromadzenia. Jak słusznie zauważył autor pierwszego z wymienionych artykułów problematyka gromadzenia pojawiająca się coraz częściej na łamach czasopism branżowych i oscyluje głównie wokół zagadnień strategii i polityki gromadzenia, planów budżetowych, budowania kolekcji, pozostawiając na uboczu praktyczne zagadnienia warsztatowe dotyczące oprogramowania bibliotecznego³.

Nie znaczy to, że w literaturze przedmiotu nie znajdziemy artykułów podejmujących tę tematykę, szczególnie w odniesieniu do systemu Prolib. Wielu autorów skupiło się na analizie wykorzystania zintegrowanego systemu bibliotecznego na przykładzie konkretnych wdrożeń. Wśród nich wymienić można artykuły Małgorzaty Piekelskiej *Wdrażanie systemu*

1 P. Mielczarek, *Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie*. „Przegląd Biblieczny”. 2010, z. 2, s. 193–202.

2 M. Sączewska-Trawicka, *Moduł gromadzenia zbiorów w Bibliotekach używających systemu komputerowego VTLS*. „Przegląd Biblieczny” 2009 z. 3, s. 371–375.

3 P. Mielczarek, op.cit., s. 194.

*PROLIB w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sosnowcu*⁴, Teresy Dębickiej i Zofii Rozwadowskiej *Kompleksowy System Zarządzania Biblioteką PROLIB w Bibliotece Akademii Ekonomicznej w Katowicach*⁵, Renaty Dec *PROLIB w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego z punktu widzenia Czytelní Ogólnej*⁶, Andrzeja Koziara i Anny Śpiechowicz *Zaawansowane modele informatyczne na przykładzie wdrożenia i wykorzystania kartoteki haseł wzorcowych w bibliotekach użytkujących Zintegrowany System Biblioteczny PROLIB*⁷. Najwięcej miejsca analizie procesów gromadzenia z wykorzystaniem zintegrowanego systemu bibliotecznego Prolib poświęcono w artykule Wandy Dziadkiewicz i Mirosławy Szulc *Doświadczenia w pracy z PROLIB-em w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego*⁸. Autorki na przykładzie konkretnego wdrożenia szeroko opisały poszczególne elementy i funkcjonalności systemu pozwalające w pełni zautomatyzować proces gromadzenia zbiorów. Nie jest to jednak wystarczająca ilość materiału, by móc szerzej ocenić skalę wdrożeń i wykorzystania modułu Gromadzenie systemu Prolib. A jest to o tyle interesujące zagadnienie, że spora część bibliotek nie tylko „prolibowych” nie podejmuje pełnego wdrożenia systemów bibliotecznych. Zautomatyzowane zostają wszelkie procesy związane z opracowaniem i szeroko rozumianym udostępnianiem, gromadzenie natomiast zazwyczaj wdrażane jest później – niejednokrotnie dopiero wtedy, gdy uda się w miarę możliwości dostosować program do potrzeb konkretnej biblioteki (mam tu na myśli oprogramowanie dedykowane). Główną przyczynę stanowi wysoki stopień trudności i skomplikowania, jaki niesie za sobą dostosowanie jednego programu do potrzeb różnorodnych bibliotek i sieci. Niekiedy, jak przedstawiła to Monika Sączewska-Trawicka na przykładzie programu VTLS, jest to niemożliwe. System musi odpowiadać szczegółowym przepisom funkcjonującym w prawie bibliotecznym i obowiązkowi jakie są tam stawiane: prowadzenia inwentarzy, współpracy bibliotek etc. Po drugiej stronie stoją wewnętrzne rozwiązania poszczególnych oddziałów oparte na latach praktyki. Dodatkowo pojawiają się nowe typy zbiorów jak bazy danych, które nie mogą być w pełni traktowane jako materiały biblioteczne. Udostępniane są przez producentów na podstawie umów licencyjnych przez co w rzeczywistości są one usługami i jako takie powinny być rejestrowane przez biblioteki.

Charakterystyka systemu

Zintegrowany system biblioteczny Prolib jest polskim produktem firmy Max Elektronika S.A działającym na rynku od 1993 roku. Produkt ten jest adresowany do bardzo różnorodnych pod względem struktury, organizacji i typu bibliotek. Charakterystyką systemu

4 M. Piekalska, *Wdrażanie systemu PROLIB w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sosnowcu*. „Bibliotekarz” 2008, nr 3, s. 17–21.

5 T. Dębicka; Z. Rozwadowska, *Kompleksowy System Zarządzania Biblioteką PROLIB w Bibliotece Akademii Ekonomicznej w Katowicach*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2003, nr 2/3, s. 19–22.

6 R. Dec, *PROLIB w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego z punktu widzenia Czytelní Ogólnej*. „Bibliotekarz” 2002, z. 6, s. 21–23.

7 A. Koziara; A. Śpiechowicz, *Zaawansowane modele informatyczne na przykładzie wdrożenia i wykorzystania kartoteki haseł wzorcowych w bibliotekach użytkujących. Zintegrowany System Biblioteczny PROLIB*. In: *Biblioteka, książka, informacja i Internet 2010*: praca zbiorowa. Lublin 2010, s. 229–237.

8 W. Dziadkiewicz; M. Szulc, *Doświadczenia w pracy z PROLIB-em w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego*. „Bibliotekarz” 2003, nr 7/8, s. 9–16.

jest budowa modułowa, której podstawę tworzy jedna baza danych koncentrująca wszelkie dane i procedury biblioteczo-bibliograficzne. Obecnie na rynku działają dwie wersje systemu Prolib funkcjonujące pod nazwami Prolib.txt i Prolib M21.

Wersja podstawowa Prolib.txt składa się z trzech modułów: Katalogowanie dokumentów, Wypożyczalnia i magazyn, Administrator. Implementacja programu w tej wersji pozwala już na pełną automatyzację podstawowych procesów bibliecznych. Zależnie od możliwości i potrzeb odbiorcy producent oferuje moduły dodatkowe: Gromadzenie Dokumentów, Skontrum, OPAC WWW, MULTIOPAC WWW, Protokół Z30.50, Moduł wymiany danych o studentach, Moduł obsługi bazy CKHW i kartoteki MESH, Moduły importu baz Biblioteki Narodowej, Import bazy UKD, Bibliografia.

Moduł Gromadzenie Dokumentów stanowi odrębną bazę na którą składają się: słowniki (fiszek, kooperantów, języków, częstotliwości, stref nabycia, sposobów nabycia), operacje związane z gromadzeniem różnych typów dokumentów (zamawianie, akcesja, raporty) oraz zarządzanie finansami (bilanse, konta, raporty).

Wersja Prolib M21 obsługuje format opisu MARC 21 dzięki czemu wymienione wyżej odrębne moduły związane z importem opisów i haseł z innych baz danych w wersji tej wchodzi w skład funkcjonalności modułu Opracowania.

Podstawą pracy modułu Gromadzenie jest rekord bibliograficzny utworzony, bądź importowany, do modułu Opracowania. Do rekordu dołączane są wszelkie operacje związane z planami zakupu, zamówieniami, rejestracją wpływów oraz akcesją książek i czasopism.

Obie wersje modułu zapewnić powinny pełną obsługę operacji związanych z gromadzeniem zbiorów. Składać się na to mają: plany, zamawianie, akcesja wszystkich typów zbiorów, a także integracja akcesji czasopism z rekordem zasobu, co przy określeniu przypuszczalnych dat wpływu, pozwala na bieżąco monitorować braki i opóźnienia poszczególnych numerów. Monitoruje także przepływ informacji (m.in. położenia i lokalizacji) o poszczególnych egzemplarzach od momentu tworzenia planów aż do generowania kolejnej pozycji inwentarza. Blok finansowo-księgowy zapewnić ma pełną kontrolę nad procesem zarządzania finansami, dzięki możliwościom tworzenia odrębnych kont dla wszystkich dostawców, kontroli przedpłat, planowaniu i podliczaniu budżetu według różnych kryteriów (fundusze, rodzaje dokumentów, przeznaczenie). Moduł Gromadzenie współpracuje także z pocztą elektroniczną, co umożliwia korespondencję z dostawcą bezpośrednio z systemu (zamówienia, monity, reklamacje, odwołania).

Jak podaje producent, zintegrowany system biblieczny Prolib posiada obecnie ponad 116 bibliotek⁹.

Cel badania

Głównym celem przeprowadzenia badań sondażowych była chęć poznania, czy i w jaki sposób inne biblioteki użytkują moduł Gromadzenie. Jakie dokumenty i opera-

⁹ Liczba ta wzrasta do 150, jeśli wliczone zostaną wszystkie, także bardzo małe, jednoosobowe biblioteki gminne należące do sieci, nie posiadające nawet dostępu do komputera.

cje są rejestrowane w systemie, jakie funkcjonalności oferowane przez producenta są wykorzystywane. Badanie to wydało się szczególnie ciekawe z uwagi na różnorodność bibliotek w odniesieniu do ich struktury, organizatora, misji, roli czy profilu gromadzonych zbiorów. Każda z nich istnieje w różnych środowiskach, posiada inne wypracowane strategie zarządzania procesami gromadzenia, odmienne modele zamówień i zakupów, różnorodne źródła nabytków oraz modele udostępniania zbiorów. Ta różnorodność pozwoliła na szersze spojrzenie na zagadnienie, w jaki sposób jeden system „radzi sobie” w tak zróżnicowanych środowiskach. Przede wszystkim zasadniczym pytaniem było to, czy moduł Gromadzenie w pełni umożliwia zarządzanie wszystkimi zbiorami i usługami, niwelując konieczność użytkowania innych programów zewnętrznych i tradycyjnych kartotek. Na koniec także interesujące wydały się także pytania o subiektywne odczucia użytkowników modułu, w kwestii stopnia trudności obsługi, intuicyjności interface’u, organizacji pracy.

Warsztat badawczy

Analizę funkcjonalności modułu Gromadzenie przeprowadzono za pomocą ankiety.

Po otrzymaniu od producenta systemu listy bibliotek użytkujących system Prolib można było wstępnie wydzielić dwa typy placówek posiadające dwie różne wersje systemu: starszą Prolib.txt i nowszą Prolib M21 wykorzystującą format opisu MARC21. Z racji, że wersja Prolib M21 posiada bardziej rozwinięte funkcjonalności pojawiła się konieczność sporządzenia dwóch oddzielnych ankiet.

Lista odbiorców, którzy zakupili, bądź posiadają, w wersji standardowej moduł Gromadzenie zintegrowanego systemu bibliotecznego Prolib obejmuje 50 bibliotek różnego typu i profilu. Znajdują się na niej:

- 6 wojewódzkich bibliotek publicznych (Zielona Góra, Bydgoszcz, Kraków, Gorzów Wielkopolski, Biblioteka Śląska, Książnica Kopernikańska),
- 10 miejskich bibliotek publicznych (Gliwice, Sosnowiec, Szczecin, Katowice, Miłkołów, Tychy, Bytom, Jastrzębie Zdrój, Lublin, Zabrze),
- 4 biblioteki państwowych wyższych szkół zawodowych (Piła, Sulechów, Gorzów Wielkopolski, Leszno),
- 6 bibliotek uniwersyteckich (Uniwersytetu Śląskiego, Zielonogórskiego, Rzeszowskiego, Ekonomicznego we Wrocławiu i Katowicach, Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach),
- 4 biblioteki akademii wyższych (Akademia Muzyczna w Katowicach, Akademia Medyczna we Wrocławiu, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsko-Białej, Akademia Pomorska w Słupsku),
- 2 biblioteki politechnik (Śląska i Radomska),
- 9 bibliotek pedagogicznych (PBW w Warszawie, Zielonej Górze, Krakowie, Rzeszowie, Krośnie, Przemyśle, BP w Tarnobrzegu, Toruniu),

- 4 biblioteki niepublicznych szkół wyższych (Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu, Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu, Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie),
- 2 biblioteki centralne (Wojskowa i Lekarska),
- oraz biblioteki: Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli, Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie, Prokuratury Okręgowej w Poznaniu.

Ankieta dotycząca bibliotek użytkujących Prolib.txt składała się z 18 pytań. Pytanie pierwsze dotyczy użytkowania modułu Gromadzenie. Część bibliotek zakupiła ten moduł lub ma go w standardzie, jednak nie jest on wcale wykorzystywany.

Pytania 2–8 koncentrowały się na zagadnieniach związanych ze słownikami i operacjami rejestrowanymi w module:

2. *Jakie typy zbiorów rejestrowane są w module Gromadzenie Prolib.txt?*
  3. *Jakie operacje są rejestrowane przez moduł Gromadzenie Prolib.txt?*
  4. *Czy prowadzona jest baza kooperantów?*
  5. *Czy wykorzystywana jest możliwość wysyłania monitów, reklamacji, odwołań i zamówień bezpośrednio z systemu do kooperanta/dostawcy?*
  6. *Czy rejestrowany jest na bieżąco wpływ kolejnych numerów druków ciągłych?*
- Pytania 7–8 wiążą się z zakresem implementacji systemu.

7. *Czy Biblioteka Główna prowadzi zakup centralny dla wszystkich bibliotek zakładowych i filii?*
8. *Czy moduł Gromadzenie Prolib.txt obsługiwany jest także przez biblioteki zakładowe i filie?*

Pytania 9–12 dotyczyły finansowo-księgowych funkcjonalności związanych z zarządzaniem finansami:

9. *Jakie typy dokumentów finansowo-księgowych rejestrowane są w module Gromadzenie?*
10. *Czy moduł Gromadzenie jest podstawowym i głównym źródłem informacji dotyczących wydatków i wpływów Biblioteki?*
11. *Czy finansowo-księgowe możliwości modułu Gromadzenie są podstawową tworzenia rozliczeń budżetowych generowanych przez Bibliotekę?*
12. *Czy finansowo-księgowe możliwości modułu Gromadzenie są podstawowym narzędziem tworzenia planów budżetowych Biblioteki?*

Pytanie 13 *Czy wdrożenie modułu Gromadzenie pozwoliło zrezygnować z prowadzenia kartotek tradycyjnych bądź baz przy użyciu programów zewnętrznych (np. Excel, Access)?* pozwoliło najpełniej spojrzeć na poziom automatyzacji procesów gromadzenia, gdyż idealnym modelem jest całkowite przeniesienie wszelkich operacji i kartotek do systemu.

Pytania od 14–18, przy zastosowaniu skali Likerta („zdecydowanie zgadzam się”, „raczej zgadzam się”, „nie mam zdania”, „raczej nie zgadzam się”, „zdecydowanie nie zgadzam się”), miały za zadanie sprawdzić opinie, odczucia i oczekiwania użytkowników wobec modułu, a także stopień zmian organizacji pracy wraz z automatyzacją procesów.

14. Wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib.txt wymusiło zmianę organizacji pracy Oddziału.
15. Wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib.txt usprawniło pracę Oddziału.
16. Obsługa modułu Gromadzenie Prolib.txt jest intuicyjna i łatwa do opanowania przez pracowników Oddziału.
17. Moduł Gromadzenie Prolib.txt spełnił wymagania stawiane programowi przed wdrożeniem.

Ankietę kończyło pytanie o plany związane z wdrożeniem wersji Prolib M21.

Ankieta dotycząca bibliotek użytkujących Prolib M21 była bardziej rozbudowana. Wynika to głównie z bardziej rozwiniętych możliwości systemu. Ankieta składa się z 26 pytań. Pytania 1–3 dotyczą starszej wersji systemu, która była użytkowana przez niektóre biblioteki:

1. Czy Państwa Biblioteka korzystała z modułu Gromadzenie w wersji Prolib.txt?
2. Jakie typy zbiorów rejestrowane były w module Gromadzenie Prolib.txt?
3. Jakie operacje były rejestrowane przez moduł Gromadzenie Prolib.txt?

Pytania 4–5 są skierowane były do instytucji, które zakupiły moduł Gromadzenie lub posiadają go w wersji standardowej, ale nie został on wdrożony:

4. Czy Państwa Biblioteka zakupiła i wdrożyła moduł Gromadzenie w wersji Prolib M21?
5. Czy Biblioteka planuje wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib M21?

Pytania 6–14 odnosiły się do słowników i operacji. Koncentrują się dość szczegółowo na wykorzystaniu poszczególnych funkcjonalności w odniesieniu do konkretnych typów zbiorów rejestrowanych w module oraz zakresem implementacji systemu w sieci, która ma szczególne znaczenie dla bibliotek posiadających filie oraz rozproszone zbiory i magazyny.

6. Ile czasu trwał okres testowy modułu?
7. Jakie typy zbiorów rejestrowane są w module Gromadzenie Prolib M2?
8. Jakie funkcjonalności są wykorzystywane dla poszczególnych typów dokumentów?
9. Czy prowadzona jest baza kooperantów?
10. Czy wykorzystywana jest możliwość wysyłania monitów, reklamacji, odwołań i zamówień bezpośrednio z systemu do kooperanta/dostawcy?
11. Które z raportów wykorzystywane są przez Bibliotekę?
12. Czy Biblioteka Główna prowadzi zakup centralny dla wszystkich bibliotek zakładowych i filii?
13. Czy moduł Gromadzenie obsługiwany jest także przez biblioteki zakładowe i filie?
14. Czy bazy danych są ewidencjonowane przez moduł Gromadzenie?

Pytania 15–18 dotyczyły finansowo-księgowej części modułu:

15. Jakie typy dokumentów finansowo-księgowych rejestrowane są w module Gromadzenie?

16. Czy moduł *Gromadzenie* jest podstawowym i głównym źródłem informacji dotyczących wydatków i wpływów Biblioteki?

17. Czy finansowo-księgowe możliwości modułu *Gromadzenie* są podstawową tworzenia rozliczeń budżetowych generowanych przez Bibliotekę?

18. Czy finansowo-księgowe możliwości modułu *Gromadzenie* są podstawowym narzędziem tworzenia planów budżetowych Biblioteki?

Pytania 19–20 dotyczyły jedynie akcesji czasopism czyli funkcjonalności wykorzystywanych przy tworzeniu zasobu i stanu zasobu druków ciągłych:

19. Czy rejestrowany jest na bieżąco wpływ kolejnych numerów czasopism (stan zasobu)?

20. Czy wykorzystywana jest funkcjonalność automatycznego generowania stanu zasobu na podstawie schematu zasobu (pole 835)?

21. Czy wykorzystywana jest możliwość przydzielania poszczególnych egzemplarzy do konkretnych księgozbiorów (przydział położenia i lokalizacji)?

Biblioteki, które nie rejestrują druków ciągłych proszone były o pominięcie tych pytań.

Punkt 22 był jednym z najbardziej istotnych w całej ankiecie: Czy wdrożenie modułu *Gromadzenie* pozwoliło zrezygnować z prowadzenia kartotek tradycyjnych bądź baz przy użyciu programów zewnętrznych (np. *Excel*, *Access*)? Podobnie jak w ankiecie dla wersji *Prolib.txt*, pozwoliło to najpełniej spojrzeć na poziom automatyzacji procesów związanych z obsługą gromadzenia zbiorów przy wykorzystaniu zintegrowanych systemów bibliotecznych.

Końcowe pytania 23–26 były analogiczne do pytań 14–18 w ankiecie *Prolib.txt*.

Ankiety po uprzedniej rozmowie telefonicznej wysyłano za pośrednictwem poczty elektronicznej głównie do Kierowników Oddziałów *Gromadzenia*¹⁰. Badania sondażowe rozpoczęto na początku lipca 2011 i w ciągu trzech tygodni spłynęły niemal wszystkie odpowiedzi.

Wyniki ankiety

Na 50 proszonych o przystąpienie do badania bibliotek, otrzymano odpowiedzi od 43, co uznaje się za wysoce miarodajny wynik¹¹. Jak wynika z ankiet wśród 43 uczestniczących w badaniach sondażowych bibliotek, które zakupiły moduł *Gromadzenie* lub posiadają go w wersji standardowej, wdrożyło go i użytkuje 31 placówek¹².

10 Część ankiet została wysłana i wypełniona przez Bibliotekarzy Systemowych. Taka sytuacja miała miejsce gdy struktura organizacyjna jasno oddzielała gromadzenie druków zwartych od ciągłych, a wspólne wypełnienie ankiet z powodu nieobecności pracowników bądź innej lokalizacji oddziałów stanowiło dość dużą trudność. Także w przypadku gdy moduł *Gromadzenia* nie był użytkowany ankietą była kierowana do Bibliotekarzy Systemowych.

11 Siedem bibliotek, które nie nadesłały swoich odpowiedzi, posiadają wersję *Prolib* w standardzie *MARC21*. Wśród nich, jak wynika z informacji firmy *Max Elektronik*, 3 wdrożyło moduł gromadzenia, a 4 go nie użytkują.

12 Wszystkie podane dalej dane liczbowe i procentowe będą dotyczyły 43 bibliotek, które wyraziły chęć udziału i nadesłały wypełnione ankiety.

Prolib.txt. Z bibliotek pracujących w „starszej” wersji systemu Prolib.txt udział w sondażu wzięło 13. Są to zarówno biblioteki publiczne (5), pedagogiczne (1), jak i szkół wyższych państwowych (5) i niepublicznych (2). Dziewięć z nich wdrożyło moduł Gromadzenie, jedna planuje, a pozostałe trzy nie użytkują i nie planują. Najwcześniej moduł został zaimplementowany w MBP w Tychach w roku 1997, najpóźniej w MBP w Zabrze w 2008 roku. Wszystkie z bibliotek użytkujących moduł Gromadzenie i posiadających rozbudowaną sieć, prowadzą zakup centralny, zatem nie jest on obsługiwany przez filie.

Wśród typów dokumentów rejestrowanych w systemie, wszystkie dziewięć bibliotek wprowadza do modułu opisy druków zwartych. Na drugim i trzecim miejscu znajdują się dokumenty elektroniczne (7) i ciągłe (6) – choć tylko trzy z nich rejestrują na bieżąco wpływ kolejnych numerów czasopism. Z możliwości rejestrowania baz danych i pozostałych materiałów korzysta mniej niż połowa bibliotek.

Z odpowiedzi na pytanie o wykorzystanie oferowanych przez moduł operacji wynika, że wszyscy respondenci rejestrują akcesje. Osiem bibliotek generuje egzemplarz z poziomu modułu Gromadzenie, korzysta z raportów oraz prowadzi bazę kooperantów (choć jedynie trzy z nich wykorzystują możliwość przesyłania zamówień i monitów do dostawców bezpośrednio z systemu). Pięć z nich dodatkowo tworzy zamówienia, a jedynie jedna plany.

Kolejny blok pytań dotyczył finansowo-księgowych funkcjonalności modułu. Z dokumentów finansowych, jakie otrzymują biblioteki, jedynie faktury VAT księgowane są przez wszystkich użytkowników. Faktury pro-forma rejestrowane są przez 5 respondentów, faktury korygujące i rachunki 4. Najgorzej wypadają noty księgowe (1) oraz umowy (2).

Z odpowiedzi na pytania 10–12 wynika, że moduł Gromadzenie jest podstawowym i głównym źródłem informacji dotyczących wydatków i wpływów biblioteki tylko dla 33% użytkowników. Dla 22% jest podstawową tworzenia rozliczeń budżetowych, ale dla żadnej nie jest podstawowym narzędziem tworzenia planów budżetowych (na to pytanie jedna z bibliotek nie odpowiedziała).

Na pytanie, czy wdrożenie modułu pozwoliło zrezygnować z prowadzenia kartotek tradycyjnych i programów zewnętrznych, połowa ankietowanych odpowiedziała twierdząco. Pozostałe cztery biblioteki, które odpowiedziały negatywnie wśród dalej prowadzonych rejestrów wymieniają: kartoteki dezyderatów i kontynuantów, karty akcesji wydawnictw ciągłych, uproszczony rejestr FV, katalog alfabetyczny i centralny.

Na twierdzenia:

- *Wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib.txt wymusiło zmianę organizacji pracy Oddziału*, 33% dopowiedziało „zdecydowanie zgadzam się”, a 67% „raczej zgadzam się”.
- *Wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib.txt usprawniło pracę Oddziału* 33% ankietowanych „zdecydowanie zgadza się”, 45% „raczej zgadza się”, 22% nie ma zdania”.
- *Obsługa modułu Gromadzenie Prolib.txt jest intuicyjna i łatwa do opanowania przez pracowników Oddziału* zanotowano odpowiedzi: 11% „zdecydowanie zgadzam się”, 67% „raczej zgadzam się”, 22% „raczej nie zgadzam się”

– *Moduł Gromadzenie Prolib.txt spełnił oczekiwania stawiane programowi przed wdrożeniem* 67% odpowiedziało „raczej zgadzam się”, 22% „nie mam zdania”, 11% „raczej nie zgadzam się”.

Wszystkie z trzynastu bibliotek które wzięły udział w ankiecie planują implementację wersji Prolib M21. Trzy z nich są w trakcie realizacji, pozostałe zamierzają wdrożyć go w latach 2012–2013.

Prolib M21. Z 43 bibliotek, które nadesłały ankiety, 30 posiada wersję systemu Prolib opartą na formacie opisu, MARC21. Podobnie jak w „starszej” wersji są to instytucje różnych typów: biblioteki publiczne¹³ (6), biblioteki szkół wyższych publicznych (7), niepublicznych (2), zawodowych (3), biblioteki pedagogiczne (7), centralne resortowe (2), instytucji kultury (1) i pozostałe (2). Dwadzieścia dwie z nich wdrożyło moduł Gromadzenie, cztery planują (dwie podały przypuszczalne daty 2012–2013). Jako pierwsze, implementacji dokonały Biblioteka Pedagogiczna w Toruniu oraz Książnica Kopernikańska (2006 r.). Okres testowy modułu Gromadzenie Prolib M21 jest bardzo zróżnicowany: od 1 tygodnia (Politechnika Radomska), do roku (PWSZ w Lesznie, Uniwersytet Śląski, Politechnika Śląska, PBW w Warszawie). U pozostałych od 1 do 6 miesięcy.

3 biblioteki nie planują wdrożeń. Jako powody podano organizację pracy, wielkość i różnorodność zakupu oraz dotychczas utarte i sprawdzone modele zamówień.

1/3 placówek posiadała poprzednią wersję modułu Prolib.txt. Najdłużej, bo 9–10 lat, korzystały z niej Biblioteki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie oraz Główna Biblioteka Lekarska. Tutaj także jeśli chodzi o typy dokumentów rejestrowanych w systemie, wszystkie dziewięć bibliotek wprowadzało opisy druków zwartych, o dwie mniej ciągłych; tylko cztery rejestrowały dokumenty elektroniczne, a dwie bazy danych.

Stopień wykorzystania funkcjonalności, jakie oferowała „starsza” wersja modułu ilustruje poniższa tabela

Tab.1 **Wykorzystanie podstawowych funkcjonalności modułu Gromadzenie Prolib.txt**

Funkcjonalność	Liczba bibliotek wykorzystujących funkcjonalność
Plany	2
Zamówienia	3
Akcesje	9
Prowadzenie bazy kooperantów	7
Przesyłanie danych do modułu Opracowania	8

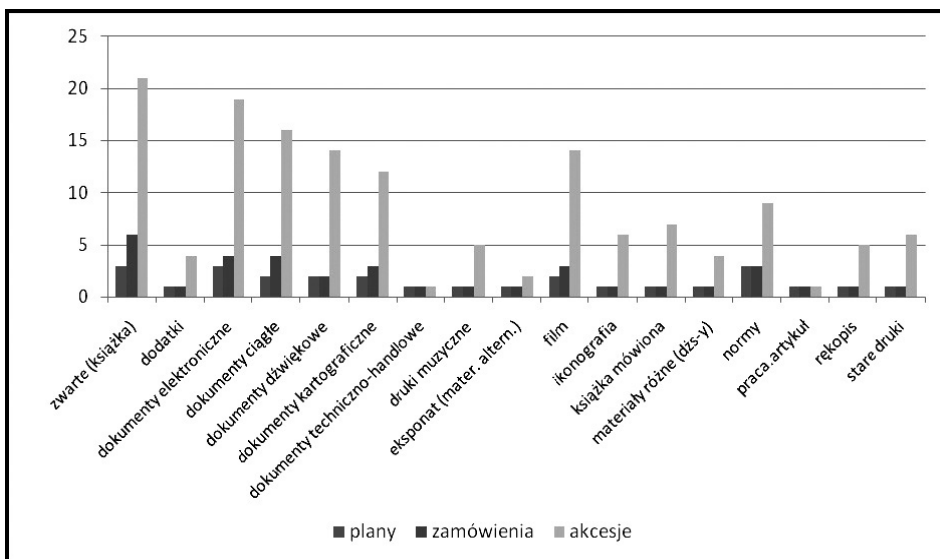
(oprac. własne)

Wersja Prolib M21 oferuje dużo szersze możliwości rejestrowania dokumentów. Dla poszczególnego typu stworzone zostały odrębne formatki z wyróżnionymi, obowiązkowo-

13 W tym Biblioteka Śląska mająca status biblioteki naukowej.

wymi polami dla danego formatu. Poniższy wykres ilustruje, jak ilościowo przedstawia się wykorzystanie poszczególnych formatek opisu w odniesieniu do podstawowych operacji rejestrowanych w module.

Wykres 1. **Wykorzystanie podstawowych funkcjonalności modułu Gromadzenie Prolib M21 z podziałem na typy zbiorów (oprac. własne)**

Wszystkie biblioteki korzystające z modułu Gromadzenie rejestrują druki zwarte. Najmniej korzysta z formatu dokumentów techniczno-handlowych i praca.artykuł. Jeśli chodzi o podstawowe operacje, to bardzo słabo wykorzystywana jest możliwość tworzenia planów (3 biblioteki), nieco lepiej zamówień (6). Akcesje rejestrowane są przez wszystkich użytkowników.

Moduł pozwala także na bardziej rozbudowaną akcesję czasopism, wraz z możliwością rejestracji wpływu poszczególnych numerów. Placówki, które nie rejestrują rekordów czasopism, były proszone o pominięcie pytań 19 i 21. Otrzymano 17 odpowiedzi. W 14 bibliotekach tworzony jest stan zasobu, pozwalający na rejestrację wpływu poszczególnych numerów. Dodatkowo 4 generują stan zasobu na podstawie schematu dla wszystkich czasopism, a 10 dla poszczególnych.

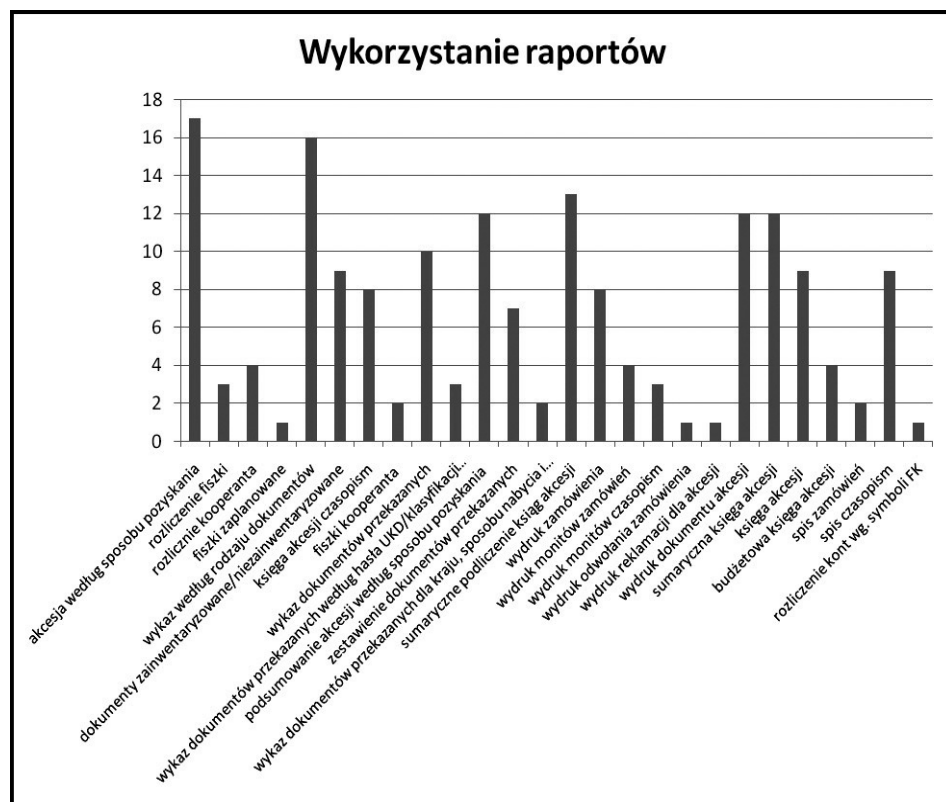
Z możliwości przydzielania poszczególnych egzemplarzy dokumentów do konkretnych księgozbiorów (prydział położenia i lokalizacji – pyt. 21) korzysta 19 placówek (jedna nie podała odpowiedzi).

Oddzielne pytanie dotyczyło ewidencjonowania baz danych, które są dość szczególnie traktowane przez bibliotekarzy. Tylko w 4 z 22 bibliotek bazy danych rejestrowane są w module Gromadzenie.

Baza kooperantów prowadzona jest przez 20 instytucji, ale tylko 5 z nich korzysta z możliwości wysyłania monitów, reklamacji, odwołań i zamówień bezpośrednio z systemu do kooperanta/dostawcy.

Moduł Gromadzenie pozwala na tworzenie 26 podstawowych raportów. Ich stopień wykorzystania przedstawia poniższy wykres.

Wykres 2. **Wykorzystanie raportów modułu Gromadzenie Prolib M21 (oprac. własne)**

Najchętniej wykorzystywanymi raportami są *akcesja według sposobu pozyskania* (generowana przez 17 użytkowników) oraz *wykaz według rodzaju dokumentów* (16). Najrzadziej tworzone są *raporty fiszek zaplanowanych*, *wydruku odwołania zamówienia*, *wydruku monitów czasopism* oraz *rozliczenia kont wg. symboli FK* (zaznaczono przy nich tylko po 1 zgłoszeniu).

Na pytania 12–13 związane z zakresem implementacji systemu w sieci, która ma szczególne znaczenie dla bibliotek posiadających filie oraz rozproszone zbiory i magazyny, odpowiedziało 19 instytucji (placówki, które nie posiadają bibliotek zakładowych i filii proszone były o pominięcie tych pytań). Z odpowiedzi wynika, że 10 posiada zakup

zdecentralizowany, z czego w 7 obsługiwany jest przez moduł Gromadzenie zaimplementowany w bibliotekach zakładowych.

Z części dotyczącej finansowo-księgowych elementów modułu wynika, że niemal wszystkie biblioteki rejestrują faktury VAT (20); prawie połowę mniej rejestruje rachunki (12), następnie kolejno faktury korygujące (9), faktury pro-forma (7), umowy (2), noty księgowe (1). Dwie biblioteki dodatkowo rejestrują protokoły darów.

Podobnie jak w wersji Prolib.txt, dla większości moduł Gromadzenie nie jest głównym źródłem danych finansowych. Dla 32% respondentów moduł Gromadzenie jest podstawowym i głównym źródłem informacji dotyczących wydatków i wpływów biblioteki. Dla 27% finansowo-księgowe funkcjonalności modułu Gromadzenie są podstawą tworzenia rozliczeń budżetowych generowanych przez bibliotekę. Natomiast przy tworzeniu planów budżetowych jedynie dla 12% dane pozyskane z systemu stanowią podstawę.

Mimo to na pytanie, czy wdrożenie modułu Gromadzenie pozwoliło zrezygnować z prowadzenia kartotek tradycyjnych bądź zewnętrznych baz danych, 57% ankietowanych odpowiedziało pozytywnie. Pozostałych 43% proszonych było o wyszczególnienie nadal prowadzonych rejestrów i baz. Są to:

- katalogi tradycyjne i ich skany w zakresie dokumentów, które wpłynęły do biblioteki przed automatyzacją;
- baza/kartoteka dotycząca wymiany krajowej i zagranicznej oraz wpływających darów, które nie są wprowadzane do zbiorów;
- rejestr umów na bazy danych w formie papierowej i Excel,
- kartoteka akcesji czasopism polskich i zagranicznych – służy do wysyłania monitów i zamawiania nowych prenumerat,
- równoległą księgowość w Prolibie i Excelu – ewidencja wpływających faktur w Excelu (z powodu książek do użytku wewnętrznego i opłat pocztowych, które tu szybciej widać bez dodatkowego wprowadzania);
- tradycyjna księga akcesji;
- dla czasopism – program Excel;
- księgi akcesji;
- kartoteka wydawnictw zbiorowych uczelnianych
- kartoteka wydawnictw wielotomowych i seryjnych
- kartoteka dezyderatów.

Na twierdzenia:

- *Wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib M21 wymusiło zmianę organizacji pracy Oddziału* 38%, odpowiedziało „zdecydowanie zgadzam się”, 29% „raczej zgadzam się”, 24% „raczej nie zgadzam się”, a 9% „zdecydowanie nie zgadzam się”.
- *Wdrożenie modułu Gromadzenie Prolib M21 usprawniło pracę Oddziału*, 32% respondentów „zdecydowanie zgadza się”, 55% „raczej zgadza się”, 9% nie ma zdania”, 4% „raczej nie zgadza się”.
- *Obsługa modułu Gromadzenie Prolib M21 jest intuicyjna i łatwa do opanowania przez pracowników Oddziału*, zanotowano odpowiedzi: 14% „zdecydowanie zga-

dzam się", 45% „raczej zgadzam się", 36% „raczej nie zgadzam się", 5% „zdecydowanie nie zgadzam się".

- *Moduł Gromadzenie Prolib M21 spełnił oczekiwania stawiane programowi przed wdrożeniem*, 14% odpowiedziało „zdecydowanie zgadzam się", 59% „raczej zgadzam się", 9% „nie mam zdania", 18% „raczej nie zgadzam się".

Generalnie zaobserwować można duże opory przed pełną automatyzacją procesów gromadzenia. Jeśli na ponad 116 bibliotek jedynie 1/3 posiada moduł Gromadzenie, a tylko 31 z niego korzysta, to stanowią one 27% wszystkich użytkowników zintegrowanego systemu bibliotecznego Prolib. Wśród respondentów, którzy posiadają moduł, ale nie planują wdrożenia, wydaje się że główną przyczyną są przyzwyczajenia i obawa przed dublowaniem pracy w systemie i tradycyjnych rejestrach, a takie prowadzenie prac rzeczywiście jest zbędne i pracochłonne. Ankietowani użytkownicy obu wersji zgodnie twierdzą, że wdrożenie modułu wpłynęło na zmianę organizacji pracy. Odpowiedziało „tak” ponad 70% respondentów. Zdecydowana większość z 24% bibliotek, której pracownicy „zdecydowanie nie zgodzili się” i „raczej nie zgodzili się” z tym twierdzeniem, miała od lat wdrożoną wcześniejszą wersję modułu. Zatem konwersja nie pociągała już za sobą tak drastycznych zmian dla oddziału gromadzenia. Dlatego też jednostki decydujące się na pełną automatyzację, muszą zdawać sobie sprawę, że ostatecznym celem tego procesu jest całkowite przeniesienie i prowadzenie operacji w module. Mimo wszystko często tam, gdzie tworzone są osobne rejestry zamówień poza systemem i tak praca jest dublowana, tylko nie w skali oddziału, ale w skali biblioteki. Opis tworzony jest raz przez pracowników gromadzenia, później drugi raz przez opracowanie.

Podstawowe funkcjonalności dotyczące dokumentów zwartych (książek) wydają się być w pełni wykorzystywane przez użytkowników obu wersji modułu. Prowadzone są zamówienia, akcesja i generowanie egzemplarza z poziomu Gromadzenia. Jeśli chodzi o plany, to bardzo wiele placówek nie ma potrzeby ich tworzenia, stąd tak słaby wynik. Jednak w odpowiedziach na obie ankiety, można zaobserwować pewne opory przed rejestracją druków ciągłych. O ile przy Prolibie M21 mamy bardzo dużo formatki opisu, a przecież wiele z bibliotek nie gromadzi tak różnorodnych typów zbiorów, przez co formatki te nie są wykorzystywane, o tyle trudno byłoby wskazać bibliotekę, która nie gromadzi czasopism. Z ankiet natomiast wynika, że zarówno w Prolibie.txt jak i M21, około 1/3 placówek nie rejestruje czasopism.

Dość pozytywnie za to wypada wykorzystanie możliwości opisu i rejestru dokumentów elektronicznych, dźwiękowych, kartograficznych i filmu.

Nie za dobrze prezentuje się wykorzystanie finansowo-księgowych funkcjonalności modułu. Sumując odpowiedzi użytkowników obu wersji, dla 68% dane pozyskiwane z modułu Gromadzenie nie są podstawowym i głównym źródłem informacji dotyczących wydatków i wpływów biblioteki. Rozliczenia budżetowe u 28% respondentów tworzone są w oparciu o moduł, natomiast plany tylko u 8%. Próbując zrozumieć przyczyny takiego stanu rzeczy, można pokusić się o wskazanie kilku źródeł. Przede wszystkim są to wyma-

gania działów finansowych. Format prezentacji danych, źródła pozyskiwania materiałów, konta, ich księgowanie, często zupełnie nie odpowiadają tym wymaganiom. Jeśli biblioteka nie posiada samodzielności finansowej, jej wydatki stanowią tylko niewielki ułamek wydatków całej instytucji. Drugą przyczyną wydaje się, że jest niepełne rejestrowanie wszystkich wpływów i wydatków. Jak zostało zaznaczone wyżej, tylko 2/3 bibliotek prowadzi akcesję czasopism. Jeszcze gorzej jest z bazami danych, gdzie aż 77% placówek nie rejestruje ich w module, a przecież obecnie są to największe wydatki dla większości bibliotek – szczególnie bibliotek naukowych¹⁴.

Niemniej jednak, przy tak niskiej ocenie wykorzystania finansowych możliwości modułu, dosyć pozytywnie odpowiedziano na najważniejsze pytanie ankiety. Ponad połowa ankietowanych (55%) odpowiedziała, że wdrożenie modułu Gromadzenie pozwoliło zrezygnować z prowadzenia kartotek tradycyjnych, bądź baz danych przy użyciu programów zewnętrznych. Oznacza to, że dla tych bibliotek moduł Gromadzenie pozwolił na przeprowadzenie pełnej automatyzacji wszelkich procedur i operacji związanych z zarządzaniem procesami gromadzenia. Wśród rejestrów i kartotek nadal prowadzonych u pozostałych 45% użytkowników, wydaje się, że większość śmiało mogłaby być przeniesiona do systemu; część instytucji świadomie prowadzi równoległe rejestry. Problem stanowi jednak wymiana międzybiblioteczna, która zwłaszcza w placówkach naukowych, jest niezwykle ważnym źródłem darów, ale i wydatków oddziałów gromadzenia. O ile jest możliwość rejestru wpływów z wymiany, to raczej nie przewidziano miejsca na rejestr wysyłanych egzemplarzy.

W kwestii opinii i oczekiwań pracowników zdecydowana większość zgodnie stwierdziła, że automatyzacja procesów związanych z gromadzeniem zbiorów za pomocą systemu Prolib usprawniła pracę Oddziału. Ponad 80% użytkowników obu wersji modułu odczuło pozytywną zmianę po wdrożeniu, chociaż dla części pracowników (odpowiednio dla Prolib.txt – 33%, Prolib M21 – 41%) obsługa nie była intuicyjna i łatwa do opanowania. Podobnie pozytywnie wypadają odpowiedzi dotyczące oczekiwań pracowników wobec systemu. Moduł Gromadzenie w 70% spełnił oczekiwania stawiane programowi przed wdrożeniem. Jest to dosyć wysoki wynik, szczególnie z uwagi na fakt, że w wielu bibliotekach tak naprawdę nie został on w pełni jeszcze wdrożony i wykorzystany w wielu operacjach. Należy także pamiętać, że praca nad programem jest procesem ciągłym. Implementacja musi skutkować zerwaniem z dotychczasowymi metodami pracy, ale współpraca z ciągle rosnącą liczbą bardzo różnorodnych użytkowników, musi także pociągać za sobą zmiany w systemie.

Literatura:

1. Dec R., *PROLIB w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Śląskiego z punktu widzenia Czytelnia Ogólnej*. „Bibliotekarz” 2002, z. 6, s. 21–23.

¹⁴ Rejestrowanie baz danych zintegrowanych systemach bibliotecznych jest odrębnym problemem. Nie są one materiałem bibliotecznym, trudno je traktować jako dokument elektroniczny. De facto powinny być one rejestrowane jako usługi i w taki sposób księgowane na kontach. Nie wydaje mi się, żeby formatka dokumentu elektronicznego była dla nich adekwatna i jest to otwarte pole dla rozmów z producentem (z rozmów przeprowadzanych z bibliotekarzami pracującymi w innych systemach wiem, że i tam rejestrowanie baz danych stanowi duży problem).

2. Dębicka T., Rozwadowska Z., *Kompleksowy System Zarządzania Biblioteką PROLIB w Bibliotece Akademii Ekonomicznej w Katowicach*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2003, nr 2/3 , s. 19–22.
3. Dziadkiewicz W.; Szulc M., *Doświadczenia w pracy z PROLIB-em w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego*. „Bibliotekarz” 2003, nr 7/8, s. 9–16.
4. Koziara A.; Śpiechowicz A., *Zaawansowane modele informatyczne na przykładzie wdrożenia i wykorzystania kartoteki haseł wzorcowych w bibliotekach użytkujących Zintegrowany System Biblioteczny PROLIB* In: *Biblioteka, książka, informacja i Internet 2010*: praca zbiorowa. Lublin 2010, s. 229–237.
5. Mielczarek, P. *Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie*. „Przegląd Biblioteczny” 2010, z. 2, s. 193–202.
6. Piekalska M., *Wdrażanie systemu PROLIB w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sosnowcu*. „Bibliotekarz” 2008, nr 3, s. 17–21.
7. Sączewska-Trawicka M., *Moduł gromadzenia zbiorów w Bibliotekach używających systemu komputerowego VTLS*. „Przegląd Biblioteczny” 2009 z. 3, s. 371–375.

Abstract:

The questions undertaken by the author are situated on the margins of collections gathering strategy; yet, they have a lot to do with the quality of work at gathering departments. The paper presents the functionality analysis for the module ‘Gathering’ of the library integrated system *Prolib*. On the basis of the questionnaires completed by the librarians working in the module ‘Gathering’ of *Prolib*, there have been formulated some conclusions concerning the level of automation, and the work quality and organisation. A special attention has been paid to the possibility of a system realisation of the tasks imposed on gathering departments restricting the use of traditional solutions.

Agnieszka Kowalczyk

*Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej
Filia w Płocku*

STRATEGIE GROMADZENIA ZBIORÓW W NAUKOWYCH BIBLIOTEKACH W PŁOCKU

Streszczenie: Główną funkcją i sensem istnienia każdej biblioteki jest zaspakajanie oraz rozbudzenie potrzeb czytelniczych i informacyjnych w danym środowisku.

Współczesna biblioteka powinna być „biblioteką otwartą”, czyli przede wszystkim „otwartą” na czytelnika, bardziej dostępną i odsłaniającą swoje zbiory coraz szerszej publiczności. Biblioteki naukowe służą szeroko rozumianym potrzebom nauki i kształcenia oraz prowadzą działalność naukową-badawczą i usługową. Niektóre gromadzą zbiory o charakterze uniwersalnym w zasadzie ze wszystkich dziedzin wiedzy, ale większość z nich kompletuje piśmiennictwo tylko z zakresu wybranych dyscyplin naukowych.

Początki edukacji w Płocku sięgają średniowiecza. Najstarszą szkołą w mieście Płocku, a jednocześnie w całej Polsce jest Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego, której początki sięgają roku 1180. Dzisiaj w Płocku środowisko akademickie obsługuje pięć bibliotek naukowych: Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, Biblioteka im. Zielińskich TNP, Filia Biblioteki Główny Politechniki Warszawskiej, Biblioteka Państwowej Wyższej szkoły Zawodowej i Biblioteka Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica (Uczelnia prywatna).

Główną funkcją i sensem istnienia każdej biblioteki jest zaspakajanie oraz rozbudzenie potrzeb czytelniczych i informacyjnych w danym środowisku¹.

Współczesna biblioteka powinna być „biblioteką otwartą”, czyli przede wszystkim „otwartą” na czytelnika, bardziej dostępną i odsłaniającą swoje zbiory coraz szerszej publiczności, jak twierdził Umberto Eco, wygłaszając odczyt z okazji 25-lecia Biblioteki Miejskiej w Mediolanie².

Ustawa o bibliotekach z dnia 27.06.1997 r., jako pierwsze z zadań bibliotek różnych typów, wymienia gromadzenie zbiorów, które jest planowym pozyskiwaniem i wprowadzaniem do biblioteki właściwych materiałów bibliotecznych.

Na pierwszy rzut oka nie da się dokładnie określić korzyści, jakie przynosi biblioteka społeczności. Utrzymanie biblioteki dużo kosztuje. Pieniądze na ten cel musi wydać państwo, a co za tym idzie, podatnik. Wyniku, czyli bezpośrednich korzyści finansowych, nie da się zobaczyć³. Spośród wszystkich bibliotek, szczególnie kosztowne w utrzymaniu, są biblioteki szkół wyższych. Dziela one los całej nauki, której częścią składową, a ściślej powiedziawszy, narzędziem pracy.

1 J. Burakowski, *Samorządowa biblioteka publiczna*. Warszawa 1994, s. 55.

2 K. Hudzik, *Biblioteka otwarta, czyli jaka?*, „Bibliotekarz” 1999, nr 7–8, s. 6.

3 P. Paul, *Kierunki gromadzenia i modele budżetowe jako podstawa planowania wydatków finansowych w bibliotekach uniwersyteckich i szkół wyższych* [W:] *Biblioteka naukowa – automatyzacja, organizacja, zarządzanie : Materiały z konferencji naukowej: Organizacja i zarządzanie bibliotekami naukowymi w procesie automatyzacji*, Poznań, 15–17 listopada 1994 r. Warszawa 1995, s. 174.

Nauka i jej najważniejsza instytucja – szkoła wyższa, poprzez wyniki badań naukowych, rozwój wiedzy, kształcenie i dokształcanie ludzi, wnosi wyraźny wkład w pomnażanie dochodu kraju. Biblioteka naukowa bierze czynny udział w tym procesie. Przy zawężonym spojrzeniu, szczególnie w czasach trudności finansowych, kiedy wskazane jest oszczędzanie, nie zauważa się często, lub świadomie pomija, ten właśnie związek pomiędzy finansowaniem bibliotek naukowych i płynących stąd korzyści dla społeczeństwa. Z tego faktu można wywnioskować, że na nas, bibliotekarzach, spoczywa ciężar przekonywania co do konieczności finansowania bibliotek. To my musimy udowodnić, że konieczny jest określony wkład finansowy, przy którym biblioteki mogą wypełniać swoje zadania. Zmniejszanie budżetu musi w efekcie doprowadzić do skreślenia niektórych usług, co natychmiast odczują naukowcy i studenci, a cele działalności szkoły wyższej w stosunku do społeczeństwa, zostaną automatycznie ograniczone. Jeśli chcemy przekonywująco udokumentować potrzebę posiadania środków finansowych na gromadzenie zbiorów bibliotecznych, powinniśmy najpierw przedstawić zadania biblioteki i dopiero na ich tle określić kierunki gromadzenia zbiorów.

Biblioteki od zawsze gromadziły książki, czasopisma i inne druki. Nigdzie, tak jak w bibliotekach, zbiory nie są skojarzone, posortowane i poukładane. Jeszcze nie tak dawno gromadzenie stanowiło podstawowe zadanie bibliotekarzy. Konieczność szybkiego dostępu do informacji w zmieniającym się świecie, a poza tym świadomość, że każdy w jakiś sposób łoży na biblioteki, wymusiła na bibliotekarzach inne usytuowanie czytelnika w hierarchii działań bibliotecznych – usytuowanie centralne. Sposobem na nowoczesne pojmowanie zadań bibliotek stał się marketing, który nakazuje podporządkowanie działań potrzebom i preferencjom użytkowników. Usługi, jakie oferujemy użytkownikom, stanowią priorytetową sferę działalności bibliotek. Niezwykle ważne są tu usługi pośrednie, np. gromadzenie zbiorów. Dokładne rozeznanie potrzeb użytkowników odnośnie portfela gromadzenia zbiorów, to podstawowe zadanie marketingowe każdej biblioteki, przyciągające użytkowników poszukujących publikacji z danej dziedziny, czyli stosowanie świadomej segmentacji⁴.

Musimy określić politykę gromadzenia w każdej bibliotece i stworzyć konieczne podstawy dla codziennej pracy w dziedzinie rozbudowy zasobów bibliotecznych.

Wybór podejścia, czy ma być to profil użytkowników, czy „segmentacja ze względu na korzyści” zależy od indywidualnych decyzji w konkretnych bibliotekach. Jednak z punktu widzenia „dobra” użytkownika poleca się kombinację tych dwóch sposobów⁵. Uwzględnienie profilu użytkownika pomaga określić, kto faktycznie korzysta z usług danej biblioteki i które z zadań wymaga specjalnej uwagi.

---

4 H. Kalinowska, *Czytelnik w nowoczesnej bibliotece czyli marketing usług bibliotecznych*. <http://www.wsap.edu.pl/pub/publikacje/kalinowska.pdf>

5 G. Rea, *Promowanie usług bibliotecznych* [W:] *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim. Wybór tekstów*, red. I. Kemp; T. Wildhardt. Warszawa 1998, s. 192.

Współczesna biblioteka to biblioteka użyteczna, identyfikująca się z obsługiwanym środowiskiem. Użyteczność winna być podstawową przesłanką działalności danej biblioteki⁶.

Stwierdzenie powyższe stymuluje zasady działalności bibliotecznej, w tym także gromadzenie zbiorów, użyteczne dla danego typu biblioteki i jej użytkowników.

Szybki wzrost produkcji wydawniczej sprawia, że gromadzenie kompletnego piśmiennictwa ze wszystkich dziedzin wiedzy jest dzisiaj niemożliwe do zrealizowania. Współczesna biblioteka nie jest w stanie zbierać wszystkiego, co zostanie opublikowane w formie tradycyjnej i elektronicznej. Na przeszkodzie temu stoją chociażby pojemność magazynów i środki finansowe, jakimi dysponują biblioteki⁷.

Gromadzenie zbiorów to jedna z głównych funkcji współczesnej biblioteki. Funkcja ta wymaga stałego kontaktu i współpracy z użytkownikiem.

W każdej bibliotece gromadzenie zbiorów musi być prowadzone planowo w celu zapewnienia starannego i przemyślanego realizowania przyjętych przez nią zadań. Z reguły każda biblioteka stara się o odpowiedni dobór gromadzonych materiałów. Do najważniejszych zasad doboru, warunkujących wprowadzenie do biblioteki właściwych pozycji, zaliczyć trzeba: znajomość charakteru biblioteki, rozeznanie w potrzebach czytelnicznych oraz orientację w planowanej strukturze zbiorów.

W każdej bibliotece czytelnik chce uzyskać łatwy i szybki dostęp do nowych publikacji, zwłaszcza takich, które są przedmiotem ogólnego zainteresowania, albo zawierają istotne wiadomości. Celem pilnych poszukiwań są też czasopisma i inne wydawnictwa ciągle – ich dostrzeżenie i uzyskanie przez bibliotekarzy stanowi kryterium należytej orientacji biblioteki w aktualnym piśmiennictwie.

Aktywność i precyzja w gromadzeniu zbiorów nie zawsze należą do najmocniejszych stron działalności biblioteki. Wiele placówek bibliotecznych nie ma szczegółowo opracowanego, w aspekcie rzeczowym i formalnym, profilu gromadzenia. Sprawą niezwyklej wagi jest także dopływ bieżącej informacji bibliograficznej, w sytuacji braku zapowiedzi wydawniczych. Braki występują także często w systematyczności i kompletności warsztatu informacyjno – bibliograficznego działu gromadzenia zbiorów⁸.

Gromadzenie rozumiemy, jako:

- proces tworzenia zbiorów bibliotecznych (poprzez kupno, prenumeratę, wymianę, dar, egzemplarz obowiązkowy, zwrot za książkę zagubioną lub zniszczoną oraz depozyt), czy inaczej sposoby pozyskiwania i uzupełniania zbiorów według przyjętych zasad i strategii (dawniej polityki) biblioteki, zgodnie z kierunkami specjalizacji, określającymi dziedziny, z których dana biblioteka winna gromadzić materiały;

6 G. Bilska, *Biblioteka użyteczna*. „Poradnik bibliotekarza” 1999, nr 7–8, s. 32.

7 Sprawy specjalizacji bibliotek w gromadzeniu materiałów poruszane były już dawniej, np. przez Edwarda Kuntze w 1919 r. [W:] E. Kuntze: *Potrzeby polskich bibliotek naukowych* [W:] *Nauka Polska*, T. 2, Warszawa 1919, s. 503–542.

8 Z. Żmigrodzki: *Patologia biblioteczna*, Katowice 1996, s. 48–50.

- także, zważywszy na tendencje rozwijające się od końca lat osiemdziesiątych w Polsce – jako proces organizowania dostępu do źródeł bibliograficznych i tekstowych zapisanych w formie elektronicznej (czyli do dokumentów elektronicznych), dostępnych w macierzystej bibliotece (w technologii CD-ROM lub posadowionych na własnym serwerze), względnie dostępnych w trybie on-line (posadowionych na obcych serwerach zewnętrznych).

Proces ten wywołuje zmianę kierunku myślenia o tzw. gromadzeniu i to w pierwszej kolejności gromadzeniu czasopism, szczególnie w ostatnich kilku latach. Stawia przed bibliotekarzami, (ale nie tylko) kolejne wyzwania i jednocześnie, które można by określić jednym wyrażeniem – dążenie do doskonalenia – gromadzenia czy może coraz częściej – organizowania dostępu do tekstów: druków zwartych, czasopism, artykułów i innych źródeł pisanych?⁹

Stanowiąc rdzeń zakresów gromadzenia zbiorów, zasady te powinny zawierać ustalenia, co do:

- gromadzenia określonego rodzaju literatury, jak druki urzędowe, dysertacje, papy, gazety itp.,
- gromadzenie „materiałów niebędących książką”, jak bazy danych na platformach, media audiowizualne,
- troska o zbiory historyczne i uzupełnianie tych zbiorów zakupami antykwarycznymi,
- położenie nacisku na wymianę publikacji,
- koordynowania rozbudowy zbiorów pomiędzy biblioteką główną a jej filiami, a także w miarę możliwości również poza szkołą w ramach regionu.

Charakter biblioteki określany jest jej przynależnością do odpowiedniego typu biblioteki w ogólnokrajowej sieci bibliotecznej (z uwzględnieniem zakresu gromadzonych materiałów aktualnie i w przyszłości) oraz wielkością placówki i kompletnością posiadanych zbiorów.

Biblioteki naukowe służą szeroko rozumianym potrzebom nauki i kształcenia oraz prowadzą działalność naukową-badawczą i usługową. Niektóre gromadzą zbiory o charakterze uniwersalnym, w zasadzie z wszystkich dziedzin wiedzy, ale większość z nich kompletuje piśmiennictwo tylko z zakresu wybranych dyscyplin naukowych. Zasoby te służą zarówno tym, którzy prowadzą badania naukowe lub poszukują informacji o najnowszych osiągnięciach nauki i techniki dla zastosowania ich w praktyce, jak i tym, którzy studiują i zdobywają kwalifikacje zawodowe¹⁰.

W Płocku funkcjonują cztery biblioteki posiadające status biblioteki naukowej.

Najstarszą uczelnią wyższą w Płocku jest Wyższe Seminarium Duchowne.

⁹ <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/ganinska.html> : [dostęp 02.05.2011].

¹⁰ Z. Żmigrodzki (red.), *Bibliotekarstwo*. Warszawa 1998, s. 49–51.

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego

<<http://www.seminarium.plock.opoka.org.pl/index.php?page=biblioteka>> [dostęp 04.05.2011]

Początki Biblioteki Seminaryjnej sięgają 1075 r. Wówczas to w Płocku zostało utworzone biskupstwo. Najprawdopodobniej pierwsi biskupi dali początek księgozbiorowi¹¹. Były to darowizny, legaty. Później przy bibliotece seminarium powstało własne skrytorium¹².

Drugą biblioteką naukową powstałą w Płocku była Biblioteka im. Zielińskich TNP w Płocku. Została założona w 1820 r. Biblioteka jest siódmą z kolei wśród najstarszych bibliotek w Polsce. Ze względu na wysoką liczbę studiujących w Płocku, Biblioteka im. Zielińskich TNP spełnia funkcję międzyuczelnianej biblioteki studenckiej. Korzysta z niej kadra naukowa płockich uczelni, nauczyciele, a także uczniowie starszych klas szkół średnich¹³.

Biblioteka im. Zielińskich TNP <<http://www.tnp.org.pl/biblioteka.htm>> [dostęp 04.05.2011]

11 <http://www.seminarium.plock.opoka.org.pl/index.php?page=biblioteka> [dostęp: 04.05.2011].

12 Brak danych o sposobach gromadzenia w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku.

13 <http://www.tnp.org.pl/biblioteka.htm> [dostęp: 05.05.2011]

Biblioteka im. Zielińskich TNP jest uniwersalną biblioteką naukową i gromadzi zbiory z wielu dyscyplin naukowych, jak: historia, prawo, administracja, ekonomia, bankowość, kulturoznawstwo, dziennikarstwo, prasoznawstwo, zarządzanie, marketing, psychologia, socjologia, kultura, polityka, językoznawstwo, bibliotekoznawstwo, informatyka, religioznawstwo, sztuka, ekologia, geografia, turystyka, pedagogika, filozofia, nauki przyrodnicze, wydawnictwa informacyjne, bibliografie. Pieniądże na cele Towarzystwa Naukowego Płockiego, a także na zakupy Biblioteki przyznawał Komitet Badań Naukowych. Zakupami w bibliotece zajmuje się Dział Gromadzenia Druków Zwartych i Czasopism. Biblioteka ma ustalony roczny budżet, a nadzór merytoryczny nad zakupami sprawuje Dyrekcja i kierownik Działu Gromadzenia. Bardzo często członkowie Towarzystwa Naukowego Płockiego są zaangażowani w proces typowania pozycji do zakupu. Jedyną procedurą przestrzeganą przy zakupie zbiorów jest dyscyplina finansowa. Biblioteka wzbogaca także swoje zbiory poprzez wymianę, darowizny czy legaty. Wymiana zbiorów następuje na mocy porozumienia pomiędzy instytucjami naukowymi.

W 2010 roku stan zbiorów powiększył się o 6.784 pozycje, stan zbiorów wynosi 384.272 jednostki biblioteczne, na które składają się książki, oprawne czasopisma, mikrofilmy, mikrofiszki i obiekty cyfrowe¹⁴. Biblioteka kupuje przede wszystkim w księgarniach, antykwariatach i wydawnictwach. Zbiory specjalne kupowane są bardzo często na aukcjach, także internetowych. Biblioteka ma bardzo pokaźny zbiór czasopism, szczególnie czasopism dotyczących regionu płockiego. Na ich zakupy przeznaczona jest około 30% swojego budżetu. Profilem uzupełnienia się i ściśle współpracuje z innymi płockimi bibliotekami: Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, Filii Politechniki Warszawskiej, Książnicą Płocką i Biblioteką Pedagogiczną¹⁵.

W roku 1967 zarządzeniem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego została powołana do życia pierwsza w dziejach Płocka wyższa uczelnia techniczna – Filia Politechniki Warszawskiej¹⁶ (dzisiaj Szkoła Nauk Technicznych i Społecznych Politechniki Warszawskiej w Płocku). W grudniu 1967 r. rozpoczęła pracę tak bardzo potrzebna uczelni biblioteka¹⁷.

Biblioteka Filii Biblioteki Głównej PW w Płocku (źródło własne)

14 Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2010, Płock 2011, s. 144.

15 Informacje o gromadzeniu w Bibliotece im. Zielińskich w Płocku na podstawie ankiety.

16 Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 kwietnia 1967 r. /Nr. T-1/11/1/67. Składnica Akt Filii PW w Płocku.

17 J. Kosmaczewski, *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku w latach 1967–1977*. Płock 1978, s. 9–11.

Biblioteka Szkoły Nauk Technicznych i Społecznych PW w Płocku jest Filią Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej od lipca 1995 r. Filia jest powiązana z Biblioteką Główną organizacyjnie, finansowo i statutowo. Wykonuje zadania powierzone przez macierzystą jednostkę, pod jej nadzorem i kontrolą. Ma corocznie określony budżet.

Profil zakupów od początku związany był z potrzebami studentów. Biblioteka oferuje bogaty zestaw materiałów z zakresu szeroko rozumianej techniki i ekonomii – wydawnictwa zwarte, czasopisma oraz zbiory specjalne: normy, katalogi, CD-ROMY (łącznie ponad 100 tys. egzemplarzy). Druki zwarte liczą obecnie 57.819 woluminów – w wyniku selekcji księgozbioru ubyło 1.939 druków zwartych, zakupiono 991 druków zwartych, w tym 134 książki zagraniczne, czasopisma – 12276 woluminów – biblioteka gromadzi 77 tytuły czasopism, w tym 3 czasopisma obcojęzyczne, zbiory specjalne – 27.800 jednostek (katalogi, normy, materiały audiowizualne)¹⁸. W Filii nie ma Oddziału Gromadzenia. Zakupów dokonuje kierownik Filii, za merytoryczną i finansową zgodą pani Dyktor Biblioteki Głównej PW. Filia BGPW dokonuje zakupów swoich zbiorów w księgarniach technicznych i ekonomicznych, w hurtowniach i sklepach internetowych. Aby zakupy były merytorycznie zgodne z potrzebami studentów, pracownicy Biblioteki korzystają z pomocy pracowników naukowych oraz studentów uczelni. Oprócz zakupów, Filia BGPW otrzymuje dary od Biblioteki Głównej PW, innych bibliotek płockich, pracowników i studentów Wydziału Budownictwa, Mechaniki i Petrochemii w Płocku, firm płockich współpracujących ze szkołą oraz indywidualnych czytelników pragnących swoimi zbiorami wspomóc zbiory biblioteki. Filia BGPW w Płocku nie zajmuje się prenumeratą czasopism. Czasopisma zamawia i prenumeruje dla Filii BGPW Oddział Gromadzenia Czasopism BGPW. Filia tylko zgłasza do Warszawy zapotrzebowanie na dany tytuł. Biblioteka Filii BGPW w Płocku prenumeruje tylko dzienniki oraz tygodniki, których nie archiwizuje.

Wielu wydawnictw zwartych i ciągłych biblioteka nie zakupuje w formie papierowej, ponieważ egzemplarze są dostępne w e-źródłach. W bazach internetowych zainteresowani czytelnicy mogą znaleźć tysiące dostępnych czasopism w różnych językach oraz książek pełnotekstowych.

Biblioteka Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku pierwszego zakupu książek dokonała 10 stycznia 2000 roku. Od tamtej pory do końca 2008 roku zakupiono 14.928 książek.

Gmach, w którym mieści się Biblioteka PWSZ w Płocku (źródło własne)

18 Sprawozdanie z działalności Filii BGPW w Płocku w 2010 r.

Biblioteka gromadzi zbiory w oparciu o aktualne potrzeby dydaktyczne uczelni: piśmiennictwo z zakresu pedagogiki, psychologii i socjologii, filozofii, szeroko pojętej ekonomii, matematyki, informatyki. Dla studentów neofilologii są to pozycje w języku angielskim, niemieckim i rosyjskim z zakresu literatury pięknej, historii, historii języka, metodyki nauczania, gramatyki. Ostatnio księgozbiór powiększył się także o literaturę piękną z kanonu lektur licealnych¹⁹.

W Bibliotece nie ma oddzielnego oddziału gromadzenia druków zwartych i ciągłych. Zakupem książek i czasopism do Biblioteki zajmuje się wyłącznie Dyrektor Biblioteki.

Zakup książek do Biblioteki PWSZ w Płocku dokonuje się w drodze przetargów na podstawie Ustawy o Zamówieniach Publicznych. Aby dokonać zakupu, należy mieć zgodę władz uczelni. Budżet na zakup zbiorów jest z góry określony przez Dyrektora Biblioteki, a kwota przeznaczona na zakupy rokrocznie wpisywana do planu rzeczowo-finansowego Uczelni.

Merytoryczny wpływ na zakup książek i czasopism mają pracownicy naukowcy i dyrektorzy poszczególnych instytutów. Składają oni zapotrzebowanie na zakup potrzebnych nowości wydawniczych.

W roku 2010 kupiono 4.519 książek. Księgozbiór Biblioteki liczy 40.774 woluminów²⁰. Zbiory Biblioteki powiększane są także przez dary i wymianę. Biblioteka otrzymała w darze zbiory: w 2002 r. po zlikwidowanym Kolegium Nauczycielskim – księgozbiór w liczbie 7.769 woluminów; w 2009 r. po zlikwidowanym Nauczycielskim Kolegium Języków Obcych księgozbiór – liczący ponad 10.000 woluminów. Teraz Biblioteka otrzymuje w darze książki od księgarzy, wydawnictw.

Biblioteka otrzymuje, w drodze wymiany publikacje wydawnictw Państwowych Wyższych Szkół Zawodowych z całego kraju, a także publikacje płockich bibliotek.

Zbiory biblioteczne, oprócz księgozbioru tradycyjnego, to także bogaty wybór pomocy dydaktycznych – kaset magnetofonowych, kaset video, płyt CD, map a także zbiory specjalne – bazy danych, np. InforLex Administracja, EBSCO.

Biblioteka prowadzi bieżącą prenumeratę 61 tytułów czasopism, w tym 17 obcojęzycznych. Na zakup czasopism Biblioteka przeznacza około 17% całego budżetu. W Bibliotece gromadzone są również prace dyplomowe studentów wszystkich Instytutów.

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica jest jedyną niepaństwową szkołą wyższą z siedzibą w Płocku. Została założona przez Zespół Oświatowo-Konsultacyjny „Profesor” Sp. z o.o. w, 1992 r. jako Prywatna Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Płocku. 20 marca 1995 r. Minister Edukacji Narodowej na wniosek władz uczelni nadał jej nową nazwę, która przyjęła obecne brzmienie, a jej patronem został Paweł Włodkowic.

---

19 <http://www.biblioteka.pwszplock.pl/informacjeogolne.html> [dostęp: 10.05.2011]

20 Informacje o gromadzeniu w Bibliotece im. PWSZ w Płocku na podstawie ankiety.

Biblioteka Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku

[źródło własne]

W 1992 r., razem ze Szkołą, powstał załączek Biblioteki. Dzisiaj Biblioteka mieści się w Budynku D – o powierzchni użytkowej 897 m², gdzie znajduje się: biblioteka uczelni z czytelnią, wypożyczalnia oraz stanowiska komputerowe z dostępem do Internetu. W magazynach biblioteki znajduje się około 50 tys. woluminów, w tym 94 tytuły czasopism polskich i zagranicznych. Biblioteka gromadzi zbiory w oparciu o aktualne potrzeby dydaktyczne uczelni: piśmiennictwo z zakresu administracji, prawa, ekonomii, zarządzania, marketingu, psychologii, socjologii, polityki, informatyki, pedagogiki, ekologii, filozofii, wychowania fizycznego, bezpieczeństwa narodowego. W Bibliotece nie ma oddzielnego oddziału gromadzenia druków zwartych i ciągłych. Zakupem książek i czasopism do Biblioteki zajmuje się wyłącznie Dyrektor Biblioteki. Zakupu książek dokonuje się w księgarniach, hurtowniach, wydawnictwach oraz w antykwariatach. Aby dokonać zakupu, należy mieć zgodę władz uczelni. Budżet na zakup zbiorów jest z góry określony przez Rektora i Kanclerza Uczelni. Mają oni także wpływ merytoryczny na zakup zbiorów.

Zbiory Biblioteki są także uzupełniane poprzez wymianę i dary. Publikacje Wydawnictwa Uczelnianego NOVUM są wymieniane z wydawnictwami szkół współpracujących z macierzystą uczelnią. Publikacje biblioteka wysyła również do bibliotek naukowych w Płocku. Dary najczęściej pochodzą od pracowników naukowych uczelni, a także od firm i instytucji miasta Płocka.

Biblioteka ma bogaty zestaw czasopism. Na zakup czasopism przeznaczona jest około 40% budżetu. Już od kilku lat Rektor Szkoły kupuje dla Biblioteki Serwis prawniczy Lex-Polona, z którego mogą korzystać wszyscy zainteresowani²¹.

Każda biblioteka jest instytucją społeczną, magazynem pamięci społecznej, która gromadzi, opracowuje, przechowuje i udostępnia swoje zbiory. Jeśli księgozbiór jest mały,

21 Informacje o gromadzeniu w Bibliotece Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku na podstawie ankiety.

a ilość użytkowników niewielka, czynności związane z wykonaniem podstawowych zadań biblioteki realizuje jeden lub kilku bibliotekarzy. Kiedy księgozbiór jest większy, a liczba czytelników duża, do wykonania tychże zadań tworzone są oddziały: gromadzenia, opracowania, przechowywania i udostępniania. W razie potrzeby oddziały dzielone są na sekcje i referaty. Ale zawsze należy pamiętać, że jest to jedna instytucja i pomimo różnorodności wykonywanych prac w poszczególnych działach, ma wspólny cel pomagania każdemu czytelnikowi w jego indywidualnym rozwoju i samorealizacji, oddziałując w ten sposób na rozwój kulturalny społeczeństwa.

Bibliografia:

1. Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. [online]. dostęp: 05.05.2011. <<http://www.tnp.org.pl/biblioteka.htm>>
2. Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku. [online]. dostęp: 10.05.2011 < Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku.>
3. Biłska G., *Biblioteka użyteczna*. „Poradnik bibliotekarza” 1999, nr 7–8, s. 32.
4. Burakowski J., *Samorządowa biblioteka publiczna*. Warszawa. 1994, s. 55. 83-85778-30-6.
5. Hudzik K., *Biblioteka otwarta, czyli jaka?*, „Bibliotekarz” 1999, nr 7–8, s. 6.
6. Ganińska H., *Gromadzenie a bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach politechnik w Polsce* [online]. EBIB 8/2000. [dostęp: 02.05.2011]. Dostępny w Internecie: <<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/ganinska.html>>
7. Kalinowska H., *Czytelnik w nowoczesnej bibliotece, czyli marketing usług bibliotecznych* [online]. [dostęp: 29.01.2012] <http://www.wsap.edu.pl/pub/publikacje/kalinowska.pdf>
8. Kosmaczewski J., *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku w latach 1967–1977*. Płock, 1978, s. 9–11.
9. Paul P., *Kierunki gromadzenia i modele budżetowe, jako podstawa planowania wydatków finansowych w bibliotekach uniwersytetów i szkół wyższych* [W:] *Biblioteka naukowa – automatyzacja, organizacja, zarządzanie: Materiały z konferencji naukowej: Organizacja i zarządzanie bibliotekami naukowymi w procesie automatyzacji, Poznań, 15–17 listopad 1994 r.* Warszawa 1995, s. 174. 83-85778-42-X.
10. Rea G., *Promowanie usług bibliotecznych* [W:] *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim. Wybór tekstów*, red. I. Kemp, T. Wildhardt. Warszawa. 1998, s. 192. 83-87629-11-1.
11. Sprawozdanie z działalności Filii BGPW w Płocku w 2010 r.
12. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2010. Płock 2011, s. 144.
13. Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku. Biblioteka. [online]. [dostęp: 04.05.2011]. <<http://www.seminarium.plock.opoka.org.pl/index.php?page=biblioteka>>
14. Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 kwietnia 1967 r. /Nr. T- 1/11/1/67. Składnica Akt Filii PW w Płocku.
15. Żmigrodzki Z., (red.) . *Bibliotekarstwo*. Warszawa. 1998, s. 49–51. 83-87629-09-X.
16. Żmigrodzki Z., *Patologia biblioteczna*. Katowice 1996, s. 48–50. ISSN 0208-6336, nr 1601.

Abstract:

The main function and the overall sense for a library to exist is to satisfy and kindle the readers' needs. The present-day library should be open for their users, and more available for a general public. Scientific libraries work for the needs of science and education, and they themselves conduct research. Some of them gather collections of a universal character from all the fields of knowledge,

but most of them concentrate only on selected disciplines. The beginning of education in *Płock* dates back to the Middle Ages. The oldest school in *Płock*, and at the same time in Poland, is the Marshall *Stanisław Małachowski Lycée*, founded in 1180. Today the *Płock* academic community has at its disposal five scientific libraries: the Seminary Library, the *Zielińscy* TNP Library, the Branch of the Warsaw Polytechnic's Library, the State Vocational Higher School's Library, and the *Paweł Włodkowic* Higher School's Library.

Bożena Krężel

Biblioteka Główna Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

WYMIANA JAKO ŹRÓDŁO POZYSKIWANIA WYDAWNICTW

Streszczenie: Wymiana jest jednym ze sposobów pozyskiwania materiałów do zbiorów biblioteki. Referat jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy wymiana, jako źródło pozyskiwania materiałów, jest opłacalna. W referacie omówiono doświadczenia z pracy w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów Biblioteki Szkoły Głównej Handlowej. Przedstawiono charakterystykę wymiany między bibliotekami uczelnianymi na przestrzeni lat 1998–2010. Opisano doświadczenia z pracy nad organizacją wymiany i podjęto próbę oceny jej efektów. Referat uzupełniono licznymi wykresami, które posłużyły do sformułowania wniosków dotyczących efektywności wymiany.

W referacie chciałabym omówić moje wieloletnie doświadczenia w zakresie pozyskiwania materiałów drogą wymiany. Głównie te, zebrane podczas pracy w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów Biblioteki Szkoły Głównej Handlowej. Przedstawię w ogólnym zarysie założenia, jakie towarzyszyły początkom wymiany, jej rozwój na przestrzeni ponad 10 lat (od roku 1998 do dzisiaj), charakterystykę instytucji, z którymi prowadzimy wymianę oraz próbę oceny jej efektów.

W pierwotnym założeniu podmiotem wymiany z Biblioteką Szkoły Głównej Handlowej miały być biblioteki wyższych szkół niepublicznych o profilu ekonomicznym. Przedmiot wymiany pomiędzy Biblioteką SGH a innymi bibliotekami krajowymi miały stanowić wydawnictwa ciągłe oficyn uczelnianych. Wydawnictwa te są albo niedostępne w handlu księgarskim, albo też ukazują się nieregularnie i śledzenie ich na rynku księgarskim jest trudne. Z tego względu kompletność publikowanych przez małe oficyny uczelniane wydawnictw ciągłych w zbiorach naszej biblioteki była niska. Stąd pomysł pozyskiwania tych publikacji z wydawnictw szkół wyższych poprzez wymianę z ich bibliotekami.

Ze strony Biblioteki SGH przeznaczaliśmy na wymianę nowości Oficyny Wydawniczej, w tym niektóre wydawnictwa ciągłe (również te, otrzymywane bezpośrednio z różnych jednostek uczelnianych). Ponadto dysponowaliśmy innymi, starszymi rocznikami czasopism w większej ilości egzemplarzy. Pulę materiałów na wysyłkę uzupełniała także, wydawana nieregularnie przez Bibliotekę SGH, *Bibliografia Opublikowanego Dorobku Pracowników Naukowo-Dydaktycznych Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie*.

Gromadzenie danych o publikowanych przez poszczególne uczelnie wydawnictwach ciągłych oraz dobór bibliotek uczelnianych, z którymi chciano nawiązać współpracę, rozpoczęto w 1998 roku. Początkowo instytucji było kilka i materiały spływały nieregularnie. W roku 1999 prowadzono już wymianę z 22 bibliotekami, a swój akces do współpracy zgłosiło kolejnych dwadzieścia trzy.

Rosnąca liczba instytucji współpracujących z naszą biblioteką oraz ilość napływających publikacji, spowodowała potrzebę szczegółowej ewidencji wysyłanych i otrzymywanych materiałów. Stworzona została elektroniczna baza bibliotek współpracujących. Baza zawiera foldery z podziałem wg miast, a następnie podfoldery wg nazw instytucji. Poszczególne pliki zawierają dane o instytucji, tj. nazwę i adres, dane osoby zajmującej się wymianą, w tym kontakt do niej, uwagi o zmianach uzgodnień dotyczących wymiany. Ilość otrzymanych i wysyłanych wydawnictw jest odnotowywana w miarę napływu lub wysyłki materiałów, a zamyka się w okresie rocznym. Tak skonstruowana baza umożliwia w bardzo prosty sposób dotarcie do danych o poszczególnych instytucjach, nanoszenie i korygowanie zmian i szybką ocenę bilansu wymiany. W każdej chwili istnieje możliwość przesłania mailem w załączniku pliku informującego o stanie wymiany.

Istotną kwestią była sprawa przelicznika. Za jednostkę rozliczeniową uznaliśmy ogólnie rozumiany wolumin, tj. tom lub zeszyt. Instytucje zobowiązują się do nieodpłatnej wymiany publikacji w stosunku 1:1. Każda ze stron za jeden egzemplarz wysłanej publikacji otrzyma 1 egzemplarz publikacji przysłanej. Jest to najmniej czasochłonne i jednocześnie jednorodne. Nie prowadzimy rozliczeń kwotowych. Ze swej długoletniej praktyki, m.in. w Bibliotece Narodowej, spotkałam się również z rozliczaniem typu „strona za stroną” oraz kwotowym, co w praktyce było niezwykle skomplikowane. Baza elektroniczna pozwalała na analizę wymiany dla poszczególnych podmiotów, tj. z poszczególnymi bibliotekami. Istniała jednak potrzeba przeprowadzenia kompleksowej analizy stanu wymiany oraz weryfikacji jej opłacalności. Podjęłam taką próbę. Owocem jej jest artykuł zamieszczonym w „Biuletynie EBIB”¹.

Omówię podstawowe zagadnienia, które znalazły się w tym artykule, uzupełniając je przykładowymi wykresami, obrazującymi poszczególne zjawiska. Dynamikę wzrostu liczby bibliotek współpracujących z Biblioteką SGH przedstawia wykres 1.

W okresie 1998–2010 liczba bibliotek współpracujących w ramach wymiany rosła systematycznie aż do roku 2009, kiedy to uległa ostatecznej polaryzacji. Obecnie w wymianie uczestniczą 104 biblioteki. Są to jedynie te biblioteki, z którymi wymiana nie jest jednorazowa, a przebiega przez, co najmniej, parę lat. Bazę podstawową stanowi 90 bibliotek, pozostałe wymieniają się w poszczególnych okresach, tj. wymiana między nimi nie jest ciągła, ale trwa przez lata.

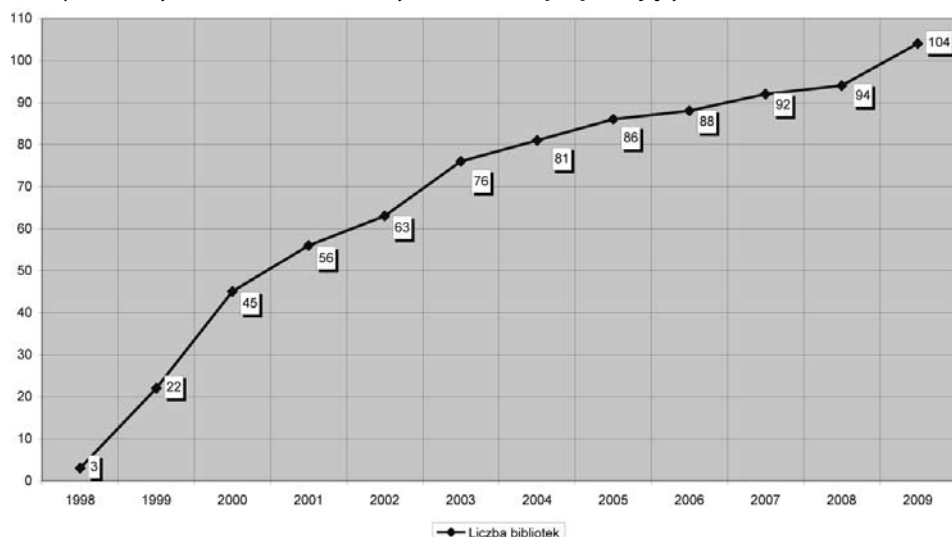
Biblioteki, z którymi współpracujemy, można podzielić na trzy grupy:

- biblioteki wyższych szkół niepublicznych,
- biblioteki wyższych szkół publicznych oraz
- biblioteki instytucji pozauczelnianych.

---

¹ *Wymiana jako źródło pozyskiwania zbiorów bibliotecznych. Doświadczenia i wnioski* / Bożena Krężel // W: „Biuletyn EBIB” [Dokument elektroniczny] / red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska – Nr 7/2010 (116) październik. – Czasopismo elektroniczne. – [Warszawa]: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE, 2010. – Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2010/116/a.php?krezel>. – Tyt. z pierwszego ekranu. – ISSN 1507-7187.

Wykres 1. **Dynamika wzrostu liczby bibliotek współpracujących w latach 1998–2010**

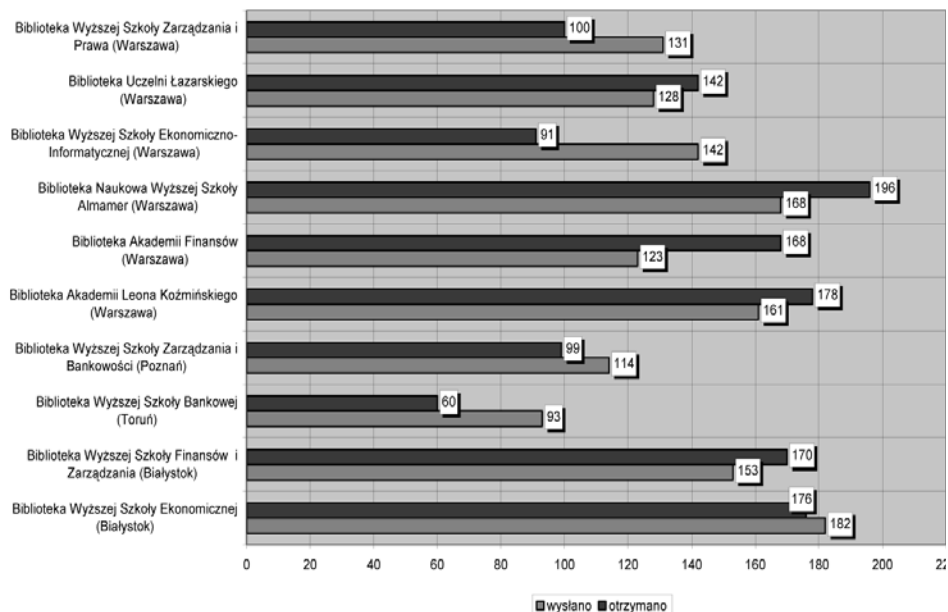
Najliczniejszą grupę stanowią biblioteki wyższych szkół niepublicznych – 57 bibliotek. Wymiana ta jest bardzo rozdrobniona. Uczelnie niepubliczne wydają rocznie niewiele publikacji, są one wydawane nieregularnie i z tego względu wymiana ta wymaga stałej obserwacji, częstych reklamacji i korekt. Sytuacja bibliotek w wielu szkołach niepublicznych jest niestabilna, co odbija się na niekorzystnym dla nas bilansie wymiennym. Przedmiotem wymiany ze strony Biblioteki SGH jest przede wszystkim seria *Monografie i Opracowania*, niektóre nowości naszej Oficyny (zamówienia na konkretne tytuły), starsze roczniki wydawnictw ciągłych oraz wydawnictwa zwarte przekazywane naszej bibliotece przez poszczególne katedry. Strukturę wymiany w tej grupie biblioteki można prześledzić na wykresie 2.

Na wykresie widać, jak kształtują się ilościowe proporcje publikacji wysłanych i otrzymanych dla dziesięciu głównych bibliotek wyższych szkół niepublicznych. W tej grupie największą wymianę odnotowują z Biblioteką Naukową Szkoły Wyższej Almater w Warszawie. Niewiele mniejszą – z bibliotekami Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie oraz Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku. Wśród dziesięciu najważniejszych bibliotek współpracujących sześć to biblioteki z Warszawy, dwie z Białegostoku i po jednej z Poznania i Torunia.

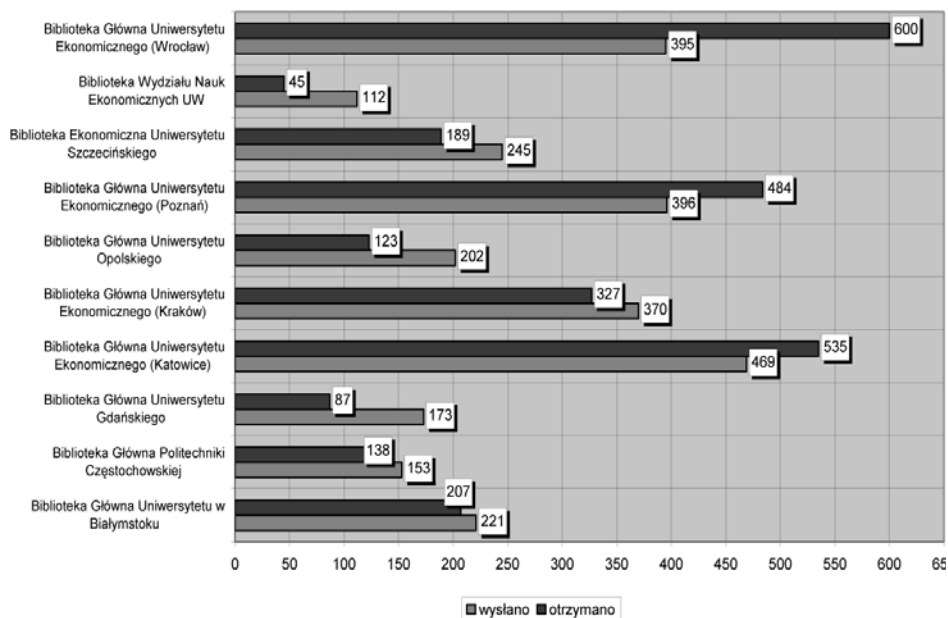
W latach 2000–2010 największą ilościowo wymianę odnotowano z bibliotekami wyższych szkół publicznych. Obecnie współpracujemy z 36 bibliotekami. Wykres 3. przedstawia dziesięć bibliotek z grupy wyższych szkół publicznych, z którymi wymiana jest największa. Jak nietrudno zauważyć, są to biblioteki uniwersytetów ekonomicznych w Katowicach, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu.

Wykres 2. Wymiana z największymi bibliotekami wyższych szkół niepublicznych w latach 1998–2010

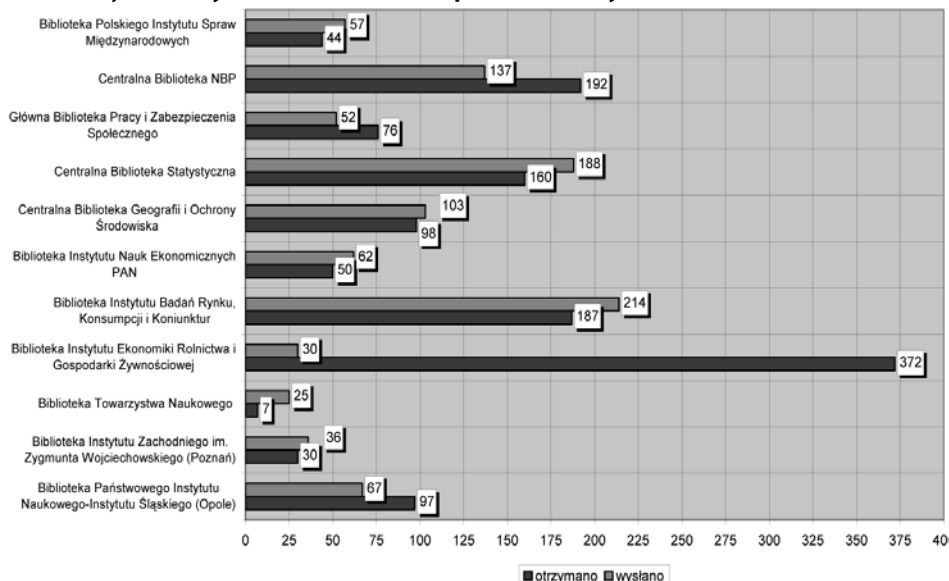
Wykres 3. Wymiana z największymi bibliotekami wyższych szkół publicznych w latach 1998–2010

Od listopada 2008 r. Oficyna Wydawnicza SGH zabezpiecza potrzeby naszej biblioteki większą niż dotychczas liczbą skryptów i z tej puli przeznaczyliśmy cztery egzemplarze całej produkcji wydawniczej Oficyny na wymianę dla największych bibliotek ekonomicznych współpracujących z naszą biblioteką. Gwarantuje nam to otrzymywanie pełnej produkcji wydawniczej tych uczelni. Niektóre biblioteki wyższych szkół publicznych, otrzymujące ustawowo egzemplarz obowiązkowy bezpośrednio z oficyn wydawniczych, przystąpiły również do wymiany, przysyłając nam swoje publikacje, w zamian za nasze nowości. Są to m.in. Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego, Biblioteka Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Biblioteka Uniwersytecka KUL, Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego, Biblioteka Główna UMK w Toruniu.

Ostatnia grupa to biblioteki pozauczelniane. W tej grupie bibliotek wymiana rozwijała się samorzutnie. Część bibliotek zaczęła przysyłać swoje publikacje nie wymagając w zamian żadnego ekwiwalentu. Z czasem, dysponując dodatkowymi publikacjami na wymianę, będącymi ściśle w profilu zainteresowania tych bibliotek, zaczęto wysyłać je w ramach rewanżu. Grupa ta liczy jedenaście bibliotek. Wykres 4 przedstawia obraz wymiany wśród tych bibliotek. W grupie tej znajdują się: Centralna Biblioteka Narodowego Banku Polskiego, Centralna Biblioteka Statystyczna oraz biblioteki instytutów naukowych. W latach 2000–2010 najwięcej publikacji otrzymaliśmy z Biblioteki Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz Centralnej Biblioteki NBP. Jak widać na podstawie Wykresu 4. wymiana, szczególnie w tych dwóch przypadkach, nie bilansuje się. Biblioteka SGH nie dysponuje wydawnictwami z tej tematyki w tak szerokim zakresie.

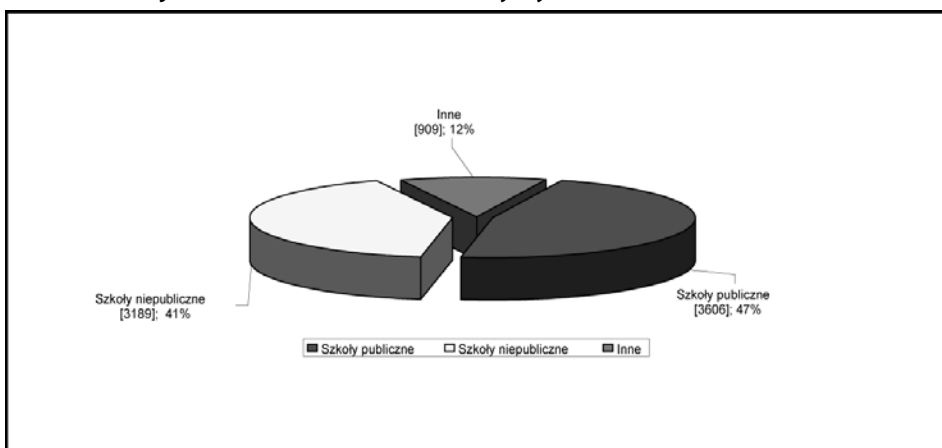
Wykres 4. Wymiana z bibliotekami pozauczelnianymi w latach 1998–2010

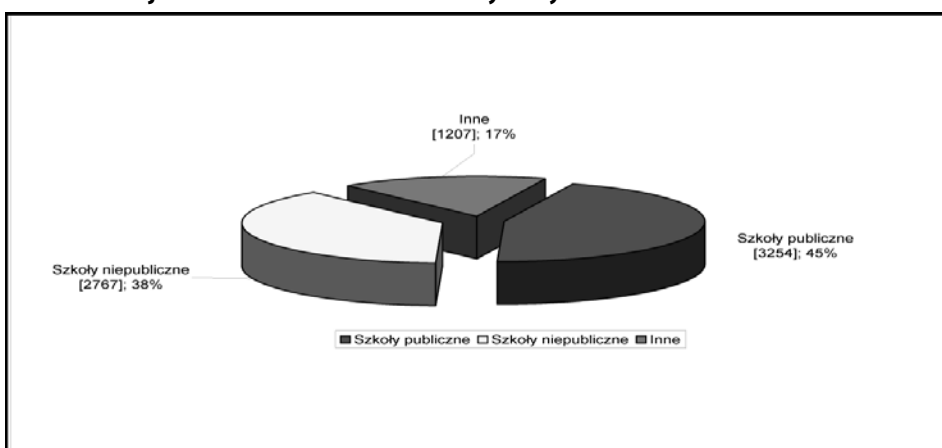
Oprócz bibliotek warszawskich w grupie tej są trzy biblioteki instytutów naukowych z Opola, Poznania i Torunia o profilu uniwersalnym, do których przesyła się tylko publikacje o zbliżonej tematyce, bądź dotyczące danego regionów. Wymiana z tymi bibliotekami w zasadniczy sposób wzbogaca naszą bibliotekę o wartościowe wydawnictwa o szerokim kontekście.

Jak przedstawia się udział poszczególnych grup bibliotek w wymianie w przeliczeniu na jednostki biblioteczne w latach 1998–2010, można prześledzić na podstawie Wykresu 5. i Wykresu 6., które zestawione obok siebie, dają odpowiedź na pytanie o sens gromadzenia zbiorów w oparciu o wymianę.

Wykres 5. Udział poszczególnych grup bibliotek w wymianie w przeliczeniu na jednostki biblioteczne. Materiały wysłane w latach 1998–2010

Wykres 6. Udział poszczególnych grup bibliotek w wymianie w przeliczeniu na jednostki biblioteczne. Materiały otrzymane w latach 1998–2010

Parametry wyrażone w procentach, dla tych samych grup bibliotek w przypadku publikacji wysłanych i otrzymanych, różnią się od siebie nieznacznie. Bilans wymiany, zarówno w samych grupach bibliotek, jak i w ich procentowym udziale w całej wymianie w okresie 1998–2010, jest praktycznie zrównoważony.

Ogółem w latach 1998–2010 wysłano do wszystkich bibliotek 7.704 publikacje. W zamian otrzymano 7.228 jednostek bibliotecznych. Wartości te dla materiałów otrzymanych są nieoszacowane, gdyż w przypadku czasopism zdarza się, że ich przesyłki nie trafiają bezpośrednio do Oddziału Gromadzenia i nie są odnotowywane w bazie.

Generalnie zaznacza się tendencja wzrostowa, jeśli chodzi o ilość i kwotę materiałów otrzymywanych z wymiany. Przykładowo w roku 2007 otrzymaliśmy ogółem 605 woluminów na łączną kwotę ok. 19 tys. złotych, podczas gdy w roku 2010 było to odpowiednio 760 woluminów na kwotę ok. 31 tys. złotych. Liczby te dotyczą jedynie wydawnictw zwartych. Z wymiany otrzymujemy również 157 tytułów czasopism.

Podczas mojej pracy w ramach wymiany wyłoniły się następujące zagadnienia:

- wymiana uległa rozszerzeniu o wydawnictwa zwarte, gdyż część bibliotek dla wyrównania bilansu wymiany zaczęła przysyłać nam oprócz wydawnictw ciągłych, również wydawnictwa zwarte. Wymaga to współpracy z pracownikami zajmującymi się zakupem, aby nie dublować tytułów z zakupu i wymiany, bądź też rezygnuje się z zakupu, oszczędzając pieniądze na inne tytuły;
- potrzeba ciągłego monitorowania pojawiających się nowych tytułów czasopism, które można pozyskać w drodze wymiany;
- istnieje duża liczba bibliotek wyższych szkół niepublicznych, które wydają rocznie niewiele publikacji. Wiąże się to z większym nakładem pracy, o którym wspomniałam (m.in. monitorowanie bazy elektronicznej, reklamacja czasopism);
- podtrzymywanie wymiany pomimo niekorzystnego jej bilansu dla zapewnienia kontynuacji wydawnictw ciągłych. W niektórych przypadkach nie rezygnuje się z wymiany, wychodząc z założenia, iż wymiana jest procesem długofalowym i jej nierównowaga w danym okresie może być zrekompensowana w późniejszych latach, a poszukiwania brakujących numerów czasopism na innej drodze, wiąże się to również z kosztami czasu i pieniędzy.

Podsumowując należy zaznaczyć, że prowadzenie wymiany wymaga stałej potrzeby monitorowania jej stanu. Biblioteki, które nie przesyłają swoich materiałów przez dłuższy okres czasu, są przesuwane do pliku, który nazwano „nieaktywne” w bazie elektronicznej instytucji współpracujących. Wymianę taką traktuje się jako chwilowo zawieszoną, ale nie rezygnuje się z niej. Wymiana publikacji to przede wszystkim relacje oparte na rzetelności zawodowej, kontaktach międzyludzkich, wzajemnym zaufaniu oraz patrzeniu na wymianę, jako na proces, kształtujący się przez lata. Osoby zainteresowane szczegółowymi danymi dotyczącymi stanu wymiany i sposobem jego oceny odsyłam do mojego artykułu.

Abstract:

Exchange is one of the ways of acquiring materials for libraries. The paper is an attempt to answer the question whether exchange as a source of acquiring materials is cost-effective. The paper describes the work at the Gathering and Complementing Section of the Library of the Warsaw School of Economics. The exchange between academic libraries in 1998-2010 has been presented, with a special attention paid to the organisation of the exchange, and the results have been assessed. The paper includes many graphs, which help formulate conclusions concerning the effectiveness of the exchange.

TRENDY GROMADZENIA DRUKÓW ZWARTYCH W POLSKICH BIBLIOTEKACH PRAWNICZYCH

Streszczenie: Referat zawiera omówienie wyników ankiety, dotyczącej gromadzenia druków zwartych w polskich bibliotekach prawniczych. Kwestionariusz ankiety, opracowany w formie elektronicznej, wysłano do 18 bibliotek prawniczych w kraju. Obejmował on pytania dotyczące m.in. wielkości rocznego wpływu nowych zbiorów w danej jednostce, drogi ich pozyskiwania, sposobu typowania wydawnictw do zakupu czy źródeł jego finansowania. Analiza tak pozyskanych danych jest próbą określenia strategii gromadzenia druków zwartych, charakterystycznej dla polskich bibliotek prawniczych.

W początkowym założeniu referat miał określać strategię gromadzenia druków zwartych w polskich bibliotekach prawniczych, w oparciu o dane pozyskane w drodze badań ankietowych. W tym celu wysłano kwestionariusz ankietowy, opracowany w formie elektronicznej, do 18 bibliotek prawniczych w kraju. Zawierał on dwadzieścia pytań, w których proszono o podanie m. in.: danych charakteryzujących daną bibliotekę, jak np. jej wielkość czy struktura, wielkości rocznych wpływów nowych zbiorów z podziałem na sposób ich pozyskania (zakup, dar, wymiana...), źródeł finansowania zakupów nowych wydawnictw oraz udostępnianych baz danych. Niestety, wypełnienie ankiety spotkało się z ogromną niechęcią. Wypełniony kwestionariusz w całości lub przynajmniej w części, został odesłany jedynie przez cztery biblioteki, tj. Bibliotekę Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Bibliotekę Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, Bibliotekę Prawa Uniwersytetu Gdańskiego oraz Bibliotekę Instytutu Prawa i Instytutu Prawa Kanonicznego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Stąd też szczególne podziękowania dla kierowników tych bibliotek, za prace i czas, jaki poświęcili, by wspomnianą ankietę wypełnić i odesłać.

Niestety, pięć jednostek (cztery wspomniane wyżej plus biblioteka macierzysta autorki) na tle grupy 18 bibliotek nie stanowi próby reprezentatywnej (to niespełna 28% ogółu)¹. Dlatego, na podstawie analizy zgromadzonych danych, nie może być mowy o strategii gromadzenia w polskich bibliotekach prawniczych. Nie chcąc jednak zaprzepaścić pracy osób, które ankietę wypełniły, postanowiono porównać uzyskane dane i wyodrębnić ewentualne podobieństwa i różnice w owych pięciu bibliotekach.

1 W pracy J. Wojciechowskiego (Wojciechowski J., *Czytelnictwo*, Kraków 2000, s. 35.) zaproponowano wzór, ułatwiający określanie zbiorowości próbnej, w przypadku przeprowadzania badań statystycznych w bibliotekach. Wzór ten został określony równaniem: $n = \frac{N}{0,0025N + 1}$, gdzie n – wielkość zbiorowości próbnej, N – wielkość zbiorowości generalnej. Wykorzystując ten wzór w tym przypadku uzyskamy wielkość zbiorowości próbnej równą 17.

Cztery spośród rozpatrywanych bibliotek to filie bibliotek głównych, zatrudniające do 10 osób. Biblioteki te, przede wszystkim obsługują studentów wydziałów prawa i administracji macierzystych uniwersytetów. Ich księgozbiór druków zwartych nie przekracza 35.000 woluminów. Jedynie Biblioteka Wrocławska jest samodzielną jednostką podległą Wydziałowi Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego z nadzorem merytorycznym Biblioteki Uniwersyteckiej. To zdecydowanie większa Biblioteka. Jej księgozbiór liczy około 152.000 woluminów, a zatrudnienie znajduje tu 25 osób.

Jednym z zamierzeń było przeprowadzenie analizy wpływu funkcjonowania biblioteki jako samodzielnej jednostki lub jako filii na realizację procesu gromadzenia zbiorów. W środowisku trwa bowiem ciągła dyskusja nad wadami i zaletami tych dwóch rozwiązań organizacyjnych. Niestety, dysponując zaledwie danymi jednej biblioteki będącej samodzielną jednostką, przeprowadzenie takiej analizy jest niemożliwe.

Omawiane biblioteki na przestrzeni ostatnich pięciu lat (2006–2010) zanotowały względnie stałą wielkość rocznego wpływu nowych zbiorów, raczej z tendencją wzrostową niż spadkową. Średnio rocznie biblioteki pozyskiwały około 2.000 woluminów, a dla poszczególnych bibliotek wskaźnik ten wahał się do 536 do 3.321 woluminów. Największy roczny wpływ na przestrzeni analizowanych lat odnotowała Biblioteka Gdańska w r. 2006 i wyniósł on 4.022 woluminy.

W większości zbiorów te zostały pozyskane w drodze zakupu. Wskaźnik udziału zakupu w wielkości rocznego wpływu w omawianych bibliotekach (tylko 3 z pośród nich wypełniły tę część ankiety), w poszczególnych latach zazwyczaj przekraczał 50% przyjmując wartości od 84% do 26%. Średnio wyniósł 61%. Obok zakupu dominującym sposobem pozyskiwania zbiorów w bibliotekach prawniczych są dary. Analogiczny wskaźnik w tym przypadku zazwyczaj nie przekraczał 40%, przyjmując w poszczególnych latach wartości od 57% do 6%. Średnio wyniósł ok. 32%. Pozostałe sposoby nabycia jak wymiana międzybiblioteczna czy ekwiwalent za zagubiony egzemplarz są odnotowywane, ale w żadnej z bibliotek nie przekroczyły 100 egzemplarzy rocznie.

W przypadku Biblioteki Wrocławskiej oczywistym jest, że środki na finansowanie zakupów nowych wydawnictw pochodzą w całości z budżetu Wydziału, któremu ta Biblioteka podlega. W pozostałych, stosuje się kombinację wszystkich możliwości. Zakup finansowany jest zarówno wyłącznie ze środków własnych biblioteki jak i tylko środków jednostek uczelni. Stosowanym rozwiązaniem jest również współfinansowanie zakupu zarówno przez wydział jaki i przez bibliotekę.

Istotnym wydaje się sposób, w jaki biblioteki typują wydawnictwa do zakupu. Żadna z bibliotek nie zatrudnia osób na stanowiskach specjalistów dziedzinowych, jednak wśród pracowników tych bibliotek znajdują się osoby z wykształceniem kierunkowym jak prawnicze czy ekonomiczne. Stosowanym rozwiązaniem we wszystkich analizowanych bibliotekach jest typowanie zakupu przez jednego z pracowników lub komórkę odpowiedzialną za gromadzenie, samodzielnie lub z pomocą pracowników naukowych. Spotykanym wariantem jest również ten, w którym pracownicy naukowcy i nauczyciele dydaktyczni sami wskazują pozycje warte zakupu. W Bibliotece Wrocławskiej funk-

cjonuje ponadto Wydziałowa Komisja Biblioteczna, która opracowuje ogólny profil gromadzenia dla tej Biblioteki².

Podstawowym sposobem zakupu wykorzystywanym w bibliotekach prawniczych, jest nabywanie nowości poprzez przedstawicieli handlowych hurtowni, wydawnictw itp. oraz w księgarniach. Tak realizowane jest ok. 90% zakupów w bibliotekach, które odpowiedziały na pytania dotyczące tego zagadnienia. Pozostałe 10% przypada na zakup książek bezpośrednio w wydawnictwach i co ciekawe, za pośrednictwem sieci Internet, choć ta forma stanowi średnio zaledwie 2% całej wielkości zakupu.

Tak jak już wspomniano, kolejnym istotnym źródłem pozyskiwania nowości w bibliotekach prawniczych są dary. Na pytanie o źródło pochodzenia darów odpowiedziały cztery z pięciu analizowanych bibliotek. W trzech z nich w przeważającej mierze darczyńcami są instytucje takie jak wydawnictwa, biblioteki prawnicze innych uczelni, Biblioteka Sejmowa oraz inne biblioteki państwowe i prywatne. Dary przez nie przekazane w omawianych bibliotekach stanowią średnio 68% wszystkich otrzymanych. Jedynie Biblioteka Wrocławska odnotowuje wskaźnik darów od osób prywatnych na poziomie 69%, a darów pochodzących od instytucji na poziomie 31%.

Może nie istotnym ale rejestrowanym źródłem wpływów jest wymiana międzybiblioteczna. Wskaźnik procentowego udziału tego sposobu nabycia w żadnej bibliotece nie przekroczył 2%. Wśród rodzajów druków pozyskiwanych w ten sposób wymieniane są dublety, publikacje pracowników naukowych i środowisk prawniczych.

Ta krótka analiza miała głównie dotyczyć gromadzenia druków zwartych. Jednak nie sposób mówić o procesie gromadzenia w kontekście bibliotek prawniczych, nie wspominając o komputerowych bazach danych. Z tych powodów w jednym z pytań ankiety poproszono o wskazanie jakie bazy dana biblioteka posiada w swoich zbiorach oraz z jakiego źródła był finansowany ich zakup.

W omawianych bibliotekach przede wszystkim udostępniane są bazy określone jako Systemy Informacji Prawnej. Każda z omawianych bibliotek posiada przynajmniej jedną z takich baz, a są biblioteki z zasobem trzech i czterech. Największą popularnością cieszą się tutaj bazy LEX i LEGALIS. W swoich zbiorach mogą się nimi pochwalić cztery z pięciu analizowanych bibliotek. Na drugim miejscu znalazły się systemy LEX POLONICA oraz INFOR LEX. Każda z nich została wymieniona przez trzy jednostki. Ponadto biblioteki udostępniają bazy bibliograficzne i pełno tekstowe, wśród nich również bazy zagraniczne.

Finansowanie komputerowych baz danych realizowane jest w podobny sposób jak w przypadku pokrywania kosztów zakupów nowości. Nie można określić jednego, dominującego rozwiązania. Wydatki te znajdują pokrycie w różnym stopniu zarówno z budżetów bibliotek jak i jednostek uczelni, np. wydziałów.

Podsumowując dotychczasowe rozważania trudno mówić o dominujących trendach w bibliotekach prawniczych z powodów nadmienionych we wstępie. W realizacjach pro-

---

2 Urszula Wojtasik, *Zakup oraz wykorzystanie książek zagranicznych w bibliotekach akademickich w Polsce*, „Przegląd Biblioteczny” 1999, Nr 3, s. 157–166.

cesu gromadzenia w omawianych bibliotekach znajdziemy zarówno obszary spójne jak i zupełnie rozłączne. Pozytywnym zjawiskiem jest to, że biblioteki te pozyskują nowości przede wszystkim na drodze zakupu, co daje im możliwość decydowania o kształcie i profilu swoich księgozbiorów. Ciekawym pozostaje fakt, że biblioteki gromadząc swoje zbiory zaczynają sięgać do źródeł oferowanych przez sieć Internet³.

Abstract:

The paper describes the results of a questionnaire on gathering books in Polish legal libraries. The questionnaire in an electronic version was sent to 18 Polish legal libraries; it included questions concerning – *inter alia* – the number of new acquisitions in the library a year, the ways they were acquired, the methods according to which they had been selected, and the sources of financing. The analysis of the collected data is an attempt to determine a strategy of gathering books in Polish legal libraries.

---

³ M. Ciesielska, *Gromadzenie zbiorów w bibliotekach pedagogicznych – wyniki ankiety*, „Bibliotekarz” 2003, Nr 12, s. 27–30.

Ewa Dąbrowska

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

WSPÓŁCZESNA POLITYKA GROMADZENIA ZBIORÓW BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ – TRADYCJA I NOWOCZESNOŚĆ

Streszczenie: W wystąpieniu przedstawiona jest współczesna polityka zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, która pełni role biblioteki uniwersyteckiej, narodowej i naukowej biblioteki publicznej. Wskazuje to jednocześnie grupy użytkowników, do których skierowana jest oferta biblioteki i tym samym determinuje zadania oddziału gromadzenia. Omówione są cele biblioteki w tym zakresie, rodzaje pozyskiwanych materiałów bibliotecznych oraz metody pozyskiwania zbiorów. Biblioteka Jagiellońska uzupełnia i rozbudowuje historyczne zasoby, dbając szczególnie o kompletowanie poloników, zarówno w zakresie druków zwartych oraz ciągłych, jak i zbiorów specjalnych, archiwizuje wiecześnie jeden z dwóch egzemplarzy obowiązkowych oraz odpowiadając na bieżące zapotrzebowanie naukowców i studentów, umożliwia dostęp do wielu baz danych on-line.

Przemiany w bibliotekarstwie sprawiły, że obecnie polityka gromadzenia zbiorów jest widziana jako część szerszego procesu nazywanego „zarządzaniem zbiorami”, w którego skład wchodzi także zarządzanie funduszami, analiza zbioru i jego wykorzystania, jego ochrona¹, a także selekcja zbędnych, bezużytecznych publikacji².

Polityka gromadzenia zbiorów to planowe pozyskiwanie i wprowadzanie do biblioteki materiałów bibliotecznych zgodnie z typem i specjalizacją biblioteki³. Określa dziedziny, z których biblioteka ma gromadzić materiały, oraz ich rodzaje i ilość, istotna jest również podjęta strategia, polegająca albo na dążeniu do kompletności w przyjętym zakresie, albo na aktualności księgozbioru, osiąganą poprzez selekcję. Kolejnym ważnym czynnikiem brany pod uwagę są środki lokalowe oraz finansowe, którymi biblioteka dysponuje.

Wiele bibliotek opiera gromadzenie zbiorów na spisanych dokumentach zawierających zasady i politykę gromadzenia⁴. Podstawowymi dokumentami w tym zakresie są jednak przede wszystkim akty prawne, statuty i regulaminy, które wyznaczają kierunek działania danej biblioteki, zgodnie z polityką biblioteczną państwa oraz intencjami organu założycielskiego.

1 J. Branin, F. Groen, S. Thorin, *The changing nature of collection management in research libraries*. „Library Resources Technical Services”. Richmond, 2000, Vol. 44, nr 1, s. 23–32. (Cyt. za *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*, [online] 2001, nr 1/2, [dostęp 23.08.2011]. Dostępny w Internecie: <<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=15&IM=01&WI=BRANIN&J&NU=01&DE=1&MC=MARC>>

2 J. Wojciechowski, *Z problemów organizacji zasobów bibliotecznych*. „Przegląd Biblioteczny”. 1998, nr 1, s. 6–7.

3 Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław, 1971, s. 838.

4 Zob. m. in. Stefańczyk E., *Zasady gromadzenia zbiorów w Bibliotece Narodowej*, „Bibliotekarz”, 2000, nr 5, s. 6; E. Woźniak, *Co nas może zainteresować w amerykańskim modelu gromadzenia zbiorów?*, „Bibliotekarz”. 1992, nr 3, s. 8.

Choć prowadzenie polityki z definicji zakłada jej ciągłość, nie można traktować jej jako czegoś niezmiennego i stałego, ponieważ każda biblioteka jest instytucją żywą, „uczącą się”, działającą w zmieniającym się środowisku⁵, zatem i pewnym zmianom musi podlegać polityka gromadzenia zbiorów. Powinna opierać się na trzech podstawowych pytaniach: dlaczego, co i jak, przy czym pierwsze odnosi się do zadań biblioteki, drugie do rodzajów pozyskiwanych materiałów, a trzecie – do metod pozyskiwania⁶.

W niniejszej pracy zamierzam odpowiedzieć na te trzy pytania w odniesieniu do Biblioteki Jagiellońskiej (dalej BJ), oraz wskazać prawdopodobne tendencje w realizacji polityki gromadzenia zbiorów w przyszłości, przedstawiając zmiany, jakie zachodziły w gromadzeniu zbiorów w ostatnich latach, głównie pod wpływem rozwoju technologii informacyjnych. Pozwoli to również pokazać, na czym polega specyfika BJ w stosunku do innych bibliotek.

Dlaczego, czyli zadania BJ

Obierając politykę gromadzenia zbiorów za punkt wyjścia, należy przyjąć stojące przed biblioteką zadania, przede wszystkim zaspokojenie potrzeb czytelniczych i informacyjnych użytkowników, czemu mają służyć zgromadzone zbiory dokumentów i informacji. Zadania te są zawarte w dokumentach określających funkcjonowanie biblioteki. Głównym takim dokumentem dla BJ, poza aktami prawnymi wyższego rzędu, jest statut Uniwersytetu Jagiellońskiego⁷, a szczegółowe przepisy i zadania zawarte są w regulaminie biblioteki⁸. Zgodnie ze statutem BJ jest biblioteką główną uniwersyteckiej sieci bibliotecznej i jako biblioteka naukowa wchodzi w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Zarazem pełni funkcję biblioteki narodowej, a jej zbiory stanowią narodowy zasób biblioteczny. Jak głosi paragraf pierwszy regulaminu BJ, działa ona zgodnie z konstytucyjną zasadą powszechnego dostępu społeczeństwa do nauki i dóbr kultury. Przepisy te wskazują grupy użytkowników, czy też środowiska, do których kierowana jest oferta biblioteki. BJ pełni więc rolę biblioteki uniwersyteckiej, publicznej i narodowej. Role te w pewnym stopniu się wykluczają, a z pewnością kolidują ze sobą. Wypełniając rolę biblioteki narodowej BJ ma za zadanie chronić księgozbiór, by zachować go jako dziedzictwo kulturowe Polski dla przyszłych pokoleń, z czego wynikają ograniczenia w udostępnianiu i wypożyczaniu. Jako biblioteka uniwersytecka BJ powinna zaspokajać edukacyjne i naukowe potrzeby studentów i pracowników naukowych, którzy z kolei oczekują jak największej dostępności do zbiorów oraz możli-

5 Zob. artykuł T. Zarzębskiego, *Polityka biblioteczna czyli sztuka zarządzania sprawami bibliotecznymi*. „Biuletyn EBIB” [online]. 2001, nr 6 (24) [dostęp 19.08.2011]. Dostępny w Internecie: <<http://www.nowyebib.info/biuletyn-ebib/24/a.php?zarzebski>>

6 E. Grala E., *Metodyka opracowania zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach Stanów Zjednoczonych*. „Przegląd Biblioteczny” 1996, z. 2/3, s. 145.

7 Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego [online]. [Dostęp 19.08.2011]. Dostępny w Internecie: <<http://www.uj.edu.pl/documents/10172/37e52f27-61e7-4c72-a672-6945b32c84b7>>

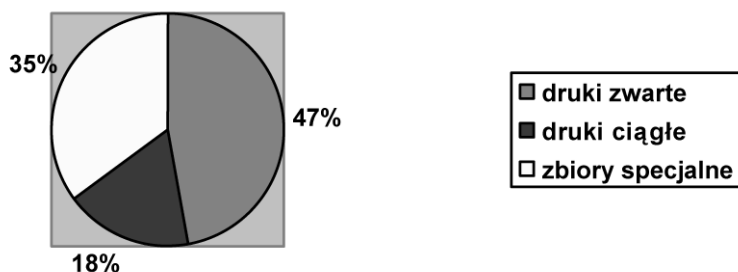
8 Regulamin Biblioteki Jagiellońskiej [online]. [Dostęp 19.08.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.bj.uj.edu.pl/zas/Reg_BJ.pdf>

wości wypożyczania do domu. Jako naukowa biblioteka publiczna, jest BJ otwarta dla wszystkich zainteresowanych i każda pełnoletnia osoba może korzystać z jej zbiorów na miejscu. Grupa docelowa jest więc bardzo szeroka. To wszystko reguluje pracę oddziału gromadzenia i uzupełniania zbiorów, który w swych działaniach powinien być nakierowany na zaspokajanie potrzeb użytkowników i umożliwiać wypełnianie przez bibliotekę jej zadań statutowych.

W polityce gromadzenia zbiorów BJ uwzględnia się nie tylko bieżące zapotrzebowania i zainteresowania czytelnicze, ale również istniejący księgozbiór, którego historyczne zasoby są konsekwentnie uzupełniane.

Zbiory BJ powstawały przez stulecia, a jej dzieje są związane z historią uczelni. Przy jej wydziałach gromadzono książki naukowe i podręczniki, najstarsze zachowane kodeksy z tych zbiorów pochodzą z czternastego stulecia. Działalność Karola Estreichera, który był dyrektorem BJ w latach 1868–1905, sprawiła, że biblioteka ta wyszła poza ramy biblioteki uniwersyteckiej. Jego ambicją było uczynienie z tej zaniedbanej wówczas instytucji najpoważniejszej biblioteki naukowej w Polsce. Szczególną dalekowszroczność przejawiał w zbieraniu wszelkiego rodzaju piśmiennictwa polskiego, wówczas lekceważonego. Dzięki niemu wzrosła ponad trzykrotnie ilość zbiorów, wzbogacony został szczególnie dział starodruków, rozwijały się również nowe działy – czasopism, rękopisów, grafiki, muzyki i druków ulotnych⁹. Od tamtego czasu BJ zyskała miano „Bibliotheca Patria”. Daje się to zauważyć w strukturze zbiorów: obecnie, obok ponad 3 mln książek i czasopism znajduje się tu ponad 1,7 mln jednostek zbiorów specjalnych: starych druków (w tym 3.666 inkunabułów), rękopisów, jednostek zbiorów kartograficznych, graficznych i muzycznych, bogate zbiory dokumentów życia społecznego. Z drugiej strony, coraz większe znaczenie dla użytkowników ma zapewniany przez bibliotekę dostęp do szerokiego zakresu baz on-line – pełnotekstowych; czasopism i książek, abstraktowych, bibliograficznych i innych.

Wykres 1. Stan zbiorów BJ na dzień 31.12.2010¹⁰

9 A. Birkenmajer, Karol Estreicher, *Polski Słownik Biograficzny*, T. 6, Kraków 1948, s. 310.

10 Stan zbiorów bibliotecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego na dzień 31 XII 2010 r. [Online]. [Dostęp 19.08.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/bj_liczb1_pl.php

Co, czyli rodzaje gromadzonych materiałów

BJ stara się zgromadzić całość polskiej produkcji wydawniczej oraz wydane za granicą publikacje polskie i Polski dotyczące, współczesne i antykwaryczne. Do zbiorów pozyskuje się również zwarte i ciągle wydawnictwa zagraniczne z zakresu dziedzin będących przedmiotem badań i nauczania na Uniwersytecie Jagiellońskim, a zwłaszcza zgodnych z planem specjalizacji BJ, który obejmuje literaturoznawstwo, językoznawstwo, kulturoznawstwo, sztukę i religioznawstwo.

BJ uznawana jest zwyczajowo za drugą, obok warszawskiej, bibliotekę narodową w Polsce, choć rola ta nie została prawnie zapisana. Tym niemniej taką właśnie rolę potwierdza ustawa o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych, nakładająca na tę bibliotekę obowiązek wieczystej archiwizacji jednego z dwóch przyznanych jej bezpłatnych egzemplarzy każdej publikacji, zwielokrotnionej w celu ich rozpowszechniania dowolną techniką przez osoby fizyczne i prawne, działające na terenie Polski. Dotyczy to także dokonywanych w Polsce wydań na zlecenie wydawcy zagranicznego oraz publikacji instytucji i urzędów polskich, działających za granicą. BJ stara się więc zgromadzić całość polskiej produkcji wydawniczej, zarówno bieżącej, jak i dawnej, uzupełniając luki w zebranych dotychczas księgozbiorze. W dwóch egzemplarzach, z których jeden jest również archiwizowany, gromadzi się także piśmiennictwo polskie i Polski dotyczące, wydane za granicą.

Generalnie więc wszystkie publikacje polskie i Polski dotyczące gromadzi się w dwóch egzemplarzach. W przypadku wydawnictw powstałych na terenie Polski, dotyczy to książek, broszur, gazet, czasopism, roczników, map, planów, atlasów, nut, śpiewników, dokumentów audiowizualnych i elektronicznych. Selekcję sprowadzającą się do włączenia do zbiorów tylko jednego egzemplarza, dokonuje się wyjątkowo, w przeciwieństwie do innych bibliotek otrzymujących egzemplarz obowiązkowy, które do swoich zbiorów włączają z niego od 90 do nawet 50%¹¹. Tak więc w jednym egzemplarzu zachowuje się drobną literaturę dziecięcą, podręczniki do nauczania przedszkolnego, dla szkoły podstawowej i gimnazjum, drobniejszą literaturę dewocyjną, książki na niskim poziomie edytorskim (typu dodatki do gazet), czasopisma dziecięce, krzyżówki, czasopisma erotyczne, czasopisma o charakterze informacyjnym (biuletyny, programy TV), mutacje gazet poza wydaniem głównym, małopolskim, podkarpackim i świętokrzyskim, które zachowujemy w dwóch egzemplarzach, oraz bardzo niekompletne czasopisma, których nie ma możliwości uzupełnienia. W jednym egzemplarzu gromadzi się również dokumenty życia społecznego (druki ulotne, afisze, programy imprez kulturalnych, katalogi wystaw, wydawnictwa reklamowe i ogłoszeniowe, statuty, kalendarze, normy, patenty, cenniki, instrukcje, foldery, pocztówki, malowanki i zgadywanki dla dzieci, pomoce dydaktyczne) oraz oprogramowania.

W trzech i więcej egzemplarzach literaturę polską gromadzi się w ograniczonym zakresie. Dotyczy to przede wszystkim książek i czasopism naukowych przeznaczonych do czyteln, księgozbiorów podręcznych, księgozbioru wypożyczalni, zaopatrującego stu-

11 Kamiński Stanisław, *Problemy archiwizowania i wykorzystania egzemplarza obowiązkowego*. „Bibliotekarz” 1993, nr 1/2, s. 21–23.

dentów w skrypty i podręczniki, oraz prasy codziennej i tygodników ogólnopolskich, udostępnianych w Czytelnii Czasopism Bieżących. Do zbiorów wprowadza się także trzecie egzemplarze polskich publikacji naukowych z dziedzin będących przedmiotem nauczania i badań na Uniwersytecie Jagiellońskim, przede wszystkim tych, które są zgodne ze specjalizacją BJ. Wydawnictwa antykwaryczne zwarte wprowadza się trzeci egzemplarz w szczególnych przypadkach – np. gdy jest to pierwsze wydanie, egzemplarze z autografem autora, w ciekawej lub cennej oprawie. Zagraniczną literaturę naukową niezbędną dla potrzeb naukowych i dydaktycznych gromadzi się zgodnie z wyznaczonym planem specjalizacji w jednym egzemplarzu.

Zbiory specjalne nastawione są przede wszystkim na gromadzenie poloników. Zbiory graficzne i kartograficzne zbierają cracoviana i galiciana, Oddział Starych Druków gromadzi przede wszystkim druki krakowskie, a w drugim rzędzie polskie, z rzadka natomiast druki obce. Do Oddziału Rękopisów przyjmowane są wszelkie materiały mające znaczenie dla kultury ogólnościatowej, ale główny punkt ciężkości kładziony jest na rękopisy związane z Uniwersytetem Jagiellońskim, Krakowem, osobistościami polskiego świata nauki i kultury. Zbiory muzyczne dążą do zebrania kanonu muzyki klasycznej w formie nagrań dźwiękowych i zapisu nutowego. Kolekcjonują publikacje krajowe i zagraniczne, głównie nuty drukowane, ale i rękopisy muzyczne, także odpisy, zwłaszcza jeśli pochodzą z epoki. Na zakres gromadzonych zbiorów specjalnych wpływają w znacznym stopniu ograniczenia finansowe.

Przez gromadzenie rozumie się dziś również organizowanie dostępu do baz on-line, prenumerowanych lub dostępnych w licencjach krajowych. Ponieważ BJ zapewnia dostęp dla całego Uniwersytetu Jagiellońskiego, ich zakres tematyczny obejmuje wszystkie dziedziny nauki – od humanistycznych po nauki ścisłe (ponad 50 baz danych zapewniających dostęp do tysięcy czasopism, książek, bibliografii, abstraktów, sprawozdań, słowników, indeksów, recenzji, analiz i indeksów cytowań, opisów patentów i innych danych). Prezentowana na stronie BJ lista czasopism i książek on-line zawiera ponad 130 tys. tytułów.

Zbiory biblioteki powiększają i uzupełniają również różne formy reprografii – sporządzane ze zbiorów własnych w celu ochrony szczególnie cennych dzieł oraz sprowadzane z zewnątrz, uzupełniające luki w księgozbiorze (kopie cyfrowe, mikrofilmy, mikrofisz, fotokopie, kserokopie).

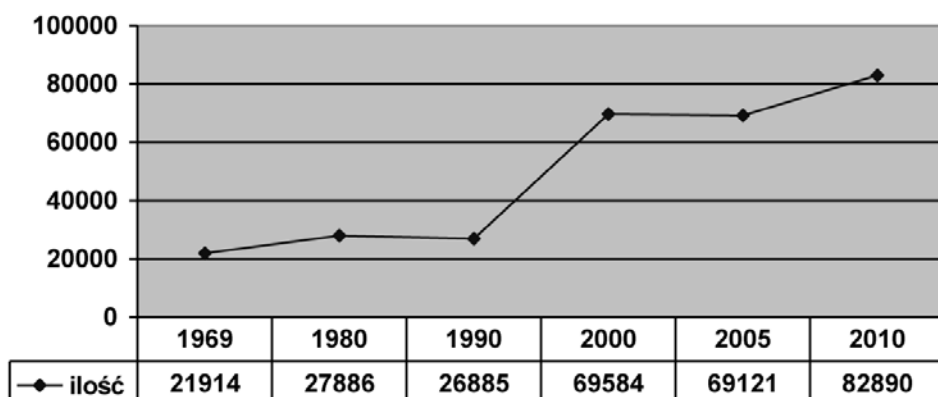
Jak, czyli metody gromadzenia

BJ gromadzi zbiory poprzez egzemplarz obowiązkowy (dalej EO), zakup, wymianę i dary. Każda z tych metod odgrywa inną rolę i ma inne znaczenie dla zbiorów bibliotecznych, a jednocześnie metody te uzupełniają się i wspólnie składają się na jedno działanie, czyli realizację polityki gromadzenia zbiorów BJ.

Jeśli weźmiemy pod uwagę ilość wpływających woluminów i jednostek, to dominującą formą gromadzenia okazuje się egzemplarz obowiązkowy. Przysługuje on BJ już od początków XIX w., przy czym wówczas, przyznany dekretem cesarskim, dotyczył publikacji z terenu Galicji Zachodniej (na zachód od Sanu). Późniejsze przepisy uprawniali BJ do egzemplarza

obowiązkowego w różnym zakresie i z różnych terenów Polski. Po drugiej wojnie światowej przyznano BJ egzemplarz obowiązkowy z terenu całej Polski, a od 1968 roku BJ otrzymuje po dwa egzemplarze polskich publikacji, z czego jeden ma obowiązek wieczysto archiwizować. Uchwalona w 1996 roku ustawa objęła nowe typy publikacji – dokumenty elektroniczne, audiowizualne i oprogramowanie, w dalszym ciągu kontynuując dla BJ obowiązek wieczystego archiwizowania jednego z dwóch otrzymywanych egzemplarzy obowiązkowych. W obecnie prowadzonych pracach nad nowymi przepisami dotyczącymi EO wciąż przewiduje się zachowanie tego obowiązku dla BJ, tak samo jak dla Biblioteki Narodowej. Można by rzec, że zbiory BJ stanowią „kopię bezpieczeństwa” zbiorów BN na wypadek klęski żywiołowej, wojny lub innego kataklizmu. Z drugiej strony jest to kontynuacja tradycji zapoczątkowanej przez Karola Estreichera i wyraz konsekwencji w budowaniu księgozbioru.

Wykres 2. **Wpływ egzemplarza obowiązkowego do Biblioteki Jagiellońskiej w latach 1969–2010 (druki zwarte i ciągłe)**

Do roku 1990, czasu przemiany systemu polityczno-gospodarczego w Polsce i zniesieniu cenzury, wpływ EO utrzymywał się na dość podobnym poziomie, pomiędzy 20 a 30 tys. woluminów zwartych i ciągłych rocznie, nie licząc zbiorów specjalnych. Po tym roku zaczął gwałtownie rosnąć, by po roku 2000 tempo tego wzrostu zmalało, ale wciąż się utrzymuje. W roku 2010 wpływy EO sięgnęły 83 tys. woluminów, do których doliczyć należy jeszcze kilkadziesiąt tysięcy jednostek zbiorów specjalnych, w większości dokumentów życia społecznego, ale i nut, śpiewników, map, dokumentów elektronicznych, audiowizualnych oraz oprogramowania.

Egzemplarz obowiązkowy, poza dokumentowaniem życia społecznego, kulturalnego i naukowego Polaków i zachowaniem wyników tej działalności dla przyszłych pokoleń, stanowi główne źródło zaopatrzenia BJ w bieżącą literaturę polską. Nie dostajemy wszystkiego, co ukazuje się w Polsce. Biblioteka Narodowa szacuje, że otrzymuje ok. 90% polskiej produkcji wydawniczej. Porównując jej zasoby z naszymi, oceniamy nasz wpływ na ok. 5% mniejszy. Wielu wydawców przyznaje się do wysyłania EO tylko do Biblioteki Narodowej lub

do dwóch bibliotek – Biblioteki Narodowej i BJ właśnie¹². Prowadzi się stałe monitowanie zalegających lub uchylających się od przekazywania EO wydawców, a ok. 8% wpływu EO to efekt naszych upomnień. Skuteczność monitowania wynosi ok. 60%. Zdarza się więc dokupowanie wartościowych tytułów, które nie wpłynęły w ramach EO, czasem też zasób polskich publikacji uzupełniany jest z darów. Można by postawić pytanie, jaka jest przydatność takich zbiorów dla obecnego czytelnika, skoro szacuje się, że tylko ok. 36,8% polskiej produkcji wydawniczej to literatura naukowa¹³. Pamiętać należy o jednym z praw Ranganathana: „Każda książka ma swojego czytelnika”, a głównym zadaniem BJ w zakresie EO jest przede wszystkim zachowanie dorobku wydawniczego dla przyszłych pokoleń.

Najbardziej racjonalną z kolei metodą gromadzenia zbiorów jest zakup. Wpływające w jego ramach publikacje to wynik celowych wyborów i decyzji, podyktowanych zapotrzebowaniami czytelnicznymi oraz koniecznością uzupełniania istniejących zasobów. Podejmowane decyzje oparte są na ogólnych zasadach gromadzenia zbiorów BJ. Uwzględniane są sygnały docierające od czytelników za pośrednictwem Oddziału Udostępniania oraz Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów. Decyzje o zakupie ułatwia monitorowanie wykorzystania zbiorów za pomocą systemu komputerowego. Powstałe w ten sposób wykazy tytułów z wieloma rezerwacjami są przekazywane do oddziału gromadzenia w celu rozważenia zakupu kolejnych egzemplarzy. Zakup wydawnictw zwartych polskich następuje w ograniczonym zakresie – kupowane są z reguły trzecie egzemplarze wybranych tytułów, rzadko więcej. Tzw. wieloegzemplarzówka nabywana jest tylko do wyodrębnionego zasobu podręczników, skryptów i lektur dla studentów – tzw. „Księgzbioru W”, znajdującego się przy wypożyczalni. Tylko ten zasób podlega selekcji pod kątem wycofywania tytułów niepotrzebnych i nieaktualnych. Kupowane książki zagraniczne to przede wszystkim polonika i literatura naukowa zgodna z profilem biblioteki, przede wszystkim w językach angielskim, niemieckim, francuskim.

Zbiory specjalne zakupuje się na życzenie odpowiedniego oddziału, za pośrednictwem antykwariatu lub bibliotecznej komisji zakupu zbiorów specjalnych.

Największą jednak część zakupów stanowi prenumerata zagranicznych czasopism drukowanych i elektronicznych oraz baz danych dla całego uniwersytetu. Związane są z tym procedury przetargowe. Udział w konsorcjach oraz licencje krajowe pozwalają zmniejszyć koszty, choć i tak finansowanie prenumeraty pochodzi z celowej dotacji ministerialnej. Obserwowany jest wysoki stopień wykorzystania baz danych on-line, które jest monitorowane na bieżąco, by wyłowić bazy o niskim stopniu przydatności dla użytkownika i w konsekwencji móc zrezygnować z nich, bądź zastąpić inną bazą.

Wymiana prowadzona jest z 344 instytucjami zagranicznymi oraz 10 krajowymi. Tak mała ilość krajowych kontrahentów wynika z faktu posiadania EO przez BJ, a zatem mniejszym zainteresowaniem wydawanymi w Polsce publikacjami. Wśród polskich kontrahentów są

12 Piotr Dobrołęcki, Ewa Tenderenda-Ożóg, *Egzemplarz obowiązkowy? 67 odpowiedzi na ankietę Biblioteki Analiz*. „Biblioteka Analiz” 2009, nr 17, s. 13–17.

13 Z drugiej jednak strony stanowi ona największy segment rynku książki, zob. „Ruch Wydawniczy w Liczbach”, 2008, R. 54, s. 5. Kolejne grupy to literatura popularno-naukowa 26,4%, literatura piękna dla dorosłych 15,3%, podręczniki akademickie 6,2%, literatura dla dzieci i młodzieży 5,7%, książki zawodowe 3,8%, podręczniki szkolne 3,8%.

też tacy, którzy odbierają jedynie „Biuletyn BJ” oraz „Inwentarz rękopisów BJ”. Prowadzi się również wymianę dubletów z wieloma polskimi bibliotekami, uzupełniając w ten sposób zbiory.

W wyniku wymiany BJ otrzymuje bardzo wiele cennych najnowszych publikacji naukowych z niemal całego świata. Są to wydawnictwa największych uniwersytetów, prezentujące wyniki badań tamtejszych uczonych, a sprowadzenie ich w ramach wymiany pozwala na zaoszczędzenie skromnych środków biblioteki. Są też istotne dla polskich badaczy publikacje naukowe, niedostępne na rynku księgarskim, zwłaszcza jeśli idzie o rynki, którymi importerzy nie są zainteresowani ze względu na małe zyski. Dzięki wymianie, do zbiorów BJ, trafia także wiele ważnych czasopism naukowych. Bilans wymiany wypada na korzyść BJ – w roku 2009 wartość pozycji otrzymanych przewyższała o ponad 100 tys. zł wartość pozycji wysłanych. Wynika to jednak w dużej mierze nie tyle z ilości otrzymanych publikacji, ile z wysokości ich cen, zwłaszcza w krajach zachodnich.

Dary to bardzo zróżnicowane źródło wpływu – trafiają tu licznie najnowsze publikacje przekazywane przez wydawnictwa i instytucje krajowe i zagraniczne – fundacje wspierające naukę na całym świecie, publikacje obcych ambasad w Polsce, kościoły i ruchy religijne z zagranicy (także w języku polskim), dary autorów i naukowców, ofiarowujących bibliotece wydawnictwa uzyskane dzięki swym zawodowym kontaktom, z prawie wszystkich krajów, we wszystkich językach i alfabetych. Środowiska polonijne na całym świecie przekazują swoje publikacje, głównie czasopisma, wpływają egzemplarze autorskie, nadbitki, samoróbki. Likwidowane biblioteki publiczne i inne proponują BJ swoje zbiory. Trafiają tu całe spuścizny i księgozbiory osobistości ze świata kultury – naukowców, literatów, artystów, kolekcjonerów. Otrzymywane są rękopisy, grafiki, cenne reprinty i faksymile. W jeszcze większej ilości wpływają wydawnictwa antykwaryczne krajowe, ale i zagraniczne, które są włączane do zbiorów w dużym wyborze.

Wydawnictwa zarówno z darów jak i z wymiany są selekcjonowane pod kątem profilu BJ, a publikacje zbędne trafiają do magazynu sekcji dubletów.

Wykres 3. **Wartość poszczególnych źródeł wpływu w roku 2009**¹⁴

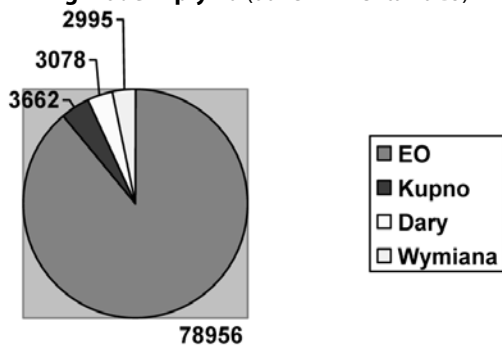

¹⁴ Wartość pozycji zakupionych obliczana jest na podstawie rachunków, natomiast wartość pozostałych źródeł wpływu opiera się na szacunkach własnych.

Powyższy wykres obrazuje strukturę nabytków BJ pod kątem wartości poszczególnych źródeł wpływu, w co wliczona jest wartość prenumerowanych baz danych on-line i czasopism elektronicznych, trudnych do przełożenia na woluminy i jednostki. Trudno też porównywać ilość jednostek zbiorów specjalnych, gdzie obok dziesiątek tysięcy niewycenianych druków ulotnych, występują pojedyncze, ale bardzo cenne rękopisy, czy starodruki.

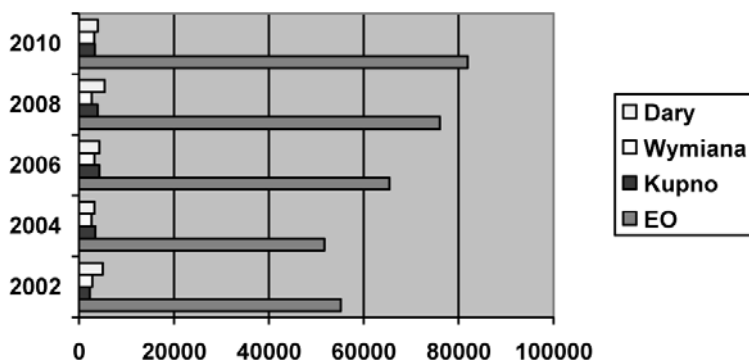
Inaczej będą wyglądały te proporcje, jeśli uwzględnimy tylko ilość wprowadzonych do zbiorów wydawnictw ciągłych i zwartych, pogrupowanych według źródeł wpływu. Okaże się wówczas, że zakup, wymiana i dary książek i czasopism, prezentują się podobnie, natomiast ośmiokrotnie przewyższa je wszystkie razem egzemplarz obowiązkowy.

Wykres 4. **Ilość woluminów zwartych i ciągłych otrzymanych w roku 2009 wg źródeł wpływu** (dane z inwentarza BJ)

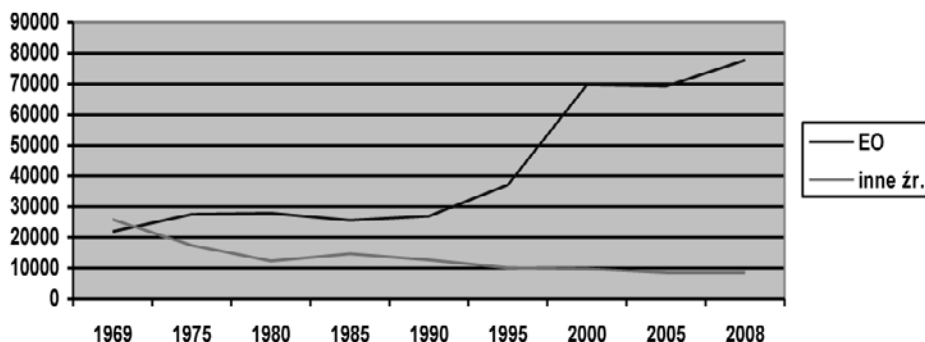
Obserwując wpływy druków zwartych i ciągłych w ostatnim dziesięcioleciu, można też stwierdzić, że o ile wpływ druków zwartych i ciągłych z kupna, wymiany i darów jest w miarę podobny i utrzymuje się na dość zrównoważonym poziomie, to rośnie wciąż wpływ egzemplarza obowiązkowego.

Wykres 5. **Wpływ wydawnictw zwartych i ciągłych w latach 2002–2010 wg źródeł wpływu** (dane z inwentarza BJ)

Egzemplarz obowiązkowy zaczął dominować nad innymi źródłami wpływu w roku 1968, od kiedy to BJ zaczęła otrzymywać po dwa egzemplarze, co ilustruje poniższy wykres:

Wykres nr 6. **Porównanie ilości egzemplarzy obowiązkowych, które wpłynęły do Biblioteki Jagiellońskiej, z egzemplarzami z innych źródeł nabycia-kupno, wymiana, dary (druki zwarte i ciągłe)**

Analiza tych wykresów daje obraz biblioteki, w której z jednej strony dominującą część nabytków w formie tradycyjnej (drukowanej) stanowi egzemplarz obowiązkowy, gromadzony dla przyszłych pokoleń, ale oczywiście wykorzystywany także przez obecnych czytelników, a z drugiej strony wartościowo dorównuje mu zakup nowych form – czyli przede wszystkim baz danych on-line, skierowany do dzisiejszego czytelnika, zainteresowanego szybką i aktualną informacją.

We współczesnej polityce gromadzenia zbiorów dają się zauważyć pewne tendencje, które pozwalają przewidzieć kierunki realizacji tej polityki w przyszłości.

Od 15 lat maleje ilość kontrahentów wymiany. Dotyczy to zwłaszcza bibliotek krajów zachodnich, które zmniejszają koszty zatrudnienia, redukując wymianę, zbyt ich zdaniem czasochłonną i kosztowną i przechodzą na zakup. Trzeba będzie zatem podejmować decyzje o zmianie sposobu nabycia pewnych tytułów, lub o rezygnacji z nich. Na niezmiennym, dobrym poziomie utrzymuje się natomiast wymiana z bibliotekami Europy Środkowo-Wschodniej.

Dary to interesujące i różnorodne źródło wpływu, choć bibliotece ofiarowywanych jest, obok bardzo cennych materiałów, dużo publikacji o niskiej wartości. Z pewnością dary zawsze będą dobrą metodą na uzupełnianie księgozbioru i wzbogacanie go o wydawnictwa, które w inny sposób nie trafiłyby do zbiorów, między innymi o prasę polonijną z całego świata.

Wpływ egzemplarza obowiązkowego wciąż rośnie, mimo głosów o kryzysie na rynku wydawniczym i upadku czytelnictwa. Dominują w nim dotychczas tradycyjne formy publikacji, a ich lawinowy przyrost wymusza jedyną możliwą dla BJ selekcję, polegającą na tym, że niektóre typy publikacji, o mniejszym znaczeniu i niskim poziomie edytorskim, wprowadzane będą do zbiorów tylko w egzemplarzu archiwalnym.

W przypadku kupna zakup pozycji książkowych można określić jako marginalny, dominuje prenumerata czasopism – w przeszłości drukowanych, dziś w coraz większym stopniu elektronicznych. Coraz bardziej wykorzystywane i cenione przez użytkowników są bazy on-line o charakterze mieszanym, dające czytelnikowi łatwy i szybki dostęp do różnego rodzaju treści. Ceniona jest przy tym nie tylko szybkość dostępu, ale i aktualność danych. Dla naukowców cenne są również teksty historyczne, dostępne nie tylko w prenumerowanych bazach, ale i bibliotekach cyfrowych, działających na zasadzie Open Access. Przybliża to realizację wizji biblioteki jako obiektu wirtualnego bez ścian i bibliotekarzy, jednak w BJ zbiory cyfrowe i usługi z nimi związane zawsze będą stanowić uzupełnienie istniejących zasobów i usług.

W polityce gromadzenia zbiorów BJ można więc wyróżnić dwa główne trendy, które choć z pewnych względów wydają się przeciwstawne, to jednak uzupełniają się nawzajem i sprawiają, że oferta biblioteki jest dzięki temu bogatsza i bardziej zróżnicowana. Zbiory biblioteczne są traktowane jako wartościowe w całości i dba się o istniejącą kolekcję poprzez ciągłe jej uzupełnianie. Jednocześnie BJ stara się sprostać wyzwaniom współczesności, rozbudowując i rozszerzając propozycje dla czytelnika, usiłując zaspokoić jego oczekiwania, a nawet je uprzedzać, wprowadzając nowe formy dostępu do informacji, zmieniające się wraz z postępem technicznym i rozwojem technik informacyjnych.

Abstract:

The paper describes the present policy of the Jagiellonian Library, which fulfils the function of a university library, a national library and a scientific public library at the same time. Therefore the groups of users are well defined, and so is the library's offer and tasks to gather collections. The paper presents the objectives of the Library, types of materials the Library acquires and the methods of acquiring them. The Jagiellonian Library completes and expands its historical resources, paying a special attention to *polonica*, both in the section of periodic literature and books, and in the section of special collections, archiving one of the two obligatory copies, and – in reply to the current demand on part of students and researchers – makes them available on-line.

Teresa Glapa, Barbara Nowosielska

Biblioteka Główna Politechniki Opolskiej

DOKĄD ZMIERZAMY? MODELOWANIE POLITYKI GROMADZENIA ZBIORÓW BIBLIOTEKI POLITECHNIKI OPOLSKIEJ

Streszczenie: W niniejszym artykule przedstawiono analizę funkcjonowania biblioteki pod kątem rodzajów gromadzenia różnych rodzajów zbiorów, wydatków poniesionych na ich zakup oraz źródeł ich finansowania. Przeanalizowano działalność Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej pod względem gromadzenia i selekcji książek i pozostałych rodzajów zbiorów w tym czasopism, zbiorów specjalnych oraz baz elektronicznych. Uzyskane w ten sposób informacje pozwalają na bardziej efektywne zarządzanie zasobami biblioteki oraz podnoszą jakość usług świadczonych przez Bibliotekę PO w środowisku akademickim Opola. Istotnym elementem referatu jest również zaprezentowanie współpracy ze środowiskiem akademickim na płaszczyźnie pozyskiwania literatury niezbędnej w procesie dydaktycznym oraz pracach naukowo-badawczych prowadzonych na Uczelni.

Zwykle zmiany obejmujące bibliotekarstwo wiążane są z komputeryzacją i automatyzacją procesów bibliotecznych. „*W rzeczywistości technologie informacyjne spowodowały i nadal powodują w bibliotekach zmiany o wiele istotniejsze. Dotyczą one między innymi tak fundamentalnego procesu bibliotecznego, jakim jest gospodarka zbiorami*”¹.

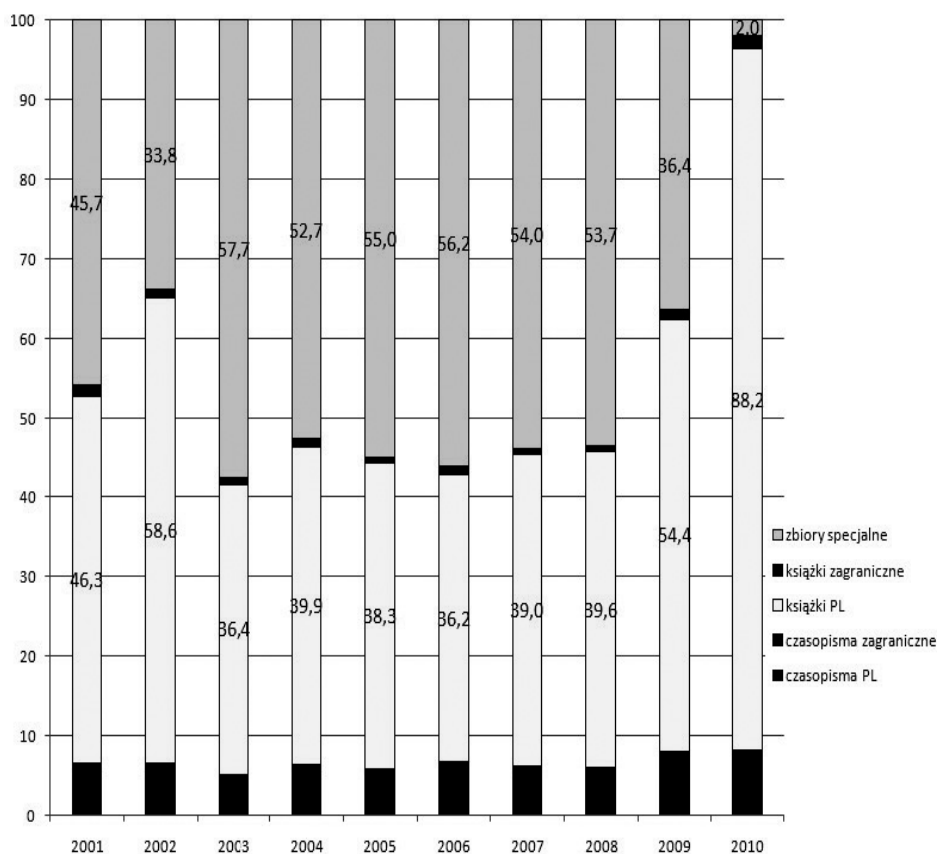
Każda jednostka organizacyjna Politechniki Opolskiej, w tym również biblioteka, posiada własny budżet przyznawany na dany rok kalendarzowy. Pozwala to na systematyczne i racjonalne dokonywanie zakupu nowości wydawniczych, jak i wydawnictw uzupełniających zbiory. Dyrekcja biblioteki PO i powołana przez nią Komisja Doboru Księgozbioru, ustala okresowe plany gromadzenia zbiorów obejmujące pozyskiwanie wydawnictw zgodnych z kierunkami studiów i badań naukowych prowadzonych w uczelni.

Biblioteka PO realizuje centralny model gromadzenia i opracowania zbiorów. Pozwala to zaoszczędzić znaczne środki dzięki minimalizacji kosztów dostaw, rabatom uzyskanym w hurtowniach i księgarniach oraz umożliwia bardziej efektywnie zarządzać środkami finansowymi, aby zaspokoić potrzeby czytelnicze. Najistotniejszym źródłem pozyskiwania zbiorów jest zakup. Dużą niedogodnością dla biblioteki jest brak na opolskim rynku księgarskim prawdziwej księgarni technicznej, która zaspokajałaby potrzeby politechnicznego środowiska akademickiego. Jeszcze kilka lat temu w Opolu funkcjonowały trzy księgarnie techniczne, w tym jedna z nich, wraz ze swoimi filiami,

¹ M. Górny, *Od gromadzenia do zarządzania zasobami*. In: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Poznań, 13–15. 11. 2002*. Red. nauk. Artur Jazdon; Aldona Chachlikowska. Poznań, 2002, s.107.

mieściła się w budynkach Politechniki Opolskiej. Współpraca z tymi księgarniami, głównie z księgarnią znajdującą się w kampusie PO w znaczny sposób ułatwiała zakup odpowiedniego księgozbioru, a studenci i pracownicy naukowcy mieli bezpośredni kontakt z literaturą fachową. Dziś w naszym mieście funkcjonuje tylko jedna, oferująca publikacje z zakresu budownictwa. Obecnie zamawianie wydawnictw odbywa się poprzez media elektroniczne (księgarnie, hurtownie internetowe, antykwariaty), śledzenie ofert wydawniczych, udział w targach książek, wgląd w egzemplarze okazowe pozostawione przez przedstawicieli handlowych firm Helion, Bibliofil, czy Firmy Księgarskiej Wiesława Juszcza.

Wykres 1. Stan ilościowy zbiorów Biblioteki Politechniki Opolskiej w okresie 2001–2010.

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

Zważając na różnorodną ofertę kierunków kształcenia, ograniczone środki finansowe, rosnące ceny wydawnictw drukowanych, księgozbiór gromadzony jest głównie

po jednym egzemplarzu dla Biblioteki Głównej i bibliotek wydziałowych (wyjątek stanowi literatura proponowana przez wykładowców do prowadzenia zajęć). W zamian za to proponujemy użytkownikom bogatszą ofertę wydawniczą o zróżnicowanym poziomie, z której mogą korzystać zarówno studenci I roku, jak i dyplomanci i pracownicy naukowo-dydaktyczni. W celu pełniejszego wykorzystania zbiorów, biblioteka umożliwiła krótkoterminowe wypożyczanie (1 tydzień) książek określanych jako egzemplarz lektoryjny, który stanowią materiały konferencyjne, słowniki, poradniki i szczególnie wartościowe wydawnictwa.

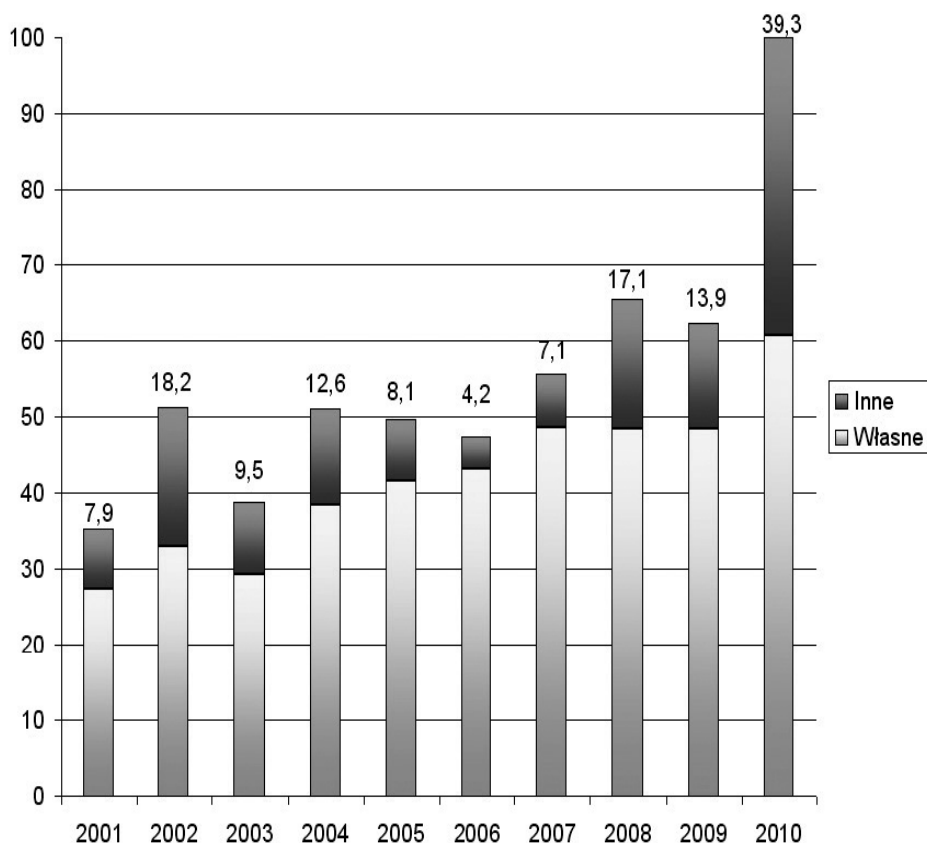
Zakup książek polskich

W związku z wejściem w życie ustawy o zamówieniach publicznych w porozumieniu z Uczelnianą Sekcją Zamówień Publicznych, ustalono zasady dokonywania zakupu wydawnictw. Zakup nowości krajowych finansowany ze środków biblioteki odbywa się z wolnej ręki. Jeśli wartość zamówienia przekracza 200 zł (zgodnie z regulaminem zamówień publicznych obowiązującym w PO) bibliotekarz zobowiązany jest dokonać analizy rynku wybierając korzystniejszą z dwóch ofert i wypełnić protokół z udzielenia zamówienia. Natomiast jednostka zamawiająca wydawnictwa finansowane z grantów i ze środków Unii Europejskiej przeprowadza przetarg na ich zakup. W związku z kształceniem studentów w ramach kierunków zamawianych wydziały przeznaczają znaczną część środków na zakup książek dla studentów kształcących się na tych kierunkach również w drodze przetargu.

Zakup książek zagranicznych

Do 1989 r. książki kupowano za dewizy przyznawane raz w roku w określonej kwocie przez Komitet Badań Naukowych. Zamówienia składano na specjalnych formularzach i przesyłano do Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN, instytucji upoważnionej do sprowadzania wydawnictw zagranicznych. Importerem literatury obcej była Ars Polona. Książki zamawiano po konsultacji z naukowcami. Wiele publikacji zagranicznych było zamawianych podczas Międzynarodowych Targów Książki w Warszawie, gdzie można było zapoznać się z ofertą zagranicznych wydawców i złożyć zamówienia w punktach przyjęć. W latach 90-tych nastąpiła w uczelni zmiana w przyznawaniu środków finansowych na zakup książek zagranicznych. Od tego czasu biblioteka jedynie pośredniczy w ich zakupie, współpracując z firmami zajmującymi się promocją, importem i sprzedażą zagranicznych wydawnictw naukowych, technicznych, i medycznych, natomiast wydatki na literaturę zagraniczną ponoszą poszczególne wydziały. Podobnie, jak w przypadku zakupu książek krajowych, tu również dokonujemy analizy rynku i wypełniamy protokół z udzielenia zamówienia. Zaprezentowany poniżej wykres przedstawia procentowy udział wydziałów w finansowaniu zakupu druków zwartych – krajowych i zagranicznych.

Wykres 2. Finansowanie zakupu książek polskich i zagranicznych w latach 2001–2010 – środki własne i dofinansowanie.

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

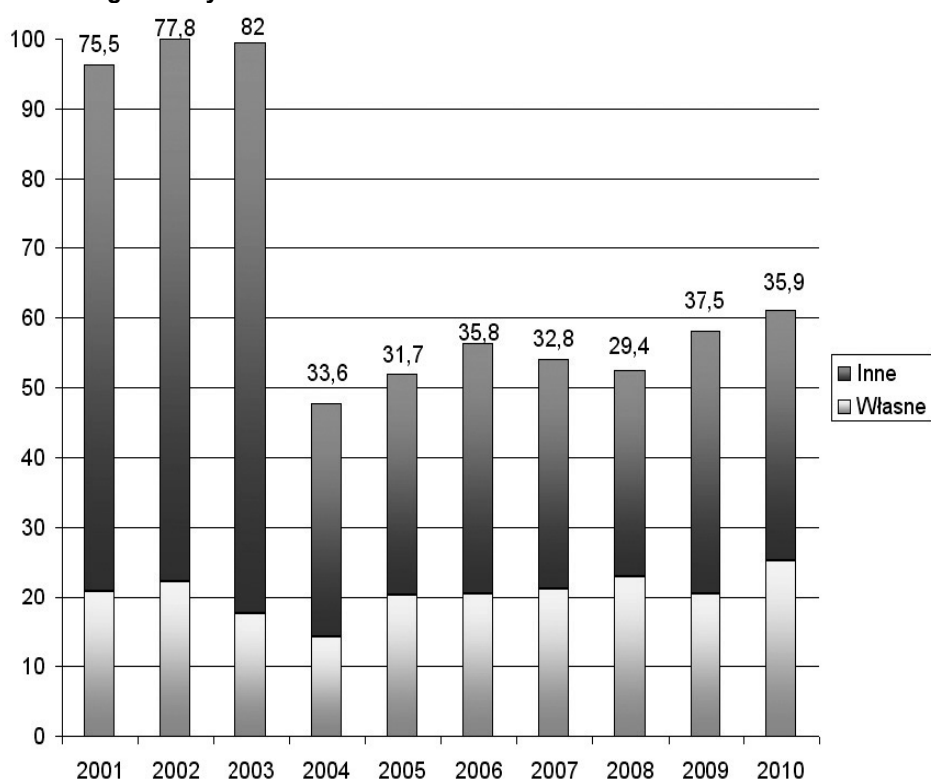
Zakup czasopism

W związku z pogarszającą się sytuacją finansową uczelni w latach 90-tych biblioteka była zmuszona do rezygnacji z prenumeraty wielu tytułów czasopism. Od końca lat 90-tych celowe środki na zakup czasopism zagranicznych zostawiono do dyspozycji wydziałów. Z listy periodyków skreślono wiele czasopism. Obecnie w drodze przetargu biblioteka prenumeruje 41 tytułów czasopism zagranicznych, 277 czasopism polskich.

Od 2001 roku biblioteka systematycznie wzbogaca swoją kolekcję o dostęp do kolejnych baz czasopism elektronicznych. Wszystkie bazy finansowane są wyłącznie ze środków biblioteki.

Wykres 3. **Struktura finansowania zakupu drukowanych czasopism polskich i zagranicznych w latach 2001–2010 – środki własne i dofinansowanie.**

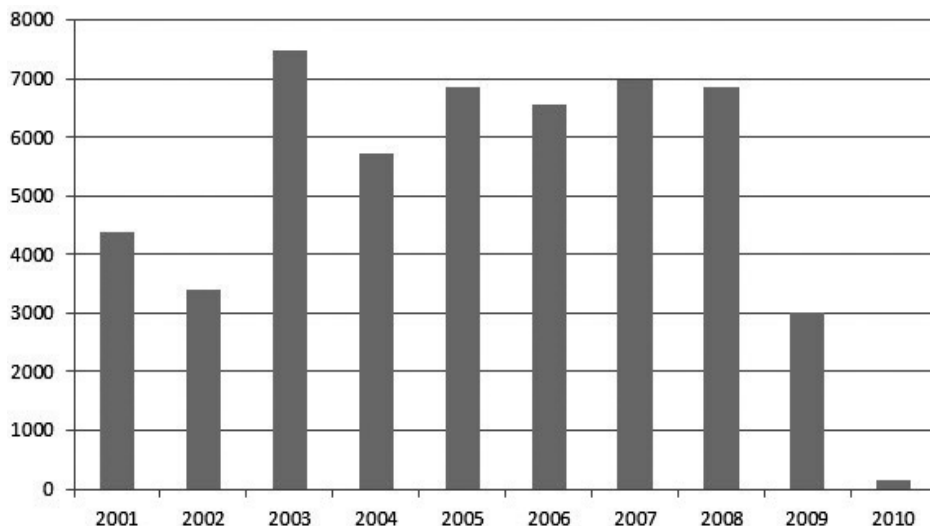
Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

Zakup zbiorów specjalnych i norm

W zbiorach Biblioteki PO jako zbiory specjalne uznawane są wydawnictwa kartograficzne, materiały audiowizualne (m.in. taśmy dźwiękowe, płyty analogowe, kasety VHS) oraz dokumenty elektroniczne. Gromadzenie zbiorów specjalnych odbywa się drogą kupna i darów. Ich roczny przyrost jest najmniej liczny ze wszystkich rodzajów zbiorów gromadzonych w naszej bibliotece i stanowi ok. 2% całości. Do 2004 roku biblioteka prenumerowała zbiór norm poprzez Polski Komitet Normalizacyjny i firmę Alfa-Wero, a ich kolekcja liczyła wówczas 45.694 jednostki obliczeniowe. W latach 2004–2009 w naszej bibliotece funkcjonował Punkt Informacji Normalizacyjnej, który prowadził pełną obsługę użytkowników regionu w zakresie normalizacji. W czytelni Biblioteki Głównej PO udostępniano komplet polskich norm (PN), normy branżowe (BN), informatory PKN, miesięcznik „Normalizacja”. W związku z rozwiązaniem w 2009

r. umowy z Polskim Komitetem Normalizacyjnym na dostarczanie i sprzedaż norm, biblioteka nie posiada już kompletnego ich zbioru (patrz wykres 4. – rok 2010). Od tej pory normy kupujemy w formie elektronicznej z możliwością wydruku jednej kopii na konkretne zamówienie studentów i kadry naukowej Politechniki Opolskiej. Poniższy wykres ilustruje przyrosty wolumenów zbiorów specjalnych i norm w wybranym okresie 2001–2010.

Wykres 4. Proces kształtowania się wpływu norm i zbiorów specjalnych Biblioteki Politechniki Opolskiej w latach 2001–2010.

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

Podobnie jak większość bibliotek akademickich, zbiory pozyskujemy również w drodze darów i wymiany. Wśród darów należy wyróżnić m.in. wydawnictwa otrzymywane przez pracowników Politechniki Opolskiej w ramach odbytych konferencji, seminariów, itp. Otrzymywane materiały konferencyjne są istotną częścią zbiorów ze względu na ich wartość merytoryczną i współuczestnictwo biblioteki w tworzeniu bazy Sympo. Wspólnie z Radą Biblioteczną opracowano projekt rozliczania delegacji w taki sposób, aby na poleceniu wyjazdu znalazła się informacja o dostarczeniu do biblioteki otrzymanych materiałów konferencyjnych, który został wprowadzony zarządzeniem JM Rektora.

Tabela 1. Kształtowanie się wpływu wydawnictw otrzymywanych w ramach darów (vol.)

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Otrzymano	2779	4475	2816	5912	7477	6183	9662	9560	5203	2890

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

Stale zwiększa się liczba bibliotek, z którymi prowadzimy wymianę wydawnictw, obecnie współpracujemy w tym zakresie z 43 bibliotekami.

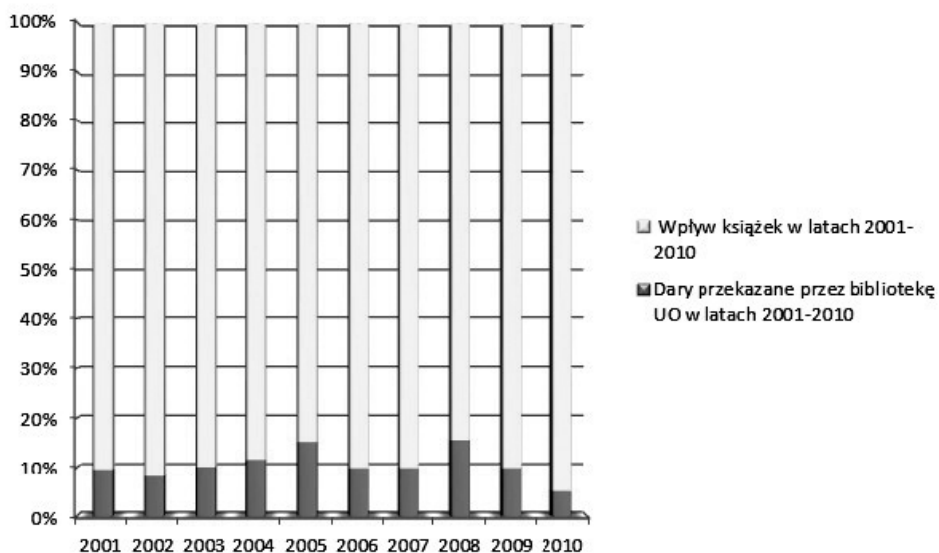
Tabela 2. Kształtowanie się wpływu wydawnictw otrzymywanych w ramach wymiany

Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Otrzymano	458	698	648	592	682	650	618	619	527	747
Wysłano	665	620	514	863	593	771	924	632	849	687

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

W listopadzie 1999 r. biblioteka nawiązała współpracę z Biblioteką Uniwersytetu Opolskiego w zakresie przekazywania tej części egzemplarza obowiązkowego, który merytorycznie nie odpowiada kierunkom kształcenia prowadzonym na uniwersytecie. Na podstawie zawartego porozumienia Politechnika Opolska otrzymuje cenny zbiór często niszowych wydawnictw, do których trudno byłoby dotrzeć, lub kolejne egzemplarze publikacji zarejestrowane w naszych zbiorach. Woluminy te przekazywane są zgodnie z tematyką do właściwych bibliotek wydziałowych. Wielkość tej kolekcji w stosunku do całości zbiorów drukowanych przedstawia wykres nr 5.

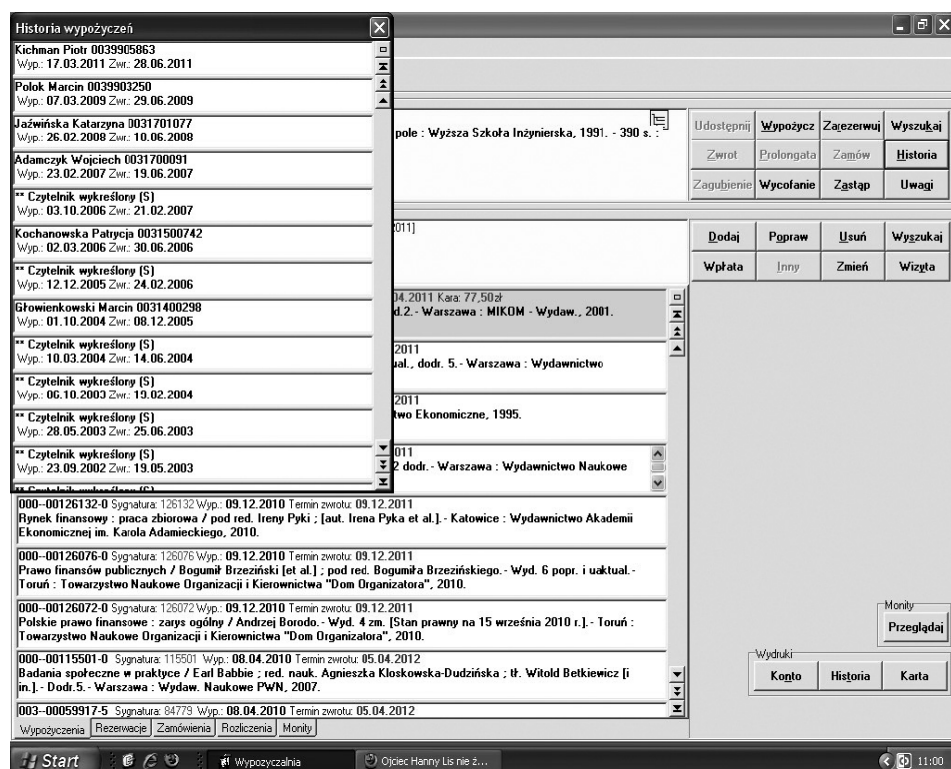
Wykres 5. Proces kształtowania się wpływu darów z Uniwersytetu Opolskiego w latach 2001–2010.

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

Istotnym elementem gospodarowania zbiorami jest ich selekcja. Jest ona systematycznie prowadzona w naszej bibliotece od 1999 r. i pozwala na wyeliminowanie tzw. martwego zbioru książek i czasopism. Usuwanie zdezaktualizowanych wydawnictw, odzyskanie powierzchni magazynowych na nowości wydawnicze, wpływa korzystnie na jakość zbiorów. Pierwsze selekcje obejmowały znaczną część magazynów i miały na celu usuwanie wydawnictw ideologicznie związanych z poprzednim ustrojem oraz wydawnictw o znikomej wartości naukowej (zawsze zostaje jeden egzemplarz dla badań porównawczych).

Wśród czynników wpływających na proces gromadzenia i usprawniających zarządzanie zbiorami należy wyróżnić również centralne opracowanie zbiorów, ścisłą współpracę oddziałów bibliotecznych w tym Oddziału Udostępniania i Oddziału Informacji Naukowej oraz bibliotek wydziałowych, coroczną analizę potrzeb użytkowników będącą podstawą zakupu. Analizy te oparte są o badania ankietowe dotyczące poziomu satysfakcji użytkowników z usług sieci bibliotecznej, o moduł gromadzenia oraz statystyki wypożyczalni umożliwiające analizę kosztów i historię wypożyczeń poszczególnych egzemplarzy.

Rys. 1. Przykładowa historia wypożyczeń książki. Źródło: Komputerowy katalog zasobów Biblioteki Politechniki Opolskiej

Nowe rodzaje zbiorów

Biblioteka cyfrowa. Od 2007 r. Biblioteka Politechniki Opolskiej jest członkiem Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej. W ramach tego konsorcjum Politechnika udostępnia prace doktorskie i habilitacyjne oraz publikacje wydawane przez Oficynę Wydawniczą PO po otrzymaniu pisemnej zgody ich autorów. Ta kolekcja obejmuje 154 publikacje. Największym problemem, z jakim borykają się pracownicy dokonujący doboru wydawnictw do DBC, jest trudność w uzyskaniu aprobaty na rozpowszechnianie publikacji w wersji elektronicznej. Dostęp do tego rodzaju zbiorów znacznie rozszerzył ofertę biblioteki i cieszy się dużym zainteresowaniem zwłaszcza wśród studentów naszej uczelni.

The screenshot shows the website of the Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa). The header includes the logo 'dbc' and the text 'Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa'. Below the header is a navigation bar with links: 'obecnie czytających: 55', 'STRONA GŁÓWNA', 'KOLEKCJE', 'NOWE KONTO', 'LOGOWANIE', and 'KONTAKT'. The main content area is titled 'Opis kolekcji: 14. Politechnika Opolska'. It features a search bar with the text 'Wyszukiwanie zaawansowane...' and a 'Szukaj' button. Below the search bar is a section titled 'Opis kolekcji: 14. Politechnika Opolska' with a sub-header 'Liczba publikacji w kolekcji: 154'. There is an icon representing a stack of books. Below the icon is a link 'Lista publikacji'. At the bottom, there are two columns: 'Ostatnio dodane' and 'Najczęściej przeglądane'. The 'Ostatnio dodane' column lists three items: 1. Modelowanie elektronii wiatrowej w systemie elektroenergetycznym w otoczeniu rynkowym, 2. Modelowanie sygnałów emisji akustycznej generowanej przez wybrane klasy wylądowań niezupełnych, and 3. Warunki pracy aparatu ze wznoszącym i opadającym przepływem dwufazowym gaz - ciecz. The 'Najczęściej przeglądane' column lists four items: 1. Ergonomia : skrypt dla studentów [15288], 2. Analiza i kompresja danych pomiarowych sygnału z sieci elektroenergetycznej dla potrzeb badania j... [2264], 3. Transport drogowy przyjazny środowisku [1908], and 4. Laboratorium techniki wysokich napięć [1883].

Rys. 2. Opis kolekcji Politechniki Opolskiej w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej.
<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=155> [dostęp 12.09.2011]

Bazy elektroniczne. Biblioteka Główna Politechniki Opolskiej udostępnia poprzez stronę www następujące zasoby elektroniczne:

1. Bazy tworzone w bibliotece:
  - a) bazę publikacji pracowników Uczelni,

- b) Bank Prac Dyplomowych, Doktorskich i Habilitacyjnych,
- c) Bank propozycji tematów prac dyplomowych,
- d) kartoteki zagadnieniowe: architektura i budownictwo, kultura fizyczna, niekonwencjonalne źródła energii, organizacja, zarządzanie i marketing, Unia Europejska.

2. Bazy współtworzone z innymi bibliotekami naukowymi:

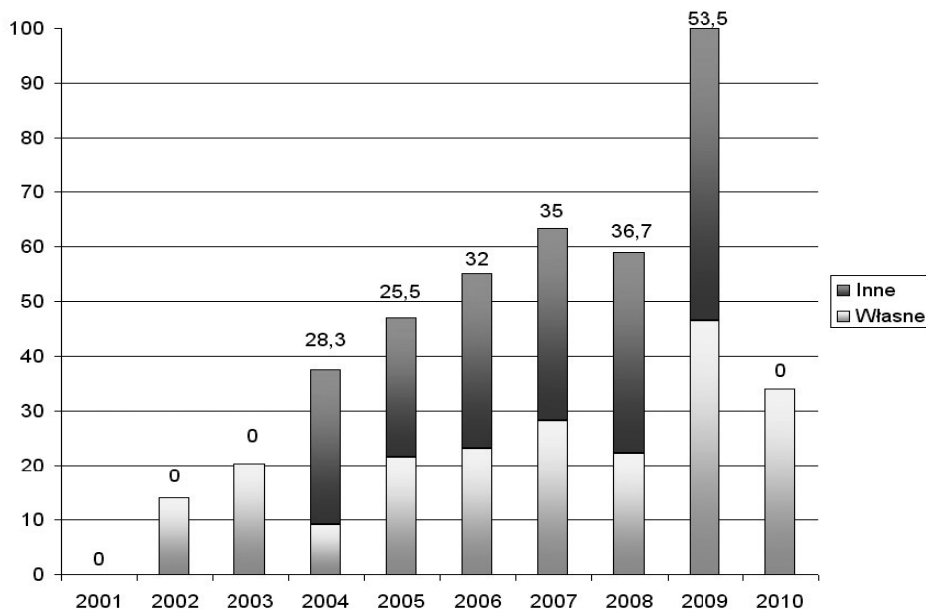
- a) bazę SYMPO odnotowującą materiały konferencyjne polskie i zagraniczne gromadzone przez 60 bibliotek w kraju,
- b) bazę BazTech indeksującą artykuły z ponad 540 tytułów polskich czasopism technicznych.

3. Bazy dostępne w sieci Uczelni:

- a) pełnotekstowe czasopisma elektroniczne: SPRINGER, ELSEVIER, EBSCO, PROQUEST,
- b) pełnotekstowe książki elektroniczne: KNOVEL, EBRARY,
- c) zbiór pełnotekstowych aktów prawnych polskich i unijnych w bazach: LEGALIS, INFORLEX.

W miarę rozszerzania się dostępu do baz elektronicznych poszczególne wydziały uczestniczyły w finansowaniu ich zakupu. Inicjatywa powstania w 2010 roku Wirtualnej Biblioteki Nauki umożliwiła powszechny bezpłatny dostęp do najważniejszych publikacji naukowych na świecie. Pozwoliło to uczelni zaoszczędzić znaczne środki finansowe.

Wykres 6. Rozkład **wydatków na zakup baz elektronicznych w latach 2001–2010**
– środki własne i dofinansowanie.

Opracowanie własne na podstawie sprawozdań biblioteki

Przeprowadzona analiza struktury zbiorów i wydatków ponoszonych na ich pozyskiwanie w znaczący sposób wpłynie na efektywność zarządzania zasobami biblioteki Politechniki Opolskiej. Wskazuje ona słabe i mocne strony budowania kolekcji bibliotecznej. Do słabszych stron bez wątpienia należą niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na zakup nowości wydawniczych, zbiorów elektronicznych, związana z tym niewielka liczba egzemplarzy danego tytułu oraz ograniczenie bezpośredniego dostępu do książki technicznej na opolskim rynku księgarskim. Pozytywny wpływ na jakość zbiorów ma organizacja biblioteki, w tym połączenie w jednym dziale zadań gromadzenia i opracowania zbiorów, wykwalifikowana kadra (90% pracowników posiada wyższe wykształcenie uzupełnione studiami podyplomowymi), jej ścisły kontakt ze studentami i pracownikami naukowo-dydaktycznymi.

Stworzenie możliwości wirtualnej komunikacji z biblioteką:

Biblioteka Politechniki Opolskiej

Strona główna | O bibliotece | Udostępnianie zbiorów | Katalogi online | Bazy danych | Czasopisma | Dla nauki | Ciekawe linki

Godziny otwarcia

Biblioteki wydawnicze

Wypożyczalnia

Międzybiblioteczna

Nowości wydawnicze

Propozycje zakupu

Usługi

Cenniki

Wystawy

Galeria zdjęć

Zapytaj bibliotekarza

Wyszukiwarka Google

Witamy w serwisie internetowym Biblioteki Politechniki Opolskiej w dniu 12-05-2011

Drogi czytelniku, uczniu, studencie, naukowcu, mieszkańcu Opola! Serdecznie zapraszamy do naszej biblioteki, otwartej dla wszystkich.

Znajdziesz tu książki, czasopisma polskie i zagraniczne, materiały audiowizualne, dyski i dyskiety komputerowe, prasę codzienną oraz zbiór książek i czasopism elektronicznych. Będziesz mógł również przeszukać bogate zasoby Internetu. Jedyń warunek: chęć skorzystania z naszej biblioteki i wpis do książki odwiedzin.

Serdecznie zapraszamy!

AKTUALNOŚCI

Na ogłoszony w ramach Dzień Politechniki Opolskiej konkurs plastyczny pt. Biblioteka i bibliotekarz w oczach dziecka" wpłynęły 62 prace. Jury w składzie: Jolanta Hęciak-Morzyk, Sławoj Dubiel, Elżbieta Świerkowska, Anna Janiak wybrało 5 prac. Bibliotekarze Politechniki Opolskiej przyznali nagrodę specjalną. Wszystkie prace przedstawia załączona prezentacja multimedialna.

UWAGA

W dniach 09 - 15 maja 2011r. Biblioteka Główna ogłasza abolicję opłat za książki przetrzymane w wypożyczalni.

Biblioteka prezentuje testowy dostęp do kompletnej kolekcji czasopism grupy wydawniczej Taylor & Francis Library udostępnianej na platformie Informaworld obejmującej ponad 300 tytułów z nauk ścisłych i technicznych oraz ponad 1000 tytułów z nauk społecznych, humanistycznych oraz medycyny.

Bank Prac Dyplomowych, Doktorskich i Habilitacyjnych oraz Propozycji Tematów Prac Dyplomowych

Publikacje pracowników

Bibliografia publikacji pracowników BG WSi i PO

Wirtualna Biblioteka Nauki

Cytowania

Kartoteki zagadnieńowe

Bazy do testowania

e-książki

e-czasopisma

Biblioteki cyfrowe

Pełnotekstowe źródła informacji

Rys. 3. Strona internetowa jako bezpośrednie źródło informacji o potrzebach użytkowników Biblioteki Politechniki Opolskiej. <http://www.bg.po.opole.pl/> [dostęp 12.05.2011]

Biblioteka daje użytkownikom możliwość różnorodnego kontaktu: osobiście lub poprzez media elektroniczne mogą oni zgłaszać propozycje zakupu konkretnego tytułu lub wydawnictw z danej dziedziny nauki, zarówno w działach otwartych, jak i zamkniętych. Każde zamówienie jest traktowane priorytetowo, czego efektem jest fakt, iż książka w ciągu kilku dni od zamówienia dostępna jest dla czytelnika.

Podsumowując można stwierdzić, iż zmiany zachodzące w modelowaniu zasobów bibliotecznych wynikają z potrzeb użytkowników i zmian technologicznych zachodzących w ich otoczeniu. Aby sprostać oczekiwaniom czytelników bibliotekarze muszą nieustannie doskonalić swój warsztat pracy, poznawać nowe technologie, śledzić to, co dzieje się na rynku wydawniczym, umożliwiać szerszy dostęp do zasobów cyfrowych i ściśle współpracować z użytkownikami.

Mam nadzieję, iż zmiany zachodzące w otaczającym nas środowisku, które są wyzwaniem dla bibliotek akademickich umożliwią dostęp do najnowszych informacji i umożliwią pogłębianie wiedzy.

Bibliografia:

1. *Biblioteki w procesie dydaktycznym badaniach naukowych. III Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź 25–27 czerwca 2008 r.* Łódź, 2008.
2. Domalewska D., *Zarządzanie zbiorami bibliotecznymi na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej w Krakowie*. In: *II Seminarium: Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru* Wrocław 23–24 czerwca 2005 r.[online]. SBP, 2005 [dostęp 10.03.2011]. Dostępny w Internecie <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/domalewska.php>
3. Poll, R. ; Boekhorst P., *Mierzenie jakości. Międzynarodowe zalecenia do pomiaru wykonania zadań w bibliotekach akademickich*. Wrocław, 2004.
4. *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Poznań, 13–15.11.2002.* Red. nauk. Artur Jazdon, Aldona Chachlikowska. Poznań, 2002.
5. *Standardy w bibliotekach naukowych. Stan obecny i przyszłość.* Red. meryt. Teresa Urszula Szmiągowska. Warszawa, 2007.
6. *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Rzeszów-Czarna, 1–3 czerwca 2005 r.* Rzeszów, 2005.

Abstract:

The paper presents a functional analysis of a library with a special attention paid to the types of collections, expenses incurred to buy them, and the sources of their financing. The functioning of the *Opole* Polytechnic's Main Library has been analysed taking into account how books, periodicals and other collections are gathered and selected. The information acquired in that way makes the management of the library's resources more effective and improve the quality of the services rendered by the Library to the academic community in *Opole*. A significant part of the paper is the presentation of the cooperation with the academic community in the sphere of acquiring the literature that is necessary in the teaching process and in research conducted by the Polytechnic.

Janina Przybysz

Biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

STRATEGIA GROMADZENIA ZBIORÓW W MAŁEJ BIBLIOTECIE NAUKOWEJ (NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI WYŻSZEJ SZKOŁY BANKOWEJ W POZNANIU)

Streszczenie: W artykule przedstawiono politykę gromadzenia zbiorów Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu od początku jej utworzenia, czyli w czasie organizowania biblioteki, aż do wypracowania własnego warsztatu opartego na specjalistycznych bazach.

Przedstawiony materiał pozwala zobrazować zmiany zachodzące w polityce gromadzenia wynikające z rozwoju nowych technologii oraz pojawienia się nowych form publikacji i sposobów ich udostępniania.

We wszystkich publikacjach na temat zadań bibliotek na pierwszym miejscu pojawia się gromadzenie zbiorów. Samo pojęcie „gromadzenie”, często występujące z terminem „uzupełnianie” definiuje się jako „planowe pozyskiwanie i wprowadzanie do biblioteki właściwych materiałów bibliotecznych”¹, bez względu na materialną „rozmaitość nośników treści”². Rozwój technologii informatycznej rozszerza tę definicję, włączając w nią wyszukiwanie i pozyskiwanie dostępu do wszelkiego rodzaju źródeł bibliograficznych i tekstowych zapisanych w formie wirtualnej, udostępnianych na serwerze, względnie w trybie online.

Pozyskiwanie zbiorów może odbywać się różnymi drogami: drogą kupna, prenumeraty, wymiany, darów, zwrotów za książki zagubione lub zniszczone i egzemplarza obowiązkowego. „*Opiera się na doborze odpowiednich zasad i środków działania, tj. na właściwej polityce gromadzenia zbiorów, zapewniającej nabycie materiałów zgodnie z profilem, zadaniami i wymaganiami budżetu danej biblioteki*”³.

Jacek Wojciechowski wprowadza nowy termin dla gromadzenia zbiorów – „zarządzanie zbiorami”, uważając, że o kształcie stworzonej poprzez gromadzenie i uzupełnianie kolekcji decyduje także selekcja zbiorów. „*Gromadzenie oraz usuwanie zbiorów trzeba łączyć (...), dlatego że w gruncie rzeczy razem wyrażają istotę procesu tworzenia kolekcji*”⁴. Takie podejście do gromadzenia jest szczególnie bliskie bibliotekom nienastawionym na archiwizowanie i długoletnie przechowywanie swoich zbiorów. Mają one zazwyczaj

1 *Bibliotekarstwo*, pod red. Zbigniewa Żmigrodzkiego, wyd. 2 uzup. i roz. Warszawa, 1998, Rozdz. 6; *Gromadzenie i uzupełnianie zbiorów* s. 54.

2 J. Wojciechowski, *Z problemów organizacji zasobów bibliotecznych*. „Przegląd biblioteczny”, 1998, R. 66, z. 1, s. 6.

3 *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław, 1971, s. 838.

4 *Ibid.*

określone granice wielkości swoich księgozbiorów, związane chociażby z wielkością lokali, ale także, na co wskazuje w swoich rozważaniach Wojciechowski, nastawione są na zakup nowości i rotację materiałów⁵. Taką biblioteką jest Biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu (dalej określana Biblioteką WSB).

Niniejsza praca dotyczy strategii gromadzenia, a właściwie zarządzania zbiorami w wyżej wymienionej bibliotece oraz przemian zachodzących w sposobie gromadzenia na przestrzeni ponad 15-letniej jej działalności.

Polityka gromadzenia zbiorów

Każda biblioteka wypracowuje przez lata działalności własną politykę gromadzenia zbiorów, uwzględniając przy tym takie zagadnienia jak: misję biblioteki, potrzeby docelowe jej czytelników, zgromadzone już zbiory i sposób, w jaki będzie dokonywany wybór publikacji do zakupu. Ważny jest również lokal, którym dysponuje i określenie maksymalnej wielkości zebranej kolekcji. To wszystko musi dostosować do posiadanego budżetu⁶. Jeżeli opracowuje się politykę gromadzenia dla biblioteki uczelnianej, to należy zwrócić uwagę na dodatkowe czynniki specyficzne dla środowiska, w którym ona działa. Do tych czynników należą: ilość studentów na poszczególnych kierunkach i latach, zmiany w profilach kształcenia, powstające nowe kierunki oraz tradycja badań naukowych.

Jak widać z powyższych rozważań polityka gromadzenia nie może być czymś stałym. Musi ulegać ciągłym zmianom i dostosowywać się do aktualnych potrzeb i sytuacji. Właśnie takie zmiany można zaobserwować w planach dotyczących rozwoju księgozbioru Biblioteki WSB.

Biblioteka WSB została powołana do życia w 1994 roku. Załączek jej księgozbioru stanowiło ok. 600 woluminów odziedziczonych po Szkole Bankowej Banku Staropolskiego. Były to głównie podręczniki oraz niewielki księgozbiór podręczny. Rok później podzielono księgozbiór na podstawowy (udostępniany w czytelni) oraz podręczniki.

Zakres tematyczny zbiorów odzwierciedla zakres przedmiotów wykładanych na uczelni, ale uwzględnia także dziedziny pokrewne i uzupełniające. Zbiór cechuje się wysokim stopniem kompletności i aktualności. Wpływ na to ma polityka gromadzenia, która nakłada na pracowników Biblioteki obowiązek stałego monitorowania rynku księgarskiego i wychwytywania nowości z dziedzin reprezentowanych w księgozbiorze. Aktualność zbiorów polega na tym, że usuwane są systematycznie z księgozbioru pozycje, które tę aktualność utraciły. Tematyka zbiorów Biblioteki WSB jest bardzo różnorodna. Obejmuje dziedziny takie jak: informatyka, statystyka, bankowość, ekonomia, historia gospodarcza, finanse, podatki, marketing, public relations, europeistyka, zarządzanie, zarządzanie kadrami, rachunkowość, socjologia, psychologia, matematyka, ubezpieczenia, stosunki międzynarodowe, prawo, a ostatnio – logistyka. Zakres tematyczny ulega

---

5 Wojciechowski J., *Z problemów organizacji*, ibid s. 6–7.

6 J. Wojciechowski, *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*, wyd. 2, Kraków 2001 s. 31.

ciągłym zmianom, co spowodowane jest stałym rozszerzaniem tematyki wykładów. Uzupełnieniem wymienionych zbiorów są encyklopedie, leksykony i słowniki oraz książki do nauki języków obcych.

Na księgozbiór Biblioteki WSB składają się:

- księgozbiór podstawowy czytelnicy – stanowiący literaturę uzupełniającą do nauki przedmiotów wykładanych w Wyższej Szkole Bankowej, na różnych nośnikach (papier, CD, DVD, taśma magnetofonowa, dyskietka),
- podręczniki,
- raporty roczne banków,
- zbiory dodatkowe – druki Unii Europejskiej, banków i inne.

Księgozbiór Biblioteki WSB liczył 51.495 woluminów (stan na 31.12.2010 r.). Wartość tego księgozbioru wynosiła wg inwentarza 1.634.199,45 zł. W roku 1996 opracowano i spisano po raz pierwszy zasady gromadzenia zbiorów. Zasady te dotyczyły:

- rodzajów dokumentów gromadzonych w Bibliotece WSB (książki, czasopisma, sprawozdania finansowe banków, sprawozdania finansowe towarzystw ubezpieczeniowych),
- tematyki gromadzonych książek i czasopism uwzględniającej zarówno główne kierunki, jak i dyscypliny pokrewne (ekonomia, bankowość, podatki, zarządzanie, rachunkowość, finanse, księgowość, ubezpieczenia i marketing, w mniejszym zakresie prawo, języki obce, filozofia, psychologia),
- ilości kupowanych książek (do podstawowego księgozbioru czytelnianego 1–5 egzemplarzy. Podręczniki dla studentów: w pełnym zakresie skrypty wydawane przez Wydawnictwo WSB, wydawane przez innych wydawców, tylko w ilości 20 egzemplarzy. Podręczniki wymieniane miały być co trzy lata),
- prenumeraty czasopism (po 1 egz.). Określono okres przechowywania prenumerowanych czasopism: gazety codzienne 1 rok, czasopisma fachowe po analizie wykorzystania 5 lat lub dłużej, społeczno-polityczne 3 lata,
- źródeł wpływu: kupno, dary, wymiana i inne.

Ten model gromadzenia utrzymał się jednak krótko. Ulegał on zmianom początkowo głównie ze względów finansowych, które nie pozwalały na zakup kompletu podręczników dla każdego studenta, a później także ze względu na bazę lokalową i wprowadzanie nowych specjalności oraz zwrócenie uwagi na dyscypliny graniczne i literaturę uzupełniającą. Rozszerzona została tematyka zbiorów (powstały kolekcje, między innymi z takich dziedzin jak: informatyka, socjologia, statystyka). Rozpoczęto gromadzenie materiałów na innych nośnikach niż papier, zakupiono dostęp do baz danych. Najbardziej widoczne były zmiany dotyczące ilości egzemplarzy kupowanych podręczników, a więc:

- podręczniki do przedmiotów podstawowych dla studiów licencjackich: z Wydawnictwa WSB – nie więcej niż 1 egzemplarz na 5 studentów, z innych oficyn do 20 egzemplarzy (w uzasadnionych przypadkach ilość ta mogła być zwiększona),
- podręczniki do przedmiotów uzupełniających w ilościach uznanych za niezbędne dla danego przedmiotu, nie więcej jednak niż 1 egz. na 10 słuchaczy,

- podręczniki do nauki języków obcych, minimum w 2 egz. (egz. dostępny w czyteln i drugi w depozycie lektorów, po uzgodnieniu z kierownikami Studium Języków Obcych).

Obecnie wraz z rozwojem uczelni na politykę gromadzenia zbiorów w Bibliotece WSB wpływają jeszcze dodatkowe elementy:

- studia dwustopniowe,
- studia podyplomowe o bardzo różnorodnej tematyce,
- indywidualny tok studiów,
- studia w języku angielskim i MBA,
- studia na odległość,
- studia w ramach projektu Erasmus.

Te nowe elementy spowodowały wydzielenie z księgozbioru kolekcji publikacji obcojęzycznych i wręcz wymusiły przeznaczenie większej ilości pieniędzy na jej gromadzenie. Ponadto uruchomienie studiów podyplomowych o różnorodnej tematyce doprowadziło do przesunięcia środka ciężkości w polityce gromadzenia i uwzględnienia działów granicznych multidyscyplinarnych i interdyscyplinarnych. W polityce zarządzania zbiorami położono większy nacisk na jakość, a nie ilość księgozbioru, stąd zmniejszanie ilości kupowanych egzemplarzy na korzyść zwiększania liczby tytułów.

Zakupy, wymiana, dary

Gromadzenie zbiorów odbywa się w Bibliotece WSB drogą zakupu, wymiany oraz darów. Zakupy są dokonywane w oparciu o literaturę programową, bieżące zamówienia wykładowców i sugestie studentów oraz na podstawie oferty wydawców, księgarń i hurtowni. Pozyskiwanie zbiorów następuje poprzez selektywny i trafny dobór publikacji zgodny z profilem naukowym uczelni. Czasopisma gromadzone są w drodze prenumeraty. W Bibliotece WSB na potrzeby gromadzenia stworzono własny warsztat pracy, w którym procedury przebiegają według następującego harmonogramu:

1. Rozpoznanie rynku wydawniczego z uwzględnieniem aktualnej oferty edukacyjnej Uczelni (wydawnictwa, hurtownie, księgarnie, witryny internetowe, katalogi)
2. Konsultacje z kadrą naukową uczelni
3. Negocjacje cenowe z dostawcami
4. Wybór najkorzystniejszej oferty
5. Przeglądanie przekazywanych do Biblioteki WSB książek z hurtowni i księgarń pod kątem ich merytorycznej wartości i możliwości zakupu
6. Weryfikacja proponowanych do zakupu książek ze stanem faktycznym poszczególnych tytułów w katalogu Biblioteki WSB
7. Melioracja katalogu pod kątem wyszukiwania pojedynczych egzemplarzy celem uzupełnienia księgozbioru zgodnie z polityką gromadzenia
8. Przygotowanie spisu tytułów książek proponowanych do zakupu i wystąpienie z nim do akceptacji

9. Wprowadzenie zamawianych książek do rejestru zamówień
10. Zamówienie książek u poszczególnych dostawców
11. Weryfikacja zgodności wpływu z fakturami
12. Rejestracja faktur
13. Miesięczna kontrola zgodności wydatków na zakup książek z planem finansowym Biblioteki WSB

Obecnie głównym źródłem informacji o nowościach jest Internet, a właściwie strony www poszczególnych wydawnictw, księgarń i hurtowni. Serwisy te dostarczają dokładnej informacji o nowościach, a także o planach wydawniczych. Wiele z nich ma funkcję powiadamiania o nowych pozycjach dodanych do katalogu poprzez pocztę elektroniczną. Czasami na stronach www umieszczany jest spis treści i wgląd w elektroniczną wersję części publikacji.

Jednak, żeby zamówić książkę, nie wystarczy zobaczyć jej opis w katalogu, niewiele mówi tytuł czy autor publikacji. Trafnego wyboru można dokonać stosując metodę, która działa też jak typowy amerykański *approval plan*, zgodnie z którym biblioteki nie dobierają książek na sztuki, lecz proszą księgarza o „czesanie z bieżącej oferty wydawniczej i ze zgromadzonej puli usuwają niezaakceptowane tytuły”⁷. Wiadomo jednak, że w księgarniach trudno szukać niszowego wydawnictwa naukowego z jakiegoś odległego uniwersytetu. W tej sytuacji, możemy skierować się do specjalistycznych hurtowni (np. do Firmy Księgarskiej W. Juszczaka).

Zbiory Biblioteki WSB są dostosowane do profilu uczelni i potrzeb czytelników. Mają służyć zarówno studentom, jak i pracownikom prowadzącym badania naukowe. Pozyckiwanie wiedzy o potrzebnych tytułach odbywa się w sposób rozmaity. Mile widziane są wszelkie propozycje, także ze strony studentów, służące wzbogaceniu księgozbioru. Znając wcześniej zapotrzebowanie na konkretne podręczniki oraz listy obowiązkowych pozycji na wszystkich kierunkach, dużo łatwiej jest zaplanować właściwy zakup. Niestety, nie zawsze takie informacje docierają. Od dwóch lat na stronach poszczególnych wydziałów zamieszczane są sylabusy zawierające spisy lektur dla każdego wydziału. Porównywane są one z liczbą czytelników oczekujących na realizację zamówienia i w razie dużej liczby rezerwacji na dany tytuł, w miarę możliwości dokupowane są dodatkowe egzemplarze.

Wielodziedzina biblioteka akademicka zawiera literaturę korespondującą z dydaktyką i zakresem badań naukowych uczelni, stąd fachowe i planowe tworzenie jej zbiorów wymaga odpowiedniej wiedzy, a przede wszystkim bardzo dobrej współpracy bibliotekarzy z pracownikami naukowymi i dydaktycznymi. Umiejętne włączenie kadry naukowo-dydaktycznej w dobór zbiorów wpływa też na wzrost znaczenia biblioteki na uczelni, kontakt zaś z użytkownikami, dla których biblioteka gromadzi księgozbiór, sprzyja jego efektywniejszemu kształtowaniu. W tym celu na stronach www przygotowano i oddano do dyspozycji użytkowników elektroniczny formularz umożliwiający przysyłanie propozycji zakupu (głównie druków zwartych) do bibliotek. Czytelnikom zaoferowano narzędzie

---

7 H. Holender, *Gromadzenie po macoszemu*. „Forum Akademickie” 2009, nr 43, s. 10.

dające realny wpływ na kształtowanie zasobów bibliotek i pozwalające oczekiwać, że wskazane przez nich i potrzebne pozycje zostaną zakupione.

Jednak, jak w każdej bibliotece, trudno zaopatrzyć każdego czytelnika w potrzebną mu książkę. Na przeszkodzie stają tu problemy finansowe i lokalowe

Prenumerata i zakup czasopism stanowią osobną część pracy sekcji gromadzenia. Na początku Biblioteka WSB współpracowała z przedsiębiorstwem RUCH S.A. Następnie w 1999 roku ofertę złożył jej ROLKON, a po kilku latach, kiedy oferta ta okazała się niewystarczająca, dostawcą została nowa firma PRASA DO DOMU. Obsługiwała ona bibliotekę WSB do 2008 roku. Kolejnym kontrahentem został GARMOND-PRESS, ponieważ za jego pośrednictwem można było zamawiać także czasopisma niszowe i niektóre tytuły zagraniczne. Podstawowym kryterium wyboru dostawcy, jakimi kierowała się Biblioteka WSB, były: szerokość oferty, cena, proponowane rabaty oraz przedstawicielstwo w Poznaniu.

Biblioteka WSB obecnie prenumeruje ok. 148 tytułów czasopism drukowanych, w tym 9 obcojęzycznych. Roczniki czasopism są udostępniane tylko na miejscu w Czytelni. Na zakup czasopism wydano w 2010 roku ok. 24.000 zł.

Coraz większe zapotrzebowanie na wiedzę powoduje zwrócenie się w stronę wielomediowości. Obecnie nie do pomyślenia wydaje się istnienie biblioteki naukowej, szczególnie o profilu ekonomicznym, a taką jest Biblioteka WSB, bez dostępu do baz elektronicznych. Słusznie twierdzi Maria Janowska, że biblioteki nie posiadające publikacji elektronicznych „nie będą się liczyć jako centra informacji”⁸. Biblioteka WSB daje, więc dostęp do ponad 13.000 pełnotekstowych czasopism elektronicznych, między innymi poprzez zakupione bazy: Proquest, Lex Omega i INFOR-LEX Biblioteka. Również od roku umożliwia korzystanie z baz zawartych w Wirtualnej Bibliotece Nauki: EBSCO, Elsevier, Springer Link, Web of Knowledge, Nature i Science. Bazy te dużo lepiej zaspakajają potrzeby czytelników. Pozwalają one między innymi na szybsze i łatwiejsze dotarcie do bieżących artykułów czy archiwów najbardziej poczytnych światowych publikacji a zarazem korzystniejsze finansowo jest zakupienie dostępu on-line do tych baz danych.⁹ Na utrzymanie dostępu do baz danych wydaje się spore środki tzn. ponad **17.000** zł. (dane za rok 2009/2010).

Kolejną formą uzupełniania zbiorów jest wymiana publikacji z innymi bibliotekami. Pozyskiwane w ten sposób materiały stanowią tylko niewielki procent ogólnych wpływów. Aktualnie prowadzona jest wymiana wydawnictw uczelnianych z 40. bibliotekami uczelni niepaństwowych, a także z 5 największymi uczelniami ekonomicznymi w Polsce, takimi jak: Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Krakowie, Katowicach i Wrocławiu oraz SGH w Warszawie. Liczba książek otrzymanych z wymiany wyniosła w roku 2010 – 293 egzemplarze (tab.1).

8 M. Janowska, *Gromadzenie publikacji elektronicznych – o czym należy pamiętać?* In: „Biuletyn EBIB” [online] 2001, nr 1 (19) styczeń. [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://www.ebib.info/2010/19/janowska.php>>

9 K. Żmigrodzka, *Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów*. In: *Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*. red. B. Żmigrodzka. Wrocław, 2007, s. 55.

Tabela 1. Ilość wysłanych i otrzymanych przez Bibliotekę WSB publikacji (wymiana)

Nazwa Szkoły	2006		2007		2008		2009		2010	
	w	o	w	o	w	o	w	o	w	o
UE we Wrocławiu	7	54	13	36	13	43	11	53	18	51
UE w Katowicach	7	66	17	54	11	78	9	92	11	44
UE w Krakowie	6	8	13	3	0	21	12	18	10	19
UE w Poznaniu	8	5	7	14	0	1	23	59	10	10
SGH w Warszawie	11	11	13	9	7	10	13	8	10	5
U w Białymstoku	22	31	17	23	9	13	12	21	10	12
Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa w Katowicach	0	7	5	2	0	0	0	0	0	0
Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji we Wrocławiu	2	2	0	0	2	2	0	0	0	0
Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie	19	17	12	13	19	13	12	9	10	9
Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie	1	1	6	0	5	10	0	3	0	0
ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie	4	10	10	18	3	5	8	8	10	3
Spółeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0
Wałbrzyska Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości w Wałbrzychu	0	4	3	0	0	0	0	4	0	0
Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku	12	0	0	0	5	9	0	8	0	1
Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego w Warszawie	3	2	0	0	0	0	11	3	0	0
Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Sopocie	0	0	0	0	5	5	0	0	0	0
Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach	7	32	0	0	0	2	39	9	0	8
Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Białymstoku	0	0	0	0	0	3	3	3	0	1
Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Św.	0	1	5	5	2	2	0	0	0	2
Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie	0	1	3	2	1	1	11	3	2	2
Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa w Warszawie	0	0	0	0	18	14	15	5	4	8
Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu	6	5	0	5	7	0	2	2	10	8
Wyższa Szkoła Bankowa w P. Wydział Zamiejscowy w Chorzowie	16	1	18	3	11	2	2	1	10	0
Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni	14	13	0	0	10	4	0	3	4	5
Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Bochni	4	2	3	3	3	0	0	2	0	2
Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu	5	5	0	3	10	2	2	13	10	13
Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie	0	4	3	0	0	3	9	5	9	7
Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku	1	3	0	6	11	4	7	5	10	7
Warszawska Wyższa Szkoła Informatyki w Warszawie	0	0	0	1	4	1	0	1	0	1
	155	290	148	200	156	248	201	338	148	218

* w - publikacje wysłane, * o - publikacje otrzymane

Pozyskiwane drogą wymiany publikacje uzupełniają kolekcje o wydawnictwa trudno dostępne na rynku księgarskim. Początkowo do księgozbioru włączane były wszystkie otrzymane egzemplarze, a obecnie podlegają selekcji zarówno pod względem ilościowym, jak i merytorycznym.

Księgozbiór powiększa się także dzięki darom. Darczyńcami są instytucje, ministerstwa, banki, fundacje, instytucje regionalnie, stowarzyszenia. Zdarzają się też dość liczne dary od pracowników naukowych uczelni. Głównie są to prace ich autorstwa, a także otrzymywane dzięki ich kontaktom zawodowym i osobistym.

Dary przyjęte do Biblioteki WSB stanowią ok. 15% jej wpływów, wymagają jednak wnikliwej oceny przydatności do ustalonego zakresu gromadzonych zbiorów. Jeżeli nie stanowią one uzupełnienia gromadzonej kolekcji, zostają przekazane do innej biblioteki lub ubytkowane.

Ostatnio pojawiają się nowe formy darów. Są one związane z podpisaniem umów barterowych oraz pozyskiwaniem przez uczelnię funduszy europejskich. I tak Biblioteka WSB poprzez podpisanie umowy barterowej z wydawnictwem Wolters Kluwer Polska Spółka z o.o z tytułu udostępnienia powierzchni do ekspozycji książek, wzbogaca swoje zbiory otrzymując w zamian wszystkie wystawiane książki.

Biblioteka WSB specjalizuje się w gromadzeniu i opracowywaniu materiałów bankowych (raporty roczne, wydawnictwa periodyczne) z Polski, krajów Unii Europejskiej i wybranych krajów świata (Stany Zjednoczone, Kanada, Japonia). Są one pozyskiwane również poprzez różnego rodzaju dary.

Poniżej przedstawiono, jak kształtowały się, kupno, dary i wymiana od początku istnienia Biblioteki WSB do czerwca 2011 roku. W tabeli uwzględniono zmiany ilościowe (egzemplarze) i wartościowe, oraz określono aktualny ich stan.

Tabela 2. Struktura wpływów Biblioteki Wyższej Bankowej w Poznaniu w latach 1994–2011 r. (stan: czerwiec 2011)

	Zmiany ilościowe		stan na czerwiec 2011 r.	Zmiany wartościowe		stan na czerwiec 2011 r.
	przybyło	ubyło		przybyło	ubyło	
Kupno	87767	51145	36622	1971152	635791	1338361
Dary	9933	2296	7637	315242	60707	254535
Wymiana	3172	203	2969	70483	3828	66654
Inne	577	179	398	14608	2818	11790
Razem	101449	53823	47626	2371485	703144	1671340

Źródło: opracowanie własne

Już wcześniej podkreślano ogromną rolę współpracy Biblioteki WSB z kadrą naukowo-dydaktyczną w gromadzeniu zbiorów. Z poszczególnych katedr wytypowano przedstawicieli do utrzymywania kontaktów z biblioteką. Zgłaszają oni propozycje zakupu książek do

księgozbioru podstawowego, ale przede wszystkim dzięki ich wskazaniom bibliotekarze mogą przeprowadzać selekcję księgozbioru bez obawy o utratę cennych egzemplarzy.

Efekty współpracy Biblioteki WSB z wykładowcami przedstawiają zamieszczone poniżej tabele 2 i 3. Przedstawiają one dwukierunkowość omawianej współpracy. Z jednej strony wpływ wykładowców na kształtowanie księgozbioru, a z drugiej pomoc biblioteki w tworzeniu warsztatu badawczego poprzez zakupienie, opracowanie i przekazanie w depozyt książek tematycznie związanych z ich specjalnością.

Tabela 3. **Książki zakupione na polecenie kadry naukowo-dydaktycznej**

Lp.	Rok	Ilość egzemplarzy
1.	2007	16
2.	2008	32
3.	2009	35
4.	2010	80
5.	2011	87

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4. **Ilość książek przekazanych w depozyty dla kadry naukowo-dydaktycznej**

Lp.	Rok	Ilość egzemplarzy
1.	2002	46
2.	2003	4
3.	2004	20
4.	2005	14
5.	2006	17
6.	2007	30
7.	2008	57
8.	2009	32
9.	2010	37
10.	2011	77

Źródło: opracowanie własne

Selekcja księgozbioru

Nieodłączną częścią procesu gromadzenia zbiorów jest również ich usuwanie, które należy traktować jako prawidłowy zabieg na drodze aktualizacji kolekcji oraz dostosowania jej do potrzeb użytkowników¹⁰. Selekcja jest częścią polityki gromadzenia i jest bar-

10 U. Frans-Mirowska, *Selekcja materiałów bibliotecznych- trudna sztuka zarządzania zbiorami: na podstawie doświadczeń Biblioteki Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim*. In: *Warsztaty Bibliotekarskie*. [online] red. nacz. Wiesława Olczykowska, 2007, nr 4 (24) grudzień. Piotrków Trybunalski, Biblioteka Pedagogiczna, 2007 [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://www.pedagogiczna.edu.pl/warsztaty/2007/4/070401.htm>>

dzo ważnym elementem zarządzania zbiorami, równie ważnym jak gromadzenie, nadaje bowiem zbiorom określony kształt..

Aktualizacja zasobów bibliotek uczelnianych ma szczególne znaczenie w tych, które gromadzą literaturę z dziedzin najszybciej się zmieniających i rozwijających (informatyka, prawo, podatki, rachunkowość, bankowość itd.), a taką jest Biblioteka WSB. Zaniechanie tego elementu polityki gromadzenia prowadzi do obniżenia jakości posiadanych zasobów, ich starzenia się. W przeładowanych magazynach trudno jest mówić o prawidłowym ich zarządzaniu¹¹. Zmieniające się warunki lokalowe, określane stale na nowo potrzeby użytkowników, analiza wykorzystania zbiorów sprawiły, że gromadzony z dużą pieczołowitością księgozbiór Biblioteki WSB trzeba było przebudować. Wskutek łączenia lub podziału zbiorów i – co się z tym wiąże – ich przemieszczania oraz określeniu maksymalnej ilości zbiorów (ok. 50.000 egz.) zostały wymuszone w Bibliotece WSB selekcje. Przeprowadzano je od początku działalności biblioteki usuwając na bieżąco egzemplarze początkowo tylko zacytane. W miarę rozrastającego się księgozbioru likwidacji podlegały zbiory wieloegzemplarzowe i nieaktualne, lub z niezgodne z profilem kolekcji. Obecnie selekcji poddaje się również dokumenty elektroniczne, które ulegają jeszcze szybszej dezaktualizacji. Wiele nośników jest niewykorzystanych z powodu zmian technologicznych w narzędziach, jakimi posługuje się zarówno biblioteka, jak i czytelnik.

Utrzymując aktualność zbiorów, pamiętano jednocześnie o zabezpieczeniu piśmiennictwa retrospektywnego dla potrzeb obecnych i przyszłych użytkowników zachowując po jednym egzemplarzu każdego ubytowanego tytułu.

Poniżej przedstawiono systematycznie przeprowadzane selekcję księgozbioru Biblioteki WSB w okresie od 2005 do 2010 roku

Tabela 5. **Selekcje księgozbioru Biblioteki WSB w Poznaniu w latach 2005–2010**

L.p.	Rok	Ilość egz. ubytkowanych
1.	2005	4337
2.	2006	2691
3.	2007	1902
4.	2008	7166
5.	2009	1108
6.	2010	2093
		Razem: 19297

Źródło: opracowanie własne

Należy pamiętać, że selekcja to także wymierne korzyści ekonomiczne i praktyczne, takie jak:

11 O. Giwer, *Selekcja zasobów w bibliotekach akademickich jako element polityki gromadzenia i kształtowania zbiorów*. In: *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Rzeszów-Czarna, 1–3 czerwca 2005 r. Rzeszów 2005, s. 156.

- ograniczenie wydatków na oprawę i konserwację zbiorów,
- ograniczenie kosztów związanych z magazynowaniem w bibliotece zbiorów rzadko lub niewykorzystywanych,
- polepszenie warunków dla organizacji zbiorów poprzez uzyskanie miejsca, łatwiejszy dostęp do zbiorów rzadko używanych, porządkowanie księgozbioru,
- kwalifikowanie zniszczonych, ale potrzebnych pozycji do konserwacji czy digitalizacji,
- wskazywanie ubytków koniecznych do uzupełnienia¹².

Biblioteka zajmuje się upowszechnianiem wiedzy naukowej. Rozwój gospodarki opartej na wiedzy wyznacza bibliotekom nowe zadania. Jednym z nich jest gromadzenie, na potrzeby wydziałów i katedr, wiedzy niezbędnej do realizacji projektów innowacyjnych, często we współpracy z partnerami ze sfery gospodarki.

Trudno jest zapewnić w szkole wyższej kształcenie studentów, gdy biblioteka nie ma dostępu do najnowszych czasopism naukowych. Książki sprzed 3-5 lat stają się przestarzałe. Aby być innowacyjnym, trzeba posiadać najnowsze pozycje, gdyż zawarta w nich wiedza pozwala na kształcenie studentów na odpowiednim poziomie. Im nowsze są zasoby w formie papierowej i elektronicznej, tym większa jest ich wartość dla naukowców¹³.

Przemiany zachodzące w polityce gromadzenia zbiorów mają swoje źródło w potrzebach użytkowników, a te w zachodzących zmianach technologicznych. Chcąc sprostać tym wyzwaniom konieczne jest ustawiczne śledzenie tego, co dzieje się na rynku wydawniczym i stała współpraca z użytkownikami. Warto zaznaczyć, że dla uczynienia biblioteki prawdziwym warsztatem pracy dla pracowników naukowych i atrakcyjnym miejscem do nauki dla studentów, należy współpracować nie tylko z użytkownikami, ale także między sobą – między poszczególnymi działami biblioteki. Wiedza o źródłach i zakresie materiałów będących przedmiotem zainteresowania innych działów biblioteki jest niezbędna by traktować je całościowo w kształtowaniu zasobów biblioteki. Tak więc gromadzenie zbiorów dzisiaj to system przenikającej się wiedzy o potrzebach, możliwościach i szukaniu optymalnych rozwiązań dla naszej społeczności akademickiej¹⁴.

Na zakończenie jeszcze krótko o możliwościach rozwoju zarządzania zbiorami. W najbliższym czasie pojawia się szansa na zmianę w Bibliotece WSB bibliotecznego programu komputerowego, co z kolei stworzy możliwości wprowadzenia systemu wspomagającego gromadzenie. Dzięki temu można będzie podjąć próbę opracowania, w porozumieniu z nauczycielami akademickimi, koncepcji elektronicznego systemu zarządza-

12 B. Krysztofik, *Narzędzia wspomagające zarządzanie zbiorami*. In: *Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru*. Wrocław 23–24 czerwca 2005. EBIB Materiały konferencyjne nr 11 [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/ukr.php>>

13 J. Boguski, *Rola i miejsce biblioteki uniwersyteckiej we współczesnym świecie*. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2010, nr 1-2 (35-36), s. 99.

14 A. Potocka, *Zmiana polityki gromadzenia biblioteki wyższej uczelni technicznej w kontekście nowych potrzeb użytkowników na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*. In: *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników* [online] red. Maria Kocójowa Seria III: ePublikacje Instytutu INiB UJ, nr 5, s. 37. [dostęp: 10.07.2011]. Dostępny w Internecie <http://www.inib.uj.edu.pl/wyd_iinb/s3_z5/potocka-n.pdf>

nia zbiorami. Koncepcja ta wymaga synchronizacji dwóch obcych systemów, stworzenia odpowiedniego oprogramowania obsługującego wewnętrzny system sylabusów kursów i przedmiotów oraz panelu zarządzania literaturą od strony biblioteki. Taki system został wprowadzony w Bibliotece Wyższej Szkoły Biznesu – National – Louis University w Nowym Sączu i wydaje się być sensownym rozwiązaniem wielu problemów gromadzenia. Szczegóły dotyczące wdrożenia, działania i zalet systemu można znaleźć w artykule M. Sidor w czasopiśmie *Biblioteka*¹⁵.

Bibliografia:

1. *Bibliotekarstwo*. pod red. Z. Żmigrodzkiego, wyd. 2 uzupeł. i rozsz. Warszawa, 1998. Rozdz. 6 *Gromadzenie i uzupełnianie zbiorów*, s. 54–59.
2. Boguski J., *Rola i miejsce biblioteki uniwersyteckiej we współczesnym świecie*. „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2010, nr 1–2 (35–36), s. 95–102.
3. Busse-Turczyńska E., *Ocena kolekcji w polityce gromadzenia zbiorów a wykorzystanie możliwości systemów zintegrowanych w polskich bibliotekach akademickich*. In: *Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru* [online]. Wrocław 23–24 czerwca 2005. „EBIB” Materiały konferencyjne nr 11 [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/busse.php>>
4. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław, 1971.
5. Frans-Mirowska U., *Selekcja materiałów bibliotecznych – trudna sztuka zarządzania zbiorami: na podstawie doświadczeń Biblioteki Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim*. In: *Warsztaty Bibliotekarskie*. [online] red. nacz. Wiesława Olczykowska, 2007, nr 4 (24) grudzień. Piotrków Trybunalski, Biblioteka Pedagogiczna, 2007 [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://www.pedagogiczna.edu.pl/warsztat/2007/4/070401.htm>>
6. Giwer O., *Selekcja zasobów w bibliotekach akademickich jako element polityki gromadzenia i kształtowania zbiorów*. In: *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Rzeszów-Czarna, 1–3 czerwca 2005 r. Rzeszów 2005, s. 146–157.
7. Holender H., *Gromadzenie po macoszemu*. „Forum Akademickie” [online] 2009, nr 43 s.7–11.
8. Janowska M., *Gromadzenie publikacji elektronicznych – o czym należy pamiętać?* In: „Biuletyn EBIB” [online] 2001, nr 1 (19) styczeń. [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://www.ebib.info/2010/19/janowska.php>>
9. Krysztofik, B., *Narzędzia wspomagające zarządzanie zbiorami*, In: *Gromadzenie zbiorów - sztuka wyboru* [online]. Wrocław 23–24 czerwca 2005. EBIB Materiały konferencyjne nr 11 [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/ukr.php>>
10. Potocka A., *Zmiana polityki gromadzenia biblioteki wyższej uczelni technicznej w kontekście nowych potrzeb użytkowników na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*. In: „Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników” [online] red. Maria Kocójowa Seria III: ePublikacje Instytutu INiB UJ, nr 5, s. 34–41 [dostęp: 10.07.2011]. Dostępny w Internecie <http://www.inib.uj.edu.pl/wyd_iiib/s3_z5/potocka-n.pdf>
11. Rawicka U., *Przełamywanie schematów w zakresie gromadzenia zbiorów w bibliotekach akademickich*. In: *Problemy funkcjonowania bibliotek uniwersyteckich na przełomie wieków* [online]. Olsztyn – Lidzbark Warmiński, 28–29 maja 2001 [dostęp 5.07.2011]. Dostępny w Internecie <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/bguwm/sawicka.html>>
12. Sidor M., W., *Elektroniczny system wspomagający zarządzanie zasobami w bibliotece Wyższej Szkoły Biznesu-National-Louis University w Nowym Sączu*, „Biblioteka” 2010, nr 14(23), s. 269–284.
13. Wojciechowski J., *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*, wyd. 2, Kraków 2001.

---

15 M. W. Sidor, *Elektroniczny system wspomagający zarządzanie zasobami w bibliotece Wyższej Szkoły Biznesu-National-Louis University w Nowym Sączu*. „Biblioteka” 2010, nr 14 (23), s. 273.

14. Wojciechowski J., Z problemów organizacji zasobów bibliotecznych. *Przegląd biblioteczny*, 1998, R. 66, z.1, s. 5–15.
15. Żmigrodzka K., *Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów*. In: *Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*. red. B. Żmigrodzka. Wrocław, 2007, s. 54–65.

Abstract:

The paper presents the gathering policy of the Banking Higher School's Library in *Poznań* from the beginning up to the present moment when the Library has worked out its own methodology based on specialist databases. The presented material makes it possible to see the whole picture of the changes taken place in the gathering policy resulting from the development of new technologies and appearance of new form of publications and new ways of making them available.

TAKTYKA GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTECĘ ARTYSTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE

Streszczenie: Jednym z podstawowych zadań statutowych biblioteki jest gromadzenie materiałów bibliotecznych. Źródła pozyskiwania materiałów obejmują: zakupy, dary oraz wymianę międzybiblioteczną. O procentowym udziale poszczególnych składowych w procesie kształtowania księgozbioru decydują przede wszystkim budżet i profil danej jednostki. W pracy niniejszej przedstawiono taktykę gromadzenia zbiorów biblioteki uczelni artystycznej na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Biblioteka uczelni artystycznej powinna zapewniać literaturę niezbędną do kształcenia studentów i rozwoju kadry dydaktycznej uczelni. Znaczący udział w kształtowaniu księgozbioru tej jednostki ma regularna wymiana międzybiblioteczna. Biblioteka Główna krakowskiej ASP utrzymuje stałą współpracę z 100 instytucjami w kraju i za granicą, a pozycje pozyskane w ten sposób stanowią ok. 70% rocznych nabytków biblioteki. Wynika to przede wszystkim z unikalnego charakteru gromadzonych publikacji. Są to między innymi: katalogi z wystaw, wewnętrzne wydawnictwa innych uczelni artystycznych, czy monografie artystów. Wydawnictwa te są często niskonakładowe i trudne lub wręcz niemożliwe do zdobycia w inny sposób.

O profesjonalizmie współczesnej biblioteki decydują wartościowe zbiory i łatwy do nich dostęp¹. Każda z bibliotek ma wypracowaną politykę gromadzenia zbiorów, zgodnie z misją i zadaniami statutowymi. Bez systematycznego gromadzenia i selekcjonowania zbiorów właściwe działanie i funkcjonowanie biblioteki jest niemożliwe. Jest to szczególnie istotne w przypadku bibliotek artystycznych, mających za zadanie dostarczanie i przekazywanie aktualnej literatury fachowej z uwzględnieniem specjalizacji jednostki. Taktyka gromadzenia zbiorów w bibliotece artystycznej powinna uwzględniać aktualizację posiadanej kolekcji i dostosowanie jej do potrzeb użytkowników. Aktualizacja księgozbioru bibliotek ma szczególne znaczenie w tych jednostkach, które gromadzą literaturę z dziedzin najszybciej się zmieniających i rozwijających. Zlekceważenie tego ogniwa taktyki gromadzenia powoduje obniżenie jakości, starzenie się księgozbioru, co najczęściej prowadzi do stopniowego zmniejszenia liczby czytelników².

W niniejszej pracy przedstawiono strategię, źródła pozyskiwania i sposoby gromadzenia zbiorów w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie.

1 H. Hollender, *Gromadzenie po macoszemu*. In: *Form Akademickie*, 2009, nr 1 (43), s. 6.

2 O. Giwer, *Selekcja zasobów w bibliotekach akademickich jako element polityki gromadzenia i kształtowania zbiorów*. In: *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Rzeszów-Czarna, 1–3 czerwca 2005 r.* Oprac. materiałów E. Bieniasz; K. Serwatko; B. Jaskowska. Rzeszów, 2005. s. 156.

Charakterystyka zbiorów

Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie jest biblioteką ogólnouczeniową o wyodrębnionych zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych, pełniącą równocześnie funkcję publicznie dostępnej biblioteki naukowej. Wspólnie z podlegającą jej Biblioteką Wydziałową tworzy jednolity system biblioteczno-informacyjny ASP w Krakowie.

Ta największa i najstarsza spośród bibliotek szkół artystycznych w Polsce posiada ponad 150 tysięcy woluminów książek oraz innych obiektów, w tym zbiory specjalne zgromadzone w Gabinecie Plakatów i Gabinecie Rycin. Kontynuuje ona tradycje dawnej Biblioteki pierwszego na ziemiach polskich Muzeum Techniczno-Przemysłowego, ufundowanego w 1868 r. przez dra Adriana Baranieckiego. Adrian Baraniecki przekazał Krakowowi zebraną na emigracji kolekcję wraz z księgozbiorem. Na początku lat 50. XX w. Muzeum Techniczno-Przemysłowe zostało zlikwidowane, a jego zbiory podzielone. Biblioteka została przekształcona w Bibliotekę Główną ASP w Krakowie. W jej skład, poza dawnymi zbiorami Biblioteki Muzeum Techniczno-Przemysłowego, wchodzi: zbiory Biblioteki dawnej Szkoły Sztuk Pięknych (założonej w 1818 r.), późniejszej Akademii Sztuk Pięknych, oraz księgozbiór i kolekcja grafiki Heleny Dąbcańskiej, pozyskana na początku XX wieku³. Cennym uzupełnieniem zbiorów jest dar przekazany przez wybitnego niemieckiego artystę prof. Georga Baselitza (honorowego profesora krakowskiej ASP). W 1999 r. został on laureatem prestiżowej nagrody Rhenus Kunstpreis, a całą przyznaną kwotę przeznaczył na zakup książek dla Biblioteki Głównej ASP⁴. Pozyskany w ten sposób księgozbiór liczy prawie 1.200 książek i katalogów dotyczących sztuki współczesnej oraz nowoczesnej i awangardowej XX w., historii sztuki dawnej, historii architektury, rzemiosła artystycznego, wzornictwa, scenografii i kostiumologii. Szczególnie cennym darem jest 34 tomowy *The Dictionary of Art.*, znajdujący się do tej pory tylko w niewielu największych polskich bibliotekach naukowych⁵.

Publikacje zgromadzone w Bibliotece Głównej ASP stanowią kolekcję o szerokim zakresie tematycznym. Obok książek z zakresu malarstwa, rzeźby, konserwacji zabytków, rzemiosła artystycznego, wzornictwa przemysłowego, architektury wnętrz, muzealnictwa, historii sztuki, kultury, nauk pomocniczych, historii i etnografii, historii literatury i architektury, znajdują się tu słowniki i encyklopedie. Osobne miejsce zajmuje bardzo duża i unikatowa kolekcja katalogów wystaw pracowników Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, artystów polskich i zagranicznych (wykres 1.). Zbiór ten wciąż się rozrasta. W Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie znajduje się 483 tytułów czasopism z różnych dziedzin, w tym 98 tytułów aktualnie prenumerowanych (wykres 2.).

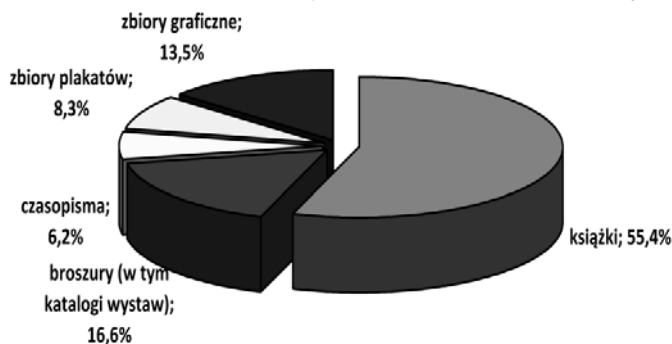
---

3 *Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. J. Matejki w Krakowie*. Kraków, 2011. s. 1–4.

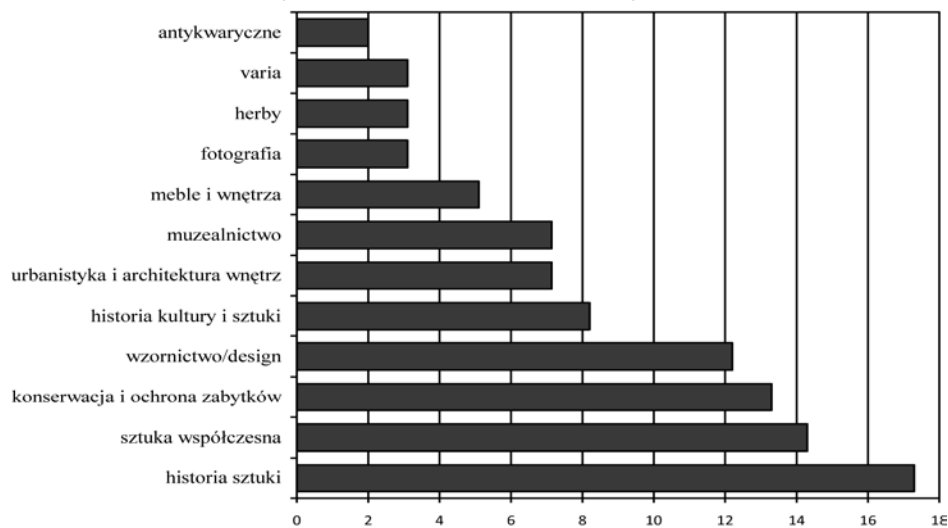
4 J. Waltoś, *Georg Baselitz Profesorem Honorowym ASP w Krakowie*. „Wiadomości ASP”. 2000, nr 17. s. 11–13.

5 *Biblioteka Główna ...*, op. cit., s. 4.

Wykres 1. **Księgozbiór Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, z podziałem na rodzaje publikacji: książki, broszury, czasopisma, zbiory plakatów, zbiory graficzne (liczbę pozycji w poszczególnych kategoriach przedstawiono w formie odsetkowej, w odniesieniu do całości księgozbioru)**

Wykres 2. **Czasopisma bieżące zgromadzone w Bibliotece Głównej ASP w Krakowie, z podziałem na dziedziny tematyczne (liczbę czasopism poszczególnych rodzajów przedstawiono w formie odsetkowej, w odniesieniu do całkowitej liczby tytułów aktualnie prenumerowanych)**

Źródła pozyskiwania zbiorów w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie

Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie wykorzystuje wszystkie dostępne źródła pozyskiwania zbiorów. Do najważniejszych należą: zakupy, dary i wy-

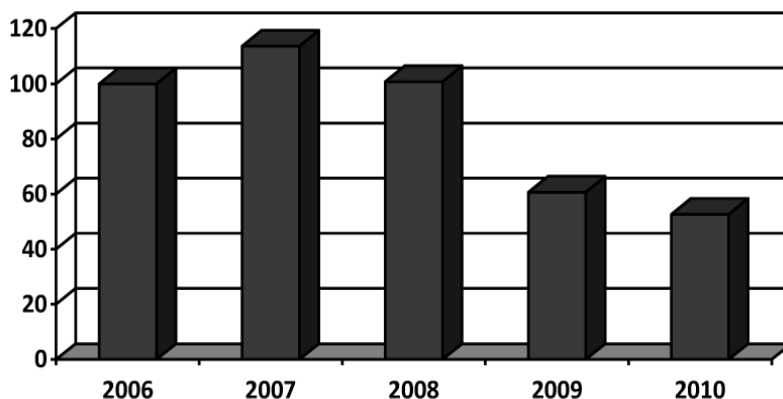
miana międzybiblioteczna. Procentowy udział poszczególnych elementów w strukturze gromadzenia księgozbioru jest uzależniony przede wszystkim od możliwości pozyskiwania funduszy i specyfiki biblioteki.

Zakupy. Podstawowym źródłem gromadzenia zbiorów są na ogół zakupy. Stałe nakłady finansowe zapewniają swobodę i racjonalność w doborze materiałów, co owocuje planowanym przyrostem księgozbioru. Nieregularny dopływ środków finansowych może powodować braki w księgozbiorze, czasem nawet nieodwracalne.

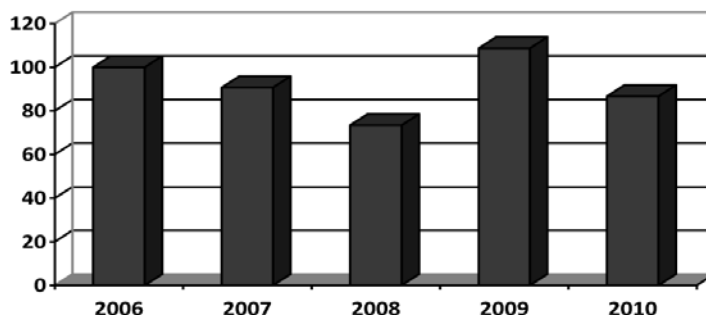
Biblioteka Główna ASP w Krakowie, podobnie jak wiele innych bibliotek uczelnianych, styka się z problemem pogarszającej się kondycji finansowej uczelni. Znaczący spadek funduszy na zakup książek i czasopism zaobserwowano od 2008 roku (wykres 3, 4). Nieregularny dopływ funduszy o nieprzewidywalnej, zmiennej wysokości, zmusza do bardzo ścisłego i racjonalnego planowania zakupów. Wiąże się też z koniecznością ograniczenia zarówno ilości nabywanych tytułów, jak i liczby egzemplarzy danej książki (najczęściej możliwe jest zakupienie tylko jednego egzemplarza), (wykres 5, 6).

Zakupy realizowane są głównie za pośrednictwem księgarni i sprzedaży wysyłkowej na podstawie katalogów książkowych. Biblioteka bardzo często korzysta z bezpośredniego kontaktu z przedstawicielami poszczególnych wydawnictw. Dzięki takiemu systemowi możliwe jest obejrzenie proponowanych wydawnictw, wybór interesujących książek i natychmiastowy ich zakup, bez jakiegokolwiek opóźnienia. Bezpośredni system sprzedaży dotyczy głównie publikacji zagranicznych, rzadko dostępnych na polskim rynku wydawniczym. Zakupów dokonuje się również poprzez antykwariaty w różnych miastach w Polsce. Zakupy czasopism polskich i zagranicznych odbywają się od kilku lat w ramach procedury zamówień publicznych, poprzez przetargi. O strukturze zakupu decydują pracownicy biblioteki z pełną akceptacją Rady Bibliotecznej Biblioteki Głównej ASP.

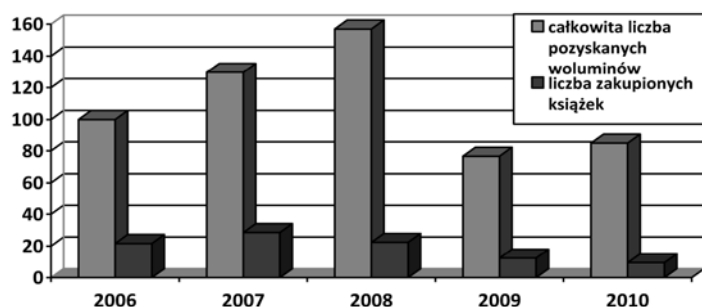
Wykres 3. **Nakłady finansowe na gromadzenie książek w latach 2006–2010**
(nakłady przedstawiono w formie odsetkowej,
przyjmując za 100% nakłady w roku 2006)

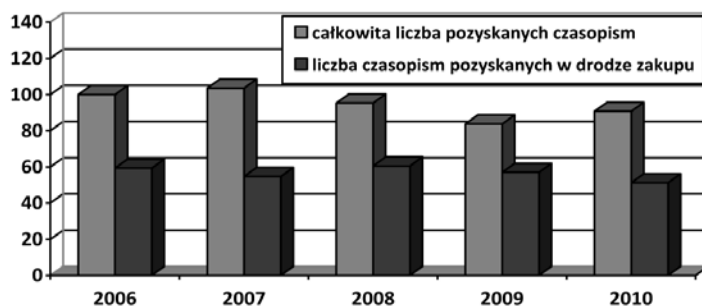
Wykres 4. **Nakłady finansowe na gromadzenie czasopism w latach 2006–2011**
(nakłady przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% nakłady w roku 2006)

Wykres 5. **Liczba książek pozyskanych w latach 2006–2010 w drodze zakupu, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych woluminów** (liczbę woluminów przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę woluminów pozyskanych w 2006 roku)

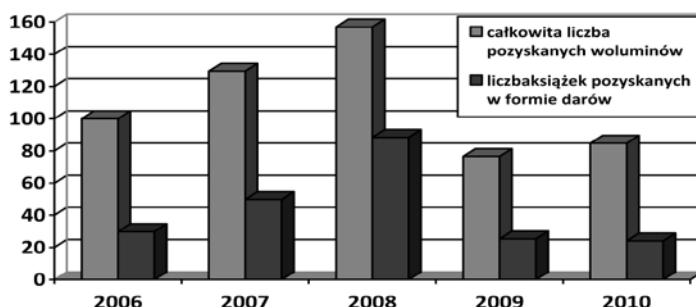

Wykres 6. **Liczba czasopism pozyskanych w latach 2006–2010 w drodze zakupu, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych tytułów** (liczbę czasopism przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę czasopism pozyskanych w 2006 r.)

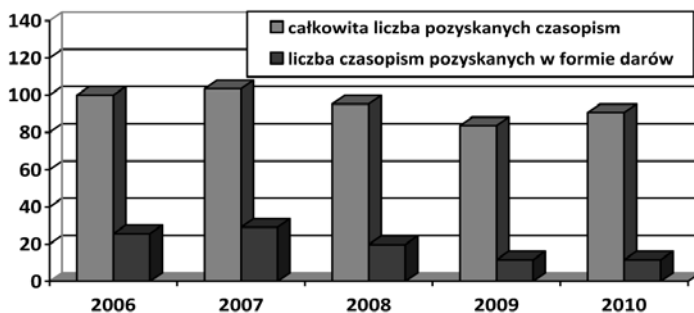

Dary. Dział Gromadzenia Biblioteki Głównej ASP otrzymuje i pozyskuje książki i czasopisma z darów od osób prywatnych (profesorowie ASP, artyści), i różnych instytucji (galerie, muzea, biblioteki) (wykres 7, 8). Dary są bardzo ważnym elementem uzupełniania zbiorów, lecz nieprzewidywalnym jeżeli chodzi o częstotliwość i jakość publikacji. Książki i czasopisma, które wybiegają poza profil biblioteki oraz te, które okazują się dubletami, po analizie i konsultacjach przekazywane są do różnego rodzaju palcówek oświatowych i innych bibliotek.

Wykres 7. Liczba książek pozyskanych w latach 2006–2010 w formie darów, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych woluminów (liczbę woluminów przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę woluminów pozyskanych w 2006 r.)

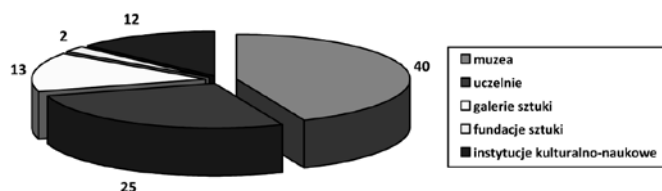
Wykres 8. Liczba czasopism pozyskanych w latach 2006–2010 w formie darów, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych tytułów (liczbę czasopism przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę czasopism pozyskanych w 2006 r.)

Wymiana międzybiblioteczna. Bardzo ważnym sposobem na powiększenie księgozbioru jest wymiana międzybiblioteczna. Wymiana wydawnictw to jedna z form pozyskiwania publikacji bezpłatnie (wykres 10, 11). Otrzymywane w ramach wymiany publikacje, dotyczące malarstwa, grafiki, plakatu, fotografii czy design-u, w istotny sposób wzbogacają księgozbiór. Katalogi wystaw umożliwiają studentom śledzenie aktualnych

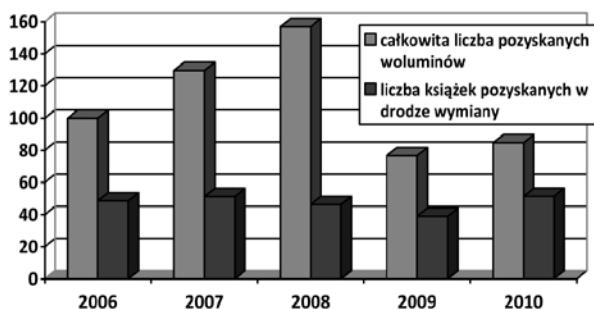
trendów w sztuce, wzbogacanie technik i stałą wymianę poglądów. Pozyskane w drodze wymiany wydawnictwa stanowią cenny nabytek w postaci publikacji i periodyków bardzo trudno dostępnych na rynku wydawniczym. Są to wydawnictwa niskonakładowe, często nie przeznaczone do sprzedaży⁶. Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie prowadzi stałą wymianę z około 100 instytucjami w kraju i na świecie. Są to nie tylko biblioteki artystyczne, ale również biblioteki uczelniane i publiczne, muzea narodowe, galerie, fundacje sztuki i instytucje kulturalne. Spośród instytucji zagranicznych warto wymienić: The National Gallery of London, Victoria and Albert Museum, Museum of Modern Art w Nowym Jorku i Bibliotekę Kongresu w Waszyngtonie (wykres 9).

Wykres 9. **Instytucje, z którymi Biblioteka Główna ASP w Krakowie prowadzi regularną wymianę międzybiblioteczną**

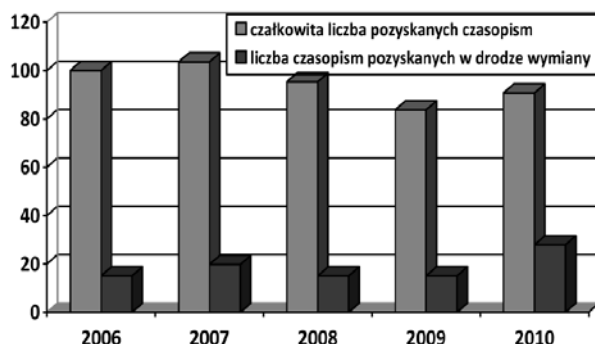
Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie współpracuje z zakresem gromadzenia i uzupełniania zbiorów z bibliotekami artystycznymi, uniwersyteckimi i regionalnymi. Współpraca ma wiele zalet, m. in. zapobiega dublowaniu wydawnictw i tym samym umożliwia bardziej racjonalne gospodarowanie skromnymi środkami finansowymi.

Wykres 10. **Liczba książek pozyskanych w latach 2006–2010 w drodze wymiany, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych woluminów (liczbę woluminów przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę woluminów pozyskanych w 2006 r.)**

6 S. Sobczyk, *Rola wymiany międzybibliotecznej w gromadzeniu księgozbioru na przykładzie Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*. In: *Współpraca bibliotek na szczeblu regionalnym, krajowym, międzynarodowym*. Red. M. Wojciechowska. Gdańsk, 2011. s. 365–372.

Wykres 11. **Liczba czasopism pozyskanych w latach 2006–2010 w drodze wymiany, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych tytułów (liczbę czasopism przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę czasopism pozyskanych w 2006 r.)**

Planowanie gromadzenia i sposoby doboru nowych wydawnictw

Podstawową strategią budowania księgozbioru w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie jest dokładne zaplanowanie i przemyślany wybór nowych wydawnictw. Pracownicy Biblioteki są odpowiedzialni za gromadzenie na bieżąco śledząc katalogi nowości dotyczące sztuki, strony internetowe wydawnictw oraz publikacje instytucji, z którymi Biblioteka prowadzi stałą współpracę i wymianę. Interesujące nowe wydawnictwa są wpisywane do elektronicznej bazy gromadzenia zbiorów. Każda nowo wybrana publikacja jest dokładnie konsultowana z zespołem biblioteki na odbywających się regularnie zebraniach zespołu pracowników. Tego typu taktyka jest efektem ograniczonych środków finansowych i stopniowo zmniejszającego się miejsca magazynowego (wykres 3, 4). Wybrane do zakupu książki są sprawdzane pod kątem możliwości bezpłatnego pozyskania, np. na drodze wymiany międzybibliotecznej. Wysyłane są również pisemne prośby do instytucji i wydawnictw, które często skutkują nieodpłatnym przekazaniem do zbiorów Biblioteki wymienionych pozycji. W ramach podziękowania Biblioteka wysłała jednorazowo dar w postaci publikacji wydawnictwa Akademii Sztuk Pięknych.

W budowaniu księgozbioru biblioteki biorą udział nie tylko jej pracownicy. Bardzo ważny wpływ na konstruowanie zbiorów biblioteki ma kadra dydaktyczna Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. Propozycje wydawnicze naukowców i artystów są na ogół systematycznie realizowane. Doradztwo kadry dydaktycznej przy tak bogatym rynku wydawniczym dotyczącym sztuki jest bardzo pomocne. Wybór wydawnictw przez profesorów dokonywany jest najczęściej pod kątem prowadzonych zajęć dydaktycznych. Najczęściej dotyczy takich dziedzin jak: malarstwo, rzeźba, wzornictwo przemysłowe, rzemiosło artystyczne, grafika użytkowa, konserwacja czy architektura wnętrz. Zasadniczy wpływ na budowanie księgozbioru mają jednak studenci Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Rozwijając i pogłębiając swoje umiejętności artystyczne,

chcą oni mieć dostęp do najlepszej fachowej literatury. Młodzi ludzie regularnie śledzą nowości na rynkach wydawniczych polskich i zagranicznych. Wybrane przez studentów propozycje książkowe, najczęściej w postaci spisanych list, trafiają do dyrekcji biblioteki, gdzie są także analizowane, a następnie realizowane. Studenci Akademii Sztuk Pięknych przeznaczają na zakupy książkowe pieniądze z Samorządu Studenckiego. Dla uniknięcia formalności kwesturalnych książki te są przekazywane Bibliotece najczęściej jako dar. Wyjazdy plenerowe, wycieczki fachowe czy różne stypendia studenckie, zwykle prowadzą do zakupu cennych wydawnictw, które później przekazywane są bibliotece. Ponieważ Biblioteka Główna ASP w Krakowie jest jednostką publiczną, ogólnie dostępną nie tylko dla studentów i kadry naukowej uczelni, bardzo poważnie traktowane są także propozycje nowych nabytków wychodzące od innych czytelników.

Rada Biblioteczna ma ogromny wpływ na gromadzenie zbiorów, co dotyczy zwłaszcza czasopism i selekcji zbiorów. Zabiera ona głos zarówno w sprawie zakupu nowych tytułów, jak i selekcji istniejącego księgozbioru. Rada pełni ważną rolę w budowaniu biblioteki, stanowiąc rodzaj organu doradczego.

Budowanie księgozbioru Biblioteki Głównej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie jest procesem złożonym, w którym biorą udział zarówno jej pracownicy, organy doradcze, jak i użytkownicy: studenci, kadra naukowa, inni czytelnicy.

Elektroniczna baza gromadzonych zbiorów

Usystematyzowanie i archiwizację gromadzonych materiałów znacznie ułatwiło stworzenie specjalnej bazy informatycznej. Elektroniczna baza gromadzonych zbiorów została opracowana w systemie obsługi relacyjnych baz danych Microsoft Access, wchodzącym w skład pakietu biurowego Microsoft Office dla środowiska Windows. Została ona skonstruowana przez Janinę Ożóg, pracującą w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Dzięki ścisłej współpracy bibliotekarzy ASP z informatykiem udało się zbudować bazę informatyczną idealnie dopasowaną do potrzeb konkretnej biblioteki, przyjazną i prostą w obsłudze⁷ (stronę startową bazy przedstawia rys. 1).

Baza ta przyspieszyła pracę oddziałów gromadzenia, wydawnictw ciągłych, opracowania oraz kontroli i selekcji księgozbioru.

Aplikacja umożliwia między innymi:

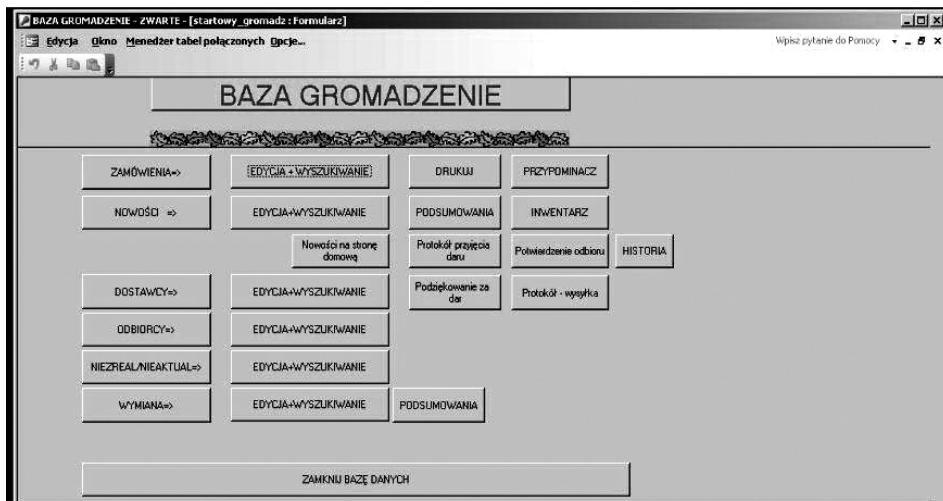
- wpisywanie opisów bibliograficznych,
- wprowadzanie i wykorzystanie danych stałych dostawców,
- opis sposobu realizacji zamówienia,
- przygotowanie reklamacji,
- generowanie raportów finansowych,
- opracowanie statystyczne,
- rejestrację bieżącej akcesji,
- drukowanie księgi inwentarza,

---

7 S. Sobczyk, op. cit. s. 369.

- prowadzenie rejestru rachunków,
- przygotowanie książek do wysyłki w ramach wymiany międzybibliotecznej,
- generowanie formularzy zamówień.

Rys. 1. Baza danych służąca archiwizacji gromadzonych wydawnictw – strona startowa

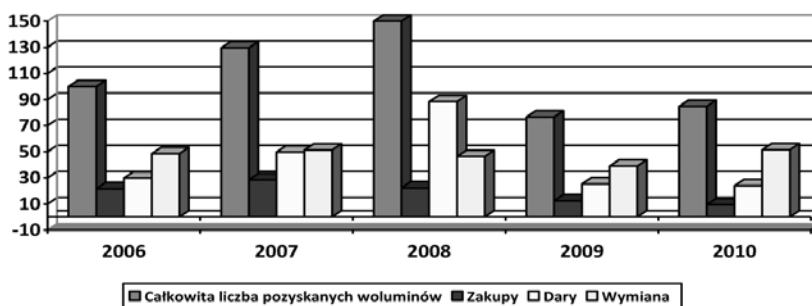
Formularz zamówień umożliwia wpisanie wszystkich planowanych nabytków, z podaniem dokładnego opisu bibliograficznego. Wprowadzona pozycja pozostaje w bazie do momentu realizacji zamówienia, co eliminuje konieczność ponownego wpisywania wszystkich danych po jej uzyskaniu. Zapisane w bazie informatycznej dane bibliograficzne publikacji są automatycznie przekazywane do elektronicznego inwentarza. W bazie informatycznej gromadzenia zbiorów pozostają jedynie opisy niezrealizowanych zamówień. Korzystanie z bazy znacznie ułatwia usystematyzowanie planowanych zamówień. Możliwe jest podsumowanie aktualnego stanu gromadzenia przy użyciu konkretnego filtru danych: tytułu wydawnictwa, numeru sprawy, identyfikatora dostawcy, daty realizacji.

Baza zawiera pełną dokumentację wprowadzonej publikacji: numer akcesji, sposób nabycia, cenę, opis bibliograficzny, numer inwentarza, sygnaturę, nazwę agencji, w której egzemplarz jest przechowywany. Ponadto zostały opracowane mechanizmy prostego i złożonego wyszukiwania, drukowania danych i obsługi błędów wprowadzającego.

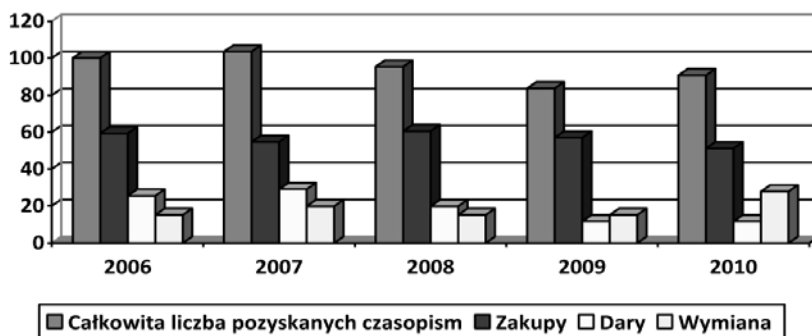
Polityka gromadzenia zbiorów w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie została całkowicie przebudowana w ostatnich latach. Wcześniejszą tendencję wprowadzania do księgozbioru „wszystkiego jak leci” zastąpiono przemyślaną strategią pozyskiwania nowych wydawnictw i selekcji istniejących zbiorów. Lata gromadzenia publikacji bez rygorystycznej kontroli czy analizy potrzeb, doprowadziły do powstania zbędnego, często bezwartościowego z punktu widzenia biblioteki księgozbioru, którego zmagazynowanie stanowiło poważny problem. Przeprowadzono racjonalny przegląd całości książek i cza-

pism w 2010 r. Wiele nieaktualnych, nie przedstawiających dla biblioteki większej wartości finansowej i historycznej pozycji, zostało wycofanych ze zbiorów. Wydawnictwa te zostały przekazane bibliotekom zgłaszającym chęć ich posiadania w całej Polsce.

Wykres 12. **Liczba książek pozyskanych w latach 2006–2010, z podziałem na pozycje pozyskane w drodze zakupów, darów i wymiany międzybibliotecznej, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych woluminów (liczbę woluminów przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę woluminów pozyskanych w 2006 r.)**

Wykres 13. **Liczba czasopism pozyskanych w latach 2006–2010, z podziałem na pozycje pozyskane w drodze zakupów, darów i wymiany międzybibliotecznej, w odniesieniu do całkowitej liczby pozyskanych czasopism (liczbę tytułów przedstawiono w formie odsetkowej, przyjmując za 100% całkowitą liczbę czasopism pozyskanych w 2006 r.)**

Gromadzenie zbiorów w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie to dokładnie planowane pozyskiwanie i wprowadzanie do księgozbioru właściwych pozycji. Tworzy i rozwija to bibliotekę zgodnie z określoną polityką i specjalizacją biblioteki artystycznej. Prawidłowa realizacja procesu gromadzenia w Bibliotece Głównej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie w dużej mierze zależy od osób, które pracują przy tworzeniu księgozbioru. Pracownicy działu gromadzenia posiadają dużą wiedzę dotyczącą księgozbioru, znają swoich czytelników oraz ich potrzeby i oczekiwania. Ważnym elementem w procesie gromadzenia jest dobrze zorganizowany

własny warsztat pracy oraz umiejętność wykorzystania do tego celu różnych źródeł informacji o zbiorach.

Regularnie zmniejszane i zbyt małe jak na potrzeby tej biblioteki nakłady finansowe, zmuszają do poszukiwania innych źródeł rozbudowywania księgozbioru. W Bibliotece Głównej ASP w Krakowie większość czasopism jest kupowana (wykres 13). W przypadku druków zwartych dominującą rolę w kształtowaniu księgozbioru odgrywają nie zakupy, ale dary i wymiana międzybiblioteczna (wykres 12). Ograniczone środki finansowe i powierzchnia magazynowa zmuszają do poszukiwania niekonwencjonalnych rozwiązań i bardzo starannej selekcji księgozbioru zgodnie z dewizą, że jakość gromadzonych materiałów jest ważniejsza niż ilość egzemplarzy.

Bibliografia:

Wydawnictwa zwarte:

1. *Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. J. Matejki w Krakowie*. Kraków, 2011.
2. *Bibliotekarstwo*. Red. Z. Żmigrodzki. Wyd. 2. Warszawa, 1998. ISBN 83-87629-09-X.
3. *Ewidencja i kontrola zbiorów bibliotecznych*. Wyd. 2. popr. Szczecin, 1993.
4. Świdorski B., *Współpraca bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów*. Warszawa, 1964.
5. *Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Rzeszów-Czarna, 1–3 czerwca 2005 r.* Oprac. materiałów E. Bieniasz; K. Serwatko; B. Jaskowska, Rzeszów, 2005. ISBN 83-922515-0-4
6. *Współpraca bibliotek na szczeblu regionalnym, krajowym, międzynarodowym*. Red. M. Wojciechowska. Gdańsk, 2011. ISBN 978-83-61079-14-9.

Wydawnictwa ciągłe:

1. „Bibliotekarz Lubelski”. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. 2009, R.52. Lublin, 2009. ISSN 0137-9895.
2. *Forum Akademickie*. Lublin 2009, nr 1 (43). Lublin 2009. ISSN 1234-5326.
3. „Przegląd Biblioteczny”. Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. 1998, nr 1. Warszawa, 1998. ISSN 0033-202X.
4. „Wiadomości ASP”. Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. 2000, nr 17. Kraków, 2000. ISSN 1505-0661.

Abstract:

One of the main statutory tasks of the library is to gather library materials. The sources of acquiring such materials include: purchases, donations and inter-library exchange. The percentage of each of those forms in the process of creating collections first of all results from the budget and profile of the analysed library. The paper presents the strategy of collections gathering by a library at an artistic university exemplified with the Main Library of the Fine Arts Academy (ASP) in Cracow. An artistic university's library should provide literature necessary to educate the students and satisfy the needs of the research workers. A significant share in the creation of the collections of the Fine Arts Academy is a result of a regular inter-library exchange. The ASP's Main Library cooperate with about 100 Polish and foreign institutions, and the things acquired in that way constitute about 70% of all the new items. It is the effect of the uniqueness of the collections, which – *inter alia* – are: exhibition catalogues, inside publications of other artistic schools, artists' monographs. Publications of that kind are in most cases limited editions, and therefore difficult or upright impossible to acquire otherwise.

Bogumiła Kozłowska

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego

MODEL GROMADZENIA W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO I JEGO IMPLIKACJE DLA WDRAŻANEGO MODUŁU GROMADZENIA

Streszczenie: Pomimo powszechnej informatyzacji, bibliotek procesy gromadzenia nie zawsze przebiegają w sposób zautomatyzowany. Wdrożenie modułów gromadzenia w zintegrowanych systemach bibliotecznych napotyka na wiele trudności związanych ze specyfiką poszczególnych bibliotek. Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego podjęła próbę opracowania modułu gromadzenia w zintegrowanym systemie bibliotecznym Koha wykorzystującym oprogramowanie typu *open source*.

Wdrażany moduł został przystosowany do zadań dużej biblioteki akademickiej, w której procesy gromadzenia zbiorów realizowane są centralnie – zarówno dla oddziałów Biblioteki Głównej, jak i dla rozbudowanej sieci bibliotek wydziałowych i instytutowych.

Refleksje na temat gromadzenia

W świetle teorii bibliotekarskiej „podstawowym procesem w każdej bibliotece-systemie jest proces gromadzenia zbiorów (materiałów bibliotecznych i informacji)”¹.

Również *Ustawa o bibliotekach* jako pierwsze z zadań bibliotek różnych typów wymienia gromadzenie zbiorów². Gromadzenie, obok opracowania, przechowywania, udostępniania i prowadzenia działalności informacyjnej, wytycza drogę dokumentu i określa specjalności bibliotekarskie, a zbiory biblioteczne – obok kategorii użytkowników – są podstawowym czynnikiem określającym typ biblioteki.

Tak ważna, fundamentalna dziedzina działalności bibliotecznej, nie doczekała się jednak wielu opracowań. Niewiele jest także doniesień o wykorzystaniu zintegrowanych systemów bibliotecznych w zarządzaniu zbiorami (zasobami). Autorzy piszący o wizerunku biblioteki akademickiej, wśród czynników mających znaczenie dla owego wizerunku, nie wspominają o jakości zbiorów. Analizują takie uwarunkowania, jak: działania w sferze public relations, funkcjonalność stron www, aranżację wnętrz, właściwie prowadzony marketing biblioteczny, czy też aktywność kulturalno-oświatową biblioteki³. A przecież bez zgromadzonych i zarchiwizowanych zbiorów nie byłoby bibliotek w sensie fizycznym.

1 J. Ratajewski, *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli Wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2002, s. 64.

2 Art. 4 *Ustawy o bibliotekach*. Tekst ujednolicony na 01.07.2011. [dostępny także w formie elektronicznej]. Tryb dostępu: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-27-czerwca-1997-r-o-bibliotekach/>. Dostęp z 17.11.2011.

3 Na podstawie: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej: tradycja i nowoczesność*. Toruń: Wyższa Szkoła Bankowa, 2009; *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum, 2008; Ganakowska U., Różycka M. *Tworzenie wizerunku biblioteki na przykładzie działań Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego*. W: *Zarządzanie marketingowe biblioteką*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2008, s. 71–80.

Automatyzacja bibliotek wciąż jest tematem aktualnym, tyle że można odnieść wrażenie, iż zaczyna się ona na poziomie opracowania zbiorów.

Dlaczego zatem oddziały gromadzenia traktowane są „po macoszemu”⁴ i mogą się czuć jak „biblioteczny Kopciuszek?”⁵

Wynika to po części ze zmian w zakresach powinności – czynności biblioteczne pozostają te same, inaczej rozkładają się jednak akcenty⁶. Wskutek szybko postępujących zmian cywilizacyjnych i powszechnej informatyzacji życia, biblioteki zmuszone są eksponować głównie swój usługowy charakter. Wraz z ideą bibliotek cyfrowych, digitalizacji dokumentów, dostępności dokumentów w wersji elektronicznej, pojawiły się opinie, że biblioteka akademicka niekoniecznie musi tworzyć własne kolekcje. Archiwizacja (kiedyś cel nadrzędny) ustępuje miejsca organizacji dostępu do dokumentów. Na szczęście, nie brak też opinii, że to gromadzenie i przechowywanie zasobów jest sercem bibliotek⁷, a stwierdzenie: *„Dobra biblioteka oznacza wartościowe zbiory i skuteczny dostęp. Cała reszta albo daje się wywieść z tego najogólniejszego założenia, albo stanowi do niego dodatek”*⁸ niech będzie najlepszym podsumowaniem rozważań na temat roli gromadzenia we współczesnych, nawet bardzo nowoczesnych bibliotekach.

Moduły gromadzenia w zintegrowanych systemach bibliotecznych

Tak mocno eksponowana funkcja usługowa bibliotek i dbałość o jej elektroniczny wizerunek to główne przyczyny, dla których w pierwszej kolejności automatyzacja prac bibliotecznych dokonywana jest na poziomie opracowania, a następnie udostępniania. Katalogi online, strony www oraz elektroniczna, zdalna obsługa użytkownika są synonimem nowoczesności, są najbardziej widoczne i spektakularne. Tego typu zmiany w funkcjonowaniu biblioteki czytelnik dostrzega w pierwszej kolejności, a co za tym idzie - automatycznie ocenia bibliotekę korzystniej.

Pracownicy oddziałów gromadzenia nierzadko nadal muszą sobie radzić dość tradycyjnymi metodami. Nie brakuje oczywiście nowych narzędzi, pozwalających efektywniej niż przed laty wykonywać swe zadania. Poczta elektroniczna, strony www dostawców i wydawców, katalogi online (centralne i poszczególnych bibliotek), arkusze kalkulacyjne znacznie usprawniły pracę. Aby jednak zespoły zajmujące się pozyskiwaniem zbiorów do bibliotek mogły skutecznie wypełniać przypisaną im współcześnie funkcję zarządzania zasobami, potrzeba czegoś więcej – modułów gromadzenia funkcyjnego

4 H. Hollender, *Gromadzenie po macoszemu*. „Forum Akademickie” R.16, nr 4, dod. „Forum Książki”, nr 1 (2009), s. 6.

5 A. Filipowicz, *Nowe media w pracy oddziału gromadzenia* [online]. Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib02/filip.html>. Dostęp z 17.11.2011.

6 J. Wojciechowski, *Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji*. W: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelniowych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań, 13-15.11.2002*. Poznań: Biblioteka Uniwersytecka, 2002, s. 30.

7 R. Gaziński, *Zmienna czy trwała natura biblioteki naukowej?* W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność: materiały konferencyjne*. T. 1, pod red. H. Ganińskiej. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, 2005, s. 4.

8 H. Hollender, op. cit. s. 8.

jących w zintegrowanych systemach bibliotecznych. Dlaczego zatem nie wszystkie biblioteki korzystają z takich modułów? Sedno sprawy tkwi w tym, że pełna automatyzacja następuje wiele trudności w zarządzaniu procesem gromadzenia. Powód? Brak standardów. Idea zintegrowanych systemów bibliotecznych polega na tym, aby obejmowały one wszystkie, podstawowe procesy biblioteki, raz wpisane dane mogły być wykorzystywane w różnych modułach, a dzięki wymiennym formatom możliwa była współpraca wielu systemów (nie tylko bibliotecznych). Proces opracowania zbiorów odbywa się w oparciu o normatywy albo wypracowane praktyki. Istnieją normy, zuniifikowane formaty zapisu i wymiany opisu bibliograficznego, instrukcje Biblioteki Narodowej i Centrum NUKAT, tablice UKD, kartoteki haseł wzorcowych, słowniki języka haseł przedmiotowych, itp. Powszechna obecnie idea współkatalogowania liczy już kilkadziesiąt lat⁹, ujednolicenie zapisu umożliwia realizację standaryzacji wymiany informacji bibliograficznej.

Katalogi online – pochodna procesów opracowania zbiorów – stwarzają możliwość wyszukiwania informacji według bardzo wielu kryteriów i stają się coraz bardziej atrakcyjne, poprzez zamieszczanie na przykład spisów treści i widoków okładek. Biblioteki bacznie obserwują nowe pomysły pojawiające się w sieci i wprowadzają owe nowinki na swoje strony. W oparciu o wypracowane schematy funkcjonują nowoczesne wypożyczalnie, oferujące swoim użytkownikom elektroniczną rejestrację, możliwość zdalnego rezerwowania i zamawiania poszukiwanych pozycji. Normą staje się też system powiadamiania wykorzystujący pocztę elektroniczną.

Z modułem gromadzenia jest inaczej. Procesy gromadzenia w bibliotekach polskich nie są realizowane w oparciu o pełną i formalną teorię gromadzenia zbiorów, której wynikiem byłyby wzorcowe, efektywne zasady, sprawdzalne w każdej bibliotece. W odróżnieniu od wielu bibliotek zagranicznych (niemieckich, brytyjskich czy amerykańskich) funkcjonowanie oddziałów gromadzenia nie przebiega w sposób skodyfikowany i znormalizowany¹⁰. Współpraca z dostawcami na poziomie kopiowania ujednoliconych opisów bibliograficznych oraz możliwość prognozowania wydatków na zbiory dla określonej dziedziny wiedzy to wciąż przyszłość. W różny sposób, w różnych bibliotekach przebiega współpraca ze służbami finansowymi, różny jest obieg dokumentów. Nie bez znaczenia jest także wewnętrzna organizacja działu i wynikające stąd obowiązki, sposób finansowania oraz realizowane zasady gromadzenia.

Sedno prawidłowego zdefiniowania polityki gromadzenia tkwi w odpowiedzi na następujące pytania:

- Jaka jest misja biblioteki?
- Kim są moi czytelnicy?

9 Idea katalogowania kooperatywnego stała się początkiem powstania Online Computer Library Center (OCLC). System wspólnego katalogowania bibliotek stanu Ohio zaczął pracować w 1971 r.

10 E. Grala, *Metodyka opracowania zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach Stanów Zjednoczonych*. „Przegląd Biblioteczny” 1996, z. 2/3, s. 143–157; Hudzik K., *Standardy gromadzenia i opracowania zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich w Niemczech*. W: *Standardy biblioteczne*. Pod. red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk: Ateneum, 2010, s. 221–22; Gill J., *Z pobytu w bibliotekach hrabstwa Cheshire w Wielkiej Brytanii*. „Bibliotekarz” 2012, 1, s. 10–14.

- Jakie publikacje będą gromadzone?
- W jaki sposób będzie dokonywany wybór w procesie gromadzenia? ¹¹

O ile z odpowiedzią na dwa pierwsze żadną z bibliotek nie powinna mieć problemu, to dwa kolejne urastają do rangi problemów kluczowych, którym oddziały gromadzenia muszą stawić czoła w swej pracy i które rozwiązują w różnorodny sposób. Zagraniczne, komercyjnie systemy biblioteczne nie zawsze są w stanie udźwignąć ową różnorodność, a prezentowane w nich rozwiązania często mijają się z polskimi realiami. Doświadczenia bibliotek wykorzystujących system Virtua amerykańskiej firmy VTLS wskazują na kłopoty z wykorzystaniem modułu Acquisition. Zasadniczą przyczyną rozbieżności to inny sposób ewidencji zbiorów. System amerykański nie przewiduje prowadzenia ksiąg inwentarzowych, faktycznym inwentarzem stają się dokumenty kosztowe¹². Wystąpiły także trudności z rejestracją egzemplarza obowiązkowego i prowadzeniem kartoteki dostawców¹³. To sprawiło, że w bibliotekach pracujących w systemie Virtua odstąpiono od wprowadzenia modułu gromadzenia w wersji producenta¹⁴, bądź dokonano w nim wielu modyfikacji i rozwiązań alternatywnych¹⁵.

Inny, znany w Polsce, amerykański system Horizon odnotowuje wprawdzie (po wykonaniu prac dostosowawczych) znaczną liczbę wdrożonych modułów gromadzenia, uwagę zwraca jednak fakt, że nie wszystkie funkcjonalności, oferowane przez system, zostają wykorzystywane w poszczególnych bibliotekach. Stosunkowo rzadko korzysta się z możliwości zarządzania fakturami i płatnościami, sporządzania monitów i uwiadczenia rekordów książek o statusie „w zamówieniu”. Powodem braku konsekwencji w pełnym korzystaniu z modułu są i w tym wypadku rozbieżności między rozwiązaniami anglosaskimi a potrzebami, czy też zwyczajami polskich bibliotek¹⁶.

Przykładem sprawnie funkcjonującego modułu gromadzenia w zintegrowanym systemie bibliotecznym Aleph jest Biblioteka Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie. Z uwagi jednak na inne uwarunkowania Biblioteki PUM (brak sieci bibliotek, nie sporządza się opisów o statusie „w zamówieniu” i nie zarządza zamówieniami) nie można go wykorzystać w takiej formie w każdej bibliotece.

Bardzo uproszczony moduł gromadzenia funkcjonował w działającym w BG US do 2006 r. systemie Bibliolnfo. Podstawowy opis bibliograficzny zawierający elementy niezbędne do identyfikacji książki powstawał na poziomie zamawiania zbiorów. O sposobie projekcji danych decydował bibliotekarz wprowadzający opis, poprzez nadanie rekordom

11 W.T. Poźniak, *Polityka gromadzenia w dobie zasobów elektronicznych i specyficznych potrzeb użytkowników* [online]. Tryb dostępu: <http://www.slideshare.net/mallin/polityka-gromadzenia-w-dobie-zasobow-elektronicznych>. Dostęp z 19.11.2011.

12 H. Hollender, [List do redakcji „Przeglądu Bibliotecznego”], „Przegląd Biblioteczny” 2009, z. 4, s. 494.

13 Sączewska-Trawicka M., *Moduł gromadzenia zbiorów w bibliotekach używających systemu komputerowego VTLS*. „Przegląd Biblioteczny” 2009, z. 3, s. 372.

14 E. Chrzan; J. Łuszczzyńska, *Komputeryzacja w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego*. Przegląd Biblioteczny 1994, z. 1/2, s. 24.

15 P. Domino. *Baza rejestracyjna oddziału gromadzenia BUWr*. „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” [online] nr 4 (65). Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/domino.php>. Dostęp z 15.11.2011.

16 P. Mielcarek, *Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie*. „Przegląd Biblioteczny” 2010, z. 2, s. 200–201.

zapisu odpowiednich statusów. „Zamówienia„ pozostawały w module gromadzenia, „przybytki” automatycznie, systemowo przesuwane były do opracowania. System BibliolInfo umożliwiał także generowanie zestawień z rejestrów przybytków – według rodzajów wpływu, wartości, ilości woluminów – i jak na owe czasy były to usługi bardzo pomocne, umożliwiające między innymi kontrolowanie wydatków poniesionych na zakup zbiorów.

Od 2006 roku Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego pracuje w nowym systemie i stała się obecnie przed kolejnym wyzwaniem polegającym na opracowaniu i wdrożeniu modułu gromadzenia, który spełniałby wszystkie wymogi związane z przyjętym modelem gromadzenia zbiorów.

Model gromadzenia zbiorów w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego

W Bibliotece Głównej US podjęto próbę opracowania modelowych w swych założeniach zasad, służących do racjonalnego wykorzystania posiadanych funduszy. Realizacja przyjętych założeń nie zawsze jednak jest możliwa, nie wszystko zależy od samych bibliotekarzy. Biblioteka jest częścią Uniwersytetu i ograniczenia, które dotyczą uczelni, mają wpływ na funkcjonowanie Biblioteki.

Modelem byłby jeden kompleks uczelni. Ale tak nie jest. Wydziały Uniwersytetu Szczecińskiego są rozproszone po całym mieście i w znacznej od siebie odległości. System biblioteczno-informacyjny BG US odzwierciedla strukturę Uniwersytetu – prawie każdy wydział posiada odrębną, dopasowaną profilowo do kierunku studiów, bibliotekę. Biblioteki wydziałowe i instytutowe są bliskie miejscom specjalizacji, ale niekoniecznie efektywne. Za ich tworzeniem optują dziekani, nierzadko hojnie wspierający zakupy książek, czasopism, baz danych i sprzętu. Tyle że mocno rozdrobniona struktura nie sprzyja racjonalizacji wielu zadań, również w zakresie gromadzenia zbiorów. Nie można na przykład uniknąć dublowania zasobów.

Dwa wydziały ekonomiczne (Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania oraz Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług) pomimo różniacej je specjalizacji, w pewnych zakresach pracują w oparciu o podobną literaturę. Usytuowane są jednakże w dwóch różnych punktach miasta i dzieli je spora odległość – ok. 6 km¹⁷. Każdy z tych wydziałów posiada dużą bibliotekę, obejmującą czytelnię, wypożyczalnię i ośrodki informacji naukowej. Dużą część wspólnego księgozbioru można także stwierdzić w Bibliotece Humanistycznej oraz Czytelni Biblioteki Głównej, która od wielu lat, zgodnie ze swoją tradycją, oferuje zbiory przede wszystkim z zakresu nauk społecznych. Odległości pomiędzy tymi agendami są zbliżone do odległości dzielących wspomniane wyżej wydziały. Za funkcjonowaniem tak wielu bibliotek wydziałowych przemawiają zatem rów-

---

17 Na podstawie planu Szczecina [online]. Tryb dostępu : <http://www.planszczecina.pl/> Dostęp z 15.11.2011. Jest to „najkrótsza trasa” i nie uwzględnia linii komunikacji miejskiej. Między omawianymi wydziałami nie funkcjonuje bezpośrednia linia autobusowa bądź tramwajowa.

niez racje użytkownika, który jak każdy klient ma coraz mniej czasu, staje się wygodny, niecierpliwy i oczekuje, że jego potrzeby zostaną natychmiast zaspokojone.

Kolejnym przykładem nieefektywnej struktury jest Wydział Filologiczny, który nie dysponuje odpowiednio dużymi pomieszczeniami dla biblioteki wydziałowej i oferuje rozproszony księgozbiór w trzech bibliotekach instytutowych - Bibliotece Instytutu Filologii Germańskiej, Bibliotece Filologii Polskiej i Słowiańskiej oraz Bibliotece Języków Obcych. Ponadto w strukturach BG US funkcjonuje Biblioteka Akademickiego Centrum Kształcenia Językowego. Gwałtownie kurcząca się powierzchnia magazynowa Biblioteki Głównej uniemożliwia przeprowadzenie znaczącej restrukturyzacji. Sytuacja ulegnie zmianie dopiero wówczas, gdy powstaną nowe budynki – dla Biblioteki Głównej US oraz dla biblioteki filologicznej.

Ogólne założenia prowadzonej przez BG US polityki gromadzenia są modelowe: w sytuacji zdecentralizowanego udostępniania gromadzenie i opracowanie zbiorów realizowane jest centralnie. Biblioteka uniwersytecka, jako biblioteka uniwersalna, stwarza najwięcej problemów związanych z właściwym doбором literatury, która winna reprezentować całą naukę. W sytuacji, gdy biblioteka nie posiada egzemplarza obowiązkowego, a fundusze przeznaczone na zakup nowości są bardzo ograniczone, prowadzenie właściwej polityki gromadzenia zbiorów staje się prawdziwym wyzwaniem.

Zasadniczo w opracowaniu kierunków gromadzenia w bibliotece akademickiej przyjmuje się założenie, że kierunki te związane są z profilami badawczymi i dydaktycznymi danej uczelni. W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego rolę doboru księgozbioru powierzono jednostkom udostępniającym zasoby i współpracującym z czytelnikiem. Tym samym to agendy udostępniania stają się swojego rodzaju specjalistami dziedzinowymi, zadaniem których jest śledzenie nowości, sylabusów, współpraca z kadrą naukową i studentami. Lepsza jest w tych warunkach znajomość potrzeb i odpowiedzialność za wykonywane zadania.

Roczny budżet przeznaczony na zakup wydawnictw zwartych został podzielony pomiędzy poszczególne agendy – każda z nich może dokonywać zamówień w ramach przyznanych środków.

Dla globalnej wartości Biblioteki US taki system nie jest pozbawiony wad. Biblioteki specjalistyczne nie wypracowały bowiem modeli wzajemnej współpracy, by zawęzić zakres gromadzonej literatury, podzielić się zadaniami i zredukować powielane wydatki na te same tytuły. Trudno jednak o taką współpracę na szczeblu bibliotek wydziałowych, skoro same wydziały nie świecą modelowym przykładem. Kierunek „turystyka i rekreacja” prowadzony jest na trzech wydziałach. Na Wydziale Zarządzania i Ekonomiki Usług są to specjalności : menedżer turystyki oraz biznes turystyczny, na Wydziale Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia – animator rekreacji ruchowej i ekoturystyki oraz zdrowotne podstawy turystyki i rekreacji. Natomiast Wydział Nauk o Ziemi proponuje studentom tego kierunku: krajoznawstwo i walory turystyczne, organizację i obsługę turystyki i rekreacji, a także turystykę morską. Doświadczenia z codziennej pracy Oddziału Gromadzenia BG US wskazują na to, że wszystkie trzy wydziały zamawiają identyczną literaturę.

Można zadać pytanie, czy dublowanie księgozbioru jest w każdym przypadku uzasadnione? Czy nie lepiej i korzystniej zamiast kolejnego egzemplarza tego samego tytułu byłoby zakupić pozycję, której nie posiadamy? Dopóki jednak takie modele współpracy (zarówno na szczeblu uniwersytetu, jak i biblioteki) nie zostaną wypracowane, zwycięża idea partycyparyzmu, a nie dbałość o jakość zbiorów w ujęciu globalnym.

W tak skonstruowanym modelu gromadzenia oddział gromadzenia nie ponosi odpowiedzialności za politykę gromadzenia i nie ma na nią wielkiego wpływu. Pracownik oddziału staje się bardziej logistyką, pośrednikiem pomiędzy zamawiającym a dostawcą. Musi synchronizować działania wielu osób, negocjować, szukać najkorzystniejszych rozwiązań, analizować, wyceniać, szacować, nadawać właściwy bieg dokumentom i informacjom.

Bardzo ważne są umiejętności analityczne. Z powodu napływających ofert należy wyselekcjonować tylko przydatne, a następnie umiejętnie porozsyłać potencjalnym zainteresowanym. Coraz częściej do rutynowych działań (ocena oferty pod kątem profilu gromadzonych zbiorów, przeszukanie katalogu) włącza się głębszy *research*. Książka jest towarem i jako produkt przeznaczony do sprzedaży podlega całej gamie działań marketingowych. Zdarzają się zatem i nieuczciwi sprzedawcy, i promocje niebędące promocjami. Pracownik gromadzenia staje się zaporą, o którą rozbijają się informacje telemarketerów o sztywnych okładkach, złotych literach i zakupie książek w zamian za tzw. „cegiełkę” na szczytny cel (gdzie cena publikacji zostaje kilkakrotnie zawyżona a na konto fundacji trafia jedynie 10% wartości zakupu). Do agend udostępniania trafia już tylko odpowiednia, sprofilowana oferta.

Do Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów BG US spływają zamówienia z 15 agend. Dezyderaty te należy umiejętnie pogrupować – według wydawców, dostawców, itp., a następnie sporządzić odpowiednie pakiety zamówień, dbając o to, by uzyskać korzystne rabaty i uniknąć kosztów przesyłki. Przy doborze dostawcy decyduje jeszcze jeden szczegół – możliwość uzyskania faktury przelewowej. Płatności gotówką („za pobraniem”) realizowane są w wyjątkowych wypadkach i na małe kwoty, ponieważ taka forma rozliczeń ciągnie za sobą konieczność pobrania zaliczki i odrębnego, indywidualnego rozliczania się z Działem Finansowym US, a co za tym idzie – dodatkowe formalności i stratę czasu. Nie bez znaczenia – przy ocenie dostawcy – staje się także sposób wystawiania faktur. Sytuację skomplikował VAT na książki. Jeśli wartość brutto nie jest podawana dla jednego egzemplarza, tylko zbiorowo, dla bibliotekarza oznacza to konieczność wyliczenia ceny jednostkowej.

Znaczna część czasu pracy w gromadzeniu przypada zatem na żmudne i szczegółowe rozliczenia finansowe. W sytuacji, gdy każda agenda dysponuje wydzieloną kwotą na zakup wydawnictw zwartych, gdy istnieją różne źródła finansowania (np. fundusze wydzielone z budżetu BG US i fundusze diekańskie), do rozliczenia jest kilkadziesiąt budżetów! Wartość każdej faktury najczęściej dotyczącej kilku odbiorców należy pracownicy rozpisać jako wydatki poszczególnych agend. Również koszty przesyłki są dokładnie dzielone między zamawiających. Jest to zaiste kopciuszkowe zajęcie! Ko-

lejne, mało bibliotekarskie zadanie, to prowadzenie szczegółowej ewidencji rachunków i faktur przekazywanych do Działu Finansowego US, odpowiadającego za płatności całej uczelni. Jednym z zadań modułu gromadzenia powinno być zatem usprawnienie wszystkich tych żmudnych, szczegółowych zadań.

Witaj w Koha!

Koha jest zintegrowanym systemem bibliotecznym typu *open source*, powstałym w 1999 r. w Nowej Zelandii. Do Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego zawitał w 2006 r., kiedy podjęto decyzję o zastąpieniu niewydolnego już i niespełniającego standardów (brak formatu MARC) autorskiego programu Bibliolnfo nowym systemem. Względy finansowe uniemożliwiły wówczas realizację zakupu komercyjnego systemu Aleph, wybór padł na Koha – system niekomercyjny, niewymagający wnoszenia opłat licencyjnych, rozwijający się dzięki szeroko pojętej otwartości i bezinteresowności. System Koha doczekał się kilkunastu instalacji w Polsce¹⁸.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego jest jedyną biblioteką akademicką wykorzystującą oprogramowanie *open source* do obsługi wszystkich procesów bibliotecznych. Obecnie wykorzystywana wersja Koha różni się od oryginału, gdyż dokonano już wielu modyfikacji i zmian niezbędnych do funkcjonowania biblioteki w polskich realiach. System przetłumaczono na język polski, dodano nowe funkcjonalności, nie występujące w wersji modelowej, jak np. wydruk ksiąg inwentarzowych, czy możliwość generowania statystyk wymaganych przez GUS.

System Koha, z klasyczną budową modułową (opracowanie, OPAC, wypożyczanie, raporty), spełnia wszystkie wymagania zintegrowanego systemu bibliotecznego. Pracować w systemie mogą wszyscy pracownicy, a zakres modyfikacji określa poziom uprawnień nadanych przez administratora systemu.

Możliwe jest pobieranie rekordów bibliograficznych oraz przesyłanie własnych opisów do innych katalogów (KARO, Nukat), generowanie kodów kreskowych, elektroniczna obsługa użytkownika, elektroniczne skontrum, nawet elektroniczna ewidencja czasu pracy. Numery inwentarzowe (dla kilkunastu ksiąg o różnorodnych ciągach sygnatur) są nadawane i kontrolowane przez system. Czytelnik może korzystać z „wirtualnych półek”, a moduł raportowania ustawicznie zostaje wzbogacany o nowe możliwości.

Większość prac bibliotecznych przebiega w BG US w sposób zautomatyzowany. Nie wszystkie, bo na wdrożenie oczekuje moduł gromadzenia - obecnie opracowywany przez informatyka, Wojciecha Zatorskiego, i testowany (oraz w dużym stopniu modyfikowany) przez bibliotekarzy, w pełnej wersji powinien być wdrożony z początkiem 2012 roku.

Podjmując prace nad modułem gromadzenia przyjęto zasadę, aby wszystkie prace związane z tą dziedziną działalności bibliotecznej były zautomatyzowane i zintegrowane

---

¹⁸ K. Wasiucionek, *Wolne i darmowe oprogramowanie biblioteczne. System biblioteczny KOHA*. „Bibliotekarz” 2011, 12, s. 13.

– od zgłaszania dezyderatów, poprzez zamawianie, kontrolę wpływów, rozliczenia wielu budżetów, po niezbędne zestawienia i statystyki.

Wraz z wprowadzeniem nowego systemu bibliotecznego Koha nie zdecydowano się w Bibliotece Głównej US na połączenie gromadzenia i opracowania w jeden oddział. Zachowano ich odrębność oraz stosowaną już wcześniej zasadę segmentacji czynności. Pracownicy Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów tworzą opisy bibliograficzne zawierające elementy niezbędne do identyfikacji książki oraz do inwentaryzacji (cena, akcesja, kierowanie do odpowiedniej agendy). Na podstawie opisów powstałych na etapie gromadzenia drukowane są księgi inwentarzowe. Do systemu wpisywane są także wszystkie pozycje zamówione, widoczne w OPAC z informacją „w trakcie zakupu”. Dzięki temu przeszukiwania dokonuje się w jednym katalogu, a czytelnicy mogą śledzić losy typowanych przez siebie pozycji do zakupu poprzez stronę domową Biblioteki US. Ułatwia to także pracę wszystkim służbom informacyjnym i eliminuje ponowne zamawianie tej samej pozycji. Takie wstępne rekordy zapisu są następnie przejmowane przez pracowników odpowiedzialnych za opracowanie zbiorów i wypełniane zgodnie z obowiązującymi normami i standardami.

Po wprowadzeniu modułu gromadzenia w zintegrowanym systemie Koha organizacja pracy ulegnie pewnym modyfikacjom. W pewnej części nowy moduł musi zostać dopasowany do systemu rozliczeń finansowych stosowanych w BG US, takich jak:

- wiele różnych, cząstkowych budżetów,
- różne kierowania zbiorów z jednej faktury i konieczność rozdzielania kosztów pomiędzy odpowiednie agendy,
- różne finansowania na jednej fakturze,
- różne rodzaje wydawnictw na jednej fakturze,
- zakup wydawnictw przeznaczonych na wymianę, które nie będą miały powiązania z egzemplarzem (numerem inwentarzowym).

Jednocześnie zostanie wyeliminowanych wiele powtarzających się czynności związanych z procesem zamawiania zbiorów.

Koha umożliwia tworzenie dowolnej liczby i rodzajów budżetów. Każda biblioteka wydzielona dysponuje odrębnym funduszem, w ramach którego może dokonywać zamówień na książki. Nadawane uprawnienia do pracy w systemie powodują, że poszczególne agendy mają dostęp tylko do swoich środków finansowych, zamówień i wydatków. Automatyzacja pracy w module gromadzenia rozpoczyna się bowiem już na etapie typowania pozycji do zakupu.

Złożenie zamówienia polega na wypełnieniu formularza, gdzie obowiązkowe elementy zapisu odpowiadają polom opisu bibliograficznego (tytuł, oznaczenie odpowiedzialności, wydawca, rok wydania, ISBN). Wypełnianie danych do zamówienia może się odbywać zarówno poprzez wprowadzanie ich bezpośrednio do poszczególnych pól zamówienia lub (w wypadku tytułów już posiadanych w zbiorach) poprzez import danych z systemu Koha. Warunkiem wprowadzenia rekordu zamówienia jest również podanie szacunkowej ceny. Powiązanie formularza zamówień z katalogiem umożliwia przeszukiwanie katalogu

na etapie składania zamówienia. Złożenie każdego zamówienia automatycznie zmniejsza o podaną cenę szacunkową „BUDŻET DOSTĘPNY” dla konkretnej filii. Dzięki tym rozwiązaniom biblioteki wydziałowe powinny zrationalizować zakupy i być może unikniemy dużej ilości zdublowanych tytułów. Dopóki zgłaszany tytuł ma status dezyderatu, może być modyfikowany lub nawet kasowany. Administrator modułu gromadzenia dysponuje zbiorczą listą pozycji do zakupu i ma możliwość porządkowania owej listy na przykład w porządku alfabetycznym tytułów, według wydawców lub zamawiających.

Stworzenie „ZAMÓWIENIA” odbywa się poprzez zestawienie listy do zamówienia u określonego dostawcy, dlatego też wstępnym warunkiem uruchomienia modułu gromadzenia stało się stworzenie „LISTY DOSTAWCÓW”. Oprócz danych adresowych, w tym także adresu internetowego i e-mailowego, informacji o osobie odpowiedzialnej za kontakt, wysokości udzielanych rabatów, oceny oferty i współpracy, baza ta zawiera zestawienia pozycji zamówionych, zrealizowanych oraz płatności w formie dołączonych faktur w wersji elektronicznej.

Każda lista zamówienia jest przypisana do konkretnego budżetu i tworzony jest wówczas „NOWY KOSZYK ZAKUPÓW” dla danego dostawcy. Dział Gromadzenia BG US przystępując do wysyłania zamówienia dysponuje już podstawowymi opisami (przejętymi z „LISTY ZAMÓWIEŃ”) i nie musi ich ponownie wprowadzać do systemu. W trakcie dalszych prac z książką owe wstępne opisy mogą być rozbudowywane i uzupełniane o wszystkie pola niezbędne do pełnego opracowania lub zastąpione gotowymi opisami pozyskanymi ze źródeł zewnętrznych

Opcja „ZARZĄDZANIE ZAMÓWIENIAMI” umożliwia porównanie „ZAMÓWIENIA” z „DOSTAWĄ”. Pozycje niezrealizowane mogą być przesuwane „DO PONOWNEGO ZAMÓWIENIA” lub kasowane (w przypadku braku możliwości realizacji). Pozycje zamówione uzyskują status „w zakupie” i są widoczne także z poziomu OPAC.

„ZARZĄDZANIE FAKTURAMI” pozwala na rejestrację każdego dokumentu finansowo-księgowego, wpisanie kwoty do zapłaty, kosztów dostawy, rodzaju finansowania, a także daty wysłania oryginału dokumentu do Działu Finansowego US. W przyszłości, gdy służby finansowe Uczelni będą gotowe na obsługę dokumentów elektronicznych, BG US prześle fakturę w takiej formie. Dla każdego dokumentu finansowo-księgowego system Koha generuje numer akcesji.

Dla pozycji zrealizowanych tworzony jest poprawny opis bibliograficzny (lub zaimportowany) oraz „EGZEMPLARZ”. Dane zawarte w tej opcji (cena rzeczywista, numer akcesji, kierowanie do odpowiedniej agencji) spełniają wiele funkcji jednocześnie :

- umożliwiają nadawanie numerów inwentarzowych (numery generowane są systemowo dla wielu ksiąg inwentarzowych i wielu ciągów sygnatur),
- umożliwiają generowanie i drukowanie kodów kreskowych,
- pozwalają na drukowanie ksiąg inwentarzowych,
- realna cena każdego egzemplarza zostaje automatycznie zapisana do wydatków biblioteki zamawiającej i następuje korekta „BUDŻETU DOSTĘPNEGO” (szacunkowego) i „BUDŻETU ROZLICZONEGO” (realnego),

– na bieżąco generowane są „RAPORTY” o nabytkach (w liczbie woluminów) i wydatkach w obrębie konkretnych linii budżetowych dla poszczególnych agend,

– do każdego egzemplarza zostaje „podpięty” skan towarzyszącego dokumentu księgowego (faktury, rachunku). Możliwe jest także rejestrowanie w systemie wydatków poniesionych na zbiory, które nie zostaną zainwentaryzowane, a zatem nie będą miały powiązania z egzemplarzem. Dzieje się tak np. w wypadku materiałów przekazywanych do Biblioteki Kongresu, na zasadzie wymiany międzybibliotecznej. Biblioteka Główna US nie otrzymuje bowiem na ten cel bezpłatnych egzemplarzy z Wydawnictwa Naukowego US i wszystkie niezbędne pozycje musi zakupić. Dla takiej wyjątkowej sytuacji opracowano specjalną opcję umożliwiającą kontrolę wydatków przeznaczonych na cele wymiany, bez konieczności ewidencji jednostkowej.

Biblioteka Uniwersytetu Szczecińskiego podjęła wyzwanie wdrożenia zintegrowanego systemu bibliotecznego działającego na zasadzie *open source*.

Zadanie to wymaga podjęcia dodatkowego wysiłku i współpracy wielu osób, oznacza także wykonanie licznych prób i eliminację pojawiających się błędów. Z pewnością nie można jeszcze stwierdzić, że dysponujemy skończonym produktem. Budowa modułu gromadzenia to zajęcie żmudne, wymagające powiązania wielu szczegółowych danych nie tylko w obrębie samego modułu, ale także z innymi elementami systemu zintegrowanego: z opracowaniem, katalogiem, raportami. Na tym jednak polega siła Koha: wady można eliminować na bieżąco, poszczególne funkcje charakteryzują się dużymi możliwościami dostosowania do zadań konkretnych bibliotek, a rezultaty są widoczne w miarę obudowywania systemu nowymi funkcjonalnościami i modułami. Można mieć także nadzieję, że z doświadczenia BG US skorzystają kolejne biblioteki, decydujące się na wspólne tworzenie *open source* i wykorzystanie modułów gromadzenia.

„Oto piękno wolnego oprogramowania – wszyscy zainteresowani mają powody, by tworzyć System Biblioteczny! Pracując razem potrafili stworzyć coś daleko bardziej użytecznego aniżeli to, co mogliby osiągnąć w pojedynkę”¹⁹.

Literatura:

1. Chrzan E.; Łuszczzyńska J., *Komputeryzacja w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego*. „Przegląd Biblioteczny” 1994, z. „”, s. 17–25.
2. Domino P., *Baza rejestracyjna oddziału gromadzenia BUW r.* „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” [online] 2005, nr 4 Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/65/domino.php>. Dostęp z 15.11.2011.
3. Elektroniczny wizerunek biblioteki. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum, 2008.
4. Filipowicz A., *Nowe media w pracy oddziału gromadzenia*. „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” [online] 1999, nr 2. Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib02/filip.html>. Dostęp z 17.11.2011.
5. Ganakowska U., Różycka M. *Tworzenie wizerunku na przykładzie działań Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego*. W: *Zarządzanie marketingowe biblioteką*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2008, s. 71–80.

19 Zintegrowany system biblioteczny Koha [online]. Tryb dostępu <http://librarypolice.com/wiki.koha.org/polish.html> Dostęp z 15.11.2011.

6. Ganakowska U., Zatorski W. *Koha – alternatywa dla komercyjnych systemów bibliotecznych*. W: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*. Pod red.: B. Antczak-Sabali, M. Kowalskiej, L. Tkaczyk. Toruń: Wyższa Szkoła Bankowa, 2009, s. 141–149.
7. Ganakowska U., Zatorski W. *System biblioteczny Koha i jego wpływ na funkcjonowanie biblioteki Uniwersytetu Szczecińskiego*. W: *Standardy biblioteczne. Praktyka, teoria, projekty*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum, 2010, s. 335–339.
8. Ganakowska U., Zatorski W. Wykorzystanie oprogramowania Open Source w bibliotece akademickiej na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego. W: *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum, 2008, s. 213–224.
9. Gaziński R., *Zmienna czy trwała natura biblioteki naukowej?* W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność: materiały konferencyjne*. T. 1. Pod red. H. Ganińskiej. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, 2005, s. 2–12.
10. Gill J., Z pobytu w bibliotekach hrabstwa Cheshire w Wielkiej Brytanii. *Bibliotekarz* 2012, 1, s. 10–14.
11. Grala E. *Metodyka opracowania zasad gromadzenia zbiorów w bibliotekach Stanów Zjednoczonych*. „Przegląd Biblioteczny” 1996, z. 2/3, s. 143–157.
12. Hollender H., [List do redakcji „Przeglądu Bibliotecznego”]. „Przegląd Biblioteczny” 2009, z. 4, s. 3–4.
13. Hollender H., *Gromadzenie po macoszemu*. „Forum Akademickie” R. 16, nr 4, dod. Forum Książki, 2009, nr 1, s. 6–8.
14. Hudzik K., *Standardy gromadzenia i opracowania zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich w Niemczech*. W: *Standardy biblioteczne. Praktyka, teoria, projekty*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Gdańsk: Ateneum, 2010, s. 221–229.
15. Mielcarek P., *Wykorzystanie modułu gromadzenia systemu Horizon w procesie gromadzenia druków zwartych w Bibliotece Kolegium Europejskiego w Natolinie*. „Przegląd Biblioteczny” 2010, z. 2, s. 193–202.
16. *Plan Szczecina* [online]. Tryb dostępu: <http://www.planszczecina.pl> Dostęp z 15.11.2011.
17. Poźniak W.T., *Polityka gromadzenia w dobie zasobów elektronicznych i specyficznych potrzeb użytkowników* [online]. Tryb dostępu: <http://www.slideshare.net/mallin/polityka-gromadzenia-w-dobie-zasobow-elektronicznych>. Dostęp z 19.11.2011.
18. *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*. Pod red. B. Antczak-Sabali, M. Kowalskiej, L. Tkaczyk. Toruń: Wyższa Szkoła Bankowa, 2009.
19. Ratajewski J., *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa czyli Wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2002.
20. Sączewska-Trawicka M., *Moduł gromadzenia zbiorów w bibliotekach używających systemu komputerowego VTLS*. „Przegląd Biblioteczny” 2009, z. 3, s. 371–374.
21. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Tekst ujednolicony na 01.07.2011 [online]. Tryb dostępu: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-27-czerwca-1997-r-o-bibliotekach/> Dostęp z 17.11.2011.
22. Wasiucionek K., *Wolne i darmowe oprogramowanie biblioteczne. System biblioteczny KOHA*. „Bibliotekarz” 2011, 11, s. 10–15.
23. Wejman P. *Koha – zintegrowany system biblioteczny* [online]. Tryb dostępu: <http://www.plosugconf.pl/files/Koha-%20prezentacja.pdf> Dostęp z 15.11.2011.
24. Wojciechowski J. *Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji*. W: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Poznań, 13-15.11.2002*. Poznań: Biblioteka Uniwersytecka, 2002, s. 27–46.
25. Zatorski W., *Koha* [online]. Tryb dostępu: <http://www.zatorski.net/5/Koha.html> Dostęp z 15.11.2011.
26. *Zintegrowany system biblioteczny Koha* [online]. Tryb dostępu <http://librarypolice.com/wiki.koha.org/polish.html> Dostęp z 15.11.2011.

Abstract:

In spite of the common computerisation of libraries the gathering processes not always are carried out automatically. Implementing gathering modules in the integrated library systems encounters many obstacles connected with the specificity of particular libraries. The Main Library of the *Szczecin* University has undertaken an attempt to create a gathering module in the integrated library *Koha* system, using the program of the open source type. The implemented module has been adapted to the requirements of a big academic library in which the gathering processes of collections are carried out centrally, both for the Main Library and the network of libraries at the Faculties and Institutes.

Matylda Filas, Dorota Gozdał

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

BOGACTWO FORM GROMADZENIA: ZAZDROŚCIĆ CZY WSPÓŁCZUĆ?

Streszczenie: W referacie zostaną omówione zagadnienia związane z gromadzeniem wydawnictw ciągłych na przykładzie działalności Oddziału Wydawnictw Ciągłych Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz odniesień do doświadczeń wybranych bibliotek zagranicznych.

Produkcja wydawnicza dynamicznie się zmienia. Ewoluuja formy i formaty zapisu treści, jak również potrzeby użytkowników. Biblioteki muszą dostosować strategie gromadzenia zbiorów i struktury organizacyjne do nowych warunków. Obecnie w Polsce przed oddziałami odpowiedzialnymi za pierwszy punkt drogi dokumentu w bibliotece stoi wiele wyzwań.

Misją bibliotecznych oddziałów gromadzenia jest kształtowanie użytecznej dla czytelników i zrównoważonej kolekcji materiałów bibliotecznych przez jej planowanie i konsekwentne tworzenie. Podstawą budowania zbiorów bibliotecznych powinny być wyniki systematycznych badań potrzeb i oczekiwań wcześniej określonej grupy użytkowników, statystyki wykorzystania zbiorów i przewidywania demograficzne. Ambitne plany rozwoju kolekcji zwykle muszą zostać okrojone wskutek ograniczeń budżetowych (w tym ograniczenia zakupów, powierzchni magazynowej i liczby zatrudnionych bibliotekarzy). Na procesy gromadzenia składają się m.in.: określanie kryteriów selekcji, planowanie dzielenia się zbiorami (np. podejmowanie wspólnych decyzji w ramach konsorcjów bibliotecznych) czy podejmowanie decyzji o formie dostępu (format danych, posiadanie lub licencja na dostęp)¹.

Księgozbiór Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie jest jednym z trzech największych wśród bibliotek naukowych i uczelnianych w Polsce. Zakres tematyczny zbiorów głównych jest uniwersalny, z przewagą piśmiennictwa humanistyczno-społecznego. Udostępniane są bogate zbiory retrospektywne z nauk matematyczno-przyrodniczych, medycznych i teologii. Gromadzone jest piśmiennictwo z zakresu dyscyplin reprezentowanych w Uniwersytecie Warszawskim oraz podstawowe publikacje z pozostałych dziedzin wiedzy. Łącząc role biblioteki naukowej i publicznej² BUW wpisuje się w ogólnospołeczną misję Uniwersytetu. Oferta Biblioteki kierowana jest do środowisk akademickich, kulturalnych i opiniotwórczych Uniwersytetu i miasta. Wśród użytkowników zarejestrowano około 45% czytelników spoza

1 Action Plan 2010-2011 [online]. Acquisition and Collection Development Section. Revised September 2010 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://www.ifla.org/files/acquisition-collection-development/strategic-plan/AC-QUIS_action_plan_rev_07sep10.pdf>.

2 Obwieszczenie nr 3 Rektora UW z dnia 28 czerwca 2011 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Statutu Uniwersytetu Warszawskiego. *Monitor Uniwersytetu Warszawskiego* [online] 2011, nr 6B, poz. 140 § 25 p. 4 [dostęp: 2012-02-10]. Dostępny w Internecie: <http://www.uw.edu.pl/strony/o_uw/dok/stat_06/Obw.%20nr%203%20tekst%20jednolity%20Statutu.pdf>. ISSN 1640-6583.

UW³. Szeroka tematyka i rozpiętość zainteresowań użytkowników sprawiają, że selekcja zbiorów staje się trudnym i odpowiedzialnym zadaniem.

Ze względu na odmienną strategię gromadzenia i kryteria selekcji wydawnictw ciągłych i zwartych gromadzeniem zbiorów w BUW zajmują się dwie jednostki organizacyjne: Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów oraz Oddział Wydawnictw Ciągłych. Omawiane tu zagadnienia związane są z gromadzeniem wydawnictw ciągłych na przykładzie działalności OWC BUW. Jedną z podstawowych zasad gromadzenia wydawnictw ciągłych jest dążenie do kompletności posiadanych tytułów przez systematyczne ich kontynuowanie i uzupełnianie. Wartość czasopisma może się zmieniać w trakcie jego ukazywania się, co utrudnia selekcję. Jednocześnie, gdy wydawnictwo przestało być przydatne Bibliotece pod względem tematycznym (zmiana charakteru, poziomu czasopisma, itp.), przewiduje się rezygnację z kontynuacji gromadzenia takiego tytułu.

Z czasopism ogólnoinformacyjnych, regionalnych i lokalnych BUW gromadzi wydawnictwa warszawskie i mazowieckie, a tylko w reprezentacyjnym wyborze wydawnictwa centralne i te z pozostałych województw. Ostrzejszej selekcji poddaje się czasopisma popularne i rozrywkowe. Nie gromadzi się programów telewizyjnych i krzyżówek. Z powodów finansowych dąży się do eliminacji duplikatów egzemplarzy tytułów prenumerowanych w BUW i w bibliotekach wydziałowych UW. Jeśli wydawca dopuszcza taki model prenumeraty, eliminuje się drukowane wersje czasopism kupowanych w wersji elektronicznej. Znaczący wpływ na decyzje o włączeniu do lub wyłączeniu tytułu ze zbiorów ma jego dostępność w innych bibliotekach warszawskich i polskich.

Produkcja wydawnicza dynamicznie się zmienia. Ewolują formaty zapisu i formy udostępniania treści. Najnowszy raport Online Computer Library Center (OCLC) z badań użytkowników bibliotek⁴ wykazuje, że rośnie rola mediów elektronicznych, a zwłaszcza serwisów społecznościowych, które nawet nie były ujęte w podobnym badaniu z 2005 r. Gromadzenie np. drukowanych książek telefonicznych traci już nawet swój sens dokumentacji życia społecznego naszych czasów w kontekście popularności internetowych baz. Problemem jest to, że polskie biblioteki nie są przygotowane na gromadzenie czy archiwizowanie zasobów internetowych. Niewielki procent produkcji wydawniczej CD czy DVD znajduje odzwierciedlenie w katalogach bibliotecznych. Brak planów i strategii archiwizowania i katalogowania zasobów internetowych dostępnych online. Wiele z nich, stanowiących cenne świadectwo kulturowe i intelektualne, staje się w najlepszym przypadku źródłem opracowań, ale już nie archiwizacji. Nieodwracalnie tracimy dostęp np. do informacji towarzyszących wyborom parlamentarnym. Zapewnienie długotrwałego dostępu do publikacji online, czy to na komercyjnych czy na otwartych zasadach dostępu, jest obecnie całkowicie poza kontrolą polskich bibliotek.

Biblioteki muszą dostosować strategię gromadzenia zbiorów i struktury organizacyjne do nowych warunków. Obecnie w Polsce przed oddziałami odpowiedzialnymi za pierwszy

3 *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotek Wydziałowych UW* [online]. 2010. Warszawa, wyd. 2011 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w e-BUW: <<http://ebu.w.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=72527>>. ISSN 1897-8010.

4 *Perceptions of libraries, 2010 : context and community : a report to the OCLC membership* [online]. Ed. B. Gauder. OCLC. Dublin, Ohio, 2011 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://www.oclc.org/us/en/reports/2010perceptions.htm>>. ISBN 1-55653-395-0.

punkt drogi dokumentu w bibliotece stoi wiele wyzwań. Część z nich zostanie omówiona w tym artykule.

Egzemplarz obowiązkowy

Pierwszym wyzwaniem jest nadmiar liczby tytułów i egzemplarzy przysyłanych do jednostek uprawnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego (EO). Koszty selekcji spoczywają całkowicie na bibliotekach, które są zalewane mutacjami gazet i tytułami niezgodnymi z ich profilem. Równocześnie dość często trudno jest uzyskać kopie wartościowych tytułów. Wydawcy są bardziej skłonni ponieść koszty zwiększonej produkcji wydawniczej, niż uwzględnić indywidualne potrzeby bibliotek, czy sugestie wysyłania tylko niektórych tytułów.

BUW to jedna z 15 bibliotek naukowych w Polsce uprawnionych na mocy ustawy z dn. 7 listopada 1996⁵, do otrzymywania EO. Ustawa nakłada na wydawcę obowiązek przekazywania bibliotekom wszelkich publikacji. Przez określenie „publikacja” należy rozumieć dzieła wielokrotnie dowolną techniką w celu rozpowszechnienia, a w szczególności:

1. piśmiennicze, jak: książki, broszury, gazety, czasopisma i inne wydawnictwa ciągłe, druki ulotne, afisze,
2. graficzne i graficzno-piśmiennicze, jak: mapy, plakaty, plany, wykresy, tabele, rysunki, ilustracje, nuty,
3. audiowizualne utrwalające dźwięk, obraz lub obraz i dźwięk, jak: płyty, taśmy, kasety, przeźrocza, mikrofilmy, mikrofisz.
4. W roku 2010 do zbiorów BUW przyjęto 5.434 tytuły drukowanych czasopism bieżących, w tym 4.611 tytułów czasopism polskich oraz 823 tytuły czasopism zagranicznych. W porównaniu z rokiem 2009 wzrosła liczba tytułów bieżących zarówno czasopism polskich (o 171 tytułów), jak i czasopism zagranicznych (o 71 tytułów). Główne źródło wpływu to egzemplarz obowiązkowy – 4.363 tytuły, następnie prenumerata – 115 oraz dary – 103 tytuły i tylko 30 z wymiany, w przypadku czasopism krajowych, i analogicznie: 262 prenumerowane tytuły zagraniczne, 823 tytuły otrzymywane w darze oraz 305 pochodzące z wymiany zagranicznej⁶. W bazie czasopism zbędnych, prowadzonej przez Oddział Wydawnictw Ciągłych (OWC) BUW zanotowano 4.061 tytułów i są to niemal w 100% tytuły wpływające z EO.

Tabela 1. **Liczba tytułów drukowanych polskich i zagranicznych czasopism bieżących włączonych do zbiorów BUW, w podziale na źródła wpływu**

Rok	Egzemplarz obowiązkowy	Prenumerata (pol. + zagr.)	Dary (pol. + zagr.)	Wymiana (pol. + zagr.)
2005	3 463	492	350	324
2006	3 863	413	427	299

5 Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. Dz. U. z 1996 r., Nr 152, poz. 722.

6 *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotek Wydziałowych UW*. 2010. op. cit.

2007	3 997	416	362	294
2008	4 025	406	165	273
2009	4 250	391	249	302
2010	4 363	377	359	335

Głównym źródłem wpływu czasopism do BUW są egzemplarze obowiązkowe (Tabela 1). Liczba tytułów przyjmowanych do zbiorów co roku, rośnie podobnie jak produkcja wydawnicza w kraju⁷. Wstępna selekcja czasopism otrzymywanych w ramach egzemplarzy obowiązkowych przeprowadzana jest codziennie w momencie otrzymania przesyłek pocztowych. Rozpakowanie i posortowanie nadesłanych paczek, szczególnie na początku tygodnia, kiedy spływa poczta z weekendu, zajmuje pracownikom Sekcji Gromadzenia OWC BUW niekiedy nawet kilka godzin. Trzeba zaznaczyć, że już w tym momencie, w ramach wstępnej selekcji, odrzuca się wiele tytułów na makulaturę. Są to głównie niezakwalifikowane do zbiorów mutacje dzienników regionalnych. Na przykład ze wszystkich wydań „Gazety Wyborczej” BUW gromadzi tylko mutację stołeczną. Decyzja o opłaceniu od 2010 roku dostępu do bazy EMIS – Poland (Emerging Markets Information Service - Poland), zawierającej m.in. ponad 100 polskich gazet, została wsparta rezygnacją z wersji drukowanych 12 tytułów. W czasie wstępnej selekcji odrzucane są również „Dzienniki Urzędowe” poszczególnych województw. Ich wersje elektroniczne są dostępne dla użytkowników z komputerów BUW przez prenumerowany serwis LEX OMEGA on-line.

Do 2011 roku, pomimo dostępu elektronicznego, gromadzona jest wersja drukowana „Dziennika Ustaw”. Kompletne roczniki tego tytułu, często oprawione, nierzadko są przedmiotem ofert bezpłatnego przekazania w darze. Te oferty nie są dla BUW atrakcyjne. Sytuacja ta zmieni się na lepsze w 2012 r., bowiem w marcu 2011 r. Sejm znowelizował ustawę o ogłaszaniu aktów normatywnych i innych aktów prawnych, zgodnie z którą od stycznia 2012 r. „Dziennik Ustaw” i „Monitor Polski” są publikowane wyłącznie w formie elektronicznej. W zmienionej formie są również publikowane zarządzenia Prezydenta, Premiera, uchwały Rządu oraz dzienniki urzędowe ministrów kierujących działami administracji rządowej, urzędów centralnych, wojewódzkie dzienniki urzędowe oraz zbiory dzienników urzędowych. W niezmienionej wersji drukowanej pozostał tylko „Monitor Polski” B. Ustawa nakłada na organ wydający „Dziennik Ustaw” i „Monitor Polski” przechowywanie po jednym egzemplarzu każdego z tych dzienników również w formie wydruków oraz przekazanie po jednym egzemplarzu każdego z tych dzienników w formie wydruków, m.in. Bibliotece Narodowej w celu ich przechowywania⁸.

Po wstępnej selekcji czasopism niezakwalifikowanych do zbiorów, ani do przekazania innym bibliotekom, zostaje ok. 2,5 tony makulatury (dane za 2010 r.). Jest to ilość dająca się przeliczyć przeciętnie na jeden worek pocztowy dziennie i utrzymująca się na wysokim poziomie od paru lat. Można mieć nadzieję, że dzięki ograniczeniom w drukowaniu

7 E. Dąbrowska, *Egzemplarz obowiązkowy w Bibliotece Jagiellońskiej – historia i stan obecny*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2010, R. 60, s. 167–181.

8 Ustawa z dnia 4 marca 2011 r. o zmianie ustawy o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. z 2011 r., Nr 117, poz. 176.

wspomnianych „Dzienników Urzędowych” poszczególnych województw od r. 2012, makulatury będzie mniej.

Po zakończeniu wstępnej selekcji następuje podział otrzymanych tytułów na gromadzone w BUW i zbędne, przeznaczone do przekazania innym bibliotekom. Na tym etapie znów okazuje się, że znaczna część otrzymanych tytułów nie jest gromadzona przez BUW, bo nie jest zgodna z profilem biblioteki, albo dana tematyka jest już prezentowana przez wystarczającą liczbę czasopism w zbiorach. Z każdym rokiem rynek wydawniczy czasopism się rozrasta. Wiele tytułów upada, ale nowych powstaje jeszcze więcej⁹. Materiały pochodzące z EO i darów poddaje się ocenie pod kątem celowości ich włączenia do zbiorów. Czasopisma niezakwalifikowane do zbiorów BUW, głównie medyczne, rolnicze i techniczne regularnie przekazuje się do bibliotek, z którymi w latach wcześniejszych nawiązano stosowną współpracę¹⁰. Wśród stałych odbiorców czasopism zbędnych dla BUW znajdują się: cztery biblioteki wydziałowe Politechniki Warszawskiej, Centralna Biblioteka Rolnicza, Biblioteka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego oraz Biblioteka Uczelni Vi-stula. W 2010 r. do wymienionych bibliotek przekazano ok. 6 tys. zeszytów czasopism, głównie z zakresu rolnictwa, medycyny oraz ekonomii czy transportu, które to dziedziny nie są reprezentowane na Uniwersytecie Warszawskim. Te liczby nie uwzględniają 6.532 zeszytów dubletów przekazanych w ubiegłym roku z Oddziału Wydawnictw Ciągłych do Sekcji Gospodarki Materiałami Zbędnymi, będącej w strukturze Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów, zajmującej się dubletami i drukami zbędnymi zarówno czasopism, jak i książek.

Zalew obowiązkowych egzemplarzy bibliotecznych przysyłanych do biblioteki wynika z kształtu obowiązującego prawa i ciągłego wzrostu produkcji wydawniczej w Polsce. OWC BUW reaguje na to zjawisko selekcją większej liczby tytułów na wstępnym etapie gromadzenia z naciskiem na jej systematyczność. Kosztuje to sporo wysiłku, ale ta praca jest niezbędna dla utrzymania wysokiego poziomu kolekcji.

Pracownicy Sekcji Gromadzenia OWC dużo czasu i energii poświęcają również na reklamowanie u wydawców brakujących numerów. Właściwie tylko czasopisma prenumerowane są przysyłane w komplecie i na czas. Egzemplarz obowiązkowy spływa nie-regularnie i często z dużymi brakami. Problem ten dotyczy najczęściej tytułów wartościowych, poszukiwanych przez czytelników. Walka z niechętnym wydawcą to często „walka z wiatrakami”. Wysyłane e-maile, pocztowe monity, prowadzone rozmowy telefoniczne, czasem przykre dla bibliotekarzy, często nie przynoszą oczekiwanych efektów. Nie skutkują również próby nakłonienia wydawców do uwzględniania indywidualnych potrzeb biblioteki, czy sugestie wysyłania tylko niektórych tytułów. Za to w bardzo dużych ilościach spływają do BUW gazetki samorządowe i tygodniki regionalne, niebędące poczytnymi tytułami w bibliotece naukowej. Do zbiorów trafia wiele takich czasopism i nie ma problemu z otrzymywaniem brakujących numerów.

9 E. Dąbrowska, op. cit.

10 Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania obowiązkowego egzemplarza poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. Dz. U. z 1997 r., Nr 29, poz. 161, z późniejszymi zmianami.

W ciągu roku OWC wysłała ok. 1.600 reklamacji, głównie drogą elektroniczną. Do tego dochodzą liczne rozmowy telefoniczne z wydawcami oraz wysyłka monitów pocztą tradycyjną. Najskuteczniejsze okazują się bezpośrednie kontakty telefoniczne poparte pisemnymi prośbami wysyłanymi pocztą elektroniczną. W części przypadków przyczyną opóźnień i niekompletnych dostaw jest zamieszczony w *Ustawie o egzemplarzach obowiązkowych* nieaktualny adres poprzedniej siedziby Biblioteki przy ul. Krakowskie Przedmieście. To powoduje, że do dziś niektórzy wydawcy wysyłają swoje przesyłki właśnie tam. Dzięki trwającej od ponad 10 lat akcji wysyłania do takich wydawców informacji zwrotnej z aktualnymi danymi problem zmniejsza się z każdym rokiem.

Trudna sytuacja, w której wydawcy są obciążeni obowiązkiem wysyłki egzemplarzy obowiązkowych, ale nie spływają one do bibliotek w pożądany sposób, nie satysfakcjonuje żadnej ze stron. Z kolei postulowane przez wydawców całkowite zniesienie lub ograniczenie tego prawa, budzi wiele obaw z powodu braku satysfakcjonującej dla bibliotek propozycji innej formy finansowania zbiorów. Ewentualne zobowiązanie agend rządowych czy samorządowych do zapewnienia funduszy na kształtowanie kolekcji bibliotecznych, wzbudza wątpliwości z powodu niepewności ciągłości i uzależnienia od zmiennej sytuacji politycznej. Rozważane przez biblioteki postulowanie wprowadzenia EO na żądanie przerzuciłoby obowiązek selekcji wysyłanych egzemplarzy na wydawców. Jednak, z powodu braku centralnej bazy dostępnych tytułów, znacznie utrudniłoby to śledzenie rynku wydawniczego przez bibliotekarzy.

Dary

Problem kłopotliwych dokumentów otrzymywanych bezpłatnie dotyczy nie tylko nadmiaru EO. Znaczną część zbiorów stanowią dary i niezależnie od tego, czy jest to dar książkowy, czy dotyczy czasopism, nie zawsze ten fakt jest powodem do zadowolenia. Najwięcej trudności sprawiają duże spuścizny, ofiarowywane przez osoby prywatne, obwarowane warunkami niezmienności składu i kształtu kolekcji. Tacy darczyńcy nie chcą podpisać standardowej umowy pozwalającej bibliotece na swobodne dysponowanie przekazanymi zbiorami. Zdarza się, że umowa z darczyńcą zakłada przejęcie księgozbioru w całości i umieszczenie go na oddzielnych półkach w wolnym dostępie z zachowaniem dotychczasowego ustawienia w prywatnej bibliotece naukowej. Darczyńca, przekonany o szczególnej wartości spuścizny, nie dopuszcza możliwości rozdzielenia kolekcji. Niezwykle trudno jest go przekonać, że biblioteki naukowe z dużym księgozbiorem, takie jak BUW, najczęściej mają już w swoich zbiorach większość pozycji i dodatkowe egzemplarze książek, czy pojedyncze numery czasopism dublujące zbiory, to dla nich rzeczy mało wartościowe, nie narażając na szwank dobrego wizerunku biblioteki. W przypadku czasopism zdarzają się cenne pozycje, ale często oferta dotyczy także pojedynczych numerów tytułu, którego pełny zasób, a nawet w kilku egzemplarzach jest już w zbiorach BUW. Te często niechciane dary zajmują miejsce na półkach, przez co zmniejsza się wolna przestrzeń magazynowa niezbędna dla wpływu bieżącego. Dary stanowią prob-

lem dla wielu bibliotek i nawet w sytuacji, gdy można je przekazać innym jednostkom, to stworzenie ich listy i rozesłanie do ewentualnych odbiorców zajmuje pracownikom bardzo dużo czasu i energii. Nie zawsze jest skuteczne dyplomatyczne negocjowanie umów z darczyńcami i depozytariuszami. Duże znaczenie ma wizerunek biblioteki. Ważna jest ciągła dbałość o szerzenie wiedzy o jej działalności i funkcjach za pomocą dostępnych środków masowego przekazu.

Zdecydowanie korzystniej przedstawia się kwestia darów proponowanych BUW przez inne biblioteki i instytucje. Listy z tytułami czasopism oferowanych do bezpłatnego przekazywania otrzymywane są kilkadziesiąt razy w roku. Z list wybierane są tylko te tytuły i numery, których brakuje w zbiorach BUW. Jedynym mankamentem tej korzystnej współpracy jest tradycyjna forma otrzymywanych ofert. Spis tytułów i numerów liczy często kilkadziesiąt stron, jego sprawdzenie zajmuje dużo czasu, a końcowy efekt nie satysfakcjonuje, bo okazuje się, że inna biblioteka była pierwsza i BUW nie otrzymuje tego, co pierwotnie zamówił. Sytuacja ta zmienia się na lepsze, wiele bibliotek umieszcza listy dubletów do przekazania na swoich stronach internetowych, czasami nawet na zasadzie sklepu internetowego – „wrzuc do koszyka”¹¹. Bardzo korzystna jest dla BUW współpraca z Biblioteką Narodową w zakresie przekazywania czasopism polonijnych. Dzięki niej kompletowane są zbiory BUW, który czasopism tych nie może pozyskiwać z EO.

W BUW gromadzone są także publikacje Międzynarodowego Funduszu Walutowego (IMF). Otrzymywane w depozyt książki i raporty muszą być przechowywane w całości do momentu, gdy depozytariusz nie zażąda ich ewentualnego zwrotu. Niestety, rzadko znajdują się one w kręgu zainteresowań użytkowników. Coraz częściej tytuły nadsyłane dotąd w wersji papierowej dostępne są on-line, co pozwala zaoszczędzić dużo miejsca na półkach.

Tabela 2. **Czasopisma pozyskiwane z darów i depozytów w roku 2010**

Źródło wpływu	Liczba	
	tytułów	numerów
Dary krajowe	256	2 444
Dary zagraniczne	105	392
Depozyty	8	15
Ogółem	369	2 851

Kwestia selekcji zbiorów jest sprawą bardzo złożoną i niełatwą. Ogromny napływ czasopism, o różnorodnej tematyce i poziomie edytorskim, pochodzących zarówno z EO, jak i darów, wymusza na Bibliotece wiele trudnych decyzji. Są tytuły, które na pewno nie mieszczą się w profilu BUW jako biblioteki naukowej, ale czasem powstaje wątpliwość,

11 B. Skoczyński, *Narzędzia informatyczne do zarządzania pracą Oddziału Gromadzenia w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu*. „Bibliotekarz” 2007, nr 6, s. 9–12; J. Michalski, *DMEP Duplicate Materials Exchange Program: program do obsługi wymiany w Library of Congress* [online]. Prezentacja konferencji III Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy. Wrocław, 2011 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://www.wsb.pwr.wroc.pl/files/prv/id105/prezentacje/michalski.john.kuziela.malgorzata.statkiewicz.izydor.pdf>>.

czy czasopismo, które uznane jest dzisiaj za zbędne nie okaże się za kilka lat poszukiwanym. Na przykład, w ostatnim czasie tematem wielu rozpraw, wystaw i opracowań jest XIX-wieczna moda. Bardzo poczytne stały się czasopisma *Tygodnik Mód i Powieści* czy *Dziennik Mód Paryskich* będące w zbiorach BUW. Jednocześnie lekko traktuje się współczesną prasę kobiecą i ogromna produkcja wydawnicza tego typu tytułów jest prezentowana w BUW jedynie w małym procencie. Czy tytuły dziś uznawane za mało znaczące, staną się w przyszłości ważnym świadectwem życia społecznego? Jakie tematy będą za 100 lat przedmiotem zainteresowań naukowych? Ile tytułów reprezentujących daną dziedzinę spośród rosnącej liczby wydawnictw powinna gromadzić biblioteka naukowa?

Zasoby elektroniczne

Badania potrzeb stały się nieodłącznym elementem i punktem wyjścia w planowaniu zmian w bibliotekach publicznych prezentowanych na konferencji *Koncepcje przyszłości i analiza wprowadzonych zmian w bibliotekach w Polsce i na świecie* we Wrocławiu w 2007 r.¹² Można powiedzieć, że dzięki nim i przekształceniom nastawionym na satysfakcję użytkowników, niektóre biblioteki uniknęły likwidacji. Wnioski z tej konferencji, że zaspokajaniu potrzeb użytkowników muszą być podporządkowane wszystkie działania bibliotekarzy, i że publikacje niewykorzystywane należy wyrzucić, są bardzo stanowcze i zgodne z wytycznymi International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)¹³. Adekwatność zbiorów do potrzeb społeczności lokalnej jest ważniejsza niż wielkość kolekcji¹⁴.

W BUW testowanie i opiniowanie zakupu zasobów elektronicznych przeprowadza się z udziałem konsultantów rekrutowanych z kadry naukowej poszczególnych wydziałów Uniwersytetu¹⁵. Najczęściej decyzja o rozpoczęciu prenumeraty utrzymywana jest w kolejnych latach. Do tej pory raz zrezygnowano z kontynuacji i dotyczyło to bazy bibliograficznej Library and Information Science Abstracts (LISA), którą od 2009 roku zastąpiono inną Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA), szerzej traktującą tę samą dziedzinę.

Kwestia gromadzenia materiałów elektronicznych ze względu na ich różnorodność, prawne, techniczne i organizacyjne problemy, stanowi ogromne wyzwanie dla całego systemu dystrybucji EO. Pojawia się pytanie, czy w stosunku do tego rodzaju dokumentów nadal należy używać terminu „egzemplarz obowiązkowy” czy może raczej „prawo do bezpłatnego dostępu”. W swoich wytycznych¹⁶, dotyczących egzemplarza obowiązkowego,

12 J. Wołosz, *Wyrzucić publikacje zbędne, mieć tylko wykorzystywane – przesłanie konferencji we Wrocławiu*. „Bibliotekarz” 2007, nr 4, s. 23–25.

13 Guidelines for a collection development policy: using the conspectus model [online]. International Federation of Library Associations and Institutions, Section on Acquisition and Collection Development, 2001 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://www.ifla.org/files/acquisition-collection-development/publications/gcdpen.pdf>>.

14 L. Biliński, *Selekcja materiałów bibliotecznych: przekazywanie druków zbędnych*. Wyd. 2 poprawione. Warszawa, 2007. ISBN 978-83-89316-76-9.

15 *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotek Wydziałowych UW*. 2010. op. cit.

16 J. Larivière, *Guidelines for Legal Deposit Legislation* [online]. Paris, 2000 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://archive.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>>.

IFLA zaleca jak najszersze definiowanie materiału deponowanego w bibliotekach. Coraz więcej dokumentów jest dostępnych tylko w formie elektronicznej. Ważna jest archiwizacja zarówno tych dystrybuowanych off-line na różnego rodzaju nośnikach danych w rodzaju CD, DVD, pendrive, jak i on-line w Internecie. Czy i w jaki sposób biblioteki powinny archiwizować darmowe zasoby informacyjne dostępne w Internecie? Które biblioteki powinny być w to zaangażowane? Czy jest to rola wyłącznie Biblioteki Narodowej?

W BUW przeprowadzono wstępną selekcję płyt CD i DVD dołączanych do czasopism i rozpoczęto prace nad opracowaniem szczegółowych kryteriów ich selekcji. Duża część tego typu zasobów nie ma wielkiej wartości. Szczególnie te dodawane do magazynów komputerowych zawierają treści ulegające przedawnieniu w dość krótkim czasie (rok – dwa lata). Poza tym Biblioteka nie dysponuje sprzętem technicznym pozwalającym na regularne przegrywanie ich zawartości i inne prace konserwatorskie. Dlatego podjęta została decyzja o niewłączaniu wszystkich płyt do inwentarza. Procedura ich usuwania ze zbiorów na późniejszym etapie jest pracochłonna. Postanowiono prowadzić selekcję od razu po wpłynięciu czasopisma i udostępniać płyty czytelnikom, nie włączając ich jednak do inwentaryzowanych zbiorów.

Rosnąca rola zasobów elektronicznych wymaga przemodelowania struktur organizacyjnych i organizacji pracy w bibliotekach, a także określenia polityki państwa w tym zakresie. Publikacje drukowane nie znikną, ale tych elektronicznych będzie coraz więcej. Potrzebna jest narodowa strategia archiwizacji i udostępniania dokumentów elektronicznych. Ciężar kosztów archiwizacji tego typu materiałów zostaje przerzucony z magazynowania i konserwacji na serwery, oprogramowanie i tak prozaiczną, acz niedocenioną rzecz, jak rachunki za prąd. Biblioteki, szukając oszczędności, rozważają modele udostępniania użytkownikom zasobów elektronicznych zgromadzonych w bibliotece lub tylko przez opłacony dostęp do serwerów i serwisów zewnętrznych¹⁷.

W tendencjach gromadzenia preferowane są zasoby elektroniczne. Jest ich coraz więcej, ale nie wypierają całkowicie tych drukowanych. Nie należy zapominać o cennych wydawnictwach naukowych ukazujących się wyłącznie na papierze. Proporcje różnych form i formatów dokumentów udostępnianych w bibliotece powinny odzwierciedlać potrzeby informacyjne i oczekiwania użytkowników. Zapewnienie tej równowagi jest sprawą bardzo delikatną. Od września 2010 roku Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego finansuje ogólnopolskie licencje m.in. na dostęp do elektronicznych wersji czasopism „Nature” i „Science” wraz z ich pełnymi archiwami. Bibliotekarze BUW, po konsultacjach w środowisku uniwersyteckim, podjęli decyzję o kontynuacji prenumeraty drukowanej wersji „Nature” i rezygnacji z „Science”. Nadal w magazynach pozostają zgromadzone wcześniej roczniki papierowych wydań tych czasopism, mimo dostępu do zdigitalizowanych pełnych archiwów. Nie pozbyto się też papierowych archiwów innych czasopism, które teraz prenumerowane są w wersji elektronicznej.

17 S. Janhonen; P. Vattulainen, *Access versus Ownership: academic libraries outsourcing print collections – cases Aalto University and University of Eastern Finland* [online]. Satellite Conference Acquisition and Collection Development Section of IFLA. University of Virgin Islands, 2011. Dostęp w Internecie: <http://www.library.mcgill.ca/ifla-stthomas/papers/vattulainen_2011.pdf>.

Gromadzeniu zasobów elektronicznych towarzyszy niepewność wiecznego dostępu do treści archiwów. Wystarczy zmiana wydawcy, a warunki prenumeraty i dostępu do archiwów danego tytułu też się zmieniają. Długoterminowe archiwizowanie zasobów elektronicznych, zarówno prenumerowanych, jak i dostępnych na otwartych zasadach, jest problemem niedocenianym i prawie nieporuszonym w polskim środowisku bibliotekarskim¹⁸. Tymczasem, jak pokazują przykłady inicjatyw niektórych bibliotek zagranicznych, wydatki poniesione na system archiwizacji mogą okazać się niewspółmiernie niskie w porównaniu z kosztami utraty dostępu do danych¹⁹.

Omówione tutaj zagadnienia nie są nowe. We współczesnym bibliotekarstwie polskim i zagranicznym były już wcześniej przedmiotem dyskusji, aczkolwiek nie wypracowano do tej pory znaczących rozwiązań. W referacie nie przedstawiono wzorcowych propozycji gotowych do powielenia. Konieczne są precyzyjnie opracowane zasady gromadzenia w poszczególnych bibliotekach, a także zacieśnienie współpracy międzybibliotecznej nad unowocześnieniem strategii gromadzenia w zmieniających się warunkach.. Obecna wielość form wydawniczych powinna skłonić środowiska biblioteczne do zintensyfikowania działań na rzecz optymalizacji procesu gromadzenia.

Potrzebne są także systemowe rozwiązania dotyczące narodowej strategii udostępniania i archiwizacji materiałów elektronicznych. Biblioteki nie mogą jednak czekać na odgórne wytyczne, które być może nigdy się nie pojawią. Przykład Federacji Bibliotek Cyfrowych pokazuje, że szanse powodzenia mają raczej inicjatywy oddolne. Tylko biblioteki prężne i postrzegane jako nowoczesne mają szansę być finansowane na poziomie pozwalającym utrzymać taką pozycję.

Bibliografia:

1. Action Plan 2010-2011 [online]. *Acquisition and Collection Development Section. Revised September 2010* [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://www.ifla.org/files/acquisition-collection-development/strategic-plan/ACQUIS_action_plan_rev_07sep10.pdf>.
2. Biliński L., *Selekcja materiałów bibliotecznych : przekazywanie druków zbędnych*. Wyd. 2 poprawione. Warszawa, 2007. ISBN 978-83-89316-76-9.
3. Dąbrowska E., *Egzemplarz obowiązkowy w Bibliotece Jagiellońskiej – historia i stan obecny*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2010, R. 60, s. 167-181.
4. Filas M.; Wiorogórska Z., *LOCKSS i Portico – projekty archiwizacji bibliotecznych zasobów elektronicznych*. „Przegląd Biblioteczny” 2010, R. 78, z. 1, s. 33–43.
5. *Guidelines for a collection development policy: using the conspectus model* [online]. *International Federation of Library Associations and Institutions, Section on Acquisition and Collection Development, 2001* [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://www.ifla.org/files/acquisition-collection-development/publications/gcdp-en.pdf>>.
6. Janhonen S.; Vattulainen P., *Access versus Ownership: academic libraries outsourcing print collections – cases Aalto University and University of Eastern Finland* [online]. *Satellite Conference*

---

18 A. Januszko-Szakiel, *Problemy organizacji działań w zakresie długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych w Polsce*. „Przegląd Biblioteczny”. 2010, R. 78, z. 4, s. 405–428.

19 M. Filas; Z. Wiorogórska, *LOCKSS i Portico – projekty archiwizacji bibliotecznych zasobów elektronicznych*. „Przegląd Biblioteczny” 2010, R. 78, z. 1, s. 33–43.

- Acquisition and Collection Development Section of IFLA. University of Virgin Islands, 2011. Dostęp w Internecie: <http://www.library.mcgill.ca/ifla-stthomas/papers/vattulainen_2011.pdf>.*
7. Januszko-Szakiel A., *Problemy organizacji działań w zakresie długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych w Polsce*. „Przegląd Biblioteczny”. 2010, R. 78, z. 4, s. 405–428.
  8. Larivière J., *Guidelines for Legal Deposit Legislation* [online]. Paris, 2000 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://archive.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>>.
  9. Michalski J., *DMEP Duplicate Materials Exchange Program: program do obsługi wymiany w Library of Congress* [online]. *Prezentacja konferencji III Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy*. Wrocław, 2011 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://www.wsb.pwr.wroc.pl/files/prv/id105/prezentacje/michalski.john.kuziela.malgorzata.statkiewicz.izydor.pdf>>.
  10. Obwieszczenie nr 3 Rektora UW z dnia 28 czerwca 2011 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Statutu Uniwersytetu Warszawskiego. „Monitor Uniwersytetu Warszawskiego” [online] 2011, nr 6B, poz. 140 § 25 p. 4 [dostęp: 2012-02-10]. Dostępny w Internecie: <http://www.uw.edu.pl/strony/o_uw/dok/stat_06/Obw.%20nr%203%20tekst%20jednolity%20Statutu.pdf>. ISSN 1640-6583.
  11. *Perceptions of libraries, 2010: context and community: a report to the OCLC membership* [online]. Ed. B. Gauder. OCLC. Dublin, Ohio, 2011 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <<http://www.oclc.org/us/en/reports/2010perceptions.htm>>. ISBN 1-55653-395-0.
  12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania obowiązkowego egzemplarza poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. Dz. U. z 1997 r., Nr 29, poz. 161, z późniejszymi zmianami.
  13. Skoczyński B., *Narzędzia informatyczne do zarządzania pracą Oddziału Gromadzenia w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu*. „Bibliotekarz” 2007, nr 6, s. 9–12.
  14. *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Bibliotek Wydziałowych UW* [online]. 2010. Warszawa, wyd. 2011 [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w e-bUW: <<http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=72527>>. ISSN 1897-8010.
  15. Ustawa z dnia 4 marca 2011 r. o zmianie ustawy o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. z 2011 r., Nr 117, poz. 176.
  16. Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. Dz. U. z 1996 r., Nr 152, poz. 722.
  17. Wołosz J., *Wyrzucić publikacje zbędne, mieć tylko wykorzystywane – przesłanie konferencji we Wrocławiu*. „Bibliotekarz” 2007, nr 4, s. 23–25.

Abstract:

The paper presents the questions of gathering the periodic literature exemplified with the Periodic Literature Section of the Warsaw University's Library and with some selected foreign libraries. The publishing industry keeps changing. The forms and formats of recording contents keep evolving and so do the users' needs. Libraries have to adjust their gathering strategies and organisational structures to the new requirements. Now in Poland the libraries' sections responsible for the first stage of the document processing face a serious challenge.

DARY W RACJONALNYM GROMADZENIU

Streszczenie: Sztuka kompletowania zbiorów wymusza rozważną politykę gromadzenia, również w stosunku do darowizn. W porównaniu do kupna czy wymiany, dary są materiałem trudnym – podstawowe problemy to niemożność ich planowania oraz trudności z ich oceną i selekcją. Są również bardzo różnicowane jakościowo – obejmują praktycznie wszystkie formy wydawnicze oraz rękopisy, ikonografię i in., oraz pod względem ilości – od pojedynczych egzemplarzy po duże spuścizny szacowane w metrach bieżących. Osobną kwestią jest stosunek do ofiarodawcy, rozumianego jako klient, arbitra jakości naszych usług i twórcy wizerunku instytucji. Powyższe wątki, obecne w praktyce Referatu Darów Biblioteki Jagiellońskiej, uzupełnione zostały krótką charakterystyką naszego wpływu za ostatnie trzy lata.

Darowizna, obok kupna, wymiany i egzemplarza obowiązkowego, jest jedną z dróg pozyskiwania zasobów bibliotecznych. W zależności od charakteru biblioteki odgrywa mniejszą lub większą rolę, zawsze jednak ma istotny wpływ na jakość księgozbioru. Nie zawsze jest to wpływ do końca pozytywny.

Gromadzenie rozumiemy w kategoriach prawidłowego zarządzania jako sztukę kompletowania zbiorów. Zdajemy sobie sprawę, że nie możemy (i nie musimy) zbierać wszystkiego, co otrzymujemy bezpłatnie. Biblioteki oparte na tej formie gromadzenia przeradzają się stopniowo w składnice makulatury, z przypadkowym doбором materiału, a więc niefunkcyjnym księgozbiorem i problemami z magazynowaniem. Artykuł ten pisany jest z perspektywy biblioteki dużej, akademickiej, posiadającej prawo do egzemplarza obowiązkowego. Instytucji o długiej tradycji i rozpoznawalnej nazwie, co niewątpliwie pomaga nam pozyskiwać darczyńców. Pewne problemy pozostają jednak wspólne dla wszystkich bibliotek, niezależnie od ich wielkości czy profilu.

W ujęciu historycznym nie sposób przecenić rangi darowizn. Początek wielu bibliotek instytucjonalnych to właśnie legaty prywatnych darczyńców, przekazujących swe księgozbiory na rzecz uniwersytetów, klasztorów czy organizacji kulturalnych, towarzystw naukowych. Dary fundatorów, profesorów, czy zamożnych członków zgromadzeń zakonnych, stanowią dziś trzon starego zasobu, najwartościowszy pod względem historycznym i antykwarycznym. Kolekcje te są zazwyczaj dobrze opisane, opatrzone inwentarzami. Często były wyodrębniane, jednak wraz z upowszechnieniem się magazynowania według *numerus currens* pierwotny układ musiał ulec w większości przypadków zaburzeniu. Proweniencja jest jednak nadal czytelna, dzięki znakom własnościowych wewnątrz i charakterystycznym oprowom, egzemplarze są łatwo rozpoznawalne.

W okresach zawieruch historycznych, w czasie zaborów czy okupacji, darowizna na rzecz instytucji często była próbą uchronienia zbiorów przed konfiskatą, rozproszaniem lub

zniszczeniem. Takie kroki podejmowane były jeszcze w latach powojennych, kiedy właściciele byli nierzadko zmuszani do przekazania swych kolekcji na rzecz państwa. W ten sposób do Biblioteki Jagiellońskiej trafił księgozbiór bibliofila, kolekcjonera, poety, dyplomaty i hrabiego Franciszka Ksawerego Pusłowskiego¹, który mając świadomość perspektywy utraty rodzinnego majątku, nękany przez władze, w 1953 r. zapisał Uniwersytetowi Jagiellońskiemu krakowski pałacyk przy ul. Westerplatte, wraz z biblioteką i wybranymi dziełami sztuki (zasadniczą część kolekcji przekazał Zamkowi Wawelskiemu).

W okresie komunizmu ogromną rolę odgrywali darczyńcy z Europy Zachodniej, zarówno instytucje polonijne, jak i osoby prywatne. Długo była to najważniejsza droga pozyskiwania polskiej literatury emigracyjnej oraz zagranicznych publikacji naukowych.

W zarządzaniu współczesną biblioteką mówimy o adekwatności księgozbioru, przesuwamy akcent z ilości na jakość. Skupiamy się na potrzebach czytelnika rozumianego jako klient, budujemy biblioteki cyfrowe, czytelnie z wolnym dostępem. Rozwijamy system dodatkowych usług, sięgamy po narzędzia marketingu czy *public relations* świadomi, że biblioteka, która chce przetrwać w realiach wolnego rynku, musi być postrzegana jako instytucja w środowisku lokalnym potrzebna. Zwracamy szczególną uwagę na funkcjonalność księgozbioru. Gromadzenie wszystkiego staje się zbyt kosztowne – magazynowanie, konserwacja, nawet tylko zachowawcza, oprawa – pochłaniają środki, które moglibyśmy wykorzystać np. na zakup nowości czy dostępu do baz danych.

W racjonalnym gromadzeniu dary stanowią najsłabsze ogniwo – w przeciwieństwie do kupna czy wymiany, gdzie mamy określoną politykę gromadzenia, znamy potrzeby i do nich dostosowujemy wybór określonych tytułów, ale rzadko możemy je planować. Są też bardzo różnorodne jakościowo oraz ilościowo – obejmują druki i archiwalia, jednostki zbiorów specjalnych, dokumenty elektroniczne, od pojedynczych egzemplarzy po spuścizny szacowane w metrach bieżących. Wzbogacają księgozbiór o publikacje, których zazwyczaj nie jesteśmy w stanie nabyć inną drogą (np. naukowe obcojęzyczne), stanowią dodatkowe egzemplarze użytkowe, uzupełniają braki (zastępują egzemplarze zagubione), zastępują książki podniszczone, zaczytane, obniżając w ten sposób koszty oprawy i konserwacji. Z drugiej strony otrzymujemy wielokrotne dublety i druki zbędne, którymi nie będziemy w stanie zainteresować innych instytucji. Włączamy do księgozbiorów materiał obiektywnie wartościowy, lecz wykraczający poza profil biblioteki, czy mało przydatny z punktu widzenia czytelnika. Selekcja na tym poziomie jest dość trudna i zazwyczaj łączy się z indywidualnymi preferencjami pracownika. Możemy przyjąć jedynie pewne ogólne wytyczne, np. literaturę światową gromadzimy tylko w oryginale, a w tłumaczeniach tylko wtedy, gdy nie posiadamy ani oryginału, ani wersji polskiej. Pozytywną rolę mógłby tu odegrać bibliotekarz dziedzinowy, w polskich bibliotekach stanowisko, niestety, prawie nie istniejące. Reprezentujący określoną dziedzinę wiedzy, orientujący się w jej aktualnych tendencjach rozwojowych, posiadający dane dotyczące programów nauczania, kanonu lektur, mógłby usprawnić proces selekcji. Dotyczy to szczególnie bibliotek akademickich, których zadaniem jest stworzenia warsztatu pracy dla naukowców i studentów. Pracow-

---

1 *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław [etc.], 1986. T. 29, s. 418–421.

nik gromadzenia z reguły takiej wiedzy nie posiada, co najwyżej we własnej dziedzinie. W praktyce rozpychamy księgozbiór publikacjami, których pragmatycznej wartości nie jesteśmy w stanie ocenić, z przekonaniem, że być może będą użyteczne. Głównie dotyczy to opracowań bardzo szczegółowych, czy prac z pogranicza nauk.

Późniejszą selekcję darów utrudniają również podstawy prawne. Dary podlegają jej, jeśli ofiarodawca nie uczyni stosownego zastrzeżenia. W akcie darowizny powinien się znaleźć zapis to regulujący. Dotyczy to szczególnie dużych darowizn, spuścizn. Nie zawsze jednak taki warunek możemy postawić darczyńcy, przyjmując np. bardzo wartościową kolekcję godzimy się z reguły na jej nierozpraszalność. W przypadku darów zapowiadanych, uzgodnionych, zazwyczaj jednak taką klauzulę mamy i wstępnie jesteśmy w stanie oszacować ich przydatność do zbioru. Przy większej ilości najczęściej prosimy o sporządzenie listy i możliwość wyboru, choć nie wszyscy ofiarodawcy to akceptują. Decydujemy się na przyjęcie całości jedynie pod warunkiem zgody na selekcję i swobodne rozdysponowanie egzemplarzy zbędnych. Jest to rozwiązanie połowiczne, zazwyczaj pewien odsetek będą stanowiły druki nieprzydatne. Selekcji nie podlegają również wydawnictwa zawierające cenne dedykacje, zapiski i znaki własnościowe o znaczeniu historycznym, a tego typu egzemplarze pochodzą najczęściej z darowizn. Trudno do końca określić pojęcie „znaczenia historycznego”, mieszczą się w nim zarówno przedwojenne exlibrisy, jak i autografy współcześnie żyjących postaci życia kulturalnego czy politycznego, których wartość z czasem będzie rosła. Kilka refleksji dotyczących pozbywania się zbędnych zasobów bibliotecznych przyniósł również mający miejsce w ostatnich latach rozwój internetowego handlu książką i kolekcjonerstwa. Druki, których kiedyś biblioteki się pozbywały, dziś osiągają wysoką wartość antykwaryczną (np. pierwsze wydania, niskonakładowe wydawnictwa specjalistyczne, rzadkie numery komiksów, tzw. pamiętki PRL-u itd.). Inna sprawa, że o tej wartości decyduje często właśnie mała ilość zachowywanych egzemplarzy, czy brak wiedzy na temat miejsca ich przechowywania (np. w przypadku „niewygodnych” książek, których niewielka tylko ilość trafiła na rynek, a reszta nakładu, czy czasem nawet cały, była wycofywana z obrotu księgarskiego i deponowana w magazynach bibliotek).

Osobną kwestię stanowią duże spuścizny, obejmujące księgozbiory, czy archiwa rodzinne. Księgozbiory domowe niechętnie są dzielone, życzeniem ofiarodawcy najczęściej jest zdeponowanie ich w jednym miejscu. Jest to zrozumiałe, są to kolekcje reprezentujące zwykle konkretną dziedzinę wiedzy i same w sobie stanowiące pewną całość, np. księgozbiory profesorów, artystów. Oferowane są bibliotekom jako dar, czasem wieczysty depozyt, choć zdecydowanie preferujemy tą pierwszą formę. Przekazywane są przez ofiarodawcę lub spadkobierców, czy innych wykonawców testamentu.

W trakcie kwerend napotykamy czasami na informację wskazującą miejsce przechowywania takich materiałów, choć nierzadko skorzystanie z nich jest utrudnione, czy wręcz niemożliwe. Zazwyczaj w takim przypadku mamy kolekcje nieopracowane, niezinventaryzowane, których biblioteki nie chcą udostępniać w takiej formie.

Opracowanie dużej spuścizny to proces czasochłonny, kolidujący ze sprawami bieżącymi. Zazwyczaj prowadzony jest etapami, nierzadko po wyłączeniu jednostek zbiorów

specjalnych i wartościowszych druków – zawieszany. Takie zbiory ulegają dezaktualizacji – rozwój nauk, zmiany polityczne i kulturowe powodują, że materiał niegdyś przez czytelników poszukiwany dziś posiada jedynie antykwaryczną wartość i obecnie jego włączenie do księgozbioru jest bezzasadne. Przechowywanie nieopracowanych darowizn staje się dla biblioteki coraz bardziej problematyczne. Z jednej strony często nie podlegają selekcji (klauzula nierozpraszalności, historyczne znaki własnościowe), z drugiej stanowią wielokrotne dublety lub materiał nieprzydatny. W praktyce narażone są na powolną degradację – źle przechowywane, często przenoszone i nie poddawane we właściwym czasie konserwacji.

Stosunek do darczyńcy to ważny element poprawnego wizerunku instytucji. Ofiarodawcami najczęściej są osoby z nią powiązane – czytelnicy, pracownicy uniwersytetu i absolwenci w przypadku bibliotek akademickich, członkowie lokalnej społeczności. W przeciwieństwie do kupna czy wymiany, nie mamy transakcji związanej. Z reguły jesteśmy jedynymi beneficjentami (poza wyjątkowymi sytuacjami np. darowizna jako ekwiwalent za wykonaną usługę). Pisemne podziękowanie, stanowiące jednocześnie potwierdzenie odbioru, jest niezwykle ważną procedurą wpływającą korzystnie na dalsze relacje z ofiarodawcami i opinię o bibliotece. Współczesne systemy magazynowania nie pozwalają na wyodrębnianie kolekcji poszczególnych ofiarodawców. Na ich życzenie możemy jednak opatrzyć egzemplarze notą o donatorze (np. w formie nalepki). Taka informacja może również znaleźć się w rekordzie. Darczyńca to arbiter jakości naszych usług budujący wizerunek instytucji.

Odmowa przyjęcia daru jest sytuacją kłopotliwą dla obu stron. W dużej mierze łączy się to z wartością ofiarowanej kolekcji, jej wielkością i motywacją przekazania. Gdy głównym powodem jest np. konieczność opuszczenia lokalu, biblioteka jest postrzegana jako instytucja, która pomoże uchronić książki przed zniszczeniem, za które ofiarodawca nie chce przyjąć odpowiedzialności. Bibliotekarz rozumiany jest jako osoba potrafiąca docenić wartość książki i rozumiejąca dylemat moralny, jakim jest jej wyrzucenie w sytuacji, gdy nie posiada ona większej wartości antykwarycznej. Rozwój handlu książką w Internecie wpłynął na spadek tego typu darowizn, jak również na ich jakość. Do bibliotek często trafiają egzemplarze, na które ofiarodawca nie znalazł nabywcy, druki o małej wartości, zdekompletowane serie i wydawnictwa wielotomowe, egzemplarze z defektami, podniszczone, pozbawione materiału ikonograficznego, np. litografii, luźnych map, czy innych załączników. Nie każdą darowiznę chcemy, czy możemy przyjąć. Odmowa powinna łączyć się propozycją pomocy w znalezieniu innej zainteresowanej daną tematyką instytucji. Darów nie konsultowanych nie odsyłamy. W praktyce włączamy je do zbiorów jako kolejne egzemplarze o niewielkiej użyteczności (szczególnie gdy opatrzone są dedykacją), oferujemy innym bibliotekom lub rozpychamy zasoby dubletów i druków zbędnych.

Biblioteka Jagiellońska łączy funkcję księżnicy naukowej, uniwersyteckiej ze statusem biblioteki narodowej tworzącej narodowy zasób biblioteczny. Gromadzenie oparte jest na egzemplarzu obowiązkowym. Pogodzenie obu tych funkcji jest trudne i wymusza ostrożną politykę gromadzenia, również w przypadku darów. Przy tak dużej produkcji wydawniczej

egzemplarz obowiązkowy jest dużym obciążeniem powierzchni magazynowych. a ogromna jego część nie jest wykorzystywana do celów naukowych. Z kolei z uwagi na potrzebę archiwizacji nie możemy zbierać większej ilości dodatkowych egzemplarzy np. podręczników akademickich. Jako biblioteka główna uniwersytetu staramy się więc zapewnić warsztat dla pracowników nauki, również związanych z innymi instytucjami Krakowa i regionu, np. Polskiego Słownika Biograficznego. Zgromadzenie dostatecznej ilości literatury dla studentów przenoszone jest na biblioteki instytutowe. One też w pierwszej kolejności są odbiorcami dubletów publikacji naukowych pochodzących z darowizn.

Darami zajmują się dwie osoby. W zakresie ich czynności leżą negocjacje i korespondencja z darczyńcami, selekcja i ocena pod kątem przydatności do zbiorów, sprawdzanie w katalogach wraz z bibliografowaniem w wątpliwych przypadkach, wykazywanie braków w wydawnictwach ciągłych, prowadzenie rejestru przybytków, nadawanie akcesji, wycena, przygotowywanie potwierdzeń. W wyjątkowych sytuacjach selekcja, odbywa się w domu ofiarodawcy także nadzór nad transportem. W przypadku wydawnictw starszych i przechowywanych w niewłaściwych warunkach (piwnice, strychy, pomieszczenia zawilgocone) również ocena pod względem potrzeby dezynfekcji. Referat Darów zajmuje się również wstępnym typowaniem dubletów pod kątem ich przydatności do zbiorów bibliotek instytutowych UJ. Procedury przy dubletach i drukach zbędnych są podobne jak w przypadku egzemplarzy wchodzących do zbiorów. Rejestracja każdego wpływu i pisemne potwierdzenie dla ofiarodawcy umożliwia późniejsze kwerendy, prowadzone np. na życzenie spadkobierców darczyńcy.

Darów i propozycji ich przekazania otrzymujemy sporo. Wpływ za ostatnie 3 lata to blisko 14 tys. woluminów i ponad 4 tys. jednostek zbiorów specjalnych.

Wpływ darów w Bibliotece Jagiellońskiej za lata 2008–2010.

ROK	WOLUMINY				J. SPEC.	WARTOŚĆ	DUBLETY
	POLSKIE		ZAGRANICZNE		RAZEM		
	ZWARTE	CIĄGŁE	ZWARTE	CIĄGŁE			
2008	1558	127	2231	603	4519	1620	1 842 885
2009	1476	47	1857	808	4188	867	635 691
2010	1576	110	2811	557	5054	1660	475 537
RAZEM	4610	284	6899	1968	13 761	4147	2 954 113

Powyższa tabela nie ujmuje większości dubletów i druków zbędnych przekazywanych bezpośrednio bibliotekom instytutowym. Nie obrazuje też w pełni wpływu bieżącego, notuje zarówno przybytki obecne, jak i opracowywane w miarę możliwości fragmenty spuścizn przejętych w latach ubiegłych.

Dary bieżące to przede wszystkim egzemplarze autorskie oraz nadbitki, zazwyczaj opatrzone autografami lub dedykacjami. Obserwujemy również znaczny przyrost wydawnictw opublikowanych technologią „domową”, powielonych w kilku, kilkunastu egzemplarzach wydruków komputerowych, opatrzonych adresem bibliograficznym, nierzadko numerem ISBN. Mimo niewątpliwie unikatowego charakteru (np. opracowania historyczne czy genealogiczne oparte na rodzinnych archiwach) trudno jednoznacznie kwalifikować te wydawnictwa. Najczęściej o statusie egzemplarza archiwalnego lub reprografii decyduje zawartość i wartość merytoryczna.

Następna kategoria darów prywatnych to niewielkie kolekcje ofiarowane przez pracowników uniwersytetu i absolwentów oraz mieszkańców Krakowa lub regionu. Dużą wartość mają wydawnictwa pochodzące od pracowników naukowych, są to często ważne publikacje obcojęzyczne nabyte w trakcie pracy nad danym tematem i przekazywane po wykorzystaniu czy np. egzemplarze autorskie materiałów pokonferencyjnych. Tego typu darowizny mają duże znaczenie dla rozwoju komunikacji naukowej.

Status darowizny otrzymują również książki przekazane przez czytelników w zamian za zagubione egzemplarze lub ich ekwiwalenty, w przypadku gdy odkupienie identycznego wydania jest niemożliwe, oraz spadki bezdziedziczne.

Darczyńcy instytucjonalni to w głównej mierze instytucje naukowe i kulturalne ofiarujące dodatkowe egzemplarze wydawnictw własnych lub publikacji swych pracowników, placówki dyplomatyczne obcych państw.

Darczyńcy zagraniczni to głównie wyższe uczelnie, placówki badawcze, czy fundacje jak np. Carl Friedrich von Siemens Stiftung, Die Fritz Thyssen Stiftung, oraz wszelkiego typu instytucje i organizacje zrzeszające środowiska polonijne. Wszystkie te cztery kategorie należą do stałych kontrahentów. Szczególnie wiele zawdzięczamy wieloletnim kontaktom z dużymi ośrodkami, jak Polski Instytut Kulturalny w Londynie, Instytut Literacki w Paryżu, ale również niewielkimi stowarzyszeniami, które z regularnością przesyłają wydawnictwa własne czy inne materiały odnoszące się do życia lokalnej polonii np. Związek Polaków w Hobart z Australii, czy londyńskie Koło Wychowanków Szkół Polskich Isfahan i Liban. Sporo darów otrzymujemy za pośrednictwem polskich placówek dyplomatycznych, kulturalnych i naukowych, np. Instytut Polski, czy stacje badawcze PAN, nadsyłających materiały związane z własną działalnością, czy otrzymane od lokalnych autorów i organizacji.

Dary środowisk polonijnych stanowią podstawowe źródło współczesnych poloników.

Specjalna i duża grupa ofiarodawców zagranicznych to żyjący na emigracji kombatanCI II wojny światowej oraz ich spadkobiercy. Tą drogą trafiają do zbiorów nie tylko archiwalia i druki dokumentujące losy polskich żołnierzy, ale również zgromadzone przez nich domowe biblioteki. Przez lata była to forma wsparcia dla polskiej nauki i kultury oraz poczucie, że zgromadzone polonika powinny trafić do kraju, gdzie będą stanowiły ważne źródło do dziejów emigracji. Obecnie coraz częściej główną motywacją jest obawa przed rozproszeniem księgozbiorów i archiwaliów w sytuacji, gdy kolejne pokolenia, wychowane

już poza granicami kraju, tracą kontakt z polską kulturą, a tym samym zainteresowanie tą tematyką. Nie dotyczy to zresztą jedynie księgozbiorów, przed tym samym dylematem stoją również inni kolekcjonerzy. W tym miejscu wspomnieć można choćby Tomasa Niewodniczańskiego z Bitburga, miłośnika dawnej kartografii i właściciela jednego z największych w Europie zbioru dawnych map, który przed śmiercią zdecydował jednak o podziale kolekcji i przekazaniu poloników do muzeów i bibliotek w kraju.

Spośród emigracyjnych darczyńców Biblioteki Jagiellońskiej wymienić można np. Lidię Ciołkoszową, Tadeusza Łżyka, Juliusza L. Englerta. Wszystkie te dary to duże księgozbiory o różnym zakresie tematycznym, stosownie do zainteresowań właścicieli.

Dar Juliusza L. Englerta, żołnierza w Armii Andersa, potem działacza emigracyjnego w Wielkiej Brytanii i grafika to ponad 1200 pozycji, w tym ciekawa kolekcja książek z autografami. Do Biblioteki Jagiellońskiej trafiła również część archiwum Englerta.

Polityka gromadzenia odnośnie wydawnictw obcojęzycznych jest mniej restrykcyjna. W przypadkach wątpliwych kierujemy się między innymi osiągalnością danego tytułu w innych polskich bibliotekach. W przypadku monografii i czasopism naukowych również w innych bibliotekach Krakowa.

W ostatnich latach wznowione zostały prace przy pozostałych fragmentach dwóch dużych spuścizn. Pierwsza to księgozbiór zapisany w 1953 r. w testamencie Uniwersytetowi Jagiellońskiemu przez hrabiego Franciszka Ksawerego Pusłowskiego. Po śmierci właściciela na rzecz uniwersytetu przeszedł również krakowski pałac przy ul. Westerplatte, w którym obecnie mieści się Instytut Muzykologii, oraz wybrane dzieła sztuki włączone do zbiorów Muzeum UJ. Na mocy umowy z uniwersytetem, Ksawery Pusłowski został dożywotnim kustoszem własnych zbiorów. Pusłowscy zgromadzili ponad 40 tys. woluminów. Pozostawali w kontaktach z najważniejszymi europejskimi oficynami wydawniczymi i antykwariuszami, prenumerowali krajową i zagraniczną prasę. Trzon stanowi piśmiennictwo XIX i pocz. XX w., z wyraźną przewagą literatury francuskiej. Poza tym można wyróżnić kilka kolekcji tematycznych, np. heraldyka, wojskowość (gł. w jęz. niemieckim), piśmiennictwo prawnicze rosyjskie. Wiele egzemplarzy posiada cenne autografy, dedykacje, stylowe oprawy z charakterystycznym tłoczonym herbem rodziny. Z księgozbioru wyselekcjonowane zostały stare druki, jednostki muzyczne, graficzne i kartograficzne oraz bogata XIX-wieczna korespondencja rodzinna. W zbiorach Pusłowskich znalazła się również ciekawa kolekcja druków ulotnych dotyczących wydarzeń politycznych i dokumentująca życie społeczno-kulturalne Krakowa (obwieszczenia, odezwy, ulotki propagandowe, druki wewnętrzne organizacji sportowych, programy uroczystości). Ksawery Pusłowski był poliglotą, znawcą i miłośnikiem książek, sam parał się twórczością literacką. Stąd sporo druków rzadkich i egzemplarzy o ciekawej proveniencji. Ostatnim znaleziskiem był autorski egzemplarz z dołączonym listem Alexandra Dumasa syna.

Druga, to spuścizna Szymona Deptuły – sławisty, wykładowcy języka polskiego i rosyjskiego na Uniwersytecie Wisconsin w Milwaukee – który jeszcze w 1967 r. zapisał Uniwersytetowi Jagiellońskiemu swoje ówczesne zbiory (liczące ok. 35 tys. wol.) oraz nabytki, które pozyska do dnia śmierci. W związku z wielkością kolekcji pracownik bi-

bioteki wyjechał w 1980 r. do USA, by na miejscu oszacować rzeczywistą przydatność do zbiorów i wybrać interesujące nas pozycje (ok. 70% książek i 60% druków zwartych). Po śmierci ofiarodawcy w 1992 r. wykonawcy testamentu przekazali do Krakowa całą spuściznę liczącą ok. 100 tys. woluminów, przy czym jej część, przechowywana w zawilgoconych pomieszczeniach, dotarła w bardzo złym stanie i nie nadawała się już do konserwacji. Szymon Deptuła gromadził praktycznie wszystko – książki, czasopisma, dokumenty życia społecznego, rękopisy, płyty analogowe, mikrofilmy, znaczki pocztowe, plakaty, wycinki z gazet. Przejmował dublety wycofywane z innych bibliotek. Trzon to literatura angielska i amerykańska oraz angielskie tłumaczenia literatury światowej. Szczególnie interesował się filmem, prenumerował fachową prasę, zebrał pokaźną kolekcję literatury przedmiotu, plakatów, afiszy, fotosów, scenopisów, recenzji. Dużą wartość mają polonika – książki i czasopisma w języku polskim oraz inne materiały odnoszące się do działalności organizacji polonijnych w USA (np. rękopisy utworów literackich, archiwum „Kuriera Polskiego” w Milwaukee).

W związku z rozpiętością tematyczną część zbiorów Szymona Deptuły przekazana została bibliotekom instytutowym UJ – filologiom, Instytutowi Sztuk Audiowizualnych oraz Instytutowi Amerykanistyki i Studiów Polonijnych. Prace przy obu tych ogromnych spuściznach były przerywane i wznawiane kilkakrotnie. Podstawowym powodem był ich rozmiar, wymuszający magazynowanie częściowo poza gmachem biblioteki, oraz priorytetowość stale napływających darowizn bieżących.

Biblioteka Jagiellońska ma profil ogólny, z naciskiem na szeroko pojętą humanistykę. Z darów polskich pozyskujemy przede wszystkim książki archiwalne nieosiągalne z EO, drugie egzemplarze wydawnictw sprzed 1969 r., oraz egzemplarze zastępujące książki zniszczone lub zagubione. Nie gromadzimy dodatkowych egzemplarzy publikacji z nauk ścisłych, technicznych oraz medycznych (te kierowane są do Collegium Medicum UJ). Wydawnictwa zagraniczne gromadzone są również w wyborze, opracowanie bardzo szczegółowe proponujemy z reguły bibliotekom instytutowym UJ, analogicznie obcojęzyczną literaturę piękną właściwym filologiom.

Dary to droga uzupełniania zasobów bibliotecznych o cenne publikacje niemożliwe do pozyskania w inny sposób. W przypadku zbiorów specjalnych – obok zakupu – często jedyna. Dary doskonale wzbogacają księgozbiór, choć zawsze pewien odsetek stanowią druki o niewielkiej przydatności lub zupełnie zbędne. Nie mamy właściwie możliwości długoterminowego prognozowania ani ich planowania w krótszej perspektywie. Poza szczególnymi przypadkami, gdy o konkretną darowiznę zabiegamy, otrzymujemy gotową ofertę, którą możemy przyjąć lub nie. Czasami warunkiem jest przekazanie całości, bez możliwości wyboru interesujących nas publikacji. Jest to jednocześnie materiał trudny w selekcji, zarówno w przypadku księgozbioru już istniejącego, jak i na poziomie jego kompletowania. Nie zawsze potrafimy właściwie ocenić publikacje pod kontem wartości merytorycznej i rzeczywistych potrzeb kolekcji. W dużym stopniu wiąże się to z niechęcią wobec selekcji i perspektywy ewentualnej, późniejszej ich utylizacji. Biblioteka oparta na tej formie gromadzenia ma problemy z funkcjonalnością księgozbioru, magazynowaniem

i zabezpieczaniem zbiorów oraz niekontrolowanym przyrostem dubletów i druków zbędnych. Przyjmowanie darowizn wymaga rozważań, krytycznej oceny proporcji między ich wartością a możliwościami właściwego przechowywania oraz zabezpieczania dubletów i druków nie mieszczących się w profilu biblioteki.

Bibliografia:

1. L. Biliński, *Selekcja zbiorów bibliotek publicznych warunkiem racjonalnego ich gromadzenia*. „Bibliotekarz” 1995, nr 1, s. 18–24. ISSN 0208-4333.
2. U. Franas-Mirowska, *Selekcja materiałów bibliotecznych – trudna sztuka zarządzania zbiorami*. Warsztaty Bibliotekarskie [Dokument elektroniczny]. 2007, nr 4 (24) grudzień [dostęp: 09.09.2011]. Dostępny w internecie: <http://www.pedagogiczna.edu.pl/warsztat/2007/4/070401.htm>. ISSN 1732-7008.
3. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław [etc.], 1986. T. 29.
4. M. Rostworowska, *Czas nie stracony*. Warszawa, 1998. ISBN 83-910015-0-4.

Abstract:

The art of assembling collections means a sensible gathering policy, including gifts and donations. Compared to purchases or swaps, donations are a difficult material, the main difficulty being the impossibility of planning, and the problems of their assessment and selection. Gifts are also very diversified qualitatively: they include practically all forms of publications, manuscripts, iconographies, etc.; and in terms of quantity: there are single specimens as well as legacies measured in linear metres. Another question is the relationship towards the donor, perceived as a client, arbiter of the quality of our services and a creator of the institution's image. All these threads, functioning in the Jagiellonian Library's Gifts Section, have been supplemented with a short survey of our influence for the last three years.

FORMY GROMADZENIA DRUKÓW ZWARTYCH W BIBLIOTECĘ GŁÓWNEJ UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO WE WROCŁAWIU

Streszczenie: W związku z przeobrażeniami, przed jakimi stanęła Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, czyli transformacją w Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej, w artykule wykazane zostały obowiązujące w niej aktualnie formy gromadzenia druków zwartych. Obok zakupu, wymiany i darów, uwaga poświęcona została też innym sposobom powiększania kolekcji. Dla rozszerzenia spektrum porównano podstawowe aspekty funkcjonowania oddziałów gromadzenia we wszystkich bibliotekach uniwersyteckich w Polsce.

Z powyższej analizy wynika, że jednym z najważniejszych z wyzwań stojących przed pracownikami Oddziału Gromadzenia w DCINiE powinna nastąpić bliższa współpraca z kadrą naukową. Wszystko w celu najlepszego dostosowania się do dynamicznych zmian w bibliotekarstwie XXI w., wobec których biblioteka musi stać się jednostką hybrydową.

Ostatnie pięć lat funkcjonowania Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego (BG UE) we Wrocławiu były szczególnie istotne w jej dziejach. Przemiany rozpoczęły się w roku 1993, kiedy wprowadzono zintegrowany system komputerowy¹. W 2006 r. zainicjowano powstanie nowego gmachu Biblioteki, w grudniu 2008 r. podpisano umowę o dofinansowaniu projektu przez Unię Europejską, a w efekcie tych prac Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej (DCINiE) w październiku 2011 otworzyło swoje podwoje². Dzisiaj mogąca poszczycić się ponad sześćdziesięcioletnią tradycją wrocławską ksiąźnica przekształciła się w jedno z najnowocześniejszych jednostek tego typu w kraju. W nowym, pięknym gmachu sfinansowanym przez Unię Europejską i rodzimą uczelnię, obok innych nowatorskich rozwiązań, wprowadzono strefę wolnego dostępu, gdzie użytkownik na 3600 m² może swobodnie korzystać z ponad 200 tys. odpowiednio przygotowanych książek i czasopism³. Poniżej ukazane zostaną zmiany zaszłe w ostatnich latach, poprzez pryzmat pozyskiwania do zbiorów druków zwartych w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów BG UE we Wrocławiu, a także postulaty na przyszłość. Aby procesy gromadzenia w BG UE we Wrocławiu stały się bardziej przejrzyste, niektóre elementy jego funkcyjono-

1 Był to system BMS-Lech. Od 1996 r. zastąpił go Prolib.

2 B. Żmigrodzka, *Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej. Biuletyn EBIB* [online]. 2009 nr 3 [dostęp 30.08.11]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2009/103/a.php?zmigrodzka>; *Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej – biblioteka otwarta*. Red. B. Żmigrodzka. Wrocław, 2011.

3 Pozostałe materiały biblioteczne przechowywane są w magazynie kompaktowym.

wania porównane zostały z procedurami w porównywalnych Bibliotekach Głównych Uniwersytetów Ekonomicznych w Krakowie, Poznaniu i Katowicach⁴.

Jacek Wojciechowski zdefiniował gromadzenie zbiorów jako sztukę kompletowania materiałów bibliotecznych, zarówno w trybie pozyskiwania nowych tytułów, jak i w drodze uzupełniania luk w kolekcji, nie pomijając przy tym selekcji. Konkluzja, iż gromadzenie stało się „zarządzaniem zbiorami”, wydaje się ze wszech miar słuszną⁵ i stoi w zgodzie z trendami płynącymi do nas z innych państw.

Polityka gromadzenia w bibliotekach szkół wyższych kształtowana jest przez kilka czynników. Przede wszystkim wprowadzono specjalizację gromadzonego księgozbioru, co wynika z zalewającej nas ze wszystkich stron ogromnej ilości wiedzy i informacji. Istotnym czynnikiem gromadzenia stała się zasada zgodności pozyskiwanych woluminów tworzonego, uzupełnianego i selekcjonowanego zasobu, z dziedzinami nauki reprezentowanymi na uczelni. Kolejne uwarunkowania wynikają z ograniczonych możliwości finansowych i lokalowych bibliotek naukowych. Bardzo ważnym elementem w procesie gromadzenia jest też wpływ użytkownika. Coraz częściej oczekuje on od bibliotekarza szybkiej i najnowszej informacji na nurtujący go problem, dlatego od wielu lat w polskich bibliotekach z powodzeniem wprowadzane są w życie nowoczesne metody zarządzania, mające również zastosowanie w oddziałach gromadzenia⁶.

We wrocławskiej bibliotece od początku jej istnienia tworzone kolekcję, przede wszystkim z zakresu nauk społeczno-ekonomicznych, w miarę możliwości rozszerzając ją o nauki pokrewne i literaturę o charakterze ogólnym⁷. Zbiory o innej tematyce niż ekonomiczna, gromadzone były przy dwóch wydziałach uczelni, powstałego w 1969 r. Wydziału Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze, oraz w 1954 r. – Wydziału Inżynieriino-Ekonomicznego. Specyfice ostatniego z nich, BG UE zawdzięcza obszerną literaturę z zakresu nauk chemicznych, natomiast w jeleniogórskiej placówce gromadzone są zbiory poruszające tematykę gospodarki regionalnej i turystyki⁸.

Zakup egzemplarzy poszczególnych tytułów przez BG UE uzależniony był przede wszystkim od warunków lokalowych. Biblioteka borykała się z tym problemem od lat. Również wysokie ceny książek uniemożliwiały swobodniejsze zakupy. Na początku lat 90.

4 Dziękuję za informacje przekazane przez kierowniczkę Oddziałów Gromadzenia BG UE w Katowicach Wandę Sączewską, Krakowa – Elżbietę Kochan oraz Poznania – Ewę Szczepaniak.

5 J. Wojciechowski, *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Kraków, 2001, s. 31.

6 Problem przybliży m.in.: Wojciechowska, M. *Zarządzanie zmianami w bibliotece*, Warszawa, 2006; *Zarządzanie strategiczne i marketingowe w bibliotekach*. Red. M. Nowak; P. Pioterek; J. Przybysz, Poznań, 2004; E. Głowacka, *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekarstwie i informacji naukowej*, Toruń, 2000; *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej*. Red. A. Sokołowska-Gogut, Kraków, 1998.

7 W 1947 r. powołano do życia Wyższą Szkołę Handlową, w 1950 r. przekształconą w Wyższą Szkołę Ekonomiczną. Kolejny raz zmieniono nazwę uczelni na Akademię Ekonomiczną im. O. Langego w 1974 r. Od 2008 r. uczelnia funkcjonuje pod nazwą Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Aktualnie zapewnia się kształcenie na czterech Wydziałach: Nauk Ekonomicznych, Zarządzania, Informatyki i Finansów oraz Inżynieriino-Ekonomicznym, które zlokalizowane są na kampusie we Wrocławiu. Ostatni z Wydziałów, Gospodarki Regionalnej i Turystyki, mieści się w Jeleniej Górze.

8 Cały zasób biblioteczny UE we Wrocławiu liczy 416.131 woluminów (*Sprawozdanie z działalności BG UE we Wrocławiu za 2010 r.*), z czego druków zwartych jest ok. 355 tys. Kolekcja jeleniogórska stanowi oddzielną jednostkę, dlatego pominięta została w tej pracy.

XX w. przyjęto zasady obowiązujące do końca 2007 r. Ustalono, że rozsądnym minimum jest powiększanie zasobu o nowe pozycje od jednego do najczęściej dwóch woluminów. Pierwszy z nich stanowił „egzemplarz magazynowy”, który pozostawiano w księgozbiorze nawet w przypadku selekcji. Dostęp do niego został ograniczony i dlatego poza Bibliotekę mógł być wypożyczany na okres 28 dni tylko przez pracowników naukowych, doktorantów oraz wąską grupę studentów, należącą do kół naukowych. Drugim był „egzemplarz lektoryjny”, który udostępniano jedynie w czytelni Biblioteki. Trzeci, o ile go w ogóle zakupiono, wypożyczany był na krótki termin (28 dni) wszystkim użytkownikom. Z kolei przy zakupie skryptów i podręczników oraz literatury zalecanej przez wykładowców, nabywano zawsze większą liczbę egzemplarzy, najczęściej oscylującą wokół 11–20 woluminów. W skrajnych przypadkach wprowadzano zakupy do 50, a nawet 100 egzemplarzy, przy czym zawsze odnosiło się to do skryptów UE we Wrocławiu. Zabezpieczano standardowo egzemplarz „magazynowy” i „lektoryjny”, a każdy kolejny udostępniany był na okres 26 tygodni.

Diametralne zmiany nastąpiły od 2008 r. Zaczęto wtedy realizować ostatni etap przygotowań do budowy nowego gmachu BG UE. Przewidziana, ogromna kubatura ponad 8.200 m² (wolny dostęp 3.600 m²), w stosunku do starej, wynoszącej zaledwie 2.000 m², pozwoliła zapomnieć o stałej bolączce, czyli braku pomieszczeń na nabytki. Przy założeniu, że nowe Centrum stanie się regionalnym ośrodkiem informacji biznesowej i ekonomicznej, a jego zasoby będą musiały w przyszłości zaspokoić potrzeby nie tylko naukowców, ale szerokich kręgów dolnośląskich ekonomistów i biznesmenów, zmieniono też politykę zakupów. Przyjęto, że oprócz sporadycznych przypadków, nie będą kupowane pojedyncze egzemplarze, a co najmniej cztery. Przeznaczenie 1-go i 2-go pozostało bez zmian (egzemplarze „magazynowy” i „lektoryjny”), natomiast 3-ci i 4-ty wypożyczane są na okres do 26 tygodni przez wszystkich użytkowników. Ponadto, jeśli pracownicy Oddziału dojdą do wniosku, że niezbędny jest zakup dodatkowych woluminów, kupowanych jest wtedy 6, 11, a nawet 21 egzemplarzy jednego tytułu.

Struktura, liczebność oddziałów gromadzenia i uzupełniania zbiorów oraz podział obowiązków w poszczególnych bibliotekach naukowych wypracowuje się na przestrzeni lat i jest to wypadkowa wielu czynników, do których należą m.in. wielkość i różnorodność zasobu, sposoby jego gromadzenia, liczba przewidzianych etatów oraz możliwości finansowe placówki.

Spośród czterech oddziałów objętych badaniem⁹, najliczniejszy okazał się krakowski dział BG UE. Funkcjonują tam dwie jednostki: Oddział Gromadzenia Druków Ciągłych z sześcioma pracownikami oraz Oddział Gromadzenia Druków Zwartych z siedmioma, gdzie wyłącznie książkami zajmują się cztery osoby. Wykształcenie średnie posiada dwoje bibliotekarzy, a pozostałych pięcioro ukończyło uczelnie wyższe. Z grupy tej czworo jest absolwentami bibliotekoznawstwa, jedna ekonomii. Ponadto dwie spośród nich ukończyły studia podyplomowe. W BG UE w Poznaniu przy gromadzeniu zbiorów pracuje pięć osób.

9 Poniższe porównania mają za cel jedynie przybliżenie problematyki. W każdym bowiem omawianym przypadku należałoby odnieść się kompleksowo, m.in. do proporcjonalnej ilości pracowników oddziałów gromadzenia do ilości posiadanych i pozyskiwanych zbiorów, co przekroczyłoby znacznie ramy tego opracowania.

Dwie z nich legitymują się dyplomem magisterskim z zakresu bibliotekoznawstwa, pozostałe trzy posiadają wykształcenie średnie. Zastosowano podział na sekcje zajmujące się odpowiednio gromadzeniem druków ciągłych i zwartych, z czego książkami zajmuje się dwójka bibliotekarzy. Przy tworzeniu zasobu w BG UE w Katowicach pracuje czterech bibliotekarzy. Obowiązek powiększania kolekcji druków zwartych powierzono dwóm pracownikom, posiadającym wykształcenie wyższe ekonomiczne, z czego jedna, dodatkowo ukończyła studia podyplomowe z zakresu bibliotekoznawstwa. W Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów BG UE we Wrocławiu zatrudnione są cztery osoby. Wszystkie posiadają dyplom ukończenia wyższych studiów, z czego dwoje jest magistrami z zakresu bibliotekoznawstwa, jedna magistrem kulturoznawstwa z ukończonymi studiami podyplomowymi z bibliotekoznawstwa, a ostatnia legitymuje się dyplomem magisterskim w zakresie public relations. Od 2010 r. dwójka pracowników Oddziału może poszczycić się uzyskaniem tytułu bibliotekarza dyplomowanego. W strukturze jednostki nie wprowadzono podziału na osobne sekcje, jednak aby zapewnić sprawne funkcjonowanie, wprowadzono podział obowiązków. Dwóch bibliotekarzy zajmuje się więc wszystkimi pracami związanymi z zakupem książek, obowiązkiem trzeciego jest współpraca z Wydawnictwem Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu oraz organizacja wymiany międzybibliotecznej, natomiast na barkach czwartego pracownika spoczywa zabezpieczenie ciągłej dostawy czasopism krajowych i zagranicznych.

Biblioteki główne uniwersytetów ekonomicznych w Polsce nie mają obowiązku tworzenia planów zakupu, posiadając pełną swobodę wyboru materiałów bibliotecznych. We wszystkich jednostkach na początku każdego roku budżetowego, po podliczeniu wydatków poniesionych w roku poprzednim, dyrektor Biblioteki Głównej występuje do senatu uczelni o przyznanie środków finansowych na zakup książek, czasopism i źródeł elektronicznych.

Nabytki przyjmowane do Biblioteki muszą być odnotowane w księgach akcesyjnych. W zależności od rodzaju gromadzonych zbiorów i polityki oddziałów gromadzenia, liczba ksiąg akcesyjnych różni się w poszczególnych placówkach. W Katowicach i Poznaniu prowadzona jest jedna księga akcesji druków zwartych, bez względu na sposób ich pozyskiwania. Natomiast w Krakowie wszystkie nabywane książki odnotowuje w trzech księgach akcesji, odpowiednio dla zakupu, niezależnie dla darów, wymiany międzybibliotecznej i publikacji uczelnianej oficyny, oraz w ostatniej, materiałów elektronicznych i doktoratów. We Wrocławiu przez szereg lat dla druków zwartych prowadzono jedną księgę akcesji. Odnotowywano w niej wszystkie pozyskiwane książki oraz skrypty otrzymywane z Wydawnictwa UE. W 2005 r. utworzono, podobnie jak w Krakowie, trzy księgi akcesji, tyle że inaczej określone zostały ich zakresy. W księdze akcesji „B” odnotowywany jest zakup książek polskich i zagranicznych, w księdze „AE” rejestrowane są dokumenty przekazywane Bibliotece przez własną oficynę, natomiast w „G” wprowadza się wszystkie książki otrzymywane przez Bibliotekę bezgotówkowo (wymiana międzybiblioteczna, dary, inne źródła wpływu). Założenie osobnych ksiąg akcesji pozwoliło usprawnić tworzenie sprawozdań finansowych.

Odrębną kwestią jest zakup książki polskiej, przeważającej we wrocławskich zbiorach¹⁰. Aktualnie wszystkimi pracami związanymi z ich zakupem zajmują się dwie osoby, systematycznie przeglądając „Przewodnik Bibliograficzny” oraz internetowe strony wydawnictw, hurtowni i oficyn uczelnianych. Korzystają także z fachowych czasopism księgarskich i ekonomicznych. Źródła te, obok najważniejszych danych bibliograficznych koniecznych do identyfikacji pozycji, prezentują hasła przedmiotowe, krótkie informacje o zawartości treściowej oraz recenzje.

Innym sposobem zakupu jest bezpośrednia współpraca z wydawnictwami i hurtowniami książek, którzy przesyłają swoją ofertę bezpośrednio na adres poczty elektronicznej Oddziału Gromadzenia.

W efekcie tych prac, w systemie tworzone jest zamówienie, na które składa się skrócony opis pozycji oraz liczba zamawianych egzemplarzy. Tak przygotowany dokument trafia do księgarni uczelnianej, której w latach dziewięćdziesiątych powierzono dostawę polskich książek. Stamtąd zamówione pozycje systematycznie spływają bezpośrednio do Oddziału. Dzięki temu eliminować zaczęto wcześniejszy zwyczaj pozyskiwania księgozbioru poprzez wizyty pracowników Oddziału Gromadzenia w innych księgarniach ogólnych i specjalistycznych. Aktualnie czynność ta zanika i ogranicza się do poszerzenia wiedzy o nowościach i ewentualnym zakupie pojedynczych pozycji. Po realizacji zamówienia, rachunek wystawiony przez kontrahenta zostaje opisany i przekazany do kwestury Uniwersytetu, a wpływ woluminów odnotowuje się w systemie. Przed przekazaniem książki do Oddziału Opracowania nadawane jej są znaki własnościowe Biblioteki. Ponadto, w związku z przygotowaniem księgozbioru do udostępniania w DCINiE, od lipca 2010 r. bibliotekarze w trakcie wstępnego opracowania zasobu wklejają do każdej rejestrowanej książki etykiety RFID. Zawierają one informacje o opisie bibliograficznym i statusie pozycji.

Niezmiennie pomocne w zakupie książek polskich są kontakty z czytelnikami. Najwartościowszym źródłem wiedzy płynącej od czytelników, jest generowana przez zintegrowany system komputerowy możliwość kontrolowania dokonywanych przez nich rezerwacji książek. W sytuacji, kiedy wszystkie egzemplarze danego tytułu są wypożyczone, użytkownik chcący ją zamówić, poprzez system „zapisuje się” do kolejki. Narzędzie to pozwala bibliotekarzom zorientować się nie tylko, czy egzemplarz jest wypożyczony, ale też jak wielkim cieszy się zainteresowaniem wśród czytelników, a także ma to istotny wpływ na ewentualny zakup dodatkowych egzemplarzy.

Książka zagraniczna zawsze była obecna w zbiorach BG UE we Wrocławiu. Na język nabytku, kraj jego pochodzenia oraz tematykę, rzutowała sytuacja polityczna i gospodarcza Polski. W okresie socjalizmu kupowano głównie książki wydawane na terenie państw bloku wschodniego, gdzie literatura anglojęzyczna stanowiła nikły procent. Zachodnie publikacje, wydawane głównie w języku angielskim, niemieckim i innych, liczniej zaczęły pojawiać się dopiero w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku.

Ze względu na wyższe koszty nabycia tytułów obcojęzycznych, Uniwersytet finansuje najczęściej zakup jednego egzemplarza. Każdorazowo jest wtedy wymagana akceptacja

---

¹⁰ Biblioteka nie otrzymuje egzemplarza obowiązkowego.

dyrektora BG UE. Pozyskiwanie oparto przede wszystkim na zamówieniach indywidualnych pracowników naukowych Uniwersytetu, w mniejszym zaś stopniu na bezpośredniej współpracy z importerami i dystrybutorami takiej literatury. Zainteresowany naukowiec zobowiązany jest do złożenia dezyderatu, w którym zawarte są podstawowe informacje oraz krótkie uzasadnienie prośby. Zapotrzebowanie na książkę z zagranicy, w sporadycznych przypadkach przyjmowane jest również od studentów. Uzależnione jest to od potwierdzenia przez wykładowcę lub promotora pracy magisterskiej zasadności nabycia publikacji. Egzemplarze takie najczęściej zamawiane są przez pracowników Oddziału Gromadzenia za pośrednictwem portalu internetowego Amazon.

Inną kwestię związaną z literaturą obcojęzyczną stanowi zakup podręczników obcojęzycznych. Korzystają z nich przede wszystkim uczestnicy coraz popularniejszych studiów anglojęzycznych¹¹ oraz studenci podejmujący studia we Wrocławiu w ramach międzynarodowej wymiany Erasmus¹². Pracownicy dydaktyczni określają wtedy ściśle liczbę potrzebnych egzemplarzy, przy czym proces ich zakupu różni się od powyższego. Po dokonaniu wstępnej analizy, polegającej na ustaleniu wszystkich potrzebnych do realizacji kupna danych, kierownik Oddziału Gromadzenia, korzystając z możliwości tzw. „trybu szybkiego wyboru oferty”, wysłał do dystrybutorów literatury zagranicznej „zapytanie o cenę”. Importer, który zaproponuje najlepsze warunki, otrzymuje zamówienie do realizacji. Ze względu na wysokie ceny, zakup większej liczby pozycji stanowi duże wyzwanie dla Biblioteki. Na przestrzeni ostatnich lat udawało się jednak Uniwersytetowi zawsze znaleźć pozabudżetowe środki na ten cel. W latach 2009/2010 Biblioteka otrzymała wsparcie z programu Kuźnia Kadr¹³. Ponadto w 2009 r. zakup części książek zagranicznych został pokryty z Dolnośląskiego Urzędu Marszałkowskiego, a w 2010 r. sfinansowany z programu *Quality of Life*¹⁴. W podobny sposób Małopolski Urząd Marszałkowski dofinansował zakup książek zagranicznych w BG UE w Krakowie.

Nabywanie materiałów konferencyjnych i książek zakupionych przez pracowników naukowych w ramach grantów stanowi pewien problem. Pracownicy UE we Wrocławiu nie mają obowiązku przekazywania ich do Biblioteki, więc pozostają one w ich rękach, co naturalnie nie zwiększa kolekcji. Podobna sytuacja ma miejsce w Poznaniu i Krakowie. Mechanizm ewidencjonowania książek zakupionych z grantów wprowadzono jedynie w katowickim ośrodku, gdzie rejestruje się je w bibliotekach zlokalizowanych przy katedrach.

11 Na Wydziałach Nauk Ekonomicznych oraz Zarządzania Informatyki i Finansów UE we Wrocławiu możliwe są dwustopniowe studia w języku angielskim (Bachelor/Master Studies in Finance oraz Bachelor/Master in International Business).

12 Erasmus w latach 1995–2006 wchodził w skład wspólnotowego programu Socrates, a od roku 2007 jest częścią programu „Uczenie się przez całe życie” (The Lifelong Learning Programme). Polska bierze udział w programie Erasmus od przelomu lat 1998/1999. Erasmus [online] [dostęp 20.08.11]. Dostępny w Internecie: <http://www.erasmus.org.pl>

13 „Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu kuźnią kadr menedżerskich dla opartej na wiedzy gospodarce” to tytuł pierwszej edycji projektu współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny oraz budżet państwa w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013. Wśród jego głównych założeń jest rozszerzenie i wzbogacenie oferty edukacyjnej oraz podniesienie jej jakości. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu [online] [dostęp 30.08.11]. Dostępny w Internecie: http://projektue.ue.wroc.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=2

14 *Quality of Life* [online] [dostęp 01.09.11]. Dostępny w Internecie: http://www.qol.ue.wroc.pl/o_projekcie/

Zastosowanie „katowickich” procedur we wszystkich bibliotekach uczelnianych z pewnością wykluczyłoby niejednokrotnie dublowanie tytułów, rzucając dodatkowe światło na zainteresowania badawcze kadry naukowej. Pozwoliłoby również uzupełniać kolekcję nie obciążając budżetu bibliotek.

Poniższa tabela ukazuje przyrastanie wrocławskiej kolekcji w ostatnich pięciu latach, różnicując je na zakup pozycji polskich i obcojęzycznych. Tych ostatnich najwięcej wpłynęło w 2009 r., kiedy dzięki znacznemu dofinansowaniu Biblioteka powiększyła zasób szczególnie drukami anglojęzycznymi.

Tabela 1. **Przyrastanie kolekcji BG UE we Wrocławiu na przestrzeni lat 2006–2010**

Rok	Zakup książek ogółem	Zakup książek zagranicznych	Udział procentowy książek zagranicznych w stosunku do polskich
2006	5.279	102	1,93%
2007	4.571	235	5,14%
2008	7.645	536	7,01%
2009	7.517	736	9,79%
2010	6.982	218	3,12%

(Opracowanie własne)

We Wrocławiu każdy użytkownik może zgłosić zapotrzebowanie na zakup interesującej go publikacji, czyniąc to za pomocą poczty elektronicznej, telefonicznie lub osobiście. Inny wymiar ma współpraca z kadrą naukową, funkcjonująca w BG UE od lat. Nie do końca jest ona satysfakcjonująca¹⁵. Zaledwie kilku naukowców z dłuższym stażem pracy na Uniwersytecie kontaktuje się z Oddziałem Gromadzenia w celu zaproponowania zakupu konkretnej książki. Nieco lepiej przedstawiają się kontakty z młodszym pokoleniem naukowców, szczególnie doktorantami, którzy – odnosi się wrażenie – są najbardziej świadomi swojej roli w tworzeniu kolekcji własnej Biblioteki. Zgłaszają oni propozycje zakupu literatury polskiej i obcej niezbędnej do prowadzenia badań naukowych, jak również w celu zabezpieczenia pomocy dydaktycznej dla poszczególnych grup studentów. Niedocenianie współpracy z Oddziałem Gromadzenia widoczne jest również wśród studentów młodszych roczników, informowanych o tym na obowiązkowych zajęciach „Elektroniczne źródła informacji”. Jedynie słuchacze wyższych lat generują pojedyncze zgłoszenia, poszukując specjalistycznej literatury pomocnej przy pisaniu pracy magisterskiej.

Niezwykle ciekawie prezentuje się wykorzystanie do zakupu materiałów bibliotecznych tzw. formatki, umieszczanej na stronach domowych bibliotek. W Poznaniu, gdzie znajduje się ona w centralnym miejscu strony internetowej Biblioteki, wymagane jest podanie własnych danych osobowych oraz tytuł publikacji i jej autora. Wypełnianie innych pól, takich jak np. rok wydania, ISBN, czy nazwa wydawnictwa nie jest konieczne. W przypadku zamawiania literatury zagranicznej wymaga się przesłania za pośrednictwem e-maila pisemnej

15 A. Damińska, *Współpraca biblioteki ze środowiskiem naukowym macierzystej uczelni na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. W: *Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych*, III Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 25–27 czerwca 2008 r.: materiały konferencyjne. Łódź, 2008, s. 147–164.

akceptacji zakupu przez kierownika katedry¹⁶. Narzędzie to wykorzystywane jest bardzo chętnie. Podobną procedurę wprowadziła również BG UE w Krakowie. W tym przypadku jednak dotarcie do odpowiedniej formatki, wymaga od użytkownika lepszej znajomości strony domowej Biblioteki. Aby poprawnie wypełnić zgłoszenie, obok danych osobowych użytkownika, obowiązkowo należy podać wszystkie najważniejsze dane publikacji (autor, tytuł, wydawca oraz rok wydania)¹⁷. W przeciwieństwie do poznańskiego ośrodka, użytkownicy częściej wybierają inne możliwości kontaktu, a formatka używana jest sporadycznie. Zarówno wrocławska, jak katowicka Biblioteka, nie posiadają na razie tej opcji.

Kolejnym źródłem pozyskiwania druków zwartych jest współpraca dystrybutorów zajmujących się sprzedażą książek z naukowcami. Pośrednicy, świadomi jak ważne dla uczonych są najaktualniejsze publikacje, starają się nawiązać z nimi kontakt osobisty. Czynią to dwójako, poprzez promocję wydawnictw, organizując wystawy lub pozostawiając im do oceny książki w katedrach i instytutach. W BG UE we Wrocławiu na przestrzeni lat wystawy książki zagranicznej organizowały firmy: ABE Marketing, IPS¹⁸ oraz Wydawnictwa Importowane Kubicz. Ostatnio, ze względu na trudności lokalowe, zaniechano ich organizacji na terenie Biblioteki, za to dzięki uprzejmości władz Uniwersytetu odbywały się one na terenie kampusu. Fizyczna możliwość zapoznania się uczonych z nową publikacją, skutkuje przekazaniu pracownikom Oddziału Gromadzenia wiedzy o niezbędnych zakupach.

Podobnie książki promowane są przez dystrybutorów na terenie Bibliotek Uniwersytetów Ekonomicznych w Krakowie, Poznaniu i Katowicach.

Odrębnym zagadnieniem jest pozyskiwanie książek z uczelnianego Wydawnictwa. Oficyna UE we Wrocławiu, obok literatury z dziedziny ekonomii, posiada w swojej ofercie również publikacje z zakresu chemii, technologii oraz turystyki. Na mocy wewnętrznych ustaleń zobowiązana jest do przekazywania BG określonej liczby egzemplarzy swoich tytułów. W przypadku prac naukowych, czasopism, serii „Debiuty Studenckie” oraz „Prace Doktorantów”, ich liczba jest od wielu lat stała. Z kolei ilość przekazywanych egzemplarzy skryptów, podręczników, monografii, materiałów informacyjnych oraz materiałów konferencyjnych jest ustalana na bieżąco, wspólnie przez pracowników Wydawnictwa oraz Oddziału Gromadzenia. Pozyskane w ten sposób materiały trafiają do zbiorów. Część egzemplarzy stanowi zabezpieczenie wymiany międzybibliotecznej, co poruszone będzie poniżej. Nadwyżki poszczególnych tytułów przechowywane są w Oddziale przez 10 lat. Rezerwę tę wykorzystuje się między innymi w przypadku większego zainteresowania poszczególnymi publikacjami. Zawsze też mogą stanowić one uzupełnienie braków względnych oraz egzemplarzy zniszczonych. Po upływie tego okresu czasu nabytki te jeszcze raz przegląda się pod kątem wykorzystania przez czytelników. Jeżeli reprezento-

---

16 Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu [online] [dostęp 28.08.11]. Dostępny w Internecie: http://www.biblioteka.ue.poznan.pl/index.php?go=zaproponuj_ksiazke

17 Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie [online] [dostęp 28.08.11]. Dostępny w Internecie: <https://vtls.cyfronet.pl/cgi-bin/uek/chameleon#>

18 W sierpniu 2011 r. nastąpiła fuzja tych firm, tworząc ABE-IPS. ABE-IPS [online] [dostęp 02.09.11]. Dostępny w Internecie: <http://www.abe.pl/pl/page/19/o-nas>

wane są w zbiorach w ilości pokrywającej popyt, nadmiar przekazuje się do bezpłatnego rozdawnictwa wśród czytelników.

Poniższa tabela obrazuje rozwój współpracy wrocławskiej Biblioteki Głównej z Wydawnictwem UE na przestrzeni ostatnich pięciu lat. Rekordowy okazał się, jak zwykle rok 2009.

Tabela 2. **Wpływy z Wydawnictwa UE we Wrocławiu do zbiorów BG UE we Wrocławiu oraz ich wysyłka w ramach wymiany międzybibliotecznej**

ROK	WPŁYWY wol.	DO ZBIORÓW wol.	WYSYŁKA wol.
2006	2.777	783	1.438
2007	1.956	659	870
2008	2.515	765	1.359
2009	3.120	919	1.687
2010	2.775	734	1.640
SUMA	13.143	3.860	6.994

(Opracowanie własne)

Wymiana międzybiblioteczna oraz dary są podstawowymi źródłami bezpłatnego powiększania księgozbioru w bibliotekach naukowych w Polsce. Wymiana funkcjonuje od lat, mimo braku odpowiednich przepisów¹⁹. Jej podstawowym celem jest wzajemne przekazywanie sobie niskonakładowych tytułów będących odzwierciedleniem badań prowadzonych przez kadrę naukową w jednostkach macierzystych. Uzależniona jest ona od współpracy bibliotek z wydawnictwami uczelnianymi. Na podstawie obustronnych, szczegółowych umów biblioteki otrzymują stamtąd woluminy zarówno na potrzeby własne, jak też wymiany międzybibliotecznej. Do 1989 r. proces ten rozwijał się bardzo prężnie, więcej było polskich kooperantów, wymiana zagraniczna skierowana była przede wszystkim do ośrodków państw bloku wschodniego. Potem sytuacja uległa zmianie. Trudności finansowe poszczególnych uczelni i instytucji wymogły stopniowe ograniczanie i w rezultacie ta forma powiększania kolekcji straciła na znaczeniu. Regres widoczny jest szczególnie w mniejszych ośrodkach naukowych.

Z czterech objętych badaniem bibliotek, największą liczbą kooperantów poszczycić się może BG UE w Poznaniu, 35 placówek w Polsce i 8 za granicą. W Krakowie jest ich 17 w Polsce i 2 poza jej granicami, a w Katowicach odpowiednio 25 i 1. We wrocławskiej BG UE udało się nawiązać współpracę z 30 instytucjami polskimi i 9 na świecie. Kooperantów podzielono na cztery grupy. Pierwszą z nich stanowią czołowe polskie biblioteki gromadzące literaturę ekonomiczną, m.in. Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej, Biblioteki Uniwersytetów Ekonomicznych w Katowicach i Krakowie, Centralna Biblioteka Statystyczna.

¹⁹ Na mocy ustawy z dnia 18 października 2006 r. – *O zmianie i uchyleniu niektórych upoważnień do wydawania aktów wykonawczych* usunięto artykuł 28 z ustawy o bibliotekach z 1997 r., zobowiązujący biblioteki wchodzące w skład sieci bibliotecznej do współpracy, również w zakresie wymiany międzybibliotecznej. (Dz. U. nr 220 poz. 1600).

Z jednostkami tymi prowadzona jest bardzo szeroka wymiana publikacji, w ramach której Biblioteka wrocławska wysyła wszystkie pozycje wydane przez własną oficynę. Drugą, największą grupę stanowią kooperanci polscy i zagraniczni. Należą do nich m.in. ZBW (Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften-Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft) w Hamburgu, Library of Congress w Waszyngtonie, Národní knihovna České Republiky w Pradze, oraz biblioteki wydziałów ekonomicznych funkcjonujących przy uniwersytetach w Łodzi, Warszawie, Szczecinie, Białymstoku, Opolu. W ich liczbie jest także BG UE w Poznaniu. Do tych ośrodków przekazywane są wszystkie numery wydawanych prac naukowych i czasopism. W trzeciej grupie znalazły się instytucje zainteresowane otrzymywaniem tylko wybranych serii prac naukowych; m.in. Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Biblioteka. Przedstawiciele czwartej, najmniejszej grupy kontrahentów wrocławskiej Biblioteki, otrzymują wyłącznie publikacje z zakresu chemii i technologii lub turystyki (m.in. Biblioteka Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Biblioteka Instytutu Turystyki).

Intrygujące jest, że w wielu zintegrowanych systemach komputerowych obsługujących procesy biblioteczne, ich twórcy nie przewidzieli modułu wymiany międzybibliotecznej. Spośród objętych badaniem bibliotek wyjątek stanowi zakupiony przez krakowską BG system VTLs Virtua, oferujący taką możliwość. We Wrocławiu wysyłka materiałów prowadzona jest w oparciu o papierową kartotekę. Jedynie przy opracowywaniu dokumentu WZ (stanowiącego podstawę rozliczenia Biblioteki z Wydawnictwem) odnotowuje się elektronicznie liczbę wysłanych egzemplarzy. Informację tę wykorzystuje się do rocznych raportów dla GUS i Uniwersytetu. Na porównywanych uczelniach, bibliotekarze odpowiedzialni za funkcjonowanie współpracy zmuszeni są do prowadzenia dokumentacji tego procesu poza systemem, korzystając z innych dostępnych narzędzi. W Poznaniu wykorzystuje się program Excel, a w Katowicach, podobnie jak we Wrocławiu, rejestr bazuje na papierowej kartotece.

Drugą, po wymianie bibliotecznej, popularną wśród bibliotek formą powiększania księgozbiorów są dary. W BG UE we Wrocławiu publikacje Wydawnictwa UE nie są przedmiotem darowizn, co wynika przede wszystkim z ograniczonej liczby egzemplarzy będących do dyspozycji. Chętnie natomiast przyjmowane jest wszystko, co pokrywa się z profilem kolekcji. Darczyńcami są najczęściej urzędy centralne, ministerstwa, ambasady, banki, fundacje, instytucje regionalne, stowarzyszenia, instytuty badawcze, organizacje pozarządowe i społeczne oraz inne. Zdarzają się również dary od pracowników naukowych uczelni, zarówno prac autorskich, jak otrzymywanych dzięki ich rozległym kontaktom osobistym²⁰.

Po trwającej wiele lat przerwie, od 2010 r. wznowiona została współpraca Bibliotek Głównych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu i Uniwersytetu Wrocławskiego. Książnica ta jest jedną z piętnastu w Polsce, mogących na mocy odpowiednich przepisów nieodpłatnie przekazywać innym instytucjom druki o tematyce odbiegającej od pro-

20 K. Żmigrodzka, *Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów. W: Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej*. Red. B. Żmigrodzka, Wrocław, 2007, s. 62.

filu własnych zbiorów²¹. Oddelegowany pracownik Oddziału Gromadzenia BG UE kilka razy w roku przegląda woluminy w gmachu BG Uniwersytetu Wrocławskiego, które potem przekazywane są Bibliotece bezpłatnie wraz z odpowiednią dokumentacją. W ten sposób w 2010 r. zasób BG UE wzbogacił się o 38 dzieł.

Odrębnym źródłem bezgotówkowego pozyskiwania zasobów przez BG we Wrocławiu są egzemplarze odkupione przez czytelników. Regulamin Biblioteki przejrzysto określa obowiązki użytkowników na wypadek zniszczenia i zagubienia woluminu: „*W przypadku zgubienia lub uszkodzenia wypożyczonych materiałów bibliotecznych czytelnik zobowiązany jest odkupić zagubione dzieło lub inną wskazaną przez wypożyczalnię książkę o tej samej lub większej wartości niż zagubiona albo zapłacić ekwiwalent pieniężny w wysokości podanej przez bibliotekarza*”²². Oddział Udostępniania BG co najmniej dwa razy w roku akademickim tworzy listę książek, które można odkupić w zamian za zagubione materiały. Wykaz ten zawiera nowości wydawnicze oraz aktualne podręczniki z zakresu ekonomii i udostępniony jest na stronie domowej Biblioteki w zakładce: „Informacje dla czytelników”. Użytkownik może również zaproponować tytuł spoza listy, co wymaga konsultacji z kierownikiem Wypożyczalni BG UE. Kilka razy w roku wszystkie książki zakupione za zagubione, przekazywane są przez Oddział Udostępniania do Oddziału Gromadzenia, gdzie rozpoczyna się proces wprowadzenia ich do zbiorów. W efekcie na przestrzeni ostatnich pięciu lat kolekcja Biblioteki powiększyła się o 465 woluminów.

Tabela 3. **Roczne wpływy książek odkupionych za zagubione materiały**

Rok	Woluminy
2006	100
2007	66
2008	92
2009	70
2010	137
Suma	465

(Opracowanie własne)

Bezgotówkowo wpływają też do zasobu BG prace doktorskie broniące na UE we Wrocławiu. Przez szereg lat inwentaryzowane były one razem z innymi drukami zwanymi. W 2008 r. rozpoczęto czynności mające na celu wyodrębnienie w zbiorach Biblioteki osobnej kolekcji doktoratów, z równoczesnym wpisaniem ich do systemu komputerowego. W pracach tych brali udział bibliotekarze Oddziałów Gromadzenia, Opracowania oraz Udostępniania. Aktualnie inwentarz dysertacji zawiera 1469 pozycji²³. Praca doktorska

21 Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24.05.1999 r. – *zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do utrzymywania egzemplarzy obowiązkowych, poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania*. (Dz. U. 1999, nr 50, poz. 513).

22 Regulamin udostępniania zbiorów Biblioteki Głównej UE we Wrocławiu. Biblioteka Uniwersyteckiego Ekonomicznego we Wrocławiu [online] [dostęp 28.08.11]. Dostępny w Internecie: http://www.bg.ue.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=43&Itemid=56&lang=pl

23 W tej liczbie jest również 12 doktoratów z 2011 r. (stan na dzień 15.09). Więcej informacji: E. Cieślińska, Ko-

przed obroną przekazywana jest przez pracowników dziekanatów do Czytelni Ogólnej, aby umożliwić wszystkim zainteresowanym wgląd do tekstu. Fakt ten odnotowuje się w specjalnym zeszycie, a informacja o przyjęciu dysertacji umieszczana jest na stronie domowej Biblioteki. Każdorazowo w lutym i czerwcu egzemplarze wszystkich doktoratów, bez względu na wynik obrony, trafiają do Oddziału Gromadzenia, gdzie wprowadzone zostają do systemu. Przechowuje się je w magazynie Biblioteki, a udostępnia w Czytelni Ogólnej. Mimo, iż dysertacje stanowią mały odsetek nabytków wprowadzanych do zbiorów, to prezentowane w nich wyniki badań z zakresu nauk ekonomicznych decydują o walorach przechowywanej kolekcji.

Tabela 4. **Roczne wpływy dysertacji UE we Wrocławiu**

Rok	Suma
2006	72
2007	70
2008	46
2009	39
2010	39

(Opracowanie własne)

W związku z zamknięciem na przestrzeni ostatnich trzech lat czterech zamiejscowych ośrodków dydaktycznych, BG UE we Wrocławiu przejęła na podstawie protokołów likwidacji księgozbiory tych placówek²⁴. Jednostki te funkcjonowały w mniejszych miejscowościach, niejednokrotnie w sporej odległości od macierzystej uczelni, kształcąc studentów z tamtych okolic. Zorganizowanie tam bibliotek zapewniało słuchaczom dostęp do potrzebnej literatury bez konieczności dojazdu do Wrocławia lub Jeleniej Góry. Placówki te gromadziły podstawowy kanon podręczników i skryptów z zakresu ekonomii, chemii, fizyki, matematyki, technologii oraz turystyki, niezbędnych do zapewnienia procesu dydaktycznego. W przypadku ośrodków w Kłodzku, Żłobiznie i Przygodzicach znaczną część księgozbioru stanowiły publikacje uczelnianego wydawnictwa. Zbiory te przewieziono do Wrocławia, gdzie zabezpieczone zostały w gmachu Biblioteki, aby następnie rozpocząć metodycznie i żmudne prace nad wprowadzeniem ich do inwentarza. Sprawdzano nie tylko fakt posiadania poszczególnych tytułów w BG, ale również wykorzystanie konkretnych materiałów. Dublety przekazano do Oddziału Udostępniania, gdzie niejednokrotnie były wymieniane za woluminy zaczytane i zniszczone. Materiały zbędne nieodpłatnie przekazano studentom Uniwersytetu Ekonomicznego. Największa liczba woluminów do zbiorów BG UE trafiła z ośrodka w Wałbrzychu.

lekcja prac doktorskich zgromadzonych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. W: Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych. Red. R. Gaziński. Szczecin, 2010, s. 119–132.

24 W 2008 r. zlikwidowano Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego w Kłodzku oraz Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego w Żłobiznie. W roku 2009 Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny Wydziału Gospodarki Regionalnej i Turystyki z Jeleniej Góry w Wałbrzychu, a w 2010 r. Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego w Przygodzicach.

Tabela 5. **Wpływy z likwidowanych zamiejscowych ośrodków dydaktycznych**

ROK	ZDO KŁODZKO	ZDO ŻŁOBIZNA	ZDO WAŁBRZYCH	ZDO PRZYGODZICE	SUMA
2008	391	164	–	–	555
2009	206	131	771	–	1108
2010	12	31	781	160	984
SUMA	609	326	1552	160	2647

(Opracowanie własne)

Jak zostało wykazane, przyjmowanie darów, wymiana międzybiblioteczna oraz wprowadzanie książek odkupionych przez czytelników, są stałym elementem polityki gromadzenia zbiorów Biblioteki. Zwłaszcza w latach 2009/2010 materiały pozyskiwane bezpłatnie stanowiły odpowiednio: 35,7% i 33,7% wpływów druków zwartych do zbiorów BG UE we Wrocławiu.

Tabela 6. **Wpływy druków zwartych z poszczególnych akcesji do BG UE we Wrocławiu**

ROK	Akcesja „B” (zakup)	Akcesja „G” (druki darmowe)	Proporcja akcesji „G” do „B”
2006	5.279 wol.	730 wol.	13,8%
2007	4.571 wol.	776 wol.	16,9%
2008	7.645 wol.	1.616 wol.	21,1%
2009	7.517 wol.	2.688 wol.	35,7%
2010	6.982 wol.	2.355 wol.	33,7%

(Opracowanie własne)

W nowej strukturze DCINiE, Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów funkcjonuje z niewielkimi zmianami. Nieodmiennie jego głównym zadaniem jest tworzenie i rozwijanie zasobu w formie tradycyjnej i elektronicznej. Jako, że ma on wspomagać też dydaktykę i badania naukowe, aktualnie trwają prace nad uruchomieniem w DCINiE usług interaktywnych. Jedną z nowości stanie się umieszczenie na stronie domowej Biblioteki Głównej formatki umożliwiającej czytelnikom zgłaszanie książek do zakupu, co obszernie omówiono powyżej. Doświadczenia innych bibliotek, szczególnie poznańskiej, powinny istotnie wpłynąć na wzbogacenie zbiorów. W przestronnych wnętrzach Centrum organizowane też będą wystawy książki zagranicznej i polskiej.

Wyzwaniem stojącym przed pracownikami Oddziału Gromadzenia jest rozwój współpracy pomiędzy kadrą naukową Uniwersytetu, a Biblioteką. Naukowcy posiadają bowiem nieocenioną dla bibliotekarzy wiedzę o aktualnej literaturze przedmiotu. Trzeba wyraźnie powiedzieć, że wystawy książek zapełniają tę lukę tylko w niewielkim zakresie. Wydaje się, że współpracę tę można zaktywizować na kilka sposobów. Najprostszym byłoby rosyłanie zapytania o nowości za pośrednictwem służbowej poczty elektronicznej. Kolejnym może być przeprowadzanie wspólnych inicjatyw pracowników Biblioteki i Uniwersytetu, na przykład w formie wykładów odnoszących się do przyszłości i przeszłości książki, jej

historii, lub podobne. Wspólna praca zawsze owocuje lepszym zrozumieniem. Ustalenie norm postępowania w przyszłości, polegających na obowiązkowym przekazaniu do Biblioteki przez pracowników naukowych wykorzystanych książek z grantów, albo sporządzaniu przez nich raz na kwartał, lub co pół roku, wykazów najnowszej literatury przedmiotu. Pozytywny skutek odniosłyby też konsultacje z pracownikami Oddziału Gromadzenia, na temat aktualnej literatury, gdyż sam bibliotekarz, w dobie natłoku informacji i wiedzy, nie jest w stanie ogarnąć wszystkich dziedzin wiedzy reprezentowanych na nowoczesnej uczelni. Zmiany te z pewnością zaowocowałyby lepszym dostosowaniem księgozbioru BG UE dla przyszłych pokoleń dolnośląskich ekonomistów.

Politykę gromadzenia w Bibliotece Głównej UE we Wrocławiu podporządkowano standardom mającym obowiązywać w nowym Centrum. Zaprezentowana analiza ostatnich pięciu lat funkcjonowania Oddziału dowodzi, że jest on dobrze przygotowany do pełnienia nowych funkcji.

Bibliografia:

1. ABE-IPS [online] [dostęp 02.09.11]. Dostępny w Internecie: <http://www.abe.pl/pl/page/19/o-nas>
2. Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu [online] [dostęp 28.08.11]. Dostępny w Internecie: http://www.bg.ue.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=43&Itemid=56&lang=pl
3. Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie [online] [dostęp 28.08.11]. Dostępny w Internecie: <https://vtls.cyfronet.pl/cgi-bin/uek/chameleon#>
4. Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu [online] [dostęp 28.08.11]. Dostępny w Internecie: http://www.biblioteka.ue.poznan.pl/index.php?go=zaproponuj_książke
5. Cieślińska E., *Kolekcja prac doktorskich zgromadzonych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. W: *Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych*. Red. R. Gaziński, ser. „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”, t. 7, Szczecin, 2010, s. 119–132. ISBN 978-83-87879-81-5.
6. *Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej – biblioteka otwarta*. Red. B. Żmigrodzka. Wrocław, 2011. ISBN 978-83-7011-116-4.
7. Dramińska A., *Współpraca biblioteki ze środowiskiem naukowym macierzystej uczelni na przykładzie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. W: *Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych*, III Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 25–27 czerwca 2008 r.: materiały konferencyjne. Łódź, 2008. s. 147–164. ISBN 978-83-920302-5-6.
8. Erasmus [online] [dostęp 20.08.11]. Dostępny w Internecie: <http://www.erasmus.org.pl>
9. Głowacka E., *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekarstwie i informacji naukowej*. Toruń, 2000. ISBN 83-231-1160-X.
10. Quality of Life [online] [dostęp 01.09.11]. Dostępny w Internecie: http://www.qol.ue.wroc.pl/o_projekcie/
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24.05.1999 r. – *zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do utrzymywania egzemplarzy obowiązkowych, poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania*. Dz. U. 1999, nr 50, poz. 513.
12. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu [online] [dostęp 30.08.11]. Dostępny w Internecie: http://projektue.ue.wroc.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=2
13. Ustawa z 30 kwietnia 2010 r. – *O finansowaniu nauki*. Dz. U. 2010, nr 96, poz. 615.
14. Ustawa z 18 października 2006 r. – *O zmianie i uchyleniu niektórych upoważnień do wydawania aktów wykonawczych*. Dz. U. 2006, nr 220, poz. 1600.

15. *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej*. Red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków, 1998. ISBN 83-910428-0-4
16. Wojciechowska M. *Zarządzanie zmianami w bibliotece*. Warszawa, 2006. ISBN 83-89316-61-7
17. Wojciechowski J., *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Kraków, Wyd. 2, 2001. ISBN 83-233-1439-X.
18. *Zarządzanie strategiczne i marketingowe w bibliotekach*. Red. M. Nowak; P. Pioterek; J. Przybysz. Poznań, 2004. ISBN 83-7205-202-6
19. Żmigrodzka B., *Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej. Biuletyn EBIB* [online]. 2009 nr 3 [dostęp 30.08.11]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.info/2009/103/a.php?zmigrodzka>; ISSN 1507-7187.
20. Żmigrodzka K., *Nowe formy pracy Oddziału Gromadzenia Zbiorów. W: Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej*. Red. B. Żmigrodzka. Wrocław, 2007. s. 54–65. ISBN 978-83-7011-857-0.

Abstract:

The paper presents the forms of gathering books at the Economic University's Library in Wrocław, which has been transformed into the Lower-Silesian Centre for Scientific and Economic Information (DCINiE). In addition to purchases, swaps and gifts, other ways of extending the collections have been discussed as well. To have a wider perspective, the author has compared the basic activities of the Gathering Departments of all the Economic Universities in Poland. The main challenge the Gathering Department's workers face is the cooperation with the research workers of their university in order to adjust properly to the dynamic changes in the library science of the 21st century where the library should become a hybrid unit.

Barbara Chmielewska

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

STRATEGIA GROMADZENIA LITERATURY OBOCZĘCZNEJ W BIBLIOTECIE UNIWERSYTECKIEJ W WARSZAWIE: KUPNO ZAGRANICZNE I WYMIANA ZAGRANICZNA¹

Streszczenie: Niniejszy tekst przedstawia charakterystykę pracy Sekcji Zagranicznej Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów Biblioteki uniwersyteckiej w Warszawie. Praca w sekcji umożliwia pozyskiwanie książek drogą kupna i wymiany. Każdy z tych sposobów ma swoje sprawdzone, wypracowane przez lata, metody działania. Kształtowany dzięki tym dwóm źródłom wpływ księgozbiór obcojęzyczny ma szansę równomiernie się rozwijać, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę tradycje gromadzenia w BUW, która posiada bogaty zbiór XIX-wiecznej literatury w języku rosyjskim i niemieckim.

W przypadku publikacji elektronicznych jedną z nowych kwestii, która w niedalekiej przyszłości będzie wymagała znalezienia korzystnego rozwiązania (przede wszystkim technicznego), jest coraz bogatsza oferta książek elektronicznych możliwych do zdobycia dzięki wymianie zagranicznej.

BUW ma w swoim logo otwartą księgę, na kartach której widnieją dwa słowa „Hinc omnia” – stąd wszystko. Przywodzą one na myśl starożytną Bibliotekę Aleksandryjską, która (tak jak nasza) miała ogród, miejsce na wspólne posiłki, czytelnię i pomieszczenia do pracy. Starożytna biblioteka miała także oddział gromadzenia, umieszczony w pobliżu części magazynowej lub w pobliżu portu. Co ciekawe, gromadzenie było nawet uprawnione królewskim mandatem do przejmowania książek ze wszystkich statków wpływających do portu w Aleksandrii. Oprócz tego, że gromadziła zbiory, biblioteka była też miejscem spotkań uczonych z całego świata – miejscem działalności naukowej².

Zadania, jakie współczesność stawia przed biblioteką, nie różnią się zasadniczo od tych w czasach starożytnych. Co się niewątpliwie zmieniło, to większa ilość źródeł dostępu do informacji i łatwiejszy do nich dostęp. W zasadzie, dzięki Internetowi – prawie nieograniczony. W takiej sytuacji biblioteka powinna stale troszczyć się o zachowanie wiarygodności źródła informacji, a z pewnością także o uczenie, wdrażanie świadomości, że informacje trzeba weryfikować, zwłaszcza jeśli mają posłużyć do pracy naukowej.

Biblioteka współczesna musi też zmierzyć się z wymaganiami rynku, bo informacja już od dawna jest produktem, a każdy produkt trzeba reklamować. Dlatego oprócz tra-

1 Na wstępie chciałabym podziękować moim koleżankom z Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów, na czele z Panią Dorotą Gabriel-Marcinkowską, za pomoc w przygotowaniu tego artykułu.

2 Zob. E. Parsons, *The Alexandrian Library. Its rise, antiquities and destruction*. Amsterdam-London 1952. s. 71 i 164–203.

dycyjnej funkcji gromadzenia i udostępniania, bardzo ważne wydaje się dziś umiejętne prezentowanie zbiorów bibliotecznych. Gromadzenie, o którym będzie mowa, jest ściśle z tym związane – jest podstawą do tego, żeby mieć co zaprezentować. Możliwościom prezentowania zbiorów na poziomie oddziału gromadzenia będzie poświęcona część poniższego tekstu.

Krótką charakterystyka oddziału gromadzenia BUW

W Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów BUW, podzielonym na trzy sekcje, pracuje 16 osób. Oprócz sekcji polskiej, obejmującej egzemplarz obowiązkowy, dary krajowe, kupno i wymianę krajową, mamy też sekcję zagraniczną i sekcję gospodarki materiałami zbędnymi.

W sekcji zagranicznej pracują cztery osoby. Jedno stanowisko kupna zagranicznego i darów zagranicznych, trzy osoby na stanowiskach wymiany zagranicznej. Dodatkowo wspomaga nas koleżanka z sekcji krajowej na stanowisku kupna na wymianę. BUW przyjmuje także dary zagraniczne, ale jest to temat sam w sobie. Rzadkością są takie dary, kiedy biblioteka ma możliwość wyboru książek³.

Sekcja wymiany zagranicznej dzieli się umownie na wymianę amerykańską (USA, Wielka Brytania, Francja, Japonia, Włochy, Holandia, Skandynawia), niemiecką (Niemcy, Austria, Szwajcaria niemieckojęzyczna) i słowiańską (Rosja, Ukraina, Białoruś, Kraje Nadbałtyckie, Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry, Macedonia, Rumunia, Bułgaria, Serbia). W porównaniu do ilości książek z egzemplarza obowiązkowego i darów krajowych, liczba książek, które wpłynęły do biblioteki i stały się jej własnością, jest niewielka. Dokładne liczby, za ostatnie dwa lata, prezentują tabele umieszczone w końcowej części tekstu. Należy przy tym zaznaczyć, że wpływ do OGiUZ nie równa się wpływowi do zbiorów – prowadzimy w oddziale selekcję, szczególnie darów i egzemplarza obowiązkowego.

Zgodnie z obowiązującymi zasadami gromadzenia gromadzimy publikacje tylko w językach kongresowych. Jednakże od czasu przeprowadzki do nowego gmachu przeformowaliśmy (OGiUZ) gromadzenie również w innych, „używanych” na wydziałach UW łącznie z językami orientalnymi, które kiedyś wszystkie wycofano z BUW. Oczywiście zawsze istnieje możliwość zamówienia książki w mniej popularnym języku.

Do najważniejszych zadań w pracy bibliotekarza, mającego do czynienia z literaturą obcojęzyczną, należą przede wszystkim troska o różnorodność sposobów pozyskiwania książek, racjonalne uzupełnianie księgozbioru w formie papierowej książkami w wersji elektronicznej oraz umiejętne zarządzanie środkami finansowymi. Mówiąc o różnorodności sposobów pozyskiwania książek mam na myśli właśnie kupno i wymianę.

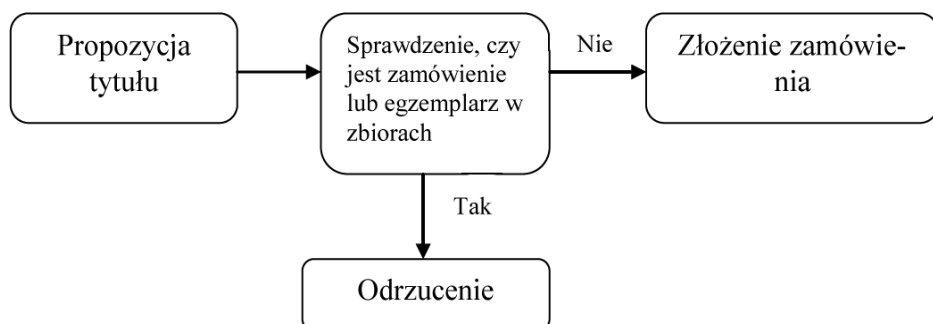
³ Jeśli chodzi o ciekawsze dary zagraniczne, to warto wymienić inicjatywę szwajcarskiej fundacji ProHelvetia, dzięki której Biblioteka ma możliwość wybierania co roku nowych publikacji na określoną kwotę. W 2009 także Ambasada Irlandii w Polsce zaproponowała nam wskazanie około 100 książek z literatury i historii Irlandii, by następnie przekazać je bibliotece w charakterze daru.

Gromadzenie: kilka słów o kupnie i wymianie oraz relacji między nimi

Podstawowe wytyczne związane z pracą naszego oddziału zawarte są w *Zasadach Gromadzenia Zbiorów* z 1995 roku⁴. BUW gromadzi wydawnictwa zwarte i ciągłe z przeznaczeniem do księgozbioru głównego, księgozbioru dydaktycznego, a także na potrzeby księgozbiorów podręcznych Gabinetów Zbiorów Specjalnych. Różne miejsca docelowe dla nabytych książek, a także fakt, iż BUW funkcjonuje w połączeniu z siecią bibliotek wydziałowych, mają wpływ na decyzje co do pozyskiwania kolejnych publikacji.

Mówiąc o strategii gromadzenia, należy pokrótce opisać drogę książki w naszej bibliotece. Propozycje tytułów przeznaczone do pozyskania w drodze kupna lub wymiany pochodzą z trzech głównych źródeł: z ofert naszych kontrahentów i partnerów wymiany⁵, z dezyderatów czytelników, z dezyderatów Informatorów Dziedzinowych, pracowników Gabinetów Zbiorów Specjalnych lub innych pracowników biblioteki i uniwersytetu.

Na wszystkie tytuły, przeznaczone do zakupu i do pozyskania z wymiany, zostaje złożone zamówienie. Zamówienie jest poprzedzone sprawdzeniem, czy danej książki nie ma już w zbiorach, lub czy któryś z pracowników już wcześniej jej nie zamówił. Schemat decyzyjny wygląda w takim wypadku następująco:

Przy pozyskiwaniu książki do zbiorów bierzemy pod uwagę takie kryteria jak:

– tematyka; czy odpowiada profilowi gromadzenia. BUW gromadzi przede wszystkim książki z dziedzin humanistycznych i dzieła o treści ogólnej ze wszystkich dziedzin reprezentowanych na Uniwersytecie Warszawskim. W przypadku wątpliwości konsultujemy poszczególne przypadki z Informatorami Dziedzinowymi. Dezyderaty pochodzące od czytelników to często książki o bardzo wąskiej tematyce. Nierzadko mamy trudny orzech

4 Zasady gromadzenia zbiorów systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Warszawskiego – dokument wewnętrzny, zatwierdzony przez Radę Biblioteczną 28 marca 1995 r., wprowadzone w życie zarządzeniem Dyrektora BUW z dnia 11 kwietnia 1995 roku.

5 Oferty partnerów wymiany to przede wszystkim listy nowości i dubletów. Posłużę się tu wycinkiem pracy koleżanki z wymiany słowiańskiej, która w tym roku przejrzała już około 90 list dubletów, co łącznie daje około 6400 opisów bibliograficznych. Z tych list do zamówienia wybrano 530 tytułów. Wiele list dubletów (np. w Bibliotece Kongresu) działa na zasadzie „ko pierwszy ten lepszy” i trzeba reagować szybko, jeśli chce się pozyskać jakiś tytuł.

do zgryzienia, bo trudno jest zweryfikować, na ile dana książka jest naprawdę niezbędna, i czy nie można jej zastąpić innymi publikacjami w tej dziedzinie. Niekiedy decydującym czynnikiem jest stopień naukowy zgłaszającego dezyderat, cel zakupu książki (praca magisterska, licencjacka, doktorska, lektura), a nierzadko do decyzji o zakupie potrzeba dodatkowej korespondencji z czytelnikiem.

- wydanie; jeśli zostało zmienione (rozszerzone, ze wstępem lub posłowiem konkretnego autora), staramy się pozyskać taką książkę. O pozyskaniu drugiego egzemplarza tego samego wydania decyduje liczba wypożyczeń tytułu będącego już w zbiorach

- status tej samej książki w bibliotece wydziałowej UW; jeśli zaproponowany do zakupu przez BUW tytuł ma w bibliotece wydziałowej status „Nie wypożycza się”, najczęściej decydujemy się na zakup do BUW

- rekomendacja zewnętrzna; wpływ na podjęcie decyzji o kupnie książki lub sprowadzeniu jej z wymiany mają także opinie zawarte w katalogach czy czasopismach fachowych. Może warto tu wymienić jedno z nich: „Choice”. BUW kupuje je w obydwu wersjach, on-line i papierowej, z czego wersja papierowa kupowana jest na potrzeby oddziału gromadzenia

- własne rozeznanie i intuicja; jeśli można użyć takiego sformułowania, jest to pewnego rodzaju naturalna strategia gromadzenia – uwzględniająca indywidualne zainteresowania bibliotekarza. Wydaje się, że nie ma w tym żadnego uszczerbku dla biblioteki, a wręcz przeciwnie – gwarantuje to niezbędną różnorodność

- cena; temu kryterium poświęcimy więcej uwagi, gdyż w codziennej pracy bibliotekarza gromadzącego kwestia finansów jest jednym z najważniejszych zagadnień.

BUW kupuje książki zagraniczne od połowy XIX wieku. „*Dopiero w r. 1849 znalazła się w budżecie Okręgu Naukowego pozycja stała, 1200 rubli, na zakup książek zagranicznych i ich oprawę*”⁶. Jesteśmy jedną z nielicznych bibliotek w kraju, która rocznie sprowadza około 2000 tytułów książek zagranicznych (łącznie z kupna i z wymiany). W porównaniu z ilością książek z egzemplarza obowiązkowego, czy z darów, jest to wciąż niewielki procent wpływu, ale po pierwsze, charakter pracy z książką zagraniczną sprawia, że zdobycie określonego tytułu wymaga większych nakładów czasu, po drugie – książki zagraniczne są przynajmniej kilka razy droższe od krajowych.

Jeśli chodzi o kupno książek, to korzystna jest sytuacja, kiedy można kupować je od więcej niż jednego kontrahenta. Od wielu lat BUW współpracuje z niewielką, ale stałą liczbą krajowych firm dostarczających książki zagraniczne. Rzadko kiedy decydujemy się na kupno książki od nowych kontrahentów, a prawie w ogóle – od osób prywatnych. Stali dostawcy to przede wszystkim możliwość uzyskania większych rabatów, szansa na realizację zamówień specjalnych, oraz możliwość konsultacji w sprawie prezentowanej oferty⁷.

⁶ H. Kozerska, *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka 1832–1871*. Warszawa 1967. s. 10.

⁷ Wybór książek przeznaczonych do zakupu przez bibliotekę odbywa się na tej zasadzie, iż kontrahenci zostawiają w BUW określoną ilość tytułów z oferty, najczęściej raz w miesiącu, a my (z pomocą informatorów) dziedzinowych wybieramy książki, które najlepiej pasują do naszego księgozbioru. Jest to bardzo wygodna forma zakupu książki, przede wszystkim dlatego, że książkę można dokładnie obejrzeć, zapoznać się z treścią, i może to zrobić więcej niż jedna osoba. Truizmem jest stwierdzenie, że tytuły (a często i spisy treści) niewiele mówią na temat książki. Jeden z naszych dostawców oferuje nam także coroczną dodatkową zniżkę na tzw. „zamówienie targowe” przy

Do naszych głównych dostawców należą: ABE-IPS (dawniej ABE Marketing i IPS), P&W s.c., International Book Distributor Michał Wapiński oraz Ars Polona. U poszczególnych dostawców staramy się zamawiać książki z różnych dziedzin. W ten sposób mamy szansę na dotarcie do jak największej ilości nowych tytułów⁸. Przede wszystkim są to nowości największych zagranicznych wydawców: Oxford University Press, Routledge, Cambridge University Press, Tylor & Francis, Ashgate, Hart, Sage⁹. Prosimy też często o przygotowanie oferty wydawnictw mniej popularnych – nasi kontrahenci mają (co jest oczywiste) inne kontakty i informacje niż my, i potrafią dodatkowo zwrócić uwagę na ciekawe i wartościowe tytuły. Biblioteka, gdy kupuje książki różnych wydawców, wchodzi w rolę swego rodzaju mecenasa. Podtrzymywanie wydawnictw niskonakładowych, które często zajmują się także niszową (co nie znaczy mniej wartościową) tematyką, jest jednym z warunków rozwoju wiarygodnej pracy naukowej.

To samo dotyczy naszych kontrahentów zagranicznych. Książki zagraniczne kupujemy także u sprawdzonych dostawców. Nie korzystamy z usług firmy Amazon czy ABEBooks, ze względu na warunki płatności regulowane przez Kwesturę UW. Nasi zagraniczni kontrahenci wysyłają nam pocztą książki wraz z fakturą, która zostaje następnie opracowana w naszym oddziale i opłacona przez kwesturę. Książki angielskojęzyczne kupujemy za pośrednictwem firmy Dawson i Starkmann. Dawson jest także naszym dostawcą książek elektronicznych, o których kilka słów w dalszej części tekstu. Książki w języku niemieckim kupujemy za pośrednictwem firmy F. Delbanco, a książki w językach romańskich we włoskiej firmie Casalini Libri. U każdego z tych dostawców mamy także określone rabaty.

Zanim przejdziemy do omówienia pracy w sekcji wymiany zagranicznej, zwróćmy uwagę na poniższą tabelę, w której umieszczono liczby pokazujące wpływ i wartość książek pozyskanych do BUW drogą kupna i wymiany zagranicznej.

Rok	Kupno zagraniczne/iłość woluminów	Wartość	Wymiana zagraniczna/iłość woluminów	Wartość
2009	603	195 501	1626	135 889
2010	1012	214 673	1339	139 149

Aby uzyskać pełny obraz wartości książek sprowadzonych drogą wymiany, należy uwzględnić koszty zakupu publikacji krajowych. W 2009 roku na wymianę zakupiono 1.220 książek za kwotę 100.000 złotych, resztę bilansu uzupełniając dubletami i wydawnictwami własnymi. Jeśli nawet zysk finansowy wymiany jest niewielki, to wielkie są jej korzyści merytoryczne.

okazji Międzynarodowych (a od 2011 roku już tylko Warszawskich) Targów Książki. Jest to bardzo korzystna forma pozyskiwania większej ilości książek.

8 Dziennie na świecie ukazuje się około 20 000 tytułów.

9 Z wymienionych wydawnictw największą poczytnością cieszą się: *Oxford Handbooks*, *Sage*, *Routledge* – serie *Critical Concepts* in... (Political Sciences; Linguistics; Asian Studies itp, 4- i więcej tomów. Zwłaszcza te ostatnie nie należą do najtańszych, ale na dzień dzisiejszy argument finansowy nie przeważał jeszcze nad troską o dobro czytelnika.

Podjmując z kolei decyzję, które książki mają być zakupione, a które pozyskane z wymiany, w naszym oddziale gromadzenia kierujemy się następującymi kryteriami:

- rodzaj wydawnictwa; decyzja o sprowadzeniu danej książki z wymiany zależy od tego, czy mamy wymianę bezpośrednią w wydawcę. W ten sposób pozyskujemy publikacje zagranicznych uniwersytetów, instytutów badawczych czy muzeów. Jest to szczególnie ważne przy sprowadzaniu publikacji specjalistycznych dla Gabinetów Zbiorów Specjalnych, przeznaczonych do ich księgozbiorów podręcznych. Są to wydawnictwa w różnych językach (nie tylko po angielsku), niskonakładowe. Wiele z tych dezyderatów jest realizowanych właśnie dzięki wymianie zagranicznej. Na szczególną wzmiankę zasługują publikacje dla Gabinetu Rycin z wymiany francuskiej (głównie z Bibliothèque National de France), czy dla Gabinetu Starych Druków – z wymiany słowiańskiej

- dostępność; w przypadku publikacji trudnych do zakupu (np. materiałów pokonferencyjnych) lub publikacji starszych decydujemy zwrócić się z zamówieniem do partnerów wymiany. W takich przypadkach nie do przecenienia jest też czynnik ludzki. Kontakty osobiste i zaangażowanie w celu pozyskania książki sprawiają, że ilość publikacji nie do zdobycia jest niewielka

- język publikacji; w tym miejscu posłużę się przykładem publikacji w języku rosyjskim, których gromadzenie jest jedną z tradycji BUW. Książki rosyjskie (a także w innych językach słowiańskich) są w dalszym ciągu dość trudno dostępne. Dodatkowo ceny oferowane przez firmy pośredniczące w zakupie są nawet od 3 do 8 razy większe, niż ceny księgarskie, nie licząc kosztów przesyłki. W takim przypadku wymiana nadal pozostaje najlepszą drogą pozyskania publikacji z tego obszaru językowego¹⁰

- cena; z niektórymi z naszych partnerów mamy możliwość wymiany ilościowej (jeden za jeden), co jest szczególnie korzystne, kiedy trzeba pozyskać do biblioteki droższą publikację.

Praca w sekcji wymiany zagranicznej odbywa się dwutorowo. Wymiana to przecież nie tylko sprowadzanie książek do biblioteki, ale także zdobywanie publikacji dla naszych partnerów. Jest to zajęcie czasochłonne, jednakże przygotowywanie ciekawej oferty (nowości i dubletów), a także dobre realizowanie zamówień to argument za tym, żeby oczekiwać podobnej reakcji ze strony partnerów wymiany. Kilka miesięcy temu, jedna z ukraińskich bibliotek zaproponowała nam ofertę specjalną – przepiękny trójjęzyczny album z rycinami członków rodu Radziwiłłów. Niewykluczone, że moglibyśmy własnymi siłami „wypatrzyć” tę publikację na rynku wydawniczym, ale zabrało by to nam zdecydowanie więcej czasu, a nie wykluźone, że nie udało by się wcale.

Tak jak kupno książek od różnych wydawców przyczynia się do zachowania niezbędnej w bibliotece naukowej różnorodności, tak wymiana publikacji i instytucjami zagranicznymi przyczynia się (lub mogłaby się przyczynić) do promocji określonych (często niskonakładowych) wydawnictw z rynku krajowego. Jest to zagadnienie, które dotyczy także problemu

¹⁰ Oczywiście nasi kontrahenci zagraniczni sprowadzają także książki w językach słowiańskich (np. Starkmann, Dawson), ale po pierwsze, czas sprowadzenia takiej książki bardzo się wydłuża, a po drugie, trzeba pamiętać, że od 2011 roku do każdej książki zakupionej za granicą trzeba doliczyć 5% VAT. Nie dotyczy to książek sprowadzonych z wymiany.

współpracy biblioteki i wydawnictw uniwersyteckich. Pole do takiej współpracy otwiera się szerokie. Bibliotekarz gromadzący ma dostęp do informacji z zagranicznego rynku wydawniczego, więc powinien być na bieżąco wobec nowo powstających dziedzin nauki i coraz większej specjalizacji (uszczegółowieniu). Tym samym mógłby spowodować, czy raczej zasugerować, podjęcie pracy naukowej w jakiejś dziedzinie lub zainteresować określonym tematem wydawnictwo uniwersyteckie. Współpraca biblioteki z innymi jednostkami uniwersytetu pozostawia jednak wiele do życzenia. Wystarczy wspomnieć tu o kilku przypadkach prostego braku informacji, który skutkuje dodatkową pracą dla bibliotekarza.

Po pierwsze, coraz częściej zdarza się, iż polscy autorzy publikują w renomowanych wydawnictwach zagranicznych i coraz częściej językiem oryginału jest angielski. Niestety, biblioteka nie otrzymuje od autorów informacji o planowanych wydaniach. Dlatego musimy być czujni (sic!), starać się „wyłapywać” te tytuły i sprowadzać je do biblioteki.

Kolejnym przykładem niedoinformowania jest nabyte w zeszłym roku 3-tomowe wydanie dokumentów na temat historii Bałtyku, w renomowanym (i drogim) wydawnictwie Brill¹¹. Są tam także informacje o dokumentach, które mieszczą się w Gabinetach Zbiorów Specjalnych naszej biblioteki. Zakup miał miejsce na początku roku, a pod koniec okazało się, że drugi egzemplarz tej książki przyszedł do BUW także jako egzemplarz obowiązkowy.

W końcu jeszcze jeden barwny przykład. W 2010 r., nakładem niemieckiego wydawnictwa uniwersyteckiego, ukazała się księga jubileuszowa jednego z polskich profesorów. Publikację sprowadzono z wymiany, a od jubilatą do dziś BUW nie ma żadnej o niej informacji. A przecież biblioteka może (i powinna) być miejscem prezentacji dorobku naukowego uczelni. Nie zawsze jednak bywa postrzegana w ten sposób przez środowisko akademickie. Pozostaje mieć nadzieję, że w przyszłości sytuacja zmieni się na lepsze i nie ustawać w wysiłkach, mających na celu promocję rodzimej uczelni.

Oddzielnym, lecz coraz bardziej aktualnym, zagadnieniem w oddziale gromadzenia jest kwestia współlistnienia książek papierowych i elektronicznych. BUW kupuje zagraniczne książki elektroniczne od 2008 r. Po długim raczej okresie zastanawiania się nad najlepszą opcją wybraliśmy platformę *Dawsonera*. Daje ona możliwość umiejętnego uzupełniania księgozbioru papierowego książkami elektronicznymi. Przy wyborze książek elektronicznych kierujemy się tymi samymi zasadami, jak w przypadku książek papierowych. Biblioteka taka jak BUW, będąc biblioteką uniwersytecką, musi mieć na względzie przede wszystkim zapewnienie jak najlepszych pomocy naukowych studentom wszystkich wydziałów. Dlatego pośród dostępnych produktów szukaliśmy takiego, który najlepiej odpowiada naszemu profilowi gromadzenia. *Dawsonera* daje takie możliwości. Dodatkowo, jeśli także książki papierowe kupuje się za pośrednictwem firmy Dawson, firma zapewni bardzo pożyteczne narzędzie do pracy przy organizacji zamówień i zakupów *Dawsonenter*.

---

11 *Baltic connections* (Vol. 1: Denmark, Estonia, Finland, Germany; vol. 2: Latvia, Lithuania, the Netherlands; vol. 3: Poland, Russia, Sweden). Ed. Lennart Bes et al. Drugi egzemplarz biblioteka uzyskała jako egzemplarz obowiązkowy od Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych: Departament Edukacji i Współpracy z Zagranicą.

Pytanie o pozyskiwanie publikacji elektronicznych pojawia się także w pracy przy wymianie zagranicznej. W najbliższej przyszłości biblioteka będzie musiała się z tym problemem zmierzyć¹². Oczywiście już w chwili obecnej wiele czasopism i książek jest dostępnych w tej formie, ale dostęp do nich (nabywanie) jest realizowane wyłącznie drogą kupna. BUW od kilku lat spotyka się z ofertami publikacji elektronicznych w ramach wymiany zagranicznej, a w tym roku podjęliśmy pierwsze kroki na drodze do tworzenia szeroko pojętych procedur postępowania w takich przypadkach. Owe pierwsze kroki były spowodowane impulsem z zewnątrz. Jedna z bibliotek na Węgrzech zaofiarowała nam dostęp on-line do dwóch tytułów czasopism, które wcześniej otrzymywaliśmy w formie papierowej: „Acta Orientalia” i „Acta Linguistica Hungaricae”. Zgodnie z potrzebą zbilansowania wymiany, zaofiarowaliśmy tej bibliotece możliwość wyboru kliku dodatkowych czasopism lub książek. Spotkało się to z akceptacją i jest to pierwsza tego typu relacja, kiedy w zamian za publikacje w wersji elektronicznej, wysyłamy publikacje papierowe.

Prezentowanie – marzenia i rozterki bibliotekarza w oddziale gromadzenia

Ostatnia część artykułu poświęcona będzie przemyśleniom o możliwościach prezentowania zbiorów już na poziomie oddziału gromadzenia – o tych, które już w naszym oddziale funkcjonują, a także o tym, co (być może) mogłoby stać się normą pracy w oddziale gromadzenia. Oczywiście „prezentowanie” zbiorów to przede wszystkim zadanie Oddziału Udostępniania i Informacji Naukowej, ale także oddział gromadzenia może się do tej współpracy aktywnie przyczynić.

Najbardziej widocznym sposobem prezentowania zbiorów jest comiesięczna lista nabytków, zarówno polskich jak i zagranicznych, przygotowywana w naszym oddziale. Jest ona prezentowana na stronie domowej BUW. Do zeskanowanych okładek najciekawszych książek dołączony jest podstawowy opis bibliograficzny.

Kolejnym przedsięwzięciem, które łączy się z prezentowaniem zbiorów na poziomie gromadzenia jest akcja „Zaproponuj do Zbiorów”. Akcja ruszyła w BUW na początku maja 2010 roku. Jest to pewna forma popularnego w świecie zachodnim modelu gromadzenia „Patron Driven Acquisition”. Kilka słów o tym przedsięwzięciu.

Czytelnicy, po zalogowaniu się na swoje konto, widzą przycisk, po naciśnięciu którego otwiera się formularz, umożliwiający wpisanie danych na temat żądanej książki. Do dnia dzisiejszego¹³ wpłynęło 451 dezyderatów na książki zagraniczne. Wiele z nich to książki, które ukazały się przed 2000 rokiem i które można zdobyć jedynie w drodze wymiany lub dzięki usłudze „Out of Print”¹⁴. Jak dotąd nie korzystaliśmy jeszcze z usługi „Print on de-

12 Także przy omawianiu tego zagadnienia na myśl przychodzi kwestia potrzeby dobrej współpracy biblioteki i wydawnictw uniwersyteckich. Chodzi tu przede wszystkim o rozwiązania techniczne i prawne, dotyczące praw autorskich.

13 Koniec sierpnia 2011 roku.

14 Nasi kontrahenci zagraniczni oferują nam tego typu usługę. U Dawsona jest to service *Out of Print*, w firmie Starkmann – *Search Plus*, i jeśli decydujemy się na zakup książki w ten sposób, nie podlega ona zwrotowi. Firma Casalini, w przypadku zamówienia na książkę z wyczerpanego nakładu, prosi o potwierdzenie zlecenia wyszukania książki na rynku antykwarycznym.

mand". Jednakże trendy w bibliotekach zachodnich, coraz silniej wyznaczające kierunki rozwoju bibliotek w Polsce, wskazują, że wprowadzenie tej usługi w bibliotekach krajowych jest tylko kwestią czasu.

Wypełniając formularz do zgłoszenia książki, czytelnik ma możliwość wyboru jej formatu: książki drukowanej i/lub e-książki. Cenną informacją będzie zapewne fakt, że jak dotąd, spośród 451 dezyderatów, jedynie w 43 został wybrany format elektroniczny wraz z drukowanym, a sam format elektroniczny nie został wybrany ani razu (jeśli chodzi o książkę zagraniczną).

W historii BUW istniała instytucja „tworzenia kartotek lektur studenckich”¹⁵. Do wznowienia tej użytecznej funkcji można dziś efektywnie wykorzystywać technologie i narzędzia pracy z książkami tak, aby angażować konsultantów wydziałowych do zgłaszania dezyderatów, potrzebnych do tworzenia takich kartotek i list. BUW, co jakiś czas, podejmuje wysiłki w celu nawiązania współpracy z wykładowcami akademickimi, aby otrzymywać od nich konkretne propozycje zakupu, lub tworzyć dla nich listy tematyczne z nowościami i prosić o rekomendacje co do zakupu. Zawsze jest kwestia tego „czegoś więcej”. Interesującym pomysłem jest także tworzenie list tytułów w rodzaju „najlepszych 10 w danej dziedzinie” – przyjmując różne kryteria: rekomendacje wykładowców, studentów, ilość wypożyczeń itp. Prezentowanie zbiorów to w pewnym sensie także pójście o krok dalej niż potrzeby czytelnika. Wyraża się to, przykładowo, w zakupie kolejnych tomów w serii, z której jeden z tytułów został zgłoszony przez czytelnika, w zakupie innych tytułów tego samego autora lub innej książki z tej samej dziedziny, która będzie dopełni obrazu całości.

Mimo wszystkich wysiłków, podejmowanych w celu gromadzenia i prezentowania zbiorów, jest oczywiste, że nie zmusimy czytelnika do czytania. Wychowanie czytelnika – czy to też problem bibliotekarzy akcesyjnych? Przy spadającym ogólnie poziomie czytelnictwa, niezwykle ważnym wydaje się znalezienie odpowiedzi na pytanie, jak sprawić, żeby czytelnik szukał informacji w bibliotece i przy jej pomocy, a jednocześnie by biblioteka nie stała się jedynie centrum informacyjnym. Czy to w ogóle możliwe? Czas z pewnością przyniesie odpowiedź także i na te pytania.

Bibliografia:

1. *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w latach 1945–1980*. Red. A. Mężyński. Warszawa 1998, ISBN 83-230-9958-8.
2. Dziak J., *Wymiana wydawnictw w bibliotekach akademickich - czy ma się mieć dobrze?* „Biuletyn EBIB” [online] 2005. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/dziak.php>
3. Gołębiowski Ł., *Śmierć książki: no future book*. Warszawa 2008. ISBN 978-83-61154-03-7.
4. *Gromadzenie i opracowywanie zbiorów w bibliotekach publicznych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji w Rzeszowie*. Biblioteka Narodowa. Warszawa 1985
5. Kozerska H., *Warszawska biblioteka Uniwersytecka 1832–1871*, Warszawa 1967
6. *Patron-driven acquisitions: current successes and future directions*. Ed. J. M. Nixon. London 2011, ISBN 978-0-415-61870-0

---

15 Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w latach 1945–1980. Red. A. Mężyński. s. 6.

7. *Sprawozdanie Oddziału Gromadzenia i Uzupelniania Zbiorów BUW za rok 2009* (Materiały wewnętrzne biblioteki)
8. *Sprawozdanie Oddziału Gromadzenia i Uzupelniania Zbiorów BUW za rok 2010* (Materiały wewnętrzne biblioteki)
9. Żelechowska E., *Sekcja gromadzenia książki obcojęzycznej* [online]. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski. Dostępny w Internecie: http://www.kul.pl/dzial-gromadzenia-ksiazki-obcojezycznej,art_10690.html

Abstract:

The paper describes the activities of the International Section of the Gathering and Supplementing Department of the University Library in Warsaw. The Section deals with buying and exchanging books. Both of the two ways of acquiring books are based on well-tried methods. In case of electronic publications a new question that should be solved in the nearest future, especially in its technical aspects, is a better and better offer of electronic books, which are possible to acquire through an international exchange. The collections in foreign languages are likely to increase significantly thanks to those two channels, which is a continuation of the good tradition of the Warsaw University's Library (BUW), as it has an extensive collection of the 19th century literature in Russian and German.

Alicja Potocka

Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej

GROMADZENIE WYDAWNICTW ZWARTYCH W WERSJI ELEKTRONICZNEJ W BIBLIOTECE NAUKOWEJ NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ – ANALIZA WYBRANYCH PLATFORM

Streszczenie: Gromadzenie wydawnictw zwartych na potrzeby dydaktyki i prac naukowo-badawczych to podstawowe funkcje biblioteki uczelnianej. W codziennej pracy stanowi to spore wyzwanie szczególnie dla bibliotek technicznych, które nie dysponują egzemplarzem obowiązkowym, często też nie mogą liczyć na bieżącą współpracę z pracownikami dydaktycznymi uczelni. Zamówienia na książki wpływają najczęściej wówczas, kiedy są już potrzebne, co stanowi duży problem zarówno dla tych bibliotekarzy, którzy robią zakupy, jak i dla tych, którzy je opracowują (Oddział Opracowania Druków Zwartych) i przygotowują do udostępnienia (Oddział Udostępniania i Przechowywania Zbiorów).

Obowiązujące procedury wydłużają proces zamawiania wydawnictw zwartych, a co za tym idzie – wydłużają dostarczenie ich do rąk czytelników. Istotnym wsparciem dla użytkowników oraz reprezentujących ich interesy bibliotekarzy są książki w wersji elektronicznej dostępne m.in. na platformach : ibuk, ebrary, dawsonera. Ciekawą i bardzo wygodną formą dostarczania czytelnikom wydawnictw jest wypożyczanie e-książek.

Gromadzenie wydawnictw zwartych to wybór pomiędzy tym, co na bieżąco proponuje rynek księgarski i wydawniczy, a potrzebami użytkowników i możliwościami finansowymi biblioteki. W bibliotece wyższej uczelni technicznej kluczowe znaczenie ma bieżące uzupełnianie zbiorów w nowości, tak by w księgozbiorze znalazły się wydawnictwa ważne z punktu widzenia profilu uczelni, dydaktyki i prac naukowo-badawczych. Istotny wpływ na metodykę i spójność gromadzenia zbiorów ma struktura organizacyjna biblioteki. To ona decyduje o organizacji pracy, o tym, czy sami musimy gromadzić wszystko z danej dziedziny, decyduje też o lokalizacji zbiorów w stosunku do rozmieszczenia przestrzennego uczelni.

Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej jest ogólnouczelnianą jednostką organizacyjną wchodzącą w skład systemu biblioteczno-informacyjnego Uczelni [SBI]. W 2010 roku SBI tworzyło 39 bibliotek: Biblioteka Główna wraz z pięcioma filiami i dwiema bibliotekami w domach studenckich oraz nie podlegające merytorycznie i organizacyjnie Bibliotece Głównej: trzynaście bibliotek wydziałowych, czternaście bibliotek instytutowych, Biblioteka Szkoły Biznesu, jedna biblioteka zakładowa, dwie biblioteki jednostek pozawydziałowych.

Codzienne doświadczenie, potwierdzone badaniami¹, utwierdzają w przekonaniu, że obecne metody kompletowania zbiorów muszą wykraczać poza tradycyjne formy gromadzenia księgozbioru nie dlatego, że te dotychczasowe są złe, ale dlatego że w obecnych realiach (nowe technologie informacyjne, biblioteki hybrydowe) są niewystarczające, by należyście wywiązać się z zadania, jakim jest zapewnienie piśmiennictwa na poziomie naukowym dla licznej i zróżnicowanej grupy odbiorców jakim jest środowisko wyższej uczelni technicznej.

Użytkownicy systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej

Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej jest biblioteką naukową². To determinuje jej zobowiązania wobec środowiska, które z punktu widzenia gromadzenia zbiorów sprowadzają się do zapewnienia dostępu do literatury naukowej i dydaktycznej zgodnej z profilem nauczania i prac naukowo-badawczych Uczelni³.

O tym, jak wielkie są to zobowiązania niech świadczą przytoczone dane. Politechnika Warszawska w roku akademickim 2010/2011 prowadziła studia na 19 wydziałach i w 1 kolegium. Na wszystkich kierunkach studiowało ponad 36.000 studentów⁴. W ciągu ostatnich 3 lat ilość studentów Politechniki Warszawskiej znacząco się zwiększyła⁵. Dla porównania w roku akademickim 2008/2009 studiowało na Uczelni 31.101 studentów, w roku akademickim 2009/2010 było ich 31.900. Odnotowano wzrost studiujących na przestrzeni ostatnich 3 lat o 5.055 studentów.

Na studiach prowadzonych w języku angielskim w roku 2010/2011 było 1.192 studentów z 41 krajów⁶. W roku akademickim 2005/2006 było ich jedynie 635, w 2009/2010 – 837⁷. Można przewidywać, że ilość studentów polskich nie będzie zwiększała się w latach następnych – tak dynamicznie jak dotychczas (niż demograficzny), jednak należy liczyć się ze zwiększającą się ilością studentów obcokrajowców.

Dotychczasowe zasady gromadzenia wydawnictw zwartych w Bibliotece Główniej Politechniki Warszawskiej

Biblioteki SBI pracują w zintegrowanym systemie bibliotecznym ALEPH. Elementami umożliwiającymi współpracę bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów są :

---

1 A. Pulikowski, *Przyszłość książki i bibliotek w świetle wyników badań nad elektronicznym papierem*. In: *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej*. Red. Krzysztof Migoń; Marta Skalska-Ziat. Wrocław, 2009, s. 361–369.

2 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym [on-line]. [dostęp: 2011-08-19]. Dostępny w Internecie: <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051641365>

3 Ibid.

4 PW w liczbach [online]. Warszawa: Politechnika Warszawska [on-line]. [dostęp: 2011-06-29]. Dostępny w Internecie: <http://www.pw.edu.pl/Uczelnia/PW-w-liczbach>

5 Ibid.

6 Dane wg Biura Studentów Międzynarodowych (ISO) Politechniki Warszawskiej

7 Sprawozdanie Rektora z działalności Politechniki Warszawskiej w okresie 1.09.2009–31.08.2010 [on-line]. Warszawa: Politechnika Warszawska. [dostęp : 2011–07–27]. Dostępny w Internecie: <http://www.bip.pw.edu.pl/Sprawozdania/Sprawozdania->

- moduł katalogowania dostarczający informacji o nabytkach poszczególnych bibliotek;
- moduł gromadzenia umożliwiający analizę cen zakupu u poszczególnych dostawców, źródło danych ilościowo – wartościowych dla celów analitycznych, sprawozdań oraz stanowiących podstawę do wydruku inwentarza,
- moduł udostępniania informujący o stopniu wykorzystania wydawnictw, pozwalający dokonać analizy zapotrzebowania na książki,
- Katalog Centralny Politechniki Warszawskiej skupiający całość informacji o zasobach SBI.

Podstawowe zadania Oddziału Gromadzenia Druków Zwartych Biblioteki Głównej to:

- zaopatrzenie studentów w podręczniki polskojęzyczne (studia dzienne, wieczorowe, zaoczne, na odległość),
- zaopatrzenie studentów na literaturę angielskojęzyczną (studia w języku angielskim),
- dostarczenie pracownikom uczelni wydawnictw do dydaktyki i prac naukowo-badawczych.

Wydawnictwa zwarte pozyskiwane są w drodze kupna (w tym dostępu na czas określony, prenumeraty), darów i wymiany.

Realizując powyższe zadania mamy na uwadze:

- ogromną ilość wydawnictw na rynku księgarskim i wydawniczym (w 2010 r. w Polsce ukazało się 11 291 tytułów książek naukowych)⁸,
- rozproszony rynek wydawniczy i brak informacji zbiorczej,
- współpracę w ramach bibliotek SBI,
- nowe media / nowe technologie,
- informowanie użytkowników biblioteki o jej zasobach i nowych propozycjach.

Podstawowe źródła informacji o rynku wydawniczym to dla wydawnictw polskich:

strony internetowe poszczególnych wydawców w tym oficyny wydawnicze szkół wyższych, księgarnie, krajowe targi książek, Ogólnopolski System Dystrybucji Wydawnictw Azymut Sp. z o.o., informacje od użytkowników w tym informacje wpływające za pośrednictwem Zakładki „Zaproponuj do zbiorów” na stronie domowej Biblioteki, listy lektur, informacje od autorów, a dla wydawnictw zagranicznych serwisy informacyjne wydawców i dostawców książek (m.in. ABE – IPS, Dawson Books, Starkmann), informacje od autorów, informacje od użytkowników biblioteki, w tym informacje wpływające za pośrednictwem zakładki „Zaproponuj do zbiorów”, listy lektur, Targi Książki we Frankfurcie nad Menem.

Kwestie, które wymagają bieżących decyzji Oddziału Gromadzenia Druków Zwartych to:

- co kupić?
- czy przyjąć oferowaną darowiznę?
- jaką wersję książki wybrać?
- gdzie kupić / jakiego wybrać dostawcę?⁹
- czy mamy środki na zakup wskazanych wydawnictw?

8 Książki w 2010. Ruch wydawniczy w liczbach [on-line]. 2010, nr 56 [dostęp : 2011-08-22] Dostępny w Internecie: <http://www.bn.org.pl/download/document/1312382595.pdf>. ISSN 2083-6953.

9 Prawo zamówień publicznych [on-line]. [dostęp: 2011-07-04]. Dostępny w Internecie: <http://www.uzp.gov.pl/cmsws/page/?D:887>

Umiejętność odpowiedzi na wyżej postawione pytania to konieczność wykonania pracy analitycznej polegającej na korelacji oferty rynku z potrzebami użytkowników z zasobami bibliotek SBI, budżetem oraz warunkami nabycia wydawnictw, na które składają się takie czynniki jak cena – kalkulacja kosztów, czas realizacji zamówienia, warunki dostawy.

Zasady gromadzenia wydawnictw zwartych w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej – nowe wyzwania, nowe możliwości

Szansą na wzbogacenie, zdynamizowanie i unowocześnienie procesu dostarczania książek do zbiorów biblioteki są książki elektroniczne włączane do księgozbioru jako równorzędne źródło wiedzy, a z punktu widzenia bibliotekarza – nowy typ zasobów wymagający innych zasad gromadzenia (testy przed zakupem) i metod gromadzenia (umowy, licencje) oraz opracowania już na etapie gromadzenia w takim stopniu, by książka mogła być udostępniona niemal natychmiast po zakupie.

Nowe technologie podpowiadają rozwiązania optymalne z punktu widzenia użytkownika i bibliotekarza.

Z punktu widzenia użytkowników e-książki mają tak istotne zalety jak to, że:

- są dostępne przez 24 godziny na dobę,
- są dostępne dla kilku użytkowników równocześnie,
- można je czytać poza biblioteką,
- w przypadku zakupu kolekcji eliminują indywidualizm i przypadkowość wyborów,
- nic nie kosztują.

Bibliotekarze są tą grupą w ogniwie zaopatrzenia w książkę, która reprezentuje potrzeby użytkowników i zabiega o to, by zaopatrzyć księgozbiór w potrzebne wydawnictwa w jak najkrótszym czasie i po najniższych kosztach. Koszty biblioteki to, oprócz cen zbiorów, koszty związane z opracowaniem, przechowywaniem i udostępnianiem – to należy brać pod uwagę już na etapie gromadzenia.

Możemy kupować e-książki:

- na własność, na czas nieograniczony,
- nie na własność, dostęp na czas ograniczony.

Możemy e-książki wypożyczać dla indywidualnych użytkowników i dostarczać je niemal natychmiast po zgłoszeniu zapotrzebowania. Kryteria doboru książek elektronicznych:

- zapotrzebowanie,
- warunki dostępu,
- kalkulacja kosztów.

Mając na uwadze ogrom piśmiennictwa i nowe technologie, należy ponownie rozważyć, jaki model biblioteki jest naszym modelem docelowym: czy dążymy do kompletności zbiorów, co jest zadaniem trudno wykonalnym nawet dla wielkich i bogatych bibliotek, czy decydujemy się na reprezentatywność w ramach wybranych dziedzin, co wymaga współpracy z wysokiej klasy specjalistami. Może naszym celem powinno być dążenie

do zaspokojenia bieżących potrzeb czytelników, co nie wyklucza, że osiągniemy status biblioteki reprezentatywnej dla wybranych dziedzin, a z pewnością dla tych, którymi są zainteresowani nasi czytelnicy. Strategia zarządzania księgozbiorem biblioteki wydaje się ewaluować od strategii *just in case* w kierunku *just in time*¹⁰.

Otwartość biblioteki na dezyderaty użytkowników, gdzie każdy ma możliwość zgłoszenia potrzeb i uwag, oznacza na coraz większą skalę współpracę i partnerstwo w kształtowaniu zasobu biblioteki. Strategia ta współgra z możliwościami (wydawnictwa elektroniczne) i ograniczeniami bibliotek (finanse, ograniczone powierzchnie magazynowe).

Nowym potrzebom i ograniczeniom wychodzą naprzeciw wydawcy (np. ibuk), hurtownicy (np. Azymut) i bibliotekarze (np. zintegrowane systemy biblioteczne). Kupujemy i wypożyczamy książki elektroniczne, mamy coraz zasobniejsze biblioteki cyfrowe w tym Bibliotekę Cyfrową Politechniki Warszawskiej, która posiada bogatą kolekcję multimedialnych podręczników SEZAM-OKNO i dostęp do wielu zasobów, w tym kolekcji Springera oferowanych przez Wirtualną Bibliotekę Nauki Polskiej, a narzędziami wspierającymi codzienną pracę oddziału gromadzenia stały się ibuk, ebrary, Dawsonera.

Oferta systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej

Studenci i pracownicy naukowo – dydaktycznych w roku akademickim 2010/2011 mieli do dyspozycji 868.613 vol.¹¹ książek w wersji papierowej i 89.149¹² tytułów e-książek w wersji elektronicznej.¹³ W 2010 r. w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej do księgozbioru podstawowego (co oznacza nowe tytuły lub wydania zmienione) kupiono 1.860 vol. wydawnictw zwartych, a do księgozbioru studenckiego (wieloegzemplarowego) 4.649 vol. Średnia cena książki polskiej w wersji papierowej zakupionej do zbiorów Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej w 2010 r. wyniosła 38,45 zł, książka zagranicznej 231,63 zł. Odpowiednio w roku 2009 – 42,06 zł i 245,63 zł, w 2008 r. 42,15 zł i 227,17 zł¹⁴. Biorąc pod uwagę tylko e-książki zakupione na własność (mamy 564 tytułów) średnia cena e-książki kształtowała się na poziomie 6,90 zł.¹⁵

Biblioteka Główna PW w przeliczeniu na jednego studenta w 2010 r. wydała na książki w języku polskim w wersji papierowej 13,19 zł. Zdecydowanie mniej w porównaniu z Biblioteką Główną PW na książki w języku polskim wydały biblioteki wydziałowe i instytutowe – tutaj wydatki w przeliczeniu na jednego studenta wyniosły od 0,70 do

10 *Patron-driven acquisitions. History and best practices*. Ed. By David A. Swords. Berlin, 2011. ISBN 978-3-11-025301-6.

11 Sprawozdanie Biblioteki Głównej i bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej za rok 2010. Załącznik 7, op.cit., s. 9.

12 Sprawozdanie Biblioteki Głównej i bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej za rok 2010. Załączniki 8, op. cit., s. 10.

13 Sprawozdanie Biblioteki Głównej i bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej za rok 2010, op.cit., s. 11.

14 Dane na podstawie informacji Oddziału Gromadzenia Druków Zwartych Biblioteki Głównej PW.

15 Ibid.

10,78 zł. Biblioteki, których wydatki w przeliczeniu na jednego studenta wydały więcej niż Biblioteka Główna mają mniej studentów.

Analiza sprawozdań upoważnia do stwierdzenia, że w SBI książek przybywa, rośnie ilość studentów, biblioteka ma możliwość kupna książek po korzystnych cenach. To dobra prawidłowość. Tyle tylko, że wydatki poniesione na zakup wydawnictw zwartych odzwierciedlają nie reprezentatywność księgozbioru w bibliotekach SBI, a możliwości finansowe bibliotek. Istotnym elementem wzbogacenia oferty dla użytkowników bibliotek wydziałowych i instytutowych systemu SBI jest korzystanie z zakupów e-książek dokonywanych na ich potrzeby przez Bibliotekę Główną.

Tabela 1. Zestawienie porównawcze poszukiwań książek w wybranych działach w bibliotekach SBI oraz na platformach e-książek dostępnych w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej

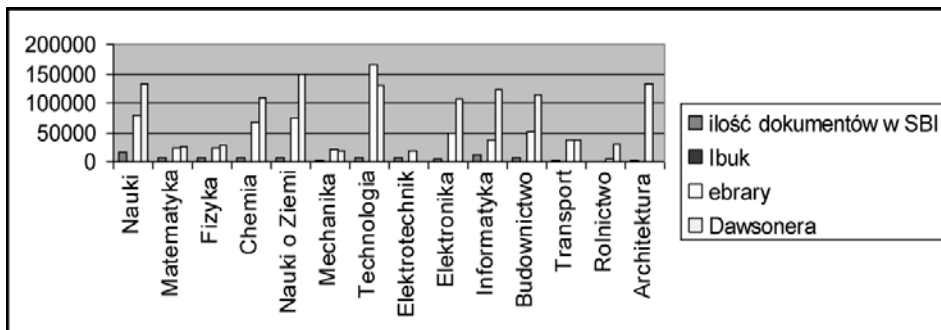
L.P.	Wykaz działów w Bibliotece Głównej PW	Ilość wyszukanych dokumentów w SBI wg działów	Ilość tytułów e-książek dostępnych na poszczególnych platformach wg słów kluczowych występujących w nazwach działów BG PW		
			lbuk 2377	ebrary ok. 180 000	Dawsonera ok. 170 000
1	2	3	4	5	6
2	A. Dział Ogólny = General	dane nie porównywalne			
3	B. Nauki społeczne i polityczne = Social and political sciences	15 437	76	78 133	133 341
	C. Matematyka = Mathematics	7 326	65	22 821	25 186
4	D. Fizyka = Physics	6 377	15	22 315	27 946
5	E. Chemia, przemysł chemiczny i technologia chemiczna =Chemistry. Chemical industry. Chemical technology	7031	44	68 595	108 589
6	F. Nauki o Ziemi i nauki biologiczne = Earth sciences. Life sciences	7 584	128	73 906	148 687
7	G. Mechanika = Mechanics	2 728	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	21 651	18 736

8	H. Technologia maszyn i techniki wytwarzania = Machine technology and manufacturing technology. Mechanical technology. Materials research. Precise mechanics	6 223	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	164 462	131 027
9	I. Elektrotechnika i elektroenergetyka = Electrotechnology	6 212	16	17 527	361?
10	J. Elektronika = Electronic	4 435	16	47 764	106540
11	K. Informatyka = Computer science	12 018		36 549	123736
12	L. Budownictwo = Building construction	6 093	16	51 483	114261
13	M. Transport = Transport	3 406	9	36 466	36188
14	N. Rolnictwo. Leśnictwo = Agriculture. Forestry	697	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	3 623	30496
15	O. Poligrafia = Printing technology	195	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	26 085	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań
16	P. Organizacja pracy. Ochrona pracy = Labour organisation. Labour protection	675	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	39 590	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań
17	R. Inżynieria materiałowa. Materiałoznawstwo = Materials Engineering. Materials Science	3 220	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	77 979	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań
18	S. Architektura. Sztuka. Estetyka. Wzornictwo przemysłowe. Rękodzieło artystyczne = Architecture. Art. Aesthetics. Industrial design. Art. handicraft	2244	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	132 990	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań
19	Z. Nauka. Technika. Zagadnienia interdyscyplinarne = Science. Technics. Interdisciplinary issues	1712	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań	5 972	brak możliwości wyszukiwania wg takich sformułowań

* Dane wg Katalogu centralnego Politechniki Warszawskiej [on-line]. Warszawa : Biblioteka Główna. [dostęp: 2011–07–25]. Dostępny w Internecie : <http://www.bg.pw.edu.pl/dzialy18.html>

Te same dane na wykresie:

Wykres 1. Zestawienie porównawcze poszukiwań książek w wybranych działach w bibliotekach SBI oraz na platformach e-książek dostępnych w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej

Powyższe dane są jednym z elementów uzasadniających politykę gromadzenia księgozbioru uwzględniającego e-książki. Fakty te są inspiracją do poszukiwań coraz lepszych rozwiązań, tym bardziej, że wyniki badań prowadzone wśród użytkowników bibliotek są jednoznaczne¹⁶ i wręcz podpowiadają kierunki poszukiwań oraz przestrzegają przed popełnieniem błędów¹⁷.

Ibuk, ebrary, Dawsonera

Ibuk – czytelnia dostępny w Bibliotece Głównej PW od 2009 roku. Umożliwia dostęp do e-książek w języku polskim na czas określony tj. na czas trwania umowy. Zamawiający wskazuje w umowie kategorie książek (dziedziny), którymi jest zainteresowany. Powiadomienie o dostępnych nowych tytułach z zamówionej kategorii przesyłane jest Bibliotece przez dostawcę na bieżąco za pośrednictwem poczty elektronicznej, a ostateczne rozliczenie następuje po zakończeniu roku obrachunkowego. Drukowanie z ibuka jest odpłatne. E-książki zamieszczane są na liście „A–Z Biblioteki Głównej”.

Od roku akademickiego 2011/2012, już na etapie gromadzenia zbiorów, do opisu bibliograficznego wersji papierowej dołączana jest informacja o wersji elektronicznej wydawnictwa, co pozwala zmniejszyć ilość kupowanych egzemplarzy w wersji papierowej, a zaoszczędzone środki przeznaczyć na zakup książek niedostępnych w wersji elektronicznej.

16 W. Ledzion, *Koegzystencja książki drukowanej i książki elektronicznej na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*, Warszawa, 2010.

17 M. Świgoń, *E-książka w świetle najnowszych zagranicznych badań użytkowników informacji*. In: *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej wobec komunikacji elektronicznej*. Red. Krzysztof Migoń; Marta Skalska-Złat. Wrocław, 2009, s. 313–327; P. Brophy, *The library in the twenty-first century*. London, 2007. ISBN 9781856046060.

W pierwszym roku eksploatacji, tzn. w roku 2009 system zarejestrował 5.807 dziennych logowań, w 2010 roku było ich już 11.187, w 2011 do 15.08.2011 r. 6.061. Analizując aktywność adresów IP w roku akademickim 2010/2011 łatwo zauważyć, że mamy do czynienia z ogromnym zróżnicowaniem z korzystania z e-książek (od 0 do 125 523 pobranych stron).

Z badań przeprowadzonych w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej w 2010¹⁸ roku wynika, że ponad 81% studentów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym, pomimo licznych szkoleń i akcji promocyjnych, nic o ibuku nie wiedziało.

Dawsonera dostępna w Bibliotece Głównej PW od 2010 r. Warunkiem korzystania jest zakup konkretnej e-książki. Platforma oferuje dostęp do ponad 160.000 e-książek. Umożliwia też przeglądanie przez 5 minut niezakupionych e-książek. Zapotrzebowanie mogą na nie składać wszyscy zarejestrowani użytkownicy Biblioteki. O zakupie e-książki decyduje Oddział Gromadzenia Druków Zwartych. Jeśli zakup zostanie zaakceptowany, e-książka jest udostępniana na platformie Dawsonera w ciągu 3–12 godzin. Zakupiona na własność książka przeliczana jest na punkty (400), a korzystać z niej można do momentu ich wykorzystania, co w naszym tradycyjnym rozumieniu oznacza zacytowanie książki. 1 punkt to 24-godzinny dostęp dla 1 użytkownika. Wydrukować można 5% tekstu zakupionej e-książki. Informacja o tym ile dokładnie jest to stron wyświetlana jest na bieżąco na ekranie. Rachunek za zamówione e-książki, dostarczany pocztą elektroniczną w ciągu 24 godzin.

W chwili obecnej mamy posadowionych na Dawsonerze 10 e-książek kupionych na własność. Są to książki wskazane przez wykładowców jako podręczniki. W 2010 roku przeprowadzono 743 e-wypożyczenia, w 2011 roku (do lipca włącznie) e-wypożyczeń było już 414.

Inną propozycją Dawsonery jest wypożyczanie e-książek. Ta opcja dotyczy indywidualnych czytelników. I tu, podobnie jak w przypadku zakupu na własność, wymagana jest akceptacja bibliotekarza, w tym przypadku jest to bibliotekarz Oddziału Udostępniania i Przechowywania Zbiorów, odpowiedzialny za wypożyczenia międzybiblioteczne, który dokonuje płatnego jej wypożyczenia na określoną ilość dni (najczęściej 7 dni). Koszt wypożyczenia to 9% ceny książki. Wypożyczona e-książka dostarczana jest zamawiającemu czytelnikowi pocztą elektroniczną w formie linku. Dostęp do wypożyczonej e-książki możliwy jest przez tyle dni, za ile naliczono opłatę, po czym link wygasa. Czas oczekiwania na realizację zamówienia to ok. 5 minut.

Ebrary. Nieco inną propozycją jest **ebrary** dostępna w Bibliotece Głównej PW od 2010 roku. Tutaj dostęp opłacony jest z góry do wybranych, lub wszystkich, kolekcji. Z ebrary można kopiować i drukować. Wydrukować można w trakcie trwania jednej sesji Ko-

---

18 W. Ledzion, *Koegzystencja książki drukowanej i książki elektronicznej na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*, op.cit., s. 9.

piować analogicznie – maksymalnie 40 stron. Umowa zawierana jest na rok. Dodawanie e-książek do tej platformy na życzenie biblioteki jest możliwe, ale odpłatne.

Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej kupiła roczną licencję na dostęp do Academic Complete (70.000 tytułów). Na platformie tej posadowiona jest też większość e-książek, które Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej kupiła na własność w latach poprzednich (50 tytułów). W 2010 r. czytelnicy w trakcie 6.414 sesji przeczytali 68 428 stron, skopiowali 635 strony, wydrukowali stron 10.996. Odpowiednio w kresie od stycznia do sierpnia 2011 roku zarejestrowano 3.315 sesji podczas których przeczytano 61.938 stron, skopiowano stron 347, wydrukowano 3.941 strony. W 2010 przesłanych zostało 10450142800 bajtów¹⁹.

Poniżej zaprezentowano analizę wykorzystania dziesięciu e-podręczników wskazanych przez wykładowców i posadowionych na ebrary. Wykładowcy Ci informowali studentów o zakupionych z myślą o nich e-książkach kupionych przez Bibliotekę Główną. Dla porównania pokazano jak były wykorzystywane te same podręczniki w wersji papierowej.

Tabela 2. **Zestawienie korzystania książek w wersji elektronicznej i papierowej**²⁰

Symbol książki	Tytuł książki	Rok		Wykorzystanie wersji papierowej książki w latach 2008–2011
		2010	2011	
		udostępnienia		
		e-książka	e-książka	
10138701	Reliability, maintainability and risk: practical methods for engineers Sygn.EK.0009, C.127723	2	110	–
10143190	Composite materials: design and applications EK.0004, C.122195	157	75	16
10143515	Principles of electrical measurement EK.0002, C. 128483	82	61	10
10161744	Discrete systems and digital signal processing with MATLAB EK.0022, C.124164	61	24	9
10162019	Biotransformations and bioprocesses EK.0035, C.133121	86	21	1
10274903	Engineering and scientific computations using MATLAB EK.0023, C.122062	44	74	8
10279022	Digital image processing: PIKS scientific Inside EK.0020, C.119579	178	457	34

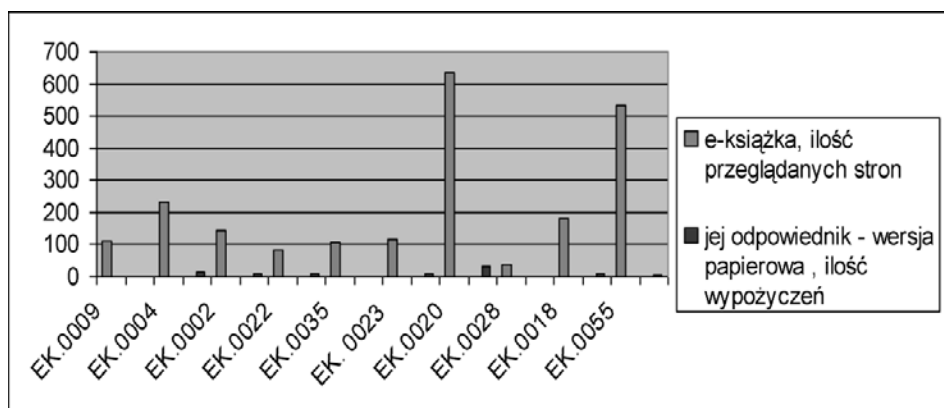
19 Sprawozdanie Biblioteki Głównej i bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej za rok 2010. Załącznik 12, op.cit., s. 17.

20 Dane na podstawie ebrary Reporting Portal Report oraz systemu ALEPH.

10304954	Bionanotechnology : lessons from nature EK.0028, C.124361	18	21	2
10305139	Data mining methods and models EK.0018, C.128737	149	31	11
10329503	Fundamentals of air pollution EK.0055, C.135950	454	80	3

Wykres zamieszczony poniżej jeszcze lepiej ilustruje dynamikę wykorzystania podręczników akademickich w wersji elektronicznej i papierowej w latach 2010 i 2011.

Wykres 2. **Dynamika wykorzystania podręczników akademickich w wersji elektronicznej i papierowej**

Gromadzenie wydawnictw zwartych to ich umiejętny dobór stosownie do potrzeb użytkowników i możliwości biblioteki bez względu na nośnik. Przestaje mieć znaczenie wersja książki (papierowa czy elektroniczna). Ważne jest, by książka była dostępna w bibliotece lub za jej pośrednictwem.

Zaprezentowane platformy e-książek stanowią bogaty, wszechstronny i coraz chętniej wykorzystywany warsztat pracy naukowej i dydaktycznej. Znakomicie uzupełniają zasoby bibliotek SBI. Coraz częściej rezygnujemy z zakupu książki zagranicznych w wersji papierowej o ile możemy dostarczyć ją w wersji elektronicznej lub udostępnić w ramach wypożyczeń on-line. Takie podejście pozwala szybciej reagować na zapotrzebowanie na literaturę, sprawniej zaspokajać potrzeby większej grupy odbiorców, oszczędzić czas niezbędny na tradycyjne opracowanie książki oraz miejsce na jej przechowywanie. Analogicznie postępujemy w przypadku wydawnictw polskich.

Z przeprowadzonych badań, statystyk oraz doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej wynika jednoznacznie, że nasi użytkownicy w coraz większym stopniu korzystają z e-książek. Są one także chętnie wykorzystywane do poszukiwań konkretnych informacji, materiałów do prac naukowych. Statystyka wykorzystania e-książek dowodzi, że

to już pełnowartościowe i alternatywne rozwiązanie dla studentów i pracowników uczelni²¹, zatem powinny one stanowić ważny element polityki gromadzenia zbiorów. Z badań wynika, że e-książki, wykorzystywane są tym chętniej, im więcej o nich wiedzą użytkownicy biblioteki. Musimy na bieżąco dokonywać wyboru jak kształtować nasze zasoby, ale nie w kategorii całkowitej akceptacji lub odrzucenia, którejkolwiek z postaci książki lecz wzajemnego ich uzupełniania się w zależności od potrzeb, preferencji użytkowników, ale też możliwości finansowych i lokalowych biblioteki. Zróżnicowana zawartość i uwarunkowania korzystania z omawianych zasobów, to zadanie dla bibliotekarzy obsługujących użytkowników, w tym również bibliotekarzy pracujących w bibliotekach wydziałowych i instytutowych. Bibliotekarze ci winni pełnić rolę dotąd tradycyjnie przypisywaną oddziałom informacji naukowej. Powinni umieć pomóc szybko i sprawnie dotrzeć do potrzebnej literatury. Powinni umieć odesłać czytelnika do właściwych zasobów, niezależnie od nośnika, na którym są posadowione i poinformować o sposobie, i warunkach korzystania z niego. Dużym ułatwieniem byłoby zebranie różnorodnych zasobów biblioteki w katalogu OPAC. Konieczna jest współpraca wszystkich oddziałów biblioteki i wszystkich bibliotek SBI, co umożliwiają zintegrowane systemy biblioteczne.

Nawet najlepiej gromadzone zasoby mogą zostać niezauważone, o ile bibliotekarze obsługujący czytelników nie będą mieli wiedzy o nich i zasadach ich kompletowania. Oddział gromadzenia powinien zadbać nie tylko o właściwą tzn. adekwatną do potrzeb obsługiwanego środowiska politykę gromadzenia zbiorów, ale i o informację o niej.

Abstract:

Gathering books and other publications to be used in the process of teaching and research are among the main functions of any academic library. In every-day life it constitutes a significant challenge, especially for a polytechnic library, which has no obligatory copies, and quite often cannot count on a current cooperation with lecturers. Orders for books are frequently received when they are actually needed, which is a huge problem both for the librarians who make all the purchases, and those who catalogue the new books (Cataloguing Section) and prepare them for lending (Lending Section). The existing procedures make the ordering process longer, and as a result delay their delivery to the readers. An important support both for the readers and the librarians who represent them are electronic books available – inter alia – from the platforms such as 'ibuk', 'ebrary', 'dawsonera'. Lending e-books is an interesting and convenient form of delivering books to the readers.

---

21 Ibid.

Grzegorz Szturo

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

WYKORZYSTANIE CENTRALNYCH BAZ W PRACY GROMADZENIA

Streszczenie: Na przykładzie doświadczeń Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu autor zwraca uwagę na możliwości, jakie daje integracja centralnych baz (NUKat, baza ISBN) z bazą lokalnej biblioteki. Analizie zostały poddane trzy istotne z punktu widzenia prac związanych z pozyskiwaniem druków zwartych aspekty działalności biblioteki naukowej: automatyzacja wybranych czynności gromadzenia, badanie preferencji czytelników biblioteki, monitoring działalności wydawniczej na terenie Polski. Przy omawianiu każdego z wyżej wymienionych aspektów, autor przedstawia, wpływ na organizację pracy, możliwości i bariery w wykorzystaniu danych pochodzących z baz zewnętrznych, efekty jakie przyniosła integracja lokalnego systemu z bazami centralnymi.

Polskie biblioteki przeżyły w ciągu ostatnich kilkunastu latów prawdziwą rewolucję technologiczną. Najbardziej widocznym jej efektem są komputerowe katalogi zbiorów bibliotecznych (lokalne, regionalne, centralne). Duża część funkcji zintegrowanych systemów bibliotecznych jest niewidoczna dla odbiorcy. Mają one jednak duży wpływ na jakość pracy biblioteki. Na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu chcę wskazać, jakie szanse w pracy gromadzenia druków zwartych daje wykorzystanie danych centralnego narodowego katalogu NUKAT oraz bazy ISBN Biblioteki Narodowej w Warszawie. Migracja danych do lokalnej bazy ułatwia automatyzację wybranych czynności, umożliwia szybkie odszukanie pożądaných informacji bibliograficznych. Skupiając się w artykule na zagadnieniach związanych z gromadzeniem druków zwartych, będę zmuszony niekiedy wyjść poza ścisły krąg spraw związanych z pozyskiwaniem książek. Przeprowadzona po 2004 r. komputeryzacja procesów gromadzenia odcisnęła również wpływ na pracę innych jednostek w strukturze biblioteki. Decyzja o automatyzacji części prac w Sekcji Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów była każdorazowo oceniana pod względem usprawnienia rejestracji, opracowania i udostępniania książek. W toku wprowadzania kolejnych elementów, komputeryzacji rozszerzeniu uległa rola katalogu komputerowego biblioteki. Naturalnie, nadal jego podstawowymi i najważniejszymi zadaniami są: udzielanie informacji o stanie zasobów, szybka ich lokalizacja i możliwość zamówienia przez czytelnika. Po kilku latach prac okazało się jednak, że katalog może pełnić rolę niejako odwrotną. Katalog stał się narzędziem, dzięki któremu czytelnik ma możliwość (i chętnie z niej korzysta) formułowania precyzyjnych oczekiwań wobec księgozbioru biblioteki. Referat nie ma ambicji przedstawienia wszelkich możliwości, jakie daje integracja lokalnego katalogu z danymi ogólnokrajowej bazy. Nie analizuje szans i problemów integracji różnych programów wykorzystywanych w Polsce do obsługi

procesów bibliotecznych, ani wynikających z tego konsekwencji dla organizacji pracy gromadzenia w innych ośrodkach. Opiera się przede wszystkim na doświadczeniach centralnej biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, uczelni liczącej obecnie 16 wydziałów. Szeroka oferta kierunków nauczania, reprezentacja w uniwersytecie różnorodnych dziedzin wiedzy, zobowiązuje bibliotekę centralną do gromadzenia źródeł i opracowań dla szerokiego spektrum nauk. Niewątpliwie, posiadany od 1947 r. przywilej otrzymywania tzw. egzemplarza obowiązkowego każdego tytułu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej o nakładzie powyżej stu egzemplarzy, w dużym stopniu ułatwia realizację zadań biblioteki. Oparcie komputeryzacji na zintegrowanym systemie Horizon powoduje, że możliwości wynikające z integracji z danymi katalogu NUKAT, są przedstawione z punktu widzenia biblioteki „horizonowej”, posiadającej przywilej otrzymywania egzemplarza obowiązkowego.

Wykorzystanie danych z baz centralnych do kontroli wpływu druków zwartych z egzemplarza obowiązkowego

Rozpoczęty w pierwszej połowie lat 90-tych ubiegłego wieku proces komputeryzacji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu¹ nie objął obsługi prac wykonywanych przy gromadzeniu druków zwartych. Nie wdrożono wówczas modułu gromadzenia książek, ograniczając się do automatyzacji akcesji czasopism. Do 2005 r. wszelkie czynności wykonywane w gromadzeniu wykonywano tradycyjnymi metodami. Wprowadzana od tego roku stopniowa komputeryzacja gromadzenia, musiała respektować utwierdzoną już kilkuletnim doświadczeniem organizację pracy biblioteki, opartej na programie Horizon.

W 2004 r. podjęto decyzję o konieczności przeprowadzenia szerokiej akcji reklamowania u wydawców obowiązku dostarczenia darmowych egzemplarzy publikacji. Dostrzeżono bowiem stałą tendencję do nieprzestrzegania przez część wydawców zapisów przepisów dotyczących egzemplarza obowiązkowego, a w związku z tym spadek wpływów do biblioteki². Zważywszy na fakt, iż wpływ nabytków z tego źródła stanowił w latach 2004–2005 odpowiednio ok. 72% i 66%³, decyzja taka była naturalna z punktu widzenia interesów biblioteki i jej roli w środowisku naukowym Torunia, regionu oraz kraju. Postanowiono, że dane dotyczące zaległego egzemplarza obowiązkowego zostaną pozyskane z bazy NUKAT. Na taki wybór wpływ miały trzy główne przyczyny. Głównym założeniem było, że najskuteczniejszym sposobem będzie załączanie do li-

1 M. Śliwińska, *Stan komputeryzacji Biblioteki UMK*. „Głos Uczelni” 1993, R. 3, nr 9, s. 12–13; W. Sachwanowicz; M. Śliwińska, *Proces decyzyjny Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu w zakresie wyboru systemu komputerowego*. „Przegląd Biblioteczny” 1994, R. 62, z. 1, s. 79–95; M. Śliwińska, *Procedury związane z wyborem systemu*. In: *Komputeryzacja bibliotek: materiały konferencji 24–26 maja 1993 r.* Red. B. Ryszewski. Toruń 1994, s. 65–69; W. Sachwanowicz, Marquis, Dynix. In: *Komputeryzacja bibliotek: materiały konferencji 24–26 maja 1993 r.* Red. B. Ryszewski. Toruń 1994, s. 113–120.

2 Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2004 rok. [online] Toruń: Biblioteka Uniwersytecka [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w internecie: < <http://www.bu.umk.pl/sprawozdania.html> >.

3 W roku 2004 na 26471 pozyskanych woluminów druków zwartych 18993 pochodziło z „egzemplarza obowiązkowego”, w roku na 32416 woluminów 21529. Dane na podstawie: *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2004 rok oraz Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2005 rok*. [online] Toruń: Biblioteka Uniwersytecka [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w internecie: < <http://www.bu.umk.pl/sprawozdania.html> >.

stów skierowanych do wydawców wykazu z danymi bibliograficznych druków zwartych, których Biblioteka Uniwersytecka spodziewała się otrzymać w ramach realizacji postanowień Ustawy z listopada 1996 r. Wybór bazy NUKAT wynikał z wysokiej oceny stopnia kompletności informacji o nowościach wydawniczych z terenu Polski oraz dostępności danych NUKAT, które łatwo było importować do toruńskiej bazy. Od początków istnienia bazy NUKAT w toruńskiej Bibliotece Uniwersyteckiej wprowadzono zasadę, iż wszystkie rekordy bibliograficzne książek kierowanych do zbiorów, muszą zostać „zlinkowane” z bazą centralną. Systematyczny wzrost liczby dostępnych rekordów bibliograficznych w bazie NUKAT potwierdzał zasadność integracji z nią lokalnego katalogu. W pierwszym roku współkatalogowania, poziom wpływu rekordów bibliograficznych do bazy centralnej kształtował się na poziomie 10–11 tysięcy rekordów miesięcznie, aby na koniec roku osiągnąć liczbę 51.812 opisów druków zwartych⁴. Na koniec roku 2004 NUKAT liczył już sobie 358.205 rekordów⁵. Stosunkowo szybki wzrost liczby rekordów bibliograficznych, jak i liczby bibliotek przystępujących do współkatalogowania (na koniec 2002 r. do współkatalogowania przystąpiło 32 biblioteki, w latach następnych liczba ta sukcesywnie wzrastała)⁶ co pozwalało na szybkie skatalogowanie wpływów z egzemplarza obowiązkowego na zasadzie kopiowania rekordów z bazy centralnej. I tak np. na koniec 2003 r. na 57.690 rekordów druków zwartych wskazujących w bazie NUKAT lokalizację Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, 18.316 rekordów było wprowadzonych przez bibliotekarzy z Torunia, a 39.374 zostało skopiowanych z bazy centralnej⁷. Duże nadzieje w tym kontekście wzbudziło przystąpienie Biblioteki Narodowej do narodowego katalogu. Niestety, była to współpraca krótkotrwała⁸. Brak ten był (i jest) rekompensowany udziałem Biblioteki Jagiellońskiej. Rola Biblioteki Jagiellońskiej, w kontekście wykorzystania bazy NUKAT do prowadzenia obserwacji krajowej działalności wydawniczej, wynika nie tylko z liczby dostarczonych rekordów, ale również z posiadanego przez nią statusu biblioteki narodowej. Fakt, iż w tekście ustawy z 7 listopada 1996 roku wymieniono jedynie Bibliotekę Narodową i Bibliotekę Jagiellońską⁹, a pozostałe biblioteki dopiero w tekście Rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z marca 1997 r.¹⁰, miał negatywny wpływ na stopień realizacji „egzemplarza obowiązkowego” w drugiej grupie uprzywilejowanych bibliotek. Wniosek taki opieram na rozmowach z wydawcami, któ-

4 Sprawozdanie NUKat za rok 2002 [online]. Warszawa : Centrum NUKAT [dostęp 2011-09-01]. Dostępny w internecie: <http://centrum.nukat.edu.pl/images/stories/file/sprawozdania/spub_2002.pdf>.

5 Sprawozdanie NUKat za rok 2004 [online]. Warszawa : Centrum NUKAT [dostęp 2011-09-01]. Dostępny w internecie: <http://centrum.nukat.edu.pl/images/stories/file/sprawozdania/spub_2004.pdf>.

6 M. Burchard, *Katalog centralny NUKAT – pięć lat współkatalogowania i co dalej?*. In: *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce*. Red. M. Burchard, K. Grzędzińska, A. Kasprzyk. Warszawa 2010, s. 25–35.

7 *Statystyki archiwalne NUKAT za rok 2003* [online]. Warszawa : Centrum NUKAT [dostęp 2011-09-01]. Dostępny w internecie: <<http://www.nukat.edu.pl/nukat/pl/statystyka.phtml?id=9&std=3&dl=1&sm=b&mc=0312>>.

8 M. Burchard, *Biblioteka Narodowa i NUKAT – dlaczego osobno?* „Przegląd Biblioteczny” 2008, nr 2, s. 302–309.

9 Ustawa z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. „Dzienniki Ustaw” 1996, nr 152, poz. 722.

10 Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. „Dzienniki Ustaw” 1997, nr 29, poz. 161.

rzy często nie byli świadomi istnienia Rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. Naturalnie, większy wpływ liczby tytułów do Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej wynika z posiadanego przywileju otrzymywania druków zwartych wydanych w nakładzie poniżej 100 egzemplarzy.

Stworzenie systemu monitoringu egzemplarza obowiązkowego. Możliwości, problemy, konsekwencje

W 2005 r. importowano do bazy Horizon rekordy bibliograficzne wszystkich druków zwartych wydanych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w okresie lat 2003– 2005. Od tego czasu codziennie baza jest uzupełniana o rekordy wydawnictw polskich z danego okresu, które zasilają zasób danych NUKAT. W celu wyselekcjonowania i skopiowania z centralnego katalogu pożądaných informacji bibliograficznych użyto danych z tzw. „pół stałej długości”, kodujących miejsce wydania (pole 008, podpole „kod kraju” – pl) oraz datę wydania (pole 008, podpole „date 1” i „date 2” – zakres dat od 2003 do 2005). W trakcie importu automatycznie tworzony jest egzemplarz pozycji, który tradycyjnie rejestruje informacje dotyczące ilości egzemplarzy danej pozycji bibliograficznej i ich lokalizację w bibliotece. Zamiast informacji o miejscu przechowywania danego egzemplarza książki, występującej w egzemplarzu pozycji, automatycznie wprowadzono informację „egzemplarz oczekiwany” oraz datę wpłynięcia rekordu do lokalnej bazy. Druga z wymienionych wartości umożliwia przeszukiwanie „egzemplarzy oczekiwanych” w porządku chronologicznym. W ten sposób stworzono zbiór rekordów, które wskazują, iż dana książka ukazała się, nie dotarła jednak do naszej biblioteki. I to stanowi podstawę do reklamowania jej bezpośrednio u wydawcy.

Wprowadzenie tego swoistego automatycznego monitoringu bieżącej produkcji wydawniczej wymagało dobrej orientacji w przejętych przez NUKAT zasadach katalogowania oraz możliwościach wyszukiwawczych, jakie daje zapis danych bibliograficznych w formacie MARC 21. Niestety, o ile budowa formatu MARC 21 umożliwia stosunkowo łatwe wyselekcjonowanie pożądaných rekordów z bazy NUKAT, o tyle trudności może sprawiać grupowanie tytułów wydanych przez daną firmę wydawniczą. A przypomnę, że głównym celem było uzyskanie spisu publikacji, jakich dane wydawnictwo nie dostarczyło do Torunia w ramach realizacji przepisów o egzemplarzu obowiązkowym. Dużym problemem okazał się brak haseł wzorcowych dla wydawców w rekordach z bazy NUKAT. Uniemożliwia to precyzyjne wyszukanie tytułów danego wydawnictwa. Wprawdzie program Horizon umożliwia indeksowanie nazw wydawców (pole 260, podpole „b” – nazwa wydawcy), jednak nie gwarantuje to takiej dokładności wyszukiwania, jak miałyby to miejsce w przypadku zastosowania haseł wzorcowych. Przepisy katalogowania przyjęte przez NUKAT nie wprowadziły ujednoliconej nazwy wydawnictwa. Co więcej, reguły katalogowania nakładają na bibliotekarza obowiązek wiernego odzwierciedlenia formy nazwy wydawnictwa, zapisanego w katalogowanym dokumencie. Za przykład istniejących oboczności nazw wydawnictwa, może posłużyć choćby znana warszaw-

ska oficyna wydawnicza Muza. Nazwa przywołanego wydawnictwa jest podawana przez wydawcę raz jako „Muza”, innym razem np. jako „Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza”. Problem z obocznościami nazw firm wydawniczych został zauważony już w fazie projektowania systemu monitoringu, przez jego pomysłodawcę i twórcę dr. Wojciecha Sachwanowicza. Do rozwiązania problemu grupowania publikacji jednego wydawcy w osobnym raporcie, wykorzystano dane zawarte w bazie ISBN Biblioteki Narodowej w Warszawie. Najpierw w oddzielnym raporcie stworzonym narzędziami informatycznymi, udostępniono bibliotekarzom spis wszystkich „egzemplarzy oczekiwanych”, uszeregowany według początków numerów ISBN. Wyszukiwane po nr ISBN rekordy są kopiowane do listów reklamujących „egzemplarz obowiązkowy”. Wykorzystano zatem dane o miejscu wydania i wydawcy, zakodowane w znormalizowanych numerach książki¹¹. Problem braku możliwości odsegregowania rekordów bibliograficznych druków zwartych, o nakładzie poniżej 100 egzemplarzy, uznano za marginalny. Kolejne problemy dostrzeżono wraz z tworzeniem pierwszych spisów „egzemplarzy oczekiwanych”. Jak się okazało, do lokalnej bazy skopiowane zostały również rekordy bibliograficzne dodruków i wznowień danego tytułu. Ustawa z 7 listopada 1996 roku nakłada na wydawcę obowiązek dostarczenia uprzywilejowanym bibliotekom „*kolejnych wydań tego samego dzieła*”, nie wspomina natomiast o dodrukach i wznowieniach. Potrzeba zastosowania gęstszego sita, odsiewającego rekordy bibliograficzne, stała się szczególnie widoczna wraz z rejestrowaniem w narodowym katalogu różnych form książki¹². Mam na myśli np. dokumenty elektroniczne, dokumenty audiowizualne, dokumenty dźwiękowe. W Oddziale Komputeryzacji i Digitalizacji we współpracy z bibliotekarzami stworzono filtry, uniemożliwiające automatyczne pobieranie niepożądanych rekordów bibliograficznych. Zastosowanie filtrów znacznie ograniczyło wpływ rekordów bibliograficznych tych dokumentów, których darmowe kopie w myśl przepisów nie przysługują Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu.

Z perspektywy sześciu lat wykorzystywania danych z bazy centralnej, można pokuścić się o pierwsze wnioski. Niewątpliwie najważniejszym celem było pozyskanie jak największej ilości książek z nowości wydawniczych. Cel ten został osiągnięty, a najlepszym tego dowodem są dane liczbowe, ilustrujące zwiększony wpływ. W 2004 r. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu zarejestrowała 18.993 woluminy druków zwartych, pozyskanych z egzemplarza obowiązkowego¹³. W roku następnym, gdy rozpoczęto akcję masowego wysyłania reklamacji, liczba ta wzrosła do 21.529 woluminów¹⁴. W pierwszym roku monitorowania zareklamowano ponad 4 tysiące woluminów książek. Największe

11 M. Nahotko, *Nowe potrzeby w zakresie identyfikacji – zmiany w ISBN*. „Bibliotekarz” 2003, nr 4, s. 13–16. Informacja i dokumentacja. Międzynarodowy znormalizowany numer książki (ISBN), PN-ISO 2108. Warszawa 2006.

12 *Bieżące przepisy katalogowania dostępne: Format MARC 21* [online]. Warszawa: Centrum NUKAT [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w internecie: <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=42&Itemid=88>.

13 Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2004 rok. [online] Toruń: Biblioteka Uniwersytecka [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w internecie: <<http://www.bu.umk.pl/sprawozdania.html>>.

14 Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2005 rok. [online] Toruń: Biblioteka Uniwersytecka [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w internecie: <<http://www.bu.umk.pl/sprawozdania.html>>.

nasilenie akcji monitorowania miało miejsce w kolejnych latach. W 2006 r. reklamowano ponad 10 tysięcy tytułów¹⁵, uzyskując w 2007 r. zwiększenie wpływu do 25.320 woluminów, a w ubiegłym roku do niemal 30 tysięcy woluminów. Niewątpliwie duży wzrost wpływu nabytków z egzemplarza obowiązkowego w perspektywie kilku lat, wynika również z wzrostu liczby wydawanych tytułów na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Z danych przedstawionych przez Zakład Statystyki Wydawnictw (wcześniej Pracownię Statystyki Wydawnictw) wynika, iż w 2004 r. ukazało się 22.475 tytułów książek¹⁶, natomiast w 2010 r. 29.539 tytułów¹⁷.

Prowadząc akcję monitorowania stworzono listę wydawnictw, które odmówiły wprost lub pozostały głuche na kolejne wezwania o realizację egzemplarza obowiązkowego, a których publikacje są istotne z punktu widzenia profilu gromadzenia biblioteki naukowej. Publikacje te biblioteka pozyskuje z innych źródeł. Przede wszystkim uzupełniamy zbiory drogą zakupów w przypadku wydawnictw komercyjnych. Drugim źródłem jest wymiana wydawnictw z bibliotekami innych ośrodków naukowych. Staramy się również o pozyskanie darów od autorów, redaktorów, współtwórców danej publikacji. Dodatkową korzyścią okazała się wygoda w selekcjonowaniu danych, możliwość ich grupowania w różnych aspektach. Przez stworzenie różnych wyrażań wyszukiwawczych, istnieje możliwość np. oszacowania wpływów z egzemplarza obowiązkowego w grupie wydawców, specjalizujących się w danej dziedzinie wiedzy. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu automatycznie sprawdzono kompletność zbiorów nowości krajowych z literatury prawniczej. Wybrano kilkadziesiąt najbardziej znanych wydawnictw publikujących książki prawnicze, a następnie porównano liczbę „egzemplarzy oczekiwanych” i egzemplarzy książek posiadanych w zbiorach. Kolejną, istotną cechą informacji pobieranych z bazy NUKAT jest szybkość jej dostarczenia do bazy lokalnej. Ma to znaczenie w przypadku publikacji wydawanych dla ograniczonego, często bardzo precyzyjnie określonego kręgu odbiorców. Mam w tym miejscu na myśli wszelkiego typu wydawnictwa, tworzone z myślą o członkach danej organizacji lokalnej, uczestników różnych konferencji naukowych. Do tej kategorii należałoby dodać również publikacje wydawane w niskich nakładach, nieosiągalne na rynku księgarskim, aczkolwiek istotne ze względu na treść. Z danych Biblioteki Narodowej wynika, że druki zwarte wydawane przez – jak to określają autorzy raportu – „inne instytucje i organizacje” stanowią ponad 37% wszystkich tytułów wydanych w latach 2009–2010 na terenie Polski. Co istotne, autorzy opracowania stwierdzili, że największy wzrost liczby tytułów (o 864 tytuły w porównaniu do 2009 r.) nastąpił w ofercie literatury naukowej¹⁸. Wyznacza to zadania, jakie stoją przed osobami zajmującymi się pozyskiwaniem publikacji w biblio-

15 Sprawozdanie Sekcji Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za 2006 r. Kopia w posiadaniu autora.

16 *Ruch Wydawniczy w liczbach* [online]. 2004, R.50, tabela 2: Książki według wydawców. Warszawa: Biblioteka Narodowa [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w Internecie: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1235056553.pdf>>.

17 *Ruch Wydawniczy w liczbach* [online]. 2010, R. 56, tabela 1: Książki według wydawców. Warszawa: Biblioteka Narodowa [dostęp: 2011-09-01]. Dostępny w Internecie: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1312382595.pdf>>.

18 Ibid.

tekach naukowych i rolę, jaką w skuteczności starań o książkę niszową, niskonakładową odgrywa szybkość uzyskania informacji o jej wydaniu. Często szansa na zdobycie niskonakładowej książki znacznie spada wraz z upływem czasu. Z perspektywy Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, istotne okazały się informacje o wydawnictwach różnego typu instytucji państwowych i społecznych, organizacji religijnych, osób prywatnych z terenu Polski północnej. Ma to związek z tradycją gromadzenia druków poświęconych terenom Pomorza, Powiśla, Warmii i Mazur¹⁹. Tradycja ta materializuje się m.in. w powstających, w Pracowni Pomoroznawczej Biblioteki Uniwersyteckiej specjalistycznych bibliografiach pod kierunkiem Urszuli Zaborskiej²⁰. Stawia to przed pracownikami gromadzenia konieczność głębokiej penetracji lokalnego rynku wydawniczego. Baza opisów w lokalnym programie jest bardzo przydatnym narzędziem do poszukiwań informacji o wydanych tytułach. Dane rekordów bibliograficznych „egzemplarza oczekującego” okazały się pomocne np. w przypadku sprawdzania ofert z innych bibliotek, oczywiście tylko w odniesieniu do druków zwartych wydanych w określonym czasie. Osoby sprawdzające oferty nie musiały – w przypadku stosowania w dostarczonym spisie skróconych opisów bibliograficznych – poszukiwać podstawowych danych formalnych (objętość, format, przynależność do danej serii, istnienie w danej publikacji materiału ilustracyjnego, informacje o przekładach) oraz przedmiotowych dokumentu w bazach zewnętrznych. Rekordy przyjmowane do bazy NUKAT odznaczają się wysokim poziomem szczegółowości odnośnie cech formalnych. Zawierają również hasła przedmiotowe w języku KABA, pozwalające na zidentyfikowanie tematyki danej publikacji.

Pobocznymi, aczkolwiek pozytywnymi rezultatami akcji monitorowania było przede wszystkim nawiązanie wielu, jak pokazały kolejne lata, cennych kontaktów. Każdy kontakt z osobami zajmującymi się zawodowo (czy na marginesie innych obowiązków zawodowych, lub tylko okazjonalnie) sprawami publikowania książek, jest dla osób pracujących w gromadzeniu niezwykle cenny. Udało się nam dzięki temu pozyskać wiele darów, uzyskać wiele informacji o losach danego tytułu, poznać punkt widzenia wydawców na egzemplarz obowiązkowy i ich problemy w jego realizacji.

Zdobyte doświadczenia w użytkowaniu zbioru rekordów „egzemplarzy oczekiwanych” pozwalają na udoskonalanie go w przyszłości. Zadaniem, które w niedalekiej przyszłości zamierza podjąć Oddział Komputeryzacji i Digitalizacji Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, jest zintegrowanie danych z „egzemplarza oczekującego” z danymi z bazy ISBN w lokalnym katalogu. W pierwszej połowie bieżącego roku, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu wystąpiła z prośbą do Krajowego Biura ISBN Biblioteki Narodowej o udostępnienie w formie elektronicznej bazy numerów ISBN. Dzięki uprzejmości wspomnianej biblioteki,

19 H. Baranowski, *Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, ich rozwój i kierunki przyszłego kształtowania*. In: *Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*. Cz. 5. Red. B. Ryszewski. Toruń 1990, s. 23–45; H. Baranowski, *Czytelnia Pomoroznawcza w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*. In: *Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*. Cz. 2. Red. B. Ryszewski. Toruń 1982, s. 44–5; U. Zaborska; K. Maj, *Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu jako ośrodek badań nad regionem*. „Przegląd Regionalny” 1992, z. 3, s. 76–80.

20 U. Zaborska, *Udział Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu w tworzeniu międzynarodowej bibliografii Europy Środkowej i Wschodniej*. „Folia Toruniensia” 2006. R. 6, s. 73–77.

otrzymaliśmy plik z danymi bazy ISBN. Dane te udało się wgrać do stworzonej w tym celu podbazy w module gromadzenia. Celem takiego rozwiązania jest uzyskanie możliwości wyszukiwania opisów „egzemplarzy oczekiwanych”, dowolnie wybranego wydawnictwa. Ma to skrócić czas tworzenia raportów, dostarczanych do listów do firm wydawniczych. Trudno obecnie przewidzieć, czy zespolenie danych z dwóch baz lokalnych w obrębie bazy lokalnej powiedzie się. A jeśli tak, to w jakim stopniu będzie to narzędzie wygodne i sprawne w pracy bibliotekarzy. Nie sposób również ocenić czy możliwości jakie daje zastosowany w Toruniu system, są już wyczerpane. Jeżeli tak, to czy ostatecznie? Rozwój systemów informatycznych może rozwiązać w niedalekiej perspektywie problemy, które dziś wydają się trudne lub wręcz niemożliwe do rozwiązania.

Badanie preferencji czytelników w oparciu o dane lokalnego systemu bibliotecznego

W 2008 r. podjęto decyzję o udostępnieniu wszystkich danych dotyczących „egzemplarza oczekującego” w katalogu komputerowym na witrynie internetowej biblioteki. Wówczas w katalogu pojawiły się opisy bibliograficzne książek wydanych na terenie Polski w latach 2005–2008, wraz z „egzemplarzami oczekującymi”. Włączono jednocześnie funkcję „podłącz się”, która umożliwia czytelnikowi zamówienie a zarazem zgłoszenie zainteresowania danym tytułem z poziomu katalogu. Podjęcie tej decyzji miało na uwadze dwa zasadnicze punkty: 1. Dostarczenie czytelnikowi możliwie szybkiej informacji o nowościach wydawniczych na poziomie katalogu komputerowego oraz umożliwienie zgłaszania dezyderatów. 2. Stworzenie wygodnego narzędzia do sukcesywnego zapoznania preferencji czytelnicznych użytkowników biblioteki. Najpierw jednak muszę w dużym skrócie przedstawić zmiany w organizacji pracy opracowania formalnego, jakie wymusiła ta decyzja. Książki po zarejestrowaniu w księdze akcesyjnej w Sekcji Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów trafiają do Sekcji Opracowania Formalnego Zbiorów, gdzie nadawane są sygnatury, wczytywane kody paskowe do „egzemplarzy pozycji” rekordów, które później służą do rejestrowania wypożyczeń. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu utrzymany jest cotygodniowy rytm przekazywania nabytków z egzemplarza obowiązkowego. W przypadku, gdy wydawca dostarczył wcześniej swoje książki do innych bibliotek, które w tym czasie zdałyby stworzyć rekordy bibliograficzne i dostarczyć je do bazy NUKAT, rekordy nowości są już w naszej bazie. W takich (częstych przecież) przypadkach zmieniana jest lokalizacja danej książki z „egzemplarza oczekiwanego” na lokalizację rzeczywistą (magazyn, czytelnie, kolekcje wolnego dostępu itd.). Katalogerzy nie muszą wówczas samodzielnie kopiować rekordów bibliograficznych z bazy NUKat, gdyż kopiowanie to odbyło się automatycznie wcześniej. Większość egzemplarzy oczekiwanych, które pojawiają się w bazie Horizon dotyczy książek, które biblioteka rzeczywiście otrzymuje w ramach egzemplarza obowiązkowego, zazwyczaj w krótkim czasie od daty importu rekordu bibliograficznego. Pozycje zamówione, są po przejściu drogi książki kierowane do wypożyczalni na konto czytelnika. Drugim punktem tego rozwiązania, jest możliwość składania dezyderatów przez każdego zarejestrowanego

czytelnika. Jest to możliwość oczywiście ograniczona zarówno chronologicznie, jak i terytorialnie. Obejmuje obecnie tylko wydawnictwa krajowe, wydane w okresie ostatnich 2–3 lat. Baza jest codziennie automatycznie uzupełniana, a pracownicy gromadzenia mają możliwość przeglądania jej również wg daty zaimportowania danego tytułu.

Wiele bibliotek stara się w różnorodny sposób (często właśnie poprzez informacje na stronie www) pozyskiwać informacje o zapotrzebowaniach czytelników. Opierając się na doświadczeniach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, można zaryzykować twierdzenie, iż możliwość przesłania drogą elektroniczną tytułu poszukiwanej książki, ma wpływ na zwiększenie liczby dezyderatów, w naturalny sposób zwiększając wiedzę bibliotekarzy o czytelnikach i ich potrzebach. Dla porównania podam, iż w sposób tradycyjny do Sekcji Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów co roku trafia ok. 200–300 dezyderatów, z prośbą o sprowadzenie danego tytułu. Uruchomienie funkcji zgłaszania dezyderatów na nowości krajowe spowodowało, iż tygodniowo otrzymujemy od 30 do prawie 200 zgłoszeń. Dodatkową korzyścią jest możliwość (automatycznego, dostępnego narzędziami informatycznymi) sortowania zgłoszonych dezyderatów: wg liczby podłączeń (oczywiście duża liczba podłączeń pod dany tytuł wzmacnia czujność bibliotekarza i zmusza do niezwłocznego pozyskania poszukiwanej książki), czy wg nazw wydawnictw.

Udostępnienie informacji o egzemplarzach oczekiwanych dla czytelników, wymusiło zastosowanie filtrów, które ukrywałyby część opisów przed czytelnikami. W tym roku zdecydowaliśmy się na ukrywanie egzemplarzy pozycji oczekiwanych w przypadku, gdy daną książkę pozyskaliśmy z innego źródła (głównie z darów od autorów w jakikolwiek sposób związanych z uniwersytetem oraz zakupionych przed otrzymaniem egzemplarza obowiązkowego). Zauważyliśmy, iż część czytelników w przypadku, gdy dana publikacja była do wypożyczenia z wolnego dostępu, podłączali się pod egzemplarz oczekiwany, zamiast pofatygować się do kolekcji wolnego dostępu i samodzielnie wyszukać książkę. Kolejną partią opisów bibliograficznych, które ukryliśmy, były opisy zeszytów monograficznych, które w naszej bibliotece są ujęte jako czasopisma, w przypadku gdy przepisy katalogowania NUKAT dopuszczają możliwość tworzenia oddzielnych rekordów dla poszczególnych zeszytów. Ukryto również „egzemplarze oczekujące” publikacji tych wydawnictw, które specjalizują się w wydawaniu literatury z przeznaczeniem dla dzieci i młodzieży, podręczników szkolnych itd. W dużej części otrzymane egzemplarze książek z tej kategorii są przez naszą bibliotekę przekazywane – jak to ujmuje Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 1999 r. – „*bibliotekom wchodzącym w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej*”²¹.

Automatyzacja wybranych procesów gromadzenia

Jak już wspominałem na początku, komputeryzacja procesów bibliotecznych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu, jaka się dokonała w ubiegłym wieku, ominęła sprawy

---

21 Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 maja 1999 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazubibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów oraz zasad i trybu ich przekazywania. „Dziennik Ustaw” 1999, nr 50, poz. 513.

gromadzenia. Wprowadzenie do lokalnej bazy informacji o książkach, które w myśl ustawy powinny trafić do biblioteki, było pierwszym krokiem szerszego wykorzystania narzędzi informatycznych do pracy gromadzenia druków zwartych. W 2007 r. zaczęto wykorzystywać moduł gromadzenia, gdzie w podbazie nazwanej dezyderaty, grupuje się i przechowuje informacje o poszukiwanych książkach, dzieląc je na różne źródła spodziewanego wpływu: monitorowanie egzemplarza obowiązkowego, wymiana wydawnictw z innymi bibliotekami i ośrodkami naukowymi, zakup z podziałem na dostawców. Dodatkowo moduł gromadzenia służy do kontroli książek przekazanych do digitalizacji, do eksponowania nowości, do konserwacji itd. Z modułu gromadzenia istnieje możliwość drukowania zamówień, tworzenia różnego rodzaju zestawień, pomocnych w bieżącej pracy. W tym celu wykorzystywane są również „egzemplarze oczekujące”, które uprawniony bibliotekarz może przesłać do modułu gromadzenia i przydzielić im odpowiednią kategorię. Oprócz modułu gromadzenia i zgłaszanych dezyderatów, często wykorzystywane są możliwości pobierania danych o zainteresowaniu czytelników publikacjami, stopień ich wykorzystania. Są to pomocne narzędzia zwłaszcza przy uzupełnianiu literatury, wykorzystywanej w procesie dydaktycznym. Otrzymujemy tworzone automatycznie raporty o najczęściej wypożyczanych tytułach (z możliwością zastosowania dat skrajnych), największej liczbie podłączeń. Dane te pozwalają w oczywisty sposób ocenić zainteresowanie czytelników, pozwalają na wyłowienie nowości wydawniczych, które cieszą się największym zainteresowaniem. Wykorzystujemy je np. do aktualizowanej co roku listy podręczników, które są przyjmowane w ramach ekwiwalentu za kary za przekroczenie terminu wypożyczenia. W ten sposób pozyskujemy ponad 1000 egz. podręczników akademickich rocznie²².

Elastyczność w wyszukiwaniu danych, ujętych w różnych aspektach, jest wykorzystywana również podczas obsługi innych zadań biblioteki. Przykład Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu wskazuje, iż istnieją możliwości wzbogacania funkcji lokalnych zintegrowanych systemów bibliotecznych, poprzez uzupełnianie ich danymi z baz zewnętrznych. Dane te stanowią pomoc w skutecznym gromadzeniu publikacji, zgodnych z profilem biblioteki.

Abstract:

The author emphasises the possibility of integrating the central databases (NUKat, ISBN) with the database of a local library exemplifying it with the experience of the University Library in *Toruń*. Three significant aspects of the scientific library's activity have been analysed from the point of view of acquiring monographs: automation of some chosen gathering activities, monitoring of the library's users' preferences, and monitoring of publishing production in Poland. While discussing each of the above-mentioned aspects the author presents their influence on the organisation of work, possibilities and barriers in using the data coming from outside bases, and results of the integration of the local system with the central bases.

---

22 Spis podręczników dostępny jest na stronie: http://www.bu.umk.pl/lista_podrecznikow.html

Dorota Burtan

Biblioteka Wydziałowa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

GROMADZENIE ZBIORÓW W BIBLIOTECIE WYDZIAŁOWEJ WYDZIAŁU ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Streszczenie: Księgozbiór Biblioteki Wydziałowej Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego odpowiada profilowi kształcenia na kierunkach studiów prowadzonych na wydziale. Proces gromadzenia jest odpowiedzią na aktualne zapotrzebowanie użytkowników i odbywa się poprzez wypracowane metody współpracy.

W artykule przedstawiono strategię gromadzenia zbiorów w Bibliotece Wydziałowej Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Omówiono szczegółowo proces realizacji zakupów, z podziałem na zakup książek oraz prenumeratę czasopism polskich i zagranicznych. Proces zakupów został omówiony w oparciu o procedurę „Zakupy i gromadzenie zbiorów”, w związku z posiadanym przez Bibliotekę certyfikatem ISO 9001: 2008. Zwrócono również uwagę na nieodłączne części polityki gromadzenia zbiorów jakimi są: dary, wymiana oraz selekcja materiałów bibliotecznych

Biblioteka Wydziałowa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego powstała w wyniku połączenia zbiorów: Instytutu Ekonomii i Zarządzania, Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Instytutu Spraw Publicznych, Instytutu Sztuk Audiowizualnych oraz Instytutu Psychologii Stosowanej.

Biblioteka stanowi bazę dydaktyczną i naukową dla użytkowników. Lokalizacja Biblioteki w nowoczesnym budynku Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej, na III Kampusie 600-lecia Odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego, zapewnia dogodne warunki korzystania zarówno dla studentów, jak i pracowników naukowych.

Budynek biblioteki obejmuje dwie kondygnacje na planie koła. Na parterze znajdują się: wypożyczalnia, czytelnia, magazyn, pomieszczenie na katalogi komputerowe oraz kartkowe, pokoje dla pracowników oraz sześć kabin dla indywidualnej pracy. Na pierwszym piętrze w czytelni znajduje się pomieszczenie magazynowe służące do przechowywania dokumentów audiowizualnych, a obok niego kabina multimedialna, w której czytelnicy mogą korzystać z dokumentów audiowizualnych. Dzięki rozwiązaniom architektonicznym i technicznym budynku, z biblioteki mogą korzystać osoby niepełnosprawne. Dużym atutem jest wyposażenie czytelni w stanowisko tyflogiczne dla osób słabowidzących i niewidomych.

Chcąc sprostać oczekiwaniom użytkowników Biblioteka WZiKS UJ stale podlega zmianom. Z dniem 1 grudnia 2009 r. Biblioteka Wydziałowa Wydziału Zarządzania i Komu-

nikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczęła realizację projektu unijnego „Unowocześnienie systemu udostępniania i zabezpieczenia zbiorów bibliotek Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej i Matematyki i Informatyki UJ”. Projekt, w ramach którego otrzymano dofinansowanie w kwocie 860 842,29 zł, zakończył się powodzeniem. Dzięki otrzymanej dotacji Biblioteka Wydziałowa WZiKS została wyposażona w dwie wrzutnie całodobowe (wewnętrzną i zewnętrzną) do samodzielnego zwrotu książek, mobilne stanowisko do skonstruowania i kontroli księgozbioru, stanowisko bibliotekarza – służące do wypożyczeń i zwrotów książek, samoobsługowe stanowiska do wypożyczeń oraz stanowisko kodowania etykiet zabezpieczających, wklejanych do książek.

Ponadto w dniu 14 lipca 2010 r. biblioteka uzyskała certyfikat jakości na zgodność z wymaganiami normy ISO 9001:2008. Został wdrożony System Zarządzania Jakością oparty na wymaganiach normy PN-EN ISO 9001:2009. System ten został dostosowany do specyfiki pracy i funkcjonowania w środowisku, jakim jest biblioteka akademicka.

Posiadanie certyfikatu mobilizuje do ciągłego podnoszenia standardu świadczonych usług oraz do zapewnienia kompleksowej, profesjonalnej i skutecznej obsługi klientów w zakresie usług bibliotecznych. Wszyscy pracownicy Biblioteki Wydziałowej WZiKS zostali zaangażowani w realizację Polityki Jakości oraz zobowiązali się do ciągłego doskonalenia Systemu Zarządzania Jakością.

Gromadzenie zbiorów w Bibliotece Wydziałowej WZiKS UJ

Problematykę gromadzenia zbiorów należałoby rozpocząć od definicji pojęcia „gromadzenie”. Jak podają różne źródła bibliotekarskie przez gromadzenie zbiorów bibliotecznych należy rozumieć różne formy pozyskiwania i uzupełniania zbiorów jakimi są: kupno, dary, prenumerata, wymiana, czy otrzymywanie egzemplarzy obowiązkowych. Gromadzenie zbiorów to jedno z podstawowych zadań bibliotek. Gospodarka zbiorami bibliotecznymi to zagadnienie bardzo złożone i wielopłaszczyznowe, pozwala jednak obecnie zaspokajać potrzeby czytelników w szerszym niż dotąd zakresie¹. *Od czasu jak słowo drukowane zostało przed setkami lat przyjęte za środek przekazywania wiedzy, idei i informacji, książki, czasopisma i gazety pozostają najważniejszą częścią zbiorów bibliotek publicznych. (...) Ale nauka stworzyła nowe formy zapisu treści, których znaczenie w zbiorach bibliotecznych wzrasta*². Tak więc współczesna biblioteka dostosowując się do wymogów powszechnej komputeryzacji musi zdać sobie sprawę z dokonującej się zmiany mentalności przeciętnego użytkownika biblioteki i powinna zmierzać również w kierunku gromadzenia elektronicznych źródeł informacji.

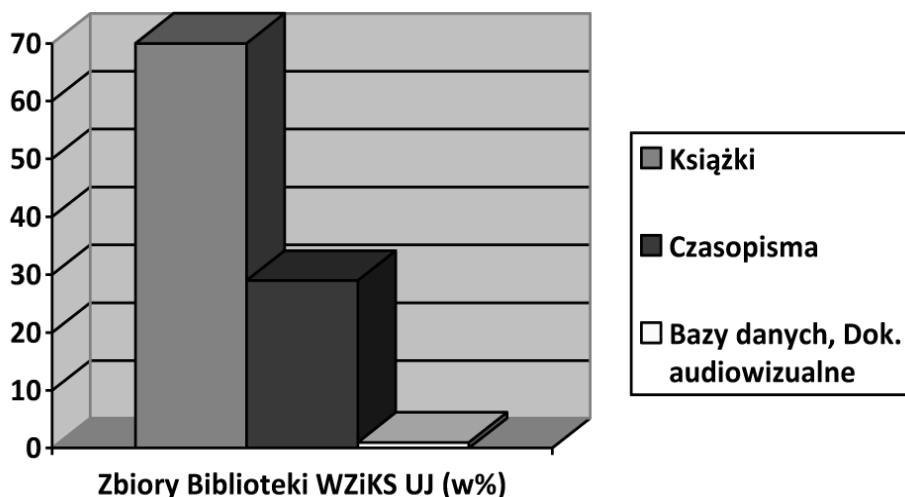
Księgozbiór Biblioteki Wydziałowej Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego odpowiada profilowi kształcenia na kierunkach studiów prowadzonych na wydziale. Całość zbiorów Biblioteki obejmuje około 100 000 woluminów

1 M. Górny, *Od gromadzenia do zarządzania zasobami*. In: A. Jazdon, A. Chachlikowska, (red.). *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Poznań, 13–15.11.2002*. Poznań: UAM, 2002, s.108.

2 *The Unesco Public Library Manifesto*. Libri 1994 vol. 44 no 2, s. 172.

wydawnictw zwartych i ciągłych. Książki stanowią około 70 % księgozbioru, 29 % – czasopisma, a 1% – bazy danych i dokumenty audiowizualne.

Wykres 1. Księgozbiór Biblioteki Wydziałowej Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Główny zręb księgozbioru stanowią pozycje z dziedziny ekonomii, marketingu, zarządzania, psychologii, administracji, kultury, sztuk audiowizualnych, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, mediów oraz komunikacji.

Biblioteka Wydziałowa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ gromadzi zbiory w ścisłym porozumieniu z dyrektorami jedenastu jednostek organizacyjnych Wydziału (Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Instytutu Sztuk Audiowizualnych, Instytutu Psychologii Stosowanej, Instytutu Spraw Publicznych, Instytutu Ekonomii i Zarządzania, Instytutu Kultury, Katedry Lingwistyki Komputerowej, Katedry Systemów Informatycznych, Katedry Zarządzania w Turystyce, Wydziałowej Pracowni Multimedialnej). Proces gromadzenia zbiorów jest odpowiedzią na aktualne zapotrzebowania użytkowników, a podstawowym zadaniem Biblioteki Wydziałowej jest dostosowanie zakresu materiałów bibliotecznych do wymagań osób korzystających (przede wszystkim pracowników i studentów wydziału). Poznawanie potrzeb użytkowników odbywa się poprzez: udział w posiedzeniach Rad Instytutów, Rady Bibliotecznej Wydziału, konsultacje, obserwacje, rozmowy, analizę programów studiów, analizę zbiorów i dokumentów bibliotecznych oraz ankiety.

W związku z posiadanym przez bibliotekę certyfikatem ISO 9001: 2008, proces realizacji zakupów w bibliotece jest ściśle określony w Procedurze „Zakupy i gromadzenie zbiorów” zawierającej:

Procedura „Zakupy i Gromadzenie Zbiorów” zawiera omówienia:

- zasad postępowania przy planowaniu zakupów,
- zakupu wymagającego złożenia wniosku do biura Zamówień Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego,
- zakupu niewymagającego złożenia wniosku do biura Zamówień Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego,
- kwestii oceny dostawców,
- zakupu wydawnictw zwartych, ciągłych oraz innych towarów i usług,
- monitorowania zakupów,
- weryfikacji zakupów,
- reklamacji zakupów.

Realizacja zakupu zbiorów

Celem procedury „Zakupy i Gromadzenie Zbiorów” jest realizacja zakupów zgodnie z obowiązującymi przepisami zewnętrznymi oraz zarządzeniami Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego. W dokumencie zostały zawarte szczegółowe zasady postępowania w procesie gromadzenia zbiorów w Bibliotece WZiKS.

Zakup wydawnictw zwartych

Sekcja Gromadzenia Zbiorów Biblioteki Wydziałowej przedstawia swoje propozycje książek do zakupu dyrektorom instytutów Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej. Propozycje przygotowane są na podstawie ofert przedstawionych przez wydawnictwa, księgarnie. Są to pozycje wyselekcjonowane pod względem merytorycznym w oparciu o programy prowadzonych studiów, sylabusy do poszczególnych przedmiotów oraz obserwacje zapotrzebowań pracowników i studentów.

Tak przygotowana lista propozycji do zakupu trafia do rąk dyrekcji poszczególnych instytutów. Wszystkie zamówienia na książki składane do biblioteki muszą być potwierdzone pisemnie przez dyrektorów instytutów, co jest jednoznaczne ze zgodą na pokrycie kosztów zakupu.

Zakupu wydawnictw zwartych nie obejmuje procedura zamówień publicznych. Zakupu dokonuje się z tzw. wolnej ręki w wybranym wydawnictwie, księgarni lub hurtowni. Zamówione książki są dostarczane do Biblioteki wraz z fakturą VAT. Po sprawdzeniu zapisów na fakturze ze stanem faktycznym, książki są wpisywane przez kierownika biblioteki do inwentarza zasadniczego lub podręcznikowego. Po wpisaniu książek oraz właściwym opisie faktury i przekazaniu jej za pokwitowaniem do sekretariatu odpowiedniego instytutu, następuje przekazanie książek do Sekcji Opracowywania Zbiorów celem wprowadzenia do systemu bibliotecznego VTLS/Virtua. Opracowana książka trafia do czytelní, wypożyczalni z wolnym dostępem dla czytelnika.

Zaletą udostępniania zbiorów w wolnym dostępie jest maksymalnie skrócenie drogi przepływu informacji o zasobach bibliecznych na wybrany temat, a jednocześnie stworzenie możliwości zapoznania się z przeglądowo zaprezentowaną literaturą przedmiotu³.

3 I. Kaczmarek, *Źródła informacji naukowej w Bibliotece Geograficznej Uniwersytetu Łódzkiego*. „Praktyka i Teoria

Zakup (prenumerata) wydawnictw ciągłych zagranicznych i krajowych

Czasopisma polskie i zagraniczne (prenumerata) kupowane są zgodnie z Ustawą Prawo Zamówień Publicznych⁴ i procedurami wewnętrznymi⁵ Uniwersytetu Jagiellońskiego w tym zakresie.

Zamówienie realizowane jest przez Biuro Zamówień Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Bibliotekę Jagiellońską.

Dyrektorzy instytutów otrzymują do akceptacji propozycje prenumeraty czasopism (zagranicznych i polskich) od pracowników poszczególnych instytutów, bądź listę nowości przygotowaną przez Sekcję Gromadzenia Zbiorów Biblioteki. Pisemne zamówienia na czasopisma zagraniczne należy kierować do Biblioteki Wydziałowej w terminie do 31 maja roku poprzedzającego rok prenumeraty. Gotowe zamówienie na prenumeratę musi zawierać pisemne zobowiązanie Dyrektora Instytutu jako dysponenta środków finansowych. Zamówienie kierowane jest w pierwszej kolejności do Sekcji Gromadzenia Zbiorów biblioteki, następnie wraz z pismem przewodnim Sekcji Gromadzenia Zbiorów BW WZiKS jest przekazywane do Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.

Zakup czasopism zagranicznych jest pierwotnie pokrywany ze środków Biblioteki Jagiellońskiej. Jednostki zamawiające prenumeratę zagraniczną są obciążane notami wewnętrznymi wystawionymi przez Bibliotekę Jagiellońską. Noty wewnętrzne za prenumeratę zagraniczną z Biblioteki Jagiellońskiej są przekazywane do instytutów za pośrednictwem Sekcji Gromadzenia Zbiorów Biblioteki Wydziałowej WZiKS UJ.

Proces realizacji zamówień na prenumeratę czasopism polskich odbywa się podobnie jak przy zakupie czasopism zagranicznych. Prenumeratę na czasopisma polskie zamawia się w Bibliotece Wydziałowej w terminie do 30 czerwca poprzedzającego rok prenumeraty. Obieg dokumentów związanych z prenumeratą czasopism polskich jest taki sam, jak przy zamawianiu prenumeraty czasopism zagranicznych. Różnica polega na tym, że obciążenia za prenumeratę są pokrywane bezpośrednio przez instytuty. Faktura wystawiona przez firmę, która wygrała przetarg jest przysyłana do Biblioteki Wydziałowej i następnie, po stosownym opisie, trafia do sekretariatu instytutu, który zamówił prenumeratę. W przypadku braku zgłoszenia dostawcy czasopisma te są zamawiane indywidualnie przez sekcję Gromadzenia Zbiorów Biblioteki Wydziałowej WZiKS.

Całość prenumeraty polskiej i zagranicznej trafia bezpośrednio do Biblioteki Wydziałowej, gdzie zostaje opracowana i zabezpieczona etykietami. Każdy bieżący numer danego tytułu znajduje się w wolnym dostępie w czytelniku.

Informacji Naukowej i Technicznej” 2007, t.15, nr 3/4, s. 18–32.

4 Ustawa Prawo Zamówień Publicznych (tekst ujednolicony przez UZP, Dz. U. z 2007 r. Nr 223, poz. 1655, z 2008 r. Nr 171, poz. 1058, nr 220, poz. 1420 i Nr 227, poz. 1505 oraz 2009 r. Nr 19, poz. 101, Nr 65, poz. 545. Nr 91, poz. 742, Nr 157, poz. 1241, nr 206, poz. 1591 i Nr 223, poz. 1778).

5 Zarządzenie nr 70, Rektora UJ z 24.10.2008 r. w sprawie realizacji ustawy z dnia 24 stycznia 2004 r. Prawo Zamówień Publicznych.

Weryfikacja zakupów, reklamacje

Zgodnie z Procedurą „Zakupy i Gromadzenie Zbiorów” każdy zakup jest weryfikowany. Weryfikacja prowadzona jest w zakresie:

- zgodności z zamówieniem,
- spełnienia wymogów określonych umową,
- występowania widocznych wad.

W przypadku wykrycia niezgodności następuje reklamacja, która jest rozpatrywana przez dostawcę. Dostawca może potwierdzić przyjętą reklamację w dokumencie według własnego wzoru spełniającego wymogi protokołu reklamacyjnego. Reklamacja zakupu podlega rejestracji w „Rejestrze reklamacji”, prowadzonym przez kierownika biblioteki. Nadzór nad prawidłowością reklamacji sprawuje kierownik sekcji, który zrealizował zakup. Da się zauważyć, że postępowanie zgodne z zapisami w „Księdze Jakości” nastręcza również wiele problemów związanych z prowadzeniem obszernej dokumentacji. Każda czynność spisana w procedurze musi być weryfikowalna.

Ocena dostawców

Kierownictwo biblioteki oraz pracownice Sekcji Gromadzenia Zbiorów czynią starania, aby jak najlepiej dobierać firmy współpracujące. Jak wiadomo, dzisiejsza oferta wydawców, księgarń, hurtowni jest bardzo szeroka. Kierownik Sekcji Gromadzenia Zbiorów przygotowuje listę dostawców realizujących zamówienia zbiorów bibliotecznych. Lista dostawców przygotowana jest w oparciu o przeprowadzoną ankietę dostawców. Ocena dostawców prowadzona jest na podstawie przyjętych kryteriów.

Oceniane są:

- oferowane dostawy towarów/usług,
- status dostawcy,
- ocena techniczna i jakościowa oferowanych dostaw,
- posiada/nie posiada system zarządzania jakością wg ISO 9001:2008,
- terminowość dostaw,
- cena, warunki płatności,
- referencje.

Przeprowadzona ankieta w efekcie pozwala sporządzić listę dostawców, która jest bardzo pomocna w procesie gromadzenia zbiorów bibliotecznych. Biblioteka Wydziałowa współpracuje ze znaczącymi importerami publikacji zagranicznych oraz wiodącymi dostawcami publikacji polskich.

Księgozbiór Biblioteki Wydziałowej jest wciąż uaktualniany o nowe pozycje wydawnicze. Nowości gromadzone przez bibliotekę są bardzo istotne w kształceniu akademickim. Pozyskiwane są poprzez tradycyjny zakup bądź otrzymywane nieodpłatnie, w formie wymiany i darów od innych uczelni czy instytucji. Biblioteka obdarowywana jest również

cennymi zbiorami przez pracowników naukowych Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej. W ramach wyróżnienia tych osób, na stronie internetowej biblioteki jest stale aktualizowany wykaz darczyńców.

Sekcja Gromadzenia Zbiorów Biblioteki prowadzi na bieżąco aktualizację księgozbioru. Poprzez wymianę dubletów uzupełniamy braki w prenumeracie. Na stronie internetowej biblioteki zamieszcza się listę dubletów do wymiany między bibliotekami oraz drogą elektroniczną rozsyłane są informacje do bibliotek krakowskich. Prowadzimy również wymianę wydawnictw z kilkoma bibliotekami z całej Polski.

„Nie ulega wątpliwości, że gromadzenie jest sztuką kompletowania zbiorów, tak w trybie pozyskiwania materiałów nowych, jak i w drodze uzupełnienia luk w kolekcji. Jednak o kształcie kolekcji – stale ewoluującym – decyduje również usuwanie zbiorów, które musi być z gromadzeniem skoordynowane. Razem są to procesy wymagające specjalnej kalkulacji oraz szczególnej weryfikacji, a ze względu na skutki, uchodzą za ważny składnik ogólnego funkcjonowania biblioteki”⁶. Celem usystematyzowania księgozbioru, eliminacji pozycji nieprzydatnych, występujących w nadmiernej liczbie egzemplarzy, aktualnie w bibliotece przeprowadzana jest selekcja księgozbioru. Są to prace przygotowawcze do skontrum, które zaplanowane zostało na przyszły rok akademicki 2012/2013. „Gromadzenie oraz usuwanie zbiorów trzeba łączyć dlatego, że w gruncie rzeczy razem wyrażają istotę procesu tworzenia kolekcji. (...) Wszystkie przesłanki budowy kolekcji, gromadzenia i konkretnie doboru wpływów – razem – trzeba jednak skonkretyzować i zwerbalizować, zgodnie ze strategiczną koncepcją biblioteki bądź sieci. Jest to zadanie dykcji każdej biblioteki, chociaż przy współpracy personelu stref gromadzenia i udostępniania. Ostateczne wskazówki postępowania powinny być wypracowane wspólnie”⁷.

Bibliografia:

1. *Bibliotekarstwo*. Wyd.2 uzup. i rozszerz.; Red. Z. Żmigrodzki. Warszawa: SBP, 1998.
2. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, s. 838–839.
3. *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 131–132.
4. Grygowski D., *Dokumenty nieksiążkowe w bibliotece*. – Warszawa: SBP, 2001, s. 105.
5. Górny M., *Od gromadzenia do zarządzania zasobami*. In: Jazdon, A. Chachlikowska, A. (red.) *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Poznań, 13-15.11.2002*. Poznań, UAM, 2002, s.108.
6. Kaczmarek I., *Źródła informacji naukowej w Bibliotece Geograficznej Uniwersytetu Łódzkiego. Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej 2007*, T. 15, nr I, s. 18–32.
7. *Procedura. Zakupy i gromadzenie zbiorów*. Nr: P/03/01.
8. *The UNESCO Public Library Manifesto*. Libri 1994, vol. 44, no 2, s. 172.
9. Ustawa Prawo Zamówień Publicznych (tekst ujednolicony przez UZP, Dz. U. z 2007 r. Nr 223, poz. 1655, z 2008 r. Nr 171, poz. 1058, nr 220, poz. 1420 i Nr 227, poz. 1505 oraz 2009 r. Nr 19, poz. 101, Nr 65, poz. 545. Nr 91, poz. 742, Nr 157, poz. 1241, nr 206, poz. 1591 i Nr 223, poz. 1778)

---

6 J. Wojciechowski, *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Wyd. 2. Kraków: Wyd. UJ, 2001, s. 31.

7 Ibidem, s. 32, s. 37.

10. Wojciechowski J., *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Wyd. 2. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001, s. 31–32, 37.
11. Zarządzenie nr 70, Rektora UJ z 24.10.2008 r. w sprawie realizacji ustawy z dnia 24 stycznia 2004 r. Prawo Zamówień Publicznych.

Abstract:

The collection of the Library at the Faculty of Management and Social Communication of the Jagiellonian University is compatible with the profile of studies run at the Faculty. The gathering process is always correlated with the current needs of the users and is carried out with the tried-and-tested methods of cooperation. The paper presents the strategy of collections gathering in the Library of the Faculty of Management and Social Communication of the Jagiellonian University. The paper describes the process of purchasing in detail, dividing it into the purchase of books and the purchase of Polish and foreign periodicals. The purchasing process has been discussed on the basis of the procedure called 'Purchasing and Gathering of Collections', in the framework of ISO 9001:2008 certificate, which the Library has obtained. An additional attention has been paid to gifts, exchanges and selection of library materials.

GROMADZENIE ZBIORÓW ROSYJSKOJĘZYCZNYCH W BIBLIOTECĘ NEOFILOLOGICZNEJ UNIwersYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

Streszczenie: Artykuł „Gromadzenie zbiorów rosyjskojęzycznych w Bibliotece Neofilologicznej Uniwersytetu Zielonogórskiego” porusza zagadnienia związane ze specyfiką gromadzenia księgozbioru rosyjskojęzycznego w bibliotece szkoły wyższej. W swojej publikacji pragnę naświetlić działalność i rolę, jaką zajmuje Biblioteka Neofilologiczna w strukturze Biblioteki Głównej Uniwersytetu Zielonogórskiego, jak również problematykę związaną z przyrostem zbiorów w obrębie zespołu. Przedstawiona zostanie współpraca z kadrą naukowo-dydaktyczną oraz zapotrzebowania użytkowników, jak również zostaną zasygnalizowane problemy dotyczące dostarczenia specjalistycznej literatury rosyjskojęzycznej

Gromadzenie zbiorów biblioteki uniwersyteckiej, w skład którego wchodzi księgozbiór nauk humanistycznych i społecznych, to proces wielowymiarowy. Ogromna ilość wydawnictw drukowanych i elektronicznych będących konsekwencją rozwoju nauki oraz nowe technologie dostępu sprawiają, że wybór staje się dla wszystkich coraz trudniejszy¹. Na dodatek, w przypadku Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego, dochodzi kwestia przeprowadzenia centralizacji księgozbioru i umiejscowienia go w nowym gmachu już w nadchodzącym 2012 r.². Należy podkreślić, że Biblioteka Uniwersytecka dysponuje jednym z największych księgozbiorów w województwie lubuskim³.

Dyrektor Ewa Adaszyńska w rozmowach i publikacjach informuje, że budynek zaprojektowany jest zgodnie z zasadami nowoczesnego budownictwa bibliotecznego⁴. Myślą przewodnią przy projektowaniu bibliotecznego gmachu była królująca obecnie w świecie idea „biblioteki otwartej”, gdzie kontakt czytelnika z książką nie jest ograniczony barie-

- 1 A. Potocka, *Zmiana polityki gromadzenia biblioteki wyższej uczelni technicznej w kontekście nowych potrzeb użytkowników na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*, [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www-old.inib.uj.edu.pl/wyd_inib/s3_z5/potocka-n.pdf (stan z dnia 15.03.2011).
- 2 Znajduje się w trakcie budowy w kampusie B przy Al. Wojska Polskiego pomiędzy Collegium Neophilologicum a budynkiem dydaktycznym nauk humanistycznych i społecznych. Zob. *Projekt budynku Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: www.now.com.pl (stan z dnia 15.03.2011).
- 3 *Sprawozdanie z działalności w Roku Akademickim 2008/2009. Uniwersytet Zielonogórski*, [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.uz.zgora.pl/pl/uczelnia/sprawozdanieUZ-2009.pdf> (stan z dnia 15.03.2011).
- 4 Składać się będzie z jednej kondygnacji podziemnej i pięciu kondygnacji nadziemnych. Pomieści on milion zbiorów, ponad 600 tys. woluminów w zamkniętym magazynie o „zabudowie zwartej” i około 450 tys. w części otwartej Biblioteki. Zob.: E. Adaszyńska, *Projekt nowej Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego*, „Uniwersytet Zielonogórski. Miesięcznik społeczności akademickiej” 2009/2010, nr 10/1, s. 22, 24; *Zielona Góra. Rusza budowa Biblioteki Uniwersyteckiej*, „Gazeta Lubuska”, [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.strefabiznesu.gazetalubuska.pl/artykul/zielona-gora-rusza-budowa-biblioteki-universyteckiej-57080.html> (stan z dnia 15.03.2011).

rami przestrzennymi i organizacyjnymi⁵. W bibliotekach o takiej organizacji i strukturze czytelnicy mają bezpośredni dostęp do znacznej części zbiorów z określonych dziedzin wiedzy. Biblioteka umożliwia czytelnikowi kontakt ze wspomnianymi zbiorami bibliotecznymi poprzez system wolnego dostępu do półek, gwarantując swobodne przeglądanie i wybór materiału, ułatwiając czytelnikowi orientację we wszystkich tytułach z danej dziedziny znajdujących się w bibliotece. Ukształtowanie przestrzenne biblioteki ma w dużej mierze decydujący wpływ na jakość pracy poszukiwawczej i samokształceniowej użytkowników.

Biblioteka Neofilologiczna, będąca filią Biblioteki Głównej Uniwersytetu Zielonogórskiego, posiada w swojej strukturze Dział Gromadzenia i Opracowywania Zbiorów, jak również Dział Udostępniania Zbiorów⁶. Z racji posiadanej suwerenności, do zadań pracowników Biblioteki Neofilologicznej należy m.in. gromadzenie zbiorów oraz wszelkie rodzaje związanych z tym czynności.

Potrzeby użytkowników, jako element kształtujący politykę gromadzenia zbiorów, wpływają na obecną politykę gromadzenia. W związku z tym, iż rozbudowywane są międzywydziałowe kierunki studiów, pracownicy naukowo-dydaktyczni różnych jednostek są zobligowani do zgłaszania swoich propozycji Bibliotece Neofilologicznej, jak i Bibliotece Głównej (nie powoduje to jednak dublowania kupowanych pozycji). Rozbudowane studia międzywydziałowe i obcojęzyczne wiążą się z koniecznością bieżących konsultacji w zakresie potrzebnej literatury do obsługi procesu dydaktycznego. Tego typu studia często tworzą nowe obszary badawcze, które dotychczas nie były reprezentatywne na uczelni, a merytoryczny i precyzyjny dobór wydawnictw, powoduje gromadzenie doskonałej literatury specjalistycznej. Zjawisko to łatwo zaobserwować na Uniwersytecie Zielonogórskim, gdzie coraz większe zainteresowanie łączeniem studiów następuje w naukach humanistycznych i technicznych. Należy zaznaczyć, że mowy tu nie ma o kierunkach studiów, na których organizatorami są odrębne wydziały (np. studia *informacja naukowa i bibliotekoznawstwo* organizowane są przez kadrę Wydziału Humanistycznego, Wydziału Elektrotechniki, Telekomunikacji i Informatyki oraz przez Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauki o Zdrowiu⁷, lecz o inicjatywie podejmowanej przez samych studentów kształcących się na kilku kierunkach.

Dzięki znakomitej współpracy między bibliotecznymi działami, czytelnicy są informowani na bieżąco o nabytkach, które to prezentowane są na stronie internetowej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Zielonogórskiego. Nabytki uzyskiwane są przede wszystkim drogą zakupu i darowizn. Wprawdzie budżet Biblioteki Neofilologicznej nie jest ogromny,

---

5 E. Kobierska-Maciszko, *Nowy gmach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie – koncepcja architektoniczna rozwiązania funkcjonalne. Pierwszy rok działania*, [w:] Biblioteka jutra. Nowa perspektywa organizacji przestrzennej i funkcjonalnej, red. J. Chruścińska, E. Kubisz, Warszawa, 2001, s. 65.

6 Biblioteka powstała w 1990 r. z połączenia kilku bibliotek tj. Biblioteki Instytutu Filologii Germańskiej, Biblioteki Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej oraz Biblioteki Nauczycielskich Kolegiów Języka Angielskiego, Francuskiego i Niemieckiego. Zob.: E. Czarnecka, *UKD w Bibliotece Neofilologicznej – filii Biblioteki Uniwersyteckiej w Zielonej Górze*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/ukd/materiały-warsztatowe> (stan z dnia 15.03.2011).

7 Na tym kierunku kształci się studentów na dwóch specjalnościach: edytorstwo informatyczne i bibliotekarstwo edukacyjne.

a zakupów dokonuje się w ramach ustalonych limitów kwotowych, umożliwia on jednak systematyczne uzupełnianie księgozbioru nowościami wydawniczymi z nauk humanistycznych i społecznych. Bez wątpienia utrudnieniem jest ograniczenie zakupów pozycji obcojęzycznych do dystrybutorów krajowych, gdyż wschodni rynek wydawniczy jest niezwykle trudnym w kwestii sprowadzania interesujących pozycji.

Dodatkowo dopracowywana jest współpraca z Konsulatem Honorowym Ukrainy mieszczącym się w Zielonej Górze, jak i Rosyjskim Ośrodkiem Nauki i Kultury z siedzibą w Warszawie (obie inicjatywy są prowadzone w ścisłej współpracy z Zakładem Literatur Wschodniosłowiańskich Instytutu Neofilologicznego) w kwestii przekazywania zasobów książkowych w formie darów, jak i nawiązania bliższej współpracy kulturalnej.

Zielonogórski ośrodek akademicki jest niewielką uczelnią i z tego względu wynikają problemy z nawiązaniem przez Bibliotekę Uniwersytecką współpracy prowadzącej do wszelkiego rodzaju wymiany i współdziałania na szczeblu bibliotecznym ze wschodnimi partnerami (m.in. z Uniwersytetem Pedagogicznym im. A. Hercena w Sankt Petersburgu). Ponownie, dzięki zaangażowaniu ze strony kadry naukowo-dydaktycznej, Biblioteka Neofilologiczna może liczyć na dary książkowe w językach wschodniosłowiańskich (szczególnie z Instytutu Filozofii i zakładów związanych z językami wschodniosłowiańskimi w Instytucie Neofilologicznym). Należy podkreślić, iż Uniwersytet jest tak wielką instytucją, że trudno się ustrzec niemiłych sytuacji.

Prócz tego dostępne są zakładki na stronie domowej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Zielonogórskiego: „Zapytaj Nas” (dzięki niej użytkownicy mogą szybko uzyskać potrzebna informacje), jak i „Proponujcie zakupu książek” – formularz dostępny na stronie domowej Biblioteki⁸. Każdy czytelnik może wypełnić go i przesłać pocztą elektroniczną do Działu Gromadzenia i Opracowania Zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Zielonogórskiego, która to przekazuje Bibliotece Neofilologicznej.

W formularzu należy podać podstawowe dane dotyczące publikacji: identyfikujące wydawnictwo (autora, tytuł, miejsce i rok wydania, nazwę wydawnictwa); identyfikujące osobę zamawiającą (nazwisko i imię osoby zamawiającej, e-mail).

Duże znaczenie w zaspokajaniu potrzeb środowiska uczelni ma dostęp do wydawnictw elektronicznych i możliwość korzystania z nich poza biblioteką. Nowoczesne technologie informatyczne i telekomunikacyjne wyznaczają nowe kierunki w rozwoju bibliotek. Prawdziwą rewolucję w bibliotekach spowodował Internet, a wraz z nim możliwość szybkiego docierania do informacji na ekranie komputera. Już powszechne stało się w bibliotekach akademickich korzystanie z czasopism elektronicznych, a ostatnio także z dostępu do książek w wersji elektronicznej. W jednym kompleksie z Biblioteką Neofilologiczną znajduje się Dział Wydawnictw Ciągłych, który udostępnia prenumerowane czasopisma specjalistyczne w językach wschodniosłowiańskich, jak również umożliwia skorzystanie z Internetu, z ogólnodostępnych archiwów kilkunastu poczytnych czasopism rosyjskoję-

---

8 Podobnie jest to rozwiązane w innych bibliotekach. Zob.: Wojtasik U., Tradycja i nowoczesność w gromadzeniu książek zagranicznych na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://bur.univ.rzeszow.pl/relacja/ref/wojtasik.pdf> (stan z dnia 15.03.2011).

zycznych. Należy podkreślić jednak, że drukowane wersje nadal stanowią jeszcze większość nabytków zagranicznych⁹.

Dzięki centralnemu systemowi gromadzenia i opracowania zbiorów (działającemu od wielu lat w większości bibliotek akademickich)¹⁰ bibliotekarze koordynujący zakupy starają się unikać dublowania zasobu (nie dotyczy to darów i woluminów otrzymanych w ramach wymiany). Przemiany, które zachodzą w polityce gromadzenia zbiorów mają swoje źródło w potrzebach użytkowników, a te w docierających do nas zmianach technologicznych¹¹. Stopniowo w Bibliotece Neofilologicznej Uniwersytetu Zielonogórskiego – od chwili jej powstania – zanika podział prac na gromadzenie i opracowanie, udostępnianie i informację naukową na rzecz nowych możliwości podziału pracy z uwagi na dziedziny i obsługę techniczną. Same czynności gromadzenia i opracowania zbiorów nabierają charakteru ujednoliconego (przy uwzględnieniu specyfiki dokumentu, jakim jest język pozycji).

W pierwszej dekadzie XXI w., pomimo zachowania tradycyjnych struktur organizacyjnych, w Bibliotece Neofilologicznej Uniwersytetu Zielonogórskiego każdy z pracujących bibliotekarzy otrzymał uprawnienia do dokonywania wszystkich czynności związanych z przepływem książki od zamówienia w wydawnictwie po umieszczenie jej na półce z odpowiednią naklejoną sygnaturą. Należy jednak zaznaczyć, że kwestia finansowa i ostateczna decyzja o zakupie pozycji pozostaje w gestii kierownika Biblioteki Neofilologicznej. Każdemu pracownikowi przydzielona została opieka nad jednym językiem obcym gromadzonym we wspomnianej Bibliotece, dlatego też należy uważać, iż jest to wstępny podział kadry na bibliotekarzy dziedzinowych.

Wspomniane zadania bibliotekarza dziedzinowego wymieniane są w literaturze przedmiotu coraz częściej¹², do którego należą m.in. „*wybór i katalogowanie rzeczowe nowych nabytków z poszczególnych dziedzin wiedzy (dyscyplin naukowych) oraz działalność informacyjna*”¹³. Na tego typu zespole bibliotekarzy spoczywa ogromna odpowiedzialność, gdyż kształtują oni charakter zasobów bibliotecznych – począwszy od gromadzenia zbioru, poprzez opracowanie i zakwalifikowanie do odpowiedniej klasy w czytelni, aż po kontakt z użytkownikiem. Tak też jest i w Bibliotece Neofilologicznej, gdzie bibliotekarz wykonując swoje obowiązki zawodowe, jest równocześnie wspierany w sposób aktywny przez pracowników naukowo-dydaktycznych¹⁴. Należy zaznaczyć, że głównym zadaniem tego zespołu bibliotekarzy jest koncentracja wokół potrzeb informacyjnych określonej grupy

9 Wojtasik U., *Tradycja i nowoczesność w gromadzeniu książek zagranicznych na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://bur.univ.rzeszow.pl/relacja/ref/wojtasik.pdf> (stan z dnia 15.03.2011).

10 Wojtasik U., *Zakup książek zagranicznych dla bibliotek akademickich*, „Bibliotekarz” 1998, nr 6, s. 5–7.

11 Potocka A., Zmiany polityki gromadzenia biblioteki wyższej uczelni technicznej w kontekście nowych potrzeb użytkowników na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://skryba.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa/e05/potocka-n.pdf> (stan z dnia 15.03.2011).

12 D. Dudziak D., *Bibliotekarz dziedzinowy czy bibliotekarz zintegrowany? Model współpracy z uczelnią, czyli ze wszystkimi chętnymi do uczestniczenia w niełatwym dziele wzbogacania księgozbioru*, [w:] EBIB nr specjalny 1/2000. [on-line]. World Wide Web: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib-sp1/dudziak.html> (stan z dnia 15.03.2011).

13 A. Jazdon A., *Nowoczesna organizacja bibliotek szkoły wyższej na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, „Roczniki Biblioteczne” 1993, R. XXXVII, z. 1–2, s. 4.

14 A. Jazdon, *Nowoczesna organizacja bibliotek szkoły wyższej na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, [W:] „Roczniki Biblioteczne”, R. XXXVII: 1993, z. 1–2, s. 7

studentów lub kadry naukowo-dydaktycznej, a aktywność wspomnianych bibliotekarzy skupia się przede wszystkim w czterech zasadniczych obszarach: utrzymywanie kontaktu z uczelnią, prowadzenie polityki gromadzenia i rozwoju zbiorów, kształcenie użytkowników w zakresie korzystania z narzędzi informacji oraz świadczenie usług informacyjnych¹⁵.

Zmieniający się w ostatnich latach model biblioteki akademickiej wymusza aktualizowanie zbiorów. Dodatkowo zmiana programów nauczania w szkolnictwie wyższym i otwieranie nowych kierunków, powoduje konieczność dostosowywania księgozbioru do potrzeb czytelnika. Należy podkreślić, że pojemność magazynów bibliotecznych obliguje do tworzenia miejsc dla nowych publikacji. Wprowadzanie zintegrowanych systemów bibliotecznych, organizowanie dla czytelników wolnego dostępu, zarówno do księgozbiorów tradycyjnych, jak i elektronicznych źródeł informacji, jest obecnie jedną z głównych przyczyn przeprowadzania selekcji. Dodatkowo w czasie dynamicznie rozwijającej się nauki i publikowania nowych osiągnięć naukowych selekcjonowanie materiałów bibliotecznych staje się koniecznością. Wymusza to na bibliotekarzach ogromną aktywność w kwestii prawidłowego i systematycznego prowadzenia prac aktualizujących zasoby, które to stanowią integralną części obecnej polityki gromadzenia i kształtowania zbiorów bibliotek akademickich¹⁶. Najważniejszym zadaniem Biblioteki zatem jest sprostać oczekiwaniom użytkownika, dlatego też tworzony jest warsztat pracy dla naszych studentów i katedr naukowo-dydaktycznej, zgodnie z ich oczekiwaniami i profilem uczelni, ze szczególnym naciskiem na dostarczanie aktualnej literatury naukowej z uwzględnieniem postępu nauki i prezentacji najnowszych osiągnięć¹⁷.

Instytut Neofilologiczny Uniwersytetu Zielonogórskiego, w którego skład wchodziły zakłady związane z badaniem i nauczaniem w języku rosyjskim (i jemu mu pokrewnych: językowi ukraińskiemu i białoruskiemu), był zmuszony – podobnie, jak pozostałe inne ośrodki w okresie zmian ustrojowych – zmienić swoją misję i wizję rozwoju. Obecnie na Uniwersytecie Zielonogórskim jest możliwe kontynuowanie edukacji na dwóch poziomach – licencjackim i magisterskim.

Pomimo długoletnich kontaktów polsko-rosyjskich na szczeblu międzynarodowym (przed i po przemianach w latach 1989–1990) w Bibliotece znajduje się niewiele zasobów związanych najnowszymi zagadnieniami i problematyką dnia codziennego. Dopiero na początku XXI w., z chwilą pojawienia się nowych publikacji na rynku polskim i rosyjskim, rozpoczęto stopniowe wypełnianie zaistniałej luki. Pragnę zasygnalizować, że w wyniku zmian następujących na uczelni, Biblioteka została zobligowana do dostosowania księgozbioru, jego zaktualizowania i uzupełnienia. Gromadzona literatura specjalistyczna, pomimo tego, że znajduje się w księgozbiorze filologii wschodniosłowiańskich, również służy pozostałym kierunkom filologicznym – w szczególności materiały z teorii przekładoznawstwa.

15 R. Bluck, *Rozwój kadr w odniesieniu do bibliotekarzy dziedzinowych*, [w:] *Zarządzanie biblioteką: najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim. Wybór tekstów*, red. Ivo Kemp, Teresa Wildhardt, Warszawa, 1998, s. 146.

16 O. Giwer, *Selekcja zasobów w bibliotekach akademickich jako element polityki gromadzenia i kształtowania zbiorów*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://bur.univ.rzeszow.pl/relacja/ref/giwer.pdf> (stan z dnia 15.03.2011).

17 L. Biliński, *Selekcja zbiorów bibliotecznych warunkiem ich racjonalnego gromadzenia*, „Bibliotekarz” 1995, nr 1, s. 19.

Aktualizacja zasobów bibliotek akademickich ma szczególne znaczenia w tych bibliotekach, które gromadzą literaturę z dziedzin najszybciej się zmieniających i rozwijających. Zaniechanie tego elementu polityki gromadzenia, prowadzi nieuchronnie do obniżenia jakości posiadanych zasobów, ich starzenia się, a w konsekwencji braku zainteresowania czytelników biblioteką. W przeładowanych magazynach trudno jest zarówno o prawidłowe zarządzanie, jak i ochronę, zwłaszcza przed grzybem i wilgocią, wydłużony jest czas obsługi czytelnika. Nie sposób mówić o nowoczesnej bibliotece akademickiej, spełniającej funkcje dla jakich została stworzona, jeżeli część jej księgozbioru jest nieaktualna i niepotrzebna użytkownikowi.

Każda biblioteka jest instytucją społeczną, magazynem pamięci społecznej, która gromadzi, opracowuje, przechowuje i udostępnia swoje zbiory¹⁸. Niezwykle ważnym celem współczesnej biblioteki jest pomoc każdemu czytelnikowi w jego indywidualnym rozwoju i samorealizacji. Oddziałując w ten sposób, biblioteka wpływa na rozwój kulturalny społeczeństwa. Na dodatek biblioteka naukowa, oparta wyłącznie na literaturze krajowej, bez aktualnych wydawnictw obcojęzycznych, w krótkim czasie przestanie mieć charakter naukowy, tracąc swój prestiż i przyczyniając się do spadku znaczenia macierzystego ośrodka uniwersyteckiego.

Abstract:

The paper presents the problems connected with gathering Russian-language collections in a higher school library. The paper emphasises the activities and role of the Modern Languages Library in the structure of the Main Library of the Zielona-Góra University, as well as the questions of the collections' increases within the whole structure. The paper also presents the cooperation with the research workers, the demand on part of the users, and the problems of delivering Russian language specialist literature.

---

18 E. Żelechowska, *Sekcja Gromadzenia Książki Obcojęzycznej*. [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu.: http://www.kul.pl/dzial-gromadzenia-ksiazki-obcojezycznej,art_10690.html (stan z dnia 15.03.2011).

Agnieszka Bajda, Anna Gryta

Biblioteka Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie

GROMADZENIE ZBIORÓW W BIBLIOTECE SPECJALISTYCZNEJ NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI WYDZIAŁU TECHNOLOGII I INŻYNIERII CHEMICZNEJ ZACHODNIOPOMORSKIEGO UNIwersYTETU TECHNOLOGICZNEGO W SZCZECINIE

Streszczenie: W referacie zaprezentowano politykę gromadzenia zbiorów w Bibliotece Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie. Uwzględniono sposoby finansowania zakupu wydawnictw z podkreśleniem roli wydziałów uczelni w ponoszeniu nakładów na pokrywanie kosztów działalności biblioteki. Opisano również źródła informacji o nowościach wydawniczych.

Biblioteka Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej (WTiCh) Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie (ZUT) jest jedną z 14 bibliotek wydziałowych i międzywydziałowych wchodzących w skład Biblioteki Głównej ZUT. Zainaugurowała ona swoją działalność w 1953 r. i była pierwszą biblioteką specjalistyczną uczelni, wówczas jeszcze Politechniki Szczecińskiej¹. Profil gromadzonych w bibliotece zbiorów od początku wyznaczały potrzeby pracowników oraz studentów Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej.

Od momentu założenia Biblioteki WTiCh zbiory są ustawione działowo z pełnym, wolnym dostępem dla czytelników². Osoby kierujące tą biblioteką dbają o utrzymanie prawidłowych proporcji wzrostu w poszczególnych działach rzeczowych oraz o uzupełnianie kontynuacji wydawnictw wielotomowych i serii, typowych dla publikacji z zakresu chemii. Czuwają też nad zachowaniem ustalonych kierunków gromadzenia zbiorów.

Biblioteka WTiCh jest obecnie jedyną w regionie biblioteką specjalistyczną oferującą unikatowe zbiory z dziedziny chemii i nauk pokrewnych. Umożliwia ona dostęp do pełnotekstowych elektronicznych baz czasopism i baz danych on-line, zapewnia wszystkim zainteresowanym użytkownikom szkolenie indywidualne w zakresie wyszukiwania informacji oraz obsługi oferowanych w bibliotece baz danych.

Zasady gromadzenia zbiorów

W Bibliotece Głównej ZUT obowiązuje centralny system gromadzenia i opracowania zbiorów. Zadania Oddziału Gromadzenia Zbiorów Biblioteki Głównej ZUT określa

1 1 stycznia 2009 r. nastąpiło połączenie Politechniki Szczecińskiej i Akademii Rolniczej w Szczecinie, w wyniku tego utworzono nową uczelnię – Zachodniopomorski Uniwersytet Techniczny w Szczecinie.

2 E. Poten, *Problemy rozwoju Biblioteki Wydziału Technologii Chemicznej*. In: *Zagadnienia rozwoju Biblioteki Głównej Politechniki Szczecińskiej. Sesja problemowa, 12 października 1976 r.* Red. M.S. Wielopolska. Szczecin, 1976, s. 171–182.

Zarządzenie Rektora ZUT. Mówi ono, że „...Podstawowym zadaniem tego oddziału jest analiza aktualności krajowego i zagranicznego rynku wydawniczego oraz zaopatrywanie warsztatu naukowego i dydaktycznego Uczelni w niezbędne książki, czasopisma, zbiory specjalne, pozyskane drogą kupna, wymiany i darów. Zakup i zapewnienie dostępu do elektronicznych źródeł informacji naukowej (baz danych). Negocjacje i opracowanie umów z ich wydawcami i dystrybutorami. Współpraca z katalogami centralnymi”³. Mimo scentralizowanego sposobu gromadzenia, biblioteki wydziałowe i międzywydziałowe aktywnie uczestniczą w profilowaniu zbiorów biblioteki. Zakup określonych wydawnictw dla jednostki wydziałowej odbywa się na zlecenie kierownika danej biblioteki.

Finansowanie zakupu zbiorów

Podział środków finansowych dla bibliotek tworzących Bibliotekę Główną ZUT został opracowany przez członków Rady Bibliotecznej działającej przy tej bibliotece. Corocznie jest on modyfikowany aby był on jak najbardziej racjonalny i uwzględniał specyfikę danej biblioteki.

Podział dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów pomiędzy biblioteki wydziałowe i międzywydziałowe realizowany był w roku 2011 według następujących wzorów⁴:

$$\frac{D_i}{D} = \left[1 - C_{MF} + C_{JO} \right] W_s \times S_i + W_u \times U_i$$

$$\frac{D_{MF}}{D} = C_{MF}$$

$$\frac{D_{JO}}{D} = C_{JO}$$

gdzie:

D_i – oznacza kwotę dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów dla biblioteki i -tego wydziału w danym roku budżetowym,

D – oznacza kwotę dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów w ZUT,

D_{MF} – oznacza kwotę dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów dla Biblioteki Fizyki, Matematyki i Ekonomii w danym roku budżetowym,

D_{JO} – oznacza kwotę dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów dla Biblioteki Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych w danym roku budżetowym,

C_{MF} – oznacza udział Biblioteki Fizyki, Matematyki i Ekonomii w podziale dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów,

C_{JO} – oznacza udział Biblioteki Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych w podziale dotacji celowej na zakup podręczników i skryptów,

³ Zarządzenie nr 38 Rektora Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie z dnia 29 stycznia 2009 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Biblioteki Głównej.

⁴ Algorytm podziału środków zamieszczono za zgodą przewodniczącego Rady Bibliotecznej Biblioteki Głównej ZUT.

W_s – oznacza wagę składnika studencko-doktoranckiego,
 S_i – oznacza składnik studencko-doktorancki i -tego wydziału,
 W_u – oznacza wagę składnika udziału w finansowaniu wydatków związanych z funkcjonowaniem biblioteki wydziałowej z budżetu i -tego wydziału,

U_i – oznacza składnik udziału w finansowaniu wydatków związanych z funkcjonowaniem biblioteki wydziałowej z budżetu i -tego wydziału.

Przyjęto następujące wagi poszczególnych składników:

- dla udziału Biblioteki Fizyki, Matematyki i Ekonomii $C_{MF}=0,04$;
- dla udziału Biblioteki Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych $C_{JO}=0,04$;
- dla składnika studencko-doktoranckiego $W_s=0,75$;
- dla składnika udziału w finansowaniu wydatków związanych z funkcjonowaniem biblioteki wydziałowej z budżetu wydziału $W_u=0,25$.

Zależności określające wartości poszczególnych składników są następujące:

- 1) Składnik studencko-doktorancki i -tego wydziału określa się jako:

$$S_i = \frac{Ls_i + 0,5Ln_i + 2Ld_i}{\sum_{i=1}^n Ls_i + 0,5Ln_i + 2Ld_i}$$

gdzie:

Ls_i – oznacza liczbę studentów studiów stacjonarnych (z wyłączeniem osób po ostatnim roku studiów bez egzaminu dyplomowego) na danym kierunku prowadzonym na i -tym wydziale, wynikającą z danych podanych do GUS,

Ln_i – oznacza liczbę studentów studiów stacjonarnych (z wyłączeniem osób po ostatnim roku studiów bez egzaminu dyplomowego) na danym kierunku prowadzonym na i -tym wydziale, wynikającą z danych podanych do GUS,

Ld_i – oznacza liczbę uczestników stacjonarnych studiów doktoranckich (z wyłączeniem osób pozostających z uczelnią w stosunku pracy) danych dziedzin nauki studiów doktoranckich prowadzonych na i -tym wydziale, wynikającą z danych podanych do GUS,

n – oznacza liczbę wydziałów.

- 2) Składnik udziału w finansowaniu wydatków związanych z funkcjonowaniem biblioteki wydziałowej z budżetu i -tego wydziału określa się jako:

$$U_i = \frac{F_i}{\sum_{i=1}^n F_i}$$

gdzie:

F_i – oznacza nakłady na finansowanie wydatków związanych z funkcjonowaniem biblioteki wydziałowej z budżetu i -tego wydziału w poprzednim roku budżetowym,

n – oznacza liczbę wydziałów.

Z zaprezentowanego powyżej algorytmu wynika, że przy podziale środków finansowych uwzględnia się liczbę studentów danego wydziału, doktorantów, ale również i nakłady finansowe tego wydziału związane z funkcjonowaniem biblioteki wydziałowej. W nieco odmienny sposób potraktowano dwie biblioteki: Bibliotekę Fizyki, Matematyki i Ekonomii oraz Bibliotekę Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych, dla których założono finansowanie w 2011 r. na poziomie 4% ogólnej kwoty przeznaczonej na finansowanie zakupu podręczników i skryptów. Wynika to z faktu, że są to biblioteki międzywydziałowe i nie można podać dla nich liczby studentów oraz doktorantów. Nie podlegają one również konkretnemu wydziałowi.

W przypadku Biblioteki WTilCh składnik U_i ma dosyć duże znaczenie, gdyż w roku 2010 udział Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej w finansowaniu potrzeb biblioteki wynosił 37% nakładów, jakie poniosły wszystkie wydziały ZUT na dofinansowanie swoich bibliotek wydziałowych. Nakłady te pokryły koszty zakupu baz danych: SciFinder, Reaxys, RSC – Royal Society of Chemistry oraz prenumeratę wybranych czasopism zagranicznych. Należy zaznaczyć, że wydawnictwa chemiczne należą do najdroższych i bez wsparcia finansowego wydziału Biblioteka WTilCh nie mogłaby w sposób optymalny prowadzić polityki gromadzenia zbiorów. Na uwagę zasługuje fakt, że składnik U_i uwzględnia nie tylko wydatki poniesione przez wydział na zakup zbiorów, ale również sprzętu komputerowego, wyposażenia, czy też remontu danej biblioteki, gdyż uznano, że są one równie ważne dla funkcjonowania biblioteki.

Przytoczony algorytm stanowi podstawę rozdziału środków finansowych przeznaczonych przez Dyrektora Biblioteki Głównej na finansowanie zakupu zbiorów do bibliotek wydziałowych. Nie jest on jednak traktowany jako sztywna wytyczna, na której opiera się polityka gromadzenia zbiorów. W sytuacji, gdy w danej bibliotece, otrzymane fundusze okazują się niewystarczające i istnieje np. potrzeba zakupu większej liczby podręczników, możliwe jest zasilenie konta tej biblioteki ze środków przyznanych wcześniej innym agendum bibliotecznym. Taka sytuacja jest również sygnałem, że należy w przyszłorocznym budżecie rozważyć zwiększenie dotacji finansowej dla tej biblioteki wydziałowej.

Dotacja ze środków Biblioteki Głównej ZUT to podstawowe źródło finansowania zakupu zbiorów do Biblioteki WTilCh. Pozostałe źródła to zakup finansowany przez dziekana WTilCh i sponsoring poszczególnych pracowników naukowych. Biblioteka otrzymuje również dary zarówno od instytucji, jak i osób prywatnych. Niewielka ilość zbiorów pochodzi z wymiany i dotyczy tylko wydawnictw ciągłych.

Źródła informacji o nowościach wydawniczych

Polityka gromadzenia zbiorów w Bibliotece WTilCh opiera się na ścisłej współpracy bibliotekarzy z pracownikami wydziału oraz na wieloletnim zawodowym doświadczeniu kierownika placówki. Posiadając określone środki na zakup podręczników i skryptów kie-

ownik biblioteki wydziałowej może dokonywać zamówień, które realizowane są przez Oddział Gromadzenia.

Podstawowym źródłem informacji o ofercie wydawniczej są:

- komunikaty Oddziału Gromadzenia, rozsyłane pocztą mailową do kierowników bibliotek wydziałowych;
- informacje od wydawców, oferty przesyłane drogą elektroniczną do biblioteki, katalogi drukowane, prospekty wydawnicze, plakaty itp.;
- cyklicznie organizowane przez wydawców wystawy w bibliotekach naukowych Szczecina;
- reklama w czasopismach fachowych – najnowsze wydawnictwa są zwykle reklamowane w czasopismach specjalistycznych, gdzie zamieszczane są również recenzje danej książki;
- oferta firmy księgarskiej „Bibliofil”, która dostarcza książki do Oddziału Gromadzenia zanim zapadnie decyzja o ich zakupie, umożliwiając w ten sposób zainteresowanym zapoznanie się z treścią konkretnego wydawnictwa.

Dodatkową formą współpracy biblioteki wydziałowej z firmami zajmującymi się dystrybucją książek zagranicznych jest prezentowanie ich oferty pomiędzy wystawami. Oczywiście są to pozycje dotyczące wyłącznie dziedzin właściwych dla wydziału. Oprócz fizycznej ekspozycji książek w bibliotece, miniatury okładek wraz z informacjami bibliograficznymi są dostępne na stronie domowej biblioteki wydziałowej.

Źródła informacji o potrzebach użytkowników

Specyficzną dla biblioteki wydziałowej formą informacji o zbiorach, które powinny znaleźć się w jej zasobach, jest bezpośredni kontakt z pracownikami i studentami własnego wydziału. Czytelnia wydziałowa stanowi w strukturze sieci bibliotecznej ogniwo najbliższe tej grupie użytkowników. W przypadku biblioteki WTilCh dodatkowym atutem jest fakt, że trzech z pięciu pracowników (w tym kierownik), posiada wykształcenie wyższe chemiczne. Kierunkowe wykształcenie wpływa w dużej mierze na kształtowanie polityki gromadzenia zbiorów.

Przepływ informacji o potrzebach jej użytkowników przebiega wielotorowo. Kierownik biblioteki musi na bieżąco śledzić wszelkie zmiany dotyczące kierunków kształcenia na wydziale. Planowanie przez władze wydziału utworzenie nowego kierunku, czy specjalności, musi pociągać za sobą zakup odpowiedniej ilości pozycji z zakresu danej dziedziny. W ten sposób księgozbiór Biblioteki WTilCh został wzbogacony o pozycje dotyczące m.in. biotechnologii, biomateriałów, towaroznawstwa, kosmetologii i nanotechnologii. Nie mniej istotną informacją ze strony wydziału jest na przykład decyzja o przyjęciu większej liczby studentów zagranicznych. Wiąże się to z koniecznością zakupu podręczników w języku angielskim.

Charakterystyczny dla biblioteki wydziałowej jest bezpośredni werbalny kontakt z użytkownikami, którzy znając jej pracowników, a przede wszystkim mając ją w swym

najbliższym otoczeniu, chętnie korzystają z tej formy artykułowania swoich potrzeb. Pracownicy najczęściej zgłaszają pozycje, które powinny ich zdaniem znaleźć się w zbiorach biblioteki, w trakcie wystaw książek zagranicznych. Do kierowników jednostek kierowane są osobiste zaproszenia do odwiedzenia wystawy. Możliwość przejrzania książki stanowi bezpośredni bodziec do jej zakupu. Dodatkowym walorem wystaw jest okazja do osobistego kontaktu z przedstawicielem firmy prezentującej swą ofertę, z którym można uzgodnić szczegóły transakcji (w tym rabaty), zapytać o wszelkie kwestie dotyczące oferowanych przez firmę książek, poprosić o przywiezienie konkretnej pozycji do przejrzania itp. Oczywiście pracownicy zgłaszają kwerendy dotyczące zakupu w trakcie całego roku akademickiego, a ich sugestie są realizowane w miarę możliwości finansowych.

Zadaniem biblioteki wydziałowej jest także zachęcanie pracowników naukowych do korzystania z dostępów testowych i szkoleń prowadzonych przez przedstawicieli firm dystrybuujących źródła elektroniczne. Wprowadzie informacje o tego typu ofertach są każdorazowo umieszczane na stornie domowej Biblioteki Głównej, jednak doświadczenie wskazuje, że dodatkowe powiadomienie drogą elektroniczną, czy właśnie informacja ustna, bywają znacznie skuteczniejsze. Oczywiście kierownik biblioteki wybiera wśród oferty te bazy danych, których zawartość może być przydatna pracownikom WTilCh. Zapoznanie się naukowców z dostępnymi źródłami jest szczególnie istotne wobec opisanej wcześniej partycypacji wydziału w zakupie zbiorów, w tym także elektronicznych.

Zdarzają się sytuacje, w których użytkownik nie artykułuje wprost potrzeb w zakresie uzupełniania księgozbioru. Tu również osobisty kontakt z użytkownikiem ma ogromną wartość, często bowiem jedynie dłuższa rozmowa pozwala wyjaśnić wątpliwości i ustalić, czego oczekuje czytelnik. Zadaniem bibliotekarzy jest także bieżące rejestrowanie zgłaszanych kwerend.

Liczebność zbiorów

Obecnie Biblioteka WTilCh dysponuje księgozbiorem 19.070 woluminów wydawnictw zwartych i 23.951 woluminów wydawnictw ciągłych⁵. Roczne przyrosty ilości wydawnictw zwartych od roku 2000 przedstawiono w tabeli.

Tabela. **Przyrost ilości wydawnictw zwartych od roku 2000**

ROK	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Przyrost wol.	199	260	306	293	350	298	329	310	210	257	251

Z przedstawionych danych wynika, że najwięcej woluminów wydawnictw zwartych zakupiono w 2004 roku, zaś w ostatnich dwóch latach przyrost osiągnął poziom 250 wo-

5 Stan na dzień 31.12.2010.

luminów. Trudno na podstawie powyższych danych wyznaczyć ogólną tendencję przyrostu ilości wydawnictw zwartych w Bibliotece WTilCh. Ograniczeń wzrostu należy szukać w rosnącej cenie książek oraz stosunkowo małej ofercie wydawniczej dotyczącej polskich książek technicznych z dziedziny chemii. Oferta wydawnictw zagranicznych jest znacznie bogatsza, jednak możliwość zakupu tych książek jest bardzo ograniczona ich wysokimi cenami. W najbliższym czasie możemy również oczekiwać spadku zakupu książek zagranicznych przez biblioteki wydziałowe, w tym Bibliotekę WTilCh, gdyż coraz większy udział w zbiorach mają wydawnictwa elektroniczne. Od kilku lat Biblioteka Główna ZUT oferuje dostęp do pełnotekstowej bazy książek zagranicznych – Knovel Library. Każdego roku kolekcje tych książek ulegają poszerzeniu. Dodatkowo biblioteka oferuje e-książki wydawnictwa Elsevier oraz MyiLibrary a także polski serwis ibuk.pl. Tłumaczy to mniejsze zapotrzebowanie na zakup książek drukowanych. Kolekcje elektroniczne zwykle kupowane są z dotacji centralnej Biblioteki Głównej ZUT, dlatego nie znajdują odzwierciedlenia w statystykach bibliotek wydziałowych.

Gromadzenie zbiorów w bibliotece wydziałowej jest procesem złożonym i przebiega wielotorowo. Różne są źródła finansowania zakupu nowych nabytków, a kwoty wydatkowane na ich pozyskanie ulegają zmianie każdego roku. Wpływ na to ma zarówno dotacja finansowa z biblioteki Głównej ZUT, jak i udział poszczególnych wydziałów w finansowaniu potrzeb biblioteki.

Coraz większy udział wydawnictw elektronicznych w zasobach bibliotek wpływa na zmniejszenie ilości zakupu zbiorów drukowanych. Rozwój form komunikacji z wydawcami pozytywnie wpływa na możliwości profilowania zbiorów w bibliotekach wydziałowych. Zdarzają się jednak sytuacje, w których jakieś zagadnienie z dziedzin właściwych profilowi wydziału jest zbyt mało reprezentowane w zbiorach danej biblioteki. Wynika to jednak najczęściej z braku odpowiednich pozycji na rynku wydawniczym. Dotyczy to zwłaszcza książek z dziedziny chemii wydawanych w języku polskim.

Kierownik biblioteki wydziałowej ma decydujący wpływ na politykę profilowania zbiorów danej biblioteki i od niego zależy, jak będzie kształtował się przyrost liczebności zbiorów. Spoczywa na nim obowiązek dokonywania wszystkich zamówień zarówno wydawnictw polskich, jak i zagranicznych. Niezbędna jest również znajomość perspektyw rozwoju danego wydziału, tak aby w sytuacji otwarcia nowego kierunku, studenci od początku mieli zapewniony dostęp do specjalistycznej literatury.

Nieodzownym elementem polityki gromadzenia zbiorów w bibliotece wydziałowej jest współpraca z pracownikami naukowymi wydziału i realizacja zgłaszanych przez nich postulatów dotyczących zakupu określonych wydawnictw. Współgranie wszystkich wymienionych wyżej elementów jest warunkiem niezbędnym do prawidłowego profilowania zbiorów biblioteki wydziałowej.

Abstract:

The paper presents the policy of collections gathering at the Library of the Faculty of Technology and Chemical Engineering of the West Pomeranian Technological University in Szczecin. In the presentation there have been included the financing methods of purchases, the contributions of the particular Faculties in the financing of the library activities, and the description of the information sources on publishing novelties.

Dorota Olejnik

Biblioteka Główna Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy

GROMADZENIE ZBIORÓW W KONTEKŚCIE ZARZĄDZANIA JAKOŚCIĄ W BIBLIOTECE AKADEMICKIEJ. WSPÓŁPRACA NA LINII BIBLIOTEKA – CZYTELNIK, UŻYTKOWNIK, KLIENT

Streszczenie: Opierając się na wybranej literaturze przedmiotu, przedstawiono znaczenie biblioteki akademickiej dla pozytywnego wizerunku uczelni w dobie konkurencji na rynku edukacyjnym. Zaprezentowano potrzebę optymalizacji gromadzenia jako odpowiedź na zmieniające się potrzeby użytkowników. W skrócie omówiono sposoby pozyskiwania informacji kluczowych dla polityki gromadzenia, przybliżono użytkowników biblioteki, ich oczekiwania i potrzeby informacyjne oraz udział samych użytkowników w procesie gromadzenia. Zwrócono uwagę na wpływ powszechnego dostępu do Internetu na zmianę zachowań informacyjnych młodego pokolenia. Zaakcentowano dydaktyczną rolę biblioteki we wprowadzaniu użytkownika w świat wartościowej informacji.

Dziś nic nie jest tak pewne, jak fakt, że wszystko się zmienia. Uczymy się żyć w zmieniającym się otoczeniu. Dostosowujemy się do tych zmian, chcemy tymi zmianami zarządzać. W procesie tym przodują uczelnie, a wraz z nimi – biblioteki uczelniane. Do niedawna pojęcia takie jak: konkurencja, jakość, poziom usług, rynek, marketing itp., dalekie były szkolnictwu wyższemu i jego bibliotekom. Dziś to ich rzeczywistość i chleb powszedni. W stosowaniu zasad efektywnego zarządzania dostrzeżono możliwość dostosowania się do nowej rzeczywistości. Podstawowym zadaniem i celem uczelni jest wykształcenie absolwenta, którego wiedza i umiejętności będą konkurencyjne na rynku pracy. W tym procesie ma swój udział również biblioteka. Jakość jej zbiorów, obok kadry dydaktycznej, przekłada się na poziom edukacji w danej uczelni.

Biblioteka uczelniana jako ważny element wizerunku uczelni i jej oferty edukacyjnej

Uczelnia jest instytucją powołaną do przekazywania wiedzy i umiejętności. Do jej podstawowych zadań, wymieniając za Joanną Putko¹, należą: kształcenie studentów i ich przygotowanie do określonych zawodów, kształcenie w celu uzupełnienia wiedzy ogólnej i specjalistycznej osób czynnych już zawodowo, prowadzenie badań naukowych, przygotowanie kadry naukowej i dydaktycznej, rozwijanie i upowszechnianie kultury narodowej oraz postępu technicznego, współdziałanie w szerzeniu wiedzy w społeczeństwie. Żadne

---

¹ J. Putko, *Znaczenie biblioteki w kształceniu akademickim na tle wyzwań społeczeństwa wiedzy*. In: *Kształtowanie wizerunku biblioteki*: praca zbiorowa. Red. M. Czyżewska. Białystok 2007, s. 66.

z tych zadań nie byłoby możliwe do zrealizowania bez czynnego uczestnictwa biblioteki uczelnianej. Co więcej, kiedy wspomniana autorka wylicza bazę personalną, bazę materialną, czy przebieg procesów dydaktycznych i pozadydaktycznych, jako determinanty jakości kształcenia², to każdy z nich możemy odnieść też do biblioteki. Biblioteka akademicka powinna być jednostką samodzielną w ramach uczelni, z własnym statutem, prawem prowadzenia własnej polityki finansowej i kadrowej, powinna sama podejmować decyzje organizacyjne, choć oczywiście „w ramach statutowo ustalonych” przez władze uczelni³. Ciągłe jednak musi pamiętać, że stanowi ważny element uczelnianej struktury i w jej obrębie ma ważne zadania do spełnienia. W dobie konkurencji, która na rynku edukacyjnym jest już faktem, oferta biblioteki może być atutem uczelni w walce o klienta. Bazując na własnych obserwacjach, stwierdza się, że uczelnie niepubliczne, wiedząc ile nakładów wymaga przedsięwzięcie utworzenia własnej biblioteki, umieszczają ją w swojej strategii marketingowej. Student-klient płacąc w tych uczelniach za edukację, ma większe wymagania co do warunków nauki. Uczelnie publiczne nie wykorzystują w pełni potencjału biblioteki w budowaniu swojego wizerunku, jako instytucji stawiającej na rozwój intelektualny studentów. Wyeksponowanie warsztatu informacyjnego własnej biblioteki i zapewnienie, że student znajdzie tam wszelkie potrzebne pomoce dydaktyczne, byłoby poważnym argumentem dla potencjalnych studentów. W rankingach szkół wyższych coraz częściej ujmuje się bibliotekę uczelnianą, jako jedno z kryteriów oceny uczelni.

Walka o studenta-klienta jest dla wielu ośrodków akademickich walką o przetrwanie. Maria Czyżewska⁴ wyliczając niesprzyjające warunki, takie jak: niż demograficzny, „wyczerpanie się” zasobów studentów zaocznych, sytuacja gospodarcza kraju, bezrobocie wśród absolwentów, szczupłe zasoby kadry naukowej, czy konkurencja ze strony uczelni zagranicznych, odniosła je do szkolnictwa niepublicznego. Te same uwarunkowania dotyczą również szkół publicznych. Czynniki te powinny być przedmiotem zainteresowania ze strony środowiska bibliotek uczelnianych. Dbłość o klienta musi być szczególnie eksponowana. Pomoc i wsparcie, jakie otrzyma on na starcie ze strony wykładowców i pracowników administracji, a przede wszystkim w uczelnianej bibliotece, będą dla niego naprawdę znaczące.

Oferta dydaktyczna nie jest stała i niezmienna. Wymaga od uczelni tworzenia nowych kierunków, by być konkurencją na rynku edukacyjnym. W tych zmianach biblioteka uczelniana powinna mieć swój udział. Na niej spoczywa ciężar ciągłej aktualizacji posiadanego warsztatu informacyjnego, dostosowania go dla kierunków już istniejących oraz nowo powstających. Zapewnienie przez bibliotekę potrzebnych materiałów jest nie lada wyzwaniem. Tu nie ma innego wyjścia, jak ścisła współpraca władz uczelni i biblioteki.

---

² Ibid., s. 70.

³ J. Wojciechowski, *Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji*. In: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań, 13–15.11.2002*. Red. nauk. A. Jazdon; A. Chachlikowska. Poznań, 2002, s. 37–38.

⁴ M. Czyżewska, *Wizerunek biblioteki a przewaga konkurencyjna szkół wyższych*. In: *Kształtowanie wizerunku biblioteki*: praca zbiorowa. Red. M. Czyżewska. Białystok 2007, s. 53.

Optimalizacja procesu gromadzenia

Kompleksowe zarządzanie jakością, którego celem jest stałe podnoszenie jakości wytwarzanych produktów czy świadczonych usług, pierwotnie znalazło zastosowanie w różnych dziedzinach gospodarki. Było ono odpowiedzią firm na stale rosnącą konkurencję. Z chwilą, gdy uczelnie wyższe zostały poddane regułom gry rynkowej, zaczęto w podejściu do nowych problemów szukać rozwiązań, które sprawdzą się już w sferze produkcji czy usług komercyjnych. Zarządzanie jakością (TQM) znalazło zastosowanie również w bibliotekach uczelnianych. Skupienie swoich wysiłków i wszelkich działań na użytkowniku-kliencie, doskonalenie zawodowe pracowników, likwidacja barier w strukturze wewnętrznej bibliotek, powoływanie zespołów do rozwiązywania konkretnych problemów, długofalowe planowanie, umożliwiło podniesienie jakości świadczonych przez biblioteki usług, mimo trudności ekonomicznych⁵. Zarządzanie jakością uświadomiło związek, gromadzenia i opracowania zbiorów z poziomem tych usług oraz ich wpływ na zaspakajanie potrzeb i satysfakcję użytkowników⁶.

Optimalizacja procesu gromadzenia powinna być bezwzględnie uznana za priorytet strategii zarządzania jakością. Można ją uznać za sukces, jeżeli w jej wyniku uda się zminimalizować koszty utrzymania, osiągnąć maksimum kompletności dostępnych informacji, potrzebnych dla zaspokojenia potrzeb użytkowników, a także zminimalizować czas dostępu do tych informacji⁷. Potrzeba optymalizacji sprawia, że proces gromadzenia musi nabrać dynamiki. Musi on elastycznie reagować na zachodzące zmiany. Podstawą reakcji, zgodnie z najważniejszymi założeniami strategii zarządzania jakością, są potrzeby i oczekiwania użytkowników. Biblioteka jako system musi skoncentrować się na użytkowniku.

Księgozbiór biblioteki uczelnianej reprezentuje z reguły piśmiennictwo z zakresu nauczanych dziedzin oraz zawiera opracowania o charakterze peryferyjnym. Powinien być źródłem informacji o stanie nauki, etapach jej rozwoju. W naukach humanistycznych będzie stanowił zasadniczy warsztat naukowy, natomiast w bibliotekach uczelni, gdzie dominują nauki ścisłe, przyrodnicze czy techniczne, a podstawą dydaktyki są badania eksperymentalne, księgozbiór ma przede wszystkim funkcje pomocnicze⁸. Zadaniem biblioteki jest dążenie do zapewnienia kompletności i aktualności księgozbioru. Cechy te należy zapewnić w drodze przemyślanej i konsekwentnie prowadzonej polityki gromadzenia.

W dobie Internetu zaszły zmiany w procesie gromadzenia zbiorów, dotyczą one głównie dwóch aspektów. Pierwszy to pozyskiwanie nowych materiałów, podczas którego mamy

5 M.M. Górski, *TQM w strategii rozwoju biblioteki*. (Na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Krakowskiej). In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998)*. Oprac. red. A. Sokołowska-Goguł. Kraków 1998, s. 98.

6 Głowacka, E. *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej*. Toruń, 2000. s. 53.

7 M. Górny, *Od gromadzenia zbiorów do zarządzania zbiorami*. In: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań, 13–15.11.2002*. Red. nauk. A. Jazdon; A. Chachlikowska. Poznań, 2002, s.113.

8 *Vademecum Bibliotekarza: praktyczne i aktualne informacje dla bibliotekarzy*. [CD-ROM]. Red. L. Biliński. Warszawa, 2011.

możliwość uzyskania szybkiej informacji na temat ukazujących się na rynku książek, czasopism, porównywania ich cen, możliwości kontaktu z kontrahentami drogą elektroniczną, czy zakupów bezpośrednio w sklepach internetowych wydawnictw. Aspekt ten dotyczy bardziej technicznej strony procesu gromadzenia. Wiemy jednak, że szybkość dostarczenia oczekiwanego produktu czy usługi, jest ściśle związana z satysfakcją użytkownika. Skrócenie czasu, jaki musi upłynąć od chwili uzyskania informacji o dokumencie, przez jego zakup aż do opracowania go i udostępnienia użytkownikowi, korzystnie wpływa na postrzeganie pracy biblioteki. Drugim aspektem jest publikacja w Internecie materiałów informacyjnych, dostępnych do tej pory jako materiały drukowane. E-źródła dają wiele możliwości, o których do niedawna mogliśmy tylko marzyć, ale ich pozyskiwanie wiąże się z odpowiednią wiedzą bibliotekarzy. Tak samo, jak w przypadku tradycyjnych dokumentów, tak i w przypadku e-źródeł, biblioteki muszą zadać sobie pytanie, przez kogo i w jakim zakresie będą one wykorzystane w danej uczelni. Warto w czasie testowania dostępu do różnych baz zorganizować szkolenie, by potencjalni użytkownicy poznawszy zasady korzystania z tego typu źródeł, sami ocenili ich przydatność. Osobisty kontakt w takim przypadku pozwoli poznać oczekiwania i możliwości naszych użytkowników. Interesujący jest fakt, na który zwraca uwagę Piotr Marcinkowski⁹, że barierą w korzystaniu z tych źródeł może być tzw. „amerykocentryzm”, co oznacza, że dorobek naukowy udostępniany poprzez E-źródło, jest w dużej części wynikiem badań prowadzonych za Oceanem. Naukowiec „z zakresu szeroko rozumianych nauk przyrodniczych czy inżynierskich” znajdzie materiał dla siebie, natomiast osoba „poszukująca informacji z zakresu nauk społecznych czy humanistycznych” będzie miała problem. Bibliotekarz musimy mieć też na uwadze język tych źródeł. W przeważającej części jest to angielski, chociaż umiejętności studentów, kadry naukowej i samych bibliotekarzy są coraz lepsze, to ciągle zbyt mała liczba osób biegle włada tym językiem.

Nowe perspektywy stwarza digitalizacja, która daje możliwość elektronicznego dostępu do materiałów dydaktycznych i podręczników wydanych przez wydawnictwo uczelniane. Sprawia ona, że pozycje nie wznawiane, a nadal poszukiwane przez studentów, są dostępne dla większej ilości zainteresowanych przez 24 godziny na dobę bez konieczności przychodzenia do biblioteki. Warto rozważyć zakup elektronicznych wersji podręczników oferowanych przez renomowane wydawnictwa. Poza korzyścią wynikającą z wyżej wspomnianej dostępności, taka forma oszczędzi miejsce w magazynie i pozwoli bardziej efektywnie wykorzystać zbiory.

Nieocenionym, a zarazem podstawowym, źródłem informacji potrzebnej do optymalizacji polityki budowania księgozbioru są badania. Są to m.in. obliczenia wskaźników aktywności czytelników, wskaźnik aktywności tytułu rozumiany „jako stosunek liczby wypożyczeń i prolongat do liczby egzemplarzy danego tytułu w wypożyczalni”, analiza zapytań skierowanych do katalogu OPAC¹⁰. Wprowadzenie zintegrowanych systemów

9 Marcinkowski, P. *Bibliotekarz w akademickim knowledge space* [online] Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (AMUR) [dostęp 12.08.2011]. Dostępny w Internecie: <<http://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/handle/10593/171>>

10 E. Busse-Turczyńska, *Ocena kolekcji w polityce gromadzenia zbiorów a wykorzystanie możliwości systemów*

bibliotecznych pozwoliło na bieżąco obserwować wpływ polityki gromadzenia na inne obszary działalności biblioteki. Powiązanie gromadzenia z opracowaniem umożliwiło analizę zawartości księgozbioru. Moduł udostępniania dostarcza analizy wykorzystania zbiorów pod względem typu dokumentu, dziedziny i specjalności, czy użytkowników, którzy z nich korzystają. Informacje pozyskane z systemu mają cechy, które Wiesław Babik¹¹ uznaje za pożądane przy podejmowaniu decyzji, tj. prawdziwość, aktualność, szczegółowość, kompletność, komunikatywność, użyteczność. Prawdziwość autor rozumie jako wiarygodność, brak przekłamań, pozorności, fałszywości, zatajenia, domniemania, przekręcenia. Aktualność to właściwy czas uzyskania informacji umożliwiający podjęcie wszystkich możliwych wariantów decyzji po jej otrzymaniu. Natomiast szczegółowość i kompletność to taka ilość informacji, która spełnia oczekiwania odbiorcy. Komunikatywność zapewnia właściwą formę przekazu. Użyteczność to nic innego, jak przydatność tej informacji do podjęcia decyzji. Nie należy zapominać, że wartość informacji zależy od sytuacji, w jakiej znajduje się decydent. Ta sama wiadomość w różnych okolicznościach może mieć różną wartość.

W procesie pozyskiwania informacji dla potrzeb optymalizacji gromadzenia, nie bez znaczenia jest możliwość wykorzystania mediów elektronicznych, przede wszystkim strony internetowej. Od niej student rozpoczyna najczęściej swój kontakt z uczelnianą biblioteką. Analiza strony internetowej biblioteki może dać szereg informacji o tym, czego użytkownik szuka na stronie. Wykorzystując jej statystykę uzyskamy m.in. dane: ile osób odwiedzało tę stronę, w jaki sposób dotarły one do serwisu, ile czasu poświęcają stronie, jaką drogę poszukiwań obierają, jakimi słowami kluczowymi się posługują, co je interesuje¹². W ten sposób bibliotekarz uzyskuje szereg cennych informacji na temat pracy biblioteki, jej zasobów i zadowolenia użytkowników.

Formularze zapytań czy rekomendacji książek umieszczane na stronach internetowych bibliotek wpływają na jakość kontaktu z użytkownikiem i są ważne z punktu widzenia polityki gromadzenia. Coraz więcej bibliotek daje swoim użytkownikom możliwość kontaktu za pomocą Gadu-Gadu, Skype'a, czatu czy telefonu internetowego, zakłada na swoich stronach fora dyskusyjne. Nie brakuje bibliotek w serwisach społecznościowych, takich jak: *Nasza Klasa*, *Grono*, *Facebook*, *MySpace*. Są to dobre sposoby promocji biblioteki i oferowanych przez nią usług. Warto jednak przed podjęciem takiego typu aktywności dokonać analizy pod kątem nakładu pracy i spodziewanych rezultatów. Takie przedsięwzięcia odniosą skutek, jeżeli będą profesjonalnie przygotowane i prowadzone¹³. Kontakt

---

zintegrowanych w polskich bibliotekach akademickich. In: *II Seminarium – Gromadzenia zbiorów – sztuka wyboru*, Wrocław 23–24 czerwca 2005. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2005, nr 11 [dostęp: 2011-08-24]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/busse.php>>

11 W. Babik, *Informacja a procesy podejmowania decyzji w bibliotece*. In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji* (Kraków, 28–30 września 1998). Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków, 1998, s. 20–21.

12 B. Cendrowska, *Poznaj swojego czytelnika. Czy strona internetowa biblioteki może być źródłem informacji o czytelniku?* In: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*: praca zbiorowa. Red.: B. Antczak-Sabala; M. Kowalska, L. Tkaczyk. Toruń, 2009, s. 91–92.

13 M. Filas, *Elektroniczna komunikacja między bibliotekami a użytkownikami* [Digital communication between libraries and their clients] In: *ePublikacje Instytutu INiB UJ*, Nr 6 2009, s. 73–75.

drogą elektroniczną może ułatwić pozyskiwanie przez bibliotekę wykazów literatury z zakresu dydaktyki. Pozwala ona dotrzeć do list książek indywidualnych wykładowców.

Informacje pochodzące z różnych źródeł powinny stać się podstawą planu przygotowywanego dla procesu zarządzania zbiorami. W planie tym trzeba uwzględnić: analizę potrzeb użytkownika, ofertę wydawniczo-księgarską, zasoby bezpłatne i udostępniane przez instytucje komercyjne, stan własnych zasobów, stan infrastruktury logistycznej i dostępne środki finansowe¹⁴. Analiza pozyskanych informacji nie należy do łatwych. Wymaga wiedzy i doświadczenia, ale jest kluczowa dla biblioteki, która chce zaspokoić potrzeby swoich użytkowników. Jeżeli biblioteka nie czuje się na siłach, by przeprowadzić takie analizy, lub gdy zależy jej na innych dodatkowych informacjach, może zwrócić się z tym do firmy zewnętrznej. Oczywiście za taką usługę trzeba będzie zapłacić. Ale nietrafne decyzje i zakupy też kosztują¹⁵. Znajomość stanu własnego księgozbioru, poparta wiarygodnymi badaniami, jest niewątpliwym atutem we wszelkich rozmowach na temat budżetu biblioteki z władzami uczelni¹⁶. Jeżeli jesteśmy w stanie precyzyjnie określić potrzeby biblioteki i jej użytkowników, stajemy się wiarygodni dla władz uczelni. Utwierdzamy je w przekonaniu, że powierzone nam finanse zostaną dobrze wykorzystane.

Kupno, dary, wymiana stanowią podstawowe źródła pozyskiwania materiałów do bibliotecznej kolekcji. Dary czy wymiana byłyby optymalnym rozwiązaniem w przypadku przyrostowego modelu budowania zbiorów, lecz kiedy mamy na celu kompletność kolekcji stanowią one raczej problem. Generują koszty przy małym stopniu zgodności z profilem gromadzonych książek¹⁷. Są raczej przyczyną dublowania tytułów. Kupno jest najbardziej racjonalnym i celowym sposobem. Jednak niewystarczające środki finansowe ograniczają w znacznym stopniu nabywanie dokumentów tą drogą. Niewystarczające finanse stają się często wymówką, by nie podejmować wysiłku racjonalnego wydatkowania tego, czym dysponujemy. Artur Jazdon¹⁸ wątpi, czy zwiększone środki skutkowałyby bardziej przemyślanymi zakupami. Powołując się na badania grupy przeszło 100 bibliotek, stwierdza, że „tylko 35–40% materiałów kupuje się na zamówienie, czy w uzgodnieniu z użytkownikami, resztę, tj. 60–65% kupują bibliotekarze zgodnie ze swoim rozeznaniem lub... zainteresowaniami”. Przy wyborze literatury przeznaczonej do zakupu zupełnie pomija się potrzeby użytkowników. Magdalena Iwańska¹⁹ opierając się na ankiecie przeprowadzonej wśród bibliotek akademickich stwierdza, że blisko 1/3 z nich nie dopuszcza studentów do „współkształtowania księgozbioru”, tym samym pomijając najważniejsze źródło informacji o potrzebach użytkowników.

14 M. Górny, *Od gromadzenia zbiorów do zarządzania zbiorami*. In: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelniowych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Poznań, 13–15.11.2002. Red. nauk. A. Jazdon; A. Chachlikowska. Poznań, 2002, s. 113.

15 Wojciechowski, J. *Z problemów organizacji zasobów bibliotecznych*. In: „Przegląd Biblioteczny”, 1998 z. 1, s. 12.

16 E. Busse-Turczyńska, op. cit.

17 A. Jazdon, *Zdobądź i ... pozbadź się, czyli uwag kilka o problemach zarządzania zbiorami w Polsce*. In: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 50-lecia UMK 27–29 września 1995 r.* Pod red. J. M. Day i M. Śliwińskiej. Toruń, 1996, s. 182.

18 Ibid., s. 180–181.

19 M. Iwańska, *Student w bibliotece – norma czy wyjątek?* In: *II Seminarium Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru*, 23–24 czerwiec 2005. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2005, nr 11 [dostęp: 2011-08-24]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/iwanska.php>>

Z myślą o studentach, biblioteki tworzą wszelkiego rodzaju bazy literatury przedmiotu, które są nieocenionym źródłem informacji o materiałach dydaktycznych. Zawierają one przedmioty, które obowiązują studenta na danym roku studiów i tytuły publikacji dla niego przeznaczonych, wskazują dostępność wymienionych pozycji w księgozbiorze biblioteki. Bazy takie systematycznie uaktualniane, to także swoisty plan zakupów dla agendy gromadzenia zbiorów w bibliotece. Innym rozwiązaniem uzupełniania zbiorów przy pomocy użytkowników jest zakup książek w ramach regulowania zadłużeń. Lista tytułów, przygotowywana przez osoby zajmujące się gromadzeniem i udostępnianiem podpowiada, jakie pozycje są szczególnie dla biblioteki cenne. Odkupiona w ten sposób książka jest często innym, poszukiwanym tytułem, bądź nowszym wydaniem pozycji zagubionej. Bibliotekarze mają tu większy wpływ na dobór tytułów niż w przypadku wymiany. Jak podają autorzy artykułu „*Sposób wzbogacania księgozbioru o nabytki w ramach regulowania zadłużeń w agendach udostępniania zbiorów*”²⁰, książki zdobyte tą drogą przez Bibliotekę Główną Politechniki Wrocławskiej stanowią 10% corocznego zakupu.

Planując politykę gromadzenia trzeba rozstrzygnąć problem ilości tytułów względem egzemplarzy. Trzeba zdecydować się, czy chcemy osiągnąć „*wysoki poziom zadowolenia u nielicznych, czy niski u wielu*”, czy korzystniej posiadać dany tytuł, czy uzyskać do niego dostęp na odległość²¹. Rzetelnie zaplanowana polityka gromadzenia pozwoli na zabezpieczenie potrzeb użytkowników za mniejsze pieniądze. Optymalizacja polityki gromadzenia powinna mieć na uwadze nie tylko pozyskiwanie nowych materiałów, musi ona być poszerzona o profilaktykę w zarządzaniu zbiorami już istniejącymi²². Polega ona na ciągłym weryfikowaniu profilu i specjalizacji gromadzonych zbiorów. Biblioteka powinna wiedzieć, jakie materiały ma pozyskać i przez jaki okres czasu będą one funkcjonowały, czy warto kupić książkę w miękkiej, czy w twardej oprawie, czy ma być to tradycyjny druk, czy raczej CD-ROM. Analizy podejmowane również w tym kierunku, są podyktowane kosztami, które należy ponieść dla zapewnienia wysokiej jakości świadczonych usług.

Oprócz działań na rzecz pozyskiwania nowości, muszą równolegle przebiegać prace nad badaniem stopnia wykorzystania zbiorów już istniejących. We „*Wskaźnikach oceny jakości działania bibliotek akademickich*”²³, przy ocenie jakości zbiorów, wymienia się następujące wskaźniki: eksperckie listy kontrolne, wykorzystanie zbiorów z uwzględnieniem zbiorów wypożyczanych na zewnątrz, wykorzystanie zbiorów według dziedzin, oraz dokumenty niewykorzystane w ciągu ostatnich 5 lat. Eksperckie listy kontrolne nie ukazują aktualnego zaspokojenia potrzeb użytkowników, a jako procent pozycji w zbiorze.

20 M. Jurowski; M. Kuziela, *Czytelnik sponsorem. Sposób wzbogacania księgozbioru o nabytki w ramach regulowań zadłużeń w agendach udostępniania zbiorów*. „Biuletyn EBIB” nr specjalny 1/2000 [online]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/arc/es01-07.html>>

21 Ibid.

22 J. Sójka, *Profilaktyka w zarządzaniu biblioteką przez jakość*. In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998)*. Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków 1998, s. 238.

23 E. Głowacka, op. cit., s. 162.

rach cytowanych w zestawieniach bibliograficznych przygotowanych przez ekspertów, są wykorzystywane do badania wąskich tematów. Pozostałe wskaźniki można łatwo uzyskać dzięki zautomatyzowanym systemom bibliotecznym.

Jacek Wojciechowski²⁴ zastanawia się, jak traktować w doborze kolekcji oczekiwania użytkowników. W procesie optymalizacji gromadzenia i zarządzania jakością obok potrzeb użytkownika, oczekiwania użytkownika są kluczowymi aspektami, które trzeba brać pod uwagę. Biblioteka powinna wykorzystać wszelkie rodzaje komunikacji z użytkownikiem, aby za ich pomocą poznać te oczekiwania. Użytkownicy nadal cenią sobie kontakt bezpośredni z bibliotekarzem. Często nie jesteśmy świadomi, jak nasze zrozumienie i akceptacja dla osoby, która przychodzi do biblioteki, wiele znaczą. Uwaga i zainteresowanie ze strony bibliotekarza okazane czytelnikowi, owocują u niego pozytywnym wizerunkiem biblioteki. Czynią go bardziej chętnym do współpracy, otwartym na pomoc ze strony bibliotekarza, bardziej skłonny do rozmowy o swoich oczekiwaniach. Oczekiwania te będą się zmieniać, jednak ciągle muszą być w centralnym miejscu polityki gromadzenia. Zarządzanie przez jakość ma umożliwić pełne zaspokojenie oczekiwań i potrzeb użytkowników przy minimalnych kosztach biblioteki²⁵. Rozbieżność między oczekiwaniami czytelników i możliwościami odpowiedzi na nie przez bibliotekę, może mieć swoje źródło w efektywności świadczenia przez nią usług.

Obok kontaktu bezpośredniego, biblioteka powinna zapewnić użytkownikowi również inne narzędzia, za pomocą których będzie on mógł porozumieć się z nią, m.in. w celu zgłaszania nie tylko potrzeb, ale także skarg i wniosków²⁶. Narzędziami tymi są: wspomniane już zakładki typu „zapropnuj książkę” umieszczane na stronie www danej biblioteki oraz poczta elektroniczna. Informacje uzyskane bezpośrednio od użytkowników, bez względu na sposób ich uzyskania, muszą podlegać weryfikacji. Do dyrekcji i pracowników biblioteki należy ocena ich zasadności i możliwości ich realizacji. Zebranie informacji o użytkowniku, nie tylko o jego potrzebach, pomoże zrozumieć zachowania informacyjne, a także będzie pomocą w wyżej wymienionej weryfikacji jego oczekiwań. W tym celu autorka referatu *Klient nasz pan – implikacje dla bibliotek dziś i jutro*²⁷, proponuje stworzyć na tej podstawie bazę danych o użytkownikach. W przypadku studentów baza taka powinna zawierać informacje o programach studiów, ważne daty dla toku studiów, wielkość danego rocznika studentów, dane określające aktywność grupy w systemie bibliotecznym: wypożyczane książki, logowania do baz danych, wypożyczenia międzybiblioteczne, udział w szkoleniach. Informacje o kadrze naukowej będą zawierały tytuł naukowy, miejsce pracy w obrębie uczelni, pełnione funkcje, jak również zainteresowania naukowo-badawcze pracownika.

---

24 J. Wojciechowski, op. cit. s. 10.

25 J. Sójka, op.cit., s. 233–234.

26 L. Derfert-Wolf; T. Skibicka, *Praktyczne zastosowanie TQM w zarządzaniu biblioteką*. In Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998). Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków, 1998, s. 45.

27 L. Derfert-Wolf, „*Klient nasz pan – implikacje dla biblioteki dziś i jutro*”. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2003, nr 7 [dostęp: 2011-08-20]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/derfert.php>>

Użytkownicy biblioteki akademickiej i ich zachowania informacyjne

Naturalnymi odbiorcami usług biblioteki uczelnianej są studenci i pracownicy uczelni. Ci pierwsi stanowią najliczniejszą grupę użytkowników. Według Józefa Szockiego²⁸ z biblioteki korzysta 60% , z tego 50% przychodzi po książki i potrzebne materiały do nauki, a pozostała część korzysta wyłącznie z Internetu. Biblioteka traci status „monopolisty” w zaspokajaniu potrzeb informacyjnych, przede wszystkim na rzecz Internetu. Użytkownicy, którzy korzystają z biblioteki, preferują serwisy elektroniczne oferujące możliwość przeszukiwania wielu źródeł równocześnie, poszukują podstawowych materiałów z zakresu studiów, zarówno w formie drukowanej, jak i elektronicznej. Najczęściej szukają literatury polskojęzycznej, „bieżących wydań skryptów, podręczników i książek polecanych przez wykładowców”²⁹.

Specyficzną grupę użytkowników biblioteki uczelnianej stanowią pracownicy naukowo-dydaktyczni. W bibliotece poszukują materiałów do swoich prac naukowych, za jej pośrednictwem zamawiają konkretne dokumenty, „głównie z literatury światowej, specjalistyczne publikacje, czy doniesienia z badań naukowych prowadzonych przez naukowców z całego świata”³⁰. Według Marka Nahotko³¹ „już obecnie wielu uczonych nigdy nie trafia do biblioteki (tradycyjnej), ani nie bierze do ręki drukowanego egzemplarza czasopisma naukowego. Raporty, materiały robocze, materiały konferencyjne, zbiory danych, materiały multimedialne oraz artykuły tworzone są w formie cyfrowej i udostępniane w sieci. W efekcie uczeni posługują się wyłącznie zasobami w formie cyfrowej”. Jeżeli pracownik naukowy obywateli się doskonale bez biblioteki uczelnianej, uważając, że jest ona tylko dla studentów, tym bardziej nie pomyśli o bibliotekarzu jako o partnerze w swoich naukowych poszukiwaniach. Autor³² dalej w swojej książce stwierdza, iż „bibliotekarze muszą się włączyć w skład zespołów badawczych”, zadaniem ich będzie obsługa „zespołu badawczego funkcjonującego w cyberprzestrzeni”. Ogrom informacji naukowej dostępnej przez Internet jest imponujący i szybko wielu naukowców orientuje się, że wyszukanie tej najbardziej odpowiadającej może być nie lada wyzwaniem, a do tego jest czasochłonne. Beata Leder-Niewola³³ zauważając, że internauci prowadzący działalność naukową cenią swój czas stwierdza, że dotrą oni właśnie do biblioteki, gdzie otrzymają kompletne, posegregowane dane, o odpowiednim stopniu szczegółowości,

28 J. Szocki, *Biblioteki akademickie z perspektywy public relations*. In: *Rola biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy : praca zbiorowa*. Red. Z. Dacko-Pikiewicz; M. Chmielarska. Dąbrowa Górnicza, 2005, s. 178.

29 Ł. Maciejewska; B. Urbańczyk, *Czego oczekują użytkownicy biblioteki akademickiej w dobie informacji elektronicznej? [What do academic library users expect in the era of electronic information?]*. „ePublikacje Instytutu INiB UJ” [online]. 2008, nr 5 [dostęp 2011-08-20], s. 45. Dostępny w Internecie: <<http://www.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa-inib-uj/seria-3/05>>

30 Ibid., s. 45.

31 M. Nahotko, *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym: globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki*. Warszawa, 2010, s. 207.

32 Ibid., s. 62.

33 B. Leder-Niewola, *Marketing biblioteki w zmieniającym się świecie. Marketing w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego – wybrane działania marketingowe*. In: *Zarządzanie marketingowe biblioteką*. Red. A. Kanczak et al. Poznań, 2008, s. 122.

bez zbędnych i nieprzydatnych informacji. Dlatego Internet nie musi być konkurencją dla biblioteki, wręcz przeciwnie, może otworzyć przed nią nowe możliwości. Pracownik naukowy jako dydaktyk powinien być żywotnie zainteresowany, by w zbiorach biblioteki znalazła się jak najbardziej kompletna literatura dla jego studentów. Jednak doświadczenia pracowników biblioteki odnośnie współpracy z tą grupą użytkowników nie należą do najłatwiejszych. Jest to raczej słabe ogniwo w łańcuchu edukacyjnym uczelni. Rolą biblioteki jest uświadomienie tej grupie użytkowników, że powinna ona aktywnie uczestniczyć w doborze materiałów. Włączenie się nauczycieli akademickich w ten proces i polecanie wytypowanej literatury studentom jest dla biblioteki bezcenne. W ten sposób dokonuje się celowych zakupów z gwarancją ich wykorzystania. Komunikacja z kadra dydaktyczną może być poszerzona przez bibliotekę o informacje o nowościach wydawniczych, skierowane wprost do skrzynek poczty elektronicznej konkretnych osób. Nie zawsze wykładowcy śledzą na bieżąco rynek księgarski pod kątem swoich zainteresowań badawczo-naukowych. Wyręczenie ich w tym przez biblioteki na pewno spotka się z aprobatą.

Studenci i pracownicy naukowcy są użytkownikami o tak różnych potrzebach informacyjnych, że Urszula Ganakowska i Mirosława Różycka³⁴ widzą potrzebę utworzenia oddzielnych stanowisk do ich obsługi. Nowi pracownicy mieliby pełnić role opiekunów, tzw. tutorów. Tutor edukacyjny obeznany z systemem edukacyjnym wspomagałby studentów, natomiast tutor naukowo-badawczy, zorientowany w najnowszej wiedzy z zakresu badań naukowych – pracowników. Autorki są przekonane, że *„żadne skomputeryzowane systemy nie są w stanie efektywnie pełnić tych ról, jako że są to role bardzo skomplikowane i złożone, a przede wszystkim wymagają myślenia kreatywnego”*. Postulat nowych etatów może być trudny do spełnienia. Pracownicy pracujący już z użytkownikiem, mogliby wyspecjalizować się w obsłudze jednego rodzaju użytkownika.

Wpływ Internetu na wszystkie aspekty życia i działalności człowieka nie omija zachowań informacyjnych użytkowników bibliotek uczelnianych. Sieć nie jest już tylko alternatywnym źródłem informacji czy sposobem na komunikację międzyludzką. Widzimy, że staje się ona naturalnym środowiskiem funkcjonowania młodych ludzi. Współczesna młodzież to *„net-generacja, pokolenie SMS-ów /SMS gener@tion, generacja Y, pokolenie Google, cyfrowi tubylcy, tzw. digital natives, pokolenie stale podłączone – generation always-on, e-generacja”*, wylicza Justyna Jasiewicz-Hall³⁵. Zanurzenie młodzieży w technologii, intuicyjne poruszanie się w świecie nowinek technicznych, zaowocowało niechęcią lub wręcz odrzuceniem książek, czasopism drukowanych, jako źródeł informacji. Preferuje ono „pracę online”, przeglądanie materiałów na CD-ROM-ach. Sieć zastąpiła bibliotekę, przeglądarka – katalog, strony WWW – książki. Wyszukanie informacji w Internecie po-

34 U. Ganakowska; M. Różycka, *Aktywizacja roli biblioteki jako współkreatora ścieżki edukacyjno-naukowej*. [Activating libraries as co-authors of an educational and scientific pathway]. „ePublikacje Instytutu INiB UJ” [online]. 2008, nr 5 [dostęp 2011-08-20], s. 45. Dostępny w Internecie: <<http://www.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa-inib-uj-seria-3/05>>

35 J. Jasiewicz-Hall, *Pokolenie „cyfrowych tubylców” w Internecie. Zachowania informacyjne młodzieży– najnowsze dane empiryczne oraz przegląd literatury przedmiotu*. In: „Przegląd Biblioteczny”, R.78, z. 3. W-wa 2010, s. 304.

strzegane jest jako „coś *bardzo prostego, a nawet banalnego*”. Umiejętność ta, według internautów nie wymaga żadnego zasobu wiedzy ani doświadczenia. Spowodowało to, że jesteśmy skłonni widzieć źródło drukowane w opozycji do zasobów w Sieci. Jednak tak nie jest. Wspomniana autorka zwraca uwagę, że musimy być świadomi, iż „*akt czytania na ekranie komputera nie jest tożsamy z czytaniem książki*”. Szybkość czytania, przerwy w czytaniu, koncentracja będą inne przy czytaniu książki i inne przy czytaniu w Internecie. Już tylko te różnice wpływają na interpretację, zrozumienie czy zapamiętanie tekstu. Dalej, powołując się na literaturę przedmiotu, dowodzi ona, że szukanie w Internecie nie zwalnia z krytycznego myślenia, wartościowania znalezionej informacji. Poszukiwania w Sieci wymagają większej odpowiedzialności. Są procesem bardziej złożonym, a tym samym trudniejszym niż korzystanie ze źródeł drukowanych. Tu „nikt nie prowadzi nikogo za rękę”³⁶.

Życie pokazuje jednak drugą stronę zachowań wyszukiwawczych młodzieży. 89% studentów korzysta w pierwszej kolejności z wyszukiwarki internetowej. Tylko 2% badanych przegląda stronę www biblioteki. Ciekawe, że w 93% wyrażają swoje zadowolenie z otrzymanych wyników. Nie znaczy to, iż młodzież nie jest świadoma problemu wiarygodności źródła³⁷. Wiarygodność, obok braku umiejętności budowy właściwych zapytań, stanowi główną bolączkę młodego internauty. Egzekwowanie sumienności przy pozyskiwaniu informacji z Sieci od uczniów i studentów, to w pierwszej kolejności zadanie nauczycieli i wykładowców. Zachowanie „kopiuj-wklej” i brak respektu dla praw autorskich nie jest tylko wynikiem ignorancji i złych intencji młodych ludzi, a raczej niewiedzy, jak powinno być inaczej. Zadania szkolenia studentów w tej materii może z powodzeniem realizować biblioteka.

Mimo, że obecne pokolenie jest pokoleniem Internetu, a informatyka jest już od dawna obowiązkowym przedmiotem na każdym szczeblu edukacji, to skupiono się raczej na technicznej stronie tworzenia i przetwarzania informacji elektronicznej. Umiejętności informacyjne (information literacy) czyli „*wiedza, jak znaleźć informację, jak ją ocenić i efektywnie wykorzystać*”, nie jest mocną stroną młodego człowieka. Badania wskazują, że „pokolenie Google” ma problem z „*tworzeniem dobrych strategii wyszukiwania, oceną jakości znalezionych informacji, zrozumieniem, czym naprawdę jest Internet*”³⁸. Sięganie do popularnych wyszukiwarek internetowych stało się głównym zachowaniem przy wyszukiwaniu informacji w Internecie. „*Google wyrosło z obiecującej wyszukiwarki na internetową wyrocznię, decydującą o tym, co na ekranie widzi większość internautów i kto na tym zarabia*” – czytamy w ciekawym artykule Tomasza Boguszewicza³⁹. Gdy internauci przyjęli, że najbardziej wiarygodne informacje pojawiają się na pierwszych stronach podanych przez tę wyszukiwarkę, nie zaglądali dalej. Firmy i instytucje zro-

---

36 Ibid., s. 314.

37 Ibid., s. 315.

38 L. Derfert-Wolf, *Information literacy – kształcenie umiejętności informacyjnych w bibliotekach akademickich*. In: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*. Praca zbiorowa pod red. B. Antczak-Sabali; M. Kowalskiej; L. Tkaczyk. Toruń, 2009, s. 186.

39 T. Boguszewicz, *Król ma gogle*, „Uważam Rze” 2011, nr 7, s. 79.

zumiały, iż znalezienie się na pierwszej stronie wyników wyszukiwania to dla nich „być albo nie być”. Tu już nie chodziło o to, by znaleźć się w Internecie w ogóle, ale by być na pierwszej stronie, bo tylko w taki sposób można dotrzeć do potencjalnych użytkowników, klientów. Stąd tylko krok do takiej optymalizacji stron, by niekoniecznie zawierały one wartościowe informacje, ale by były tak zbudowane, żeby algorytm PageRank, zasada działania wyszukiwarki Google, wyszukał je w pierwszej kolejności. Dlatego „edukacja informacyjna” lub „kompetencje informacyjne” (polskie odpowiedniki „information literacy” zalecane przez Komisję ds. Edukacji Informacyjnej) powinna wpoić internautom również zasadę „ograniczonego zaufania”, nawyk sprawdzania i weryfikowania w kilku źródłach znalezionej informacji.

Dla wielu Internet to najlepsze źródło informacji i nie ulega wątpliwości, że jest „kopalnią wiedzy”, ale „wiedzy nieuporządkowanej”. Wyszukiwanie w Internecie informacji najważniejszej, a przy tym wiarygodnej, staje się nie lada wyzwaniem. Umiejętność pozyskiwania informacji z tzw. „Internetu Ukrytego” posiadają nieliczni. Już sama wiedza o ukrytych zasobach nie jest powszechna. Ich wielkość ok. 500 krotnie przekracza zasoby przeszukiwane przez ogólnie dostępne wyszukiwarki. Składają się na nie głównie dokumenty recenzowane, przygotowane ze szczególną dbałością pod względem merytorycznym, językowym i bibliograficznym. Na szczególną uwagę ze strony bibliotek uczelnianych zasługują zasoby Akademickiego Ukrytego Internetu, zawierają one bazy danych i informacje szczególnie pożądane i cenne dla środowiska akademickiego⁴⁰. Biblioteki na swoich stronach podają adresy szczególnie polecanych stron www, umieszczają narzędzia potrzebne do przeszukiwania tych zasobów, m.in. wyszukiwarki Ukrytego Internetu, wyszukiwarki semantyczne i kontekstowe, wyszukiwarki naukowe, multiwyszukiwarki⁴¹. W ten sposób witryna internetowa biblioteki staje się nie tylko sposobem na dotarcie do danych teleadresowych instytucji czy jej katalogu, ale punktem wyjścia w poszukiwaniach szczególnie cennej informacji.

Chociaż szeroko mówi się o znaczeniu informacji w społeczeństwie, o gospodarce opartej na wiedzy itp., to w nowej ustawie o szkolnictwie wyższym z 27 lipca 2005, działalność dydaktyczną biblioteki się pomija. Mimo to biblioteki z własnej inicjatywy nadal przygotowują studentów pierwszych roczników do efektywnego korzystania ze zbiorów, studentów wyższych roczników do umiejętnego korzystania z tradycyjnych i najnowszych nośników informacji w celu zebrania materiału do pracy dyplomowej⁴². Ta „praca u podstaw” może przynieść wiele korzyści, zarówno studentom, jak i samej bibliotece. Edukacyjna rola biblioteki, która skupiała się głównie na instruowaniu, w jak sposób należy korzystać ze zbiorów bibliotecznych, poszerzyła się o możliwość kształtowania świadomego odbiorcy informacji. Ta znacząca rola biblioteki uczelnianej powinna być dostrzeżona

40 N. Pamuła-Cieślak, *Zjawisko Ukrytego Internetu – rola bibliotek w upowszechnianiu jego zasobów*. In: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* s. 378.

41 N. Pamuła-Cieślak, *Narzędzia i metody wyszukiwania w Ukrytym Internecie – przegląd i propozycje zastosowań dla bibliotek*. In: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność: praca zbiorowa*. Red.: B. Antczak-Sabala, M. Kowalska, L. Tkaczyk. Toruń, 2009, s. 399.

42 I. Dębowska, *Wizerunek biblioteki jako instytucji dydaktycznej na przykładzie bibliotek uczelni technicznych*. In: *Kształtowanie wizerunku biblioteki: praca zbiorowa*. Red. M. Czyżewska. Białystok 2007, s. 78

przez wykładowców. To oni powinni zachęcać i mobilizować studentów do korzystania z tej usługi bibliotecznej. Jest to bardzo ważne wsparcie procesu edukacyjnego. Tak jak na polu doboru literatury dla studentów, tak tutaj działania wykładowców i bibliotekarzy muszą być połączone. Biblioteki uczelniane są instytucjami non-profit, świadczą swoje usługi nieodpłatnie. Same jednak na działalność potrzebują ogromnych środków. Swoim użytkownikom umożliwiają dostęp do informacji, której biorąc pod uwagę ceny książek, czasopism, nie wspominając zasobów elektronicznych, nikt nie jest w stanie zdobyć samodzielnie. Edukacja informacyjna ma wyposażać w umiejętności wyszukiwania i krytycznego oceniania informacji. Zapoznać użytkowników z właściwymi narzędziami i strategiami wyszukiwawczymi. Przystosowanie biblioteczne jest przeznaczone dla studentów pierwszych roczników. Adresatem edukacji informacyjnej będą studenci czwartego roku, pierwszego roku studiów uzupełniających magisterskich, czy pierwszego roku studiów doktoranckich. Warsztaty w pracowni komputerowej i nabyte podczas nich umiejętności pozwolą na efektywniejsze własne poszukiwania⁴³.

Dziś relacja biblioteka – użytkownik, coraz bardziej przypomina naczynia połączone. Biblioteka uczelniana istnieje, by zaspokajać informacyjne potrzeby swoich użytkowników. Nie jest w stanie zrobić tego, jeżeli nie pozna tych potrzeb wcześniej. Powinna wykorzystać wszelkie informacje o potrzebach i oczekiwaniach użytkowników, włączyć samych użytkowników w budowanie zasobu bibliotecznego. W tym celu może posłużyć się różnymi dostępnymi sposobami kontaktu z użytkownikiem, zarówno tymi bezpośrednimi, jak i pośrednimi, włączyć w ten proces media elektroniczne. Potrzebę edukacji w efektywnym wykorzystaniu tych zasobów informacyjnych widać każdego dnia. Od biblioteki oczekuje się podjęcia się tego zadania. Realizacja tego oczekiwania jest szansą na przekonanie otoczenia, że mimo rozwoju technologii biblioteki są nadal potrzebne. Same dostosowując się do zmieniającej się rzeczywistości, stają się przewodnikami dla swoich użytkowników. Zachowania informacyjne także ulegają zmianie. Użytkownik oczekuje szybkiej i konkretnej odpowiedzi na swoje zapytanie. Biblioteki muszą być gotowe na takie wyzwanie. Jeśli czytelnik nie dostanie tego, co potrzebuje w miarę krótkim czasie, nie odwiedzi biblioteki ponownie. To bibliotekarze powinni sprawnie poruszać się w swoich zbiorach, by zaspokoić potrzeby informacyjne sprawnie i efektywnie. Optymalizacja procesu gromadzenia ma umożliwić maksymalne zaspokojenie potrzeb czytelników przy ponoszeniu tylko naprawdę koniecznych nakładów.

Ekspansja Internetu, zmiany w jakości komunikacji wzbudziły obawy, czy biblioteki będą jeszcze potrzebne. Mimo stanu permanentnego niedofinansowania, biblioteki ciągle się rozwijają. W miarę swoich możliwości otwierają się na potrzeby użytkowników. Omówione powyżej zmiany wymagają nowego spojrzenia na użytkownika i jego potrzeby w procesie gromadzenia. Satysfakcja użytkownika wpłynie na pozytywny wizerunek nie tylko biblioteki, ale i całej uczelni.

---

43 P. Marcinkowski, op. cit.

Bibliografia:

1. Babik W., *Informacja a procesy podejmowania decyzji w bibliotece*. In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998)*. Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków, 1998, s. 15–24. ISBN 83-910428-0-4.
2. Boguszewicz T., *Król ma gogle*. „Uważam Rze” 2011, nr 7, s. 78–81.
3. Busse-Turczyńska E., *Ocena kolekcji w polityce gromadzenia zbiorów a wykorzystanie możliwości systemów zintegrowanych w polskich bibliotekach akademickich*. In: *II Seminarium – Gromadzenia zbiorów – sztuka wyboru, Wrocław 23–24 czerwca 2005*. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2005, nr 11 [dostęp: 2011-08-18]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/busse.php>>
4. Cendrowska B., *Poznaj swojego czytelnika. Czy strona internetowa biblioteki może być źródłem informacji o czytelniku?* In: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*: praca zbiorowa. Red.: B. Antczak-Sabala; M. Kowalska, L. Tkaczyk. Toruń, 2009, s. 87–103. ISBN 978-83-923607-6-6.
5. Czyżewska M., *Wizerunek biblioteki a przewaga konkurencyjna szkół wyższych*. In: *Kształtowanie wizerunku biblioteki*: praca zbiorowa. Red. M. Czyżewska. Białystok 2007, s. 53–63. ISBN 978-83-87981-39-6.
6. Derfert-Wolf L., *Information literacy – kształcenie umiejętności informacyjnych w bibliotekach akademickich*. In: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*: praca zbiorowa. Red.: B. Antczak-Sabala; M. Kowalska; L. Tkaczyk. Toruń, 2009, s. 185–208.
7. Derfert-Wolf L., *„Klient nasz pan – implikacje dla biblioteki dziś i jutro*. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2003, nr 7 [dostęp: 2011-08-20]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/derfert.php>>
8. Derfert-Wolf L., Skibicka, T. *Praktyczne zastosowanie TQM w zarządzaniu biblioteką*. In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998)*. Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków 1998, s. 37–54. ISBN 83-910428-0-4.
9. Dębowska I., *Wizerunek biblioteki jako instytucji dydaktycznej na przykładzie bibliotek uczelni technicznych*. In: *Kształtowanie wizerunku biblioteki*: praca zbiorowa. Red. M. Czyżewska. Białystok 2007, s. 77–92. ISBN 978-83-87981-39-6.
10. Filas M., *Elektroniczna komunikacja między bibliotekami a użytkownikami [Digital communication between libraries and their clients]*. ePublikacje Instytutu INiB UJ [online]. 2009, nr 6 [dostęp 2011-08-18]. Dostępny w Internecie: <<http://www.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa-iinib-uj/seria-3/06>>
11. Ganakowska U.; Różycka M., *Aktywizacja roli biblioteki jako współkreatora ścieżki edukacyjno-naukowej. [Activating libraries as co-authors of an educational and scientific pathway]*. „ePublikacje Instytutu INiB UJ” [online]. 2008, nr 5 [dostęp 2011-08-20]. Dostępny w Internecie: <<http://www.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa-iinib-uj/seria-3/05>>
12. Głowacka E., *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej*. Toruń, 2000. ISBN 83-231-1160-X.
13. Górny M., *Od gromadzenia zbiorów do zarządzania zbiorami*. In: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań, 13–15.11.2002 r.* Red. nauk. A. Jazdon; A. Chachlikowska., Poznań, 2002, s. 107–124. ISBN 83-913932-0-8.
14. Górski M.M., *TQM w strategii rozwoju biblioteki. (Na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Krakowskiej)*. In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998)*. Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków 1998, s. 97–107. ISBN 83-910428-0-4.
15. Iwańska M., *Student w bibliotece – norma czy wyjątek?* II Seminarium – Gromadzenia zbiorów – sztuka wyboru, Wrocław 23–24 czerwca 2005. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2005, nr 11 [dostęp: 2011-08-18]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/grom2/iwanska.php>

16. Jasiewicz-Hall J., *Pokolenie "cyfrowych tubylców" w Internecie. Zachowania informacyjne młodzieży – najnowsze dane empiryczne oraz przegląd literatury przedmiotu*. „Przegląd Biblioteczny”, 2010, R.78, z. 3. s. 304–321.
17. Jazdon A., *Zdobądź i ... pozbądź się, czyli uwag kilka o problemach zarządzania zbiorami w Polsce*. In: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 50-lecia UMK 27–29 września 1995 r.* Pod red. J. M. Day i M. Śliwińskiej. Toruń, 1996, s. 179–190.
18. Jurowski M., Kuziela M. *Czytelnik sponsorem. Sposób wzbogacania księgozbioru o nabytki w ramach regulowań zadłużeń w agendach udostępniania zbiorów*. „Biuletyn EBIB” [online]. 2000, nr 1, [dostęp: 2011-08-18]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/arc/es01-07.html>>
19. Kuczkowski M., *Klient w bibliotece – trudne wyzwanie*. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2003, nr 7 [dostęp: 2011-08-20]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/kuczkowski.php>>
20. Leder-Niewola B., *Marketing biblioteki w zmieniającym się świecie. Marketing w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego – wybrane działania marketingowe*. In: *Zarządzanie marketingowe biblioteką*. Red. A. Kanczak et al. Poznań, 2008, s. 105–123. ISBN 978-83-7205-265-0
21. Maciejewska Ł., Urbańczyk B., *Czego oczekują użytkownicy biblioteki akademickiej w dobie informacji elektronicznej?* [What do academic library users expect in the era of electronic information?]. „ePublikacje Instytutu INiB UJ” [online]. 2008, nr 5 [dostęp: 2011-08-20]. Dostępny w Internecie: <<http://www.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa-iinib-uj/seria-3/05>>
22. Marcinkowski P., *Bibliotekarz w akademickim knowledge space* [online] Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (AMUR) [dostęp: 2011-08-12]. Dostępny w Internecie: <<http://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/handle/10593/171>>
23. Nahotko M., *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym: globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki*. Warszawa, 2010. ISBN 978-83-61464-29-7
24. Pamuła-Cieślak N., *Narzędzia i metody wyszukiwania w Ukrytym Internecie – przegląd i propozycje zastosowań dla bibliotek*. In: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność : praca zbiorowa*. Red.: B. Antczak-Sabala; M. Kowalska, L. Tkaczyk. Toruń, 2009, s. 397-402. ISBN 978-83-923607-6-6.
25. Pamuła-Cieślak N., *Zjawisko Ukrytego Internetu – rola bibliotek w upowszechnianiu jego zasobów*. II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* Łódź, 19–21 czerwca 2006 r. EBIB Materiały konferencyjne [online]. 2006, nr 16 [dostęp: 2011-08-18]. Dostępny w Internecie: <<http://www.nowyebib.info/publikacje/matkonf/biblio21/>>
26. Putko J., *Znaczenie biblioteki w kształceniu akademickim na tle wyzwań społeczeństwa wiedzy*. In: *Kształtowanie wizerunku biblioteki: praca zbiorowa*. Red. M. Czyżewska. Białystok 2007, s. 66–75. ISBN 978-83-87981-39-6.
27. Sójka J., *Profilaktyka w zarządzaniu biblioteką przez jakość*. In: *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji (Kraków, 28–30 września 1998)*. Oprac. red. A. Sokołowska-Gogut. Kraków 1998, s. 231–243. ISBN 83-910428-0-4.
28. Szocki J., *Biblioteki akademickie z perspektywy public relations*. In: *Rola biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy: praca zbiorowa*. Red. Z. Dacko-Pikiewicz, M. Chmielarska. Dąbrowa Górnicza, 2005, s. 175–182. ISBN 83-88936-23-9.
29. *Vademecum Bibliotekarza : praktyczne i aktualne informacje dla bibliotekarzy*. [CD-ROM]. Red. L. Biliński. Warszawa, 2011.
30. Wojciechowski J., *Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji*. In: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań, 13–15.11.2002*. Red. nauk. A. Jazdon; A. Chachlikowska. Poznań, 2002, s. 27–46. ISBN 83-913932-0-8
31. Wojciechowski J., *Z problemów organizacji zasobów bibliotecznych*. „Przegląd Biblioteczny”, 1998, R. 66, z. 1, s. 5–15.

Abstract:

Based on some chosen literature the paper presents the significance of an academic library for a positive image of its university in the current competitive educational market. The paper emphasises the necessity to optimise the process of gathering in response to the ever changing users' needs; and discusses the ways of acquiring the key information for the gathering policy, the users' profiles, their information expectations and needs, and their participation in the process of gathering. A special attention has been paid to the influence of the common access to the Internet that has changed the younger generation's behaviour.

Iwona Dalati

Biblioteka Główna Politechniki Koszalińskiej

BIBLIOTEKARZ W POSZUKIWANIU KOMPROMISU – POTRZEBY UŻYTKOWNIKÓW BAZ ONLINE A OGRANICZENIA FINANSOWE BIBLIOTEK AKADEMICKICH

Streszczenie: Referat prezentuje rodzaje i skalę problemów z jakimi spotyka się bibliotekarz zajmujący się gromadzeniem zbiorów elektronicznych online w bibliotece akademickiej. Od 2006 r. Biblioteka Główna Politechniki Koszalińskiej udostępnia bazy online swoim użytkownikom. Opracowanie stanowi przegląd problemów związanych z organizacją dostępu do naukowych baz online w latach 2006–2011, ze szczególnym wskazaniem na trudności w zaspokajaniu różnicowanych potrzeb użytkowników i godzeniu ich z ograniczeniami budżetowymi biblioteki uczelnianej.

Z roku na rok biblioteki obserwują wzrost ekspansji rynku wydawniczego w zakresie cyfrowych zasobów edukacyjnych online. Zwiększenie oferty rynkowej idzie w parze ze stale rosnącym zainteresowaniem użytkowników takim źródłem i sposobem pozyskiwania wiedzy. Implementacja baz online w systemie informacyjno-bibliotecznym uczelni powinna być skutkiem właściwego rozpoznania potrzeb i oczekiwań użytkowników. Użytkownik baz online w bibliotece uczelni wyższej jest tylko pozornie łatwym do zdefiniowania klientem. Studenci wszystkich stopni, pracownicy dydaktyczni, czy też samodzielni pracownicy naukowci, reprezentujący szerokie spektrum dziedzin i dyscyplin naukowych, wyrażają różne potrzeby i oczekiwania w zakresie zasobów edukacyjnych online. Niestety, na drodze w spełnianiu życzeń użytkowników stoją, z jednej strony – wysoka cena naukowych baz online, z drugiej zaś – ograniczony budżet biblioteki. Wszystkie te okoliczności implikują istotne zmiany w zakresie planowania gromadzenia zbiorów bibliotecznych oraz w metodach pracy bibliotekarza.

Zasady organizacji i finansowania baz online w Bibliotece Głównej Politechniki Koszalińskiej

Tworząc model organizacji dostępu online do baz naukowych bibliotekarze opierają się na zasadach wypracowanych – najogólniej – w drodze kompromisu między dążeniem do realizacji naczelnego zadania biblioteki, jakim jest zaspokojenie potrzeb środowiska akademickiego w zakresie źródeł informacji naukowej na najwyższym poziomie, a możliwościami finansowymi uczelni.

W kształtowaniu tych zasad brane są pod uwagę aktualne warunki formalno-prawne (rodzaj licencji), warunki finansowe (koszt i źródło finansowania) oraz potrzeby zgłoszone przez użytkowników.

Warunki formalno-prawne

Pozyskiwanie naukowych baz online dostępnych na rynku komercyjnym odbywa się w drodze umów licencyjnych. Wysokość opłat poniesionych przez uczelnię zależy od rodzaju licencji.

Licencja konsorcyjna – wspólne dla uczestników konsorcjum warunki umowy (w tym koszt zakupu) negocjuje lider konsorcjum. Pierwsze polskie konsorcjum, powołane do zakupu czasopism pełnotekstowych Springer powstało w 1999 r., a już w 2000 r. zaczęło funkcjonować konsorcjum Elsevier ScienceDirect, które jako pierwsze uzyskało dofinansowanie z budżetu państwa. Jego organizatorem było Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, które do dnia dzisiejszego pozostaje koordynatorem większości konsorcjów. Koszt zakupu, określany osobno dla każdej instytucji uczestniczącej w konsorcjum, jest współmierny do liczby pracowników naukowych oraz studentów. Opłaty licencyjne wraz z podatkiem VAT (23%) są realizowane ze środków pochodzących ze składek subskrypcyjnych uczestników konsorcjum oraz z dofinansowania przyznanego corocznie przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (do 50%) w ramach projektu Wirtualna Biblioteka Nauki. Warunki dofinansowania projektu WBN określa Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego w przyjętym w 2007 r. *Programie Rozwoju Infrastruktury Informatycznej Nauki na lata 2007–2013*¹.

Licencja ogólnokrajowa – koszt określany jest ryczałtowo dla całego kraju i ponoszony jest w całości przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego; funkcjonuje w ramach projektu WBN. We wrześniu 2009 r. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego poinformowało o uruchomieniu dotacji, której celem jest sfinansowanie w 100% licencji krajowej dla wszystkich niekomercyjnych instytucji naukowych w kraju na dostęp do czterech baz, a w następnym roku do dwóch kolejnych. Obecnie w ramach licencji krajowej są dostępne następujące bazy online:

- Web of Knowledge
- Elsevier
- Springer
- EBSCO
- Nature
- Science

Realizacja projektu Wirtualna Biblioteka Nauki będzie zapewne nadal modyfikowana i dostosowywana do aktualnych potrzeb środowisk naukowych i bibliotek. Instytucje naukowe nie posiadają jednakże gwarancji poświadczonych stosownym dokumentem na utrzymanie licencji krajowych w latach następnych.

Umowa licencyjna podpisywana bezpośrednio z wydawcą lub komercyjnym jego przedstawicielem (negocjacje warunków prowadzone są przez bibliotekę).

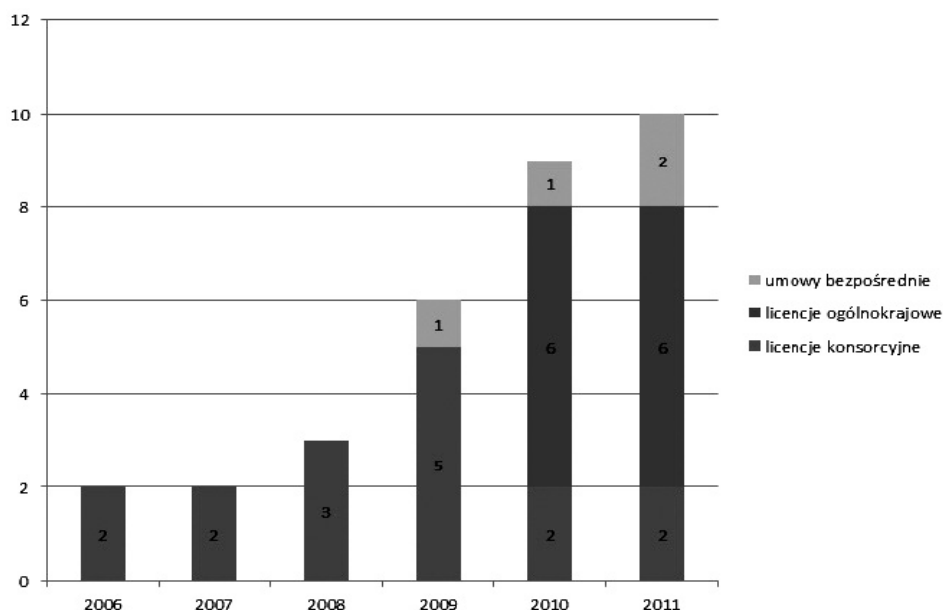
¹ Program rozwoju infrastruktury informatycznej nauki na lata 2007–2013, ustanowiony 28 czerwca 2007 roku przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego [online] [dostęp 02.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.nauka.gov.pl/ministerstwo/inicjatywy-ministerstwa/programy-ministra/rozwoj-infrastruktury-informatycznej-nauki/>

Z umowy wynikają między innymi:

- warunki płatności (terminy, kwoty, waluta),
- warunki techniczne (dostęp pełnotekstowy lub ograniczony, na zakres IP i/lub na login i hasło),
- okres dostępu (od-do; jednoroczny, wieloletni).

Do 2008 r. Biblioteka Politechniki Koszalińskiej zawierała tylko umowy licencyjne konsorcyjne. W 2009 r. podpisano pierwszą umowę bezpośrednią z wydawcą. Od 2010 r. organizuje dostęp do baz w ramach licencji krajowych.

Wykres 1. Ilość baz online dostępnych w ofercie Biblioteki Politechniki Koszalińskiej ze względu na rodzaj umowy licencyjnej

W ciągu sześciu lat ilość baz online w ofercie bibliotecznej wzrosła pięciokrotnie. Jednym z czynników sprzyjających tak znacznemu przyrostowi było niewątpliwie funkcjonowanie dotacji państwowych do subskrypcji baz. Do 2009 r. wszystkie, oprócz jednej bazy, były dostępne w drodze umów konsorcyjnych.

Diametralne zmiany nastąpiły w 2010 r., wraz z pojawieniem się licencji krajowych. Ilość dostępnych tą drogą baz była większa, niż ta dostępna w wyniku licencji konsorcyjnych i umów podpisywanych bezpośrednio z dostawcą. W 2011 r. z dziesięciu baz tylko do dwóch dostęp nastąpił w wyniku podpisania umów bezpośrednich.

Nasuwa się więc oczywisty wniosek, że funkcjonowanie dotacji ministerialnych, czy to w formie całościowego sfinansowania licencji krajowej, czy też dofinansowania

licencji konsorcyjnej, miała i ma dla biblioteki istotne znaczenie w podejmowaniu decyzji zakupowych. To właśnie koszty zakupu, obok wartości merytorycznej i zakresu tematycznego baz, mają decydujący wpływ na kształtowanie kolekcji zbiorów online, a tym samym pośrednio wyznaczają kierunek polityki gromadzenia.

Warunki finansowe

Warunki finansowe, a przede wszystkim koszt implementacji baz online, są ściśle związane z rodzajem licencji. Z punktu widzenia biblioteki, najbardziej korzystnym pod względem finansowym rozwiązaniem jest funkcjonowanie dotacji państwowych do zakupu baz online, najlepiej w postaci licencji krajowych. Jeśli biblioteki otrzymają gwarancję państwa na utrzymanie licencji krajowych i konsorcyjnych na kolejne lata, będzie to podstawa stabilizująca politykę finansową bibliotek i zasadniczy element w strategii gromadzenia zbiorów bibliotecznych.

Dotacje państwowe stanowią zewnętrzne, istotne lecz nie jedyne, źródło finansowania. Centralne decyzje o zakupach dostępu do baz naukowych nie zwalniają bibliotekarzy z poszukiwania źródeł finansowania wewnątrz uczelni. Mogą być nimi budżety jednostek organizacyjno-naukowych, ale przede wszystkim budżet samej biblioteki.

Budżety bibliotek akademickich są wypadkową ogólnej kondycji finansowej szkolnictwa wyższego w kraju oraz polityki finansowej macierzystej uczelni. Nakłady państwa na szkolnictwo wyższe od wielu lat nie rosną, a więc i udział procentowy budżetu bibliotek w ogólnym budżecie uczelni, utrzymuje się od lat na tym samym poziomie. W sytuacji permanentnego niedoinwestowania, biblioteka musi wykazać się wyjątkową aktywnością, aby hamulec finansowy nie doprowadził do marginalizacji pozycji biblioteki w środowisku akademickim. Kluczem do sukcesu jest inicjowanie i poszerzanie pól współpracy ze środowiskiem naukowym uczelni. Ważnym jej przejawem jest wspólna polityka pozyskiwania naukowych baz online, których znaczenie w procesie edukacyjnym potwierdza stały wzrost wydatków na zbiory elektroniczne, w tym bazy online w budżecie bibliotek szkół wyższych.

Tabela 1. **Finansowanie szkolnictwa wyższego, bibliotek akademickich i zbiorów elektronicznych**

Rok	Wydatki budżetu państwa na szkolnictwo wyższe w %*	Budżet biblioteki jako % budżetu uczelni publicznej**	Wydatki na zbiory elektroniczne jako % wydatków na zbiory ogółem **
2006	4,5	2,44	38,62
2007	4,2	2,72	39,65
2008	4,0	2,81	41,16
2009	3,9	2,97	46,47
2010	4,0	—	—

*dane statystyczne GUS²

**dane statystyczne na podstawie *Analizy funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce*³

Rozwijanie oferty bibliotecznej przy współpracy i porozumieniu z wydziałami uczelni sprzyja pozyskiwaniu funduszy poza budżetem przyznanym Bibliotece Głównej, na przykład poprzez partycypację wszystkich wydziałów i instytutów w realizacji tzw. zadań ogólnouczelnianych. Czynnikiem uzasadniającym funkcjonowanie takiego modelu finansowania baz online jest ich potencjalna dostępność w całej sieci komputerowej uczelni, a więc bez ograniczenia do pomieszczeń bibliecznych.

Wysokie koszty zakupu przy jednocześnie niskich nakładach finansowych na bibliotekę, to nie jedyne problemy związane z organizacją dostępów online do baz naukowych. Innym, niemniej uciążliwym, jest brak wypracowanego na uczelni stałego modelu ich finansowania.

Począwszy od 2006 r., implementacji naukowych baz online w systemie biblieczno-informacyjnym Politechniki Koszalińskiej towarzyszy brak stałych źródeł finansowania dla poszczególnych baz. Niezwykle to utrudnia pracę bibliotekarzom, którzy co roku, podejmując decyzje o przedłużeniu umowy z dostawcą lub umowy konsorcyjnej, mają do czynienia z odmiennymi wewnątrz uczelni warunkami finansowania i nie mogą sobie pozwolić na wskazaną w tym przypadku schematyczność działań. Ma to też swoje negatywne reperkusje w polityce gromadzenia, ponieważ trudno planować nowe zakupy, rozwijać ofertę biblioteczną, jeśli nie ma pewności, czy, w jakiej wysokości i z jakich środków, będą opłacane bazy.

W latach 2006–2011 zakup naukowych baz online był finansowany z następujących wewnętrznych źródeł uczelni:

- budżety wydziałów i instytutów uczelni (partycypacja wszystkich jednostek organizacyjno-naukowych w kosztach zakupu) [W],
- z tzw. Rezerwy Rektora [RR],
- z budżetu Biblioteki Głównej [BG].

Tabela 2. **Zestawienie komercyjnych baz online w ofercie BG PK w latach 2006–2011 wraz ze źródłami ich finansowania**

	Nazwa bazy	2006-2007	2008	2009	2010	2011
1	EBSCO	BG	BG	W	Lk*	Lk*
2	Elsevier	W	W	W	Lk*	Lk*
3	Springer	-	-	W	Lk*	Lk*
4	Wiley-Blackwell	-	W	W	W	BG

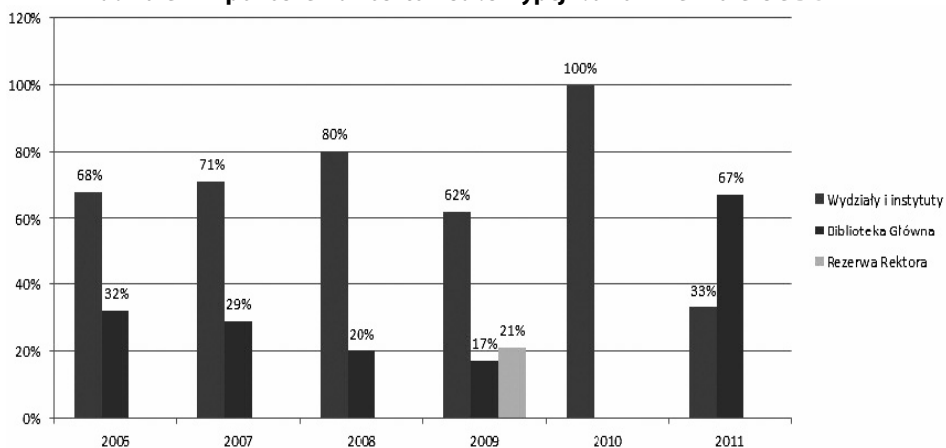
2 *Mały Rocznik Statystyczny GUS 2011*. Finanse, Tabela 28 [online] [dostępny 02.09.2011]. Dostęp w Internecie: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_oz_maly_rocznik_statystyczny_2011.pdf

3 *Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce* (AFBN). Wybrane wskaźniki funkcjonalności z AFBN dla bibliotek akademickich w latach 2002–2008, Tabela 3 [online] [dostęp 02.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>

5	ibuk	-	-	BG	W	W
6	Knovel	-	-	RR	W	BG
7	ProQuest	-	-	-	-	BG
8	Web of Knowledge	-	-	-	Lk*	Lk*
9	Nature	-	-	-	Lk*	Lk*
10	Science	-	-	-	Lk*	Lk*

* Licencja krajowa (stanowi zewnętrzne źródło finansowania)

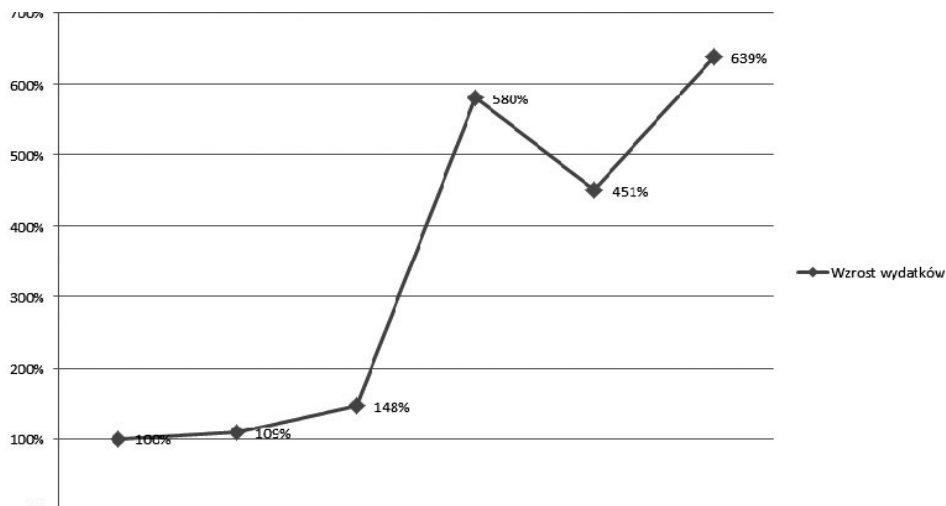
Wykres 2. Zestawienie wewnętrznych źródeł finansowania wraz z ich procentowym udziałem w ponoszeniu kosztów subskrypcji baz online w ofercie BG PK

Przyjmowane w latach 2006–2010 rozwiązania obciążały przede wszystkim budżety wydziałów i instytutów. Partycypacja w kosztach zakupu opierała się na algorytmie wyliczonym dla każdej jednostki naukowo-organizacyjnej, jako tzw. koszt wydziału. Jest on ustalany każdego roku i sankcjonowany zarządzeniem rektora. Nie utworzono jednak żadnego stałego funduszu z przeznaczeniem na opłaty subskrypcyjne baz online, który co roku byłby wzmocniany nowymi wpływami ze środków spoza budżetu biblioteki. Jednocześnie, z roku na rok, wraz ze wzrostem ilości baz w ofercie bibliotecznej, rosła wydatki na ich subskrypcję.

Trudny pod względem finansowym był 2009 r., w którym koszty zakupu były trzykrotnie wyższe niż w roku poprzednim. W 2010 r. licencje krajowe (tabela 1) pozwoliły „uwolnić” tę część środków finansowych uczelni, z których do 2010 r. opłacano składki subskrypcyjne do konsorcjów: EBSCO, Springer i Elsevier. W 2010 roku tempo wzrostu wydatków zostało przyhamowane, aby już w 2011 r. gwałtownie wzrosnąć (wykres 3). Można to częściowo wytłumaczyć podwyżką cen za dostęp do baz, ale podstawową przyczyną było konsekwentne wzbogacanie oferty bibliotecznej o nowe tytuły e-książek (ibuk), nowe kolekcje tematyczne (Knovel) i nowe bazy (ProQuest Central + ProQuest Dissertations&Theses and Indexes), jako odpowiedź biblioteki na rosnące potrzeby użytkowników.

Wykres 3. **Procentowy wzrost wydatków na subskrypcję naukowych baz online w stosunku do roku 2006**

Pomimo satysfakcjonującego użytkowników dwukrotnego wzrostu ilości dostępnych baz, w 2009 r. w stosunku do 2008 r., sytuacja rosnących kosztów obciążających wydziały (de facto użytkowników baz) stawała się coraz trudniejsza. Apogeum niezadowolenia władz wydziałowych i instytutowych uczelni z takiego stanu rzeczy nastąpiło w 2010 r., w którym budżety wszystkich jednostek organizacyjno-naukowych były jedynym źródłem finansowania baz online. Wydziały wyrażały zdecydowany brak zgody na ponoszenie kosztów zakupu źródeł, których zawartość merytoryczna w ich ocenie nie była adekwatna do kierunków kształcenia. Reperkusje takiego stanu rzeczy boleśnie odczuła biblioteka w 2011 r., której budżet został decyzją kanclerza obciążony kosztami znacznie przekraczającymi wcześniej zaplanowane wydatki na ten cel.

Bibliotekarze już w 2009 r. rozpoczęli działania, mające doprowadzić do stabilizacji finansowej w planowaniu subskrypcji baz online. Program przedstawiony władzom uczelni opiera się na następujących ogólnych założeniach:

- bazy online dostępne z całej sieci komputerowej uczelni będą finansowane ze specjalnego funduszu zasilanego corocznie wpływami z budżetów wszystkich jednostek organizacyjno-naukowych uczelni;
- decyzje o subskrypcjach finansowanych z funduszu będą podejmowane przez Radę Biblioteczną;
- bazy online, których dostęp będzie ograniczony do sieci komputerowej danej jednostki organizacyjno-naukowej będzie finansowany ze środków tej jednostki;
- baza ibuk.pl będzie finansowana z budżetu Biblioteki Głównej i budżetów tych jednostek organizacyjno-naukowych, które złożą zamówienie na subskrypcję pojedynczych tytułów bądź całych kolekcji tematycznych;

- w budżecie Biblioteki Głównej będą planowane wydatki na rozwijanie oferty baz online w trakcie roku.

Realizacja programu ma za zadanie stworzenie stałego modelu finansowania naukowych baz online w wyniku ścisłej współpracy i porozumienia biblioteki ze środowiskiem naukowym. Poprzez wytyczenie wspólnych celów działania, nawiązanie merytorycznego dialogu z wydziałami, biblioteka ma szansę zaistnieć jako ważny partner w realizacji zadań edukacyjnych i naukowych uczelni.

Władze uczelni nie pozostały obojętne na inicjatywę bibliotekarzy. W lutym 2011 r. Rektor Politechniki Koszalińskiej odwołał dotychczasowy skład Rady Bibliotecznej i powołał nowy, złożony z przedstawicieli wszystkich wydziałów i instytutów, przedstawicieli samorządu doktoranckiego i studenckiego oraz Dyrektora Biblioteki Głównej. W nowej Radzie Bibliotecznej zasiadły osoby ze stanowisk decyzyjnych, w większości dziekani wydziałów i dyrektorzy instytutów, a przewodniczącym Rady został Prorektor ds. Studenckich, Organizacji i Rozwoju, który jednocześnie pełni bezpośrednią władzę zwierzchnią w stosunku do Biblioteki Głównej w strukturze organizacyjnej Politechniki Koszalińskiej.

12 marca 2011 r., na pierwszym posiedzeniu Rady Bibliotecznej w nowym składzie, przedstawiono między innymi problematykę implementacji baz online w systemie informacyjno-bibliotecznym uczelni i poproszono jej członków o otwarcie dyskusji na ten temat w ich macierzystych jednostkach. Plan następnego posiedzenia, które odbędzie się 22 września zakłada wydanie oficjalnej opinii Rady Bibliotecznej na temat proponowanego modelu finansowania baz online, która zostanie przedstawiona Rektorowi Politechniki Koszalińskiej. Biblioteka liczy, że już wkrótce władze uczelni podejmą ostateczne i wiążące w skali całej uczelni decyzje w tej sprawie. Będzie to wspólny sukces bibliotekarzy i użytkowników baz online.

Potrzeby zgłoszone przez użytkowników

Priorytetem w działaniach podejmowanych przez bibliotekarzy gromadzenia są zawsze użytkownicy i ich potrzeby. Wynika to z misji bibliotek jako instytucji usługowych, powołanych w celu gromadzenia, opracowania i udostępniania zbiorów w taki sposób i w takim zakresie, aby spełniały one oczekiwania użytkowników.

Biblioteka, żeby z powodzeniem wypełniać postawione przed nią zadania musi, przede wszystkim zdefiniować swego użytkownika wraz z jego potrzebami. Podstawową cechą, która identyfikuje użytkownika biblioteki akademickiej jest jego przynależność do środowiska akademickiego. Jego członków charakteryzuje aktywność nastawiona na edukowanie, propagowanie nauki oraz prowadzenie działań badawczych i innowacyjnych. Pomimo tego, że są współuczestnikami tego samego procesu, jako użytkownicy biblioteki mogą wyrażać różne potrzeby i oczekiwania.

Użytkowników określają następujące kategorie:

- wiek,
- wykształcenie,

- aktywność zawodowa i pełnione funkcje,
- tradycja i uświadomiona potrzeba korzystania z zasobów bibliotecznych,
- stopień opanowania komunikacyjnych umiejętności w oparciu o nowoczesne źródła informacji oraz narzędzia elektroniczne⁴.

Kategorie definiują oczekiwania użytkowników w zakresie:

- rodzaju zbiorów (tradycyjne, w wersji drukowanej lub elektroniczne),
- tematyki/dyscyplin naukowych,
- poziomu merytorycznego,
- formy udostępniania („do ręki”, czy online).

Użytkownicy biblioteki uczelnianej to przede wszystkim studenci wszystkich stopni (licencjackich, magisterskich, doktoranckich) oraz pracownicy dydaktyczno-naukowi. O ile ci ostatni *„zainteresowani są głównie literaturą światową, specjalistycznymi publikacjami i doniesieniami z badań prowadzonych przez naukowców z całego świata, to potrzeby studentów są inne. Oni potrzebują podstawowych materiałów ze studiowanych dziedzin”*⁵, najczęściej w języku polskim. Tak ogólnie zdefiniowane potrzeby użytkownicze odnoszą się zarówno do zbiorów tradycyjnych, jak i elektronicznych, w tym baz online.

Dokładne poznanie użytkownika baz online to proces długi i wymagający kompetencji charakteryzujących bibliotekarza hybrydowego. Jego umiejętności interpersonalne są szczególnie ważne w bezpośrednich kontaktach z użytkownikami, a znajomość nowoczesnych narzędzi i technik informacyjnych usuwa bariery komunikacyjne na linii bibliotekarz-użytkownik. To użytkownicy, nie zbiory stają się kwintesencją działań bibliotekarskich. Poszukiwanie skutecznych metod i technik badań, których celem jest poznanie użytkownika i jego potrzeb, na stałe wpisuje się w pragmatykę organizatora dostępu do baz online. Efektem zmian w podejściu do użytkownika jest wyznaczenie mu nowej roli i miejsca w bibliotece – z odbiorcy, konsumenta informacji, staje się również współtwórcą procesu informacyjnego. Użytkownika nie identyfikuje się jako ostatnie ogniwo spinające wszystkie działania i zabiegi biblioteczne, ale – współuczestnika procesów toczących się w bibliotece.

Od października 2011 r. rusza program współpracy Biblioteki Głównej z Instytutem Ekonomii i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej w zakresie badań rynkowych. Przedmiotem badań będzie biblioteka oraz świadczone przez nią usługi. Badania w formie ankiet przeprowadzą studenci kierunków ekonomicznych w ramach zajęć programowych. Respondentami zostaną studenci i pracownicy zatrudnieni na uczelni, a więc realni i potencjalni użytkownicy biblioteki uczelnianej. Podstawowym celem badań ma być właściwe rozpoznanie potrzeb i oczekiwań użytkowniczych. Ponadto bibliotekarze, podobnie jak przy realizacji programu tworzenia stałego modelu finansowania baz online, planują wy-

4 Ł. Maciejewska, B. Urbańczyk, *Czego oczekują użytkownicy biblioteki akademickiej w dobie informacji elektronicznej?* W: Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników „(e)Publikacje Instytutu INiB UJ”, nr 5) [online]. Kraków: Instytut Informacji naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Jagielloński, 2008 s. 42–52. [dostęp z dnia 30.08.2011]. Dostępny w Internecie: <http://skryba.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa/e05/maciejewskaurbanczyk-n.pdf>

5 Ibidem.

korzystać współpracę z IEiZ do poprawy wizerunku biblioteki, podkreślenia jej roli i znaczenia w realizacji zadań ogólnouczelnianych, chcą wykazać jej gotowość do partnerstwa i współpracy ze środowiskiem naukowym.

Ewolucja biblioteki tradycyjnej w kierunku biblioteki hybrydowej jest naturalnym procesem przemian w historii bibliotekarstwa. Zapoczątkowało ją pojawienie się na rynku zbiorów elektronicznych przy jednoczesnym otwarciu się bibliotek na nowoczesne technologie informacyjne. Stanowią one *signum temporis* współczesnego bibliotekarstwa. Tempo zmian zależy od typu biblioteki, zdefiniowanych potrzeb jej użytkowników oraz zasobów finansowych.

Pomimo braku komfortu finansowego bibliotek, proces hybrydyzacji zbiorów utrzymuje stałą dynamikę, co świadczy o nieodwracalności tego procesu – zwłaszcza w bibliotekach akademickich. Powoduje to istotne zmiany nie tylko w strukturze gromadzonych zbiorów, ale i strukturze organizacyjnej bibliotek oraz pragmatyce zawodu bibliotekarza. Biblioteka tradycyjna, silnie akcentująca swoją fizyczną przestrzeń w pełnieniu wszystkich podstawowych funkcji jest wypierana przez wirtualną, nastawioną na pełnienie usług w megaprzestrzeni informacyjnej, jaką jest sieć internetowa. Bibliotekarz pozostaje erudytą i przewodnikiem po zbiorach, ale w coraz większym stopniu staje się selekcjonerem i agregatorem źródeł informacji naukowej.

Naukowe bazy online są kontynuacją przełomu, jak i w ewolucji zbiorów bibliotecznych zapoczątkowały publikacje cyfrowe. Wysoka cena nie zniechęca bibliotekarzy do ich implementacji. Co więcej, biblioteki wykazują coraz więcej inicjatywy w zabieganiu o środki na ten cel oraz wprowadzają nowe, coraz skuteczniejsze metody ewaluacji merytorycznej zawartości baz online pod kątem potrzeb użytkowników.

Nie można być w stu procentach pewnym, jak będzie wyglądała, funkcjonowała i jaką rolę w społeczeństwie przyszłości będzie pełniła biblioteka, „cyberteka” czy też inny twór, który ją zastąpi. Rzeczywistość jest zmienna i wraz z nią zmienia się biblioteka, w każdej sferze jej bytu i pełnionych funkcji. Jedyną, stałą i niezmienną wartością w tym dynamicznym procesie pozostaje praca bibliotekarza na rzecz użytkownika i jego potrzeb.

Bibliografia:

1. *Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce* (AFBN). *Wybrane wskaźniki funkcjonalności z AFBN dla bibliotek akademickich w latach 2002–2008*, Tabela 3 [online] [dostęp 02.09.2011]. Dostępny w Internecie: <http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>
2. Maciejewska Ł., Urbańczyk B., *Czego oczekują użytkownicy biblioteki akademickiej w dobie informacji elektronicznej? W: Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników* („ePublikacje Instytutu INiB UJ”, nr 5) [online]. Kraków: Instytut Informacji naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Jagielloński, 2008 s. 42–52. [dostęp z dnia 30.08.2011]. Dostępny w Internecie: <http://skryba.inib.uj.edu.pl/wydawnictwa/e05/maciejewskaurbanczyk-n.pdf>
3. *Mały Rocznik Statystyczny GUS 2011. Finanse*, Tabela 28 [online] [dostęp 02.09.2011]. Dostęp w Internecie: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_oz_maly_rocznik_statystyczny_2011.pdf

4. Program rozwoju infrastruktury informatycznej nauki na lata 2007–2013, ustanowiony 28 czerwca 2007 roku przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego [online] [dostęp 02.09.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/28/81/28816/20070628_Program_rozwoju_infrastruktury_informatycznej_nauki_na_lata_2007_-_2013.pdf

Abstract:

The paper presents the types and significance of problems encountered by librarians dealing with gathering electronic collections on-line in an academic library. Since 2006 the Main Library of the Koszalin Polytechnic has opened for its users its bases on-line. The paper surveys the problems concerning the organisation of the access to the scientific bases on-line in 2006-2011, with a special attention paid to the difficulties in satisfying the diversified needs of the users and trying to contain them within the limits of the library's budget.

Ewa Goumissi

Biblioteka Główna Politechniki Wrocławskiej we Wrocławiu

ZNACZENIE WSPÓŁPRACY I KONTAKTU Z UŻYTKOWNIKIEM W ZAKRESIE PROFILOWANIA ZBIORÓW NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ POLITECHNIKI WROCŁAWSKIEJ (WYKORZYSTANIE KONTAKTÓW NAUKOWYCH Z FRANCUSKIMI BIBLIOTEKAMI)

Streszczenie: W niniejszym artykule przedstawiono m.in. sposoby pozyskiwania wiedzy o potrzebach i oczekiwaniach użytkowników biblioteki uczelnianej. Omówiono współpracę bibliotekarzy z pracownikami naukowo-dydaktycznymi i studentami w zakresie kształtowania księgozbioru w bibliotekach Politechniki Wrocławskiej. Zwrócono uwagę na znaczenie komunikacji elektronicznej, poprzez formularz zamówień, który korzystającym daje możliwość przekazywania merytorycznych oczekiwań wobec biblioteki, a bibliotekarzom – bardzo szybkiego reagowania na potrzeby czytelników. Zaprezentowano także spostrzeżenia dotyczące bibliotek francuskich – temat ten został przedstawiony na podstawie literatury zagranicznej, jak również korespondencji z pracownikami bibliotek naukowych we Francji.

Biblioteka wyższej uczelni ma za zadanie wspierać uczelniane procesy edukacyjne, dydaktyczne i naukowe, czyli wspomagać realizację programu studiów przez dostarczenie studentom materiałów umożliwiających zdobycie wiedzy. Jest również zapleczem studiów i bazą badań naukowych. Polityka gromadzenia zbiorów musi zatem spełniać bieżące, bezpośrednie potrzeby czytelników, stąd konieczność nieustannego rozpoznawania ich oczekiwań. Utrzymywanie kontaktów z nauczycielami akademickimi, radami wydziałów, które opracowują program studiów, zabieganie o współpracę z osobami odpowiedzialnymi za proces kształcenia na uczelni – są to działania pozwalające na zidentyfikowanie potrzeb czytelników. Truizmem jest stwierdzenie, że działanie biblioteki akademickiej powinno być zintegrowane z procesem kształcenia macierzystej uczelni, a gromadzenie zbiorów – powiązane z priorytetami uczelni. W bibliotekach uczelnianych opracowywane są więc strategie realizacji potrzeb literaturowych i informacyjnych użytkowników, przedstawiające zalecenia odnośnie polityki i praktyki zakupów. Celowe kształtowanie kolekcji możliwe jest przy współpracy z czytelnikami oraz kierownikami bibliotek wydziałowych i instytutowych, którzy są pośrednikami między systemem bibliotecznym a pracownikami naukowymi.

Biblioteka Główna Politechniki Wrocławskiej, podobnie jak inne biblioteki akademickie, w ciągu lat działalności wypracowała własną politykę gromadzenia zbiorów. Odpowiedni dobór książek, który – wbrew pozorom – wcale nie jest łatwy, poprzedzony jest analizą kolekcji, jak również ustaleniem potrzeb i kryteriów wyboru. Zdefiniowanie wytycznych dotyczących kształtowania kolekcji zależy od rodzaju biblioteki i zadań, jakie ma spełniać. Ustawa o bibliotekach precyzuje jedno z ważniejszych zadań biblioteki, tzn. zapewnienie

dostępu do materiałów gromadzonych tu i przechowywanych w optymalnej ilości i jakości, tworzących podstawę dla edukacji w wyższej uczelni.

Aby wspierać studiowanie, w bibliotekach potrzebne są odpowiednie zbiory powiązane z programami nauczania oraz dostęp do zasobów innych bibliotek i księgozbiorów. W związku z tym pracownicy bibliotek wydziałowych zobligowani są do zaznajamiania się z programami nauczania i korzystania z aktualizowanych na bieżąco wykazów lektur, których znajomość wzbogaca wiedzę bibliotekarza i pozwala na planowane i celowe uzupełnienia. Ani spisy lektur, ani kolekcje nie są – rzecz jasna – stałe i nieustannie ewoluują. Bibliotekarze uzupełniają więc zbiory w trosce o to, by były one dostępne oraz kompatybilne z aktualnymi zaleceniami wykładowców. W tym celu niezbędna jest współpraca pomiędzy nauczycielami akademickimi a bibliotekarzami, zaś wskazówki pochodzące od kadry naukowej na temat tego, co jest potrzebne studentom dla ich efektywnego studiowania stanowią nieocenioną pomoc w definiowaniu wykazu niezbędnych zakupów. Wyrażna ocena potrzeb pozwala wypracować efektywne mechanizmy ich zaspokajania. Bazę studiowania określa wszak piśmiennictwo z głównym narzędziem – podręcznikami. Każdy kierunek na uczelni winien mieć najnowszą, użyteczną literaturę, a studenci na wszystkich kierunkach i specjalnościach powinni mieć zapewnione odpowiednie materiały.

W bibliotekach Politechniki Wrocławskiej dąży się oczywiście do tego, aby zasoby gromadzonych materiałów wspierały prowadzenie badań naukowych i efektywnie wspomagały proces edukacji. Centralny system gromadzenia na tej uczelni obejmuje Bibliotekę Główną i OINT, oraz sieć wszystkich funkcjonujących na Politechnice Wrocławskiej bibliotek wydziałowych, instytutowych, międzyinstytutowych i studiów. Polityka gromadzenia zbiorów prowadzona przez Bibliotekę Główną ma na uwadze odzwierciedlenie potrzeb uczelni w zakresie informacji.

Kształtowanie księgozbioru, głównie przez zakup książek, czasopism i innych dokumentów z uwzględnieniem przyjętych kryteriów, ma zapewnić jego jakość i kompletność. Kupuje się książki potrzebne do realizacji programów studiów realizowanych na uczelni na wszystkich kierunkach. Analiza statystyki odnoszącej się do wykorzystania zbiorów dostarcza konkretną listę tytułów najczęściej wypożyczanych i pozwala uzupełnić ewentualne braki ilościowe. Powstają w wyniku tego wykazy książek zaleconych do zakupu. Na stanowiska wypożyczeń dostarcza się tworzone w Oddziale Gromadzenia Druków Zwartych aktualizowane co miesiąc listy tytułów proponowanych czytelnikom w ramach regulowania zadłużeń czy odkupienia w zamian za zagubienie. Biblioteki uczelniane nastawione są głównie na dwie kategorie użytkowników: studentów i pracowników naukowych. Biorą również pod uwagę potrzeby kadry zarządzającej w zakresie informacji. Mimo że potrzeby i oczekiwania studentów są różne, w zależności od ich umiejętności, kierunku i roku studiów, to jednak w znacznym stopniu można je określić z góry. Oczekiwania pracowników naukowych wobec biblioteki są bliskie ich specjalnościom, ale nie są niezmiennie.

A rozpoznane potrzeby czytelnicze i informacyjne studentów i naukowców są istotnym warunkiem właściwego kompletowania zbiorów. Na pewno pożyteczne są spotkania z pracownikami dydaktycznymi poświęcane konkretnemu kierunkowi studiów i związanymi z nim propozycjami wykazu lektur i podręczników. Nowe książki i materiały winny odpowiadać

aktualnym, rzeczywistym potrzebom całej społeczności akademickiej i zapewnić rozwój, aktualizację i poprawę jakości zbiorów. Niezwykle ważny jest bieżący przepływ informacji. Biblioteka powinna być uprzedzona np. o planach uruchomienia nowych kierunków studiów i specjalizacji, co pozwoli jej odpowiednio wcześniej rozbudować księgozbiór o niezbędne i przydatne studentom pozycje i materiały. Dostosowując swoje zbiory do nowych potrzeb, zapewnia warunki do bezkolizyjnego przebiegu procesu dydaktycznego uczelni. Wspierając proces nauczania i uczenia się, biblioteka oczekuje od wykładowców, że będą zachęcali studentów do korzystania z jej zasobów. Wielkość zbiorów powinna być proporcjonalna do liczby studentów. Tworzenie i uzupełnianie księgozbioru zdeterminowane jest – rzecz jasna – wielkością budżetu przeznaczzonego na nowe zakupy.

W interesie nie tylko biblioteki, ale i pracowników nauki zatrudnionych na Politechnice Wrocławskiej, jest bliskie ich współdziałanie. Biblioteka uczelniana, będąc bazą do pracy naukowej, powinna zapewnić możliwości naukowego rozwoju, jej zbiory zaś muszą być przydatne dla rozwoju i właściwego przebiegu podejmowanych badań naukowych. Niezbędna jest – o czym już wcześniej wspomniano – współpraca bibliotekarzy z kadrą naukowo-dydaktyczną i studentami. Pożądane jest, aby zbiory służące pracownikom nauki, były przez nich właśnie wybierane i konsultowane, aby to ich wskazówki i sugestie uwzględniać w procesie aktualizacji księgozbioru. Większość z 9 bibliotek wydziałowych Politechniki Wrocławskiej może się poszczycić niejednym zaprzyjaźnionym i kompetentnym konsultantem, z którym współpracuje w imię najbardziej właściwego kształtowania księgozbioru. Konsultantem takim bywa dziekan, prodziekan czy pracownik naukowy, który weryfikuje potrzeby i przedstawia własne sugestie. Często prośby odnośnie rozpoznania rynku i zdefiniowania nowych zakupów kierownicy bibliotek przekazują swoim opiekunom (np. prodziekanom), ci zaś nierzadko kierują te zapytania do podległych im pracowników dydaktycznych. Na niektórych wydziałach jest wielu takich pracowników, z którymi bibliotekarze kontaktują się w sprawie wyboru nowości. Bibliotekarze nie spotykają się z niechęcią czy obojętnością w sprawie tego rodzaju konsultacji, co najwyżej odsyłani są do osób bardziej kompetentnych i zorientowanych w temacie.

W kwestii zakupu podręczników stosowane są różne sposoby zawiadamiania bibliotek o potrzebie nowych zakupów. Zdarza się, że pracownicy sami robią listę książek i podręczników, i dostarczają ją bibliotece, częściej jednak proszą o pomoc dział gromadzenia, podając ogólnie zarys przedmiotu. Czasem też informują bibliotekę o znalezieniu nowego, wartościowego podręcznika i że – ich zdaniem – warto go kupić. Nie znając jednak możliwości finansowych uczelni, nie wypowiadają się w kwestii potrzebnej liczby egzemplarzy. Wówczas to bibliotekarze dociekają, jakiej liczbie studentów polecany jest dany tytuł i na tej podstawie określają wielkość zamówienia w księgarni, czy u wydawcy. Niektórzy pracownicy naukowcy sami ustalają liczbę potrzebnych egzemplarzy, od innych trzeba tę informację uzyskać. Zdarza się także, iż ani dydaktycy, ani naukowcy nie przejawiają zainteresowania kwestią zawartości księgozbioru, chyba że chodzi o książkę potrzebną właśnie im. Bywa też, że kierują studentów do biblioteki z komentarzem, że jest w niej dużo pozycji z danego przedmiotu i każda, którą doradzi bibliotekarz, będzie odpowiednia (dzieje się tak, gdy nie podają studentom wykazu zalecanych przez siebie lektur). Świadczyć to

może o przekonaniu, że biblioteka ma dobry i wystarczający księgozbiór, a bibliotekarz doskonale go zna. Świadczyć to może o pełnym zaufaniu do biblioteki i jej pracowników i jest na pewno satysfakcjonujące, nie zmienia jednak faktu, że zarówno biblioteka, jak i studenci, winni otrzymywać od osób prowadzących zajęcia listy lektur właściwe danemu przedmiotowi. Taka praktyka jest najbardziej pożądana i gwarantuje zadowolenie tak nauczycieli akademickich, jak również ich studentów. Bywa jednak, że ci ostatni zdani są na siebie i bibliotekarzy, którzy dokładają starań, by sprostać oczekiwaniom czytelników i często sami kontaktują się z wykładowcami, by poczynić ustalenia odnośnie tytułów i liczby egzemplarzy. Należy zauważyć, że stałą praktyką pracowników bibliotek uczelnianych jest gruntowna analiza katalogów wydawniczych i ofert księgarni internetowych, a następnie konsultowanie potencjalnych nabytków z kadrą naukową uczelni.

W bibliotekach wydziałowych i instytutowych, szczególnie tych ostatnich, ma miejsce bardzo ścisła współpraca bibliotekarzy z pracownikami naukowymi i doktorantami. Nie jest ona, niestety, regułą, ale w większości bibliotek tak to wygląda. Pracownicy są świadomi, że biblioteka rzeczywiście może zapewnić im dostęp do poszukiwanych przez nich dokumentów. Ta współpraca dla obu stron jest rzeczą naturalną, oczywistą i korzystną. Przeglądając nowości na stronach internetowych wydawnictw, bibliotekarze przesyłają wybrane linki do pracowników zapytaniem, czy i jakie ilości egzemplarzy powinny znaleźć się w zbiorach. Jeśli mają wątpliwości, zwracają się do naukowców zainteresowanych daną tematyką. Taka systematyczna pomoc w zakresie wyboru książek jest szczególnie cenna. Kiedy pracownicy sami wyszukają nowości z interesującej ich dziedziny, zawiadamiają o tym swoją bibliotekę instytutową bądź wydziałową.

Bibliotekarze dodatkowo przypominają pracownikom o wystawach książek zagranicznych, które organizowane są przez Bibliotekę Główną i biblioteki wydziałowe, pracownicy bywają także na marcowych Targach Książki Naukowej, które od 16 lat organizowane są na Politechnice Wrocławskiej i prezentują głównie ofertę wydawnictw uczelnianych. W następstwie przesyłają listy propozycji książek do zakupienia do biblioteki instytutowej i wydziałowej, nawet z sugerowaną ilością egzemplarzy, jeśli znaleźli książki wybrane jako podręczniki lub polecane dla studentów.

Oprócz formularza *Zgłoszenie książki (dokumentu elektronicznego) do zakupu przez Bibliotekę Politechniki Wrocławskiej* są również inne formalne drogi zgłaszania propozycji książek do kupienia, np. wysłany e-mail, zamówienie telefoniczne w Oddziale Gromadzenia Druków Zwartych w Bibliotece Głównej, bądź osobiste zgłoszenie zapotrzebowania kierownikowi Oddziału. W widocznym miejscu Informacji Katalogowej pozostawiona jest skrzyneczka zapraszająca wręcz do składania propozycji zakupu książek do Biblioteki Głównej, z prośbą o wpisywanie autora, tytułu i wydawcy książki. Nie ma już w Bibliotece Głównej, ani w bibliotekach sieci, zeszytów z zapisywanymi propozycjami kupna, natomiast na stronach Biblioteki Głównej znajduje się informacja – jak i komu zgłosić prośbę o zakup danego tytułu. Jest to właściwie zaproszenie do współpracy pracowników i studentów w zakresie doboru literatury do biblioteki.

Do bibliotek wydziałowych pracownicy przekazują swoje merytoryczne oczekiwania, często zgłaszając potrzeby e-mailem lub telefonicznie, przychodzą też osobiście, przynosząc

własne książki jako okazowe dla bibliotekarzy (takie, które chcieliby widzieć także w zbiorach biblioteki), bądź katalogi wydawnicze z zakreślonymi pozycjami. Są aktywni sygnalizując własne potrzeby, np. przesyłając do biblioteki spisy interesujących ich tytułów i – nieco rzadziej – tytułów potrzebnych studentom (wówczas bibliotekarze mogą spodziewać się, że zaproponują także liczbę egzemplarzy). Po prostu pracownicy przekazują informację, jakie książki i dlaczego ich interesują, co zadecydowało, że je wybrali. Podają tytuły, które proponują zakupić nie tylko z budżetu biblioteki, ale np. z grantów. Właściwie nie zdarzają się z ich strony propozycje nie odpowiadające bibliotece pod względem treści czy poziomu. Jeżeli są plany otwarcia nowego kierunku na Wydziale, to wówczas pracownicy nawiązują z biblioteką wydziałową kontakt i proszą o pomoc w skompletowaniu literatury. Na niektórych wydziałach bibliotekarze biorą udział w posiedzeniach Rady Wydziału i wówczas dowiadują się o planowanych nowych kierunkach i przedmiotach. Od razu mogą dowiedzieć się, co należałoby zamówić do biblioteki i z jakiej tematyki. W poprzednim semestrze, na przykład Wydziału Informatyki i Zarządzania, na Radzie Wydziału zostały przedstawione nowe przedmioty, które miały być prowadzone w języku angielskim. Po tym zebraniu do biblioteki zgłaszali się pracownicy z listami podręczników, które miały być zakupione dla studentów. Jeżeli wprowadza się na wydziale wykłady w języku angielskim, to wówczas z inicjatywą wychodzi np. dziekan i prosi bibliotekę o skompletowanie literatury. Bibliotekarze robią rozeznanie danego tematu, organizują niewielką wystawę i wówczas z wystawionych przez nich książek prowadzący wykłady wybierają takie, które odpowiadają zapotrzebowaniu.

Bibliotekarze są także otwarci na sugestie studentów i doktorantów. Często studenci postulują dokupienie kolejnych egzemplarzy książki zalecanej przez wykładowców, jeśli wszystkie egzemplarze są wypożyczone. Jeżeli nagle wielu studentów pyta w bibliotece o jakąś książkę, której nie ma w katalogu, jest to dla bibliotekarzy sygnał, że być może właśnie polecił ją prowadzący zajęcia. Nie pozostaje wówczas nic innego, jak skontaktować się z prowadzącym zajęcia, co z reguły skutkuje nowymi zakupami. Wysoka cena jest dla wielu studentów barierą i nie mogąc pozwolić sobie na posiadanie własnego podręcznika, zgłaszają propozycję jego zakupu do biblioteki. Bywają studenci zainteresowani dodatkową literaturą z interesujących ich dziedzin i ci zgłaszają nowości wypatrzone najczęściej w Internecie, także książki potrzebne do napisania pracy magisterskiej, czy do zdania egzaminu.

Obok aktywnych studentów są rzecz jasna i tacy, którzy chcą pożyczyć tylko te książki, które polecił prowadzący zajęcia i nie są zainteresowani innymi o podobnej treści albo propozycjami innych autorów.

Książki wydane za granicą są kupowane dla bibliotek sieci na prośbę pracownika lub doktoranta i te tytuły wyszukują przeważnie pracownicy. Jeżeli np. bibliotekarz powiadomi pracownika, na którego koncie jest książka wydana za granicą, że ukazało się jej kolejne wydanie, to zazwyczaj jego reakcją jest entuzjastyczna: oczywiście, proszę zamówić! Bibliotekarze, przeglądając strony wydawnictw w Internecie, jeśli znajdują interesujące tytuły, przesyłają linki, czasami spisy treści bądź recenzje do pracowników. Ci zaś konsultują zasadność zakupu oraz proponują odpowiednią liczbę egzemplarzy do włączenia do zbiorów biblioteki. Bibliotekarze, dokumentując dorobek naukowy pracowników, zauważywszy, że

pojawiły się nowe obszary zainteresowań, pytają ich, czy jest potrzeba zamówienia książek z tej dziedziny również dla studentów.

Poznanie potrzeb informacyjnych i edukacyjnych środowiska akademickiego Politechniki Wrocławskiej dzieje się też poprzez analizę tytułów zgłaszanych na formularzu elektronicznym: *Zgłoszenie książki (dokumentu elektronicznego) do zakupu przez Bibliotekę Politechniki Wrocławskiej*.

Taki formularz dla czytelnika istnieje od początku 2006 r. na podstronie *Wyszukiwanie Katalogu Głównego Politechniki Wrocławskiej*. Przyjęto wówczas założenie, że czytelnik zgłaszający propozycję zakupu, powinien najpierw sprawdzić katalog on-line, czy tego tytułu już tam nie ma. Może zgłosić propozycję zakupu publikacji nieobecnych w katalogu lub dokupienia dodatkowego egzemplarza tytułu już w katalogu istniejącego. Po wysłaniu formularza, otrzymuje on potwierdzenie przyjęcia zgłoszenia, a kierownik Oddziału Gromadzenia – list z danymi z formularza, datą i godziną zgłoszenia.

Formularz Czytelnika został starannie opracowany, jest dosyć rozbudowany i składa się z trzech części. Część pierwsza dotyczy danych książki i zawiera osiem pól, przy czym jedynie pola autora i tytułu są obligatoryjne. W drugiej części – *Uzasadnienie zgłoszenia* – czytelnik ma sześć gotowych opcji do wyboru, ale może wpisać też uzasadnienie własne. Ostatnia część, trzecia: *Dane potrzebne do ewentualnego kontaktu z Tobą*, składa się z czterech pól i czterech opcji statusu czytelnika do wyboru. Wypełnianie pól w drugiej i trzeciej części formularza nie jest obowiązkowe.

Formularz ten jest bardzo przydatny w szybkim i łatwym komunikowaniu użytkowników z bibliotekarzami i odgrywa wyjątkową rolę we wpływowaniu użytkowników na zawartość zbiorów. Bibliotekarze pozyskują wiedzę o potrzebach literaturowych czytelników, a także dowiadują się, jak postrzegają oni ofertę biblioteki, m.in. dzięki opcji wyboru uzasadnień zakupu. Formularz pozwalający przekazać merytoryczne oczekiwania wobec biblioteki jest bardzo użyteczny także przez swoją czytelność i łatwość obsługi.

Podsumowując jego zalety, wymienić należy przede wszystkim to, że stwarza czytelnikowi możliwość aktywnego włączenia się w kształtowanie zbiorów, pozwala na szybkie i łatwe, oszczędzające czas przekazywanie propozycji, daje wiedzę płynącą od użytkownika o jego potrzebach oraz jakościowej i ilościowej ocenie księgozbioru. Przynosi też informacje na temat dostępności książek i może pomóc w ustaleniu, czy w bibliotece jest dostateczna liczba egzemplarzy danego tytułu.

STRATEGIE GROMADZENIA NA PRZYKŁADZIE FRANCUSKICH BIBLIOTEK NAUKOWYCH

Ciągła, stała współpraca biblioteki z uczelnią i z pracownikami naukowymi realizuje się we Francji m.in. przez ich udział w pracach komisji bibliotecznych.

Z informacji znajdujących się na stronach internetowych tamtejszych bibliotek poświęconych składowi i działalności komisji bibliotecznych można dowiedzieć się, że wszystkie one pomagają bibliotekom w rozwijaniu kolekcji i usług. Wybierane są na różne okresy

(zwykle dwóch lat), liczą 5-ciu (Université de Genève-Uniwersytet w Genewie), czy 12-tu członków (Université Claude Bernard Lyon 1-Uniwersytet Claude Bernard Lyon 1), a ich członkami są np. przedstawiciele laboratoriów, wydziałów i bibliotekarze odpowiedzialni za rozwój kolekcji (Université de Lyon-Uniwersytet w Lyonie), profesor, pracownik naukowy, student, pracownik administracyjny i bibliotekarz (Université de Genève). Przewodniczącym jest zazwyczaj profesor, raz do roku komisja przedstawia raport ze swojej działalności. Komisje biblioteczne są zobowiązane do wyrażenia swojego zdania w sprawie zakupów książek i wyboru czasopism do prenumeraty, podejmują decyzje w kwestiach związanych z polityką gromadzenia, zwłaszcza czasopism, rozważają zasady funkcjonowania biblioteki, np. regulamin wypożyczeń, uczestniczą w tworzeniu listy książek, które należy zakupić (komisja biblioteczna Bibliothèque de Mathématique-Uniwersytet Lyon 1 – Biblioteka Matematyki Uniwersytet Lyon1). Zbierają się każdego roku, przed 1 października, dla omówienia poszczególnych dyscyplin, a ich wskazówki służą do ukierunkowania orientacji przy kolejnych zakupach i podejmowaniu decyzji – np. o prenumeracie. Komisje pracują w grupach tematycznych, w bezpośrednich kontaktach z bibliotekarzami, np. zatwierdzając nabytki (Bibliothèques de l'INSA –Institut National des Sciences Appliquées de Lyon-Biblioteka Narodowego Instytutu Nauk Stosowanych w Lyonie). Pełnią głównie rolę doradczą (Bibliothèque Universitaire de Luminy-Biblioteka Uniwersytetu w Luminy).

Elektroniczne formularze propozycji zakupu (*Suggestions d'achat*)

Przeglądając strony internetowe bibliotek uczelni francuskich można na większości z nich zauważyć formularze elektroniczne do zgłaszania dezyderat. Tam również formularz zwany zazwyczaj *Suggestions d'achat*, jest pożyteczną formą komunikacji między biblioteką a czytelnikiem, taką formą kontaktu z użytkownikiem, która pozwala bibliotekarzowi poznać potrzeby czytelników.

W Bibliothèque Universitaire Université d'Evry-Val-d'Essonne (Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu d'Evry-Val-d'Essonne) formularz poprzedzony jest kilkudziesięciowym wstępem wyjaśniającym, w jakim przypadku się go wypełnia, np. wtedy, gdy czytelnik nie znalazł w zbiorach szukanej publikacji. Wystarczy na nim tylko wpisać autora oraz tytuł dokumentu. Przed zgłoszeniem należy jednak upewnić się, czy książka nie jest już obecna w katalogu, a następnie oczekiwać w przeciągu tygodnia na odpowiedź bibliotekarza w sprawie możliwości zakupu. Trzeba również podać swoje nazwisko i adres e-mailowy.

W Bibliothèques de l'UJF-Université Joseph Fourier de Grenoble (Biblioteka Uniwersytetu Joseph Fourier) nie ma typowego formularza, są za to podane nazwiska i telefony bibliotekarzy odpowiedzialnych za zakupy ze wskazaniem dziedzin, którymi się zajmują, oraz adres internetowy do korespondencji. W BU jest 7 bibliotekarzy dokonujących zakupów, zajmujących się jedną, dwoma lub trzema dziedzinami.

Krótki tekst – podziękowanie dla czytelnika za wyrażenie potrzeb literaturowych (prekazananie sugestii, a jeżeli to możliwe, również uzasadnienia), zapewnia, że wszystkie su-

gestie będą rozpatrzone w najkrótszym czasie, a czytelnik zostanie poinformowany o dal-
szym ciągu spraw. W przypadku, gdy zgłaszającym jest nauczyciel akademicki, oczekuje
się podania liczby studentów, dla których książka będzie przeznaczona. Czytelnicy mogą
zapropionować zakup przez bibliotekę dokumentu potrzebnego im do studiów bądź pro-
wadzenia prac naukowych. Propozycja może być przekazana przez wpisanie do zeszytu
w biurze informacji albo przesłana e-mailem.

W Université Bordeaux 1 (Uniwersytet Bordeaux 1) posłużono się rozbudowanym
formularzem, który po wypełnieniu trafia do Service Commun de la Documentation.
Z ośmiu pól połowa dotyczy danych osobowych zamawiającego: jego nazwisko, imię,
adres e-mailowy, zajęcie. Wypełnienie wszystkich jest obowiązkowe. Cztery pola książki
bądź czasopisma to: tytuł (obowiązkowy), autor, ISBN lub ISSN, komentarz. Informa-
cje skierowane do zgłaszającego upewniają go, że propozycja zostanie rozpatrzona
możliwie szybko i że zostanie on poinformowany o dalszych losach zamówienia. For-
mularz zawiera również grzecznościowe formułki odnoszące się do starannego i jak
najdokładniejszego wypełnienia dokumentu. Wyjaśnia przeznaczenie formularza: słu-
żyć ma do zgłaszania książek nie znalezionych w katalogach, które powinny być ku-
pione do zbiorów.

Co ciekawe – Université Michel de Montaigne Bordeaux 3 (Uniwersytet Michel de Mon-
taigne Bordeaux 3) ma nieco inny formularz *Propozycji zakupu*, którym również zajmuje
się Service Commun de la Documentation (SCD).

Pięć pól dotyczy publikacji: autor, tytuł, rok wydania, wydawca, ISBN, a dwa kolejne
pola – zgłaszającego propozycję: imię i nazwisko, adres e-mailowy. Formularz kończy
się uwagami dodatkowymi. Czytelnik jest też poinformowany, że może skontaktować się
również pod podanym numerem telefonu lub zwrócić się do jednego z bibliotekarzy pra-
cujących w biurze informacji.

Na stronie Bibliothèque de Mathématiques Université Claude Bernard Lyon 1 czy-
telnik znajduje formularz, na którym wybiera – czy do zakupu proponuje książkę, czy
czasopismo. Następnie wypełnić musi 4 pola: tytuł i autora(ów) dokumentu, swoje imię
i nazwisko i adres e-mailowy. Trzy pozostałe pola są nieobowiązkowe: wydawca, rok
wydania, uwagi.

Jeszcze bardziej skomplikowany formularz muszą wypełnić zgłaszający sugestię zakupu
w trzyletniej publicznej szkole inżynierskiej – École Nationale Supérieure d'Électrotechnique,
d'Électronique, d'Informatique, d'Hydraulique et des Télécommunications INP-ENSEEIH
(Państwowa Wyższa Szkoła Elektroniki, Elektrotechniki, Informatyki, Hydrauliki i Teleko-
munikacji w Tuluzie). Jest w nim aż sześć pól czytelnika, z tego trzy obowiązkowe: nazwi-
sko, e-mail, wydział lub laboratorium, i 5 pól książki: autor, tytuł, wydawca, rok wydania
i ISBN. Dodatkowo znajduje się tam pole uwag, z objaśnieniem że można w nim podać
temat, który szczególnie interesuje czytelnika.

Różnorodne formularze elektroniczne są – jak widać – ważnym elementem pozyski-
wania wiedzy o potrzebach czytelników i stwarzają im możliwość aktywnego włączenia
się w kształtowanie zbiorów.

Formularz dokumentu (*Charte documentaire*)

O możliwości elektronicznego zgłaszania propozycji zakupu informują też dokumenty typu *Charte documentaire* umieszczane na stronach biblioteki (np. Université de Bretagne Occidentale – Uniwersytet Zachodniej Bretanii). Można się z nich dowiedzieć, że przekazywane elektronicznie przez formularz sugestie użytkowników są sprawdzane pod względem ich zgodności z profilem gromadzonych zbiorów. W razie niemożności kupna dokumentu i odmowy kieruje się użytkownika do działu wypożyczeń międzybibliotecznych. W przypadku prenumeraty naukowcy, którzy chcieliby zaproponować nowe – papierowe bądź elektroniczne źródło, proszeni są o przedstawienie swojej prośby osobie bezpośrednio odpowiedzialnej za zakup lub specjalnej komisji. Propozycje zakupu czasopism rozpatrywane są przez kierownictwo Service Commun de Documentation i ewentualnie brane pod uwagę na początku roku.

Charte documentaire, w przeciwieństwie do innych dokumentów urzędowych, jest narzędziem komunikacji do użytku zewnętrznego. Jego adresatami są użytkownicy biblioteki, urzędnicy i decydenci w sprawach biblioteki. Upowszechnia i transparentnie przedstawia politykę Le Service Commun de Documentation (SCD), która jest stosowana w każdej naukowej bibliotece. Pierwszoplanowym zadaniem dla SCD jest zaspokojenie potrzeb całej społeczności akademickiej. SCD koordynuje politykę dokumentacyjną, organizuje dostęp do dokumentów niezbędnych studentom i pracownikom naukowym, i kształci społeczność uczelni w umiejętności korzystania ze źródeł informacji.

Charte documentation przedstawia prace wykonane przez bibliotekę, tworzy również obraz racjonalnego podejścia do tworzenia i rozwoju zbiorów w bibliotece i wyjaśnia kryteria doboru publikacji.

Polityka gromadzenia zbiorów

Pojęcie „polityka dokumentacyjna” określane bywa we Francji jako projektowanie i wdrażanie takich metod i narzędzi, które pozwalają na wypełnienie misji biblioteki dotyczącej struktury zbiorów i spełnienia oczekiwań użytkowników. Analizuje politykę gromadzenia zbiorów, ich przechowywania i selekcji. Zasady, jakimi się kieruje, są sformalizowane w wewnętrznych dokumentach biblioteki, takich jak: *Plan de développement des collections*, *charte documentaire*, *protocole de selection*.

Polityka dokumentacyjna wymaga zastosowania powszechnie używanych wskaźników, np. współczynnika aktywności, tzn. procentu wypożyczeń w określonej dziedzinie w stosunku do całości zbiorów, procentu wypożyczonych książek z danej dziedziny w stosunku do wszystkich wypożyczonych książek, wskaźnika wznowień. W praktyce bywa różnie, o czym piszą autorzy „Planu rozwoju kolekcji” Bibliothèque universitaire de droit de l'Université Paris 12 Val-de-Marne (Biblioteka Uniwersytecka Prawa Uniwersytetu Paris 12 Val-de-Marne). Przy sporządzaniu „Planu rozwoju kolekcji” aktywna praca z nauczycielami nie była optymalna, na początku prac konsultacje nie były wystarczająco częste, ale

okazało się, że regularny kontakt z częścią z nich może wystarczyć. Po prostu – delikatną sprawą było zaangażowanie naukowców w dłuższym czasie. Sporą trudnością było określenie właściwej równowagi między podażą a popytem. Po prostu, wymagania studentów były czasami bardzo dalekie od wymagań nauczycieli akademickich.

Plan rozwoju kolekcji (*Plan de développement des collections – PDC*)

PDC – jest dokumentem do użytku wewnętrznego, który przedstawia program zakupów w określonym czasie (od 3 do 5 lat), osobno dla każdej dziedziny zbiorów. Jest narzędziem wspomagania decyzji dla kupujących, narzędziem wykorzystywanym do zarządzania zbiorami, ale też pomocą przy podziale budżetu zgodnie z priorytetami. Dotyczy on zawartości intelektualnej dziedzin, parametrów dokumentacyjnych – języka, liczby egzemplarzy. Projektuje więc zbiory pod względem treściowym i formalnym. Dotyczy także przechowywania i selekcji zbiorów.

Sporządza się go, aby wyznaczyć realistyczne cele rozwoju dla każdego segmentu kolekcji, określić koszty i uzasadnić wnioski budżetowe w odniesieniu do celów, a także ustalić priorytety w każdej dziedzinie i między dziedzinami. Przyczynia się więc do rozporządzania budżetem zgodnie z priorytetami. Może pomóc kontrolować efekt polityki rozwoju kolekcji. Jest częścią ogólnej polityki uczelni, nie stanowi prostego zestawienia dokumentów, ale spójną całość. Nie jest również dziełem jednej osoby – przygotowywany bywa przez zespół osób odpowiedzialnych za realizację polityki gromadzenia zbiorów. Twórcy planu podkreślają niezbędność profesjonalnego, metodycznego podejścia do sporządzanego dokumentu, który wymaga refleksji, pozwalając zarazem lepiej dostrzec strukturę zbiorów i występujące w nim luki.

Przykładem PDC mogą być pokrótce przedstawione poniżej dane strategii gromadzenia zbiorów w Bibliothèques de l'UJF et de Grenoble INP w dziedzinach: technologii i fizyki.

Technologia: celem polityki gromadzenia jest zapewnienie odpowiedniej literatury dla studentów. Książki figurujące w wykazach dla kursów dostępne są w kilku egzemplarzach. Prawie 1/5 zbiorów jest udostępniana tylko na miejscu. Dziewięćdziesiąt procent zbiorów jest w języku francuskim, a pozostałe 10 proc. w języku angielskim. W miesiącu ukazuje się ok. 500 tytułów z tej dziedziny w języku francuskim, ale nie wszystkie są na poziomie uniwersyteckim. Wybór musi być bardzo precyzyjny, dużą wagę przywiązuje się do autora i wydawcy. Wybrane książki kupowane są w 1 egzemplarzu (w języku angielskim) i w 2–5 (w języku francuskim). Rocznie przybywa ponad 700 vol. (207 tytułów) z tej dziedziny.

Fizyka: zasady gromadzenia książek z tej dziedziny są następujące: gromadzi się głównie podręczniki, zbiory ćwiczeń i zadań dla klas przygotowawczych i reedycje podstawowych, klasycznych podręczników (mających datę wydania nawet sprzed 20 lat). Wszystkie tytuły z fizyki na poziomie uniwersyteckim ukazujące się każdego roku kupowane są systematycznie w 1 lub 2 egzemplarzach, jeżeli dotyczą historii tej dziedziny, w 5 lub 6 egzemplarzach, jeżeli są to podręczniki. Co 3 lata wymieniana jest podstawa książek dla *secondaire* drugiego stopnia). Polityka zakupów polega głównie na dostoso-

waniu liczby egzemplarzy podręczników najbardziej wykorzystywanych przez studentów do ich potrzeb. Kupuje się nowe dokumenty, aby zastąpić zniszczone.

Lektura „*Plan de développement des collections. Section sciences contrat 2000–2003 avril 2001*” (Plan rozwoju zbiorów. Sekcja nauk umowa 2000–2003 kwiecień 2001) przynosi informacje na temat pracy bibliotekarza odpowiedzialnego za zakup książek w 6 bibliotekach uniwersyteckich Université de Franche-Comte i przy uwzględnieniu różnorodnych wskaźników branych pod uwagę przy sporządzaniu planu zakupów.

Przed wszystkim – ma on do dyspozycji i na co dzień wykorzystuje – tak jak inni bibliotekarze francuscy – literaturę profesjonalną: „*Livres Hebdo*” (Tygodnik Książki) i „*Electre*”. Pierwszy tytuł jest profesjonalnym tygodnikiem dla księgarzy, bibliotekarzy i wydawców, oferującym kompleksowe informacje o świecie książki we Francji. Ukazuje się w piątki, od 5 lat jest dostępny także on-line. Publikuje wykazy najlepiej sprzedających się książek, a jego nakład wynosi ok. 10 tys. egzemplarzy. Codziennie newslettery i alerty są wysyłane drogą elektroniczną do subskrybentów.

„*Electre*” to baza danych zawierająca prawie 1.200.000 tytułów, również tych wyczerpanych i mających się dopiero ukazać. Jest to bardzo dokładny, ciągle aktualizowany i kompletny katalog z licznymi indeksami tematycznymi i streszczeniem każdego tytułu. Korzystając z tej bazy, bibliotekarz może jednym kliknięciem wysłać bezpośrednio zamówienie do wszystkich księgarni abonujących „*Electre*”.

Bibliotekarz dwa razy w roku sprawdza katalogi wydawców, aby odszukać ewentualne luki w zbiorach i je uzupełnić, przegląda zeszyty propozycji zakupów tytułów sugerowanych przez czytelników czy listy książek dostarczane przez naukowców. Kupno książek przeznaczonych dla prowadzenia prac badawczych odbywa się na żądanie naukowców.

Na zakup książek przeznaczona jest minimum 25 proc. budżetu, z tego 95 proc. książek jest przeznaczonych dla studentów pierwszego i drugiego cyklu. Dzielić liczbę aktywnych studentów (tj. takich, którzy choć raz w ubiegłym roku wypożyczyli co najmniej jedną książkę) przez liczbę zapisanych do biblioteki studentów pierwszego i drugiego cyklu, uzyskujemy wynik świadczący, że 90 proc. z nich korzysta z usług wypożyczalni. Wskaźnik wypożyczeń książek na jednego aktywnego studenta wynosi ponad 9 wypożyczeń rocznie, a średni czas wypożyczeń to 21 dni. Wskaźnik obrotu książek pozwala na zbadanie częstotliwości wypożyczeń. Na jednego potencjalnego czytelnika przypadają 2,86 książki, a na jednego aktywnego czytelnika 4,14 książki w wolnym dostępie. W przypadku książek w wolnym dostępie, analizuje się liczbę wypożyczeń według typu czytelnika (student pierwszego, drugiego i trzeciego cyklu, naukowiec i pozostali czytelnicy) i dziedziny, do jakiej zaklasyfikowana jest książka. Wypożyczenia zbiorów przechowywanych w magazynie bada się według typu czytelnika i rodzaju dokumentu (książki, czasopisma, prace doktorskie). Raz w tygodniu (w każdym tygodniu w inny dzień) bada się liczbę wypożyczeń. Wskaźnik odnowienia kolekcji, wynoszący ponad 11 proc. oblicza się, odejmując od sumy nabytków i darów liczbę wycofanych i zagubionych książek i dzieląc przez liczbę woluminów. Analiza wielu wskaźników ma na celu zbadanie potrzeb użytkowników i poprawności podziału środków budżetowych.

Bardzo ciekawe informacje o polityce rozwoju kolekcji można uzyskać z lektury „*Grandes lignes directrices d'une politique de développement des collections à partir du modèle Conspectus*” (Ogólnych wytycznych polityki rozwoju zbiorów, począwszy od modelu Conspectus). Materiał ten zawiera wskazówki dla każdego etapu procesu gromadzenia, jest pomocny w ocenie budżetu i przydatny jako środek komunikacji między biblioteką a jej użytkownikami. Opracowanie takiego oficjalnego dokumentu wymaga udziału zarówno aktywnych użytkowników, jak i decydentów, i polepsza komunikację z nimi. Chodzi o swoisty kontrakt między biblioteką a jej użytkownikami, którzy mają dzięki temu wiedzę o tym, co biblioteka może im zaoferować w zakresie usług i kolekcji. Indywidualne decyzje bibliotekarzy dotyczące wyborów mogą być dzięki temu uzasadniane. Odnosząc się do tego oficjalnego dokumentu, bibliotekarze mogą usprawiedliwić krytykę, jak i np. grzecznie odmówić, gdy darowizny są nieprzydane. Biblioteki wyższych uczelni nie mogą same dostarczać wszystkich usług i zbiorów, łączą się więc z innymi bibliotekami, tworząc sojusze i konsorcja. Dzięki temu lepiej się poznają i dzielą zasobami. Ceny dokumentów cyfrowych rosną, tym samym koszty ich nabycia są coraz większe, a zasady ich wyboru i selekcji są – rzecz jasna – włączone do polityki gromadzenia i czasami przedstawione w oddzielnym dokumencie.

Wytyczne powinny dotyczyć grup użytkowników, opisów programów edukacji, rozmiarów kolekcji (liczby czasopism, monografii, części źródeł elektronicznych, języków materiałów bibliotecznych), szczegółów budżetu z podziałem wydatków na poszczególne typy dokumentów.

Na portalu Bibliothèque INSA – Lyon zamieszcza się – wraz z adresami e-mailowymi – nazwiska bibliotekarzy odpowiedzialnych za rozwój zbiorów podzielonych na 35 dziedzin. Niektórzy z nich mają pod swoją opieką jedną, inni aż siedem dziedzin. Uzgadniają oni zakupy z przedstawicielami wydziałów i laboratoriów. Czytelnikom chcącym podarować bibliotece książki i czasopisma proponuje się, aby dokładnie opisali typ dokumentu, który proponują, oraz datę jego publikacji. Wyraża się zarazem podziękowanie za przyczynienie się do wzbogacenia zbiorów, ale jednocześnie uprzedza o możliwości odmowy przyjęcia daru. Biblioteki uniwersyteckie we Francji są otwarte dla wszystkich chętnych, jednak pewne usługi zarezerwowane są jedynie dla czytelników formalnie zapisanych. Aby wypożyczyć książki do domu, skorzystać z wypożyczeń międzybibliotecznych, trzeba być studentem lub pracownikiem, albo wykupić roczną kartę czytelnika za 32,50 euro (Bibliothèque Universitaire de Rouen – Biblioteka Uniwersytecka w Rouen).

W dwóch szczegółowych dokumentach – „*Politique d'acquisition en techniques: livres étudiants français (imprimés)*” i „*Politique d'acquisition en techniques: livres étudiants étrangers (imprimés)*” – przesłanych mi przez bibliotekarza Bibliothèque Universitaire de Sciences de Grenoble (Biblioteka Uniwersytecka Nauk Ścisłych w Grenoble) odpowiedniego za rozwój kolekcji książek z techniki, są między innymi opisane źródła informacji, jakie bierze pod uwagę bibliotekarz, dokonując wyboru. Są to:

- rekomendacje konkretnych tytułów wyrażane przez naukowców, przekazywane bezpośrednio bibliotekarzowi lub za pośrednictwem strony internetowej;

- bibliografie kursów: każdego roku weryfikuje się zgodność kolekcji z tymi instrukcjami;
- prośby studentów: studenci mają możliwość przekazywania swoich sugestii kupna różnymi kanałami (zeszyt propozycji zakupu, e-mail, bezpośrednio przekazane dezyderaty w bibliotece);
- francuska produkcja wydawnicza: śledzenie oferty wydawniczej i weryfikowanie ze stanem kolekcji, ostatnie reedycje;
- lista książek zaginionych (skradzionych, nie zwróconych) – w ślad za kontrolą jest wnikliwie badana raz w roku (kradzież książki może być uważana za kryterium jej jakości i przydatności);
- statystyka wypożyczeń – wykorzystywanie lub niewykorzystywanie zbiorów jest zasadniczym wskaźnikiem w polityce zakupów, zwłaszcza jeśli chodzi o liczbę wypożyczanych książek;
- stan fizyczny książek: ważne jest, aby proponować studentom książki czyste i w dobrym stanie. Raz w roku przeprowadza się przegląd książek na półkach; książki zniszczone, a będące jeszcze w obiegu księgarskim, których cena jest równa lub niższa niż 30 euro, są zastępowane przez nowo zakupione, te zaś, których cena jest wyższa niż 30 euro, bądź są nieosiągalne w handlu, oddawane są do introli-gatora.

Książki kupowane są w liczbie od 1 do 20 egzemplarzy, w zależności od liczby studentów, dla których będą przeznaczone, i od liczby kursów, w których pozycja jest zalecana.

Wszystkie książki ukazujące się we Francji na poziomie uniwersyteckim, są kupowane przynajmniej w 1 egzemplarzu, włączając w to reedycje.

W przypadku książek przeznaczonych dla studentów obcokrajowców, źródła informacji o książce są takie same; kupuje się wyłącznie książki w języku angielskim. Dla studentów z zagranicy, np. z krajów Ameryki Łacińskiej i Europy, zakupuje się również podręczniki do nauki języka angielskiego. Kupuje się podręczniki najczęściej używane na uniwersytetach za granicą. Książki zagraniczne kupuje się zazwyczaj w liczbie 1 egzemplarza, wyjątkowo w wielu, gdy usilnie proszą o to studenci, lub gdy książka jest często rezerwowana. Jeżeli zaś zagraniczny podręcznik jest rekomendowany przez nauczyciela, próbuje się go kupić w formie e-booka.

O szczegółach współpracy Service Commun de Documentation Bibliothèque Universitaire de Reims Champagne-Ardenne z naukowcami w nabywaniu materiałów dla studentów dowiedzieć się można z „*Charte de politique documentaire*”.

W Sekcji Zdrowia komisja nabytków zbiera się raz do roku, w Sekcji Nauk Ścisłych roczna ankieta przesyłana jest drogą elektroniczną i w postaci drukowanej, w Sekcji Prawa i Nauk Humanistycznych korespondencja jest wysyłana do nauczycieli na początku roku akademickiego. Wydział Filozofii i Geografii wysyła każdego roku listę propozycji zakupów.

Le SCD dokłada starań, aby polepszyć współpracę z naukowcami. W tym celu na portalu internetowym dostępne są nazwiska i adresy e-mailowe bibliotekarzy odpowie-

działnych za zakupy dla każdej dziedziny wiedzy, a także funkcjonalna strona *Propozycja kupna*, aby zaznaczyć tytuły brakujące w katalogu.

Do sekcji SDC zaprasza się nauczycieli akademickich, aby zasięgnąć ich porad. Każda sekcja bierze pod uwagę sugestie nauczycieli z innych sekcji, jeżeli ich sugestie dotyczą dziedzin reprezentowanych w ich kolekcjach. I jeżeli dyscypliny są pokrewne, to bibliotekarze uzgadniają między sobą, kto zajmie się zakupem, aby nie dublować niepotrzebnie tytułów. W ramach sekcji narzędzia informatyczne pozwalają na eliminowanie dubletów, jeśli taki wystąpi – jest to efektem zamierzonego działania bibliotekarza. Troska, z jaką bibliotekarze podchodzą do wyboru literatury jest też podyktowana świadomością wysokich cen książek i czasopism.

Dla każdej dziedziny nauki reprezentowanej w zbiorach przygotowuje się serię wskaźników proponujących ewaluację ilościową i jakościową (nowości). Mierzy się zgodność zbiorów z potrzebami odbiorców (wskaźnik rotacji zbiorów – jeśli wynosi 1 oznacza to, że każdy egzemplarz kolekcji był wypożyczany co najmniej raz w roku), Badanie wielkości wydatków na książki na 1 studenta poziomu L pozwalają określić równość traktowania studentów różnych poziomów. Liczba podręczników do wypożyczenia wskazuje, czy kolekcja jest liczbowo wystarczająca dla potencjalnych użytkowników. Ponieważ książki są drogie, kupno równoważnej liczby podręczników dla studentów Licence wymaga budżetu dwa razy większego dla studentów nauk ścisłych, technologii i zdrowia niż dla studentów nauk humanistycznych i społecznych.

Aby rozwinąć ofertę podręczników poziomu L postuluje się podjęcie odpowiednich kroków:

- kupno wielu egzemplarzy podręczników najczęściej wypożyczanych;
- systematyczne nabywanie kolejnych, nowych wydań podręczników;
- szukanie uzupełniających źródeł finansowania.

Literatura poziomu Recherche (Badań Naukowych) jest bardzo droga: czasopisma i źródła elektroniczne przeznaczone w 90 proc. dla studentów Master i Doctorat i naukowców, zajmują aż 72 proc. ogólnych wydatków (dane z 2008 r.). Z roku na rok obserwuje się zmniejszanie wydatków na czasopisma drukowane, a wzrost nakładów na czasopisma elektroniczne. Kolekcje książek są regularnie wzbogacane i kompletowane. Książki są wybierane przez naukowców i kupowane – w zależności od ich sugestii – w wersji papierowej lub elektronicznej.

Warto przeanalizować „Plan rozwoju kolekcji z matematyki”. Książki z matematyki nie tracą swej aktualności, tak jak dzieje się to w innych dziedzinach nauki, np. w informatyce. Kolekcja jest przeznaczona dla studentów pierwszego cyklu i celem wyznaczonym przez plan jest kontynuacja nabywania podręczników w wystarczającej liczbie egzemplarzy. Liczba egzemplarzy podręczników przypadających na 1 studenta rośnie i wyniosła w 2008 roku – 19,7; tak samo jak rosły wydatki na zakup książek na 1 studenta – 54 euro (przy 30 euro w 2007 roku). Średni koszt podręcznika wynosi 32 euro; dla każdego studenta w 2008 roku zakupiono 0,8 egzemplarza z tej kolekcji. Wskaźnik rotacji, obrotu wyniósł 0,9, celem, do którego się dąży, jest uzyskanie więcej niż 1. Wyraźnie widać,

że wraz ze wzrostem cen książek wzrosły wydatki na zakup, aby utrzymać chociażby ilościowe wskaźniki zakupu.

W aneksie (Annexe: Politique d'acquisition des DVD-Aneks: Polityka Gromadzenia DVD) dotyczącym polityki gromadzenia filmów dokumentalnych i fabularnych na nośnikach DVD w Université de Reims Champagne-Ardenne) czytamy o równym podziale budżetu między filmy dokumentalne i fabularne. Przyjęto następujące kryteria zakupu: tytuły zgłoszone przez naukowców, tematy filmów mające związek z dyscyplinami naukowymi reprezentowanymi na Uniwersytecie oraz marka twórców filmów. Pierwszym kryterium zakupu jest obecność poszukiwanego filmu w ofercie stałych dostawców. Te zasoby odpowiadają na potrzeby różnych przedmiotów nauczanych na uniwersytecie. Obejmują wszystkie okresy historii kina – od wielkich klasyków po nowości.

Wszyscy użytkownicy mogą przysyłać zgłoszenia książek do zakupu, ale dezyderaty przekazywane przez nauczycieli są traktowane priorytetowo. Z nadesłanych propozycji kupowane są książki wybrane przez bibliotekarzy, które mieszczą się w profilu biblioteki. W przypadku sugestii zakupów, które nie mogą być uwzględnione, proponuje się czytelnikowi zgłoszenie do wypożyczalni międzybibliotecznej. Czasopisma są niezwykle ważnym i aktualnym źródłem informacji, ale wzrost cen czyni niemożliwym prenumeratę wszystkich potrzebnych tytułów. Rozwój źródeł elektronicznych wymaga też stałego powiększania budżetu. Niekorzystne jest czasami zobowiązywanie się bibliotek do utrzymania prenumeraty czasopism w wersji papierowej, aby skorzystać ze zniżek dla abonamentu elektronicznego. Dublety: papierowy i elektroniczny są często wymuszone. Presja rynku skłania do szczegółowego wypracowania polityki redukcji kosztów czasopism w wersji papierowej i stopniowe zastępowanie ich wersją elektroniczną. Przy podejmowaniu decyzji bierze się pod uwagę opinię naukowców, w tym celu kierowane są do nich ankiety na temat wykorzystania źródeł elektronicznych.

Lektura dokumentu „Formaliser la politique documentaire de la Bibliothèque Universitaire de Sciences et Techniques de l'Université de Rouen: la Charte des Collections” dostarcza informacji na interesujący temat współpracy między biblioteką a środowiskiem naukowym.

Bibliotekarze zajmujący się zakupem książek w większości narzekają na niedostatek kontaktów z naukowcami i laboratoriami, i życzyliby sobie wydatnie je rozwinąć. W rzeczywistości – nawet ci pracownicy, którzy rzadko odwiedzają bibliotekę, korzystają z jej zbiorów elektronicznych i wysyłają swoje sugestie e-mailem.

Odpowiedzi na ankietę e-mailową wysłaną do bibliotekarzy bibliotek we Francji

W maju tego roku wysłałam zapytania do ponad 30 bibliotek politechnicznych, uniwersyteckich, laboratoriów i ośrodków badawczych we Francji, odnośnie ich współpracy z użytkownikami przy tworzeniu księgozbiorów. Otrzymałam dotychczas 12 odpowiedzi, co stanowi 1/3 ogółu. Dotyczyły one ogólnie strategii gromadzenia zbiorów, pracy komisji bibliotecznych,

zasad kupowania podręczników dla studentów, wykorzystania formularza elektronicznego do przekazywania propozycji zakupu. Nie jest to wynik zadowalający i nie pozwala na dokonanie podsumowań, pozwala jedynie zasygnalizować problem i nieco go opisać.

I tak, w bibliotece trzyletniej, publicznej, inżynierskiej szkoły wyższej INP-ENSEEIHTE École Nationale Supérieure d'Électrotechnique d'Électronique d'Informatique d'Hydraulique et des Télécommunication w Tuluzie, współpraca między biblioteką a naukowcami nie ma sformalizowanego charakteru i odbywa się drogą elektroniczną. Komisja biblioteczna wpływa w znacznym stopniu na kształt zbiorów. Na stronie biblioteki znajduje się przeznaczony dla wszystkich użytkowników formularz zgłoszenia zakupu i można przyjąć, że jest on dla biblioteki źródłem informacji o potrzebach i oczekiwaniach użytkowników. Tytuły podręczników nie są przekazywane specjalnie bibliotece przez prowadzących zajęcia, a liczba zakupionych podręczników zależy od liczby studentów. Zazwyczaj kupuje się od 2 do 5 egzemplarzy w wersji drukowanej. O zakupie decyduje oczywiście bibliotekarz.

W Bibliothèque École Polytechnique (Biblioteka Szkoły Politechnicznej) w Palaiseau bibliotekarze odpowiedzialni za poszczególne dziedziny kupują książki albo na zgłaszane propozycje czytelników, albo korzystają z wykazów tytułów dostarczanych im przez nauczycieli, lub też wyszukują tytuły w katalogach wydawców. Bibliotekarze mogą również prosić o radę i wskazówki przedstawicieli wydziałów i naukowców wchodzących w skład komisji bibliotecznej. Zasadniczo książki kupowane są w jednym egzemplarzu, czasami w dwóch lub trzech – jeżeli prośba jest ważna lub wyrażona przez nauczycieli. Liczba kupowanych książek zależy od budżetu przyznanego dziedzinie na początku roku i od ceny książek (książki z dziedziny chemii i biologii są droższe od książek z nauk humanistycznych czy informatyki). Okresowo listy nowości publikowane są na stronie internetowej biblioteki. Książki pozostają krócej lub dłużej w wolnym dostępie, to zależy od dziedzin, np. książki z informatyki ulegają przedawnieniu szybciej niż publikacje z matematyki. Przeważnie jeżeli książka nie jest wypożyczana w ciągu ostatnich 5-10 lat to przenosi się ją do magazynów.

Z wielkimi bibliotekami uniwersyteckimi połączone są mniejsze, a także zrzeszone zupełnie małe, np. laboratoriów. Taką biblioteką jest La Bibliothèque Anselme-Payen Est-la bibliothèque commune de Grenoble INP-Pagora, Ecole internationale du papier, de la communication imprimée et des biomatériaux. Bibliotekarze konsultują zakupy ze zbierającą się okresowo komisją biblioteczną, złożoną po części z profesorów.

Tytuły podręczników przekazują bibliotece nauczyciele, ale wszyscy mogą przedkładać propozycje zakupu do biblioteki, znacznie więcej jest jednak sugestii naukowców niż studentów. Współpraca środowiska naukowego z bibliotekarzami ma charakter mniej lub bardziej formalny. Biblioteka nie ma formularza propozycji zakupu na stronie internetowej.

Bibliothèque Universitaire des Sciences et Techniques (BUST) Université de Bordeaux 1 (Biblioteka Uniwersytecka Nauki i Technologii BUST Uniwersytetu Bordeaux 1). Budżet biblioteki podzielony jest pomiędzy kilku bibliotekarzy, z których każdy decyduje o zakupach ze swojej dziedziny, pozostając w kontakcie z odpowiednim naukowcem. Mało realne jest, aby ta współpraca miała charakter formalny. Liczba zakupionych podręczników zależy od liczby studentów, poziomu ich nauki – zazwyczaj kupuje się kilka egzemplarzy

tytułu, maksymalnie dziesięć. Zasadniczo podręczniki kupowane są w wersji papierowej, ale coraz częściej również w wersji elektronicznej, czyli jednocześnie kupuje się dwie wersje. Przy zakupie bierze się pod uwagę wskaźnik rotacji i liczbę wypożyczeń.

Naukowcy przedstawiają bibliotece listy książek, które proponują zakupić, przekazują też bibliografie do kursów albo na bieżąco sugestie zakupu. Bibliotekarze w razie wątpliwości proszą o dodatkowe wyjaśnienie celowości zakupu konkretnych publikacji. W bibliotece funkcjonuje komisja zakupów, która zatwierdza (bądź nie) plany zakupów. Dwa razy do roku zbiera się rada biblioteczna, która zajmuje się nie tylko nowymi zakupami.

Na stronie biblioteki zamieszczony jest formularz propozycji zakupu i w zasadzie biblioteka realizuje wszystkie dezyderaty (około 40 rocznie) przesyłane tą drogą przez użytkowników biblioteki. Odrzuca się sugestie dotyczące tytułów już zakupionych, dzieł z dyscyplin, które nie są nauczane na uniwersytecie lub, gdy nakład jest wyczerpany.

Zakup źródeł elektronicznych jest scentralizowany, a publikacje drukowane każda biblioteka kupuje sama.

Bibliothèque de l'École des Ponts ParisTech (Biblioteka Królewskiej Szkoły Budownictwa i Krajowej Szkoły Dróg i Mostów). W przypadku zbiorów drukowanych bibliotekarze, wybierając nowe tytuły do zakupu, korzystają z kilku narzędzi: bibliografii kursów, sugestii czytelników – głównie studentów i naukowców, literatury branżowej, alertów powiadamiających o ukazaniu się nowych pozycji na rynku księgarskim w dziedzinach, które są przedmiotem zainteresowania biblioteki, i u wydawców, których publikacje biblioteka śledzi ze szczególnym zainteresowaniem. Bibliotekarze rozwijają kontakty z wydziałami, aby zebrać bibliografie przygotowane przez naukowców, bieżące programy kursów, zjazdów i konferencji. Każdy dokumentalista zajmuje się jedną lub kilkoma bibliotekami laboratoriów. Pracujący tam doktoranci i badacze sami przygotowują listy tytułów, których sobie życzą i przekazują je bibliotece.

W Bibliothèque Santé (Médecine-Pharmacie) de l'Université de Limoges (Biblioteka Zdrowia, Medycyna-Farmacja Uniwersytet Limoges) analizy statystyczne dotyczące wykorzystania książek w czytelnicy służą do przygotowania listy książek do zakupu w mniejszej bądź większej liczbie woluminów. Biblioteka otrzymuje też gratisowe egzemplarze okazowe podręczników, głównie od największych i najważniejszych wydawców. Nie jest to praktyka systematyczna, ale stanowi pomoc w wyborze podręczników. Zazwyczaj kupowane są 4 egzemplarze każdego nowego wydania podręcznika, trzy z nich wypożyczane są na dwa tygodnie, a czwarty, lektoryjny, może być wypożyczany wieczorem do oddania następnego dnia rano. Zachowuje się wydania z 4–5 poprzednich lat i w ten sposób biblioteka dysponuje 20 egzemplarzami danego tytułu podręcznika, co – niestety – i tak nie pokrywa potrzeb. Maksymalnie kupuje się 6 egzemplarzy danego wydania podręcznika, minimalnie – dwa. Wyboru tytułów dokonuje się na podstawie bazy bibliograficznej „Electre” lub katalogu np. decitre.com, profesjonalnej literatury („Livres Hebdo”), druków reklamowych przesyłanych przez wydawców oraz znajomości i orientacji bibliotekarzy w treści i tematyce produkcji wydawniczej.

Współpraca z pracownikami naukowymi w zakresie wyboru książek nie ma charakteru formalnego, ale wszystkie sugestie propozycji zakupu są przez bibliotekarzy

pożądane. Zdanie naukowców jest zawsze cenione, ale dość trudne do zdobycia. W rzeczywistości często zgłaszają oni publikacje, które są i tak kupowane systematycznie. Również zgłoszenia tytułów przez studentów są mile widziane, ale zdarza się, że dotyczą książek już kupionych. Wszyscy mogą zgłaszać dezyderaty, korzystając z trzech możliwości: przez zeszyt propozycji w bibliotece, drogą pocztową, przez formularz elektroniczny na stronie katalogu biblioteki. Rocznie wpływa około 100 propozycji zakupu książek potrzebnych w dydaktyce i prowadzeniu pracy naukowej, i prawie wszystkie są uwzględniane (99 proc). Odmowy dotyczą książek, które nie są na poziomie naukowym.

W bibliotece jest zatrudnionych 4 bibliotekarzy zajmujących się zakupem książek z określonych dziedzin. Planując dokupienie danego tytułu, biorą pod uwagę tzw. wskaźnik obrotu książki (liczba książek do wypożyczenia dzielona jest przez liczbę książek wypożyczonych).

Biblioteka Uniwersytecka Luminy (*Bibliothèque Universitaire de Luminy*)

Podobnie 4 bibliotekarzy odpowiedzialnych za zakupy, zajmujących się wyznaczonymi im dziedzinami jest zatrudnionych w *Bibliothèque Universitaire de Luminy*. Wybierając książki, wykorzystują katalogi wydawców, bibliografie, „*Livres Hebdo*” (określając je zwłaszcza jako bardzo pożyteczne), wreszcie – propozycje czytelników. Na stronie internetowej biblioteki dostępny jest formularz zgłoszeń, z którego mogą korzystać wszyscy użytkownicy, ale nie cieszy się on dużą popularnością. Częściej propozycje nowych zakupów zapisywane są w zeszycie. Ogółem rocznie przekazywanych jest niewiele, bo około 30 propozycji tytułów i wszystkie są brane pod uwagę.

Każdy bibliotekarz zajmujący się zakupami książek utrzymuje kontakt z korespondentami na wydziałach uniwersytetu i zwraca się do niego w przypadku wątpliwości przy doborze książek. Potrzeby naukowców są przez nich artykułowane w bezpośrednich kontaktach, potrzeby studentów natomiast nie są bezpośrednio znane (oprócz przekazanych w zeszycie), ale przewidywane na podstawie propozycji nauczycieli. Od września tego roku są tworzone dla profesorów listy nowych nabytków biblioteki w dziedzinach, którymi się oni zajmują.

W Institut Polytechnique de Bordeaux, który jest młodą szkołą i w którego bibliotece pracuje niewielka grupa osób, w tym kierowniczka w niepełnym wymiarze czasu pracy, procedura kupna nowych nabytków jest jeszcze niedostatecznie przygotowana. Nowe pozycje zamawiane są w następstwie sugestii i wskazań naukowców, badaczy, nauczycieli akademickich i studentów. Tytuły do zakupu typuje także pracownik odpowiedzialny za politykę gromadzenia zbiorów. Zwraca się on do 2 dostawców, z których jeden dostarcza dzieła w języku francuskim, a drugi w językach obcych. Wartość zakupu musi być oczywiście adekwatna do wielkości budżetu.

W *Bibliothèque de l'École Nationale Vétérinaire de Toulouse* (Biblioteka Państwowej Szkoły Weterynarii w Tuluzie) jest 848 czytelników zapisanych automatycznie – z racji podjęcia nauki, lecz tylko 354 z nich jest aktywnych, czyli wypożyczających. W budżecie biblioteki na jednego zapisanego użytkownika przyznano w tym roku 12 euro na zakup

książek i 94 euro na zakup czasopism i baz danych. Na stronie internetowej Bibliothèque de l'École Nationale Vétérinaire de Toulouse nie ma formularza zgłoszenia książki do zakupu, nadal funkcjonuje tam bowiem zeszyt, do którego wszyscy mogą wpisywać swoje dezideraty. Rocznie takich propozycji jest kilkanaście, w ubiegłym roku – dokładnie piętnaście.

O zakupie książek decyduje odpowiedzialny za to bibliotekarz, ale naukowcy, badacze, studenci są nieustannie nakłaniani do przekazywania swoich sugestii.

Nauczyciele prowadzący wykłady i ćwiczenia proponują raz do roku tytuły do zakupu i włączenia do księgozbioru biblioteki w zależności od tego, co polecają jako lekturę dla studentów na kursach.

Bibliothèque École Supérieure des Sciences et Technologies de l'Ingenieur de Nancy-Université Henri Poincaré Nancy I (Biblioteka Wyższej Szkoły Nauki, Technologii i Inżynierii w Nancy, Uniwersytet Henri Poincaré Nancy I). Jeśli chodzi o strategię zakupu, nie zajmuje się tym ani komitet, ani komisja biblioteczna, ponieważ nie zostały na tej akurat uczelni powołane. W praktyce – jeden bibliotekarz odpowiedzialny jest tutaj za nabywanie nowych książek: spisuje, ocenia, przeprowadza analizę potrzeb literaturowych studentów i stara się na nie odpowiedzieć, kupując po prostu te książki, których potrzebują. Wybierając książki do zakupu, opiera się na programie studiów, na doradztwie kolegów – pracowników naukowych, wreszcie na prezentacjach książek umieszczanych w Internecie przez wydawców. Zdarza się też, że studenci formułują prośby odnośnie zakupu konkretnych propozycji. Jego doświadczenie, profesjonalizm i znajomość programów nauczania pomaga w dokonywaniu właściwych wyborów.

Dział Informacji Naukowej i Technicznej INRIA CRI (*Service de l'Information Scientifique et Technique de Paris-Rocquencourt*)

INRIA – to organizacja badawcza podzielona na osiem centrów i siedem oddziałów. W Centre de recherche de Paris-Rocquencourt to badacze przekazują swoje wymagania odnośnie literatury. Część książek zlokalizowana jest w bibliotece, a część – przechowywana w depozycie w zespołach badawczych. Wszystkie książki są wykazane oczywiście w katalogu SUDOC, a katalog INRIA jest wspólny dla wszystkich centrów. Badacz INRIA, który pracuje w którymkolwiek ośrodku, może zarezerwować książkę elektronicznie i książka zostanie mu przesłana. Jeżeli tytułu nie ma w bibliotece ośrodka, w którym pracuje, radzi mu się, aby skorzystał z możliwości sprowadzenia książki z innego ośrodka i tak się zazwyczaj dzieje.

Jeżeli zaś chodzi o książki, które mają się znaleźć w depozytach ekip badawczych, kupuje się wszystkie zamawiane przez naukowców, ponieważ chodzi o książki, z których korzysta się na co dzień.

Inna część książek do zakupu jest proponowana przez bibliotekę – są to dostrzeżone nowości (alerty) u wydawców, których książki biblioteka gromadzi najczęściej lub w największej ilości, np. Springer, Cambridge University Press, Wiley. Bibliotekarze na bieżąco

przeglądają strony tych wydawców w Internecie. Efektem ich pracy jest ankieta zawierająca wykaz publikacji, które – wybrane przez bibliotekarza – mogą zainteresować naukowców. Taka ankieta jest wysyłana elektronicznie do wszystkich badaczy, a oni, zaznaczając tytuły, akceptują książki do zakupu.

Członkowie komisji bibliotecznej otrzymują formularze propozycji zakupu i na nie odpowiadają. Właściwie wszyscy badacze mogą zasugerować zgłoszenie książki i ich dezyderaty są brane pod uwagę. Jedyni studenci w INRIA to doktoranci, dla nich również przygotowuje się odpowiednią literaturę.

Biblioteki wypracowują zasady współpracy ze środowiskiem akademickim. Pracownicy wskazują na publikacje potrzebne im w badaniach i w dydaktyce, polecają też tytuły niezbędne studentom do realizacji programów studiów oferowanych przez szkoły wyższe. Związek nabywanych publikacji z oferowanymi przez uczelnie kierunkami jest oczywisty i stanowi podstawowe kryterium decydujące o kupnie. Tematyka zbiorów powinna odzwierciedlać zakres wykładanych przedmiotów i być zgodna z kierunkami kształcenia. Decyzje kupna wspomagają też systematycznie prowadzone przez bibliotekarzy analizy statystyki dotyczącej wykorzystania zbiorów i w efekcie, np. tytuły książek najczęściej wykorzystywanych, mają szansę na dokupienie dodatkowych egzemplarzy. Gromadzi się to, co przewiduje się, że będzie w pełni wykorzystane.

Użytkownicy bibliotek mają możliwość, i są wręcz przez nie zachęcani, do przekazywania różnymi drogami swoich propozycji wzbogacenia księgozbioru. Korzystają z tych możliwości w różnym stopniu, komunikując się z biblioteką raczej okazjonalnie.

Zakupy realizuje się na bieżąco, korzystając z zamówień wykładowców, sugestii studentów, propozycji zakupu zgłaszanych telefonicznie, e-mailowo, a także elektronicznie – przez formularz na stronach internetowych bibliotek. Tworzenie księgozbioru zorientowane jest na aktualne potrzeby czytelników i ma on służyć zarówno pracownikom, jak i studentom.

Pozyskanie wiedzy o potrzebnych tytułach pozwala tworzyć księgozbiór dostosowany do aktualnych potrzeb. Bibliotekarze wykazują inicjatywę, zabiegają o jak najlepszy rozwój współpracy z pracownikami naukowymi i dydaktycznymi oraz studentami, tak by zapewnić im atrakcyjne zbiory i zachęcić do korzystania z tej skarbnicy. Tak dzieje się i w Polsce, i – na przykład – we Francji.

Bibliografia:

1. Dudziak D., *Bibliotekarz dziedziny czy bibliotekarz zintegrowany? – model współpracy z uczelnią*. In: *Bibliotekarz dziedziny w bibliotekach akademickich. Materiały z seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną UMK w dniach 26–27 października 2000 roku w Toruniu*. Toruń 2001, s. 127–133.
2. Goumissi E., *Przykłady pozyskiwania wiedzy o potrzebach literaturowych w bibliotekach akademickich*. In: *Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy Polonijnych*. Red. H. Szaraki D. Dudziak. Wrocław 2010, s. 39–63.
3. *Działalność naukowa i informacyjna bibliotek uczelnianych. Teoria a praktyka*. Red. M. Czyżewska. Białystok 2005. ISBN 83-87981-37-0.

4. Wojciechowski J., *Praca z użytkownikiem w bibliotece*. Warszawa 2000, ISBN 83-87629-49-9.
5. Wojciechowski J., *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa 2010, ISBN 83-61464-38-9.
6. *Grandes lignes directrices d'une politique de développement des collections. A partir du modèle Conspectus*. Dostępny w Internecie: <<http://archive.ifa.org/VII/s 14/nd1/gcdpf.pdf> >
7. Bouteille E., *Formaliser la politique documentaire de la Bibliothèque Universitaire de Sciences et Techniques de l'Université de Rouen: la Charte des Collections*. Dostępny w Internecie: <<http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/document-1987> >
8. *Plan de développement des collections Section Sciences Contrat 2000-2003 Avril 2001*. Dostępny w Internecie: <http://poldoc.enssib.fr/ressource/bu/FrancheComte-BU2.pdf>
9. *Charte documentaire du SCD de l'UBO*. Dostępny w Internecie: http://www.univ-brest.fr/S_Comm/Biblio/charte_documentaire.html
10. *Charte de politique documentaire Université de Reims*. Dostępny w Internecie: <http://www.univ-reims.fr>

Abstract:

The paper presents some methods of acquiring knowledge on the needs and expectations on part of the academic library's users. The author has described the cooperation among the librarians, research workers, lecturers and students in the creation of the collections in the Wrocław Polytechnic's libraries. A special attention has been paid to the electronic communication through a form for orders, which gives the users a possibility of transferring their expectations to the librarians, so that the latter can react very quickly. The paper also presents some elements of the French system on the basis of the selected literature and direct correspondence with some French academic libraries.

Barbara Firla

Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach

GROMADZENIE DOKUMENTÓW ŻYCIA SPOŁECZNEGO W BIBLIOTECIE AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KATOWICACH

Streszczenie: W artykule przedstawiono strategię gromadzenia dokumentów życia społecznego w bibliotece Akademii Sztuk Pięknych w kontekście specyfiki uczelni artystycznej. Z jednej strony wspieranie procesu dydaktycznego i naukowego, z drugiej – archiwizowanie dorobku środowiska artystycznego skupionego wokół uczelni powoduje, że zbiory dokumentów życia społecznego należą do zbioru podstawowego biblioteki. Sposób gromadzenia poszczególnych typów dokumentów podzielono według ich rodzaju. Omówiono różne formy dokumentów kryjących się pod pojęciem „katalog wystawy” czy „plakat” oraz ich znaczenie w procesie gromadzenia i selekcji. Zaprezentowano sposoby gromadzenia dżs-ów oraz podkreślono znaczenie zaangażowania bibliotekarza i jego bieżącej orientacji w wydarzeniach artystycznych społeczności akademickiej, w skuteczności ich pozyskania. Poruszony został problem dżs-ów w wersji cyfrowej – ulotność treści zapisanych na nośnikach elektronicznych *versus* konieczność długoletniej archiwizacji. Autorka w artykule przedstawiła pośredni sposób gromadzenia efemeryd – w wydawnictwach zwartych zawierających zbiory ich reprodukcji. Omawia zalety i wady tego typu kolekcji oraz uzasadnia konieczność tworzenia przez bibliotekę uczelni artystycznej własnego zbioru tzw. szarej literatury.

Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach istnieje od 2001 roku, czyli od momentu utworzenia uczelni, która z Filii Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie stała się samodzielną jednostką. Biblioteka rozpoczęła swoją działalność z ponad 3 tysiącami woluminów, które przejęła po swojej poprzedniczce – bibliotece katowickiej Filii Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Rozpoczynając swoją działalność, biblioteka od podstaw określała strategię gromadzenia swoich zbiorów. Od początku kładziono nacisk na wagę dokumentów życia społecznego. Niektóre ich formy, takie jak katalogi wystaw, mają w bibliotece tego typu znaczenie podstawowe, „*gdyż niejednokrotnie są jedynym lub głównym źródłem informacji*”¹.

Wpływ na taki, a nie inny, profil gromadzenia zbiorów ma charakter uczelni. Wykładowcy i studenci uczelni artystycznej nie pracują nad artykułami i pracami naukowymi, ale ich zainteresowanie skupia się wokół – na wydziałach artystycznych: dzieł sztuki malarzkiej, rzeźbiarskiej czy grafiki artystycznej, a na wydziałach projektowych: projektów przedmiotów (mebli, przedmiotów codziennego użytku), książek, stron www, plakatów, kalendarzy, animacji komputerowych i innych. W związku z tym jest inne zapotrzebowanie czytelników. Adeptci wydziałów artystycznych, szukając inspiracji, a także informacji o aktualnych wydarzeniach, sięgają po katalogi wystaw artystów malarzy, rzeźbiarzy, grafików. Z kolei czytelnicy z kierunku wzornictwa należące do Wydziału Projektowego sięgają

---

1 E. Chadał, *Dobór i gromadzenie zbiorów*, Warszawa 1988, s. 29.

nie tylko po katalogi wystaw, ale również po wzorniki materiałów służących do produkcji przedmiotów czy katalogi firm produkujących gotowe wyroby. Zaś osoby zainteresowane projektowaniem graficznym poszukują wydawnictw nie tylko o ciekawej zawartości treściowej, ale również takiej formie, czyli sposobie zaprojektowania poszczególnych stron, różnej gramaturze, fakturze papieru, jakości druku, kroju czcionki itp. Bardziej istotna dla nich, jako przyszłych twórców tego typu dokumentów, jest bardziej estetyka efemerydy, a nie jej treść albo, inaczej powiedziawszy, estetyka zaprojektowanej treści. Powyższy podział jest oczywiście dużym uproszczeniem, ale przedstawia pola zainteresowań czytelników uczelni artystycznej.

Zadaniem biblioteki uczelni artystycznej, oprócz wspierania procesu dydaktycznego i tworzenia bazy do prowadzonych przez uczelnię badań, jest funkcja archiwizacyjna. Niektóre z uczelni, jak np. ASP w Krakowie, czy ASP w Warszawie, powierzyły ją specjalnie w tym celu utworzonym komórkom, nazwanymi muzeami, jednak w wielu uczelniach to zadanie spełnia biblioteka. Uczelnia artystyczna organizuje różnego rodzaju wystawy, a artyści plastycy wokół niej skupieni również biorą udział w wydarzeniach tego typu. Każdemu towarzyszy zazwyczaj dokument życia społecznego – plakat, ulotka, katalog, które często, gdy nie ma odpowiedniej instytucji gromadzącej tego typu druki, przepadają bezpowrotnie.

Dokumenty życia społecznego, jak sama ich nazwa wskazuje, „(...) odzwierciedlają życie grup społecznych w procesie produkcji, działalności gospodarczej, kulturalnej, oświatowej i rozrywkowej. Zatem dokumenty życia społecznego to wyrażone w wydawnictwach przejawy działalności grup społecznych”². Taką grupą jest środowisko uczelni oraz twórców wokół niej skupionych. W większości przypadków biblioteki naukowe „kształtują swoje zbiory [dokumentów życia społecznego – [przyp. autorki] w oparciu o tradycję historyczną lub konieczność archiwizowania unikalnych materiałów odnoszących się do rodzimej placówki”³. Tak jest też w przypadku uczelni artystycznej. Większość zbiorów „szarej literatury” stanowią dokumenty dotyczące działalności poszczególnych twórców związanych z uczelnią, towarzyszące organizowanym wystawom, wykładom, spotkaniom, warsztatom, plenerom. Tego typu zbiory są istotne, ponieważ dokumentują życie środowiska artystycznego. Tym bardziej, że niektórzy artyści nie mają zwyczaju przechowywania dorobku swojej pracy. O ile na innych uczelniach dorobkiem naukowca są opublikowane książki czy artykuły, tak w przypadku wykładowcy akademickiego uczelni artystycznej dorobkiem jest jego spuścizna artystyczna, która często, w większych lub mniejszych fragmentach, ginie bezpowrotnie. Konsekwencją jest brak dokumentów, „(...) które by wydobywały klimat, kształt kulturowy, model psychologiczno-społeczny pokoleń inteligencji twórczej”⁴. Rozproszenie tego typu materiałów po muzeach, archiwach i bibliotekach stwarza dla ba-

2 E. Chelstowski, *Wybrane problemy dokumentacji życia społecznego w bibliotekach*. In: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece. Materiały z ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w dniach 2-3 czerwca 1969 roku*, red. Janusz Albin. Wrocław, Warszawa, Kraków 1970, s. 14.

3 A. Firlej-Buzon, *Dokumenty życia społecznego w teorii i praktyce bibliotekarskiej w Polsce*. Warszawa 2002, s. 97.

4 L. Kielkowski, *O potrzebie gromadzenia materiałów dotyczących środowisk artystycznych*. In: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece...* op. cit., s. 55.

dacza trudności w dotarciu do nich, a w przypadku ich braku, jego poszukiwania stają się bezowocne⁵. Dlatego istnieje potrzeba, a nawet konieczność, gromadzenia dokumentów życia społecznego środowiska artystycznego, którego ośrodkiem jest uczelnia artystyczna. Materiały tego typu mogą być pomocne w wyjaśnieniu mechanizmów kształtujących środowisko⁶. Instytucją do tego predestynującą jest właśnie biblioteka.

Obszar zainteresowań różnymi dokumentami życia społecznego biblioteki uczelni artystycznej jest szeroki, a ilość materiału, która mogłaby być gromadzona, jest ogromna. Aneta Firlej-Buzan twierdzi, że *„nieuzasadniona i nie poparta żadnymi racjonalnymi podstawami selekcja dokumentów na materiały lepsze oraz gorsze nie może mieć miejsca, ponieważ jednym z zadań biblioteki jest gromadzenie oraz ochrona źródeł drukowanych bez względu na ich kształt czy ilość stron”*. Jednak pomimo zaangażowania i chęci, biblioteka na dzień dzisiejszy nie jest w stanie gromadzić wszystkich dokumentów, którymi byłaby zainteresowana. Istnieje konieczność prowadzenia *„uzasadnionej i popartej racjonalnymi podstawami”* selekcji. Poniżej przedstawiono sposób gromadzenia poszczególnych typów efemeryd.

Katalogi wystaw stanowią największy zbiór gromadzonych dokumentów. Stanowią je efemerydy towarzyszące wystawom prac artystów plastyków. Podczas gromadzenia tego typu dokumentów istotna stała się odpowiedź na pytanie: co tak właściwie oznacza termin „katalog wystawy”? Katalog to *„spis przedmiotów należących do jakiegoś zbioru [...] ułożony w określonym porządku”*⁸. Można przyjąć, że katalog wystawy to druk okolicznościowy zawierający spis wystawionych dzieł. O ile jednak treść katalogów wystaw w większości wypadków zawiera spis dzieł, często wzbogacony o różne elementy, jak np. ich reprodukcje, informację o artyście (artystach), czy esej wprowadzający odbiorcę w artystyczną rzeczywistość, to sama forma katalogów bywa różna. Pierwszą rzucającą się w oczy różnicą pomiędzy różnymi katalogami wystaw jest objętość. Niektóre z nich, o objętości do czterech stron, można zaliczyć do druków ulotnych⁹. Zdecydowana większość katalogów stanowią broszury, czyli druki „o objętości nie przekraczającej 4 arkuszy druku, tj. 64 strony”¹⁰. Józef Szocki dookreśla pojęcie broszury o format (A-5 lub B-5)¹¹, co przy aktualnych możliwościach wydawniczych straciło aktualność. Katalogi wystaw są obecnie przeróżnych rozmiarów, od kilkucentymetrowych, do rozmiarów formatu A-3. Ponadto Szocki definiuje broszurę jako druk oprawiony, od czego również można znaleźć liczne wyjątki, np. katalogi przypominające prasę codzienną. Są również katalogi wystaw, których objętość przekracza 64 strony, posiadające twardą oprawę i swoją formą przypominające wydawnictwo albumowe. Oprócz informacji o wystawie zawierają eseje krytyków czy historyków sztuki. Często

5 Ibid., s. 57.

6 Ibid., s. 56.

7 A. Firlej-Buzon, op. cit., s. 125.

8 *Słownik języka polskiego*. Red. M. Szymczak. Warszawa 1988, t. 1, hasło: katalog, s. 899.

9 *Encyklopedia wiedzy o książce*. Red. A. Birkenmeier, B. Kocowska, J. Trzynałowski. Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, hasło: druk ulotny, s. 560.

10 E. Chadaj, op. cit., s. 26.

11 J. Szocki, *Gromadzenie zbiorów bibliotecznych. Zagadnienia wybrane*. Wrocław 1979, s. 40.

stanowią po prostu monografie dorobku artysty, których okazją do wydania była np. wystawa z okazji jubileuszu twórczości.

Z kolei Krzysztof Migoń dowodzi, że nie można jednoznacznie wytyczyć granic pojęć „druk okolicznościowy” i „druk ulotny” i dochodzi do konkluzji, że *„druki ulotne i okolicznościowe to druki nieksiążkowe o małej objętości i krótkotrwałym (z założenia) przeznaczeniu”*¹². Migoń wprowadza rozróżnienie na druki ulotne i okolicznościowe oraz literaturę okolicznościową. *„To drugie nie musi być powiązane z postacią «drobnego druku», bo zawarta w nazwie «okolicznościowość», tj. jakiegoś rodzaju aktualność, dotyczy treści (tematu, wydarzenia) druku, a nie jego formy, zwłaszcza objętości”*¹³. Katalogi wystaw, ze względu na dużą ilość materiału ikonograficznego, trudno byłoby zaliczyć do literatury okolicznościowej. Te z nich, które przypominają swoją formą albumy, można byłoby nazywać okolicznościowymi wydawnictwami albumowymi.

Coraz częściej pojawiają się katalogi w formie elektronicznej. W takim wypadku przyciąga zazwyczaj uwagę już samo opakowanie. Musi być na tyle atrakcyjne, że odbiorca nie wrzuci go na półkę po przyjściu z wystawy, ale będzie na tyle zdeterminowany, że poświęci czas, aby oglądnąć go w formie cyfrowej. Jednak poważną wadą publikacji w wersji elektronicznej jest ich nietrwałość. Aby nie utracić danych, płyty CD czy DVD powinny być przegrywane na nowy nośnik co kilka lat. W przypadku, kiedy nie wykona się archiwizacji w odpowiednim czasie, dane zostaną utracone bezpowrotnie. Pociąga to za sobą konsekwencje dla gromadzonego zbioru dokumentów – z czasem przechowywany jest nie oryginalny dokument, ale kopia, potem kopia z kopii, a z czasem kilkakrotna kopia. Jeżeli oczywiście dokument jest przegrywany. W przypadku, gdy archiwizacja nie zostanie wykonana w terminie poprzedzającym utratę danych, zostanie on wycofany ze zbiorów ze względu na swoją bezużyteczność. Katalogi wystaw w formie elektronicznej mają charakter ulotny o krótkotrwałym przeznaczeniu i jeżeli biblioteka pragnie zachować je dla odbiorców oddalonych w czasie i przestrzeni – potrzebny jest dodatkowy nakład pracy. Rozwiązaniem w takim wypadku wydają się być biblioteki cyfrowe, które na bieżąco prowadzą archiwizację zbiorów zgromadzonych w formie cyfrowej. Wydaje się, że umieszczenie katalogu w tego typu bibliotece jest najlepszym pomysłem, jeżeli druk w wersji elektronicznej miałby być zachowany dla późniejszych o dziesiątki lat adresatów. Na przeszkodzie udostępniania katalogów w tej formie stoi w większości wypadków problem natury prawnej, który wymaga od autora(ów) pozyskania stosownej zgody. Z tego względu Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach zamierza w przyszłości w ten sposób udostępnić jedynie katalogi uczelnianego wydawnictwa.

Zdefiniowanie katalogu jako przedmiotu gromadzenia, okazało się istotne w czasie powstawania zbiorów. Szczególnie, że początkowo planowano katalogi wstaw wydzielić z księgozbioru. Jednak ze względu na wyżej opisaną sytuację, gdy katalog wystawy

12 K. Migoń, *Bibliologia o drukach ulotnych i okolicznościowych*. In: *Druki ulotne i okolicznościowe – wartości i funkcje*. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Wojnowice, 8-10 października 2004. Wrocław, s. 16.

13 K. Migoń, op. cit., s. 16.

ma charakter albumowy lub jest w formie elektronicznej, zrezygnowano z realizacji tego pomysłu.

Katalogi wystaw biblioteka uczelni artystycznej w większości wypadków otrzymuje nieodpłatnie. Z instytucjami, których wydawnictwa są wyjątkowo cenne, Akademia Sztuk Pięknych prowadzi wymianę. W sytuacji, kiedy nie ma możliwości ich pozyskania tą drogą, są nabywane drogą kupna. Ich gromadzenie wymaga zaangażowania pracowników biblioteki, orientacji w bieżących wydarzeniach kulturalnych. Często, jeżeli nie zwrócą się oni z prośbą do twórcy lub organizatora z prośbą o przekazanie katalogu do zbiorów biblioteki w czasie jego rozpowszechniania, możliwość jego pozyskania zostaje utracona. Katalogi w postaci broszur są najczęściej drukami przeznaczonymi do nieodpłatnego rozpowszechniania podczas wernisażu i czasu trwania wystawy, więc jeżeli bibliotekarz nie zareaguje odpowiednio szybko, cały nakład może zostać rozdany. Niekiedy udaje się pozyskać wtedy takie druki pośrednio – od osób biorących udział w wernisażach, które, robiąc selekcję swoich zbiorów, po jakimś czasie przekazują druki do biblioteki w formie daru.

Jak pisze Krystyna Wolfke: *„Dar jest tym rodzajem wpływu, który często niezupełnie odpowiada założeniom planowanego uzupełniania księgozbioru. Wyjątek stanowią przypadki, gdy biblioteka z własnej inicjatywy rozwija akcję pozyskania określonego daru”*¹⁴. W praktyce napływ darów pierwszego typu do Biblioteki ASP w Katowicach przewyższa ilość katalogów wystaw pozyskiwanych celowo przez pracowników biblioteki. Selekcja efemeryd nastręcza liczne trudności. Czasami ich skromna forma może być myląca, bo w przyszłości może się okazać, że wystawa, której towarzyszyły, była zaczątkiem jakiegoś ruchu, kierunku czy powstania grupy artystycznej. Tak samo skromny katalog nieznanego artysty może się okazać w przyszłości dokumentacją dzieł późniejszego mistrza.

Wystawa jest zakończeniem pewnego etapu pracy twórczej, a katalog wystawy jest drukiem dokumentującym to zdarzenie. Na duży album artysta pracuje zazwyczaj całe życie i nie wszyscy mają szczęście, aby monografia ich twórczości ukazała się jako druk zwarty. Do tego czasu często jedynym dokumentem potwierdzającym dokonania artysty są dokumenty życia społecznego, jakimi są katalogi wystaw. Mając na uwadze wagę selekcji dla przyszłego kształtu zbiorów, jest ona prowadzona bardzo starannie. Gromadzone materiały przeglądają nie tylko bibliotekarze, którzy dokonują wstępnej selekcji (np. oddzielając dublety), ale również członkowie Rady Bibliotecznej, w której skład wchodzi przedstawiciele każdego kierunku (uczelnia posiada aktualnie cztery kierunki kształcenia). Na dzień dzisiejszy nie ma sformułowanych wytycznych, które druki biblioteka gromadzi, a których nie, ale na podstawie przyjętych materiałów można wywnioskować, że brane pod uwagę są następujące cechy katalogów wystaw:

treść – katalogi zawierające informacje na temat wystaw prac wykładowców, studentów, oraz te, których bezpośrednim wytwórcą jest uczelnia, gromadzone są w pierwszej kolejności. Następne w kolejności są katalogi pochodzące ze środowiska skupionego wokół uczelni i regionu. Do zbiorów włączane są również katalogi znanych lub obiecujących twórców, zawierające ciekawe rozwiązania, interesującą tematykę wystawy itp. Istotna

---

14 K. Wolfke, *Gromadzenie księgozbioru*. Warszawa 1955, s. 26.

jest również ilość zawartej w dokumencie treści, co często przekłada się na jego objętość. Inaczej powiedziawszy Biblioteka chętniej przyjmie do zbiorów katalog w formie okolicznościowego wydawnictwa albumowego niż druk ulotny towarzyszący jednej wystawie. Co nie znaczy, że tych drugich nie gromadzi. Do zbiorów włączane są katalogi w formie druków ulotnych, jeżeli zawierają istotną treść (np. towarzyszyły wystawie jednego z pracowników uczelni) lub są wydane przez cenioną instytucję;

instytucja sprawcza – katalog wydany przez cenioną w środowisku instytucję wystawienniczą ma większe szanse znaleźć się w zbiorach niż katalog instytucji mało znanej. Można zauważyć, że istotny jest też aspekt terytorialny – katalogi wystaw organizowanych w regionie są częściej włączane do zbiorów niż podobnego typu pochodzące z odległych źródeł;

forma dokumentu – katalogi wystaw nie powstają w celu ich długiego przechowywania, sytuują się pomiędzy drukiem ulotnym a wydawnictwem zwartym, mając w sobie jednak więcej z ulotności niż powagi woluminu. W większości przypadków katalogi posiadają w sobie cechy druku reklamowego: chodzi przecież o to, aby odbiorca zapamiętał dzieła i artystę, przyszedł po raz kolejny na jego wystawę, aby artysta zyskał sławę. W związku z tym ich forma bywa często zaskakująca dla odbiorcy, który może być zainteresowany nie tylko samą zawartością treściową, ale również sposobem, w jaki katalog został wykonany, ciekawym projektem, okładką, papierem czy szyciem. Uczelnie kształcą projektantów graficznych, czyli osoby, które będą odpowiedzialne za kształt i formę przyszłych publikacji. W związku z tym, patrzą one nieco odmiennie na tego typu druki. Interesuje ich bardziej forma dokumentu, sposób w jaki został on zaprojektowany, jego estetyka, a mniej sama zawartość treściowa. W związku z tym część katalogów jest gromadzona, ponieważ zawiera ciekawe rozwiązania formalne, które mogą stać się inspiracją dla młodych twórców.

Jak zostało wspomniane, na początku działalności biblioteki podjęto próbę rozgraniczenia gromadzenia wydawnictw zwartych i katalogów wystaw, aby oddzielić „druki ulotne i okolicznościowe”. Ze względu na to, że nie było to możliwe, ze zbioru głównego wyłączono jedynie katalogi mniej poczytne, obejmując je ewidencją uproszczoną. Ze zbioru głównego, ze względu na jego wartość o charakterze archiwalnym, wyodrębniono również katalogi wystaw (w formie druków ulotnych) pracowników, studentów oraz katalogi towarzyszące wystawom organizowanym przez uczelnię. Ten zbiór mógłby być w przyszłości początkiem kolekcji muzeum Akademii.

Plakaty są od niedawna gromadzonym zbiorem dokumentów życia społecznego. Biblioteka otrzymuje je w formie daru, głównie od pracowników uczelni. Pozyskiwane są również plakaty towarzyszące wystawom organizowanym przez uczelnię. Kolekcja dopiero powstaje, więc na dzień dzisiejszy przyjmowane są wszystkie, które trafią do biblioteki (obecnie jest ich ok. 300 egzemplarzy). W założeniu ma zostać stworzona kolekcja reprezentatywna, czyli zawierająca po kilka plakatów pracowników uczelni projektujących tego typu druki, plakaty studentów, które zostały nagrodzone w konkursach oraz plakaty towarzyszące wystawom organizowanym przez uczelnię.

Pomimo, że biblioteka od dawna przygotowywała się do gromadzenia plakatów, a pracownicy prowadzili rozmowy aby je pozyskać, to impulsem, który zwrócił środowisku uwagę na istotę posiadania kolekcji tych efemeryd, była wystawa zorganizowana z okazji jubileuszu kierunku projektowania graficznego. Okazało się, że kilka plakatów, istotnych dla twórczości niektórych projektantów, trzeba było odtworzyć cyfrowo i ponownie drukować, bo ze względu na swoją ulotność nie zostały zachowane. Potraktowano je jako druki „robocze”, które mają spełnić doraźną funkcję. W związku z tym istotne okazało się istnienie jednostki, która te ulotne druki mogła by gromadzić.

Kolekcja plakatów powstawała od początku i nie budziła tylu wątpliwości, co gromadzenie katalogów wystaw. Jednak ponownie istotne stało się pytanie o to, co gromadzimy, czyli jaki dokument może zostać nazwany plakatem. Okazało się, że również w tym wypadku mogą pojawić się wątpliwości.

W odróżnieniu od afisza „*plakat zawiera zazwyczaj mało tekstu, a przemawia do widza stroną graficzną, kompozycją i kolorytem*”¹⁵. Niejednokrotnie posiada walory artystyczne, dlatego w zbiorach zajmują miejsce pomiędzy efemerydą a dziełem sztuki. Zofia Skorupska twierdzi, że „*gdyby np. zbierane prawie przez wszystkie biblioteki afisze, (...) traktować jako akt indywidualnej twórczości artystycznej to winny one trafić do działu grafiki, a nie dżs-ów*”¹⁶. Trudno w takim wypadku postawić jednoznaczną granicę, bo jednych czytelników interesuje treść dokumentu, drugich interesuje sposób jej prezentacji. Klasyfikacja staje się tym bardziej utrudniona, że wśród plakatów, które mają funkcję informującą, są takie, które nie posiadają zleceńodawcy a inspiratorem ich powstania jest sam artysta. Tzw. „self-edition” często podejmują tematykę ogólną np. *Życie, Grawitacja, Krótkotrwałość istnienia*¹⁷. Problem tzw. „falszywych plakatów” był wielokrotnie dyskutowany. Istotne było rozróżnienie, czy są one plakatem, czy jedynie „grafiką z tekstem”. Na dzień dzisiejszy tego typu druki nadal dopuszczane są do organizowanych przeglądów, np. Biennale Plakatu, ponieważ nie udało się ustalić kryterium eliminującego tego typu prace¹⁸. Mogą być one nadal uważane za dokument życia społecznego, ponieważ są wydane drukiem (choć w obecnych czasach nie stanowi to problemu, ponieważ dzięki technice drukarskiej każdy może zlecić druk pojedynczego egzemplarza), a także stanowią dokument określonego stanu świadomości ich autorów. O ile obecnie działania komercyjne, których narzędziem jest plakat, traktują odbiorcę jako bezwolnego konsumenta, to w tym kontekście autorskie edycje, które są wysyłane na konkursy, mogą być rozumiane jako „*(...) alternatywna jakość, w której relacje oparte są na czynnikach innych niż tylko względy ekonomiczne*”¹⁹.

Podjęto decyzję o gromadzeniu plakatów tradycyjnych razem z tzw. „self-editions”. Określenie statutu tych ostatnich było istotne, jako że biblioteka tworzy również kolekcję

15 *Encyklopedia wiedzy o książce*, op. cit., hasło: plakat, s. 1900.

16 Z. Skorupska, *Głos w dyskusji*, oprac. przez Janusza Albina. In: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece...* op. cit., s. 68.

17 B. Otto-Węgrzyn, *Plakat jako autonomiczna forma graficzna*. „Biuletyn Sztuki Projektowania”. 2009, nr 4, s. 16.

18 Ibid., s. 14.

19 Ibid., s. 22.

grafik i mogłyby powstać wątpliwości do jakich zbiorów zaliczyć tego typu dokumenty. Zbiory plakatów tworzone są w celu wykorzystania ich w przyszłych wystawach czy publikacjach. Uczelnia, w ramach dozwolonego użytku publicznego ma prawo publikować reprodukcje efemeryd będących w jej zbiorach „w katalogach i wydawnictwach publikowanych dla promocji tych utworów”²⁰. W przypadku, gdyby jednak uczelnia planowała wykorzystanie reprodukcji plakatu w innego typu publikacji, niż określonej w ustawie, Biblioteka (w miarę swoich możliwości) pozyskuje od autorów pisemne upoważnienia.

Problemem, z jakim spotkano się podczas gromadzenia plakatów, jest ich często niski nakład. Czasami, szczególnie w przypadku wystaw, których organizatorzy dysponują niskim budżetem, w celu promocji wydarzenia drukuje się jedynie kilka sztuk. W takim wypadku rolą bibliotekarza jest uchwycenie najodpowiedniejszego momentu po zakończeniu wystawy aby plakat zdjąć z eksponowanego miejsca i włączyć do zbiorów (tzn. trzeba uprzedzić innych chętnych oraz służby porządkowe).

Istotną rolę w gromadzeniu plakatów ma również współpraca z pracownikami plakatu czy sitodruku (gdzie część z nich powstaje), które na bieżąco przekazują plakaty, które w nich powstają. Okazało się, że współpraca bibliotekarza ze środowiskiem i bezpośrednie kontakty interpersonalne przyniosły większy rezultat w postaci zgromadzonych zbiorów niż droga formalna. Chociaż wystosowane do pracowników pismo z prośbą o współpracę podpisane przez władze uczelni, stworzyło dobry grunt do jej rozpoczęcia i zasygnalizowało, że zaczęto tworzenie kolekcji. Wydaje się, że istotna stała się świadomość środowiska artystów, że tworzenie tego typu kolekcji jest konieczne i przekazanie swoich dzieł do zbiorów biblioteki może przyczynić się do rozpowszechniania, a w przyszłości zachowania, ich twórczości.

Do zbioru plakatów włączono również pojedyncze kalendarze o charakterze artystycznym, przede wszystkim ze względu na podobny sposób przechowywania, a niejednokrotnie i format. Autorami większości z nich są studenci, a powstały one podczas prowadzonych na uczelni zajęć.

Etykiety, znaczki pocztowe, etykiety na zapalniczki, bilety, druki reklamowe (i inne) nie są na dzień dzisiejszy gromadzone, chociaż leżą one w obszarze zainteresowań czytelników badających szatę graficzną efemeryd. Niektóre ze znaczków, czy etykiet zapalczanych, to w rzeczywistości mikroplakaty. Do niedawna projektanci tego typu dokumentów byli uważani nie za twórców, ale za rzemieślników, którzy wykonują zlecenie. A przecież często projektują je znani projektanci. W Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach powstał pomysł, aby z tej „szarej literatury”, głównie z czasów PRL-u, utworzyć podręczne archiwum, które będzie wykorzystywane przez pedagogów do celów dydaktycznych²¹. Sytuacja ta jest przykładem, że chociaż w danej chwili historycznej efemeryda może nie być uważana za druk wartościowy, to z czasem może się

20 Art. 33, p. 2. Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. (Dz. U. nr 24, poz.83). Tekst jednolity z dnia 17 maja 2006 r. (Dz. U. nr 90, poz. 631).

21 Opisane archiwum prowadzone jest przez międzywydziałową jednostkę jaką jest Oficyna Wydawnicza.

to zmienić. Warto dodać, że profesor Aleksandra Giza²², która pracuje obecnie nad projektem *Grafika Użytkowa Polski Powojennej*, zauważa, że wszystkie tego typu dokumenty życia społecznego „*stanowią o estetyce dnia codziennego i kulturze czasu i miejsca, niezależnie od ich miejsca odzwierciedlając jednocześnie kondycję estetyczną, polityczną, materialną kraju*”²³.

Aneta Firlej-Buzon w zestawieniu rodzajów dokumentów życia społecznego gromadzonych w polskich bibliotekach²⁴ nie wyszczególnia tego typu dokumentu, bo prawdopodobnie żadna biblioteka na dzień dzisiejszy ich nie gromadzi. Nie chodzi w tym wypadku o dokumenty wydane drukiem, ale o coś tak nietypowego jak próbki materiałów, które stanowią swego rodzaju dżs-y (przyjmując szeroką definicję dokumentu) dla projektantów przemysłowych – czyli próbki nowoczesnych materiałów dostępnych na rynku oraz wiedzę na temat technologii ich produkcji. Aby móc zaprojektować przedmiot projektant powinien wiedzieć nie tylko, jak go zbudować, ale również z czego. Istotna jest faktura, wytrzymałość, sprężystość i inne cechy, które powodują, że przedmiot jest funkcjonalny, trwały i przyjemny w użyciu. Aby zapoznać się z materiałem, z którego można będzie go zbudować, potrzebna jest o nim wiedza. Najlepiej, żeby była ona poparta bezpośrednim kontaktem designera z materiałem. Przykładowa biblioteka materiałów mieści się w Design Academy w Eindhoven (Holandia). Na dzień dzisiejszy Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych nie może się jeszcze pochwalić tego typu zbiorami, chociaż istnieje w środowisku zainteresowanie nimi. Planuje się utworzenie Śląskiej Publicznej Biblioteki Materiałów w budynku, który ma zostać wybudowany przez Akademię w najbliższych latach. Byłaby ona pierwszym tego typu ośrodkiem w Polsce.

W związku z szerokimi zainteresowaniami czytelników zbiorami dokumentów życia społecznego, podczas ich gromadzenia przyjęto szeroką definicję dżs-ów, za które uważa się dokumenty oddające „*(...) całkowity obraz życia w danym momencie czasu, w danej sytuacji społecznej, politycznej i kulturowej*”²⁵. Chociaż w rzeczywistości biblioteka nie gromadzi wielu form dokumentów życia społecznego, ponieważ trzonem zbioru efemeryd są katalogi wystaw i powstająca dopiero kolekcja plakatów, to nie znaczy, że nie posiada informacji o innych tego typu drukach. Czytelnicy są żywo zainteresowani ich formą, sposobem projektowania, zarówno ich historią jak i współczesną estetyką różnych typów dokumentów życia społecznego. Aby wyjść naprzeciw ich oczekiwaniom, biblioteka pozyskuje wydawnictwa zwarte zawierające przykłady lub prezentujące zbiory dżs-ów, np. plakatów, wizytówek, etykiet, ekslibrysów, druków okolicznościowych, ilustracji, kalendarzy, okładek książkowych oraz okładek płyt CD, pocztówek, druków reklamowych, wydawnictw propagandowych, zaproszeń, walut, zdjęć, zesta-

22 Wykładowca projektowania graficznego w Katedrze Komunikacji Wizualnej Szkoły Sztuk Pięknych w Northern Illinois University.

23 A. Giza, *Projekt Grafika Użytkowa Polski Powojennej* – prof. Aleksandra Giza In: *Teksty* [online]. Warszawa: Stowarzyszenie Twórców Grafiki Użytkowej, 09.06.2011 [dostęp: 2011-09-05]. Dostępny w Internecie: <http://stgu.pl/2010/06/projekt-grafika-uzytkowa-polski-powojennej-prof-aleksandra-giza/>

24 A. Firlej-Buzon, op. cit., s. 182.

25 A. Firlej-Buzon, op. cit., s. 51.

wień statystycznych, znaczków pocztowych itp. Dokumenty życia społecznego zebrane w wydawnictwach zwartych stanowią „zbiory w zbiorach”. Biblioteka gromadzi również katalogi wystaw plakatów, ekslibrysów czy katalogi znaczków pocztowych. Tego typu dokumenty życia społecznego są w rzeczywistości meta-dźs’ami, ponieważ są dźs’ami zawierającymi informację o innych dźs’ach.

Gromadzenie owych „zbiorów w zbiorach” ma szereg zalet, zarówno dla czytelnika, jak i biblioteki. Po pierwsze, nie wymagają specjalnego sposobu przechowywania i dodatkowej przestrzeni. Kilkadziesiąt plakatów może leżeć na półce w jednym albumie. Po drugie jest to wygodne również dla czytelnika. Nie tylko dlatego, że ma podaną jednorazowo dużą ilość informacji, ale również ze względu na komfort użytkowania. Nie potrzebuje się on wpatrywać w mikroskopijne znaczki czy wizytówki. Kolory w tego typu wydawnictwach zazwyczaj też bywają ulepszone w którymś z programów komputerowych i czytelnik nie ma do czynienia z wyblakłymi od upływu czasu drukami. Ponadto gromadzenie dokumentów zwartych będącymi zbiorami dźs-ów zaoszczędza czas pracownikom biblioteki, którzy często nie byłiby w stanie opracować takiej ilości druków. Z drugiej jednak strony, taka sytuacja ma swoje wady. Obecnie na rynku polskim nie ma wielu wydawnictw tego typu, więc często kupowane są książki zagraniczne, których koszt jest znacznie wyższy niż wydawnictw krajowych. To, co dla jednych jest zaletą, dla innych może być wadą. Żadna reprodukcja nie odda czaru obcowania z oryginałem. Nawet, gdy jest wydana na lepszej jakości papierze i ma „podrasowane” kolory. Oprócz tego, w ten sposób można gromadzić informację o godnych uwagi kolekcjach. Jednak aby stworzyć własną kolekcję, trzeba samemu włożyć wysiłek, który w przyszłości może zaowocować publikacją prezentującą zbiory czy wystawą. Biblioteka tworzy własną kolekcję również po to, aby na bieżąco gromadzić dokumenty towarzyszącego życiu środowiska skupionego wokół uczelni.

W Bibliotece Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach, podobnie jak w innych bibliotekach artystycznych, zbiory dokumentów życia społecznego należą do zbiorów podstawowych. Wynika to z faktu, że wspomaganie procesu dydaktycznego i badań naukowych artystycznej uczelni wyższej wymaga gromadzenia specjalnego typu księgozbioru, a efemerydy stanowią istotną jego część. Owa „szara literatura” stanowi niejednokrotnie fragment dorobku artystycznego pedagogów, dokumentuje osiągnięcia studentów czy artystyczne wydarzenia. Gromadzenie dokumentów życia społecznego w tego typu placówce jest po prostu koniecznością, od której uciec nie sposób, chociaż tworzenie kolekcji dźs-ów wymaga większego zaangażowania pracowników i nawiązania współpracy ze środowiskiem. Wiąże się to również z przyjęciem długofalowej strategii gromadzenia, ponieważ „(...) biblioteki, które chcą się podjąć tego wyzwania, muszą działać konsekwentnie, planowo i metodycznie”²⁶. Przykładem mogą być zbiory plakatów biblioteki ASP w Krakowie, które zostały zapoczątkowane w latach 1891–1904, były systematycznie powiększane i nadal są na bieżąco uzu-

---

26 A. Firlej-Buzon, op. cit., s. 133.

pełniane²⁷. Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach dopiero zaczyna tworzyć swoje zbiory. Jest na początku drogi. Ale „najdłuższa podróż rozpoczyna się od pierwszego kroku”²⁸.

Bibliografia:

1. Chadał E., *Dobór i gromadzenie zbiorów*. Warszawa 1988.
2. Chełstowski E., *Wybrane problemy dokumentacji życia społecznego w bibliotekach*. In: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece. Materiały z ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w dniach 2–3 czerwca 1969 roku*. Red. Janusz Albin. Wrocław, Warszawa, Kraków 1970, s. 9–24.
3. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Red. A. Birkenmeier, B. Kocowska, J. Trzynadłowski. Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, hasło: druk ulotny, s. 560–561.
4. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Red. A. Birkenmeier, B. Kocowska, J. Trzynadłowski. Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, hasło: plakat, s. 1900.
5. Firlej-Buzon A., *Dokumenty życia społecznego w teorii i praktyce bibliotekarskiej w Polsce*. Warszawa 2002. ISBN 83-87629-83-9.
6. Giza A., *Projekt Grafika Użytkowa Polski Powojennej – prof. Aleksandra Giza* In: *Teksty* [online]. Warszawa: Stowarzyszenie Twórców Grafiki Użytkowej, 09.06.2011 [dostęp: 2011-09-05]. Dostępny w Internecie: <http://stgu.pl/2010/06/projekt-grafika-uzytkowa-polski-powojennej-prof-aleksandra-giza/>
7. Kielkowski L., *O potrzebie gromadzenia materiałów dotyczących środowisk artystycznych*. In: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece. Materiały z ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w dniach 2–3 czerwca 1969 roku*. Red. Janusz Albin. Wrocław, Warszawa, Kraków 1970, s. 55–58.
8. Laozi. *Księga Dao i de z komentarzami Wang Bi*. Tłum. Anna Iwona Wójcik. Kraków 2006. ISBN 83-233-2076-4.
9. Migoń K., *Bibliologia o drukach ulotnych i okolicznościowych*. In: *Druki ulotne i okolicznościowe – wartości i funkcje. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Wojnowice, 8–10 października 2004*. Red. K. Migoń et al. Wrocław 2006, s. 9–19.
10. Otto-Węgrzyn B., *Plakat jako autonomiczna forma graficzna*. „Biuletyn Sztuki Projektowania”. 2009, nr 4, s. 14–23.
11. Skorupska Z., *Głos w dyskusji oprac. przez Janusza Albina*. In: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece. Materiały z ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w dniach 2–3 czerwca 1969 roku*. Red. Janusz Albin. Wrocław, Warszawa, Kraków 1970, s. 68.
12. *Słownik języka polskiego*. Red. M. Szymczak. Warszawa 1988, t. 1., hasło: katalog, s. 899.
13. Szocki J., *Gromadzenie zbiorów bibliotecznych. Zagadnienia wybrane*. Wrocław 1979.
14. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. (Dz. U. nr 24, poz. 83). Tekst jednolity z dnia 17 maja 2006 r. (Dz. U. nr 90 z 2006 roku, poz. 631).
15. Wielgut-Walczak J., *Wprowadzenie*. In: *Plakat z krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych 1899–2003*. Red. M. Pawłowski, Kraków 2004, s. 18–20.
16. Wolfke K., *Gromadzenie księgozbioru*, Warszawa 1955.

27 J. Wielgut-Walczak, *Wprowadzenie* in: *Plakat z krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych 1899–2003*. Red. M. Pawłowski, Kraków 2004, s. 19–20.

28 Laozi. *Księga Dao i de z komentarzami Wang Bi*. Tłum. Anna Iwona Wójcik. Kraków 2006, s. 126.

Abstract:

The paper presents the strategy of gathering documents on social life run by the Library of the Fine Arts Academy in the context of the specificity of an artistic university. As a result of the fact that the Library – on the one hand – supports the process of teaching and researching, and – on the other – archives the artistic production of the groups within the gravitational influence of the Academy, its basic collection is composed of social life documents. The way the documents are divided results from their types. The paper describes various forms of documents that have the collective names of 'exhibition catalogue' or 'poster', and their importance in the process of gathering and selection. The paper also presents the ways SLDs (social life documents) are gathered; and the special role of the librarian and his or her knowledge of the current artistic events of the academic community. The author brings up the question of the digital version of SLDs: the transience of electronically-recorded contents versus the necessity of a long-standing archiving; the author presents an intermediate way of gathering ephemerides, in books containing collections of their reproductions; she discusses the advantages and disadvantages of collections of that type and explains why an artistic university's library has to create its own collection of the so-called 'grey' literature.

STARE DRUKI KSIĄŻNICY POMORSKIEJ. STRATEGIA GROMADZENIA

Sreszczenie: Stare druki były gromadzone już od pierwszych lat istnienia biblioteki (1905 r., Stadtbibliothek), chociaż raczej nie w sposób planowy i systematyczny. Sytuacja ta uległa zmianie w latach 50. kiedy to, już w WiMBP. powstał Oddział Starych Druków i rozpoczęto „budowanie” księgozbioru z myślą o środowisku naukowym, zajmującym się przeszłością Pomorza. Priorytetem stało się gromadzenie pomoraników oraz tworzenie od podstaw kolekcji poloników. Zasoób zabytkowej książki gromadzony jest tradycyjną metodą wymiany, daru i zakupu. Poszerzeniu uległy jedynie sposoby pozyskiwania funduszy na kolejne zakupy (projekty ministerialne, sponsoring itp.) oraz źródła tych zakupów (aukcje internetowe). Aktualnie w księgozbiorze liczącym ponad 30 tysięcy woluminów znajduje się 4.035 pomoraników oraz 2.231 poloników.

Książnica Pomorska w Szczecinie jest największą na Pomorzu Zachodnim biblioteką naukową o profilu humanistycznym. Pełni funkcję centralnej biblioteki tego regionu. Wielkość i jakość zbiorów oraz możliwości ich udostępniania, wpływają na wizerunek instytucji. Szczecińska biblioteka postrzegana jest jako placówka zapewniająca warsztat lokalnemu środowisku naukowemu i studentom. Zgodnie ze swoim statutem ma również obowiązek troszczyć się o zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu, tworzyć i pielęgnować kolekcje historyczne i regionalne, pomnażać je i popularyzować¹. Posiadane przez Książnicę zbiory specjalne (300.000 jednostek) świadczą o tym, iż obowiązek ten spełnia. Obok rękopisów, muzykaliów, kartografii, materiałów ikonograficznych, czy dokumentów życia społecznego, istnieje kolekcja starych druków. Jej strukturę tworzą zasoby szczecińskiej Stadtbibliothek², księgozbiory poniemieckie przejęte w latach 50-tych³, oraz późniejsze nabytki pozyskiwane przez lata drogą zakupów, darów i wymiany.

Kolekcja ma charakter uniwersalny. Obejmuje druki wydane od XV do XVIII w. reprezentujące wszystkie dziedziny ówczesnej wiedzy: filozofię, medycynę, geografę, historię powszechną i historię literatury. Obficie reprezentowana jest protestancka i katolicka teologia, dzieła prawnicze, oraz literatura antyczna w tłumaczeniach i przeróbkach. Zbiór podzielony jest na inkunabuły, pomoranika, polonika i druki obce. Te ostatnie stanowią

1 Statut Książnicy Pomorskiej [online] [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://ksiaznica.ornet.pl/index.php?p=5>.

2 Biblioteka Miejska w Szczecinie, działająca w l. 1905–1945. W 1945 r. Polska Biblioteka Miejska stała się pełnoprawnym dysponentem jej zbiorów zabytkowych. Do 1958 r. z przejętych zasobów wydzielono 15.000 vol. starych druków.

3 Księgozbiory bibliotek byłego Marienstiftsgymnasium (7100 vol.) i Gimnazjum P. Gröninga ze Stargardu (1300 vol.).

największą część, pochodzącą głównie z oficyn niemieckich, a w mniejszym stopniu z niderlandzkich, szwajcarskich, francuskich, włoskich, hiszpańskich czy skandynawskich. Językiem większości dzieł jest łacina i niemiecki. Nieliczne są druki w innych językach europejskich czy orientalnych.

Pierwsze stare druki zaczęto wydzielać z zasobów magazynu głównego w latach 40-tych i na początku 50-tych, podczas prac zabezpieczających i porządkowych. Wyselekcjonowane w ten sposób książki, w liczbie 2.500 tomów, dały początek w 1954 r. nowej agendzie w strukturze biblioteki – Oddziałowi Starych Druków. Swą właściwą działalność rozpoczął on prawie rok później wraz z zatrudnieniem Urszuli Szajko, która kierowała pracami oddziału przez kilkadziesiąt następnych lat⁴. Podjęto wtedy prace nad dalszym penetrowaniem zasobów magazynowych i scalaniem księgozbiorów historycznych rozproszonych po mieście i województwie. Proces metodycznego uporządkowania i opracowania kolekcji zakończono w połowie lat 70-tych. Od tego momentu zajęto się opracowywaniem wpływów bieżących, które były dość liczne.

W 1965 r. biblioteka uzyskała status placówki naukowo-badawczej. Wpłynęło to na zintensyfikowanie gromadzenia zbiorów, w tym także zbiorów specjalnych. Nacisk położono na pozyskiwanie regionalistów⁵. W kolejnych latach, na aukcjach, w antykwariatach i od prywatnych oferentów, nabywano starodruki, które wzbogaciły głównie kolekcje poloników i pomeraników. Jednakże dopiero w 1970 r. w Oddziale Starych Druków sformułowano jasne kryteria gromadzenia zbiorów. W niezmienionej wersji obowiązują one do dnia dzisiejszego.

Za priorytetowe uznaje się pozyskiwanie pomeraników, czyli wytworów sztuki drukarskiej z terenu Pomorza Zachodniego w jego historycznych granicach oraz pozycje Pomorza dotyczące. Gromadzi się także polonika wydane na terenie państwa polskiego i polonika zagraniczne. W sferze zainteresowania pozostają także wszystkie druki z XVI w. Te podstawowe wytyczne nie wykluczają oczywiście możliwości nabywania książek z wieku XVII i XVIII, zwłaszcza unikatowych czy też interesujących pod względem formalno-wydawniczym. Bo przecież artystyczna oprawa, ryciny, interesująca proveniencja, słynne oficyny wydawnicze, czy też edycje ważnych dzieł naukowych i literackich, to kryteria decydujące o możliwości nabycia dzieła. Kolekcjonowane są także inkunabuły. Wobec tych cymeliów nie stosuje się kryteriów terytorialnych czy treściowych. Z reguły nie gromadzi się dubletów, chyba że wyróżnia je wspomniana artystyczna oprawa, czy też cenna z punktu widzenia opiekuna zbioru, proveniencja.

Kierując się tymi wytycznymi, zgromadzono w Książnicy Pomorskiej zbiór liczący dzisiaj przeszło 30.300 tytułów (22.819 vol.)⁶. W tej globalnej liczbie pomeranika stanowią 4.035 vol, polonika 2.231 vol., inkunabuły 41 vol.

4 Urszula Szajko (1929–2011) długoletnia zasłużona pracownica Książnicy Pomorskiej, wybitna znawczyni średniowiecznych kodeksów rękopiśmiennych i starych druków. Autorka wielu artykułów i wydawnictw dotyczących zbiorów specjalnych.

5 *Od Stadtbibliothek do Książnicy Pomorskiej*. Red. H. Niedbał. Szczecin, 2005, s. 158.

6 Stan na grudzień 2010 r.

Chociaż zasadniczy zręb księgozbioru został zbudowany, to prace nad jego powiększaniem trwają nadal. Polityka gromadzenia starych druków ukierunkowana jest na uzupełnianie pewnych luk i kompletowanie określonych zespołów, np. proveniencyjnych – dotyczy to pomeraników. Inaczej rzecz ma się z zespołem poloników, który choć niewielki, jest dość reprezentatywny. W jego przypadku wciąż można mówić o budowaniu, a nie uzupełnianiu kolekcji. W związku z tym pozyskuje się kolejne zbiory dokonując zakupów, wymieniając książki z innymi bibliotekami bądź osobami prywatnymi, czy przyjmując dary.

Zakup

Typowanie starych druków do zakupu odbywa się w obrębie Sekcji Starych Druków, a funkcjonująca w bibliotece komisja zakupu opiniuje celowość danego wydatku. Bibliotekarze znający specyfikę księgozbioru, posiadający odpowiednią wiedzę popartą praktyką w pracy z zabytkową książką i orientujący się w źródłach pozyskiwania zbiorów, penetrują rynek antykwaryczny, wyszukując książki do ewentualnego zakupu. Niestety, często atrakcyjny egzemplarz będący przedmiotem zainteresowania nigdy na półki biblioteki nie trafia z prozaicznego, a powszechnego w bibliotekach powodu, jakim jest brak odpowiednich funduszy na zakup. W przypadku szczególnie pożądanego przez bibliotekę, cennych, a co za tym idzie kosztownych druków, środków poszukuje się poza murami macierzystej instytucji. Dzięki kreatywności bibliotekarzy i poznaniu różnych źródeł pozyskiwania pieniędzy, udało się powiększyć kolekcję Książnicy Pomorskiej o kilka wartościowych nabytków, a niektóre poddać gruntownej konserwacji. Dobrym tego przykładem może być dzieło Johanna Christopha Hartknocha, które zasililo kolekcję poloników, *Alt und Neues Preussen oder Preussischer Historien* [...], wydane w Lipsku w 1684 r., a zakupione dzięki finansowemu wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2007 r.). Znalezienie sponsorów wśród szczecińskich banków i zakładów przemysłowych, zaowocowało swego czasu zakupem pięciu inkunabułów.

Wymierne korzyści przynosi również współpraca ze Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich⁷ i Towarzystwem Przyjaciół Książnicy Pomorskiej⁸. Obie te organizacje pożytku publicznego sfinansowały zakupy kilkudziesięciu druków, które włączono do zespołu poloników i pomeraników.

Nie do przecenienia są dobre i trwałe więzi nawiązane z czytelnikami, którym w trosce o dobro książki zdarza się odegrać znaczącą rolę w strategii gromadzenia zbiorów. Przekazanie informacji o książkach szukających nabywcy, czy znalezionych w antykwariacie, może skutkować bardzo udanym zakupem. Tak było w przypadku nabycia w 2009 r. trzech inkunabułów i dwóch druków z XVI w. od prywatnego oferenta.

7 Koło nr 1 SBP przy Książnicy Pomorskiej (działa w strukturze Oddziału Szczecińskiego SBP).

8 Towarzystwo Przyjaciół Książnicy Pomorskiej powołano w 1989 r. przy Książnicy Pomorskiej w Szczecinie. Jednym z głównych jego celów jest troska o zachowanie dziedzictwa kulturowego Pomorza Zachodniego. Swoje zadania realizuje poprzez inicjowanie, podejmowanie i rozwijanie oraz wspieranie i popularyzowanie działalności Książnicy Pomorskiej zmierzającej do wzbogacenia najcenniejszych zabytków książkowych, fotografii, rękopisów, archiwów rodzinnych itp.

Wymiana

Sekcja Starych Druków dokonuje wymiany zarówno z instytucjami, jak i osobami prywatnymi, a oferta jaką dysponuje, umieszczona jest na stronie internetowej biblioteki⁹. Aktualnie wymiana nie należy do głównych źródeł pozyskiwania zbiorów. Najbardziej aktywny okres wymiany miał miejsce w latach 60-tych i 70-tych. W 1965 r. weszło w życie zarządzenie o bezpłatnej wymianie druków zbędnych pomiędzy bibliotekami w kraju¹⁰. W ciągu kilku lat szczecińska placówka przekazała 2.383 vol. ze swoich zasobów, otrzymując w zamian ok. 3000 vol. W 1968 r. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie przekazała 322 vol., a w 1976 r. Biblioteka Narodowa – 1.674 vol. Były to głównie druki pomorskie wywiezione po wojnie ze Szczecina, wśród nich liczne zarządzenia władz Księstwa Pomorskiego. Analiza rejestru przybytków pozwoliła stwierdzić, że kolejna wymiana miała miejsce dopiero pod koniec lat 90-tych. Otrzymano wtedy ok. 40 wydawnictw z Biblioteki Sejmowej. Od roku 2000 odnotowuje się zaledwie jednostkowe wpływy, ale istotne z punktu polityki gromadzenia. Wymiana dokonana w bieżącym roku z Biblioteką Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, zaowocowała powiększeniem zespołu poloników o 10 wartościowych pozycji.

Dary

Zbiory powiększają się drogą darów od osób prywatnych. Instytucje bardzo rzadko przyjmują role darczyńców. Wyjątek stanowiło Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie, które w roku 1959 i 1963 przekazało bibliotece znaczną partię druków¹¹. Wśród 1700 vol. znalazło się jedenaście inkunabułów, będących w przeszłości własnością kościoła mariackiego w Stargardzie. Od tego czasu, na przestrzeni kilkudziesięciu lat odnotowano zaledwie pojedyncze dary. Białostocka filia Uniwersytetu Warszawskiego, przekazała w 2003 r. zespół XVIII-wiecznych czasopism, które wzbogaciły posiadany zasób periodyków, a w bieżącym roku dar na rzecz Książnicy uczyniła Biblioteka Uniwersytecka w Greifswaldzie. Trzy tomy dzieła Johanna Carla Dähnerta *Academiae Grypeswaldensis Bibliotheca* [...] z lat 1775–1776, uzupełniły kolekcję pomeraników. Dary, które nie wpisują się w profil gromadzenia (np. druki niedatowane, które po wnikliwym zbadaniu okazują się wydawnictwami z XIX w.) czy też dublety, przekazywane są do innych agend biblioteki, lub zasilają zbiór książek przeznaczonych na wymianę. Przyjmowane są w darze także książki zdefektowane. Co prawda pociąga to za sobą koszt konserwacji, ale bibliotekarze wychodzą z założenia, że należy ratować książki stanowiące kulturowe dziedzictwo. Starać się również nie zrażać darczyńców odmową w nadziei na bardziej korzystne transakcje w przyszłości. W ubiegłych latach zjednywanie bibliotece donatorów przybierało formę corocznych spotkań, na których eksponowano podarowane zbiory i honorowano

9 Dublety starych druków. [dostęp: 2011-09-12]. Dostępny w Internecie: <http://ksiaznica.szczecin.pl/www/dublety-starych-drukow>.

10 *Monitor Polski* nr 17, poz. 74, z dn. 31 VIII 1965 r.

11 Aktualnie Muzeum Narodowe w Szczecinie.

przybyłych specjalnymi podziękowaniami. Sponsorzy zaś upamiętniani byli tabliczkami umieszczanymi przy wejściu do biblioteki.

Analiza wpływów do ostatnich pięciu lat wykazała, że rocznie zbiory starych druków powiększają się tą drogą średnio zaledwie o 3 vol. W przeszłości statystyki te były znacznie korzystniejsze. Dzieje się tak m.in. dlatego, że prywatni właściciele mają świadomość wartości posiadanych zbiorów i niechętnie się ich pozbywają. Tym bardziej że osobom prywatnym korzyści wymierne daje sprzedaż posiadanych zbiorów, a szlachetny gest przekłada się li tylko na satysfakcję darczyńcy.

Kolekcja starych druków Książnicy Pomorskiej wykorzystywana jest do prac badawczych prowadzonych przez studentów, naukowców z uczelni lokalnych, krajowych a także z zagranicy, głównie z Niemiec. Stanowi obiekt zainteresowania przede wszystkim filologów i historyków.

Również czytelnicy indywidualni – kolekcjonerzy czy miłośnicy dawnej książki, poszukujący źródeł do swych hobbystycznych dociekań znajdują tu odpowiednie materiały. Podobnie jak antykwariusze, konsultujący się w sprawach wydań konkretnych oficyn drukarskich. Do dyspozycji czytelników pozostaje również księgozbiór podręczny (1040 vol.). Gromadzony jest jako warsztat naukowy dla bibliotekarzy jak i użytkowników zbiorów. Składają się nań bibliografie polskie i międzynarodowe, katalogi zbiorów bibliotek polskich i zagranicznych, słowniki i encyklopedie, faksymilowe wydania starych druków, pozycje dotyczące dziejów książki i bibliotek oraz nauk pomocniczych historii.

Niemalą rolę w pozyskiwaniu czytelników odgrywają działania promujące zbiory. Obok wydanych już katalogów¹² czy informatorów dotyczących zabytkowych druków, publikuje się opracowania na temat konkretnych dokumentów.

W 2010 r. nakładem Książnicy Pomorskiej ukazała się udana edytorsko broszura, dotycząca zarządzeń władz szwedzkich na Pomorzu w XVII w.¹³ Spotkała się z życzliwym przyjęciem czytelników, o czym świadczy błyskawicznie wyczerpany nakład. Popularyzując starą książkę przeprowadza się lekcje biblioteczne z historii książki, organizuje wystawy tematyczne¹⁴, pisze artykuły prasowe, czy też bierze udział w audycjach radiowych na temat szczególnie cennych, czy niezwykłych z uwagi na treść druków, w atrakcyjnym nawet dla słuchacza laika.

Z myślą o kreowaniu nowoczesnego wizerunku biblioteki, zapewnia się czytelnikowi możliwość korzystania z elektronicznych edycji książek. Ta forma udostępniania poszerza liczbę osób zainteresowanych dawną książką, ale jest też metodą ochrony tych zbiorów. Wychodząc na przeciw oczekiwaniom czytelniczym, zamieszcza się stopniowo stare druki w Zachodniopomorskiej Bibliotece Cyfrowej¹⁵. Stałym zainteresowaniem czytelników cieszą

12 *Katalog starych druków Książnicy Pomorskiej: Pomeranica XVI i XVII w.* Oprac. U. Szajko, Szczecin 2003 *Biblioteka Książąt Pomorza Zachodniego: katalog.* Oprac. U. Szajko, Szczecin 1995; *Katalog dzieł nautologicznych XVI–XVIII w. w zbiorach WIMBP w Szczecinie.* Oprac. U. Szajko, Szczecin 1978; *Katalog starych druków medycznych w zbiorach bibliotek szczecińskich.* Red. T. Brzeziński, Szczecin 1976.

13 *Wyrazy aktu władzy, czyli rzecz o zarządzeniach szwedzkich na Pomorzu w XVII w.* Red. nauk. P. Gut, Szczecin 2010.

14 W Książnicy Pomorskiej można obejrzeć wystawę „Dzieje szczecińskiego drukarstwa w XVI–XVIII w.”

15 Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa [dostęp: 2011-09-12]. Dostępne w Internecie: <http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra>

się pomorskie druki historiograficzne oraz okolicznościowe z XVII–XVIII w., niedoceniane w przeszłości, a będące doskonałym źródłem danych o mieszkańcach Pomorza oraz upamiętniających ważne wydarzenia polityczne, kulturalne czy społeczne, nie tylko o zasięgu lokalnym. Chcąc ułatwić dostęp użytkownikom do tego właśnie zespołu druków, kilka lat temu rozpoczęto jego opracowywanie w systemie komputerowym. Aktualnie prace zmierzają ku końcowi i niebawem kolekcja ta będzie mogła zaistnieć w szerokim obiegu naukowym.

Wartość kulturowa i źródłowa starych druków, a także cechy indywidualne egzemplarzy – wszystko to stanowi o wyjątkowości tych zbiorów. Bibliotekarz opiekujący się takim księgozbiorem jest niemalże w komfortowej sytuacji: jego zadaniem nie jest troska o egzemplarz obowiązkowego, czy zapewniania nowości na półkach, nie śledzi zapowiedzi wydawniczych, nie troszczy się o prenumeratę, nie przeprowadza selekcji pod kątem defektów czy eliminowania treści zdezaktualizowanych. Gromadzenie w przypadku opiekuna starych druków to przyjemność w wyszukiwaniu interesujących egzemplarzy, uzupełnianiu braków, czasem przeprowadzanie detektywistycznych niemal poszukiwań dotyczących kolei losów określonego druku i przyczyn zmian proveniencyjnych. Liczy się tu pasja, wiedza i osobiste zaangażowanie bibliotekarza obcującego z tymi drukami. Spełnienie tych wszystkich warunków, jak również posiadanie środków finansowych na realizację zamierzeń, daje nam okoliczności bliskie ideału, które – powiedzmy to – nie są zjawiskiem zbyt częstym. I o ile najczęściej nie brakuje pasji i zaangażowania, o tyle ze środkami bywa gorzej. Mimo to świadoma polityka gromadzenia pozwoliła stworzyć ciekawy i w wielu przypadkach unikatowy księgozbiór, z jakim mamy do czynienia w przypadku Książnicy Pomorskiej.

Sprawą istotną, a przy tym nakładającą na bibliotekarza dodatkową odpowiedzialność, jest świadomość bezpośredniego uczestnictwa w stałym procesie działań mających na celu ochronę narodowego, a tym samym europejskiego dziedzictwa kulturowego. Dbłość o przechowywane zbiory, umiejętność przekazywania informacji o nich, daje aktualnym spadkobiercom spuścizny kulturowej Pomorza Zachodniego poczucie ciągłości i zgodę na przyjęcie roli kolejnego ogniwa w historycznym łańcuchu dziejów.

Abstract:

Old prints have been gathered since 1905 when the *Stadtbibliothek* was founded, although at the beginning not in a planned and systematic way. The situation changed when the Old Prints Section was created within the WiMBP in the 1950s, since that moment the collection has been extended taking into account the academic community that concentrate their research efforts on the past of Pomerania. Gathering items concerning Pomerania has become the priority and so has creating from scratch a collection of *polonica*. The resources of ancient books are gathered in the traditional way through exchange, donations and purchases. Only the ways of raising funds have been diversified (ministerial projects, sponsoring, etc.), and the sources of purchases (Internet auctions). Currently, there are 4035 volumes of items concerning Pomerania and 2231 *polonica* in the overall collection of over 30,000 volumes.

STRATEGIA POZYSKIWANIA RĘKOPISÓW JAKO ELEMENT BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ (NA PRZYKŁADZIE KSIĄŻNICY POMORSKIEJ W SZCZECINIE)

Streszczenie: Pomorze Zachodnie (region, którego polska historia rozpoczęła się w 1945 roku), zostało zasiedlone przez Polaków powracających z obozów koncentracyjnych, obozów jenieckich, miejsc pracy przymusowej, z zsyłki w głąb ZSRR, przybyszów z różnych regionów Polski, przez reemigrantów z krajów europejskich, a nawet odległej Mandżurii. Oprócz pozostałych tu Niemców, osiedliła się tu także duża grupa polskich Żydów, zamieszkali Grecy, a w wyniku akcji „Wisła” – Ukraińcy. Podjęta w 1969 roku akcja gromadzenia rękopiśmiennych wspomnień to próba stworzenia portretu mieszkańców wielokulturowej Ziemi Szczecińskiej, utrwalenia dla badań pamięci zbiorowej osiedleńców. Działania te są kontynuowane i rozszerzane o nowe obszary, m.in. pozyskiwane są tzw. sekretne archiwa rodzinne. Referat przedstawi m.in. wyniki dotychczasowej strategii pozyskiwania istotnych dla historii regionu zespołów rękopiśmiennych.

Regionaliści podkreślają, że istotę regionalizmu i lokalizmu stanowią relacje pomiędzy terytorium a zamieszkującą je społecznością, jako że łacińskie znaczenie słowa „lokalny” oznacza „miejscowy, przypisany do miejsca, umiejscowiony”. Być może więc temat mojego wystąpienia powinien mówić raczej o tożsamości nie tyle lokalnej, co – szerzej – regionalnej. W badaniach rozróżnia się zbiorowość terytorialną od społeczności lokalnej. Jednym z istotnych czynników powstawania społeczności lokalnych, czy regionalnych, jest m.in. wspólna tradycja kulturowa, wspólne doświadczenie historyczne związane z miejscem, wspólnie wypracowane wartości przekazywane z pokolenia na pokolenie, natomiast zbiorowością terytorialną określa się grupę ludzi, która, zamieszkując dane terytorium nie wytworzyła uczuciowego związku z miejscem, nie zbudowała na tyle silnych więzi międzyludzkich, że wciąż jest podatna na migrację¹. Pomorze Zachodnie jest specyficznym regionem, w którym w latach 40-tych XX wieku niemal całkowicie wymieniła się ludność. Odeszli stąd niemieccy mieszkańcy, a ich domy zasiedlone zostały przez Polaków przybyłych z wielu stron II Rzeczypospolitej, z przedwojennych polskich Kresów Wschodnich, z miejsc zesłania w głąbi Związku Radzieckiego, z niemieckich obozów pracy, obozów koncentracyjnych, jenieckich, z krajów dawnej emigracji zarobkowej (Francja, Niemcy), a nawet z odległej Mandżurii. Zamieszkało tu też wiele tysięcy polskich Żydów, głównie ze wschodnich terenów przedwojennej Polski. W wyniku akcji „Wisła” przesiedlono na Pomorze Zachodnie Ukraińców, osiedlono tu Greków, opuszczających swój kraj ogarnięty wojną domową, przybyło tu wiele rodzin cygańskich. Pierwsze lata, zwane pionierskimi,

¹ B. Jałowiecki; M. S. Szczepański; G. Gorzelak, *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Tychy 2007, s. 17.

charakteryzowały zabiegi o zagospodarowanie ziem, odgruzowanie miast, zapewnienie podstawowych potrzeb mieszkańców, aczkolwiek już wtedy tworzone zręby życia kulturalnego, sieć bibliotek, szkolnictwo². Jak pisze Jolanta Podsiadło, „*Procesy kreowania nowych regionów dokonują się opornie, w długich okresach czasu, przede wszystkim przez przekształcanie luźnych grup mieszkańców wyodrębnionego obszaru w społeczności lokalne, przywiązane do swojego miejsca zamieszkania, akceptujące jego tożsamość i odrębność*”³. Na terenie Pomorza Zachodniego kłopoty z niemiecką przeszłością ziem, rodzące niekiedy przekłamania historyczne, brak jednej dominującej kultury wśród pionierów, odczucie wzajemnej obcości i różnic kulturowych, a nawet różne dialekty, którymi posługiwali się przybysze, nie sprzyjały budowaniu tożsamości regionalnej. Inicjatywy, których celem było stymulowanie procesów asymilacji i integracji ludności napływowej, powstawały początkowo głównie z inspiracji władz administracyjnych i politycznych regionu⁴, w późniejszych latach zadania te przejmowały różne stowarzyszenia. W lutym 1964 r. zwołano w Szczecinie I Sejmik Miłośników Ziemi Szczecińskiej (m.in. z inicjatywy Henryka Hubera, sekretarza KW PZPR), podczas którego powołano Szczecińskie Towarzystwo Kultury. STK, realizując statutowe zadanie upowszechniania wiedzy o ziemi najbliższej, zainicjowało m.in. w 1969 roku, z okazji ćwierćwiecza PRL i Ziemi Szczecińskiej, konkurs pamiętnikarski „Dzieje szczecińskich rodzin w XX wieku”, który po niezwykle udanej i obiecującej pierwszej edycji (nadesłano 236 pamiętników i 936 ankiet), przekształcony został w konkurs nieustający.

Ówczesna Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Szczecinie im. Stanisława Staszica⁵, będąc jednym z organizatorów przedsięwzięcia, przyjęła plon konkursu⁶, który, pomimo schematyczności części prac wspomnieniowych⁷, stał się bezcennym źródłem dla socjologów, językoznawców i historyków, odtwarzających tułaczę losy osadników oraz trud pionierskiego okresu, a następnie procesy wrastania i uкорzenia na Pomorzu Zachodnim. Pamiętniki nadsyłane na kolejne edycje konkursu systematycznie powiększają kolekcję. Obecnie liczy ona blisko 800 prac, powstałych w przeciągu ponad 40 lat. Autorzy wspomnień, często wzbogaconych o oryginalne fotografie i dokumenty, utrwalały świadectwo niełatwych dróg, prowadzących ich na Ziemię Szczecińską. Przedstawiają codzienne życie, relacje z innymi osadnikami, zachodzące zmiany, wstrząsy społeczne, swoje zakłady pracy, pomorskie miasteczka i wioski. Zbiorowy portret życia mieszkańców regionu, widoczny w indywidualnym zwierciadle kilku pokoleń, jest niezwykle atrakcyjny badawczo, toteż ta część zbiorów należy do najczęściej wykorzystywanych. Pamiętniki

2 Zob. Kozłowski K., *Pomorze Zachodnie w sześćdziesięciolecie (1945–2005). Społeczeństwo – władza – gospodarka – kultura*, Szczecin 2007.

3 J. Podsiadło, *Muzeum jako ośrodek kształtowania tożsamości regionalnej*, Kielce 2010, s. 35.

4 A. Moniak, *Czynnik kulturowy w kształtowaniu społeczności lokalnych i regionalnych Pomorza Zachodniego*. [W:] *Rola elit społecznych w ochronie dziedzictwa kulturowego w społecznościach lokalnych*, Red. nauk. Samanta Kowalska, Poznań–Kalisz 2010, s. 82.

5 Biblioteka w 1984 r. zmieniła nazwę na „Książnica Szczecińska”, od 1994 jest, jako największa publiczno-naukowa biblioteka regionu, Książnicą Pomorską.

6 Pewna część materiałów pokonkursowych pierwszej edycji znalazła się wraz z biblioteką likwidowanego Instytutu Zachodniopomorskiego w Bibliotece Uniwersytetu Szczecińskiego.

7 Zob. A. Borysowska, *Konkurs „Dzieje szczecińskich rodzin w XX wieku” i kolekcja pamiętników Książnicy Pomorskiej*, *Biblioteka jako lokalne centrum kultury*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 2005, nr 2–3, s. 21.

stały się przedmiotem prac magisterskich i licencjackich, a ich obszerne fragmenty ukazały się drukiem w kilku publikacjach zwartych⁸.

Poza gromadzeniem ofiarowanych przez STK pokonkursowych relacji wspomnieniowych, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna (WiMBP) w Szczecinie (powstała w 1955 r. z połączenia dwóch odrębnych instytucji: Miejskiej Biblioteki Publicznej i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej) nie prowadziła aktywnego pozyskiwania zbiorów specjalnych. Rękopisy, odziedziczone po istniejącej od 1905 roku niemieckiej bibliotece miejskiej (Stadtbibliothek zu Stetin), znalazły się w Oddziale Starych Druków i Rękopisów (w Dziale Zbiorów Specjalnych), w którym dominowała kolekcja starych druków, licząca blisko 30 tys. dzieł. Ze względu na ogrom prac związanych z ich opracowaniem i konserwacją, jedynie marginalnie zajmowano się pozyskiwaniem zbiorów. Sytuacja zmieniła się, gdy w 1984 r. Oddział został rozdzielony na dwie samodzielne agendy: Oddział Rękopisów i Oddział Starych Druków. W styczniu 1985 r. w zakres prac nowo powstałego Oddziału włączono opiekę nad otwartą w maju 1977 r. Salą Stefana Flukowskiego, będącą muzealną rekonstrukcją pracowni Pisarza z grupy literackiej „Kwadryga”, oraz istniejącym od 1973 r. Gabinetem Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, ongiś także kwadryganta. Powstał wówczas Oddział Rękopisów – Muzeum Literackie z obsadą jednoosobową⁹. Nowa agenda, w której przeważały rękopisy ze zbiorów niemieckiej Stadtbibliothek (tzw. stary zasób – ok. 400 jednostek), podjęła wówczas metodyczne zabiegi o pozyskanie zbiorów, dokumentujących polski okres w dziejach regionu. Jednym z pierwszych działań było wystosowanie listu zapraszającego do współtworzenia kolekcji rękopisów do wszystkich członków szczecińskiego Oddziału Związku Literatów Polskich. Pismo pozostało prawie bez echa. Był to znak, że zawarta w nim motywacja okazała się niewystarczająca lub, co ważniejsze, nie dość przekonująca. Kolejnym działaniem była więc próba osobistych rozmów z twórcami lub ich rodzinami. Okazjami były spotkania i konferencje literackie, promocje opublikowanych książek, jubileusze autorskie. Był to początek przełomu w pozyskiwaniu zbiorów, choć na pożądane skutki należało jeszcze długo czekać. Była to lekcja cierpliwości, którą, jak pokazała przyszłość, powinien cechować się każdy rękopiśmiennik¹⁰, chcący zdobyć

8 Jako pierwszy ukazał się tom *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, wybór, opracowanie i wstęp: Tadeusz Białecki, postłowie: Piotr Zaremba, Poznań 1974. Tom drugi to: *Drogi powrotu. Wspomnienia mieszkańców Pomorza Szczecińskiego*, wybór, opracowanie i wstęp: prof. dr hab. Tadeusz Białecki (Poznań 1981). Kolejny tom to: *Wspomnienia mieszkańców Pomorza Zachodniego*. T. I. *W służbie polskiego morza*, opracowanie redakcyjne: Tadeusz Białecki (Szczecin 1991). W latach 80. XX w. w literackim opracowaniu Mariusza Czarnieckiego ukazał się *Tryptyk szczeciński. Wspomnienia – pamiętniki – relacje nagrodzone w konkursie „Dzieje szczecińskich rodzin w XX wieku, Szczecin 1985*. Tom pierwszy zawierał wspomnienia Mariana Wieczorka pt. *Ogrody komendanta wojennego* oraz Władysława Narożyńskiego pt. *Spełnienie. Pamiętnik burmistrza*. Tom drugi – relację Wacława Hulewicz pt. *Dziewięta przepaść. Wspomnienia ojca*, wspomnienia Jadwigi Kulikowskiej-Grajek pt. *Saga jednak optymistyczna* i pamiętnik Franciszka Olczaka pt. *Zaszczyty biedą. Opowieść byłego formala*. Tom trzeci wypełniał pamiętnik Edwarda Gajlewicza pt. *Rzeki mojego życia*.

9 Pracownikiem i jednocześnie kierownikiem agendy była autorka niniejszego tekstu. Więcej zob. *Od Stadtbibliothek do Książnicy Pomorskiej* (Szczecin 2005), tu zwłaszcza podrozdział *Oddział Rękopisów – Muzeum Literackie*, s. 91–94.

10 Na temat cech bibliotekarza zob. m.in. M. Nahotko, *Bibliotekarze cyfrowi w środowisku cyfrowej nauki, biblioteki i cyfrowych publikacji*, Biuletyn EBIB 10/2006 (Internet, Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/2006/80/a.php?nahotko>).

ciekawe materiały. Czasem przychodzi czekać na nie wiele lat¹¹, a zdarza się, że niekiedy nawet długotrwałe zabiegi kończą się nieoczekiwanym fiaskiem. Każdy doświadczony rękopiśmiennik wie, że rozmowę z właścicielem archiwaliów powinny poprzedzać długie merytoryczne przygotowania, w trakcie których należy zapoznać się ze szczegółami biografii, twórczością, opublikowanymi wspomnieniami, wywiadami, rodzinnymi perypetiami itd. Im rozleglejsza w tym zakresie wiedza interlokutora, tym większa szansa na sukces.

Oprócz pozyskiwania archiwów indywidualnych twórców, szczególne znaczenie przywiązywano do wzbogacania kolekcji wspomnień mieszkańców regionu. Dzięki kwerendzie bibliotecznej uzyskano bardzo interesujące dane co do miejsca przechowywania i ilości materiałów relacyjnych w szczecińskich archiwach zakładowych. Korzystając z poczynionych ustaleń oraz z artykułu prof. Tadeusza Białeckiego *Konkursy na pamiętniki w województwie szczecińskim*¹², Oddział (obecnie: Sekcja) Rękopisów wystosował w 1990 r. pisma do Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet, do Komisji Historii Ruchu Młodzieżowego przy ZSMP, do Wojewódzkiego Komitetu Polskiego Stronnictwa Ludowego i Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego oraz dyrektora Ośrodka Radiowo-Telewizyjnego z propozycją przekazania posiadanych przez nich pokonkursowych pamiętników do Książnicy Pomorskiej, gdzie zostaną fachowo opracowane i zindeksowane, co uczyni je bardziej przydatnymi podczas naukowych penetracji. Pismo zawierało ponadto zapewnienie, że po otrzymaniu nieuporządkowanych i, co najistotniejsze, niedostępnych dotąd do badań materiałów, Książnica przygotowuje ich kopie, a ponadto przekaże po opracowaniu i zindeksowaniu prac konkursowych kopie kart katalogowych.

Zabiegi Oddziału Rękopisów spotkały się z przyjaznym odzewem jedynie Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet, którego przewodnicząca powierzyła Książnicy materiały nadesłane w 1975 r. na konkurs „*Moja rodzina w XXX-leciu PRL*” (30 relacji o objętości od 1 do 6 stron i 84 ankiety członkiń LK) oraz plon konkursu „*Liga Kobiet i my mieszkanki Ziemi Szczecińskiej*” zorganizowanego w latach 1984–1985 (12 relacji o zróżnicowanej objętości).

W celu dalszej popularyzacji konkursu „*Dzieje szczecińskich rodzin*” co kilka lat wysyłano do redakcji lokalnych (powiatowych i gminnych) biuletynów, gazetek i czasopism prośbę o przypomnienie czytelnikom regulaminu konkursu, a ponadto wydrukowanie apelu, zachęającego do spisywania wspomnień. Zagadnienie naukowej wartości zgromadzonej kolekcji pamiętników regionalnych jako pośredniego źródła historycznego podejmowano wielokrotnie podczas regionalnych konferencji¹³, wykładów plenarnych Uniwersytetu

11 Paweł Dzieliński w artykule *Analiza twórczości Adolfa Momota. Niektóre problemy wykorzystywania zbiorów specjalnych w badaniach historyczno-literackich*, [w:] *Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych* (Szczecin 2010) podaje, że w przypadku A. Momota od złożenia obietnicy przekazania Książnicy Pomorskiej archiwum twórczego do jej realizacji upłynęło blisko 20 lat, s. 44.

12 T. Białecki, *Konkursy na pamiętniki w województwie szczecińskim*. [W:] *Badania socjologiczne na Ziemiach Zachodnich. Materiały z konferencji w Poznaniu w dniach 1–2 marca 1968 r.* Biblioteka „Przeglądu Zachodniego”, z. 11, Poznań 1969, s. 108–131.

13 Zob. art. A. Borysowskiej: *Konkurs „Dzieje Szczecińskich Rodzin w XX wieku” i kolekcja pamiętników Książnicy Pomorskiej. Biblioteka jako lokalne centrum kultury*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 2005, nr 2–3, s. 20–24.

Trzeciego Wieku w Szczecinie, czy podczas spotkań z pensjonariuszami szczecińskich domów kombatanta. Spotykając się z seniorami, zachęcano do uporządkowania archiwum rodzinnego wspólnie z młodszymi członkami rodzin, co może pozytywnie wpłynąć na umacnianie lub ożywienie międzypokoleniowych więzi rodzinnych.

Konkurs stał się inspiracją dla administratorów portalu internetowego www.sedina.pl, którzy po konsultacjach z rękopiśmiennikami KP zainicjowali wraz z Kuratorem Oświaty Województwa Zachodniopomorskiego akcję gromadzenia przez uczniów elektronicznych relacji, spisywanych podczas cyklu spotkań z seniorami, także z członkami własnych rodzin. Wartością tego pomysłu są nie tylko pozyskane wspomnienia, ale przede wszystkim pobudzenie aktywności środowiska uczniowskiego w niekonwencjonalnym poznawaniu historii regionu i rodziny.

Książnica angażowała się ponadto w organizowanie innych, okazjonalnie ogłaszanych konkursów jako sprawdzonej formy pozyskiwania ciekawych niepublikowanych materiałów. Jeden z nich, zainicjowany przez Stowarzyszenie Społeczne „Grudzień 70 – styczeń 71”, zaowocował kilkoma, ważnymi dla regionalnej historii, relacjami o tragicznych wydarzeniach grudniowych w Szczecinie. W 2009 r. do zbiorów pozyskano 9 prac wspomnieniowych, będących wynikiem III edycji konkursu pamiątkarskiego szczecińskiego oddziału Stowarzyszenia Geodetów Polskich.

Kolejnym obszarem zainteresowania rękopiśmienników KP stały się spuścizny osób, które w znaczący sposób wpłynęły na życie umysłowe regionu: naukowców, malarzy, dziennikarzy, przedstawicieli władz administracyjnych i politycznych. Pozyskanie tego typu zbiorów związane było niekiedy wręcz z detektywistycznymi poszukiwaniami, jak w przypadku części archiwum Leonarda Borkowicza, pierwszego wojewody szczecińskiego. Informacje prasowe, nagłaśniające fakt wzbogacenia zbiorów specjalnych Książnicy o kolejne interesujące archiwum, tworzyły sprzyjający klimat dla naszej dalszej pracy. Pierwszy prezydent polskiego Szczecina, prof. Piotr Zaremba, osobiście przekazał niezwykle cenny zbiór fotografii, wykonanych przez jego stryja, Pawła Zarembę w Mandżurii na przełomie XIX i XX w., a także zeszyt z zapiskami Marii Lubomirskiej. Znacznie obszerniejsze archiwum ofiarował Jerzy Kuczyński, wojewoda szczeciński w latach 1973–1980, przedstawiciel rodziny o wspaniałych niepodległościowych tradycjach. Pozyskano też archiwa plastyków: Stanisławy Klimkowskiej-Bieńkowskiej, Eugeniusza Maciejewicza, Łukasza Niewisiewicza, Guido Recka oraz materiały ze spuścizn: prof. Leona Babińskiego, wykładowcy w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze, rektora szczecińskiej Akademii Handlowej w latach 1948–1950, Waleriana Pawłowskiego, dyrygenta i kompozytora, Edwina Schellera, jednego z polskich cichociemnych i wielu innych.

Ze względu na związki Flukowskiego, Gałczyńskiego i Rydzewskiej z grupą literacką Kwadryga, kontynuowane były zabiegi o pozyskanie kolejnych kwadrygianów. Był nawet załączek idei¹⁴, aby powstało w Książnicy Muzeum Kwadrygi. Po wielu pismach, osobistych spotkaniach oraz dzięki m.in. rekomendacjom Kiry Gałczyńskiej, córki Pisarza oraz Haliny Leszczyńskiej, pasierbicy Stefana Flukowskiego, pozyskano materiały

---

14 C. Judek, *Czy w Szczecinie powstanie muzeum „Kwadrygi”?*, „Głos Szczeciński” 1988, nr 256, s. 3.

z archiwów Aleksandra Maliszewskiego, Stanisława Marii Salińskiego, Włodzimierza Słobodnika, Elżbiety Szemplińskiej-Sobolewskiej, Wiesława Wernica, Tadeusza Zajączkowskiego.

Zdarza się, że oprócz papierów osobistych, dokumentów, fotografii, zapisków przekazywane są przedmioty materialne np. pajac Kaszparek oraz maszyna do pisania z domu K.I.Gałczyńskiego, kule do sztuk prestidigitatorskich, zegarek i cynowy żołnierzyk Stanisława Ignacego Witkiewicza, czapka wojskowa i waliza Leonarda Borkowicza, sakwojaż podróżny i paleta malarska Xawerego Dunikowskiego, maszyna do pisania, portfel i sekretarzyk Andrzeja Kuśniewicza, broszka, puderniczka i ozdobne podróżne pudełeczko do leków Marii Bonieckiej itd. Wszystkie te przedmioty zostały nazwane obiektami muzealnymi i wpisane do specjalnie dla nich założonego inwentarza¹⁵. Ponadto każdy z obiektów ma swoją kartę wraz z fotografią i dokładnym opisem obiektu w kartotece obiektów muzealnych. Przedmioty te chętnie są wykorzystywane w celach ekspozycyjnych, nie tylko w Książnicy Pomorskiej, ale również w Muzeum Narodowym w Szczecinie. Bywa, że rezultatem zabiegów rękopiśmiennika jest pozyskanie zbiorów do innych agend Biblioteki, jak zdarzyło się podczas próby pozyskiwania korespondencji Andrzeja Wajdy. Słynny reżyser ofiarował 10 oprawnych linorytów, które wykonał latem 1948 roku w Szczecinie, jeszcze jako student krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Obecnie znajdują się one w zasobach Sekcji Zbiorów Ikonograficznych.

Paleta malarska X. Dunikowskiego

Z względu na specyfikę regionu i wynikające z niej badawcze potrzeby dokumentowania powojennych przesiedleń, a potem procesów adaptacji zrodziła się kolejna inicjatywa.

15 W Inwentarzu Obiektów Muzealnych do końca 2010 r. wpisano 289 obiektów.

Oddział Rękopisów ogłosił w szczecińskim radiu, prasie, telewizji apel¹⁶ o przekazywanie tzw. sekretnych archiwów rodzinnych, aby uchronić od zniszczenia fotografie, listy, zapiski i dokumenty tych całkiem zwyczajnych rodzin. Znakomite rezultaty przyniosła w tym zakresie współpraca Książnicy ze stowarzyszeniami społecznymi. Ścisłe kontakty bibliotekarza rękopiśmiennika z Towarzystwem Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich, szczecińskim oddziałem Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, domami kombatanów, Związkiem Emerytów i Rencistów, Polskim Związkiem Niewidomych, Uniwersytetem Trzeciego Wieku ułatwiły dotarcie do starszych mieszkańców regionu i rozpropagowanie idei przekazywania domowych archiwaliów jako cennych materiałów badawczych. Z inicjatywy prof. Adama Brzozowskiego¹⁷, wieloletniego wiceprzewodniczącego Towarzystwa Przyjaciół Wilna, Ziemi Wileńskiej, Nowogródzkiej i Polesia „Świtez” rozpoczęto wspólne gromadzenie materiałów do przyszłego Muzeum Wilna i Kresów Północno-Wschodnich¹⁸, a efektem wieloletnich działań było powstałe w 2007 r. Muzeum Polskich Pionierów w Oddziale Miejskim Książnicy Pomorskiej nr 1 ze stałą ekspozycją, prezentującą pamiątki (dokumenty, wspomnienia, fotografie, przedmioty materialne) osób przybyłych na Pomorze Zachodnie z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej¹⁹. Istniejący w Szczecinie od 1988 r. Klub Harbińczyków, skupiający Polaków przybyłych na Pomorze aż z Mandżurii, przekazał w grudniu 2004 r. do zbiorów Książnicy Pomorskiej obszerny zespół archiwów rodzinnych, w którym m.in. znajduje się ponad 1000 fotografii, dokumentujących codzienne życie, wychowanie młodzieży, uroczystości szkolne i religijne polskiej społeczności w Mandżurii²⁰. W celu wprowadzenia unikatowych dokumentów do obiegu naukowego, organizowano jesienią 2008 r. w Książnicy Pomorskiej konferencję *Polskie ślady na Dalekim Wschodzie. Polacy w Harbinie*²¹. Współorganizatorami byli: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Klub Harbińczyków. Kolejnym było sympozjum, przypominające sylwetkę Konstantego Symonolewicza (1884–1952), konsula Rzeczypospolitej Polskiej w Harbinie, nauczyciela w tamtejszym Polskim Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza, człowieka niezwykle zasłużonego dla sprawy polskiego wychodźstwa na Dalekim Wschodzie. Sympozjum odbyło się w czerwcu 2010 r. w Połczynie-Zdroju, gdzie znajduje się grób konsula. Podczas sympozjum Książnica Pomorska otrzymała kolejne materiały do zespołu harbińskiego.

Powyższą relację, przedstawiającą strategię pozyskiwania zbiorów rękopiśmiennych, należy uzupełnić informacją, że profil gromadzenia zbiorów w Książnicy Pomorskiej kształ-

16 Zob. m.in. C. Judek, *Sekretne biblioteka Szczecinian*. „Morze i Ziemia” 1984, nr 16, s. 8–9.

17 Prof. Adam Brzozowski (1916–2011), wieloletni wykładowca Akademii Rolniczej w Szczecinie, absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, żołnierz Armii Krajowej, więzień Łukiszek.

18 Zob. A. Brzozowski, C. Judek, *Muzeum pamiątek z Wilna i Kresów*. „SZPAK: Szczeciński Przegląd Aktualności Kulturalnych”, 1999, nr 2, s. 37, zob. też C. Judek, *Kolekcja wileńska w zbiorach Książnicy Pomorskiej w Szczecinie: Muzeum Wilna i Kresów Północno-Wschodnich*. „Wileńskie Rozmaitości” 2004, nr 1, s. 9–11.

19 Zob. więcej „Muzeum Polskich Pionierów w Szczecinie. Internet. Tryb dostępu: <http://www.ksiaznica.szczecin.pl/muzeum/> (12.09.2011 r.).

20 Charakterystykę daru przedstawia artykuł C. Judek, *Zbiory harbińskie w Książnicy Pomorskiej w Szczecinie [W:] Polskie ślady na Dalekim Wschodzie. Polacy w Harbinie*, Szczecin 2008, s. 122–135.

21 Tom pokonferencyjny, bogato ilustrowany fotografiami z zasobów Książnicy ukazał się w 2008 r. pod red. prof. Andrzeja Furiera.

tował się stopniowo wraz z rozwojem instytucji. Istotnym przełomem był moment uzyskania przez WiMBP uprawnień placówki naukowo-badawczej (1965 r.) oraz uzyskanie przywileju egzemplarza obowiązkowego (1969 r.). Rosnący poziom wykształcenia mieszkańców regionu, powstanie Wyższej Szkoły Pedagogicznej (1973 r.), pierwszej wyższej humanistycznej uczelni w Szczecinie, powołanie na jej bazie Uniwersytetu Szczecińskiego (1985 r.), a w latach 90. XX w. kolejnych uczelni wpływały na rozszerzenie różnorodności potrzeb badawczych środowiska. Zgodnie z planowanym rozwojem szczecińskich placówek naukowych, gromadzenie zbiorów musiało stać się procesem przemyślanym i wielopłaszczyznowym. Po konsultacjach z pracownikami odpowiedzialnymi za pozyskiwanie różnych kategorii zbiorów, Helena Żak, ówczesny kierownik Działu Gromadzenia i Opracowania Zbiorów, opracowała i opublikowała w 1989 r., jako druk wewnętrzny, *Zasady Gromadzenia Zbiorów Książnicy Szczecińskiej*²², w tym również zasady gromadzenia rękopisów. *Zasady* zawierają bardzo precyzyjne wyliczenie materiałów bibliotecznych, gromadzonych przez Oddział Rękopisów, zarówno ze względu na zawartość treściową jak i rodzaje dokumentów. Z dokumentów rękopiśmiennych z okresu do końca XVIII w. (dział II, pkt. I.4) gromadzi się zabytki kultury i historii powszechnej oraz piśmiennictwa narodowego, źródła historyczne do dziejów Pomorza i „bezpośrednie świadectwa stanu kultury umysłowej i materialnej na Pomorzu”. Z okresu po 1800 r. w „kompletuje się rękopisy z dziedziny literatury, kultury, nauki i przeszłości Pomorza Zachodniego”, „materiały dotyczące poetów związanych z grupą literacką „Kwadryga”, a także „rękopisy dawne związane z kulturą polską oraz rękopisy o tematyce morskiej”, gromadzi się „pamiętniki związane z Pomorzem Zachodnim” i „Sekretne Archiwa Szczecinian – dokumenty, fotografie, pamiątki szczecińskich rodzin”, „dokumenty związane z życiem i działalnością twórcy” oraz związane z nim „pamiątki i przedmioty jak: fotografie, obrazy, rzeźby, medalierstwo itp. drobiazgi”. Bardzo precyzyjnie wyszczególnione są rodzaje gromadzonych dokumentów i części składowe pozyskiwanych kolekcji. Ze względu na fakt, że „Zasady” doczekały się w ciągu minionych lat kilku aneksów, nad ich nowelizacją pracuje obecnie specjalnie powołany zespół.

Zgodnie przedstawionymi powyżej *Zasadami* pozyskiwanie są też biblioteki twórców, nie tylko regionalnych. Poza przekazaną w całości biblioteką Stefana Flukowskiego trafiły do KP, jako dary, fragmenty księgozbiorów Zbigniewa Herberta, Ludmiły Marjańskiej i Andrzeja Kuśniewicza. W ofiarowanych książkach, często z cennymi, ważnymi dla biografów, rękopiśmiennymi dedykacjami (czy też odautorskimi zapisami) nierzadko odnajdowano zapomniane listy, bruliony utworów literackich, czy rysunki. Dzięki wsparciu Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego, Książnica Pomorska podjęła w 2008 roku decyzję o zakupie największej polskiej prywatnej biblioteki humanistycznej wraz z archiwum badawczym i korespondencją od prof. Henryka Markiewicza, wybitnego literaturoznawcy. Zadanie zostało rozłożone na 4 lata (2008–2011), a jego efektem będzie pozyskanie ok. 40 tys. książek, w których blisko 10% stanowią publikacje zagraniczne, nierzadko z nieosiągalnych na polskim rynku

---

22 H. Żak, *Zasady gromadzenia zbiorów Książnicy Szczecińskiej*, Szczecin 1989.

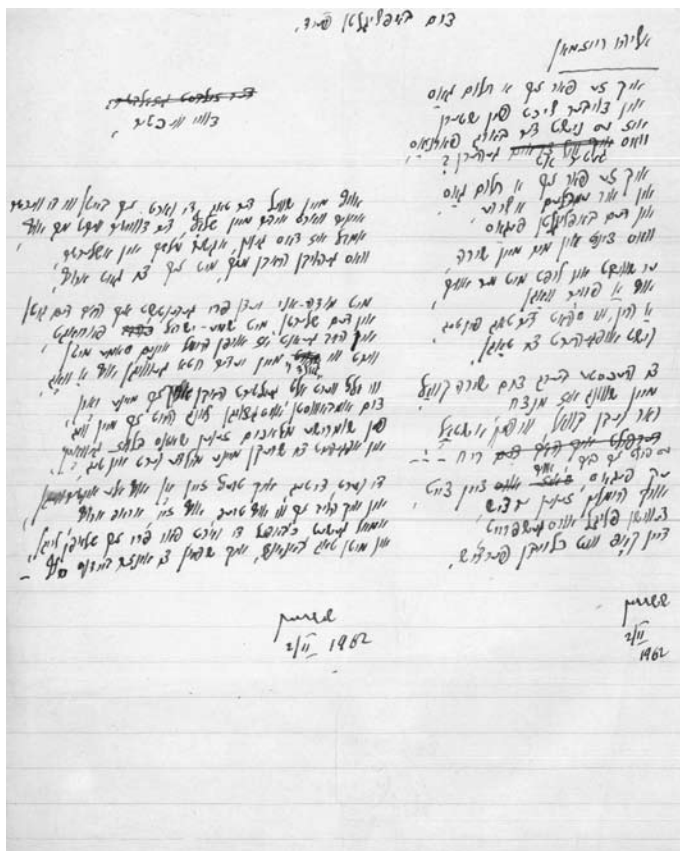
księgarskim i antykwarycznym wydawnictw uniwersyteckich. Wiele z nich posiada unikatowe dedykacje autorskie²³.

Na potrzeby niniejszego referatu należy dokonać pewnych podsumowań. Stan rękopisów zainwentaryzowanych w Inwentarzu rękopisów WiMBP w Szczecinie w 1984 r., a więc w momencie wyodrębnienia Oddziału Rękopisów, wykazywał 485 jednostek rękopiśmiennych, obecnie (stan na 12.09.2011 r.) jest ich 3.769, co oznacza przyrost o 3.284 jednostki, z czego większość stanowią dary. Sporządzona z ostatnich dwunastu lat statystyka wykazuje, że w latach 1999–2010 zakupiono jedynie 129 jednostek (12%), 3 jednostki pozyskano w ramach wymiany (1%), a 911 jednostek stanowią dary, co stanowi 87% pozyskanych w tym okresie przybytków. Nieodpłatne przekazanie archiwum twórczego, a nieraz cennych eksponatów, rodzi obustronne zależności i zobowiązania. Jest to jednak temat do odrębnych rozważań. Mimo, iż zakupy stanowią zaledwie 12% przybytków w omawianych latach, to pozyskanie sponsorów umożliwiających nabywanie interesujących zbiorów, częstokroć także należało do zadań pracowników. Dużym wsparciem w tym zakresie było powołane z inicjatywy pracowników Książnicy Towarzystwo Przyjaciół Książnicy Pomorskiej²⁴. Celem Towarzystwa, jak określał to Statut, było m.in. inicjowanie i popularyzacja działań związanych z gromadzeniem zbiorów i środków finansowych dla potrzeb Książnicy oraz pozyskiwanie księgozbiorów dla potrzeb szczecińskiego środowiska naukowego. Z funduszy TPKP zakupiono m.in. listy Marii Dąbrowskiej do siostry, listy Jerzego Giedroycia, listy Józefa Mehoffera do prof. Władysława Kozickiego, listy pomorskiej rodziny Palleske. Dzięki współpracy z Towarzystwem obecnie pozyskiwane są fundusze na merytoryczne opracowanie spuścizny literackiej Eliasza Rajzmana (1906?–1975), żydowskiego poety, mieszkającego w latach powojennych w Szczecinie, jednego z ostatnich piszących tu w języku żydowskim. Z powodu bariery językowej, archiwum, przekazane w darze po śmierci męża przez Marię Rajzmanową, czeka na fachowe uporządkowanie, a może tego dokonać jedynie osoba z biegłą znajomością języka jidysz oraz hebrajskiego. W celu pozyskania funduszy na stypendium dla badacza została podpisana trójstronna umowa pomiędzy Książnicą Pomorską im. Stanisława Staszica, Towarzystwem Przyjaciół Książnicy Pomorskiej, oraz Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Żydów w Polsce Oddział w Szczecinie. Wspólnie zgromadzone środki pozwolą uporządkować spuściznę pisarza w sposób zgodny z zasadami obowiązującymi w rękopiśmiennych zbiorach bibliotecznych, zdigitalizować ją, a także – w miarę pozyskanych funduszy – opublikować wybór dotąd pozostających

23 Część dedykacji została opublikowana w książce *Zbiory Henryka Markiewicza w Książnicy Pomorskiej w Szczecinie*, Szczecin 2009.

24 Pierwotnie było to Towarzystwo Przyjaciół Książnicy Szczecińskiej, utworzone z inicjatywy pracowników Książnicy, członków Fundacji Biblioteki Uniwersyteckiej (1983–1986), zajmującej się pozyskiwaniem funduszy na potrzeby biblioteki powstającego Uniwersytetu Szczecińskiego, przy czym początkowo istniało założenie, że tę funkcję pełnić będzie ówczesna Książnica Szczecińska. W związku z przekształceniem w 1994 r. Książnicy Szczecińskiej w Książnicę Pomorską, zmieniono nazwę Towarzystwa (od 1999 r.) na Towarzystwo Przyjaciół Książnicy Pomorskiej. Więcej zob. W. Michnał, *Towarzystwo Przyjaciół Książnicy Pomorskiej w Szczecinie. 1987–2001. Zarys działalności* (Szczecin 2001); S. Wesółowska, *Towarzystwo Przyjaciół Książnicy Pomorskiej w Szczecinie*. [W:] *Od Stadtbibliothek do Książnicy Pomorskiej* (Szczecin 2005), s. 219–221.

w rękopisach utworów²⁵. Dzięki trwającej od wielu lat współpracy z TSKŻ udało się już zrealizować kilka projektów ekspozycyjnych i wydawniczych²⁶, a także pozyskać fragment korespondencji Pisarza.

Rękopis E. Rajzmana

Ważnym sprzymierzeńcem w pozyskiwaniu funduszy na zakup cymeliów, w tym także rękopisów do zasobów Książnicy jest działające w Książnicy Koło nr 1 Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, które przekazuje na ten cel pieniądze uzyskane z organizowanych od kilku lat kiermaszów „Książka za złotówkę”. Podczas spotkań kiermaszowych mieszkańcy Szczecina otrzymują ulotki, zachęcające do przekazywania Książnicy zbiorów specjalnych (fotografii, zapisków wspomnieniowych itd.).

25 Pierwsze wpłaty już wpłynęły. Apel opublikowany został również w specjalnym numerze „Słowa Żydowskiego”, poświęconego 60. rocznicy działalności szczecińskiego oddziału TSKŻ, zob. C. Judek, *Ocalić spuściznę Eliasza Rajzmana. Poezja po żydowsku*. „Słowo Żydowskie” 2010, nr 7, s. 20–24; zob. też C. Judek, *Eliasz Rajzman – żydowski poeta ze Szczecina*. „Kronika Szczecina” 2009, red. K. Kozłowski, Szczecin 2010, s. 189–202.

26 W 2000 r. nakładem Książnicy Pomorskiej ukazał się jedyny tom prozy E. Rajzmana pt. *Było kiedyś miasteczko*.

**NIE WYRZUCAJ
NIEPOTRZEBNYCH
KSIĄŻEK
MOGĄ SIĘ JESZCZE
KOMUŚ PRZYDAĆ!**

**Jeżeli macie Państwo
niepotrzebne:**

- książki • czasopisma
- rękopisy (listy, dokumenty, zapiski wspomnieniowe itp.)
- płyty, nuty, partytury • mapy, fotografie, grafiki • materiały dotyczące Pomorza Zachodniego (ulotki, broszury, pocztówki, ofisze, zaproszenia itp.) • a także archiwa rodzinne, spuścizny i pamiątki po pisarzach, podróżnikach, malarzach, naukowcach, dziennikarzach itp.,
- maskotki, zabawki dla dzieci

verte >>>

i chcielibyście, żeby w dalszym ciągu
były pomocne
i sprawiły radość innym,

PRZEKAŻCIE JE Książnicy Pomorskiej!

Zebrane książki, czasopisma i inne materiały uzupełnią braki w zbiorach Książnicy, bądź wzbogacą istniejące archiwa. Część z pozostałych materiałów zostanie zaproponowana innym bibliotekom w ramach wymiany, część będzie można nabyć **za symboliczne 1 zł** w trakcie organizowanych cyklicznie przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich i Książnicę Pomorską kiermaszów „KSIĄŻKA ZA ZŁOTÓWKĘ”.

Pieniądze z zebranych i sprzedanych podczas kiermaszu książek zostaną przeznaczone na zakup unikatowych zbiorów (głównie dotyczących regionu) do zasobów Książnicy Pomorskiej. Maskotki i zabawki przekażemy dzieciom przebywającym w placówkach szpitalnych, opiekuńczych i domach dziecka.

Zainteresowane osoby prosimy o kontakt:
Jagoda Walańko
Oddział Wymiany i Darów Książnicy Pomorskiej
j.walawko@ksiaznica.szczecin.pl
tel. 091 48-19-152

Ulotka – „Przekaż książki!”

Zdarzyło się też, że Adolf Momot, terminalnie chory pisarz, nie tylko ofiarował przed śmiercią swoje literackie archiwum, ale także przekazał fundusze na zakup dwóch komputerów do Sekcji Rękopisów.

Zamiast zakończenia – anegdota. Bibliotekarskie zabiegi o pozyskanie archiwum regionalnego pisarza mogą stać się częścią świata przedstawionego jego utworu literackiego. Tak uczynił Dariusz Bitner, jeden ze szczecińskich prozaików, cyt.: *„Pani Cecylia zachęcała mnie, bym przekazał jej co tylko się da. Waliza pełna niepotrzebnych mi archiwaliów (o której pisałem w Dzienniku pierwszym), ukradzioną z mojej piwnicy – to najlepszy argument przemawiający za tym, bym co tylko mam (dzienniki moje, rękopisy i notatki – w różnych miejscach różne rzeczy znajduję) przekazał w żadne tych dokumentów ręce pani Cecylii. (...) Musiałem przyznać rację, że gdybym walizę umieścił u niej, nie w piwnicy (a molestowała mnie wszak od dawna), nic by nie zginęło, wszystko zostałoby – skatalogowane i spakowane – w tym swoistym sarkofagu”²⁷*. I choć autor w swoim utworze, wydanym ponad 10 lat temu zdecydował „a jednak nie, jednak nie chcę, sam nie wiem dlaczego”, to ostatecznie w późniejszych latach kilka rękopisów ze swego archiwum przekazał do zasobów Książnicy, gdzie znajdują się już cząstkowe lub całościowe archiwa wielu pisarzy

27 D. Bitner, *Mna*. Szczecin: Basil. 2000, s. 147.

z Pomorza Zachodniego: Wiesława Andrzejewskiego, Edwarda Balcerzana i jego żony Bogumiły Latawiec, Henryka Banasiewicza, Edmunda Bączyka, Marii Bonieckiej, Zbigniewa Beliny Brzozowskiego, Józefa Bursewicza, Anny Beaty Chodorowskiej, Bogdana Czubasiewicza, Eugeniusza Daszkowskiego, Jadwigi Dąbrowskiej-Lewińskiej, Ryszarda Dżamana, Franciszka Gila, Ryszarda Grabowskiego, Tadeusza Zwiłniana Grabowskiego, Jerzego Jasińskiego, Ireneusza Gwidona Kamińskiego, Zbigniewa Kosiorowskiego, Mariana Kowalskiego, Joanny Kulmowej, Waleriana Lachnitta, Ryszarda Liskowackiego, Adolfa Momota, Jana Papugi, Eliasza Rajzmana, Niny Rydzewskiej, Katarzyny Suchodolskiej, Leszka Szarugi, Stanisława Telegi, Witolda Wirpszy i jego żony, Marii Kureckiej²⁸.

Zgromadzone w Książnicy Pomorskiej zbiory rękopiśmienne, szczególnie te dotyczące Pomorza Zachodniego i jego mieszkańców, dawnych i współczesnych, dają, jak mniema autorka, szansę zapisania pełniejszego obrazu różnych aspektów życia współczesnych mieszkańców Pomorza Zachodniego, regionu o niezwyklej historii.

Radosław Gaziński, zastanawiając się nad znaczeniem bibliotecznych zbiorów specjalnych w pracy historyka, widzi szansę na poszerzenie bazy źródłowej w badaniach historycznych właśnie poprzez wykorzystanie istniejących w zasobach bibliotek źródeł regionalnych, bardzo często nieznanymi i dotąd nieeksplorowanymi. Píše on: „*Badania regionalne stały się, zwłaszcza po drugiej wojnie światowej, ważną częścią polskiej historiografii, są one obecnie trwałym składnikiem dziejów narodowych. Miały i nadal mają jeszcze jeden ważny cel. Pozwalają na zacieśnienie emocjonalnych więzi mieszkańców ze swoją małą ojczyzną, zaś na ziemiach zachodnich i północnych wpływają na zakorzenienie się miejscowej społeczności i na wzmocnienie poczucia bycia u siebie*”²⁹.

Abstract:

West Pomerania (attached to Poland in 1945) was populated by the Poles coming back from concentration camps, POW camps, forced labour, exile to Siberia, various regions of Poland, and various places in Europe and elsewhere. In addition to the Germans who had stayed there, there was a numerous group of Polish Jews and a small Greek minority, and finally some Ukrainians as a result of the 'Wisła (Vistula) Action'. In 1969 an attempt was undertaken to gather handwritten memoirs and create an image of the inhabitants of the multi-cultural Szczecin Region, thanks to which the collective memory could be kept for future research. This work has been continued and expanded by new areas, among other things by the so called secret family archives. The paper presents the results of the strategy of acquiring handwritten materials relevant for the history of the region.

28 Zob. też. *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*. Wyd. II popr. i rozszerz. Red. Danuta Kamolowa. Warszawa 2003. T.I. Hasło poświęcone Książnicy Pomorskiej w Szczecinie w opr. C. Judek i U. Szajko, s. 318–326; B. Tokarska, *Znaczenie zbiorów specjalnych z zasobu Oddziału Rękopisów Książnicy Pomorskiej w Szczecinie*. [W:] *Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych*. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego 9–11 września 2009. Pod red. Radosława Gazińskiego. Seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”, Tom VII. Szczecin 2010.

29 R. Gaziński, *Zbiory specjalne w pracy historyka – próba analizy*, [W:] *Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych*. Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego 9–11 września 2009. Pod red. R. Seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”, T. VII. Szczecin 2010, s. 16–17.

WYDAWNICTWA DRUGOOBIEGOWE DAROWANE BIBLIOTECE JAGIELLOŃSKIEJ NA POCZĄTKU LAT 90.

Streszczenie : W niniejszym opracowaniu badałam, jak wyglądało w Bibliotece Jagiellońskiej gromadzenie publikacji wydawanych poza zasięgiem cenzury, tzw. „drugiego obiegu” w latach 80-tych i jak zmienił się wpływ takich wydawnictw po wyborach parlamentarnych w czerwcu 1989, a następnie zniesieniu cenzury przewencyjnej w 1990 r. W sierpniu 1989 roku dyrekcja BJ zwróciła się w prasie ogólnopolskiej do społeczeństwa polskiego z apelem o przekazywanie „bibuły” do zbiorów biblioteki, gdzie po skatalogowaniu miała być przechowywana i udostępniana wszystkim zainteresowanym czytelnikom. Na prośbę o darowanie takich wydawnictw odpowiadały wydawnictwa, instytucje i osoby prywatne z całej Polski.

Ze statutu UJ będącego podstawą dla działalności Biblioteki Jagiellońskiej wynika, że BJ jest ksiąźnicą narodową (drugą w kraju po Bibliotece Narodowej w Warszawie), bo już od XIX wieku w sposób planowy gromadzi druki polskie i Polski dotyczące wydane zarówno w kraju, jak i za granicą: *„Biblioteka Jagiellońska pełni funkcje biblioteki narodowej, a jej zbiory stanowią narodowy zasób biblioteczny”* (§ 68 Statutu Uniwersytetu Jagiellońskiego).

Krajowa bieżąca produkcja wydawnicza wpływa do BJ jako egzemplarz obowiązkowy: archiwalny i użytkowy. Ponadto biblioteka stara się usilnie o gromadzenie wszystkich poloników zagranicznych, aby możliwie kompletny zbiór tych wydawnictw mógł stanowić dobry warsztat pracy dla naukowców. Biblioteka Jagiellońska jako ksiąźnica narodowa ma więc wręcz obowiązek gromadzić zarówno piśmiennictwo polskie, jak i emigracyjne, w języku polskim zupełnie niezależnie od treści politycznych i wartości merytorycznych, jakie to piśmiennictwo zawiera. Te i podobne argumenty dyrekcja BJ każdorazowo przedstawiała interweniując w latach 1983–1987 wielokrotnie w sprawie zatrzymanych na cle przesyłek z książkami dla biblioteki. Zapewniano wówczas, że *„wydawnictwa zawierające treść szkodliwą dla dobra i interesów PRL są odpowiednio przechowywane i zabezpieczone oraz nieudostępniane czytelnikom. (...) Wydawnictwa te jednak stanowią cenny materiał archiwalno-dokumentacyjny, który w przyszłości może być bardzo potrzebny w badaniach naukowych w dziedzinie historii najnowszej, politologii i historii literatury polskiej”*¹.

Pomimo licznych odwołań Biblioteki Jagiellońskiej od decyzji Głównego Urzędu Cel w okresie 1983–1987 wciąż zatrzymywano przesyłki zagraniczne (z Francji, Austrii, Szwecji, W. Brytanii) a interwencje BJ nie odnosiły pożądaných rezultatów. Pisma w tej sprawie podpisane przez rektora UJ kierowano do ministrów odpowiednich resortów, prezesa Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, prezesa Najwyższej Izby Kontroli, przewodniczącego Narodowej Rady Kultury. Na decyzje Głównego Urzędu Cel Biblioteka

1 Wg korespondencji BJ z urzędami celnymi w Nowym Targu, Cieszynie i Krakowie.

Jagiellońska wносиła skargi do Naczelnego Sądu Administracyjnego. Po licznych odwołaniach udało się odzyskać wszystkie zatrzymane w latach 1983–1984 książki (w sumie 162 wol.). Spośród 250 woluminów zatrzymanych w latach 1985–1987, po 6 skargach do NSA, udało się odzyskać 35 wol.

Gromadzenie zbiorów w darach to nie samo oczekiwanie na ewentualnych ofiarodawców, przyjmowanie wszystkiego, co czytelnik zechce podarować i ewentualnie późniejsza selekcja materiału. Choć często i tak to może wyglądać, to gromadzenie darów jest również, a może powinno być przede wszystkim, pozyskiwaniem potrzebnej literatury dla wzbogacenia i uzupełnienia księgozbioru. Takie aktywne działania pracowników Oddziału Gromadzenia szczególnie widoczne były w latach osiemdziesiątych w przypadku przysyłanej do BJ w darze literatury emigracyjnej zatrzymywanej na granicy oraz publikacji drugiego obiegu, które z oczywistych względów nie mogły wpływać do biblioteki w ramach egzemplarza obowiązkowego. To prośby skierowane w latach 1980–1981 do autorów i wydawców o przysyłanie kolejnych numerów czasopism, biuletynów, czy innych publikacji związkowych, to poszukiwanie przez bibliotekarzy kontaktów z kolporterami i wydawcami a także wykorzystywanie prywatnych kanałów zdobywania „zakazanej literatury” w okresie od ogłoszenia stanu wojennego w grudniu 1981 do czerwca 1989, to poszukiwania literatury i zakupy na giełdach książkowych i bazarach, wreszcie apele do społeczeństwa (po czerwcu 1989) o przekazywanie do Biblioteki Jagiellońskiej zgromadzonych egzemplarzy w darze lub w celu ich skopiowania.

Definicja pojęcia „drugiego obiegu wydawniczego”, zakres czasowy

*„Powinnością biblioteki jest zbierać książki i czasopisma. Wszystkie książki i czasopisma bez względu na to, czy podobają się one aktualnym władzom, czy nie. Zmieniają się rządy, upadają reżimy, a księgozbiory trwają...”*² – tymi słowami 28 kwietnia 1994 r. profesor Jan Widacki, ówczesny ambasador RP na Litwie, otwierał w Bibliotece Narodowej w Wilnie wystawę poświęconą drugiemu obiegowi wydawniczemu w Polsce.

Tak też pojmuje swoje zadanie Biblioteka Jagiellońska, która jako pierwsza biblioteka krajowa i jedyna w Polsce oficjalna instytucja jeszcze przed stanem wojennym zaczęła zbierać publikacje niezależne od początku ich wydawania. Wszystko odbywało się oczywiście nielegalnie, przy współpracy oraz ogromnym zaangażowaniu pracowników i kierownictwa biblioteki.

*„Jeszcze kilkanaście lat temu za te papiery trafiało się do więzień. Dzisiaj jedni wyrzucają je na makulaturę, inni palą. Nie chcemy, żeby kawałek polskiej historii wylądował na śmietniku i dlatego już od kilkunastu lat zbieramy „bibułę”, jak popularnie określa się niezależne wydawnictwa”*³. Tak gromadzenie publikacji drugoobiegowych w BJ tłumaczy Adam Roliński – współzałożyciel Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego działającej przy BJ, w latach 80-tych jeden z pracowników Oddziału Gromadzenia. Pojęcie „drugiego obiegu” jest szersze i dotyczy nie tylko wydawnictw o treści politycznej wychodzących poza

² ze wstępu do katalogu: *Drugi obieg wydawniczy w Polsce w latach 1976–1990 w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. Wystawa w Bibliotece Narodowej im. Małwydasza w Wilnie. Kraków – Wilno, 1994, s. 7.

³ J. Szarek, *Historia w skupie makulatury*. „Alma Mater” 1999, nr 13/14, s. 48.

cenzurą. Od uściślenia definicji tego pojęcia rozpoczynają się wszelkie opracowania na temat „bibuły”. Do wydawnictw „drugiego obiegu” zaliczam tu, zgodnie z wydanym w 2001 r. w Krakowie *„Katalogiem druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976–1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej”* w opracowaniu Jana Brzeskiego i Adama Rolińskiego, publikacje wydrukowane i kolportowane w Polsce w latach istnienia PRL bez wiedzy i zgody władz, o charakterze politycznym, historycznym, literackim i społeczno-kulturalnym, które ukazywały się poza cenzurą, niepublikowane oficjalnie ze względów politycznych. Należą do nich druki zwarte, ciągłe i ulotne, w tym plakaty i afisze, kalendarze, niezależna filatelistyka i banknoty, nalepki, znaczki, breloczki, legitymacje związkowe, rękopisy, maszynopisy, pojedyncze wiersze, fotografie, taśmy magnetofonowe i video z przemówieniami, apelami, a także musealia, flagi transparenty, oraz pieczątki.

Publikacje niezależne ukazujące się poza cenzurą powstawały na ziemiach polskich już w czasach zaborów. Podczas II wojny światowej nastąpił znaczny rozwój wydawnictw konspiracyjnych. Wówczas ukazało się 2700 druków zwartych, prawie 2000 tytułów czasopism i kilka tysięcy druków ulotnych. Przez kilkanaście lat powojennych niezależny ruch wydawniczy istniał nadal, ale w bardzo ograniczonym zakresie. Zorganizował się dopiero w 1976 r., kiedy w wyniku wydarzeń czerwcowych w Radomiu powstał Komitet Obrony Robotników, a następnie Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela. Organizacje te zaczęły wydawać swoje biuletyny, ulotki, broszury oraz książki i czasopisma, kolportowane w całej Polsce. W 1977 r. powstała w Lublinie Niecenzuralna Oficyna Wydawnicza, która po przeniesieniu do Warszawy przemianowana została na Niezależną Oficynę Wydawniczą NOWa. Od tego roku datuje się powstanie nowej generacji wydawnictw „drugiego obiegu”.

*„Wszystko zaczęło się od drukowania ulotek, powielania odezw materiałów KOR-u, by z czasem przerodzić się w ruch wydawniczy, który stanowi niezwykle fenomen nie tylko w skali krajów zaliczanych do (byłego) obozu państw demokracji ludowych, ale – być może – świata*⁴ ocenia Piotr Sarzyński cytowany przez Klejnockiego.

Przed sierpniem 1980 w Polsce ukazywało się kilkadziesiąt tytułów czasopism wydawanych przez istniejących wtedy kilkanaście podziemnych wydawnictw⁵. *„Wśród prawie 3000 tytułów prasy niezależnej przechowywanych w zbiorach BJ znajduje się grupa 82 pism pochodzących z okresu sprzed sierpnia 1980.(...) Kolekcja czasopism niezależnych z tego okresu przechowywanych w BJ należy obecnie do największych tego typu i obejmuje ponad 80% wszystkich znanych tytułów z tych lat”. (...) Na ok. 720 wydanych numerów posiadamy 589, w tym kopie kserograficzne z 24 numerów”*⁶.

Z czasem ilość czasopism zaczęła szybko rosnąć, każde bardziej znaczące i liczne środowisko opozycyjne miało ambicje wydawania własnego biuletynu. *„Przyczyn nadzwyczaj szybkiego rozwoju wydawnictw niezależnych można szukać w polskiej tradycji oporu społecznego. W żadnym innym kraju bloku sowieckiego niezależny ruch wydawniczy nie miał*

4 J. Klejnocki, *Fenomen drugiego obiegu*. „Odra” 1990, R. 30, nr 5 (344), s. 55.

5 por. J. Szarek, *Historia w skupie makulatury*. „Alma Mater” 1999, nr 13/14, s. 49.

6 J. Brzeski; A. Roliński, *Wydawnictwa drugiego obiegu w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, nr 1/2, s. 221.

takiego rozmachu i porównywalnego znaczenia”⁷ – twierdził Kazimierz Wójcicki – dyrektor oddziału IPN w Szczecinie.

Przez krótki okres po sierpniu 1980 do ogłoszenia stanu wojennego w grudniu 1981 prasa niezależna była wydawana jawnie, ale bez zgody Głównego Urzędu Kontroli Prasy i Widowisk („bezdebitowa”). Czas oficjalnej działalności NSZZ Solidarność to okres dynamicznego i powszechnego rozwoju wydawnictw niezależnych. Ukazywało się wówczas kilka tysięcy pism wydawanych jako druki do użytku wewnątrzwiązkowego. Od sierpnia 1980 do 13 grudnia 1981 powstało w Polsce 160 wydawnictw i oficyn poligraficznych, które wydały około 3200 tytułów czasopism i 2500 książek „bezdebitowych”. Niemal każdy średniej wielkości zakład pracy wydawał własne czasopisma, nieraz nawet kilka tytułów⁸.

Publikacje związkowe z lat 1980–1981 zaliczam tu również do drugiego obiegu, gdyż wychodziły one poza cenzurą, nie były rejestrowane w *Przewodniku Bibliograficznym* i nawet w okresie legalnej działalności związków zawodowych i rolniczych „Solidarność” oraz Niezależnego Zrzeszenia Studentów wobec osób związanych z wydawaniem prasy związkowej stosowano różnorakie represje (przeszukania, konfiskaty)⁹. Legalnie mogły wychodzić tylko przez ok. dwa miesiące – dopiero od wejścia w życie ustawy o cenzurze, a więc od 1. października do 13. grudnia 1981. Po okresie wielkiej jawności po sierpniu 1980, drugi obieg wzmógł się po ogłoszeniu stanu wojennego. W szczytowym momencie w okresie stanu wojennego regularnie ukazywało się 1.399 tytułów prasowych¹⁰. Ruch ten nie zmalął aż do końca 1989 roku, gdy już ustały polityczne powody jego istnienia.

Pierwsze wykazy bibliograficzne publikacji podziemnych ukazały się już w latach osiemdziesiątych, kiedy ten obieg wydawniczy jeszcze powstawał. Według szacunkowych wyliczeń, bibliografii i katalogów sporządzanych przez prof. Władysława Chojnackiego, autora wydanej pod pseudonimem „Bibliografii publikacji podziemnych w Polsce w latach 1981–1986”, potem Marka Jastrzębskiego w „Materiałach do bibliografii druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury: 13 XII 1981–31 XII 1988”, oraz prac zespołu bibliotekarzy Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, w Polsce w latach 1977–1989 ukazywało się ok. 8–10 tys. pozycji druków zwartych¹¹.

Spis zgromadzonych czasopism niezależnych powstał również w BJ. Zawierał 825 pozycji i przedstawiał stan na dzień 20 kwietnia 1989. Jego autor, ówczesny wicedyrektor BJ tak ocenił zbiory BJ: „*Nie można obecnie określić jaki jest to procent wydanych tytułów, można jednak zakładać, że zbiór jest wyjątkowo zasobny, Przypuszczalnie największy spośród istniejących w bibliotekach naukowych. Wymagało to zabiegów i wyrzeczeń wielu ludzi głównie spoza BJ, którzy od samego początku stanu wojennego zabiegali o pozyskanie, przewiezie-*

7 K. Wójcicki, *Od drugiego obiegu do niepodległości*. In: Ogólnopolska konferencja „Literatura II obiegu w Polsce w latach 1976–1989”. Materiały konferencyjne. Koszalin, 12 maja 2006 r. Koszalin, 2006. s. 103.

8 por. Z. Sokół, *Bezdebitowe czasopisma literackie w Polsce Południowo-Wschodniej w latach 1980–1981*. „Fraza” 1995, nr 8, s. 204.

9 zob. J. Błażejowska, *Papierowa rewolucja: z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Polsce 1976–1989/1990*. Warszawa, 2010, s. 138–139.

10 por. Ibid. s. 259

11 por. wstęp. *Bibliografia łódzkich wydawnictw niezależnych 1977–1989*, oprac. W. Domagalski, A. Janecki, Łódź, 1992.

nie i dostarczenie w sposób skryty książek i czasopism do Jagiellonki, a to łączyło się zawsze z ryzykiem osobistym i finansowym”¹².

Dary po sierpniu 1980. Korespondencja z redakcjami czasopism i biuletynów związkowych w latach 1980–1981. Apele w prasie

W opracowaniu niniejszym badałam ilość przekazywanych w darze do BJ publikacji drugoobiegowych w okresie od 1980 do 1993 na podstawie dzienników, korespondencji, samych listów i rejestrów przybytków za ten okres.

Od początku pojawienia się wydawnictw drugoobiegowych, były one włączane do zbiorów BJ i katalogowane. W proces gromadzenia tych druków po sierpniu 1980 roku zaangażowała się dyrekcja BJ, bibliotekarze Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów oraz innych oddziałów BJ a także Komisja Oddziałowa NSZZ Solidarność. Biblioteka była ważnym punktem kolportażu tych wydawnictw w Krakowie. Ówczesny wicedyrektor Biblioteki Andrzej Lechowski tak mówił o zdobywaniu wydawnictw II obiegu: *„Udało się zorganizować tajny system kolportażu i zakupu drugiego obiegu. Dzięki stałej dotacji Funduszu Kultury Niezależnej, przyznanej bibliotece już w marcu 1982 roku i bezinteresownej pomocy kilku osób zgromadzono znaczną część produkcji wydawniczej drugiego obiegu, druki zwarte, czasopisma i druki ulotne, ale także zdjęcia, taśmy magnetofonowe i mikrofilmy, znaczki ekslibrisy, plakietki, kalendarze i inne tego rodzaju przedmioty związane z działalnością podziemną”*¹³.

BJ gromadziła więc od początku ich ukazywania się wszystkie publikacje drugiego obiegu.

Wielu wydawców rozumiejąc historyczną ważność dziejących się wydarzeń po sierpniu 1980 przysyłała do BJ swoje biuletyny. Czytelnicy sami przynosili w darze dla biblioteki zebrane odezwy, ulotki, plakaty, druki zwarte i czasopisma, bibliotekarze we własnym zakresie też poszukiwali kontaktów i dojeżdżali do wydawców i kolporterów publikacji niezależnych. W prasie ogólnopolskiej pojawiły się apele o przekazywanie do BJ takich wydawnictw.

W „Życiu Warszawy” w nr 10 z dnia 13 stycznia 1981, na str. 2 (w dolnym rogu wśród komunikatów) ukazał się nieduży tekst: *„Zachować dla potomności. Apel Instytutu Historii PAN i Biblioteki Jagiellońskiej. Jeśli chcemy, aby to, w czym dziś uczestniczymy, stało się trwałym składnikiem społecznej świadomości historycznej, wszystko, co jest świadectwem chwili i epoki, a więc druki periodyczne, biuletyny komunikacyjne, broszury, odezwy, ulotki, oświadczenia, uchwały, rezolucje, plakaty, nalepki, nagrania z rozmów, zebrań, wieców, imprez artystycznych, itp. musi zostać zachowane. Instytut Historii PAN i Biblioteka Jagiellońska w Krakowie zwracają się z gorącą prośbą do osób i organizacji społecznych o przesyłanie w formie daru lub wypożyczenia (dla wykonania mikrofilmu) wymienionych dokumentów. Gwarantuje się pełną tajemnicę ofiarodawcom”*¹⁴.

„Życie Literackie” w nr 3 (1512) z dnia 18 stycznia 1981, (wśród komunikatów na przedostatniej stronie) zamieściło krótką notkę: *„Apel Biblioteki Jagiellońskiej. Zwracamy się z gorącą*

¹² A. Lechowski, *Spis czasopism drugiego obiegu zgromadzonych w Bibliotece Jagiellońskiej od grudnia 1981 r.*

¹³ A. Lechowski, *Zastrzeżone zbiory i zakazane lektury*. „Tygodnik Powszechny” 1990, nr 11, s. 4.

¹⁴ „Życie Warszawy” 1981, nr 10, s. 2.

prośbą do osób i organizacji wydających dokumenty życia społecznego o przesyłanie w formie daru lub wypożyczenia (dla zrobienia mikrofilmu) następujących dokumentów: czasopism, broszur, odezw, protokołów, sprawozdań, druków ulotnych, afiszów – wydawanych w oficjalnym obiegu lub poza nim. Biblioteka Jagiellońska, jako druga w kraju biblioteka narodowa, posiada ustawowy i społeczny obowiązek gromadzenia i zabezpieczania całokształtu piśmiennictwa polskiego. Otrzymane materiały będą cennym źródłem badań dziejów naszego kraju”¹⁵.

Te niewielkie formatem teksty zamieszczone w ogólnopolskiej prasie w miejscu nawet nie rzucającym się w oczy, bo wśród komunikatów na dalszych stronach pism, przyniosły spory efekt w postaci licznych przesyłek z wydawnictwami niezależnymi z całego kraju. Każdy otrzymany nowy tytuł druku ciągłego wiązał się z apelem bibliotekarza skierowanym wprost do wydawcy o kolejne numery. W roku 1981 w ciągu tylko 2 miesięcy (od 20 stycznia do 26 marca) z Oddziału Gromadzenia Zbiorów BJ wysłano 66 listów do 45 miast w całej Polsce do redakcji biuletynów, gazetek zakładowych, czasopism związkowych z prośbą o przysłanie w darze dla biblioteki kolejnych wydawanych numerów publikacji.

Miejscowości, do których wysłano prośby o przysyłanie wydawanych przez lokalne ośrodki publikacji niezależnych (w porządku alfabetycznym) : Bielsko Biala, Bydgoszcz, Bytom, Częstochowa, Elbląg, Gdańsk, Głogów, Gorzów, Grudziądz, Jastrzębie, Katowice, Kalisz, Kędzierzyn, Kołobrzeg, Konin, Koszalin, Kraków, Krosno, Legnica, Lubin, Lublin, Łódź, Opoczno, Opole, Piła, Płock, Poznań, Radom, Rzeszów, Słupsk, Szczecin, Szczecinek, Świnoujście, Toruń, Tychy, Wałbrzych, Warszawa, Wrocław, Zielona Góra. (według korespondencji Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów BJ za okres II–III 1981).

Z analizy korespondencji przychodzącej wtedy do BJ wynika, że redakcje chętnie przysyłały nam swoje druki, a gdy nie posiadały brakujących numerów, proponowały wykonanie odbitek kserograficznych, aby uzupełnić nasze zbiory. Z odręcznego listu nr B-26a/107/80/81 z Puław z 4 lutego 1981: *„Uprzejmie informuję, że nie posiadamy numerów biuletynu ub. r. ponieważ cały nakład szedł w kolportaż do fabryk i nikt nie gromadził egzemplarzy dla celów bibliograficznych w redakcji. Posiadamy jedynie komplet (po jednym egz.) redakcyjny. Z początkowych numerów zrobimy kiedyś (jak będzie trochę czasu) kopie kserograficzne i prześlemy”*.

Cenna była także sama informacja w liście B-26a/189/80/81 z dnia 03.03.1981: *„...uprzejmie informujemy, że MKR [Międzyzakładowa Komisja Robotnicza] w Świnoujściu (...) nie prowadzi działalności wydawniczej. W przypadku podjęcia w/w działalności dostosujemy się do wymogów podanych w piśmie”*.

Również z listu, który BJ otrzymała od redakcji „Solidarności” Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego w Kaliszu (B-26a/190/80/81 z dnia 17.02.1981) wyraźnie wynika, jak potrzebne były te prośby skierowane do wydawców: *„Serdecznie dziękujemy za list, w którym prosi Pani o nadsyłanie do Waszej Biblioteki Uniwersyteckiej naszych pism. Zdajemy sobie sprawę z wagi problemu i z przyjemnością wysyłamy Pani wszystkie dotychczas wydane numery naszej gazety. Pragnę dodać, że nosiliśmy się z zamiarem już od początku naszej działalności wysyłania do Biblioteki Jagiellońskiej naszego pisma lecz z powodu braku adresu nie mogliśmy tego uczynić. (...)”*.

---

15 „Życie Literackie” 1981, nr 3 (1512).

Także w ten sposób, poprzez listy skierowane bezpośrednio do wydawców, informacje o zbieraniu przez BJ wszystkich niezależnych publikacji ukazujących się poza zasięgiem cenzury od samego początku ich wychodzenia, rozchodziły się po całej Polsce.

Zarząd Niezależnego Zrzeszenia Studentów Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach z pełnym zrozumieniem zadań księżnicy narodowej odpowiedział na prośbę Biblioteki Jagiellońskiej (listem B-26a/ 222/80/81 z dnia 16.03.1981) następująco: „...rozumiejąc powołanie Biblioteki do gromadzenia tzw. „egzemplarza obowiązkowego” druków ukazujących się w kraju w celu dokumentacji dla przyszłych pokoleń wszelkich przejawów życia narodowego przesyła archiwalne numery swego pisma (...)”

Entuzjazm zbierania i dzielenia się wydawanymi publikacjami udzielał się wszystkim. Przesyłki z drukami niezależnymi przychodziły nie tylko na prośbę BJ ale i wysyłane z własnej inicjatywy wydawców. Z Komisji Zakładowej NSZZ Solidarność Stoczni Północnej w Gdańsku otrzymaliśmy list (B-26a/183/80/81 z dnia 23.02.1981): „Z prawdziwą przyjemnością i satysfakcją przesyłamy Waszej słynnej uczelni komplet wydawnictwa „Wiadomości”. (...) Dołożymy wszelkich starań, by kolejne numery naszego biuletynu docierały w miarę regulaminie do Waszych rąk. Wyrażamy też nadzieję, że nasze pismo w pewnym stopniu przyczyni się do zrozumienia przez przyszłe pokolenia tego nowego posierpniowego okresu najnowszej historii Polski i będą wyrazem oraz odzwierciedleniem prawdziwych pragnień i dążeń nie tylko ludzi pracy polskiego Wybrzeża, lecz także całego polskiego świata pracy”.

Kolejne pisma z potwierdzeniem otrzymanych egzemplarzy i z prośbą o nadsyłanie kolejnych numerów wydawnictw związkowych wystosowano w okresie od 5 czerwca do 7 września – wówczas – w przeciągu trzech miesięcy – do 74 osób i instytucji w 37 miastach w Polsce.

Na apel o przysyłanie wydawnictw niezależnych odpowiadali studenci z Centrum Informacji Akademickiej przy NZS Uniwersytetu Warszawskiego (B-26a/380/80/81 z dnia 20.06.1981), tuż po zakończeniu roku akademickiego w stylu icipie wakacyjnym: „Dzień dobry! W związku z pismem z dnia 5 czerwca '81 (B-26a/326/80/81) pozwalamy sobie przesłać numery Serwisu informacyjnego CIA. Życzymy miłej sympatycznej pracy i przyjemnego oraz spokojnego relaksu w miesiącach letnich. Jesteśmy już po sesji, mamy już wakacje, działalność wydawniczą rozpoczynamy w przyszłym roku akademickim.”

Czasem były to odpowiedzi brzmiące niemal dramatycznie, jak list pisany w pośpiechu z nieczytelnym podpisem na wyrwanej z notesu kartce z pieczęcią, bez daty :

„To jest absolutnie wszystko, czym dysponujemy. Będziemy wam wysyłać kolejne numery AS w ilości 2 egz. Tak jak dotychczas bezpłatnie”. (z listu agencji prasowej AS Regionu Mazowsze NSZZ Solidarność B-26a/378/80/81), czasem bardzo oficjalne, jak z Krosna od rzecznika prasowego NSZZ Solidarność (B-26a/377/80/81 z dnia 16.06.1981): „Z przykrością zawiadamiam, że aktualnie nie posiadamy brakujących Wam numerów regionalnego biuletynu związkowego, ponieważ wówczas ukazywał się on w maszynopisie, bądź na powielaczu w nikłym nakładzie. Jednak Wasza prośba skłoniła nas do konieczności odtworzenia tychże egzemplarzy, które po pewnym czasie Wam nadesłamy. Na razie przekazuję najnowszy numer „Solidarności Podkarpackiej”.

Nie było to wcale takie proste i samo przez się zrozumiałe, że wydawcy wysyłali do biblioteki wszystkie wydrukowane przez siebie numery czasopism. Zdobywanie papieru w owym

czasie było utrudnione, materiały biurowe nie zawsze dostępne a w związku z wysyłką redakcje były dodatkowo obciążone kosztami pocztowymi. Nadchodziły więc listy z nietypowymi propozycjami, czy prośbami, wydawców, które BJ spełniała.

Z NSZZ „Solidarność” Huty Katowice otrzymywaliśmy „radosną” korespondencję:

teleks bez daty (B-26a/278/80/81) (tekst z zachowaniem zapisu oryginalnego, uzupełnionego dla lepszej czytelności o znaki diakrytyczne): *„koleżanki i koledzy, szanowni państwo, wielce szanowna instytucjo jestem nowym redaktorem „wolnego związkowca” – od numeru 15/16, który załączam dopóki nakład się nie wyczerpie. ustępująca – z różnych – przyczyn redakcja nie przekazała mi żadnych zobowiązań względem was. ślady na które natrafiłem robiąc porządki, pozwalają przypuszczać, że wymieniacie z nami czasopisma, względnie otrzymujecie od nas naszego „wolnego związkowca” – będę to oczywiście kontynuował, proszę więc o poinformowanie mnie, który numer „wz” jest ostatnim przez was otrzymanym. nie zwlekajcie z odpowiedzią – bo wtedy dostaniecie tylko odbitkę xero, jeżeli pozostali nasi korespondenci wyczerpią nakład. (...) prosimy nie zapominać o systematycznym nadsyłaniu nam kopert a-4 z waszym adresem – chroniczny brak kopert, kleju, taśmy klejącej stale opóźnia nam wysyłkę naszych wydawnictw – oczywistością jest więc uprzywilejowywanie przez nas tych, którzy nam idą na rękę...”*

Oczywiście BJ odpowiedziała przesłaniem na podany w telefaksie adres zaadresowanych do siebie kopert. W kolejnym teleksie (B-26a/301/80/81) redaktor „Wolnego Związkowca” potwierdza gotowość bezpłatnego wysyłania po 5 egzemplarzy czasopisma, przy czym automatycznie zwiększy ten przydział po zwiększeniu nakładu. Jednocześnie informuje, że: *„w waszej kartotece nr 52 odnotowujemy przesyłki otrzymywane od was, ponieważ przy chronicznym u nas panującym braku kopert a-4, taśm klejących przejrzystych (celofanowych), kleju białego biurowego, czarnego proszku „toner c” do kserografu, pierwszeństwo we wysyłce naszych wydawnictw mają ci, którzy nas obficiejsz korumpują...”*

W sierpniu 1981 tenże sam redaktor „Wolnego Związkowca” poinformował nas w liście (B-26a/463/80/81) o wzroście ceny czasopisma i w związku z tym o wynikającym wobec BJ całkiem konkretnym oczekiwaniu: *„W wyniku podniesienia ceny „WZ” do 5 zł/egz. począwszy od 30 nr jesteśmy zmuszeni oczekiwać od Was odpowiedniego ekwiwalentu, przede wszystkim w postaci podwójnych egzemplarzy prasy związkowej z waszego regionu, oraz:*

- kopert biurowych B-4 lub A-4*
- papieru kserograficznego typ „B” lub „A”*
- odczynników do Rank Xeroxa typ 660, mianowicie: TONER C lub A, (nośnik) – DEVELOPER 5R90006,*

W ostateczności bierzemy pieniądze... [tu podano numer konta i adres]

Należy czytelnie zaznaczyć: „Na fundusz nagród redakcji WZ”¹⁶

Nie odnalazłam więcej listów z tego typu prośbami od innych redakcji. O trochę inną pomoc zwróciła się jeszcze redakcja Tygodnika „Jedność” ze Szczecina, która jednakże

¹⁶ Wszystkie cytowane listy w zapisie oryginalnym, częściowo skrócone i w przypadku telefaksów uzupełnione o znaki diakrytyczne.

prosiła o wysłanie wyłącznie karteczek z naszym adresem, co znacznie ułatwiłoby redaktorom prace przy przygotowaniu wysyłki i skróciłoby czas, jaki muszą przeznaczyć na adresowanie kopert (list z kwietnia 1981 B-26a/276/80/81). I tę prośbę spełniliśmy.

W sumie w całym roku 1981 wysłano z Oddziału Gromadzenia 152 prośby o i uzupełnienie brakujących i nadsyłanie na bieżąco wydawanych numerów druków związkowych. Jeszcze w dniach od 02 do 04.12.1981, tuż przed ogłoszeniem stanu wojennego, biblioteka wysłała osiem takich listów z prośbami.

Cenna dla nas okazała się korespondencja z czytelnikiem z Kłodzka, który po apelu zamieszczonym w „Życiu Literackim” (nr 3/1981 z dnia 18.01.1981) już 31 stycznia 1981 zaproponował BJ dublety ze swoich zbiorów – bogatych materiałów pisanych i graficznych (plakaty, broszury, odezwy, apele, protokoły, druki zwarte i ulotne), które systematycznie gromadził od września 1980 roku. Pan na bieżąco informował bibliotekę o swych nowych nabytkach i proponował przysyłanie egzemplarzy w jego kolekcji podwójnych w darze do naszych zbiorów lub jako wypożyczane nam w celu ich skopiowania. Kontakt ten trwał aż do grudnia 1981. Jeszcze 7 grudnia 1981 odesłaliśmy do Kłodzka po raz ostatni materiały (119 pozycji) przesłane nam w dniu 13.11.81, z których zrobiliśmy odbitki. Jednocześnie wtedy poinformowaliśmy darczyńcę, że w związku z nawiązaniem bezpośredniego kontaktu z redakcjami interesującej nas prasy związkowej, rezygnujemy z dalszego kopiowania wypożyczanych publikacji. Nie wiadomo, czy wysłana z Krakowa przesyłka zdążyła dotrzeć do właściciela przed 13 grudnia 1981 r.

Gromadzenie wydawnictw II obiegu po 13 grudnia 1981 r.

W pierwszych miesiącach po wprowadzeniu stanu wojennego władza liczyła na „dogadanie się” ze środowiskami twórczymi i chociaż aresztowano prawie wszystkich redaktorów niezależnej prasy i biuletynów związkowych, to jednocześnie wydawano szereg pozycji do tychczas zatrzymywanych przez cenzurę, podkreślając, że władza nie walczy z utworami lecz z polityczną działalnością ich autorów. Była to czysta propaganda, bo już na przełomie 1983/84 doszło do zdecydowanego ataku kierownictwa partii na wydawców drukujących „wrogich” autorów i zostali oni pozbawieni pracy. Po latach nastąpiło rozluźnienie cenzury, ponownie podpisywano umowy z autorami związanymi z ruchem niezależnym¹⁷.

Stan wojenny nie tylko nie zlikwidował, ale nawet nie zahamował obiegu niezależnego, chociaż dekret Rady Państwa z 13 grudnia 1981 groził najsurowszymi karami za produkowanie i kolportowanie wydawnictw niecenzurowanych. Konfiskacie lub zniszczeniu uległy wydrukowane już publikacje i sprzęt poligraficzny, internowano ludzi związanych z wydawaniem podziemnej literatury. Działający w podziemnym ruchu wydawniczym pod pseudonimem Dawid Warszawski przyznaje w rozmowie z Krzysztofem Czabańskim, że *„działania policyjne nie zahamowały wydawania pism niezależnych, bo „dopóki za nielegalny druk nie grozi kara śmierci, jest to proces nie do zahamowania. Oczywiście, milicja jest w stanie zrobić*

17 por. L. Szaruga, [pseud.] *Kultura niezależna a struktury oficjalne*. „Kultura”. Paryż, 1987, nr 1–2/472–473, s. 159.

nam dużo krzywdy, skonfiskować sporo sprzętu, «spalić» lokale – ale na to miejsce pojawią się zawsze nowe tytuły»¹⁸.

Wpływy darowanych w tym okresie publikacji niezależnych nie były wówczas na bieżąco rejestrowane i oczywiście nie wysyłano żadnych potwierdzeń odbioru. Gromadzono jednak nadal wszystkie otrzymywane publikacje, które były spisywane i przechowywane w różnych miejscach w Bibliotece.

Biblioteka Jagiellońska, gromadząca całość literatury polskiej i Polski dotyczącej, również tej wychodzącej bez debitu i za granicą, budziła szczególne zainteresowanie służb specjalnych. *„Ewenementem na skalę ogólnokrajową był specjalny księgozbiór wydawnictw drugiego obiegu przygotowany dla... krakowskiej SB. Przygotowany był specjalny inwentarz, karty katalogowe oraz zbiory będące w istocie dubletami. Na szczęście do spodziewanej konfiskaty nie doszło»¹⁹.*

Biblioteka przyjmowała dary także z całkiem niespodziewanych źródeł, mianowicie przekazane przez WUSW i z urzędów celnych, chcąc włączyć je do zbiorów i tym samym zapobiec oddaniu „bibuły” na przemiał. W jesieni 1987 r. przekazywanie skonfiskowanych w wyniku pracy operacyjnej wydawnictw rozpoczął Wydział Śledczy krakowskiej Służby Bezpieczeństwa. Do BJ dotarło tą drogą ponad 70 kartonów różnego rodzaju dokumentów niezależnego ruchu wydawniczego: książek, broszur, czasopism i prasy, druków ulotnych, fotografii. Od września 1987 do końca maja 1988 z WUSW w Krakowie nadeszło ponad 10.000 wol. i jednostek wydawnictw II obiegu oraz druków emigracyjnych²⁰. W liście potwierdzającym otrzymanie przekazanych przez WUSW w Krakowie do zbiorów BJ w okresie od sierpnia 1987 do września 1988 (13 miesięcy) cennych i różnorodnych publikacji II obiegu wymieniana jest ich ilość: 7654 wol. zwartych i ciągłych oraz 4350 jednostek innego typu, w tym 830 ulotek, 428 plakatów, 966 znaczków, 339 fotografii i in.

Zapewniono jednocześnie, że materiały te są sukcesywnie opracowywane, przechowywane w wyodrębnionym magazynie, a ich udostępnianie ma ograniczony zasięg. Biblioteka musiała spełniać te warunki, aby móc nadal otrzymywać druki niezależne. Potem jeszcze w maju 1990 r. otrzymaliśmy duży dar z WUSW: oprócz wydawnictw zwartych i ciągłych – 5624 jednostki graficzne. Były tu oprócz 765 zdjęć, także okolicznościowe karty pocztowe (201), koperty, znaczki i stemple (280 sztuk), banknoty z nadrukami i napisami (25), banknoty sygnowane przez „Solidarność” (31 sztuk – 10 typów), cegiełki (22) i znaczki pocztowe (4.300).

Biblioteka Jagiellońska przyjmowała dary od WUSW chcąc włączyć je do swoich zbiorów, a równocześnie zapobiec oddaniu ich na przemiał. Otrzymane publikacje zostały wpisane do inwentarzy, ale nie była nam znana proveniencja tych wydawnictw, z WUSW otrzymywaliśmy tylko spis tytułów, nie mieliśmy informacji o poprzednich właścicielach skonfiskowanych materiałów.

W sprawie o zwrot książek zarekwirowanych we wrześniu 1988 r. przez WUSW we Wrocławiu, skierował do BJ pismo w dniu 11.04.1990 (B-26a/271/89/90) pełnomocnik poszkodo-

18 D. Warszawski, [pseud.] *Drugi obieg – plusy i minusy*. „Kultura”. Paryż 1989, nr 6/501, s. 86.

19 Wg wstępu do *Katalogu druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976–1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*. Oprac. J. Brzeski; A. Roliński, Kraków 2001.

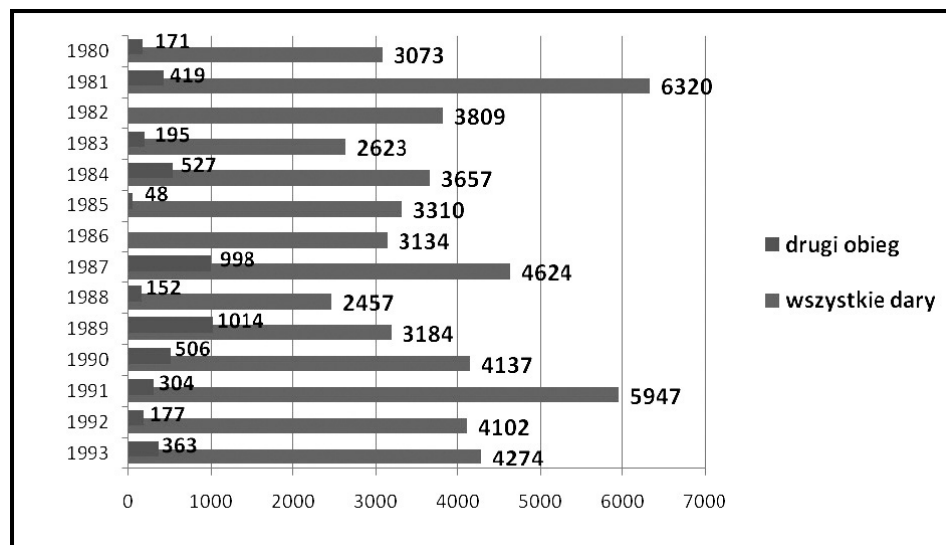
20 Wg sprawozdań rocznych BJ zamieszczanych w „Biuletynie” BJ. Kraków 1990, nr 1/2, s. 217.

wanego, któremu odebrano książki. Ponieważ kolegium do spraw wykroczeń umorzyło postępowanie w tej sprawie, adwokat zwrócił się do Biblioteki Jagiellońskiej, do której, jak się dowiedział, zostały przekazane wszystkie publikacje, o zwrot skonfiskowanych jego klientowi druków. Nie można było jednak ustalić jednoznacznie, czy wśród książek przekazanych bibliotece były te zabrane poszkodowanemu. Nie jest mi znany przypadek, by ktoś jeszcze, poza tym jednym wydarzeniem, domagał się zwrotu książek od Biblioteki.

Dary w BJ wg rejestru przybytków za lata 1980–1993

Poniższe zestawienie ilustruje, jak wyglądał wpływ wydawnictw przekazywanych w darze do BJ w latach 1980–1981, potem w okresie od ogłoszenia stanu wojennego do obrad „okrągłego stołu”, po demokratycznych wyborach 1989 i zniesieniu cenzury, oraz jako odzew na apele prasowe do 1993 r.

Ilość przekazanych do BJ darów, w tym wydawnictw drugoobiegowych (na podstawie obliczeń własnych według rejestrów przybytków za lata 1980–1993)

W całym roku 1980 ilość przekazanych do BJ w darze publikacji wydanych poza oficjalnym obiegiem nie była jeszcze tak duża. Wśród wszystkich darów w tym roku jest to zaledwie 5,5 %, ale wśród wydawnictw ciągłych, które wpłynęły wtedy w darze do BJ, wydawnictwa niezależne stanowią aż 14%; to biuletyny, informatory, gazetki związkowe.

W roku 1981, kiedy to ruch związkowy i niezależny obieg wydawniczy rozwijał się na skalę wcześniej niespotykaną, wśród wszystkich darów wpisanych do rejestru, publikacji niezależnych było więcej niż w roku poprzedzającym, tj 6,6%, ale wśród samych ciągłych, tych wydanych poza obiegiem oficjalnym było już 46%, a wśród druków ulotnych aż 49% to wydawnictwa

bezdebitowe (ulotki, komunikaty, afisze itp.). Nie były one wówczas zapisywane jako II obieg, lecz jako „res” albo bez bliższych określeń, w większości jako dar NN, choć potwierdzenia odbioru Biblioteka wysyłała wydawcom i ofiarodawcom. Nie wszystkie wówczas podarowane Jagiellonce pisma i książki niezależne były na bieżąco wpisywane do rejestru.

W 1982 r. – roku stanu wojennego, nie ma zanotowanych żadnych wpływów darów drugo-obiegowych, ale nie znaczy to, że BJ nic nie otrzymywała. Gromadzono wówczas wszystkie „zdobywane” i przyjmowane od anonimowych darczyńców druki przechowując je w magazynach BJ, bez wpisywania do rejestru. *„Udało się zorganizować tajny system kolportażu i zakupu wydawnictw drugiego obiegu. Dzięki stałej dotacji Funduszu Kultury Niezależnej, przyznanej Bibliotece już w marcu 1982 r. i bezinteresownej pomocy kilku osób zgromadzono znaczną część produkcji wydawniczej drugiego obiegu (...). Ten system gromadzenia zbiorów, prowadzony wprawdzie z dużymi kłopotami, ale systematycznie, trwał do lata 1989 r.”*²¹

W roku 1983 ilość wpisanych wydawnictw drugoobiegowych wyniosła 7,4% wszystkich darów w roku, natomiast w 1984 już 14,4% wpisanych jako dar NN na osobnych listach, w 1985 tylko w styczniu wpisano 48 wol. (co stanowiło 19% wszystkich wpisanych w styczniu darów), a potem do końca roku nie ma śladu, by II obieg wpływał do BJ. W roku 1986 nie ma żadnych danych na temat wpływu druków niezależnych. Również wtedy, podobnie jak w latach wcześniejszych, „bibuła” była gromadzona, porządkowana i ukrywana w magazynach BJ.

Od września do grudnia 1987 do rejestru wpisano 998 wol. wydawnictw drugoobiegowych przekazanych z WUSW w Krakowie. Stanowiło to 21,5% wszystkich otrzymanych w tym roku darów, w tym 23% zwartych oraz 15,7% wszystkich wydawnictw ciągłych w tym roku.

W 1988 r. nadal wszystkie wpisane do rejestru przybytków druki podziemne pochodzą od WUSW i w tym roku przekazano nam 152 wol. zwarte, co stanowi 5,7 % wszystkich darów oraz 36 druków ulotnych, czyli 2,2% wszystkich otrzymanych w tym roku w darze jednostek zbiorów specjalnych.

W sierpniu 1989 r. BJ ogłosiła w prasie ogólnopolskiej („Tygodnik Solidarność”, „Tygodnik Powszechny” i „Polityka”) apel o przysyłanie do zbiorów biblioteki czasopism i druków zwartych, a także innych materiałów drugiego obiegu wydawniczego. Otrzymaliśmy 186 przesyłek z 720 drukami zwartymi, wydawnictwa ciągłe są w trakcie porządkowania i scalania. Ogromna większość pochodzi z daru WUSW w Krakowie²². Z WUSW przyszło wówczas 347 wol. zwartych, 79 ciągłych i 22 druki ulotne, to w sumie 13% darów z tego roku. Ale nie było to już jedyne odnotowane źródło darów publikacji niezależnych. Oprócz tego, że do zasobu wydawnictw drugoobiegowych włączono publikacje przekazywane w wyniku apeli prasowych, to rozpoczęto również scalanie zbiorów drugoobiegowych gromadzonych wcześniej równolegle przez Dyрекcję BJ i Komisję Oddziałową NSZZ „Solidarność”. Zbiory i archiwalia „Solidarności” ukrywane były przez lata 80. w oddziałach: Starych Druków, Rękopisów, Gromadzenia Zbiorów i Dokumentów Życia Społecznego. Wpisano wówczas do rejestru przybytków 525 wol.

21 J. Brzeski, *Drugi obieg wydawniczy w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. In: *Drugi obieg wydawniczy w Polsce w latach 1976–1990 w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. Wystawa w Bibliotece Narodowej im. Małwydasz w Wilnie. Kraków; Wilno, 1994, s. 33–35.

22 „Biuletyn BJ”. Kraków 1992, nr 1/2, s. 222.

druków II obiegu otrzymanych w latach 1983–88, wpisano dar ze zbiorów NSZZ Solidarność UJ oraz przysyłane w odpowiedzi na apel prasowy wydawnictwa. W sumie było to 1.014 wol, co stanowi 31,8% wszystkich darów w 1989 roku. Mimo bardzo dokładnego przeglądu załączników do rejestru przybytków nie było możliwe jednoznaczne stwierdzenie, ile publikacji drugoobiegowych wpisanych w roku 1989 Biblioteka Jagiellońska otrzymała w darze jako odzew na apel prasowy. Więcej na ten temat mówi korespondencja z ofiarodawcami, w tym potwierdzenia odbioru publikacji drugoobiegowych. Zapewne było tych woluminów więcej, ale z uwagi na to, że przy dużej ilości przesyłek trudno było wszystkie przysłane wydawnictwa na bieżąco sprawdzać i włączać do księgozbioru, mogły powstać liczne dublety, a ponadto nie wszystkie dary wpisano do zbiorów, lub nie od razu zostały one wpisane.

W maju 1990 r. weszła w życie ustawa o zniesieniu cenzury, a w sierpniu 1990 ogłoszenie ministra finansów o zalegalizowaniu działalności wydawniczej i poligraficznej. W 1990 r. oprócz przekazanych z WUSW 40 woluminów druków (24 zwarte + 16 ciągłych) BJ dostała 5.624 jednostki graficzne, tj. zdjęcia luzem i w tekach (765 zdjęć), koperty, znaczki i stemple „solidarnościowe”, okolicznościowe karty pocztowe, banknoty sygnowane przez „Solidarność”, banknoty z nadrukami i napisami, cegiełki i znaczki pocztowe (4.300 sztuk). Te uzyskane z WUSW druki ulotne i zdjęcia stanowią 68% wszystkich jednostek zbiorów specjalnych, jakie BJ otrzymała w ciągu roku od wszystkich ofiarodawców. Ponadto od innych darczyńców otrzymano 248 wol. druków drugoobiegowych oraz rozpoczęto wpisywanie do rejestru „bi-buły” zgromadzonej w latach 1983–1988 (wpisano wtedy do zbiorów 218 woluminów). W latach poprzednich publikacje te były tylko spisane na listach i przechowywane w BJ, ale nie włączane do księgozbioru.

W 1991 wpisano do zbiorów 304 wol. publikacji niezależnych od darczyńców anonimowych i jawnych: osób prywatnych i instytucji, takich jak m.in.: Stowarzyszenie Wydawców Prywatnych czy Fundacja Pomocy Bibliotekom Polskim. Te dary stanowiły 5% wszystkich przekazanych dla BJ w ciągu roku, przy czym większość wpłynęła w pierwszych pięciu miesiącach. Było to 295 wol., co stanowi 18,5% wszystkich darów od stycznia do maja 1991 r.

W 1992 wpłynęło 177 wol. wydawnictw niezależnych, co stanowi 4,3% całości darów w roku, w 1993 było to odpowiednio 363 wol. czyli 8,5%.

W 1992 r. za zgodą dyrekcji BJ i dzięki wsparciu Komitetu Badań Naukowych podjęto kompleksową próbę uporządkowania i opracowania zgromadzonych dotychczas w Bibliotece druków drugiego obiegu. W ciągu roku zasób ten zwiększył się prawie trzykrotnie dzięki apelom do kolekcjonerów, ciągle prowadzoną wymianę dubletów z innymi bibliotekami, zakupy, dary, a nawet odzysk ze składów makulatury. Do 1993 r. BJ przyjęła ponad 200 różnej wielkości księgozbiorów wydawnictw II. obiegu od instytucji i osób prywatnych²³.

Na podstawie wpisów do rejestru przybytków i przy porównaniu procentowym wpływu drugiego obiegu do BJ nie da się dokładnie określić, ile darów drugoobiegowych wzbogaciło nasz księgozbiór po apelach prasowych. To, że taki odzew był, ma wyraźny ślad w wysyłanej i otrzymywanej korespondencji.

---

23 por. J. Brzeski, op. cit. s.33–35.

Apele prasowe i korespondencja z ofiarodawcami w latach 1989–1990

Apel o przysyłanie publikacji II obiegu ukazał się w Gazecie Wyborczej dnia 01.08.89 (nr 62), w „Tygodniku Solidarność” dnia 11.08.89 (nr 11) i w „Tygodniku Powszechnym” dnia 13.08.89 (nr 33). Brzmiał on: *„Biblioteka Jagiellońska w Krakowie zwraca się z uprzejmą prośbą do wszystkich osób (lub ogniw związkowych i organizacji) posiadających publikacje powstałe w drugim obiegu wydawniczym w latach 1976–1989 (książki, pisma, plakaty, ulotki, materiały wyborcze) o przekazanie – bądź odsprzedaż wyżej wymienionych materiałów do naszej biblioteki. Zbiory te, po fachowym uporządkowaniu będą udostępniane wszystkim zainteresowanym czytelnikom. Biblioteka Jagiellońska – najstarsza księżnica uniwersytecka w Polsce, której zbiory podobnie jak BN stanowią narodowy zasób biblioteczny, od stuleci gromadzi wszelkie druki polskie, w tym druki ulotne i wydawnictwa ukazujące się poza zasięgiem różnych cenzur. Posiadamy m.in. druki ulotne z okresu powstań narodowych, druki legionowe, jeden z większych zbiorów prasy konspiracyjnej z czasów II wojny światowej.*

Naszym wspólnym obowiązkiem jest zachowanie świadectw naszych czasów przyszłym pokoleniom. Pamiętajmy, że tego typu wydawnictwa, wykonane często z nietrwałych materiałów, należy jak najszybciej scalić w celu zmicrofilmowania²⁴.

Tekst był zamieszczony na 2–3 stronie czasopisma, niedużych rozmiarów notka mogła zostać niezauważona przez niedokładnych czytelników. A jednak oddźwięk był natychmiastowy. Już 3 i 4 sierpnia wysyłano do Krakowa paczki z „bibułą”. Na apel BJ o przysyłanie publikacji II obiegu do zbiorów Biblioteki odpowiedzieli ofiarodawcy z całej Polski. Chętnie przekazywali do Biblioteki Jagiellońskiej swoje gromadzone niegdyś, z narażeniem bezpieczeństwa swego czy bliskich, pisma, odezwy, książki, czasem tylko pojedyncze ulotki, czy zachowane biuletyny, czasem całkiem spore zbiory. Niekiedy problemem było przesłanie do Krakowa dużej kolekcji, o której pan ze Szczecina pisał, że *„całość stanowi dość pokaźnej wielkości worek”* (B-26a/12/89/90, bez daty) proponując nam odbiór daru na miejscu; albo pan z Gliwic, który chętnie oddałby bibliotece znaczną część swych zbiorów, ale ponieważ, jak pisał, *„jest ich dość duża «kupka» i trzeba je wyjąć z wzgl. «bezpiecznej» skrytki”*, chciał wcześniej umówić się na przekazanie daru z przedstawicielem biblioteki (B-26a/10/89/90 z 15.08.1989).

Wzruszający list przyszedł od czytelnika z Warszawy, który przesłał nam jeden numer czasopisma, a do listu dołączył 60 złotych na odpowiedź. (B-26a/24/89/90 z 04.10.1989).

Przekazując duże ilości druków darczyńcy jednocześnie upoważniali bibliotekę do swobodnego dysponowania dubletami, nie oczekując w zamian niczego poza potwierdzeniem odbioru. Jeżeli darczyńca przysyłał listę proponowanych tytułów, wybieraliśmy tylko te, których jeszcze nie posiadaliśmy w zbiorach. Najczęściej ofiarodawcy proponowali nam przekazanie swych zbiorów, jak zaznaczali „oczywiście nieodpłatnie”, przepraszając, że kolekcja nie jest kompletna i oczekując od biblioteki jedynie potwierdzenia, że przesyłka dotarła na miejsce.

Nadzieją napawały listy przychodzące od czytelników z całej Polski – od ofiarodawców prywatnych i instytucji. To niekiedy długie listy z historią przechowanych materiałów, czasem krótkie odręczne pospiesznie pisane karteczki. Czytelnicy przysyłali wszystko, co zgromadzili,

24 „Gazeta Wyborcza” 1989, nr 62.

bądź listę tych publikacji z pytaniem, które tytuły nas interesują, lub proponowali swoje dublety spośród posiadanych wydawnictw, gdyż trudno było im się rozstać z historyczną kolekcją.

Często osoby prywatne nie bez żalu rozstając się z „bibułą”, ale ze zrozumieniem wagi sprawy, przesyłały oryginalne wydania, jednocześnie prosząc o sporządzenie i odesłanie odbitki xero, które wówczas przecież nie było powszechnie dostępne.

Ciekawą historię miał dar przesłany nam przez czytelnika z Katowic (B-26a/78/89/90 z dnia 19.09.89). Publikację *Nie jedziemy do Moskwy – Proces Szesnastu* wydaną przez NOW-ą w 1982 r. znalazł on w lecie 1984 r. w rowie na poboczu szosy pod Warszawą. Broszura była już trochę zbutwiała, ale czytelnik, jak przyznał – były żołnierz AK i syn legionisty, próbował ją uratować i przechowywał jeszcze przez parę lat w domu. Teraz zdecydował się przekazać „znalezisko” bibliotece z nadzieją, że możliwa będzie konserwacja i że ta broszura uzupełni nasze zbiory.

Czytelnicy nie tylko przysyłali nam swoje zbiory, ale również oferowali, że postarają się uzupełnić pewne tytuły czasopism o brakujące numery, jeśli podamy, których jeszcze nie mamy w zbiorach, uzupełniali dane dotyczące przekazywanych pism, albo zapowiadali, jak pan z Lublina że „*w późniejszym terminie nadeśle znacznie więcej podobnych materiałów. Postara się zebrać je wśród znajomych, poszpera w zakamarkach mieszkania.*” (z listu nr B-26a/311./88/89) W ilu zakamarkach ilu mieszkań leżą jeszcze takie druki?

Darczyńcy dzieląc się swoją radością, że taka akcja została podjęta i nadzieją, że uda się nam skompletować większość wydawanych wówczas publikacji, wyrażali zadowolenie, że materiały te „*kiedys przechowali a teraz mogą się przysłużyć ocaleniu pamięci o tych czasach*”. Ofiarodawca z Gdańska w liście B-26a/283/88/89 z dnia 04.08.1989, tuż po ukazaniu się apelu w prasie, napisał: „*Liczę, że na tak ważny apel zbierania materiałów dla potomności odpowie całe społeczeństwo patriotyczne Polski*”.

W listopadzie 1989 r. dyrekcja BJ znów skierowała pisma do redakcji „Tygodnika Powszechnego”, „Tygodnika Solidarność” i „Gazety Wyborczej”, teraz z podziękowaniem za wydrukowanie apelu do czytelników w sierpniu 1989 r. oraz prosząc o zamieszczenie podziękowań wszystkim ofiarodawcom. Jednocześnie zwrócono się z prośbą o ponowne zamieszczenie apelu w prasie w grudniu (B-26a/81/89/90).

Również w listopadzie wystosowano prośbę do redakcji „Tygodnika Gdańskiego Solidarność”, „Przeglądu Tygodniowego” (ogłoszenie ukazało się 17.12.1989 w numerze 51) oraz „Polityki” o zamieszczenie na ich łamach naszego apelu w sprawie gromadzenia publikacji drugiego obiegu. W apelu BJ zamieszczonym w „Przeglądzie Tygodniowym” z dnia 17.12.1989 czytamy: „*Biblioteka Jagiellońska w Krakowie zwraca się z uprzejmą prośbą do wszystkich osób (względnie instytucji lub organizacji) posiadających publikacje powstałe w drugim obiegu wydawniczym w latach 1976–1989 (książki, pisma, plakaty, ulotki, materiały wyborcze) o przekazanie wyżej wymienionych materiałów do naszej Biblioteki. Jednocześnie zwracamy się z gorącym apelem do wszystkich wydawców o respektowanie przepisów o nieodpłatnym przekazywaniu egzemplarza obowiązkowego (2 egzemplarze, z których jeden archiwizujemy) naszej Bibliotece. Przepisy o egzemplarzu obowiązkowym o tradycji sięgającej w Polsce końca XVIII wieku, stanowiły przez lata podstawowy sposób uzyskiwania*

zbiorów dla wybranych bibliotek i trudno nie doceniać ich słuszności. Rozumieli to doskonale wydawcy emigracyjni, którzy także w ostatnich latach starali się przysyłać Bibliotece Jagiellońskiej egzemplarze swoich publikacji. W obecnym, przejściowym (miejmy nadzieję) okresie, szczególnie trudno jest nam wypełniać swoje obowiązki. Kierujemy zatem ponowny apel do wszystkich wydawców (niezależnych, prywatnych, kościelnych, a także państwowych) licząc na zrozumienie i zawodową solidarność. Będziemy również wdzięczni za wszelkie informacje (wykaz publikacji z miejscem i rokiem wydania itp.) mogące ułatwić opracowanie posiadanych przez nas zbiorów(...)”²⁵.

Apel ten skierowany do społeczeństwa polskiego w sierpniu, a następnie w grudniu 1989 r., spotkał się z dużym odzewem społecznym. Do biblioteki zaczęły przychodzić listy i paczki z całej Polski z darowaną BJ „bibułą”. Jagiellonka wysyłała potwierdzenia odbioru wszystkim ofiarodawcom, którzy zostawili swój adres. W okresie 1989–1992 wysłano potwierdzenia odbioru publikacji II obiegu do ofiarodawców z całej Polski. Kilkakrotnie przysyłał bibułę darczyńca ze Starachowic, wiele podziękowań wysłano również do Warszawy, Krakowa i Wrocławia, a także do darczyńców z (w kolejności alfabetycznej) Bielska Podlaskiego, Bielska-Białej, Gdańska, Gdyni, Gliwic, Katowic, Łodzi, Lubaczowa, Piekara Śląskich, Rabki, Sandomierza i Starogardu Gdańskiego. Nie świadczy to o wielkości daru ani ilości przesyłek, ale raczej o zasięgu akcji.

W latach 1990–1992 wysłano podziękowania za przysyłane w darze wydawnictwa niezależnego ruchu wydawniczego do wielu prywatnych osób oraz instytucji i stowarzyszeń, w tym m.in.: Wydawnictwo PoMost, Warszawa; Wydawnictwo „Wokół Nas”, Gliwice; Zarząd Regionalny Solidarność Małopolska, Kraków; Sandomierski Komitet Obywatelski „Solidarność”; Stowarzyszenie Wydawców Prywatnych i Niezależnych, Kraków; Fundacja Pomocy Bibliotekom Polskim, Warszawa; Gdańskie Towarzystwo Polityczne „Młoda Polska”.

Według dzienników korespondencji za lata 1980–88 i następnie po apelu prasowym BJ za lata 1989–1995, wysłano podziękowania i potwierdzenia odbioru darów w ilości (za cały rok):

1980 – 239	1983 – 257	1986 – 165
1981 – 303	1984 – 272	1987 – 224
1982 – 149	1985 – 240	1988 – 294

W latach 1982–1988 oczywiście nie wysyłało podziękowań za dary publikacji niezależnych i nie prowadzono w tej sprawie korespondencji. Ofiarodawcy pozostawali anonimowi, a w rejestrach przybytków również nie były zapisywane dane darczyńców. Ilość wszystkich potwierdzeń wysłanych w tym okresie jest porównywalna z latami następnymi, choć w roku stanu wojennego było ich zdecydowanie najmniej a po apelach prasowych BJ w roku 1989 i 1990 tych potwierdzeń było najwięcej.

1989 – 363	1991 – 220	1993 – 193	1995 – 305
1990 – 324	1992 – 201	1994 – 256	

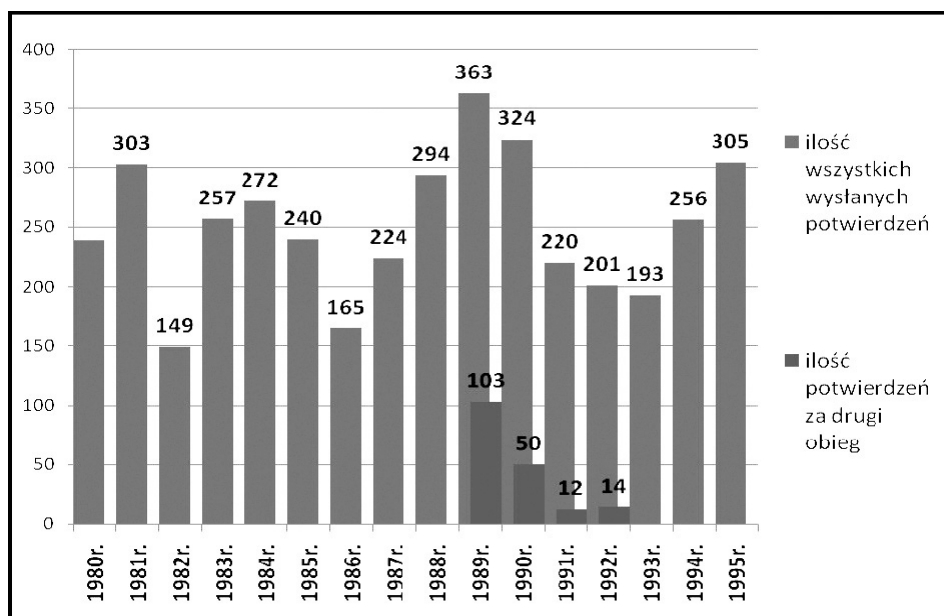
Według dziennika korespondencji za lata 1989–92, w którym wpisywano wszystkie listy odebrane i wysyłane, odbiór przysłanych wydawnictw II obiegu potwierdzono:

25 „Przegląd Tygodniowy” z dnia 17.12.1989 nr 51.

w 1989 – 103 razy, co stanowi 28% spośród wszystkich 363
w 1990 – 50 razy, co stanowi 15% spośród wszystkich 324
w 1991 – 12 razy, co stanowi 5% spośród wszystkich 220
w 1992 – 14 razy, co stanowi 7% spośród wszystkich 201

W tych przypadkach w książce korespondencyjnej przy dacie, numerze pisma i adresie ofiarodawcy, zapisano jedynie informację, że potwierdzenie dotyczy II obiegu, nie ma tu danych o ilości ani rodzaju publikacji, nie ma numeru akcesji, po którym można byłoby dojść, o jakie książki chodzi. Brak też informacji, ile książek włączono do zbiorów, ile było dubletami. W przypadku pozostałych potwierdzeń w dzienniku zanotowano nr akcesji daru.

Ilość wysłanych w ciągu roku potwierdzeń odbioru za publikacje podarowane dla Biblioteki Jagiellońskiej, w tym za wydawnictwa drugoobiegowe (wg dzienników korespondencyjnych)

Szczególnie dużo potwierdzeń wysłano w sierpniu, we wrześniu i w październiku 1989 r. – po apelu sierpniowym (za II obieg wysłano tylko w tych miesiącach 79 potwierdzeń, to jest 49% wszystkich potwierdzeń w tym okresie) oraz w styczniu 1990 r. – po ponownym apelu grudniowym (wówczas potwierdzono otrzymanie publikacji II obiegu 12 razy, co stanowiło 24 % podziękowań za II obieg w całym roku 1990 r.).

Taki odzew świadczy o tym, że społeczeństwo nie było obojętne na prośbę biblioteki, chętnie nieodpłatnie przekazywano swoje zbiory dla BJ. Jest to dowód również na to, że skierowanie umotywowanej prośby do potencjalnego ofiarodawcy przynosi wymierne zyski bibliotece, że

gromadzenie darów to nie tylko przyjmowanie tego, co darczyńca sam zamierza ofiarować, ale także pozyskiwanie takiej literatury, jakiej poszukuje biblioteka.

Przejrzenie ksiąg korespondencyjnych z lat 1980–1992, niestety, nie daje pełnej wiedzy o odzewie na apel biblioteki, ani o wszystkich źródłach wpływu literatury II obiegu do BJ. Ze względów bezpieczeństwa w latach 1982–1988 nie wysyłano ofiarodawcom potwierdzeń odbioru, często pozostawiali oni anonimowi, albo przynosząc osobiście bibułę do Jagiellonki nie oczekiwali, czy też nie życzyli sobie potwierdzeń na piśmie. Zachowanie ostrożności wymusiło ukrywanie danych osobowych ofiarodawców. Na załącznikach do rejestru przybytków, jako źródło darowanych publikacji II obiegu wpisywano NN. W dzienniku korespondencyjnym nie było informacji, czy potwierdzenie dotyczy II obiegu.

Nie było moim zamiarem zajmować się w tym referacie tematem samego niezależnego ruchu wydawniczego, jego roli, zasięgu, form, znaczenia. Problemy drugiego obiegu były już wielokrotnie przedmiotem sesji, konferencji, wystaw, opracowań krytycznych i analitycznych. W ciągu minionych 20 lat powstały mniejsze lub obszerniejsze bibliografie, katalogi ogólne i regionalne wydawnictw podziemnych. Autorzy prac wymienionych w bibliografii, opisywali zjawisko II obiegu pod względem krytyczno-literackim, historycznym, socjologicznym, zajmowali się dokumentowaniem dorobku wydawniczego oraz badaniem kompletności dostępnych i powstających bibliografii publikacji niezależnych. Bibliografie takie powstawały już w 1981 r., zachowały się w formie kartotek i maszynopisów, pod kierunkiem prof. Władysława Chojnackiego w Warszawie, w Krakowie, w Poznaniu.

W swoim referacie starałam się przedstawić, jak wyglądało gromadzenie tych darów w świetle korespondencji i rejestru przybytków za lata 1980–1993, a przecież nie wszystkie paczki z bibułą były na bieżąco wpisywane do zbiorów, wśród darów zdarzało się wiele dubletów, które gromadziliśmy w celu późniejszej wymiany z innymi bibliotekami. Nie wszystkie przesyłki były potwierdzane, nie zawsze miały jawnego nadawcę, nie wszyscy takich potwierdzeń oczekiwali. Dary wydawnictw II obiegu, których otrzymanie potwierdzaliśmy pisemnie, co ma ślad w korespondencji Oddziału Gromadzenia za lata 1980–1993, to oczywiście nie wszystkie przesyłki, jakie wówczas do BJ dotarły, były również a może raczej przede wszystkim, dary anonimowe, przynoszone bezpośrednio do BJ lub zdobywane przez samych bibliotekarzy.

W jesieni 1991 r. projekt dotyczący klasyfikacji i opracowania dokumentów ruchu niezależnego został zaakceptowany przez KBN. Przyjęto zasadę, że wpływające do BJ druki niezależne nie będą rozpraszane, ale będą stanowiły jedną niepodzielną kolekcję²⁶. Wówczas zaczęto scalać zabezpieczone w różnych miejscach biblioteki zbiory. Były to:

- materiały zebrane przez Oddział Gromadzenia do 13 XII 1981 = ok. 400 tytułów ciągłych i ponad 200 zwartych i ulotnych;
- materiały gromadzone przez dyrekcję i pracowników BJ w latach osiemdziesiątych = 725 tytułów prasowych i ok. 1500 książek²⁷;

26 J. Brzeski; A. Roliński, *Sprawozdanie z realizacji projektu badawczego Dokumenty niezależnego ruchu wydawniczego w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. „Biuletyn BJ”, R.XLV, 1995 nr 1/2, s. 213.

27 A. Lechowski, *Spis czasopism drugiego obiegu*.

- zgromadzone przez Komisję Oddziałową NSSZ „Solidarność” do 13.XII. 81= 143 tytuły ciągłe i 286 druków zwartych, od 1982–do 1987 = 109 tytułów ciągłych i 253 druki zwarte;
- wydawnictwa przekazane przez WUSW w latach 1987–1989 = 7564 wol. zwartych i ciągłych oraz 4350 jednostek.

W wyniku ogłoszonych apeli prasowych od sierpnia 1989 do końca 1991 do BJ wpłynęło 228 przesyłek, w większości darów, duża część przynoszona była osobiście.

Nie próbowałam oceniać drugoobiegowych zbiorów BJ pod względem jakościowym, tj. treści i rodzaju druków. Interesowała mnie ilość tych wydawnictw przysyłanych i przynoszonych w darze przed i po apelach, odzew społeczny i wartość takiego pozyskiwania darów. Korzystałam z zapisanych przez bibliotekarzy informacji o otrzymywanych publikacjach drugiego obiegu w rejestrach przybytków, dziennikach korespondencyjnych, wśród samej korespondencji oraz danych ze sprawozdań rocznych zamieszczanych w „Biuletynach Biblioteki Jagiellońskiej”.

Podstawowe i najdokładniejsze dane na temat literatury niezależnej zgromadzonej przez BJ można znaleźć w katalogach zbiorów: *Katalog druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976–1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*. Wstęp i opracowanie: Jan Brzeski, Adam Roliński, Kraków: Bibl. Jagiellońska; Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego; Księgarnia Akademicka 2001. A także na stronach: <http://www.sowiniec.com.pl/>, www.solidar.pl oraz http://www.bj.uj.edu.pl/~plok/portal/php/katalog_obieg.php

Kolekcja wydawnictw drugoobiegowych w BJ wciąż jest uzupełniana i powiększana, choć okres, którego dotyczyła, kiedy była wydawana, skończył się już ponad 20 lat temu. Powstałe w ciągu tych lat bibliografie wciąż nie są zamknięte. Kompletowanie zbiorów nie zakończyło się. Obecnie dalszym gromadzeniem, opracowaniem i udostępnianiem zbiorów II obiegu zgromadzonych w BJ zajmuje się powołana przez Rektora UJ, Prezydenta Miasta Krakowa oraz Wojewodę Krakowskiego i zarejestrowana w 1998 r., Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Fundacja działająca przy Bibliotece Jagiellońskiej posiada największą na świecie kolekcję peerelowskiej bibuły:

- ok. 8.000 druków zwartych: książek, broszur, maszynopisów;
  - 3.000 wydawnictw ciągłych: czasopism, gazetek, biuletynów, komunikatów;
  - kilkanaście tysięcy druków ulotnych: ulotki, plakaty, kalendarze;
  - kilkaset kaset magnetofonowych, sprzęt drukarski, transparenty ze strajków i manifestacji;
  - znaczki, koperty, kartki okolicznościowe;
- a także sprzęt drukarski, transparenty ze strajków i manifestacji²⁸.

Wciąż aktualny jest apel o przekazywanie Bibliotece Jagiellońskiej wydawnictw niezależnych z lat 1976–1989 oraz wszelkich materiałów archiwalnych, ikonograficznych, fonograficznych, filmowych, rękopiśmiennych z tym związanych. Przyjmowane są dokumenty oryginalne, ale także kserokopie oraz wersje zdigitalizowane. Tamten czas już się skończył, ale akcja zbierania „bibuły” trwa.

---

28 J. Szarek, op. cit. s. 49.

Bibliografia:

Wydawnictwa zwarte:

1. *Bibliografia druków zwartych II obiegu w zbiorach Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku*. Zebra. i oprac. M. Olszewski. Białystok, 2005. ISBN 83-922299-3-2.
2. *Bibliografia łódzkich wydawnictw niezależnych 1977–1989*. Oprac. W. Domagalski; A. Janecki. Łódź, 1992.
3. *Bibliografia podziemnych druków zwartych z lat 1976–1989*. oprac. G. Federowicz; K. Gromadzińska; M. Kaczyńska. Warszawa, 1995. ISBN 83-7009-163-6.
4. *Bibliografia publikacji podziemnych w Polsce*. [T. 1], 13.XII.1981 – VI.1986. [pseud. zb.: Kamińska J.], Paris, 1988. ISBN 2-86914-037-1.
5. Błażejowska J., *Papierowa rewolucja: z dziejów drugiego obiegu wydawniczego w Polsce 1976–1989/1990*. Warszawa, 2010. ISBN 978-83-7629-124-6.
6. Chojnacki W., Jastrzębski M. *Bibliografia publikacji podziemnych w Polsce*. T. 2, 1 I 1986–31 XII 1987. Warszawa, [1993]. ISBN 83-85195-24-6.
7. *Drugi obieg wydawniczy w Polsce w latach 1976–1990 w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. Wystawa w Bibliotece Narodowej im. Małwydasy w Wilnie. Kraków; Wilno, 1994.
8. Jaśko K., *Bibliografia podziemnych druków zwartych opublikowanych w Krakowie od wprowadzenia stanu wojennego 13 XII 1981 do roku 1990*. Kraków, 2004. ISBN 83-233-1729-1.
9. Jastrzębski M., *Materiały do bibliografii druków zwartych wydanych poza zasięgiem cenzury: 13 XII 1981–31 XII 1988*. [Pseud. aut.: Józef Gajewski.], Kraków, 1988.
10. Kandziora J., *Bez cenzury 1976–1989. Literatura, ruch wydawniczy, teatr*. Bibliografia. Warszawa, 1999. ISBN 83-87456-33-0.
11. *Katalog czasopism niezależnych w Książnicy Pomorskiej wydanych w latach 1980–1989*. Oprac. E. Kamińska; et al. Szczecin, 1994. ISBN 83-900855-3-4.
12. *Katalog czasopism niezależnych wydanych w latach 1976–1990 w zbiorach Archiwum Peerelu*. Oprac. A. Rudzińska. Warszawa, 1995. ISBN 83-86713-03-8.
13. *Katalog druków zwartych drugiego obiegu wydawniczego 1976–1990 ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*. Wstęp i oprac. J. Brzeski; A. Roliński, Kraków, 2001. ISBN 83-7188-470-2.
14. *Katalog druków zwartych wydanych w Polsce poza cenzurą w latach 1976–1990 w zbiorach Ośrodka Karta*. Warszawa, 1999. ISBN 83-910771-9-5.
15. Konderak A. *Bibliografia prasy opozycyjnej w PRL do wprowadzenia stanu wojennego*. Lublin, 1998. ISBN 83-227-1250-2.
16. Lechowski A., *Spis czasopism drugiego obiegu zgromadzonych w Bibliotece Jagiellońskiej od grudnia 1981 r. (stan na 20 kwietnia 1989)*. Kraków, 1989.
17. Łabędź K. *Wydawnictwa historyczne drugiego obiegu w Polsce: materiały do bibliografii adnotowanej za lata 1980–1987*. Warszawa, 1989.
18. Murche-Kikut A., *Monographien im polnischen Zweiten Umlauf = Druki zwarte w polskim drugim obiegu: 1976–1990*. Stuttgart, 2008. ISBN 978-3-89821-883-2.
19. *Ogólnopolska konferencja Literatura II obiegu w Polsce w latach 1976–1989*. Materiały konferencyjne. Koszalin, 12 maja 2006 r. Red. L. Laskowski. Koszalin, 2006. ISBN 83-87317-50-0.
20. *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne*. T. 2. Biblioteka Narodowa. Inst. Książki i Czytelnictwa. Z Dziejów Kultury Czytelniczej w Polsce. Zesz. 8. Warszawa, 1992. ISSN 0860-6455.
21. *Polish uncensored publications 1976–1981: an exhibit in Widener Library Harvard University, september 1-september 30, 1981*. [Cambridge, 1981].
22. *Przyczynek do bibliografii wydawnictw podziemnych lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych*. Oprac. W. Gołąb. Poznań, 1993.
23. *Solidarność małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989*. Czesław Brzoza [et al.]; NSZZ „Solidarność” – Zarząd Regionu Małopolska. Wyd. sondażowe. Kraków, 1991. ISBN 83-7052-022-7.

24. *The independent press in Poland 1976-1990: holdings in the European and Prints and Photographs Divisions, Library of Congress*. Compil. by Z. Kantorosinski. Washington, 1991.
25. *Wydawnictwa niezależne 1976–1989 w zbiorach Bibl. Śląskiej*. Oprac. J. Pracka; B. Zgryzek, Katowice, 1994.
26. *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie : materiały sesji naukowej odbytej 26 czerwca 1992 roku*. Kraków, 1993. ISBN 83-85483-53-5.

Artykuły w wydawnictwach zwartych:

1. Brzeski J., *Drugi obieg wydawniczy w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. In: *Drugi obieg wydawniczy w Polsce w latach 1976–1990 w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. Wystawa w Bibliotece Narodowej im. Małwydasy w Wilnie. Kraków; Wilno, 1994, s. 31–45.
2. Czapliński P., *Dziedzictwo niezależności. Krótka historia komunikacyjnego podziemia*. In: Ogólnopolska konferencja *Literatura II obiegu w Polsce w latach 1976–1989*. Materiały konferencyjne. Koszalin, 12 maja 2006 r. Red. L. Laskowski. Koszalin, 2006. s. 5–26.
3. Siekierski S., *Drugi obieg. Uwagi o przyczynach powstania i społecznych funkcjach*. In: *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne*. T. 2. Warszawa, 1992, s. 285–296.
4. Wiśniewski W., Roliński A. *Bibliografia prasy drugiego obiegu wydawanej w Krakowie i regionie Małopolska w okresie od 13 grudnia 1981 do 31 grudnia 1990*. In: *Solidarność małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989*. Wyd. sondażowe. Kraków, 1991, s. 211–303.
5. Wójcicki K., *Od drugiego obiegu do niepodległości*. In: Ogólnopolska konferencja *Literatura II obiegu w Polsce w latach 1976–1989*. Materiały konferencyjne. Koszalin, 12 maja 2006 r. Red. L. Laskowski, Koszalin, 2006, s. 103–108.

Artykuły w czasopismach:

1. Bejda H., *Krakowskie bibułobranie*. „Tygodnik Solidarność”, 1999, nr 17 (553), s. 6.
2. Brzeski J., Roliński A. *Sprawozdanie z realizacji projektu badawczego Dokumenty Niezależnego Ruchu Wydawniczego w Zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”. Kraków, R.45, 1995, s. 209–220.
3. Brzeski J., Roliński A. *Wydawnictwa drugiego obiegu w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, R.45, 1995, nr 1/2, s. 221–226.
4. Brzeski, J., Roliński A. *Wydawnictwa drugiego obiegu w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Katalog*. Wydawnictwa ciągłe. Cz. I: 1976 – VIII 1980. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”. R. 45, 1995 nr 1/2 s. 221–250.
5. Janowska K., *Skład bibuły*. „Polityka” 1999, nr 18 (2191), s. 55.
6. Jastrzębski M., Roliński A. *O problemach związanych z opracowaniem bibliograficznym wydawnictw drugiego obiegu*. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, R. 45, 1995, s. 252–264.
7. Klejnocki J., *Fenomen drugiego obiegu*. „Odra” 1990, R. 30, nr 5 (344), s. 54–60.
8. Koźmin M., *Gdy res oznaczał owoc zakazany*. „Gazeta Krakowska” 1991, nr 282, s. 4.
9. L.L. [krypt.] *Uwagi o niezależnym obiegu wydawniczym*. Nowa red. tekstu wydruk. w drugim obiegu. „Kultura”. Paryż, 1987, nr 10/481 s. 56–67.
10. Lechowski Andrzej., *Zastrzeżone zbiory i zakazane lektury*. „Tygodnik Powszechny” 1990, nr 11, s. 4.
11. Paczkowski A., *Kultura w drugim obiegu*. „Nowe Książki” 2000, nr 4, s. 30–31.
12. Siekierski S., *Wydawnictwa drugiego obiegu 1976–1986*. „Przegląd Humanistyczny” 1990, nr 1, s. 21–33.
13. Sokół Z., *Bezdebitowe czasopisma literackie w Polsce Południowo-Wschodniej w latach 1980–1981*. „Fraza” 1995, nr 8, s. 203–210.
14. Szarek J. *Historia w skupie makulatury. Zbiory Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego przy Bibliotece Jagiellońskiej*. „Alma Mater” 1999, nr 13/14, s. 48–50.

15. Szaruga L., [pseud.] *Kultura niezależna a struktury oficjalne*. „Kultura”. Paryż 1987, nr 1–2/472–473, s. 149–163.
16. Szaruga Leszek [pseud.] *Nowa bibliografia wydawnictw podziemnych*. „Kultura”. Paryż 1992 nr 5/536 s. 142–143.
17. Turnau S., *Pięć lat bibuły*. „Tygodnik Solidarność” 1989, nr 13(50), s. 13.
18. Warszawski D., [pseud.] *„Drugi obieg” – plusy i minusy*. „Kultura”. Paryż 1989, nr 6/501, s. 84–96.

Abstract:

The paper analyses the process of gathering publications outside the reach of the censorship, the so-called *samizdat* literature, in the 1980s by the Jagiellonian Library, and the change in the influence of such publications after the parliamentary election in June 1989, and later after the liquidation of the censorship in 1990. In August 1989 the Jagiellonian Library appealed in the national press to the Polish society to hand over the *samizdat* books and other publications to the collections of the Library, where – after being catalogued – it was supposed to be kept and made available for the general public. There was a reaction to that appeal on part of publishers, various institutions and individual people from all over Poland.

Beata Wilczewska

Biblioteka Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

SPECYFIKA GROMADZENIA ZBIORÓW W BIBLIOTECIE MUZEUM PODLASKIEGO W BIAŁYMSTOKU

Streszczenie: Muzeum w Białymstoku powstało w 1947 r. Od początku gromadzony księgozbiór wykorzystywano do prac naukowych, działań edukacyjnych oraz wydawniczych. Powstała biblioteka, której celem było gromadzenie, opracowanie i uporządkowanie już zebranych publikacji. Pracownicy Muzeum oczekiwali również dostępności nowych wydawnictw naukowych. W początkach funkcjonowania biblioteki wiele pozycji przybyło dzięki muzealnikom, którzy przekazywali w darze cenne publikacje.

Biblioteka Muzeum Podlaskiego liczy obecnie ponad 50.000 jednostek bibliotecznych. Jest biblioteką humanistyczną, naukową o ściśle określonym profilu.

Jednym ze sposobów pozyskiwania zbiorów są zakupy. Biblioteka współpracuje z wydawnictwami, księgarniami i antykwariatami. Znaczną część zakupów stanowią oferty od osób prywatnych. Bibliotekarze pozyskują również pozycje z wszelkimi znakami proveniencyjnymi, szczególnie jeśli dotyczą osób związanych z regionem lub miastem.

Odrębnym sposobem gromadzenia zbiorów jest prenumerata czasopism z interesujących nas dziedzin. Część księgozbioru pochodzi z darów od osób prywatnych, instytucji i wydawnictw. Zasób biblioteczny jest systematycznie powiększany i uzupełniany, dzięki czemu biblioteka może spełniać swoje statutowe założenia.

Początki Muzeum w Białymstoku sięgają 1947 r. Wtedy to powołano placówkę z myślą o pracy wystawienniczej i badawczej dotyczącej szczególnie historii regionu. Od początku gromadzono w Muzeum księgozbiór niezbędny do prowadzenia prac naukowych, działalności wydawniczej i działań edukacyjnych. Po kolejnych reorganizacjach powstała biblioteka stanowiąca oddzielny dział Muzeum. Głównym celem powstania i funkcjonowania biblioteki było systematyczne gromadzenie i fachowe opracowanie już zebranych publikacji naukowych. Pracownicy Muzeum oczekiwali również dostępności najnowszych wydawnictw pomocnych w ich pracy naukowej i wystawienniczej.

Pierwszy wpis do księgi inwentarzowej w bibliotece muzealnej pochodzi z maja 1953 roku. Do tego czasu książki kupowano do różnych działów. Wtedy pojawiła się konieczność scentralizowania i opracowania wciąż rosnącego księgozbioru. (Pod nr 1 znajdujemy *Historię Komuny Paryskiej*, której autorem jest Prosper Olivier Lissagaray, a pozycja wydana została w 1950 roku w wydawnictwie Książka i Wiedza).

Początkowe działania organizacyjne i budowa księgozbioru naukowego wymagały znacznego zaangażowania i wysiłku ze strony kolejnych pracowników Biblioteki. Było to uwarunkowane trudnym dostępem do publikacji naukowych, brakiem książek na rynku wydawniczym, związanych z dziedzinami obejmującymi działalność muzealną i naukową, a także skromnym budżetem, jakim dysponowało Muzeum.

Wiele pozycji książkowych pozyskiwanych w początkowych latach funkcjonowania biblioteki pochodziło z darów, a ofiarodawcami często bywali sami pracownicy Muzeum. Do księgozbioru trafiały też pojedyncze egzemplarze z bibliotek już nieistniejących, które funkcjonowały wcześniej w Białymstoku i całym regionie.

Biblioteka Muzeum Podlaskiego w Białymstoku liczy obecnie nieco ponad 50.000 jednostek bibliotecznych. Nie jest to jedyna placówka biblioteczna związana z muzealnictwem w regionie, ale niewątpliwie największa i mająca najbardziej zróżnicowany księgozbiór. Jest więc biblioteką humanistyczną, naukową, o ściśle określonym profilu. Dziedzinami wiodącymi w zbiorach są: historia, historia sztuki, archeologia, etnografia, numizmatyka, heraldyka i genealogia, muzealnictwo oraz obszerny dział regionalistów. Jednym z podstawowych, wręcz statutowych zadań bibliotek jest gromadzenie i sukcesywne uzupełnianie księgozbioru będącego podstawą funkcjonowania placówki. Do księgozbioru Biblioteki Muzeum Podlaskiego przybywa rocznie ponad 1000 tytułów. Są to w większości nowości wydawnicze rynku księgarskiego, czasopisma, broszury, ale też pozycje antykwaryczne.

Jednym ze sposobów pozyskiwania zbiorów, co oczywiste najistotniejszym, najbardziej efektywnym i przewidywalnym – są zakupy. Pracownicy biblioteki zapoznają się z ofertami wydawniczymi dostarczanych regularnie przez większość wydawnictw działających w Polsce. Są to nie tylko wydawnictwa państwowe, uznane i cenione w kraju, ale też oficyny prywatne, wydawnictwa uniwersytetów oraz placówek naukowych, takich jak: regionalne towarzystwa naukowe, instytuty badawcze pozauniwersyteckie i inne. Ponieważ oferty wydawnicze są bardzo obszerne i różnorodne, selekcja i wybór najbardziej pożądanych pozycji jest pierwszym z etapów przygotowawczych do zamówień i zakupów w wydawnictwach.

Biblioteka współpracuje regularnie z księgarniami z terenu Białegostoku. Wiele pozycji kupujemy w księgarniach, które zaopatrują nas nie tylko w książki znajdujące się w danej chwili na półkach, ale na naszą prośbę docierają do trudno dostępnych pozycji i sprowadzają je na nasze zamówienie. Pracownicy Muzeum Podlaskiego, w ramach mniej formalnej współpracy z księgarniami, mają możliwość odkładania pozycji przeznaczonych do zakupu przez bibliotekarzy muzealnych. Książki i czasopisma są kupowane po powiadomieniu przez pracownika, w której księgarni się znajdują.

Ważną wskazówką dla bibliotekarzy są bezpośrednie zamówienia określonych pozycji przez pracowników Muzeum Podlaskiego. Nie każda biblioteka ma możliwość sprowadzania i zakupu konkretnych tytułów pomocnych w badaniach i innych pracach poszczególnych użytkowników biblioteki. Dzięki specyfice organizacyjnej naszej placówki (chodzi o obecność w strukturach muzealnych, co wiąże się również z finansowaniem zakupów), możemy realizować indywidualne zamówienia pracowników Muzeum. Często są to pozycje niedostępne na rynku księgarskim, w związku z czym poszukiwaniami objęte są również antykwariaty i aukcje internetowe (np. Allegro).

Jako biblioteka współpracujemy również z licznymi antykwariatami na terenie całego kraju. Otrzymujemy oferty antykwaryczne zawierające pozycje obecnie dostępnych wydawnictw krajowych i zagranicznych mieszczących się w profilu humanistycznej biblioteki

naukowej. Znajdujemy wśród nich również wydawnictwa z XIX w., oraz z początku XX w. Wiele z nich to unikatowe już dziś egzemplarze mogące stanowić cenne nabytki wielu polskich bibliotek.

Innym źródłem objętym poszukiwaniami i działaniami mającymi na celu pozyskiwanie unikatowych pozycji, są aukcje antykwaryczne. Staramy się poznawać oferty aukcyjne i wyszukiwać interesujące nas regionalia. Jednak zakupy na aukcjach stanowią raczej marginalny wkład w powstawanie zasobu bibliotecznego i są jedynie jego drobnym uzupełnieniem. Bariere w zakupach na aukcjach antykwarycznych stanowią najczęściej wygórowane ceny. Problemy finansowe dotyczą nie tylko bibliotek muzealnych, ale są również udziałem większości biblioteki w Polsce.

Znaczną część zakupów stanowią pozycje oferowane bibliotece przez osoby prywatne. W skali rocznej to około 30% wszystkich zakupionych pozycji. Do biblioteki trafiają cenne i unikatowe egzemplarze czasopism, książek i innych wydawnictw uzupełniających zbiory biblioteczne. Oferenci często proponują wydawnictwa sprzed II wojny światowej, całe roczniki czasopism (oprawione w jeden blok) lub pojedyncze numery antykwarycznych tytułów periodyków, które często już się nie ukazują, jednak mają dużą wartość merytoryczną, szczególnie ze względu na ikonografię.

Procedury zakupów od osób prywatnych do biblioteki muzealnej są takie jak w innych działach i oddziałach Muzeum, takie jak przy zakupie wszelkich muzealiów. Bibliotekarze przedstawiają ofertę zgromadzonych wydawnictw od oferentów podczas posiedzenia Kolegium Doradczego do Spraw Dóbr Kultury przy Muzeum Podlaskim w Białymstoku. Oferent może podać kwotę, jaką chce uzyskać za poszczególne pozycje, jednak nie wszyscy korzystają z takiej możliwości. Każda z dostarczonych pozycji jest wyceniona przez Kolegium. Oferent – po wyrażeniu zgody na wysokość cen za poszczególne pozycje – otrzymuje zapłatę w dziale księgowości. Bibliotekarze, po dotarciu zakupionych publikacji do biblioteki, rozpoczynają standardowe prace nad wpisem pozycji do ksiąg inwentarzowych, opracowaniem i przygotowaniem do udostępniania.

Dzięki prywatnym ofertom zgromadziliśmy np. pełne roczniki „Tygodnika Ilustrowanego”, czasopisma kulturalno-społecznego, ukazującego się w latach 1859–1939 w Warszawie. W naszych zbiorach znajdują się roczniki od 1876 do 1932 r. Zakupiliśmy również „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej” z 1929 r., „Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego” z 1937 r. Cennym nabytkiem jest między innymi „Światowid”, tygodnik będący ilustrowanym pismem społeczno-kulturalnym, ukazującym się w Krakowie w latach 1924–1939. Biblioteka Muzeum Podlaskiego zakupiła 10 roczników tego pisma od 1924 roku. „Wędrowiec” to tytuł następnego pisma, które udało się zakupić do zbiorów biblioteczných dzięki ofertom osób prywatnych. Obecnie w katalogu możemy znaleźć 5 pełnych roczników tego periodyku, od 1892 r. W zbiorach biblioteki znajdują się również 4 roczniki miesięcznika „Wisła” będącego pismem o tematyce geograficznej i etnograficznej, wychodzącym w latach 1887–1905. Najstarszy egzemplarz tego czasopisma znajdujący się w bibliotece pochodzi z 1890 r.

„Biesiada Literacka” to jeszcze jeden z tytułów pozyskanych dzięki prywatnym oferentom. Dwutygodnik ten ukazywał się w latach 1876–1917 w Warszawie. Dotyczył tematów z dziedziny literatury i kultury. Biblioteka posiada numery „Biesiady Literackiej” z lat 1892–1894. Wymienione czasopisma są wykorzystywane podczas kwerend do badań i publikacji naukowych, popularnonaukowych, katalogów muzealnych, oraz do prac nad scenariuszami wystaw organizowanych przez pracowników Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

Biblioteka Muzeum posiada znaczący zbiór kalendarzy, liczący ponad 400 pozycji. Dzięki zakupom od osób prywatnych możemy uzupełniać i powiększać ten zbiór o nowe egzemplarze. Najstarszy kalendarz znajdujący się w naszej bibliotece pochodzi z 1760 r. i jest to *Kalendarz polski y ruski, na rok pański 1760*, wydany w Drukarni Zamoyskiej B. Jana Kantego. Wspominam o nim nie tylko ze względu na wartość historyczną, ale również dlatego, że jest to kolejny zakup od osoby prywatnej.

Wśród najciekawszych kalendarzy zakupionych po wycenie sporządzonej przez Kolegium Doradcze do Spraw Dóbr Kultury znajdują się np. *Kalendarzyk polityczny na rok 1842 wydany za upoważnieniem rządu przez Hr. Radziszewskiego, Józefa Ungera Kalendarz Warszawski popularno-naukowy ilustrowany na rok zwyczajny 1863, Kalendarz Litewski na rok 1882, Warszawianka Kalendarz satyryczno-humorystyczny „Kołców” na rok 1897, Wojenny kalendarz albumowy ilustrowanego Kuriera Codziennego na rok 1916, Mały ilustrowany Kalendarz Powieściowy dla narodu polskiego na rok 1935, czy wreszcie Kalendarz wodomierzowy z 1936 r.* Najciekawsze kalendarze często wykorzystywane są na ekspozycjach muzealnych i na zajęciach edukacyjnych prowadzonych przez pracowników Muzeum Podlaskiego.

Oferaty osób prywatnych zawierają również cenne rękopisy. Są to bardzo rzadkie przypadki, ale dzięki świadomości oferentów co do wartości historycznej książek, listów czy wspomnień, trafiają one do biblioteki muzealnej. Do najciekawszych „zdobyczy” naszej biblioteki należy między innymi *Sześciodniów*. Jest to księga liturgii wschodniej, prawosławnej z opisem czytań, nabożeństw, rozważań na sześć dni tygodnia, przepisana ręcznie w języku cerkiewno-słowiańskim. Przepisujący użył atramentu w dwóch kolorach – czarnym i fioletowym. Oprawa księgi wykonana została z drewna obłożonego skórą. Księga pochodzi z połowy XIX wieku. Na końcowej stronie znajduje się obszerny kolofon. Na wielu kartach zobaczymy woskowe ślady po świecach, co pozwala nam stwierdzić, że księga używana była podczas liturgii.

Bardzo interesującą książką jest rękopis na pergaminie, zawierający barwne zdobienia. Jest to modlitewnik spisany w języku abisyńskim. Karty pergaminowe, ze śladami po naciąganiu skóry, zostały zszyte w blok i oprawione w drewniane okładziny zespolone skórzanym grzbietem. Całość zabezpieczona została skórzanym futerałem. Rękopis pochodzi z połowy XIX wieku. Nie znamy, niestety, proveniencji tej interesującej pozycji.

Wśród pozycji zakupionych od osób prywatnych znajdują się również prawdziwe unikaty. Należy do nich np. *Biblia brzeska* z 1563 r. Oferent zaznaczył, że zależy mu, aby *Biblia* znalazła się w bibliotece muzealnej i służyła następnym pokoleniom. Niestety, jej stan wymaga działań konserwatorskich, dlatego obecnie nie jest eksponowana ani udo-

stępniana. Mamy jednak nadzieję, że dzięki programom ministerialnym będzie możliwa kompleksowa konserwacja tej cennej księgi.

Jednym z ostatnich nabytków Biblioteki Muzeum Podlaskiego jest cenny i unikatowy druk wydany w 1816 r. w Warszawie, autorstwa Juliana Ursyna Niemcewicza pt. *Śpiewy historyczne*. Jest to pierwsze wydanie tego zbioru. Egzemplarz jest w dobrym stanie i nie wymaga konserwacji.

Wśród najcenniejszych starodruków znajdujących się w Bibliotece Muzeum Podlaskiego szczególne miejsce zajmują druki supraskie. Są to wydawnictwa pochodzące z drukarni o.o. bazylianów w Supraślu (w niedalekim sąsiedztwie Białegostoku), działającej w latach 1695–1803. W bibliotece muzealnej przechowywanych jest 17 druków z typografii supraskiej. Wśród nich znajdują się pozycje z języku polskim, łacińskim oraz drukowane cyrylicą. Z wydawnictw cyrylickich korzystali unicy, a także wyznawcy prawosławia.

Najstarszym drukiem supraskim zakupionym do biblioteki z rąk prywatnego oferenta jest cerkiewno-słowiańsko-polski *Leksikon...*, zawierający zestawienie słownictwa starosłowiańskiego i polskiego w układzie słownikowym, wydany w typografii Monasteru Supraskiego w 1722 r. Wydawnictwo jest interesujące także z punktu widzenia leksykografii.

Interesującym drukiem jest *Janina Zwycięskich Tryumfów, dziełami y heroicznym męstwem Jana III. Krola Polskiego Na Marsowym Polu Nayiasniejszy Po Przełamanej y tatarskiej Potencyi*. Książka wydana w Supraślu w Drukarni Wielebnych Oycow Bazylianów w 1754 r.

Ostatnim – jak do tej pory – zakupionym wydawnictwem typografii supraskiej jest pozycja nosząca tytuł *Uczitielnoe Ewangelie...*, wydana w 1710 r. Książka pisana cyrylicą zawiera komentarze do Ewangelii. Piękny, dobrze zachowany egzemplarz udało się zakupić od osoby prywatnej za pośrednictwem jednego z gdańskich antykwariatów.

Biblioteka Muzeum Podlaskiego zainteresowana jest również pozyskiwaniem do księgozbioru pozycji z podpisami, dedykacjami, ekslibrisami i innymi znakami proveniencyjnymi, szczególnie jeśli dotyczą osób związanych z regionem lub miastem. W wielu wydawnictwach z księgozbioru naszej biblioteki znajdują się odręczne wpisy, wspomnienia, notatki a nawet listy osób, do których należały niegdyś książki, czy kalendarze. To cenne dokumenty mówiące o życiu codziennym minionych epok. To również nieocenione źródło dla historyków i muzealników. W zbiorach biblioteki znajduje się książka wydana w Warszawie w 1789 r. pt. *Historia angielska od czasu podbicia tej wyspy od Rzymian, aż do naszego wieku doprowadzona. We trzech częściach*. W części drugiej tej pozycji, na stronie tytułowej widnieje własnoręczny podpis Izabeli z Poniatowskich Branickiej, żony Jana Klemensa Branickiego, ściśle związanego z historią Białegostoku. Na stronie poprzedniej znajduje się potwierdzenie, iż książka ta rzeczywiście pochodzi z księgozbioru Hetmanowej. Tekst podpisany jest nazwiskiem Wojciecha Berezowskiego i datowany na 1812 r. Przy nazwisku postawiono herbową pieczęć lakową. Liczny księgozbiór Branickiej uległ rozproszeniu i zachowało się niewiele pozycji z jej własnoręcznym podpisem, dlatego też książka ta uważana jest za jedną z najcenniejszych w księgozbiorze naszej biblioteki.

Wiele egzemplarzy bibliotecznych zawiera pieczętki nieistniejących już instytucji Białegostoku i regionu. Pieczęcie w języku polskim, rosyjskim, czy hebrajskim, wiele mówią o skomplikowanej historii i wielokulturowości Podlasia. Podpisy, ekslibrisy i pieczęcie z księgozbiorów prywatnych określają zainteresowania i indywidualne upodobania osób związanych z historią regionu. Niejednokrotnie książki opatrzone wpisami i ekslibrisami wykorzystywane są na ekspozycjach muzealnych i podczas zajęć muzealnych. Przyjmując pozycje opatrzone znakami własnościowymi i proveniencyjnymi, pracownicy biblioteki nie biorą pod uwagę tematyki ani stanu zachowania danej pozycji. Priorytetowe są pieczęcie, podpisy i inne wpisy zawarte w poszczególnych egzemplarzach bibliotecznych.

Odrębnym sposobem pozyskiwania wydawnictw jest wymiana. Większość muzeów polskich przysyła swoje wydawnictwa w zamian otrzymując pozycje, których wydawcą jest Muzeum Podlaskie. W ciągu roku księgozbiór powiększa się o ok. 300 jednostek bibliotecznych otrzymywanych z wymiany z innymi muzeami. Biblioteka uzyskuje książki, broszury tematyczne, czasopisma i katalogi wystaw, które stanowią zdecydowaną większość edytorskiego dorobku muzeów. Coraz częściej tradycyjnym wydaniom papierowym towarzyszy wersja elektroniczna.

Biblioteka Muzeum Podlaskiego od wielu lat uczestniczy w wymianie z muzeami zagranicznymi. Dzięki temu w zbiorach znajdują się pozycje z muzeów: Argentyny, Austrii, Armenii, Belgii, Białorusi, Bułgarii, Chin, dawnej Czechosłowacji, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, dawnej Jugosławii, Litwy, Meksyku, Niemiec, Norwegii, Rosji, Rumunii, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Szwecji, Węgier, Wielkiej Brytanii, Włoch. Obecnie nie wszystkie muzea zagraniczne z którymi współpracowaliśmy wcześniej, przysyłają swoje wydawnictwa. Niektóre tytuły zagraniczne docierają do nas sporadycznie. Jednak większość placówek zagranicznych oferuje nam nadal swoje periodyki i katalogi.

Oprócz muzeów wymianą wydawnictw zainteresowane są instytuty naukowe działające przy uniwersytetach oraz innych instytucjach naukowych. Biblioteka otrzymuje interesujące pozycje głównie z zakresu: historii, historii sztuki, archeologii, etnografii i innych.

Pozyskiwanie pozycji bibliotecznych odbywa się również dzięki współpracy z innymi bibliotekami. Do biblioteki muzealnej docierają informacje (w formie ofert) o dubletach i pozycjach wycofywanych z księgozbiorów. Wydawnictwa będące w polu zainteresowania biblioteki trafiają do zbiorów w formie darów lub wymiany. Podobną ofertę wymiany prezentuje także biblioteka muzealna.

Następnym sposobem pozyskiwania publikacji jest prenumerata. Biblioteka prenumeruje naukowe czasopisma historyczne, archeologiczne, etnograficzne, numizmatyczne oraz z dziedzin pokrewnych. Część prenumerowanych wydawnictw ma charakter popularnonaukowy. Ogólnie w zasobie biblioteki znajduje się około 950 tytułów czasopism (ponad 10 000 jednostek bibliotecznych). Niewielka ilość periodyków dostępna jest w pojedynczych numerach, czy rocznikach. Większość udostępniamy w całości od pierwszego numeru wydawniczego.

Część księgozbioru pochodzi z darów od osób prywatnych, instytucji oraz wydawnictw. Wielokrotnie przekazywano do biblioteki całe niemal, bogate księgozbiory domowe.

Wśród darów zdarzają się stare druki i wydawnictwa XIX-wieczne oraz roczniki czasopism z przełomu XIX i XX w., a także z okresu międzywojennego.

Jak możemy się zorientować z powyższego tekstu, gromadzenie księgozbioru Biblioteki Muzeum Podlaskiego posiada cechy specyficzne. Jest to związane z realizacją celów stawianych przed muzealną biblioteką. Księgozbiór służy nie tylko jako źródło wiedzy i informacji niezbędnej w pracy muzealników, gromadzone publikacje są również prezentowane na wystawach przygotowywanych przez pracowników licznych oddziałów Muzeum Podlaskiego (zwykle są to starodruki, wydania bibliofilskie, książki z kolekcji wybitnych osób i opatrzone znakami własnościowymi). Zasób biblioteczny jest systematycznie powiększany i uzupełniany. Każdy ze sposobów gromadzenia zbiorów jest ważny, doceniany i efektywnie wykorzystywany. Dzięki temu Biblioteka Muzeum Podlaskiego spełnia swoje zadania i rozwija działalność w dziedzinach bibliotecznych, muzealnych oraz edukacyjnych.

Abstract:

The Museum in Białystok was founded in 1947. From the beginning the collection of books was used in research, education and publication. As a result, a library was created with the objective of gathering, cataloguing and sorting out the already collected items. The Museum's workers expected new items to come in as well. And in fact, at the beginning many positions came in thanks to other museologists who donated them free. The Podlaskie Museum Library currently boasts 50,000 library items; it is a humanistic and scientific library of a precisely defined profile. Purchasing is one of the ways to acquire new items. The Library cooperates with publishers, bookshops and secondhand bookshops. A significant part of the purchases is from individual people. The librarians also acquire positions with all their provenance signs, especially when people connected with the region or town are concerned. Another way of acquiring collection is subscription of periodicals in the fields of interest for us. Part of the collection are gifts of individual people, institutions and publishers. The resources of the Library keep increasing, thanks to which the Library can fulfil its statutory tasks.

Piotr Pitala

Biblioteka Politechniki Krakowskiej

ZNANI LUDZIE W SŁUŻBIE LITERATURY.
WSPÓŁPRACOWNICY
„PAMIĘTNIKA TOWARZYSTWA TATRZAŃSKIEGO”

„Pamiętni na słowa poety:

Czyż każdy w swoim kółku co każe duch Boży

A całość się sama złoży

Kończymy prośbą do Członków Towarzystwa, aby na przyszłość raczyli wspierać swojemi pracami naukowemi, literackimi i artystycznymi, wydawnictwo Pamiętnika, a zarazem polecamy Towarzystwo Tatrzańskie, rzetelnie usiłujące w swoim zakresie popierać rozwój cywilizacyjnych interesów kraju naszego, opiece i pamięci jego Członków i szanownych czytelników”

(Przedmowa do pierwszego rocznika „Pamiętnika”)

Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego został powołany do życia, aby wspomagać i propagować realizację celów statutowych postawionych sobie przez Towarzystwo w chwili powstania. Założyciele pisma postawili sobie bardzo ambitny cel: stworzyć czasopismo o charakterze interdyscyplinarnym, które łączyłoby w sobie funkcje trybuny propagandowej Towarzystwa z funkcją czasopisma naukowego, a zarazem literackiego. Aby pogodzić wszystkie te założenia i wydawać pismo na odpowiednim poziomie, komitet redakcyjny musiał zaprosić do współpracy wszystkie lub prawie wszystkie uznane wówczas autorytety zarówno naukowe, jak i literackie, związane z górami i góralszczyzną.

Patrząc na rzeszę współpracowników, na ich nazwiska dochodzę, do wniosku, że w pełni się to udało. Do grona współpracowników należeli bowiem: Adam Asnyk, Tytus Chałubiński, Janusz Chmielowski, Eugeniusz Dziewulski, Walery Eliaz Radzikowski, Stanisław Eliaz Radzikowski, ks. Walenty Gadowski, Agaton Giller, Walery Goetel, Jan Grzegorzewski, Bronisław Gustawicz, Ferdynand Hoesik, Jan Kasproicz, Roman Kordys, Wiktor Kuzniar, Mieczysław Limanowski, Alfred Łatyński, Maksymilian Nowicki, Jan Gwałbert Pawlikowski, Ludomir Sawicki, Władysław Semkowicz, ks. Józef Stolarczyk, ks. August Wawrzyniec Sutor, Leopold Świerż, Mieczysław Świerż, Antoni Wierzejski, Borys Wigiliw, August Wrześniowski, Mariusz Zaruski, Juliusz Zborowski, Stefan Żeromski i wielu anonimowych korespondentów przysyłających listownie swoje artykuły lub spostrzeżenia. Oczywiście, wielu z wyżej wymienionych w różnych okresach było redaktorami pisma, jednak ich współpraca obejmowała szerszy zakres czasowy, stąd ich

nazwiska na liście współpracowników. Analizując tę listę łatwo dojść do wniosku, że byle kto w „Pamiętniku” nie publikował.

Nie sposób w tym artykule omówić szczegółowo wszystkich współpracowników i przedstawić formy i charakter ich współpracy, dlatego posłużę się kilkoma wybranymi przykładami. Są one poparte analizą źródeł rękopiśmiennych jakimi jest korespondencja redakcyjna.

Jednym z pierwszych współpracowników czasopisma stał się Tytus Chałubiński wybitny lekarz, botanik i społecznik. Zaliczany jest do grona czołowych badaczy Tatr, uważa się go za faktycznego odkrywcę Zakopanego. Zaczął się w nim pojawiać w latach 1857 i 1858, a od roku 1873 przyjeżdżał corocznie na wakacje. W 1879 rozpoczął budowę własnego domu w Zakopanem, w którym zamieszkał na stałe w r. 1887 i mieszkał aż do śmierci. Zafascynowany Tatrami po lekturze przewodnika pióra Walerego Eliasza z 1870 r., organizuje Chałubiński wraz z przewodnikami, najczęściej Maciejem Sieczką i Jędrzejem Walą młodszym, szereg wycieczek po Tatrach. Nieodzownym elementem takiej wycieczki była kapela góralska Bartłomieja Obrochty, oraz obecność Sabaly Krzeptowskiego. Wycieczki te szybko zyskują znaczące miejsce w środowisku Zakopiańskim i obrastają w legendę. Właśnie opis jednej z takich wycieczek z września 1878 roku, zatytułowanej *Sześć dni w Tatrach, wycieczka bez programu*, Chałubiński zaplanował umieścić na łamach „Pamiętnika”, o czym zawiadomił ówczesnego członka Wydziału Towarzystwa Walerego Eliasza. Jednakże zanim zdążył przekazać wydawcy czytelny rękopis zaistniały nieprzewidziane okoliczności, które zmusiły go do zmiany pierwotnych planów. Tak donosi o tym fakcie Chałubiński Eliaszowi w liście z dnia 25 listopada 1878 roku: *„Szanowny panie Walery wspominałem Panu, że wróciwszy we wrześniu do Zakopanego, zrobiłem kilkudniową wycieczkę w Tatry że pod wrażeniem świeżym spisałem ją zaraz, przeznaczając dla «Pamiętnika Tow. Tatrzeńskiego». Obecnie po stracie syna mego, nie mogąc prócz praktyki zająć się niczym, nie mogąc nawet pracować nad mikroskopem, postanowiłem przeczytać i przepisać zakopiańską robotę. P. Godlewski, redaktor «Niwy», a zarazem zapalony taternik, męczy mnie bardzo, aby ten artykuł dać do «Niwy». Naturalnie odpowiedziałem, że już jest przeznaczony” Pamiętnikowi”. Ale czy można by ułożyć rzeczy tak, aby i wilk był syty, i owca cała. «Niwa», o ile wiem, zaledwie w bardzo nielicznych egzemplarzach rozchodzi się u Was, a zresztą nigdy żadnej konkurencji «Pamiętnikowi» naszemu robić nie może. Czy redakcja «Pamiętnika» nie zgodziła by się na to, aby „Niwa” wydrukowała artykuł z notą, że tenże jest napisany dla „Pamiętnika”, a przeto nikogo nie zdziwi, gdy spotka go potem i we właściwym miejscu, to jest w „Pamiętniku”¹”*. Dalej w liście Chałubiński prosi o jak najszybsze nadesłanie wiadomości, kiedy planowane jest wydanie nowego numeru „Pamiętnika”, by mógł na czas przesłać artykuł. Ponadto dowodzi, iż gdyby „Niwa” wydrukowała go wcześniej, to posłał by odpowiedni zeszyt, by zecerowi łatwiej było tekst składać z przedruku, niż z rękopisu.

„Niwa” była czasopismem warszawskim ukazującym się w latach 1872–1905. Była dwutygodnikiem naukowym, literackim i artystycznym. Początkowo uważana za organ pozytywistów, później reprezentowała raczej umiarkowane ich skrzydło. Redakcja Towarzystwa

---

1 List z 25 listopada: zbiory Muzeum Tatrzeńskiego, sygn. AR/NO 188.

wyznając zasadę, że chce na łamach „Pamiętnika” publikować artykuły nowe i oryginalne wystosowała do Chałubińskiego swoją odpowiedź, wyrażającą niezadowolenie z zaistniałej sytuacji: *„Szanowny Panie, Artykuł, któryś raczył przyobiegać do czwartego rocznika «Pamiętnika [Towarzystwa] Tatrzeńskiego» z wielką radością Wydział przyjął. – Obecnie Szanowny Pan pisze, iż „Niwa” pragnie artykuł ten zamieścić z dodatkiem, że przeznaczony jest do „Pamiętnika Tatrzeńskiego”. Nie mielibyśmy nic przeciwko temu, gdyby go umieściła po wyjściu i rozesłaniu «Pamiętników», lecz gdyby go wydrukowała przedtem, naówczas straciłby cały powab nowości i obwiniono by nas, że w publikacji naszej jedynej i nie mającej większego rozmiaru dajemy przedruki. Tym bardziej, że chociaż «Niwa» wprawdzie niewielu ma prenumeratorów, za to my tam mamy znaczny zastęp członków, którzy by się o to na nas słuszenie pogniwać mog”². W dalszej części listu redakcja dowodzi, iż łatwiej jest „Niwie” pozyskiwać artykuły, gdyż ma o wiele bardziej urozmaicony charakter, a „Pamiętnik” jest ograniczony tylko do gór i przez to trudniej o materiały, zwłaszcza wartościowe, a za taki uważa *Sześć dni w Tatrach*. Dlatego redakcja prosi, żeby Chałubiński zatrzymał ten artykuł dla niej, a jeżeli ma zamiar opublikować go jeszcze gdzieś indziej, to dopiero po publikacji w „Pamiętniku”. Kończy zaś list tymi słowami: *„Ufni w życzliwość Jego dla naszego Towarzystwa, spodziewamy się, że przedstawione powody uznać raczysz za słuszne i na uprzejmą naszą prośbę przychylną otrzymamy odpowiedź”³.**

Analizując dalsze poczynania Chałubińskiego dochodzimy do wniosku, że listem tym bynajmniej się nie przejął. Na pewno nie zaważyła tutaj przekora, gdyż był człowiekiem rzetelnym i oddanym sprawom Towarzystwa. Jednak wykazywał słabą znajomość reguł obowiązujących przy redagowaniu czasopisma. W żadnej mierze nie umniejsza to jego roli jako współpracownika. 10 lutego 1879 r. Chałubiński skierował list do Świerza, pisząc w nim: *„Szanowny Panie Profesorze. Wkrótce prześle na ręce Wasze opis wycieczki mojej. Proszę Was tylko, abym mógł teraz wiedzieć na pewno, kiedy będzie drukowaną, gdyż jednocześnie zacząć ją drukować w «Niwie» z objaśnieniem, że to jest artykuł napisany dla «Pam. Tow. Tatrzeńskiego»⁴. O dalszych losach artykułu dowiadujemy się z listu, jaki wysłał Chałubiński 25 lutego 1879 r.: *„Opis wycieczki oddałem dziś w księgarni Gebethnera Wolfa [w Warszawie, przyp. Autora]. Co tydzień są stąd posyłki do Krakowa, do księgarni tejże firmy. W ciągu kilku dni przeto otrzymacie rękopis. Przepisujący porobił mnóstwo błędów. Poprawiłem je, ale czy nie pominąłem którego – nie wiem. Dlatego przyjmując z wdzięcznością ofiarę Szanownego Pana, prosiłbym jednak, jeśli nie ma pośpiechu, o kilka dni mi chodzi, abyście także przez księgarnie Gebethnera przesłali mi jedną korektę. Ponieważ przesyłki odbywają się regularnie, przeto w ciągu tygodnia najdalej będzie korekta z powrotem”⁵.**

Tak więc z tego listu poznajemy również kulisy pracy współpracownika, która obejmowała także korektę tekstu, a odbywała się głównie korespondencyjnie. Należy dodać, iż odbywało się to bardzo sprawnie, czego dowodem jest kolejny list pisany do Świerza

2 Rękopis pisma Wydziału z [b.d.] : zbiory Muzeum Tatrzeńskiego, sygn. AR/NO 187.

3 Tamże.

4 List z 10 lutego 1879: zbiory Muzeum Tatrzeńskiego, sygn. AR/NO 188.

5 List z 25 lutego 1879: tamże.

w dn. 25 marca 1879 r., w którym Chałubiński dziękuje za nadesłane odbitki korektowe: „Szanowny Panie Profesorze. Bardzo a bardzo jestem Wam obowiązany, żeście byli łaskawi przesłać mi korektę. Przepisujący rękopis ma tak niewyraźny charakter i tyle przy tym narobił błędów, że wielu z nich i ja sam zapewne nie dostrzegłem, stąd też i w obecnej korekcie około 250 błędów jeszcze znalazłem. Wiem jak czas Szanownego Pana jest drogi, a jednak pozwalam sobie prosić, abyście byli łaskawi jeszcze przyłożyć rękę do tego, aby te błędy poprawić, za co będę Wam wdzięcznym. Gdyby zaś zajęcia nie dozwoliły Wam tego, to może pan Walery [Eliasz przyp. Autora] (którego serdecznie pozdrawiam), albo X. Sutor (którego także raczcie ode mnie pozdrowić) zechcą dopełnić tego miłosierdnego uczynku. Sami widzicie, że tylko prawdziwy Tatarnik może to zrobić⁶.

Warto w tym miejscu zamieścić fragment jeszcze jednego listu adresowanego przez Chałubińskiego do Świerza 10 lutego 1879 r., po części odsłania on kulisy przekazywania materiałów do druku. „Wkrótce także dowiem się czy będę mógł wydobyć z jednej Redakcji [„Ateneum” przyp. Autora] tutejszych opis wycieczki p. Reichmana. Tylko, że tę ostatnią mógłbym Wam oddać pod warunkiem omówionego między Wami i p. Reichmanem honorarium. Ja naturalnie za swoją wycieczkę, tj. jej opis, nic nie żądam, uważając to za rodzaj obowiązku względem «Pamiętnika»⁷.

Analiza tego i wcześniejszych listów dowodzi ponadto, że Chałubiński nie przywiązywał żadnej roli do pierwszeństwa druku. Ponadto daje nam odpowiedzi na kilka kwestii dotyczących współpracowników, przede wszystkim o wynagrodzeniu. Z tego listu jasno wynika, że Chałubiński, jako czujący rodzaj obowiązku względem „Pamiętnika” z honorarium rezygnuje. Analizując inne podobne źródła można zaryzykować stwierdzenie, iż było to regułą. Sam fakt możliwości publikowania na łamach pisma, był dla autorów sporą nobilitacją. Jacek Kolbuszowski pokusił się nawet o stwierdzenie, iż „Pamiętnik” był „periodykiem elitarnym”. Zdarzało się czasem, że współpracownicy podpisywali swoje prace inicjałami lub kryptonimami. Leopold Świerż podpisywał się niekiedy „L S”, natomiast Tytus Chałubiński „J”, jak to zrobił w przypadku *Sześciu dni w Tatrach*. Wyjaśnia to w jednym z cytowanych wcześniej listów do redaktora *Pamiętnika*: „W tytule między kropkami, zamiast nazwiska podpisałem tylko...f..., ale musi być małe, by uwydatnić, że to jest środkowa głoska nazwiska”⁸.

Jeżeli chodzi o sam utwór, można powiedzieć, że autor wyszedł z bardzo nowatorskiego założenia. Stara się przekazać odbiorcy, że samo dzieło literackie nie jest w stanie w pełni przedstawić gór takimi, jakimi są. Dlatego skupił się na opisie sposobu ich odczuwania. Sam tak o tym pisze w utworze „Jestem zupełnie w swoim prawie. Opisując Ci wycieczkę w góry nie mogę przecież przedstawić oczom Twoim rysunku lub fotografii przebywanych przeze mnie okolic. Mogę Ci tylko udzielić moich wrażeń i myśli”⁹.

Bardzo podnosząca prestiż „Pamiętnika”, była współpraca jaką nawiązał, od początku jego istnienia, wybitny poeta Adam Asnyk. Przebywając w Zakopanem w latach 1872–1896

6 List z 25 marca 1879: Tamże.

7 List z 10 lutego 1879: Tamże.

8 List z 10 lutego 1879: zbiory Muzeum Tatrzańskiego, sygn. AR/NO 188.

9 Tytus Chałubiński, *Sześć dni w Tatrach – Wycieczka bez programu*, Kraków 1988, s. 45.

i jak wielu innych artystów uległ urokowi Tatr. Wyraz temu dał Asnyk w pięciu sonetach pod wspólnym tytułem *Morskie Oko*, zamieszczonych po raz pierwszy w *Pamiętniku* w r. 1876 (t. I). Warto w tym miejscu powiedzieć, iż w sonetach tych poeta odrzucił konwencje romantyczną, jakże modną przy przeżywaniu piękna gór. Asnyk przedstawił zmienność pejzażu górskiego z uwzględnieniem jego szczegółowości. Morskie Oko i jego otoczenie jest przedstawione w różnych warunkach i porach dnia. Uwagę zwraca Poeta na potęgę gór jako wytworu natury i małość człowieka w ich obliczu:

„Wszędzie surowa wielkość, przed którą maleją
Sny człowieka, co staje tutaj jak mała dziecina
Przed skamieniałą dawnych bogów epopeją”¹⁰.

Asnyk jako zapalony taternik był również jednym z pierwszych członków Towarzystwa Tatrzańskiego, a w latach 1874–1877 nawet członkiem jego zarządu.

Przedstawiając bliżej sylwetki niektórych współpracowników, nie sposób pominąć przynajmniej kilku z szerokiej rzeszy dostarczających materiały i artykuły naukowe, które miały istotny wpływ na poznanie i rozwój wiedzy o Tatrach. Na pewno do tych postaci należał jeden z najbardziej zasłużonych działaczy Towarzystwa Leopold Świerż. Pod Tatry zawędrował w r. 1869 i od tego czasu rokrocznie przybywał tutaj na wakacje. Z wykształcenia był filologiem, a z zamiłowania badaczem naukowym. Podczas swych licznych wędrówek po Tatrach dokonywał szeregu pomiarów i obserwacji. Głównie dotyczyły one źródeł i stawów tatrzańskich, zwłaszcza ich ciepłoty na różnej głębokości. Poczynione pomiary publikował na łamach „Pamiętnika” w swych artykułach, np. *„Ciepłota źródeł i stawów tatrzańskich mierzona w roku 1876”*, (PTT, 1877, t. II), czy *Zapiski termometryczne niektórych stawów, źródeł innych wód tatrzańskich*, (PTT, 1897, t. XVIII). Ponadto Świerż zaangażował się również w obserwacje meteorologiczne, zapoczątkowane przez innego współpracownika, jakim był Daniel Wierzbicki, klimatolog. Prace były kontynuowane w okresie późniejszym przez Borysa Wigilię. Wszystkie obserwacje meteorologiczne dokonywane przez nich były również publikowane na łamach „Pamiętnika”, w formie corocznych *„Wyników spostrzeżeń meteorologicznych za rok...”*. Dzięki tym pracom dość dokładnie poznano klimat Tatr na przełomie XIX i XX w. Z redakcją „Pamiętnika” współpracowali również wybitni geolodzy. Należy tu wspomnieć o Mieczysławie Limanowskim, który ze względu na chorobę płuc pojawił się w Zakopanem w 1898 r. Swoje prace geologiczne pisał na podstawie własnych obserwacji czynionych w trakcie wędrówek po Tatrach. W celu ich publikacji nawiązał kontakt z redakcją „Pamiętnika” i rozpoczął współpracę. Były to prace traktujące o obaleniu obowiązujących wówczas teorii dotyczących geologicznego powstania Tatr. Nie było wtedy w światowej literaturze podobnych publikacji. Dowodem uznania dla Limanowskiego było udzielenie mu przez Wydział Towarzystwa w 1909 r. subwencji w wysokości 100 koron austriackich na badania geologiczne w Tatrach¹¹.

10 Jacek Kolbuszowski, *Tatry w literaturze*, Kraków 1982, s. 199.

11 Jan Reychman, *Udział PTT w pracach naukowych Tatr, Podhala i Karpat*, „Wierchy”, 1948, s. 109.

Wśród znaczących współpracowników redakcji warto umieścić Mariusza Zaruskiego, postać jakże wielkimi zgłoskami zapisaną na kartach historii samego Zakopanego, jak i Towarzystwa Tatrzańskiego. Głównie znamy go z jego społecznikowskiej działalności dla rozwoju Zakopanego i chyba przede wszystkim, jako założyciela Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego. Był on równocześnie czynnym członkiem Towarzystwa Tatrzańskiego, wybitnym znawcą lawin i propagatorem narciarstwa w Polsce. Wraz z Henrykiem Bobkowskim wydał jeden z pierwszych w Polsce podręczników narciarskich: *Podręcznik narciarstwa według zasad alpejskiej szkoły jazdy na nartach* (Kraków, Warszawa 1908). Współtworzył, a później kierował Zakopiańskim Oddziałem Narciarzy TT, od momentu jego powstania w 1907 r., aż do I wojny światowej¹². Swymi cennymi spostrzeżeniami i uwagami dzielił się ze wszystkimi zainteresowanymi, między innymi na łamach „Pamiętnika”. Oczywiście, nie sposób tutaj przytoczyć wszystkie artykuły jego autorstwa. Wspomnę tylko o tych znaczących: *O zachowaniu się na wycieczkach zimowych w Tatrach*, (PTT, 1912, t. XXXIII) i *Zarys rozwoju narciarstwa i zimowej turystyki polskiej w Tatrach* (PTT, 1913, t. XXXIV). Skreślił też Zaruski ciekawy artykuł przybliżający czytelnikowi pracę TOPR-u: *Z wypraw tatrzańskiego ochotniczego pogotowia ratunkowego*, (PTT, 1911, t. XXXII). Niemalże wszystkie prace Zaruskiego miały wpływ na bezpieczeństwo taternictwa i narciarstwa.

Należy w tym miejscu wspomnieć również o współpracownikach mających niebagatelny wpływ na szatę graficzną czasopisma. Do prekursorów zdobnictwa ilustracyjnego w „Pamiętniku”, należał wspomniany już wcześniej Walery Eliaz Radzikowski. Jako współzałożyciel towarzystwa i członek jego zarządu, bezinteresownie współpracował z redakcją czasopisma. Od 1861 r., przebywając corocznie w Zakopanem, Eliaz rysował i malował widoki tatrzańskie. Swoje zainteresowania kierował również ku postaciom wybitnych gór, uwieczniając ich podobizny techniką drzeworytu. W ten sposób uwiecznił słynnych przewodników tatrzańskich: Jędrzeja Walę starszego, Macieja Sieczkę i Szymona Tatara. Ich podobizny ilustrowały artykuł Eugeniusza Janoty zamieszczony w „Kłosach” z 1866 r. Oprócz drzeworytu posługiwał się jeszcze miedziorytem, litografią i akwafortą. Malował zarówno obrazy olejne, m.in. Zagroda Tatrzańska (1868), Dolina Kościeliska (1877), jak również akwarele Kościół w Chocholowie (1871). Ilustracje jego autorstwa wydawano też osobno jako ozdoby pocztówek, kalendarzy, papieru listowego. Zasłynął jednak Eliaz rysunkiem przedstawiającym górala witającego ze skały okrzykiem i powiewającym kapeluszem przybywających w góry gości. Wraz ze strofą wiersza Wincentego Pola:

*„W góry w góry miły bracie
Tam swoboda czeka na cię”*

rysunek ten stał się symbolem Towarzystwa Tatrzańskiego. Zdobiał on jego statuty, listy i ogłoszenia, a przede wszystkim karty tytułowe roczników „Pamiętnika”.

Eliaz nie tylko rysował i malował, ale od 1870 r. publikował swoje artykuły i książki o tematyce tatrzańskiej, własnoręcznie je ilustrując. Właśnie w tym roku wydał słynny do

---

12 Maciej Pinkwart, *Zakopiańskim szlakiem Mariusza Zaruskiego*, Warszawa-Kraków 1983, s. 50.

dziś, pierwszy przewodnik po tatrach *Ilustrowany Przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic* – pisał i ilustrował Walery Eliaszyński. Po założeniu w 1876 r. „Pamiętnika” dostarczał do niego swoje opisy wycieczek i artykuły. Najciekawsze z nich to: *Krzyżne* (PTT, 1877 t. II), *Z podróży po Spżu* (PTT, 1878, t. III), *Z nad jezior w Tatrach* (PTT, 1884, t. IX), *Wspomnienie z pośród turni tatrzańskich* (PTT, 1888, t. XIII). Po wywiązaniu się sporu o Morskie Oko, Walery Eliaszyński zabrał głos na ten temat na łamach „Pamiętnika”, publikując rozprawę *O nazwie Morskiego Oka w Tatrach* (PTT, 1884, t. IX). Gorąco się przyczyniając do rozwiązania sporu na korzyść Polski.

Przybliżając tych kilka sylwetek współpracowników czasopisma i ich dorobek, choć nie pełny, możemy stwierdzić, że „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, dzięki ich współpracy był na ówczesne czasy, czasopismem na wysokim poziomie, a swoją różnorodnością tematyczną trafiał do szerokiego kręgu czytelników.

Bibliografia:

1. Chałbiński Tytus, *Sześć dni w Tatrach-Wycieczka bez programu*, Kraków 1988.
2. Kolbuszowski Jacek, *Tatry w literaturze*, Kraków 1982.
3. Pinkwart Maciej, *Zakopiańskim szlakiem Mariusza Zaruskiego*, Warszawa–Kraków 1983.
4. *Rękopisy ze zbiorów Muzeum Tatrzańskiego*.
5. „Wierchy”, R. 1948.

W serii „BIBLIOTEKARZA ZACHODNIOPOMORSKIEGO” ukazały się:

Stan i perspektywy rozwoju szczecińskich bibliotek

Materiały z konferencji w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego

19 listopada 2004 r. (tom I)

Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce

Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej

przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego

21-23 września 2005 r. (tom II)

Działalność informacyjna oddziałów informacji naukowej

Szczecińskiego Porozumienia Bibliotek

Materiały z konferencji zorganizowanej w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego

10 maja 2006 r. (tom III)

Dokąd zmierzamy? Książka i jej czytelnik

Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej

przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego

Międzyzdroje, 20-22 września 2007 r. (tom IV)

Młodzi rzecznikami nowoczesności w bibliotece XXI w.

Materiały z III Forum Młodych Bibliotekarzy

Szczecin, 11-12 września 2008 r. (tom V)

Biblioteka to plus dla regionu

Materiały z sesji oddziału szczecińskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

w Książnicy Pomorskiej

Szczecin, 14 maja 2009 r. (tom VI)

Zbiory specjalne w polskich bibliotekach naukowych i publicznych

Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej

Szczecin, 9–11 września 2009 r. (tom VII)

Prasa bibliotekarska

Materiały z konferencji Regionalna prasa bibliotekarska – doświadczenia i perspektywy

Szczecin, 8-9 października 2009 r. (tom VIII)

ISBN 978-83-87879-94-5